

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 7 ◀

45. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI BİLDİRİLERİ

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**45. Uluslararası Kazı, Araştırma ve
Arkeometri Sempozyumu**

**45. KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 7

**26-30 Mayıs 2025
MERSİN**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3821/7
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 211/7

Editör

Dr. Candaş KESKİN

26-30 Mayıs 2025 tarihlerinde Mersin’de düzenlenen 45. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Mersin Üniversitesinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

TK: 978-975-17-6633-5

ISBN: 978-975-17-6640-3

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı

Daskyleion Kazısı, MÖ 525-475 yılları arasına Golvol Grubu’na ait siyah figürlü seramik parçası.

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Candaş KESKİN tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2026

45. ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 45th INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOOMETRY

- Prof. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Charles Brian ROSE, Pennsylvania Üniversitesi
- Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL, Harvard / Wisconsin Üniversitesi
- Prof. Dr. Felix PIRSON, Alman Arkeoloji Enstitüsü
- Prof. Dr. Necmi KARUL, İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Deniz KAPLAN, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Timothy P. HARRISON, Chicago Üniversitesi
- Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE, Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI, Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, Harran Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet TEKOC AK, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Aslı ÖZYAR, Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Ali BORAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Giulio PALUMBI, Bari Aldo Moro Üniversitesi
- Doç. Dr. Francesca BALOSSİ RESTELLI, Roma Sapienza Üniversitesi
- Doç. Dr. Şener YILDIRIM, Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Yavuz YEĞİN, Ankara Üniversitesi
- Doç. Dr. Mahmut AYDIN, Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Gülsün Çiler ALGÜL, İstanbul Üniversitesi
- Doç. Dr. Asena KIZILARSLANOĞLU, Kastamonu Üniversitesi

ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTAPLARI YAYIN İLKELERİ

Her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu toplantısındaki sözlü sunumlara dair bildirilere yer verilen Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı bildiri kitapları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde yayına hazırlanmakta ve Bakanlığımız web sayfası üzerinden açık erişimli olarak tüm araştırmacı ve ilgililerin kullanımına sunulmaktadır. Katılımcılar tarafından sempozyumda sunulan bütün bildirilerin yayımlanmak üzere gönderilmesi beklenmektedir.

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan bildirilerin telif hakkı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne devredilmiş sayılır. Bildiriler, Bakanlık editörleri tarafından yalnızca yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk bakımından incelenmektedir. Yazarlar tarafından bildirilerin telif hakları ve etik ilkeler gözetilerek hazırlanması gerekmektedir. Bildiri metinlerinde ifade edilen görüşler veya telif haklarından doğacak sorumluluklar yazarlarına aittir.

Yazım Dili

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin yazım dili Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızcadır. Yazarlar, bu dillerden birinde metinlerini göndermelidirler.

Yazım Kuralları

Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir.

1. Bildiri Metni Başlığı: İçerikle uyumlu ve konuyu kapsayan bir başlık olmalı ve koyu harflerle 14 punto yazılmalıdır. Bildiri başlığı en fazla 12 kelimedenden oluşmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı, başlığın hemen sağ altında yer alacak ilk yazarın soyadının sonuna eklenen bir dipnotla (*) verilmeli; aşağıdaki şekilde unvan, görev yapılan kurum, iletişim, e-posta adresi ve ORCID numarası belirtilmelidir.

Örneğin: Prof. Dr. Derya ŞAHİN; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-posta: dsahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Ana Metin

- Bildiri metnlerinin Word formatında, 10 punto, bir satır aralıklı ve Times New Roman fontunda; resim, çizim, tablo, harita, grafik, altyazı ve dipnotlar dâhil olmak üzere toplam 1.500 kelimedenden az olmayacak ve 4.000 kelimeyi aşmayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.
- Bildirileri metinlerinde özet kısmına yer verilmemelidir.
- Metin içinde bold (koyu) karakter kullanılmamalıdır. Yabancı ve teknik terimler için italik (eğik) karakterler kullanılmalıdır. Başka kaynaklardan doğrudan yapılan alıntılar “tırnak” işareti içerisinde verilmelidir.
- Metinler hazırlanırken Türk Dil Kurumu yazım kurallarına uyulması gerekmektedir. Kelimelerin yazımı sırasında Türk Dil Kurumu web sitesinde yer alan sözlük uygulaması (<https://sozluk.gov.tr/>) referans olarak alınmalıdır.
- Kısaltmaların Türk Dil Kurumu web sitesinde (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>) yer verilen kurallara uygun olarak yapılması gerekmektedir.
- Metin içinde MÖ, MS gibi çok alışlagelmiş kısaltmalar ile km, kg, m, cm, m² ve m³ gibi ölçü ve ağırlık birimleri dışında kısaltma kullanılmaması beklenmektedir. MÖ, MS ile uzunluk ve ağırlık ölçüleri gibi standartlaşmış örnekler haricinde kısaltma kullanılmak istenen durumlarda, ilk kullanımda açık hali ve parantez içerisinde kısaltmasının verilmesi, metnin ilerleyen bölümlerinde kısaltmaların aktarılması gerekmektedir. Örneğin: Erken Tunç Çağı (ETÇ) katmanında ele geçen buluntular.... ETÇ duvarının devamında....
- Bölge, dönem, devir, çağ, kurum vb. ilk harfleri büyük harf ile yazılmalıdır: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Fetret Devri, Geç Tunç Çağı, Osmanlı Dönemi, Orta Çağ, Türk Tarih Kurumu vb.

4. Bölüm Başlıkları: Metindeki ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar ise küçük harflerle ve italik olarak tümü 12 punto ile yazılmalıdır. Makalede, düzenli bilgi aktarımını sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana ve alt başlıkların uygun şekilde numaralandırılması gerekmektedir.

5. Alıntı ve Göndermeler:

- Başka metinlerden doğrudan yapılan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Yapılan alıntı uzunluğu beş satırdan az ise satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağ ve solundan 1,5 cm içeride, blok halinde yazılmalıdır.
- Metin içinde yapılan göndermeler, parantez içinde, aşağıdaki şekilde yazılmalıdır (Akurgal, 1995, s. 44). İki yazarlı yayınlar için (Erdem ve Yenice, 2008) örneğine uyulmalıdır. İkidenden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde yalnızca ilk yazarın soyadı ile birlikte vd. kısaltması (Örneğin: Tunç vd., 2001, s. 45, şek. 3b) kullanılmalıdır.

- Dipnot yalnızca açıklamalar için kullanılmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.
- Metin içinde gönderme yapılan yazarın adının verildiği durumlarda kaynağın yalnızca yayın tarihî yazılmalıdır. Örneğin: Eyice (1985, s. 21)'ye göre...”
- Yayın tarihî bulunmayan eserlerde yazar adının sonrasında tarih yok kısaltması olarak ty. ibaresi eklenmelidir. Örneğin: Yılmaz, ty., s.13.
- Yazarı belli olmayan veya anonim eserlerde, eserin ismi yazılmalıdır. Örneğin: MTA Raporu, 1979, s. 33
- Bir atıfta birden çok kaynağa yer verilmesi durumunda, kaynakların eski tarihli olanlardan yeni tarihli olana doğru sıralanması gerekmektedir (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).
- Bir eserden yararlanıldığı durumlarda, atıf yapılan eserin sayfa numarası ve gerektiği durumlarda yararlanılan şekil no.su açık biçimde belirtilmelidir (Örneğin: Cook, 1966, s. 192, fig. 4).
- Yararlanılan tüm kaynaklar, metnin sonunda “Kaynakça” başlığı altında verilmelidir. Metinde kullanılmayan yayınlara kaynakça kısmında yer verilmemesi, metinde kullanılan tüm yayınların da kaynakça kısmında açık hallerinin belirtilmesine özen gösterilmelidir.
- Web kaynaklarının metin içi atıflarda, atıf sırasına göre “Web: 1” , “Web: 2” , “Web: 3” ... şeklinde aktarılması; kaynakça kısmında web sayfasının linkine yer verilmesi ve erişim tarihinin eklenmesi gerekmektedir.

Örnek (Metin İçinde): Bir diğer mermer güneş saati de 2022'deki Aizonai kazılarında ele geçmiştir (Web: 1).

(Kaynakçada):

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim Tarihi: 24.03.2024)

6. Tablo, Harita, Çizim, Grafik, Şekil ve Fotoğraflar:

- Bildirilerde kabul edilecek görsel sayısı 15 ile sınırlıdır. Kullanılan fotoğraf, şekil, tablo, harita ve benzeri görsellerin alt yazıları dahil olarak bildiri metninin uygun yerine yerleştirilmesi ve ayrıca kullanılan tüm görsellerin metinden ayrı olarak JPEG formatında baskıya uygun çözünürlükte gönderilmesi gerekmektedir. Kullanılacak olan bir fotoğraf ise minimum 300 dpi boyutunda; şekil, harita, plan ve benzeri çizimlerin en az 600 dpi boyutunda olması gerekmektedir. Tasarım aşamasında karışıklıklara yol açmaması açısından her bir görsel metin içerisindeki numarasına uygun biçimde sıralanmalıdır.

- Metinde kullanılan harita, resim, çizim ve grafik gibi görseller niteliklerine uygun biçimlerde adlandırılmalı ve ekler kısmında gruplandırılmalıdır. Çizimler (Çizim: 1), Resimler (Resim: 1), Haritalar (Harita: 1) şeklinde isimlendirilmelidir. Ekler kısmında ilk olarak harita, ardından resim, son olarak çizim ve grafiklere yer verilmelidir.
- Metin içerisinde kullanılacak tablolarda numara ve başlık verilmelidir. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalı, yatay çizgilerden yalnızca tablo içinde verilen alt başlıkları ayırmak için yararlanılmalıdır. Tablo numarası ve açıklaması üstte ortalanmış olarak verilmelidir. Her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalıdır.
- Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğraflar gerekli görüldüğü durumda metin içerisinde kullanılabilirle birlikte metnin sonunda “Ekler” başlığı altında yukarıda belirtilen sıralamaya göre verilmesi tercih edilmelidir. Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğrafların numaraları ve adları görsel altına ortalanmış şekilde tümce düzeninde yazılmalıdır. Örneğin: Resim 1: Sipylos Dağı kuzeyden görünüm.
- Kapsamı gereği bir arada yer verilmesi gereken resim, çizim ve tablolar haricinde levha sistemi kullanılmamalıdır.
- Çoklu görsellerde isimlendirmeler çizim, resim vb. no. ve ardından harf ile verilmeli; metin içerisinde görsellere atıflar da bu şekilde aktarılmalıdır. Örneğin: ...Kazıda ele geçen iki kandilden ilk örnekte bitkisel bezemeler (Çizim: 3a), parçalar halinde ele geçen diğer örnekte ise geometrik desenler (Çizim: 3b) hakimdir...

7. Kaynakça: Metin içerisinde yararlanılan kaynaklar, kaynakça bölümünde yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıda verilen örneklere uygun olarak yazılmalıdır. Kaynakça kısmında bir yazarın birden çok yayınının olması durumunda, yayın tarihine göre sıralamaya gidilmeli, bir yazarın aynı yılda basılmış yayınları ise yayın tarihinin yanında harflerle (2001a, 2001b gibi) verilmelidir.

Örnekler:

Tek Yazarlı Kitap	Görkay, K. (2015). Tarihin Hazinesi Zeugma. İstanbul: National Geographic Türkiye. Morrisson, C. (2002). Antik Sikkeler Bilimi Nümismatik: Genel Bir Bakış (Çev. Zeynep Çizmeli Öğün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
Çok Yazarlı Kitap	Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M. ve Alp, S. (1995). Mersin Evleri. Ankara: Kültür Bakanlığı.
Editörlü Kitap	Uçkan, Y. (ed.) (2017). Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları. İstanbul: AKMED.
Editörlü Kitapta Bölüm	Pekak, S. (2009). Nevşehir’de Osmanlı Döneminde İnşaa Edilen Bir Kilise (Ed. Ahmet Oğuz Alp), Ebru Parman’a Armağan. Ankara: Alter, s.335-341.

Elektronik Baskısı Olan Kitap	Beck, H. (2020). Localism and the Ancient Greek City-State. Erişim: https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/
Tezler	Yıldırım, F. (2013), 14. Yy.dan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Dergiden Tek Yazarlı Makale	Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, Adalya, 8, s. 351-356. (Dergilerin cilt ve sayıları dergi adının ardından verilmelidir. Bir cilde ait birden çok sayı var ise bu sayılar parantez içinde aktarılmalıdır. Örneğin, Belleten, 87(310)
Dergiden Çok Yazarlı Makale	Bennett, J. ve Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skillets, and the date of P. Cippius Polybius. Britannia, 12, s. 37-44.
Web kaynakları	Web1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim Tarihi: 24.03. 2024)

Bildiri Metinlerinin Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun hazırlanmış olan bildiri metinleri ile eki görseller, **15 Ağustos** tarihine kadar yayinlar@ktb.gov.tr adresine Wetransfer ile gönderilmelidir. Wetransfer ile gönderilmeyen metin ve görseller sistem tarafından otomatik olarak silinmektedir.

Bildiri Metinlerinin Değerlendirilmesi

Bildiri metinleri ve eklerinin, belirtilen süre içerisinde Genel Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir. Metinler, ilgili konunun editörleri tarafından yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunlukları açısından incelenir. İlgili editör, gerekli durumlarda metin üzerinde düzeltmeler yapabilir veya eksikleri yazardan gidermesini isteyebilir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına gönderilir. Son gönderim tarihine kadar dergi editörlüğüne gönderilmeyen, eksiklikleri bulunan ve konu editörleri tarafından talep edilen düzeltmeler yerine getirilmeyen bildirimler, yayın kapsamına alınmaz.

Etik İlkeler

Kazi Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen etik ilkelere uygun olarak hazırlanması zorunludur.

Ortak Yazarlık: Bildirilerin yazarları sunulan çalışmaya katkı sağlayanlarla sınırlı olmalıdır. Çalışmaya katkıda bulunmayan isimlere makalede yer verilmemelidir.

Bildirilerin yazar sıralamaları, dergi editörlüğüne gönderilen metindeki sıralamaya uygun olarak yayına alınacaktır.

Teşekkür: Yazarlar, çalışmalarını destekleyen kişi, kuruluş ve finansal kaynakları teşekkür kısmında beyan etmekle yükümlüdür. Teşekkür kısmı, metnin sonunda kaynakça kısmının önünde yer almalıdır.

Özgünlük: Sunulan bildiri, sunumu yapan yazar(lar)a ait olmalıdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına yer veriliyor ise, alıntılarının uygun biçimde aktarılması ve kaynakçada yararlanılan çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir. Gönderilen görsellerin ve metinlerin telif hakkından doğacak hukukî yaptırımlardan bildiri sahipleri sorumludur.

Basılmış Bir Yayının Sunumu: Yazarlar tarafından gönderilen çalışmaların daha önce yayınlanmamış olması beklenir.

İletişim Bilgileri

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Yayın Tanıtma Koordinatörlüğü

II. TBMM Binası (Cumhuriyet Müzesi) Yanı, Doğanbey Mahallesi, 06030, Altındağ/Ankara

Tel:+90 (0312) 470 64 64 - 470 64 65

E-posta: yayinlar@ktb.gov.tr

Web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Web: <https://ukaas.ktb.gov.tr/>

INTERNATIONAL EXCAVATION, RESEARCH, AND ARCHEOMETRY SYMPOSIUM PROCEEDINGS PUBLICATION GUIDELINES

The proceedings of the Excavation Results Meeting, Research Results Meeting, and Archaeometry Results Meeting, which include papers presented at the annual International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium, are prepared for publication under the General Directorate of Cultural Heritage and Museums of the Ministry of Culture and Tourism. These proceedings are made openly accessible to all researchers and interested parties via the Ministry's website. It is expected that all papers presented at the symposium be submitted for publication.

The copyright of the papers presented at the International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium is considered transferred to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums. The papers will be reviewed only for compliance with the publication guidelines and writing rules by the Ministry's editors. Authors are required to prepare the papers in accordance with copyright and ethical principles. The opinions expressed in the papers or any responsibilities arising from copyright violations belong to the authors.

Writing Language

The papers presented at the International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium and submitted for publication to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums can be written in Turkish, English, German, or French. Authors should submit their papers in one of these languages.

Writing Rules

Papers submitted for publication to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums from the Excavation Results Meeting, Research Results Meeting, and Archaeometry Results Meeting should be prepared according to the following guidelines:

1. Title of the Paper: The title should be relevant to the content and cover the subject. It should be written in bold, 14-point font, and not exceed 12 words.

2. Author(s) and Their Address(es): The name(s) and surname(s) of the author(s) should be given with a footnote(*) added to the end of the first author's surname, which will be located immediately below the right of the title; title, institution, contact, email address and ORCID number should be specified as follows.

For example: Prof. Dr. Derya ŞAHİN; Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archaeology, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-mail: dsahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Main Text

- The text of the paper should be prepared in Word format, 10-point font, single-spaced, in Times New Roman, with a total of no less than 1,500 words and no more than 4,000 words, including images, drawings, tables, maps, graphs, captions, and footnotes. The text should not include an abstract.
- Bold characters should not be used in the text. Italics should be used for foreign and technical terms. Direct quotations from other sources should be enclosed in quotation marks.
- When preparing the text, the spelling rules of the Turkish Language Association should be followed. The dictionary application on the Turkish Language Association's website (<https://sozluk.gov.tr/>) should be used as a reference.
- Abbreviations should be in accordance with the rules found on the Turkish Language Association's website (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>).
- Except for widely used abbreviations such as BC, AD, and standard measurement units like km, kg, m, cm, m², and m³, no other abbreviations should be used. In cases where abbreviations are necessary, the full form should be given on the first use, followed by the abbreviation in parentheses, and subsequent uses should follow the abbreviation. For example: Early Bronze Age (EBA) layer, EBA wall.
- Regions, periods, eras, ages, and institutions should be capitalized: Eastern Anatolia, Near East, Europe, Mediterranean Region, Tigris River, Interregnum Period, Late Bronze Age, Ottoman Period, Middle Ages, Turkish Historical Society, etc.

4. Section Headings: Main headings in the text should be in uppercase and italic, while subheadings should be in lowercase and italic, all in 12-point font. Main, intermediate, and subheadings may be used for organized information transfer. Proper numbering of main and subheadings should be followed.

5. Citations and References:

- Direct quotations from other texts should be enclosed in quotation marks. If a quotation is less than five lines, it should be written within the text. If the quotation exceeds five lines, it should be written as a block, indented 1.5 cm from both the left and right sides.
- In-text citations should be written in parentheses as follows (Akurgal, 1995, p. 44). For two-author publications, the format (Erdem and Yenic, 2008) should be followed. For publications with more than two authors, only the first author's surname should be used, followed by "et al." (e.g., Tunç et al., 2001, p. 45, fig. 3b).
- Footnotes should be used only for explanations and must be numbered automatically. If the author's name is mentioned in the text, only the publication year should be included. For example: According to Eyice (1985, p. 21)..."

- For sources without a publication date, “n.d.” (no date) should be added after the author’s name. For example: Yılmaz, n.d., p. 13.
- For anonymous works, the title of the work should be used. For example: MTA Report, 1979, p. 33.
- When citing multiple sources, they should be listed in chronological order, from oldest to newest (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).
- In the case of citing a work, the page number and, if necessary, the figure number used should be clearly indicated (e.g., Cook, 1966, p. 192, fig. 4).
- All cited sources should be listed at the end of the text under the heading “References.” Publications not cited in the text should not appear in the reference list, and all cited publications should be listed in full.
- For web sources, in-text citations should be written as “Web: 1”, “Web: 2”, “Web: 3”, etc., and the web page link along with the access date should be included in the reference list.

Example:

(In-Text): Another marble sundial was uncovered during the 2022 Aizonai excavations (Web: 1).

(Reference List):

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Accessed: 24.03.2024)

6. Tables, Maps, Drawings, Graphs, Figures, and Photos:

- The number of visual elements accepted in the papers is limited to 15. All images, figures, tables, maps, and other visuals should be placed appropriately in the text and sent in separate files in JPEG format with a print-resolution of at least 300 dpi for photos and 600 dpi for figures, maps, plans, and similar drawings. Each visual should be numbered and referred to in the order in which it appears in the text.
- Maps, drawings, photos, and graphics should be appropriately labelled and grouped under appendices, with the following order: maps, images, drawings, and graphs. Figures, maps, drawings, and photos should have captions below the visuals, written in sentence form and centered.
- If multiple visuals are presented together, they should be labelled as Figure, Image, etc., followed by a number and letter for each visual.

7. References: The sources used in the text should be listed alphabetically by the surname of the author, following the examples below. If a single author has multiple

publications, they should be arranged in order of publication date, with letters (2001a, 2001b, etc.) used for publications from the same year.

Examples:

Single-Author Book

Görkay, K. (2015). *Tarihin Hazinesi Zeugma*. İstanbul: National Geographic Türkiye.

Morrisson, C. (2002). *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik: Genel Bir Bakış* (Trans. Zeynep Çizmeli Öğün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Multi-Author Book

Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M., and Alp, S. (1995). *Mersin Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Edited Book

Uçkan, Y. (ed.) (2017). *Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları*. İstanbul: AKMED.

Chapter in Edited Book

Pekak, S. (2009). A Church Built in the Ottoman Period in Nevşehir (Ed. Ahmet Oğuz Alp), *Ebru Parman'a Armağan*. Ankara: Alter, pp. 335-341.

Electronic Book

Beck, H. (2020). *Localism and the Ancient Greek City-State*. Accessed: <https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/>

Thesis

Yıldırım, F. (2013), *14th Century to the Republic Era: Foreign Travelers' Views on Architectural Monuments in Bursa Province*. Unpublished Doctoral Dissertation, Gazi University, Institute of Social Sciences, Ankara.

Single Author Article from a Journal

Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, *Adalya*, 8, pp. 351-356.

(Journal volumes and issues should be provided after the journal name. If there are multiple issues within a volume, these issues should be indicated in parentheses. For example, *Belleten*, 87(310)).

Multiple Author Article from a Journal

Bennett, J. and Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skillets, and the date of P. Cypius Polybius. *Britannia*, 12, pp. 37-44.

Web Sources

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Accessed: 24.03. 2024)

Submission of Paper Texts

Papers prepared in accordance with the principles outlined above, along with any accompanying visuals, must be submitted via WeTransfer to yayinlar@ktb.gov.tr by **August 15th**. Papers and visuals not submitted via WeTransfer will be automatically deleted by the system.

Evaluation of Paper Texts

Paper texts and their attachments must be submitted to our Directorate-General within the specified time frame. The texts will be reviewed by the relevant editors for compliance with publication principles and writing rules. If necessary, the editor may make corrections to the text or request the author to resolve any deficiencies. Papers that do not meet the required standards or that have not been corrected by the author by the final submission date will not be included in the publication.

Ethical Principles

The papers submitted for publication by the Directorate-General of Cultural Heritage and Museums must be prepared in accordance with the ethical principles outlined below:

Co-authorship: The authors of the papers should be limited to those who have contributed to the work. Names of individuals who did not contribute should not be included in the paper. The order of authors will be published in the order indicated in the manuscript submitted to the journal's editorial office.

Acknowledgements: Authors are required to acknowledge individuals, organizations, and financial sources that supported their work in the acknowledgments section. The acknowledgments section should be placed at the end of the text, before the references section.

Originality: The submitted paper must be the work of the author(s) presenting it. If the work includes references to other researchers' studies, the citations should be properly referenced and included in the bibliography. Authors are responsible for any legal consequences arising from copyright issues related to the submitted visuals and texts.

Presentation of Published Work: The works submitted by the authors should not have been previously published.

Contact Information:

Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Cultural Heritage and Museums Department of Museums, Directorate of Publications and Promotion.

II. Grand National Assembly of Türkiye Building (Republic Museum) Next to, 06030, Altındağ/Ankara

Phone: (0312) 470 80 00

E-Mail: yayinlar@ktb.gov.tr

Web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Web: <https://ukaas.ktb.gov.tr/>

İÇİNDEKİLER

İsmail ÖZER, Başak KOCA ÖZER, Ece EREN KURAL, Çağdaş ERDEM, Cansev MEŞE YAVUZ, Ayşegül ÖZDEMİR BAŞARAN 2024 YILI İNKAYA KAZISI.....	21
Kaan İREN, Özgün KASAR, F. Nihal KÖSEOĞLU, Yeşim KİRMAN, Ece AŞIK, Melih YİĞİT, Yiğın ŞEN DASKYLEİON 2024 KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI.....	37
L. Ufuk ERDOĞAN KSANTHOS – LETOON KAZI ÇALIŞMALARI 2024.....	49
Mehmet GÜRBÜZER, Emre MANDACI AMOS KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	63
Dr. Mehmet IŞIKLI AYANİS KENTİ 2024 YILI ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI.....	81
Mehmet IŞIKLI 2024 SEZONU ALAKÖY KALESİ (GARİBİN TEPE) KURTARMA KAZILARI.....	95
Mehmet ÖNAL HARRAN 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	111
Mehmet YAVUZ, Levent ALNIAK, Temel SAĞLAM, Emel YILDIZ TRABZON İÇKALE (YUKARI HİSAR) KAZISI 2024 YILI KAZI SONUÇLARI.....	135
İlker Mete MİMİROĞLU, Cahit KARAKÖK, Deniz PASTUTMAZ SEVMEN, Murat GAYMAZ LYSTRA ANTİK KENTİ 2024 KAZI ÇALIŞMALARI.....	153
Michael BLÖMER, Dilek ÇOBANOĞLU DOLİKHE 2024 YILI KAZISI.....	167
Michele Rüzgâr MASSA, James F. OSBORNE, Hüseyin ERPEHLİVAN TÜRKMEN-KARAHÖYÜK ARKEOLOJİ PROJESİ 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	183

Muharrem ÇEKEN, Alptekin YAVAŞ, Gökhan MERİÇ, Oktay DUMANKAYA, Furkan BİLİCİ, Gizem ÇETİN, Çağlar AKDAĞ KUBADABAD SARAYI KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	203
Murat ÇEKİLMEZ, Merve ARİNÇ ÖZYILMAZ, Pınar TAŞPINAR YAMANTÜRK, Mülkiye Nur AVCI, Simge BALCI ÇAKALOĞLU, Mustafa ÜZÜMCÜ, Aytül ÖRGEN 2024 YILI TRALLEİS ANTİK KENTİ KAZI VE ARAŞTIRMA ÇALIŞMALARI (3. SEZON).....	225
Murat TAŞKIRAN, Savaş ALTUN, Özge ALTUN, Meydan PALALI SILLYON KAZISI 2024 SEZONU ÇALIŞMALARI.....	241
Mustafa BEYAZIT, Meryem CANSEVEN KALE-İ TAVAS (TABAE ANTİK KENTİ) ÖREN YERİ VE KAVAKLIPINAR MEVKİİ KALE-İ TAVAS MEZARLIĞI KAZILARI 2024.....	263
Mustafa BİLGİN, Hüseyin Tolga CANDUR, Dinçer Savaş LENGER, Pınar KIZILTEPE BİLGİN , Mürşide ÜLKER KÜÇÜK, Gökhan KAYIŞ ASPENDOS 2024 YILI KAZI VE BASİT ONARIM ÇALIŞMALARI.....	277
Mustafa Kemal ŞAHİN 2024 YILI KALEHİSAR ÖREN YERİ ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI.....	297
Nevzat ÇEVİK, Süleyman BULUT, Sema TALU MYRA ve ANDRİAKE KAZI VE ARAŞTIRMALARI 2024.....	309
Nicholas CAHİLL SARDIS, 2024.....	329
Nilüfer PEKER, Burcu TÜYSÜZ, Handan ÇETİN-ACUCE, Rümeysa OLUTAŞ-AKSIN MOKİSSOS 2024.....	349
Olivier Can HENRY, İpek DAĞLI LABRAUNDA – 2024.....	367
Murat KALEAĞASIOĞLU, Onur ZUNAL, Şeride EDA ALTIPARMAK, Tolga ÖZALTIN, İlker TAŞÇIOĞLU, Hakan AYCAN KLAROS 2024.....	383

Osman AYTEKİN, Tahsin KORKUT, Mustafa KAYA, Gülcan ÖZBEK ARDANUÇ-GEVHERNİK KALESİ KAZISI-2024 (IV. SEZON).....	393
Osman DOĞANAY, Hüsamettin Hayri ŞENER TYANA KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	405
Osman ERAVŞAR, Mustafa YILDIZLI, Sibel YARAR, Feray KORUCU-YAĞIZ, Sadık GÖKÇESinan DURNA, Sercan KEYKUBATLI ALANYA KALESİ 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	419
Özdemir KOÇAK, İsmail BAYTAK, Mustafa BİLGİN, Tülay UĞUR, Ömür ESEN, Satoshi URANO, Yukinori FUKATSU, İsmail İNCE, Ahmet İhsan AYTEK, Alper Yener YAVUZ, Erhan TARHAN BOLVADİN ÜÇHÖYÜK 2024 YILI KAZILARI.....	439
Rafet ÇAVUŞOĞLU, Hanifi BİBER, İsmail COŞKUN, Orhan VAROL, Ayşegül KELEŞ ERİÇOK, M. Fuat LEVENDOĞLU, Dilara DEMİRTAŞ, Yenal SÜRÜN, Özkan DENİZ ÇAVUŞTEPE KALESİ VE NEKROPOLÜ 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	457
Rafet ÇAVUŞOĞLU, Bülent DEMİR, Dilara DEMİRTAŞ ZERNAKİ TEPE ANTİK KENTİ 2024 KAZI ÇALIŞMALARI.....	471
Ramazan GÜNDÜZ 2024 YILI GÖKHÖYÜK KAZI ÇALIŞMALARI.....	481
Rıfat KUVANÇ, Erdal ACAR, Vedat TİMUR, Rıdvan YILDIZ, Erdal ÖZGÜNER, Kazım ÖZKAN 2024 YILI KEVENLİ (ŞUŞANİS) KALESİ KURTARMA KAZILARI.....	497

2024 YILI İNKAYA KAZISI

İsmail ÖZER*

Başak KOCA ÖZER

Ece EREN KURAL

Çağdaş ERDEM

Cansev MEŞE YAVUZ

Ayşegül ÖZDEMİR BAŞARAN

İnkaya Mağarası, Batı Anadolu’da Paleolitik Çağda yaşamış olan insanlara ait yeni kanıtların bulunması amacıyla 2012-2021 yılları arasında Prof. Dr. İsmail Özer başkanlığındaki bir ekip tarafından yapılan “Muğla ve Çanakkale İlleri Yüze Araştırması Projesi” araştırması sırasında tespit edilmiştir. Mağara dolgularındaki Paleolitik Çağa ilişkin buluntu potansiyelinin anlaşılmasının ardından 2017-2020 yılları arasında Troya Müzesi Müdürlüğü başkanlığında kısa süreli kazılar gerçekleştirilmiştir. Mağaradaki kazılar 2021 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı Kararlı Kazı projesi olarak yapılmaya başlamıştır (Özer, 2024).

İnkaya Mağarası, Çanakkale il merkezine 55 km, Çan ilçesine 15 km mesafededir. Mağara, halen sağlam olan ana bölümü 20x30 m. boyutlarında olan ve kuzey güney doğrultusunda 100 m den fazla uzanan ki bir çakmaktaşı kayalığıdır.

2024 YILI ÇALIŞMALARI

Kazı çalışmaları

08 Temmuz – 24 Aralık 2024 tarihleri arasında yapılan kazı çalışmalarında Ankara Üniversitesi’nden Prof.Dr. Başak Koca Özer, Prof. Dr. Erhan Öztepe, Dr. Öğr. Üyesi Ece Eren Kural, Dr. Selcen İlbey, Onsekiz Mart Üniversitesi’nden Doç.Dr. Deniz Şanlıyüksel

* Prof. Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: iozer@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5910-4216.

Prof. Dr. Başak KOCA ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: bkozer@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-3171-1599.

Dr. Öğr. Üyesi Ece EREN KURAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: ece_eren86@hotmail.com; ORCID: 0000-0003-2811-2189

Araş. Gör. Dr. Çağdaş ERDEM, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Mardin/TÜRKİYE. E-posta: cagdaserdem@artuklu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-3587-1116.

Doç. Dr. Cansev MEŞE YAVUZ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE. E-posta: cansevmese@yyu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8079-1230.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÖZDEMİR BAŞARAN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Hatay/TÜRKİYE. E-posta: aysegulozdemir@mku.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8397-4622.

Yücel ve Prof. Dr. Mehmet Ali Yücel, Mardin Artuklu Üniversitesi'nden Araş. Gör. Dr. Çağdaş Erdem, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nden Doç. Dr. Cansev Meşe Yavuz, Bakanlık Temsilcisi olarak Rize Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Rukiye Karadeniz ve Çanakkale Troya Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Özgür Öngörür ile Antropoloji Bölümü lisans ve lisansüstü öğrencileri Kübra Baran, Ceyla Demirhan Durak, Zeynep Rabia Kaplan, Esra Tosun, Ceren Güney ve Yekta Çınar Kılıç görev almıştır.

Kazı çalışmaları ormanlık bir alan içerisindeki mağara alanının çalı ve yaprak gibi yabancı maddelerden temizlenmesi ve açmalara karelajın oturtulmasıyla başlamıştır (Resim: 1). 1x1 m boyutlarındaki açmalarda x, y, z koordinat sistemi uygulanmakta ve 2.5 cm'den büyük tüm buluntular Coğrafi Bilgi Sistemlerine göre kayıt altına alınmaktadır. Bu veriler İnkaya Mağarası sakinlerinin günlük aktivitelerinde mağaradaki alan kullanımını konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Geleceğe Miras Projesi kapsamında yapılan İnkaya Mağarası kazısı 2024 sezonunda mağara ana bölümünün batısında 29, güneyinde 4 ve kuzeydoğu yamaçlarında 2 olmak üzere 3 farklı alanda toplam 35 açmada kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 2-4). Proje sayesinde hem zaman olarak daha uzun hem de uzmanların katılımıyla verimli bir şekilde gerçekleştirilen bu sezonki kazılarda açmaların başlangıç ve bitiş seviyeleri şöyledir.

Batı açmaları;

A19 Açması: 180 / 140 cm	B19 Açması: 175 / 140 cm	C19 Açması: 170 / 50 cm		
A20 Açması: 165 / 50 cm	B20 Açması: 165 / 50 cm	C20 Açması: 145 / 50 cm		
A21 Açması: 145 / 50 cm	B21 Açması: 140 / 50 cm	C21 Açması: 140 / 50 cm		
A22 Açması: 125 / 50 cm	B22 Açması: 115 / 50 cm	C22 Açması: 115 / 50 cm	D22 Açması: 20 / 5 cm	E 22 Açması: 20 / 5 cm
A23 Açması: 110 / 50 cm	B23 Açması: 110 / 50 cm	C23 Açması: 110 / 50 cm	D23 Açması: 20 / 5 cm	E23 Açması: 20 / 5 cm
A24 Açması: 90 / 65 cm	B24 Açması: 88 / 65 cm	C24 Açması: 88 / 65 cm	D24 Açması: -150 / -160 cm	E24 Açması: -150 / -160 cm
A25 Açması: 70 / 65 cm	B25 Açması: 76 / 65 cm	C25 Açması: 76 / 65 cm	D25 Açması: -150 / -160 cm	E25 Açması: -150 / -160 cm

Güney açmaları;

P33 Açması: -88 / -205 cm
P34 Açması: -89 / -205 cm
Q35 Açması: -275 / -360 cm
R35 Açması: -275 / -360 cm

Kuzeydoğu açmaları

K30 Açması: -13 /-105 cm
L30 Açması: -63 /-105 cm

Mağaranın Batı bölümü atölye alanı olarak kullanılmış olup, yoğun yontma taş bulunmaları, yongalama artığı, vurgaç ve çekirdekler vermektedir ve kazılar diğer açmalardaki katmanlaşmanın aksine çok daha kalın bir kültür katmanında devam etmektedir. Bu alanda hızlandırılan çalışmalarla mağara kayalıklarının Batı profili ve buradaki mağara ağızı açığa çıkartılmaya başlanmıştır. Önümüzdeki yıl bu alandan mağaranın içerisine doğru kazı çalışmalarının uzatılması ve mağara içi dolgularında da kazı yapılması planlanmaktadır (Resim: 5). 2024 yılı kazı sezonu sonunda alanda kazılan açmalar Çizim 1’de verilmektedir.

Sedimentoloji ve Tarihlendirme

Türkiye’deki jeotermal alanların dağılımı, genç yaştaki volkanizmalarla yakın ilişki içerisindedir. Çanakkale’de bulunan 14 jeotermal alan ve jeotermal kaynakların yüzey sıcaklıkları 23 ile 96 °C arasında değişirken, Çan jeotermal kaynağındaki sıcaklık değerleri ise 38-49 °C arasındadır (Akkuş vd., 2005). Bahadırılı Köyü yakınındaki güncel sondaj çalışmasında faal durumda 46,5 °C kuyu başı sıcaklığına sahip jeotermal kaynağa ulaşılmıştır (<http://www.jeotek.net/jeotek-canakkale-58-Yatirim-Kurdu>). Yöredeki volkanizmaya bağlı oluşan hammadde ve jeotermal kaynakların İnkaya’daki Paleolitik Çağ yerleşiminin ana sebeplerinden biri olduğu açıktır.

Önceki sezonlarda tarihlendirme amacıyla alandan alınan sediman örnekleri Ankara Üniversitesi YEBİM’de analiz edilmiş ve OSL tarihlendirmelerine göre batıdaki açmalarda kültür katmanının yaşı G.Ö. 40.250 - 65.210 yıl arasında bulunmuştur. Güneydeki açmalarda G.Ö. 2.015 yıl gibi buluntularla örtüşmeyen bir tarih bulunmuştur ki, bu bulgu buradaki alanın Roma döneminde bir tahribata maruz kaldığını göstermektedir. Mağaranın Kuzeydoğu yamaçlarındaki buluntu alanından alınan sediman örnekleri sayesinde ise katman 64.680 - 86.360 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Bu alanda 2024 arazi sezonunda ilk kez kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Görüntüleme Çalışmaları

İnkaya Mağarası, kuzey-güney doğrultusunda 100 m.’nin üzerinde devam eden bir kayalık sisteminden oluşmaktadır. Önceki yıllarda GPR yer radarı ile yapılan jeofizik çalışmalarında kayalıkların bir kısmının toprak altında devam ettiği ve geniş odacıkların bulunduğu tespit edilmiştir. 2024 yılı kazı sezonunda da Çanakkale 18 Mart Üniversitesi’nden Prof. Dr. Mehmet Ali Yücel ve Doç. Dr. Deniz Şanlıyüksel Yücel tarafından alanda drone ile 1012 adet fotoğraf çekilmiştir. Görüntülerin GSD değeri 7,92 cm/pikseldir (Resim: 6).

Lidar Taraması Çalışmaları

Alanda devam eden kazı çalışmaları içerisinde belirli aralıklarla Lidar uygulaması ile belgeleme yapılmaktadır. Böylelikle alanda mevcut bulunan ve zaman içerisinde kaldırılmak zorunda kalan doğal yapı ve kültür katmanları kayıt altına alınmaktadır (Resim: 7-8).

BULGULAR

İnkaya Mağarası kazılarında önceki yıllarda olduğu gibi 2024 yılında da Paleolitik Çağ insanlarıyla ilişkilendirilebilecek iskelet kalıntısı ya da beslenme amacıyla tükettikleri hayvan ve bitkilere ait herhangi bir organik kalıntı elde edilememiştir. Buna karşın mağaradaki yoğun insan yerleşiminin kanıtları olarak 2017-2024 yılları arasında 20 binin üzerinde yontma taş buluntu ya da parçasına ulaşılmıştır (Resim: 9-11). Yontma taşların temel teknolojik özelliklerinin tanımlanması Inizian vd. (1999), Kuhn vd. (2009), Baykara ve Dinçer (2018)'e göre, taş aletlerin tipolojik tanımlamaları ise Bordes (1961) ve Hours (1974)'a göre yapılmıştır. Buna ek olarak, Levallois parçaların tanımlamalarında ayrıca, Debenath ve Dibble'in (1994), Van Peer'in (1992) ve Boeda'nın (1995) sınıflandırmaları dikkate alınmıştır.

İnkaya Mağarası'nda 2017-2024 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında analiz çalışmaları tamamlanan 16.771 adet yontma taş kalıntısının 15.480'i taşımalık, 740'ı çekirdek, 51'i vurgaç, 500'ü yontma artığından (<2,5 cm) oluşmaktadır. Buna ek olarak 623 adet doğal parça bulunmaktadır. Yongalama ürünleri içerisinde büyük bir çoğunluğu basit yongalar (% 70,4) oluşturmaktadır. İkincil olarak basit dilgiler (%18,4) tespit edilmiştir. Bu nedenle endüstrinin ağırlıklı olarak yonga üretimiyle karakterize olduğunu söylemek mümkündür. Buna ilaveten kabuklu parçaların yoğunluğu, yongalama artıkları, çekirdek ve vurgaçlar yontma aktivitesinin bu alanlarda gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer taşımalık çeşitleri düşük oranlarda yer almaktadır. Mağaradaki kazılarda levallois parçalar az oranda tespit edilmiştir (Tablo: 1). Levallois buluntuların büyük çoğunluğu mağaranın Kuzeydoğu yamaçlarındaki yüzey buluntularıdır ve bu alanın yaşı 86 bin yıla kadar inmektedir. Bu sezon ilk kez kazılan bu alandaki buluntu sayısı 500'e ulaşmıştır. Bu alandaki basit yongaların oranı % 42,4, basit dilgilerin oranı ise % 6,9'dur (Tablo: 2).

Tablo 1: İnkaya Mağarası'nda yongalama ürünlerinin dağılımı (mağara ana bölümü 2017-2024 yılları)

	N	%
Kabuklu Yonga	410	2,6
Kabuklu Dilgi	26	0,2
Doğal Sırtlı Yonga	10	0,1
Doğal Sırtlı Dilgi	18	0,1
Basit Yonga	10902	70,4
Basit Dilgi	2853	18,4
Levallois Yonga	59	0,4
Levallois Dilgi	22	0,1
Levallois Uç	7	0,0
Yanılıcı Levallois Uç	2	0,0
Çekirdek Kenarı Yongası (Eclat Débordant)	3	0,0
Omurgalı Dilgi (Crested Dilgi)	16	0,1
Çekirdek Kenarı	123	0,8
Kombewa Yonga	65	0,4
Kırık Parça	836	5,4
Chunk/Çekirdek Parçası	2	0,0
Clacton Yonga	1	0,0
İri Yonga	115	0,7
İri Dilgi	8	0,1
Toplam	15480	100,0

Tablo 2: İnkaya Mağarası'nda yongalama ürünlerinin dağılımı (Kuzeydoğu yamacı 2024 yılı)

	N	%
Kabuklu Yonga	1	0,3
Basit Yonga	153	42,4
Basit Dilgi	25	6,9
Levallois Yonga	23	6,4
Levallois Dilgi	5	1,4
Yanılıcı Levallois Uç	1	0,3
Çekirdek Kenarı Yongası (Eclat Débordant)	11	3,0
Omurgalı Dilgi (Crested Dilgi)	2	0,6
Çekirdek Kenarı	25	6,9
Kombewa Yonga	1	0,3
Kırık Parça	112	31,0
Nahr İbrahim	1	0,3
Dilgicik	1	0,3
Toplam	361	100,0

Kazılarda bulunan düzeltili aletler içerisinde çeşitli düzeltili kenarlara sahip kenar kazıyıcılar ve çentikli aletler baskın oranda gözlenmiştir. Kenar kazıyıcılar % 48,3 ve çentikli aletler ise % 19,3 oranında tespit edilmiştir (Tablo: 3). Kuzeydoğu yamacında ise çeşitli düzeltili kenarlara sahip kenar kazıyıcıların oranı % 36,7'ye düşerken, ikinci sırada % 18,1 ile kompozit aletler ve % 10,4 ile çentikli aletler tespit edilmiştir. Mağaradaki bu iki bölüm arasında sadece tarihler açısından değil düzeltili alet oranları arasında da belirgin bir farklılık olduğu açıktır (Tablo: 4). Bu iki alan arasında düzeltili aletler açısından görülen belirgin farklılıklar üretimde kullanılan farklı hammadde kaynaklarından ya da farklı zaman dilimlerindeki kültürel farklılıklardan kaynaklanmış olabilir. Gelecek yıl Kuzeydoğu yamaçlarında sürdürülecek kazı çalışmalarında elde edilecek daha çok yontma taş alet buluntusuyla daha sağlıklı yorumlar yapılabilecektir.

Tablo 3: İnkaya Mağarası'nın düzeltili aletleri (mağara ana bölümü 2017-2024 yılları)

	N	%
Levallois Uç	5	0,3
Düzeltili Levallois Uç	2	0,1
Tek Düz Kenar Kazıyıcı	154	9,6
Tek İçbükey Kenar Kazıyıcı	103	6,4
Tek Dışbükey Kenar Kazıyıcı	192	12,0
İki Düz Kenar Kazıyıcı	19	1,2
İki Düz/Dışbükey Kenar Kazıyıcı	20	1,2
İki Düz/İçbükey Kenar Kazıyıcı	8	0,5
İki Dışbükey Kenar Kazıyıcı	22	1,4
İki İçbükey Kenar Kazıyıcı	9	0,6
İki İçbükey/Dışbükey Kenar Kazıyıcı	29	1,8
Yakınsak İçbükey Kenar Kazıyıcı	2	0,1
Yakınsak Dışbükey Kenar Kazıyıcı	15	0,9
Yatık (Dejete) Kenar Kazıyıcı	21	1,3
Düz Transverse Kenar Kazıyıcı	6	0,4
Dışbükey Transverse Kenar Kazıyıcı	7	0,4
İçbükey Transverse Kenar Kazıyıcı	7	0,4
İçyüzeyi Düzeltili Kenar Kazıyıcı	99	6,2
Dik Düzeltili Kenar Kazıyıcı	1	0,1
İki Yüzeyi Düzeltili Kenar Kazıyıcı	19	1,2
Almaşık Düzeltili Kenar Kazıyıcı	27	1,7
Tipik Ön Kazıyıcı	8	0,5
Atıpkı Ön Kazıyıcı	6	0,4
Delici	2	0,1
Atıpkı Sırtlı Bıçak	1	0,1
Çentikli	309	19,3
Dışlemeli	64	4,0
İç Yüzeyde Düzensiz Düzeltili Yonga	48	3,0
Kompozit Alet	95	5,9
Umm el Tlel Uç	1	0,1
Tanımlanamayan	303	18,9
Toplam	1604	100,0

Tablo 4: İnkaya Mağarası'nın düzeltili aletleri (Kuzeydoğu yamacı 2024 yılı)

	N	%
Düzeltili Levallois Yonga	3	1,4
Düzeltili Levallois Dilgi	2	0,9
Tek Düz Kenar Kazıyıcı	12	5,4
Tek İçbükey Kenar Kazıyıcı	13	5,9
Tek Dışbükey Kenar Kazıyıcı	18	8,1
İki Düz/Dışbükey Kenar Kazıyıcı	4	1,8
İki Düz/İçbükey Kenar Kazıyıcı	2	0,9
İki Dışbükey Kenar Kazıyıcı	3	1,4
İki İçbükey Kenar Kazıyıcı	3	1,4
İki İçbükey/Dışbükey Kenar Kazıyıcı	4	1,8
Yakınsak Dışbükey Kenar Kazıyıcı	3	1,4
Yatık (Dejete) Kenar Kazıyıcı	2	0,9
Düz Transverse Kenar Kazıyıcı	2	0,9
Dışbükey Transverse Kenar Kazıyıcı	3	1,4
İçyüzeyi Düzeltili Kenar Kazıyıcı	8	3,6
Almaşık (Alternate) Düzeltili Kenar Kazıyıcı	2	0,9
Delici	1	0,5
Çentikli	23	10,4
Dişlemeli	1	0,5
Kompozit Alet	40	18,1
Düzeltili Yontma taş Aletler	18	8,1
Tanımlanamayan	54	24,4
Toplam	221	100,0

Tablo 5'te İnkaya Mağarası ana bölümünde tespit edilen 740 çekirdek kalıntısının analizi verilmektedir. Çekirdeklerin büyük kısmı tek yüzeyle çekirdeklerden (% 37,0) oluşmaktadır. Bunu denemiş (% 15,1) ve iki yüzeyle çekirdekler (% 14,3) takip etmektedir. Kuzeydoğu yamacındaki kazıda ise tespit edilen 102 çekirdeğin % 24,5'i tek yüzeyle, % 22,5'i iki yüzeyle ve % 8,8'i denemiş ve merkezci levallois çekirdeklerden oluşmaktadır (Tablo: 6). İki alandaki verileri karşılaştırdığımızda mağara çevresindeki çekirdeklerin daha basit çıkarma yöntemleriyle yongalandığı, Kuzeydoğu yamacındaki çekirdeklerin ise daha simetrik ve kontrollü bir yongalamaya tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu alandaki merkezci levallois çekirdeklerin bulunması da ileri yongalama tekniklerini göstermektedir. Mağara çevresindeki denemiş çekirdek oranlarının yüksekliği hammadde kaynağı olarak kullanılan mağara kayalıklarının daha bonkör kullanımını göstermektedir. Bu alandaki çekirdeklerin iriliği de bu tezi desteklemektedir. Önümüzdeki sezon Kuzeydoğu yamacında genişletilecek kazı çalışmaları sonrasında daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilecektir.

Tablo 5: İnkaya Mağarası'nın çekirdek tipleri (mağara ana bölümü 2017-2024 yılları)

	N	%
Denenmiş	112	15,1
Tek Yüzeyle	274	37,0
İki Yüzeyle	106	14,3
Levallois Tek Kutuplu	1	0,1
Tek/Çift Platform (Protoprizmatik)	64	8,6
Prizmatik Dilgi Çekirdeği	12	1,6
Piramit biçimli dilgi çekirdeği/Yarı piramit biçimli	10	1,4
Değişik Yönlü	10	1,4
Düzensiz Şekilli Çekirdek	23	3,1
Çok Yüzeyle	7	0,9
Discoïd	6	0,8
Yonga Üzerine Çekirdek	41	5,5
Tanımlanmayan	74	10,0
Toplam	740	100,0

Tablo 5: İnkaya Mağarası'nın çekirdek tipleri (Kuzeydoğu yamacı)

	N	%
Denenmiş	9	8,8
Tek Yüzeyle	25	24,5
İki Yüzeyle	23	22,5
Merkezcil Levallois	9	8,8
Levallois Tek Kutuplu	7	6,9
Levallois Çift Kutuplu	6	5,9
Tek/Çift Platform (Protoprizmatik)	5	4,9
Prizmatik Dilgi Çekirdeği	1	1,0
Discoïd	3	2,9
Tanımlanamayan	14	13,7
Toplam	102	100,0

İnkaya Mağarası ana bölümündeki kazılarda düzeltili yontma taş alet kalıntıları az sayıda tespit edilmiştir. Ayrıca kortikal parçaların sayıca yüksek olması olasılıkla yontma aktivitesinin mağarada gerçekleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, mağara ve çevresinde yongalama artıklarının ve işlenmemiş taşmalıkların yüksek oranda bulunması, mağaranın bir bölümünün atölye olarak kullanıldığını işaret etmektedir. Batı açmalarındaki buluntu yoğunluğu ve içeriği de bu görüşü desteklemektedir. Kuzeydoğu yamacındaki kazıda ise daha karmaşık ve ileri teknoloji gerektiren alet yoğunluğu fazla çıkmaktadır.

Bölgede yapılan yüzey araştırmalarımızın sonuçları ile birlikte değerlendirdiğimizde genel olarak Çanakkale ili Paleolitik dönem buluntularının Çan, Yenice, Bayramiç, Lapseki, Ayvacık ve Gökçeada gibi kesimlerde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu bölgelerin Paleolitik dönem insanları tarafından tercih edilmesinde çakmaktaşı gibi hammadde kaynaklarının yüzeyde bolca bulunması ve kolay ulaşılabilir olması, sıcak su kaynaklarının varlığı, ola-

sılıkla Paleolitik dönemde bu bölgelerin avcı-toplayıcı gruplarının yaşam mücadelelerinde rahatlıkla ulaşabilecekleri besin kaynaklarının bolluğu gibi sebepler önemli rol oynamış olabilir. İnkaya Mağarası konumu ve buluntularının zenginliği itibariyle Batı Anadolu'daki büyük bir boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir ve bölgenin antropoloji ve arkeolojisine önemli katkılar sağlamaktadır.

TEŞEKKÜR

Çalışma izni ve maddi destekleri nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Geleceğe Miras Daire Başkanlığına, Çanakkale Valiliğine, Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına, çalışmamız sırasındaki yardımları ve ilgileri nedeniyle Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Troya Müzesi Müdürlüğüne ve kazı çalışmalarımıza sponsorluk desteği veren T-Design Mühendislik Ticaret A. Ş. 'ye, Truva Bakır Maden İşletmeleri A. Ş. 'ye teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Akkuş, İ., Akıllı, H., Ceyhan, S., Dilemre, A., ve Tekin, Z. (2005). *Türkiye Jeotermal Kaynakları Envanteri*. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Envanter Serisi 201, Ankara.

Baykara, İ. ve Dinçer, B. (2018). Yontmataş Alet Çalışma Metodolojisi, *Arkeolojide Temel Yöntemler*, (Ed. S. Ünlüsoy, C. Çakırlar, Ç. Çilingiroğlu.), İstanbul, Ege Yayınları: 315-354.

Boeda, E. (1995). "Levallois: A Volumetric Construction, Methods, a Technique", *The Definition and Interpretation of Levallois Technology*. (Ed. H. L. Dibble, O. Bar-Yosef), pp. 41-68. Madison, WI: Prehistory Press Monographs in World Archaeology No. 23.

Bordes, F. (1961). *Typologie du Paléolithique Ancien et moyen*, CNRS, Paris.

Debenath, A.H. ve Dibble, L. (1994). *Handbook of Paleolithic Typology, Vol. 1: Lower and Middle Paleolithic of Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Hours, F. (1974). "Remarques sur l'utilisation de listes-types pour l'étude de Paléolithique supérieur et de l'Épipaléolithique du Levant". *Paléorient* 2: 3-18.

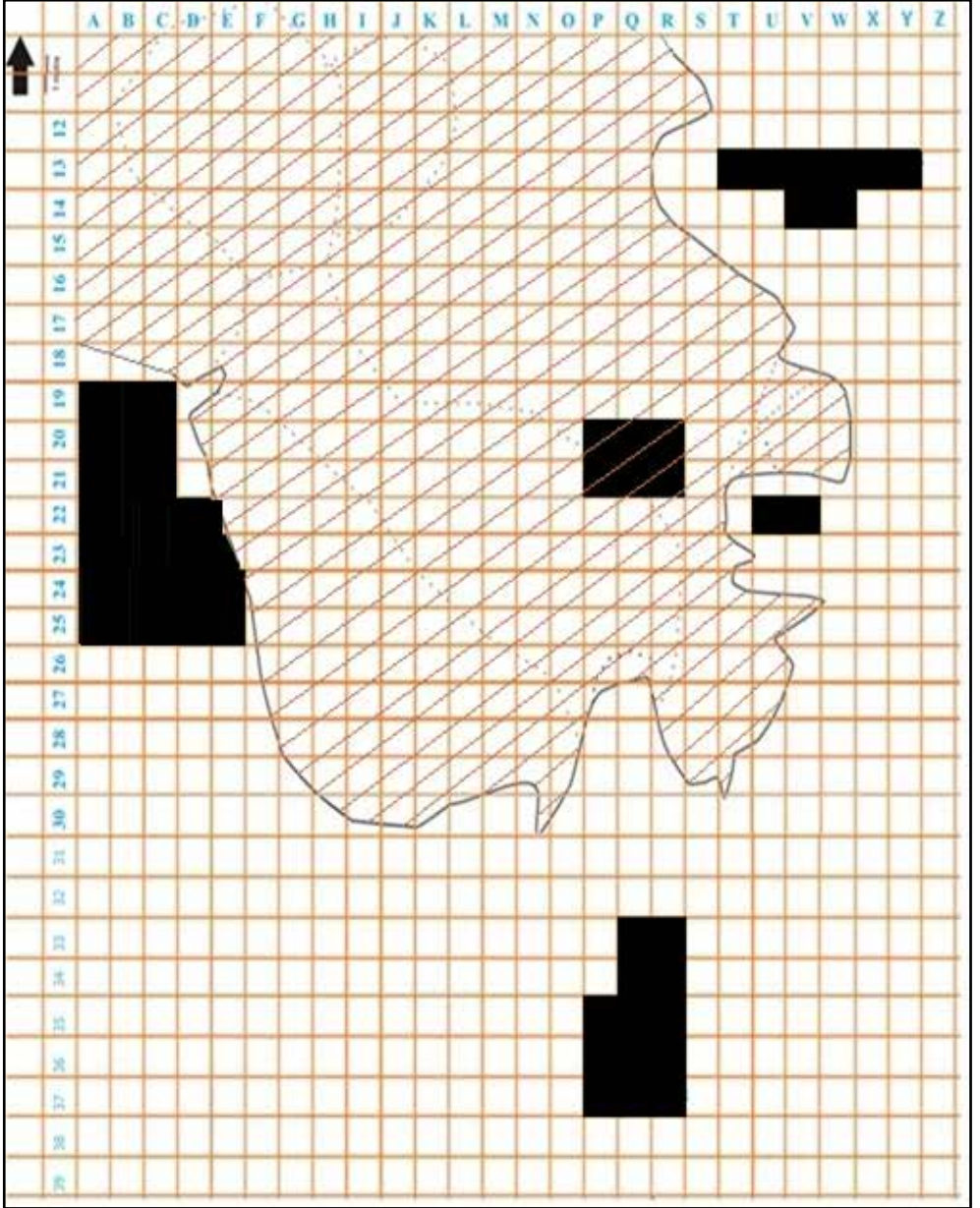
Inizian, M.L., Reduron-Ballinger, M., Roche, H. ve Tixier, J. (1999). *Technology and Terminology of Knapped Stone*. CREP, Nanterre.

Kuhn, S.L., Stiner, M.C., Güleç, E., Özer, İ., Yılmaz, H., Baykara, İ., Yıldırım, A.A., Goldberg, P., Martinez, M.K., Ünay, E. ve Alpaslan, F.S. (2009). "The Early Upper Paleolithic Occupations at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey)", *Journal of Human Evolution*, 87(56), 87-113.

Özer, İ. (2024). “Kuzeybatı Anadolu’da yeni bir Paleolitik dönem buluntu alanı: İnkaya Mağarası”, *Colloquium Anatolicum*, 22: 29-46.

Van Peer, P., 1992, *The Levallois Reduction Strategy*. Monographs in World Archaeology, volume 13. 152 pp. Prehistory Press, Madison, Wisconsin.

EKLER

Çizim 1: İnkaya Mağarası karelaj planı (taralı alan mağara ana bölümü, siyah kareler kazı yapılan açmaları göstermektedir)

Resim 1: İnkaya Mağarası genel alan temizliği

Resim 2: Batı açmaları kazı çalışması

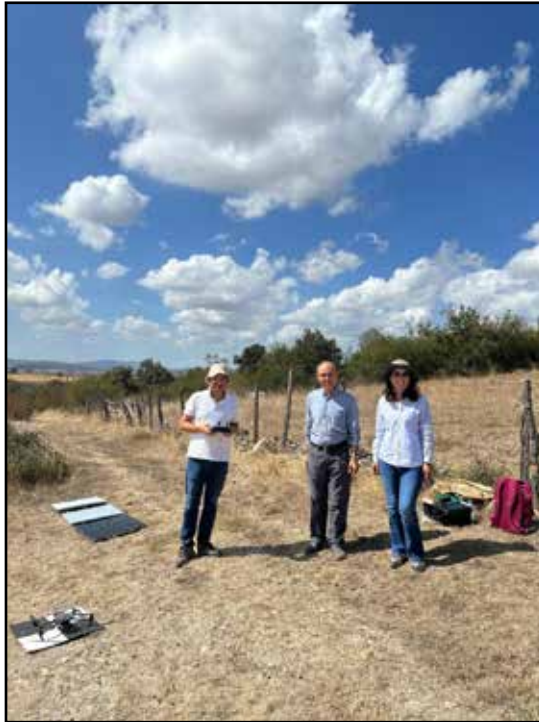
Resim 3: Güney açmaları kazı çalışması

Resim 4: Kuzeydoğu açmaları kazı çalışması

Resim 5: Batı açmalarında Geleceğe Miras Projesi kazı çalışması

Resim 6: İHA ile görüntüleme çalışması

Resim 7: Lidar taraması

Resim 8: Batı açmaları lidar görüntüsü

Resim 9: Levallois yonga

Resim 10: Prizmatik dilgi çekirdeği

Resim 11: Saplı alet

DASKYLEİON 2024 KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Kaan İREN*

Özgün KASAR

F. Nihal KÖSEOĞLU

Yeşim KIRMAN

Ece AŞIK

Melih YİĞİT

Yığın ŞEN

Balıkesir İli, Bandırma İlçesi, Ergili Mahallesi’nde yer alan ve Manyas Gölü’nün hemen kıyısında kurulmuş olan Daskyleion İlk Çağ Kenti’nde arkeolojik kazı çalışmaları Geleceğe Miras Projesi kapsamında Akrodaskyleion’da ve Aşağı Şehir’de gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). 05 Ağustos-27 Aralık 2024 tarihleri arasında Bakanlık Temsilcisi olarak Muzaffer SAÇKESEN’in katılımıyla yürütülmüştür. Bu yıl ki çalışmalar arkeolog, antropolog, nümizmat, paleocoğrafya ve restoratörler tarafından gerçekleştirilmiştir.

A.AKRODASKYLEİON’DAKİ ÇALIŞMALAR

A.1. H-XXXIV Plan karesi (A Mekânı)

Önceki yıllarda açığa çıkarılmış olan “Üç Odalı Yapının kazı çalışmaları sonucunda biri kiler olmak üzere iki mekân tespit edilmiş olup B ve C mekânlarında görülen ve MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen yangın evresinin A mekânında takibi yapılamamıştır fakat kilerin bulunduğu mekânda MÖ geç 7. yüzyıl erken 6. yüzyıla tarihlenen bir yangın evresi tespit edilmiştir. Bu gözlemler sonucunda A mekânının içerisinde belgeleme çalışmaları yapılmıştır (Resim: 2).

* Prof. Dr. Kaan İREN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji ve Arkeometri Uygulama ve Araştırma Merkezi, 48000, Kötekli-Muğla. Türkiye. E-mail: kaaniren@posta.mu.edu.tr ; <https://orcid.org/0000-0002-9053-8693>

Öğr. Gör. Dr. Özgün KASAR, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji ve Arkeometri Uygulama ve Araştırma Merkezi, 48000, Kötekli-Muğla. Türkiye. E-mail: ozgunkasar@mu.edu.tr ; <https://orcid.org/0000-0002-7806-5221>

Ar. Gör. F. Nihal KÖSEOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul-TÜRKİYE.

Arkeolog Yeşim KIRMAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Muğla-TÜRKİYE.

Arkeolog Ece AŞIK, İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul-TÜRKİYE.

Arkeolog Melih YİĞİT, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla-TÜRKİYE

Arkeolog Yığın ŞEN, İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla-TÜRKİYE

A.2. O-XXXIX/ XL/ XLI/ XLII & P-XXXVIII/ XXXIX/ XL/ XLI/ XLII & R-XXXVII/XXXVIII/ XXXIX/ XL/ XLI Plan kareleri (Lydia Suru)

Çalışmalara Daskyleion Aşağı Şehir’de yer alan Phryg Suru’nun (O-XLI/XLII/ XLIII&N-XL&O-XL Plan Kareleri) Doğu kısmında belirlenen 10x10 m alanda açma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ot temizliği yapılarak belirlenen alan daha açık hale getirilmiş ve belgelenmiştir (Resim: 3). Önceki yıllarda açığa çıkarılan Phryg Suru’nun görünürlüğünü arttırmak ve koruma çalışmalarını daha iyi gerçekleştirebilmek amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda seviye inme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Alanın içerisinde +22,99 m seviyesinde başlatılan çalışmalar +16,57 m seviyesinde son bulmuştur (Resim: 4).

Phryg Suru’nun doğu tarafında kazı çalışmaları gerçekleştirebilmek için 60x30 m’lik bir alan belirlenmiş ve 60 m uzunluğunda kente ait Lydia Suru’nun devamı açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). Surun en iyi korunmuş yerinden 5 m yüksekliğe sahip olan duvarda andezit, kireç ve konglomera taşları kullanıldığı görülmüştür (Resim: 6).

Kentin iki farklı döneme ait sur duvarlarının arasına zemin tesviyesi yapmak için bir başka yerden sarı renkli ana kaya getirilerek doldurulmuştur. Bu durum Lydia dönemine tarihli sur duvarının desteğini artırmak için duvarın diğer yüzünün Phryg Dönemi’ne tarihli sur duvarı kullanması ile açıklanabilir. Bu sayede kentin sur duvarları yıkılmayacak kadar güçlü ve sağlam yapılmış olmalıydı. Öte yandan sur duvarının hemen önünde koyu kahverenginde yumuşak karakterli dolgu toprağı ile karşılaşılması ve seviye inme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Seviye inme çalışmalarında sur duvarına ait bloklardan oluşturulmuş dokuz sıra açığa çıkarılmıştır. +18,89 m seviyesine gelindiğinde ise blokların hemen önünde sarı killi toprak ile karşılaşılması. Söz konusu bu toprak yalnızca güney bölgesinde 5x3 m’lik bir alanda kaldırılmaya çalışılmış, önce döküntü moloz taşlar ile karşılaşılması ardından balçıklı toprak geldiği görülmüştür. Bu alanda arkeolojik eserle karşılaşılması ve toprağın steril bir yapıda olduğu gözlemlenmiştir.

Lydia Sur Duvarı’nın Kuzey-Güney doğrultuda 60 m uzunluğu açığa çıkarılmış ve önceki yıllarda açığa çıkarılan Lydia Sur Duvarı’nın kulesi olduğu düşünülen alanla birleştirilmiş ve böylelikle açığa çıkarılan sur duvarının uzunluğu 137 m olmuştur (Resim: 7).

Lydia Suru’nu açığa çıkarma çalışmalarında arkeolojik eserin olduğu iki kod alınmıştır. Bunlardan ilki tarım toprağı olarak nitelendirilen içerisinde modern buluntularında geldiği topraktır ve söz konusu bu toprağı LLP (+21,65-+20,92 m) kodu verilmiştir. İkincisi ise koyu kahverenginde olan gözenekli toprak yapısına sahip LLR (+20,92-+18,89 m) kodlu topraktır. Her iki kod içerisinde steril olmayan malzeme grubu içerir. Alanın genelinde LLR kodlu kahverengi toprak kaldırılmaya çalışılmış ve Lydia Dönemi’nden Orta Çağ’a kadar geniş bir yelpazeye sahip buluntular ele geçmiştir. Ele geçen buluntular arasında en eski dönemli malzeme Tunç Çağı’na ait taş baltadır (Resim: 8) (Sperling, 1976, s. 305-364, lev. 70.560). Hemen ardından MÖ 7. ve 6. yüzyıla ait pişmiş topraktan yapılmış seramik buluntular gözlemlenmiştir (Resim: 9a-b) (Baç 1987, s. 59, lev. 23.60b).

LLR kodlu koyu kahverengi topraktan seviye inme çalışmalarında çok sayıda Attika seramik parçaları ile karşılaşmış ve bunların içerisinde MÖ 5. yüzyıla ait olan siyah figürlü seramik parçaları da bulunmaktadır (Resim: 10). Ayrıca alandan ele geçen buluntular arasında Hadrianus Dönemi Sabina sikkesi yer almaktadır ve LLR koduna alınmıştır (Resim: 11a-b) (RIC II.3, 2571).

B. AŞAĞI ŞEHİRDEKİ ÇALIŞMALAR

aa-VI Plan karesi

2024 kazı sezonunda ele geçen amorf seramik ve kiremit parçalarının alan içerisine gömülmesi amacıyla 3x3 m ölçülerinde bir sondaj açılmıştır. 1.20 m derinliğinde çalışmalar sonlandırılmış olup alandan ele geçen herhangi bir tarihleyici malzeme ile karşılaşılma-
mıştır. Niteliksiz malzeme parçaları bilgilendirme notu ile sondaj içerisine yerleştirildikten sonra üzeri kapatılmıştır.

C. ÇEVRE DÜZENLEME VE KORUMA ÇALIŞMALARI

2024 sezonunda, Akrodaskyleion'da yer alan Üç Odalı Yapı'da Akhaemenid Dönemi'ne ait Kuzey duvarının koruma ve onarımları tamamlanmıştır. Kentin doğusunda yer alan Phryg Suru'nda derz dolgu işlemi ile basit onarım çalışmaları yapılmış ve duvar sağlamlaştırılmıştır.

Daskyleion Kazı Evi Laboratuvarı'nda hem bu sene ele geçen 7 adet bronz sikkenin, 1 adet gümüş sikkenin, 1 adet gümüş yüzüğün, 3 adet bronz ok ucunun, 28 adet metal buluntunun, 1 adet taş baltanın ve 10 adet cam eserin koruma ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

D. ARKEOLOJİK KAZILAR DIŞINDAKİ ÇALIŞMALAR

D.1. Nümismatik Çalışmaları

2024 yılı nümismatik çalışmaları İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Aliye EROL tarafından Daskyleion kazı evinde muhafaza edilen etüdlük sikkeler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu sikkelerin hem önceki dönemlerde Daskyleion kazısında bulunan sikkelerden hem de köylülerin çevre tarla ve köylerden bularak kazı ekibine teslim ettikleri sikkelerden oluştuğu anlaşılmıştır. Önceden temizlik ve konservasyon çalışmaları yapılmayan sikkelerin mekanik temizliğine uzman restoratörler tarafından bu yıl başlanmıştır. Temizliği yapılan 50 adet sikke üzerinde çalışmalar yapılmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Ön değerlendirmeleri yapılan kazı sikkelerinin analoji ve yayına hazırlık çalışmalarına devam edilmektedir. Önümüzdeki kazı sezonlarında temizlik ve konservasyon çalışmalarına devam edilecek, ardından fotoğraflanan sikkeler üzerinde numismatik çalışmalar gerçekleştirilecektir. Daskyleion kazılarının başlangıcından bugüne kadar bulunmuş tüm sikkelerin çalışılarak bir arada yayımlanması planlanmaktadır.

D.2. Antropoloji Çalışmaları

2024 Kazı sezonunda, Daskyleion Kazısı'ndan çıkarılmış hayvan kemik kalıntıları C. Y. GÜNDEM'in danışmanlığı ve gözetiminde Ege Üniversitesi'nden doktora öğrencisi Aylin Badem Kökduman, Batman Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi Namet Yüksel, Arkeolog Ayşenur Zor, Ankara Üniversitesi lisans öğrencisi Yiğit Karan ve Ankara Üniversitesi'nden Dr. Selcen İlbey'in katılımı ile 08.08.2024 – 17.08.2024 tarihleri arasında çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

2024 kazı sezonu ile başlayan ilk arkeozoolojik çalışmalarda, 2016 – 2017 senelerinde kazılmış olan I32-33/J33 açmasından gelen hayvan kemik kalıntlarına odaklanılmıştır. Bu açma içinde mutfak olarak tespit edilen alandan gelen hayvan kemikleri öncelikle genel faunayı anlamak ve bir öncü tür tablosu oluşturabilmek incelenmiştir.

2024 yılı arkeozooloji çalışmalarına geçen yıl başlanılan “C Mekânının” 2016, 2017 ve 2018 yıllarında çıkarılan hayvan kemiklerinin tanımlanması ile devam edilmiştir. “C Mekânının” yanı sıra Koru Tümülüs'ünde tespit edilen hayvan kemiklerinin çalışılması da bu yılki çalışma planına dâhil edilmiştir.

D.3. Paleocoğrafya Çalışmaları

Daskyleion Kazısı 2024 yılı paleocoğrafya çalışmaları 27.08.2024 – 02.09.2024 tarihleri arasında Ege Üniversitesi'nden Doç. Dr. Mehmet DOĞAN'ın danışmanlığında lisans son sınıf öğrencileri ile birlikte Daskyleion kazı alanı ve yakın çevresinde alüvyal jeomorfoloji, paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmaları gerçekleştirmişlerdir.

Kazancı vd.'nin çalışmalarındaki (Kazancı vd., 2019) Radyokarbon 14 tarihlleme sonuçlarında, SK2 ile SK3 sondaj noktalarının günümüzden 2750 ila 3000 yıl kadar öncesinden günümüze su ortamı olduğu anlaşılır. Buna göre örneklerin alındığı seviyelerdeki karşılaştırmalara göre, ekibimizin sondajlarında yer alan su ortamlarının en az günümüzden yaklaşık 3000 yıl öncesinde su ortamı olduğu sonucuna varılmaktadır. Daskyleion'da yerleşim tarihi MÖ 1200'lere ve hatta Kalkolitik döneme kadar gidebileceği düşünüldüğünde, bu noktada ilk yerleşen insanların, buradaki mevcut göle (Daskylitis Gölü) doğru uzanan bir yarımada (Hisartepe Yarımadası) yerleştikleri anlaşılır.

Daskyleion Höyüğü ve çevresinde yapılan sondajlardan alınan sediman örneklerinin Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü Alüvyal Jeomorfoloji laboratuvarında analizlerine devam edilmektedir. Özellikle granülometrik ve paleontolojik analizler sonucunda, ortam özellikleri daha kesin olarak belirlenebilecektir. Kuşkusuz, bu analizler yanında ortamların tarihlleme analizleri ile desteklenmesi gerekecektir. Bu konuda yeterli ölçüde maddi destek bulunmadığı takdirde, aldığımız organik örneklerden daha kesin tarih alınabilecek ve farklı ortamların mekânsal yayılışı yanında, ortam değişimlerinin zamanı da belirlenebilecektir.

Daskyleion kazılarının ana sponsoru olan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, ayrıca

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu'na, Balıkesir Valiliğine, Balıkesir Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na, Manyas Belediyesine destekleri için teşekkürü borç biliriz.

KAYNAKÇA

Baç, M., S., (1987), Klazomenai'de Ele Geçen Geç Geometrik ve Subgeometrik Skyphoslar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

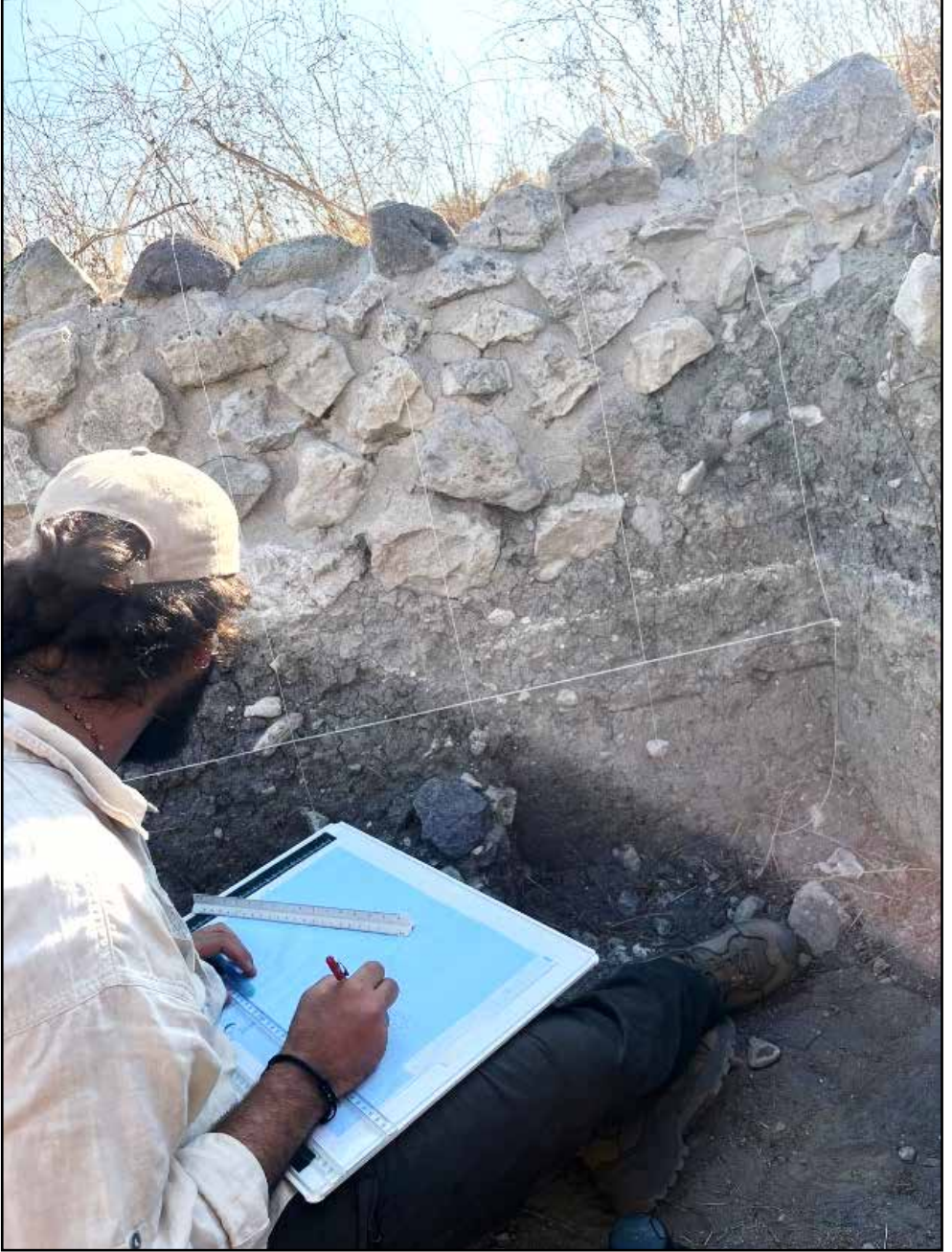
Roman Imperial Coins II.3, 2571.

Sperling, J., (1976), Kum Tepe in the Troad, *Hesperia*, 45(4), s. 305-364.

EKLER

Resim 1: 2024 Kazı sezonunda çalışılan alanlar

Resim 2: Üç odalı yapı kesit çizimi çalışması

Resim 3: Phryg Surunun havadan görünüşü (çalışma öncesi)

Resim 4: Phryg ve Lydia Surunun havadan görünüşü

Resim 5: 60 m uzunluğunda ortaya çıkarılan Lydia Suru'na kuzeyden güneye bakış.

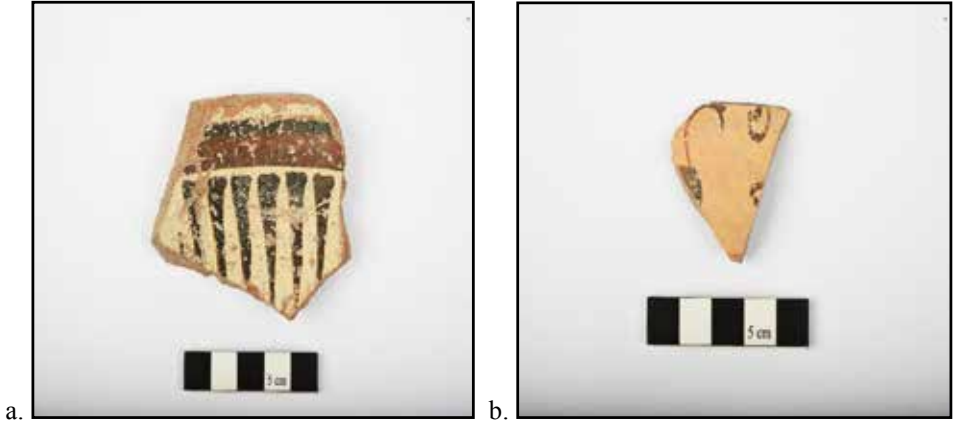
Resim 6: Farklı taş türlerinden oluşturulmuş sur duvarından bir cephe görünüşü.

Resim 7: Önceki yıllarda açığa çıkarılan duvar ile birleştirilen 137 m uzunluğundaki sur duvarına doğudan bakış.

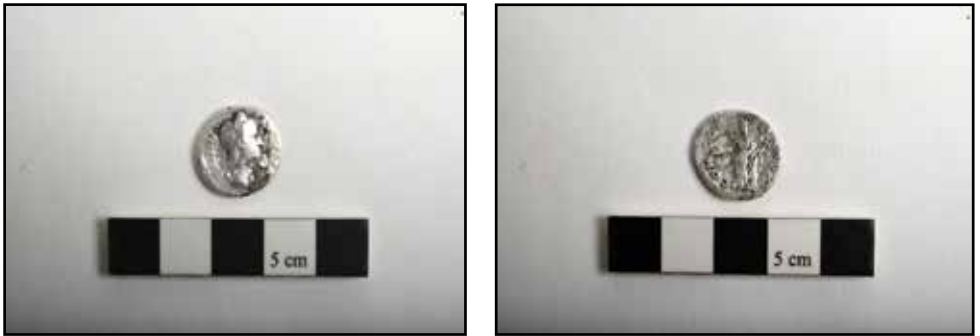
Resim 8: Tunç Çağı'na ait taş balta.

Resim 9: Lydia Dönemi'ne ait metoplu tabak (a) ve kuşlu kâse (b) ağız parçası.

Resim 10: MÖ 5. yüzyıla ait olan siyah figürlü Attika seramik parçaları (a-b), MÖ 525-475 yılları arasında Golvol Grubuna (?) ait seramik parçası (c).

Resim 11a-b: LLR kodlu Hadrianus Dönemi Sabina sikkesi ön yüz ve arka yüz.

KSANTHOS – LETOON KAZI ÇALIŞMALARI 2024

L. Ufuk ERDOĞAN*

1. GİRİŞ

Antalya ili, Kaş ilçesi Ksanthos Antik Kenti ve Muğla ili, Seydikemer ilçesinde yer alan Letoon Kutsal Alanı'nda, 01.06.2020 tarih ve 2587 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 05.06.2024 tarih ve 5241985 sayılı kazı ruhsatnamesi ve finansal destekleriyle Selçuk Üniversitesi adına Prof. Dr. Erdoğan ASLAN sürdürülmüştür. Ksanthos-Letoon Kazısı, 2024 sezonu çalışmaları 26.06.2024 tarihinde başlamış, 04.09.2024 tarihinde tamamlanmıştır. 2020 yılında devraldığımız ve dört yıl boyunca (2020-2024) tarafımızdan yürütülmüş olan Ksanthos-Letoon kazısı, bu sezon içinde Phaselis Antik Kenti kazısının tarafımıza devredilmesiyle sonlandırılmıştır.

UNESCO Dünya Mirası olan her iki antik yerleşimdeki çalışmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi Demre Müzesi Müdürlüğü uzmanı Arkeolog Yusuf BENLİ'nin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

2. KSANTHOS ANTİK KENTİ

Bu sezon çalışmalar iki başlık altında gerçekleştirilmiştir;¹

- Çevre Düzenleme Çalışmaları
- Tespit ve Belgeleme Çalışmaları

2.1. Çevre Düzenleme Çalışmaları

Batı (Roma) Agora, Tiyatro, Doğu-Batı Caddesi, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney Caddelerin kesiştiği meydana yabancı bitki temizliği ve çevre düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 1a).

2.2. Tespit ve Belgeleme Çalışmaları

Kentin güncel durumunun belgelenmesi ve karelajının oluşturulabilmesi için havadan görüntüleme çalışmaları yürütülmüştür.

* Dr. L. Ufuk ERDOĞAN, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Phaselis Antik Kenti, Araştırma ve Kazı İstasyonu, 07995 Tekirova-Antalya/TÜRKİYE; E-posta: lufukerdogan@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8468-1613.

1 Kazı başkanlığının devri sebebiyle bu sezon Ksanthos'da planlanan çalışmalar, çevre düzenleme ve belgeleme çalışmalarıyla kısıtlı kalmıştır.

3. LETOON KUTSAL ALANI

Bu sezon çalışmaları dört başlık altında gerçekleştirilmiştir;

- Çevre Düzenleme Çalışmaları
- Kazı Çalışmaları
- Konservasyon ve Restorasyon Çalışmaları
- Tespit ve Belgeleme Çalışmaları

3.1. Çevre Düzenleme Çalışmaları

Kutsal alanın ana yapılarında ve bu yapıların çevresinde yabancı bitki temizliği, ilaçlama ve düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 1b).

MA Arkeolog Muhammet DOĞAN

MA Arkeolog Abdülbekir YÜKSEKDAĞ

3.2. Kazı Çalışmaları

3.2.1. Batı Portiko ile Leto Tapınağı Arası (6C.7D Karelağı)

Letoon Kutsal Alanı'nın güneyinde Batı Portiko ile Leto Tapınağı arasında bulunan alanda, tamamı in-situ halde yıkılmış ve yıkıldığı hali ile günümüze kadar korunmuş sırası ile kaide, sütun tamburları, friz, arşitrav, geison ve sima blokları yer almaktadır. Söz konusu bu mimari elemanlar daha önceki kazı ekiplerince kazılmış ancak tamamlanmamış olan dolgu toprak zemin üzerinde görülmektedir (Resim: 1c).

Belirtilen alanda yapının yıkılmış olan ve olasılıkla toprak altında olduğu düşünülen diğer üst yapı elemanlarının tespiti ve tapınak ile portiko arasında kalan bu alanın işlevi hakkında bilgi sahibi olunabilmesi için arkeolojik kazı çalışmalarına gerçekleştirilmiştir.

Kazı çalışmalarının sistemli bir şekilde ilerleyebilmesi için 2024 yılı sezonunun sonunda nihai planı çıkarılan kutsal alanın tamamını kapsayacak biçimde bir karelağı sistemi oluşturulmuş ve bu sisteme uygun şekilde 5 x 5 m ölçülerinde bir açma açılmıştır. Bu açma 6C.7/D olarak adlandırılmıştır (Resim 1d).

Kazı öncesinde sınırları belirlenen açma içerisinde ve çevresinde yoğun olarak bitki ile yer yer küçük boyutlu moloz taşlar görülmüştür. Burada görülen bitki ve moloz taşların, kazı çalışmalarına engel oluşturmaması için öncelikli olarak bitki temizliği ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır (Resim 2a) Temizlik çalışmaları tamamlanmasının ardından açma-

2 Kent içerisinde 50 x 50 m ana karelağı yapılmış, bu karelağlarda kendi içinde 10 x 10 m ve 5 x 5 m'lik açma alanlarına ayrılmıştır.

nın güney sınırını oluşturur ve zaman içerisinde iklimsel ve çevresel faktörlerle düzensiz bir şekil almış olan bölümde kesit düzenleme çalışmaları yapılmıştır (Resim: 2b).

Sonra kazı çalışmalarına başlanılmıştır (Resim: 2c). Çalışmalar +4,13 m kotunda başlayıp +3,51 m kotunda sonlandırılmıştır. Üst kısımlardan aşağıya inildikçe kuru ve yumuşak olan toprak tabakasının nemli, sert ve sıkıştırılmış bir yapıya dönüştüğü görülmüştür. Kazılan seviye içerisinde yoğun olmamakla birlikte yer yer çatı kiremidi ve pişmiş toprak döşeme parçalarına rastlanılmıştır (Resim: 2d).

Seviye inme çalışmaları sırasında, açmanın en üst seviyesinde küçük bir bölümü görülen ancak tam olarak ne olduğu belli olamayan bir blok parçasının +4,08 m kotunda Leto Tapınağı'na ait bir sima bloğu olduğu anlaşılmıştır. Sima bloğunun Leto Tapınağı'na ait diğer bloklar ile tip ve ölçü olarak aynı özelliklere sahip olduğu da görülmüştür (Resim: 2e-h).

Kazılar sırasında başka bir buluntuya rastlanmamış ve çalışmalar +3,51 m kotunda sonlandırılmıştır (Resim: 3).

Öğr. Gör. Hatice KORKMAZ

Restoratör Bayram YAŞAR

3.3. Konservasyon ve Restorasyon Çalışmaları

3.3.1. Kilise

Hristiyanlığın Anadolu'da yayılmasıyla birlikte MS VI. yüzyılda Letoon Kutsal Alanı'na söz konusu kilise inşa edilmiştir. Kuzeyde bulunan bağlantı mekânları nedeniyle bir manastır olduğu düşünülen yapının MS VII. yüzyıl içerisinde kullanımı sonlandığı düşünülmektedir (Atik-Korkmaz, 2018, s. 210; Mimaroglu, 2019, s. 3). Fransız kazı ekibi tarafından yapılan kazılarda bulunan sikkelerin Justinianus ve Heraklius dönemlerine ait olması söz konusu dönemi desteklemekte ve yıkımı hakkında kesin bir şey söylenememekle birlikte MS VII. yüzyıldaki Arap akınları sebebiyle terk edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Greenhalgh, 2002, s. 26-27). Kilisenin inşasında Apollon ve Artemis tapınaklarının mimari malzemesinin devşirme olarak kullanıldığı görülürken, Leto Tapınağı'nın ise bu dönemde kısmen de olsa ayakta ve farklı amaçlarla hâlen kullanılabilir olduğu anlaşılmaktadır (Des Courtils ve Laroche, 2003).

Letoon Kutsal Alanı'nın güneyinde, Hadrian Çeşmesi'nin doğusunda yer alan, kilise üç nefli, dikdörtgen formda bazilikal planlıdır (Resim: 4).

Doğuda yer alan apsis içten ve dıştan yarım daire planlıdır. Yapıya giriş *atrium*dan sağlanmaktadır; ancak *narteksi* bulunmamaktadır. Kilisenin güney bölümünde daha önceki yıllarda yapılan kazı çalışmaları (Atik-Korkmaz, 2018, s. 409-410) sırasında tespit edilmiş bazı mekânlar yer almaktadır. Bu mekânların bir kısmı için işlev önerisinde bulunulmuştur

(Mimaroglu, 2019, s. 3). Kilisenin güneyinde bulunan A, B, C, D ve E odası olarak adlandırılan mekânlardan B ve C odasına *atrium*dan giriş sağlanırken E odasının giriş açıklığı henüz tespit edilememiştir. A ve D odalarına ise kilisenin güney nefinden geçilmektedir (Erdoğan ve Yılmaz, 2024, s. 151-157.).

Kilisenin güneydoğu köşesinde üç yapraklı yonca planlı bir vaftizhane bulunmaktadır. Vaftizhaneye ulaşmak için güney nefin güney duvarında bulunan kapı açıklığından geçerek bir mekâna çıkılmaktadır. A odasının tam işlevi henüz bilinmemektedir. Ancak doğusunda konumlanan vaftizhaneye geçiş mekânı işlevinde kullanılmış olabilir.

Doğu-batı yönlü planlanan kilise yerel kireç taşı ve özellikle tapınaklardan devşirilen bloklarla inşa edilmiştir. Yapıda aynı zamanda kutsal alanın farklı yerlerinden getirilen yazıtlı bloklarında yoğun kullanımı ile karşılaşmaktadır. Kilisenin orta ve yan nefleri ile vaftizhane bölümlerinin zemininde *opus tessellatum* tekniğinde yapılmış olan döşeme bulunmaktadır. Bu mozaiklerde hayvan betimlemeleri ve bitkisel bezemeler yer almaktadır. Kilisenin *bema* ve *apsis* bölümü ise *opus sectile* tekniğinde yapılmış olan geometrik şekilli mermer döşem ile kaplanmıştır. *Atrium* bölümü ise pişmiş toprak zemin plakalarıyla oluşturulmuştur.

Bu sezon yürütülen çalışmalar kapsamında kilisenin mozaik zemin döşeminde ve duvarlarında çalışmalar yürütülmüş, kilisenin tamamına yakınında büyük oranda koruma, onarım ve periyodik bakım çalışmaları tamamlanmıştır.

Bu alanda daha önceki kazı sezonlarında yürütülen çalışmalarda mozaiklerin kısmen restorasyon ve konservasyon çalışması yapılmış, ancak çevresel etkenler, iklimsel faktörler ve periyodik bakımsızlık nedeniyle döşemde yüzeysel kirlilik oluşumları gerçekleşmiş ve *tesserae*ların yüzeyinde yoğun miktarda daha önceki restorasyon çalışmalarından kalan onarım harcı kalıntıları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, daha önce koruma amaçlı uygulanan bordür ve derz dolgularının koruyucu ve bağlayıcı özelliğini zamanla kaybetmesi nedeniyle mozaik döşemlerinde derz boşalmaları, *tesserae* hareketlenmeleri, yer yer otsu ve odunsu bitki oluşumları ve *tesserae* kayıpları gerçekleşmiştir.

2024 kazı sezonunda, kilisede yer alan mozaiklerin korunma durumu ve çevresel etkenler değerlendirildiğinde, tekrar koruma onarım ve periyodik bakım yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Bu nedenle, kilisenin orta ve yan neflerinde yer alan mozaik döşemlerinde koruma ve onarım çalışmalarına öncelik verilmiştir.

Bu kapsamda, ilk olarak Orta Nef ve Kuzey Nef'te yer alan *opus tessellatum* mozaik zemin döşemi üzerindeki koruma amaçlı kapatılan jeotekstil, mıcır ve elenmiş kumdan oluşan koruyucu örtü kaldırılmış ve döşemin yumuşak ve sert uçlu fırçalar, dişçi aletleri, bisturi, sünger ve su yardımıyla kuru ve ıslak mekanik temizliği yapılmıştır (Resim: 5, 6).

Ardından, *tesserae* hareketlenmelerini ve kaybını önlemek amacıyla, hidrolik kireç katkılı onarım harcı ile bordür onarımı yapılmıştır. Derz kaybı yaşanan ve yatak harcı bozulan

bölgelerde ise hidrolik kireç katkılı derz dolgu uygulaması ve yatak harcı onarımı gerçekleştirilmiştir (Resim: 7).

Orta ve kuzey nef mozaik döşeminde gerçekleştirilen koruma, onarım ve periyodik bakım çalışmalarının ardından döşem yüzeyleri jeotekstil, yıkanmış-elenmiş dere kumu ve mıcırdan oluşan koruyucu örtü katmanı ile kapatılarak koruma altına alınmıştır (Resim: 8).

Kilisenin zemin döşemelerinin yanı sıra duvarlarında da basit onarım ve konservasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında önceki yıllarda yapılan kazılarda açığa çıkarılmış duvarlar bloklarının aralarında görülen, bitki ve toprak birikintileri temizlenmiştir. Temizlenen duvarların yan yüzeylerine derz dolgu, üst kısımlarına ise capping uygulaması gerçekleştirilmiştir (Resim: 9).

3.4. Tespit ve Belgeleme Çalışmaları

3.4.1. Leto Tapınağı Restitüsyon Projesi

2022 kazı sezonunda restitüsyon projesi hazırlanan yapının bu sezon restorasyon projesi tamamlanmıştır. Aynı zamanda ören yeri içindeki eski köy evleri belgelenmiş ve projeleri hazırlanmaya başlamıştır.

TEŞEKKÜR

Katkı ve yardımlarından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar Dairesi, Antalya ve Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, çalışmalar sırasında her türlü desteği sunan Demre Müzesi Müdürlüğü ile Fethiye Müzesi Müdürlüğü'ne, Kaş Belediyesine, Seydikemer Belediyesi'ne, Selçuk Üniversitesi'ne ve özveri ile çalışan tüm kazı ekibine ve dört yıl boyunca her zaman yardımları ile misafirperverlikleri esirgemeyen yöre halkına en içten teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Aslan, vd., 2024 Aslan E., Erdoğan, L. U. ve Kılıç Y., (2024). Ksanthos - Letoon Kazı Çalışmaları: 2022, KST, 43(1), s. 365-388.

Atik-Korkmaz, 2018 Atik-Korkmaz, S. (2018). Letoon 2016. KST, 39(3), s. 409-410.

Atik-Korkmaz, 2019 Atik-Korkmaz, S. (2019). Letoon, (Eds. Neva Ertürk, ve Özlem Karakul), *UNESCO World Heritage in Turkey*. Ankara: Turkish National Commission for UNESCO, s. 205-225.

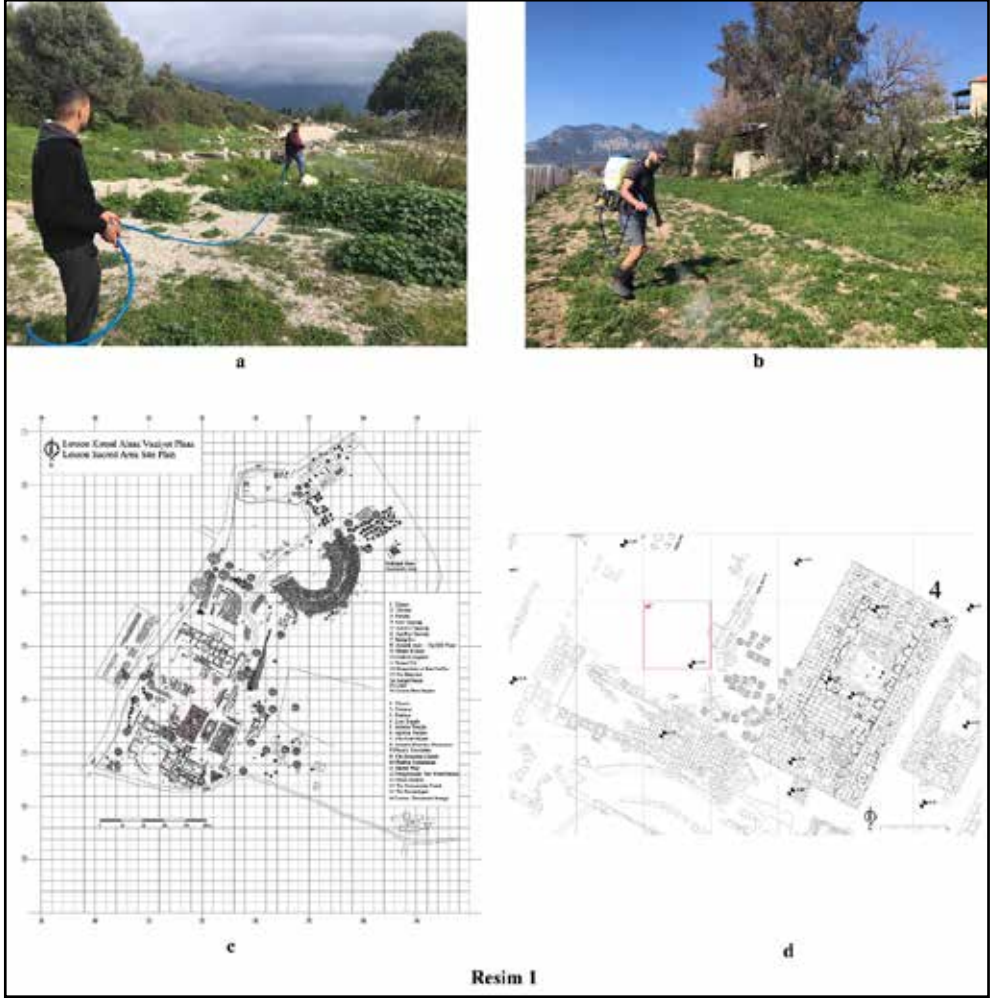
Des Courtils ve Laroche, 2003 Des Courtils, J. ve Laroche, D., (2003). Xanthos et le Létôon. Rapport sur la Campagne de 2002, *Anatolia Antiqua*, 11(1), s. 423-456.

Erdoğan ve Yılmaz, 2024 Erdoğan, L. U. ve Yılmaz, G., (2024). Letoon Kilisesi 2022 Yılı Kandil Buluntuları, *Mediterranean Journal of Humanities XIV*, s. 151-167.

Greenhalgh, 2002 Greenhalgh, J. (2002). The Church at Letoon. *Newsletter*, I, s. 26-27.

Mimaroglu, 2019 Mimaroglu, S. (2019). Letoon Kutsal Alanı Kazılarında Bulunan Geç Antik Dönem Likya Üretimi Kandiller. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, s. 1-14.

EKLER

Resim 1: a- Ksanthos Antik Kenti, Çevre Düzenleme ve Temizlik Çalışmaları b- Letoon Kutsal Alanı, Çevre Düzenleme ve Temizlik Çalışmaları c- Letoon Kutsal Alanı, Karelaj d- Letoon Kutsal Alanı, 6C Karelajı

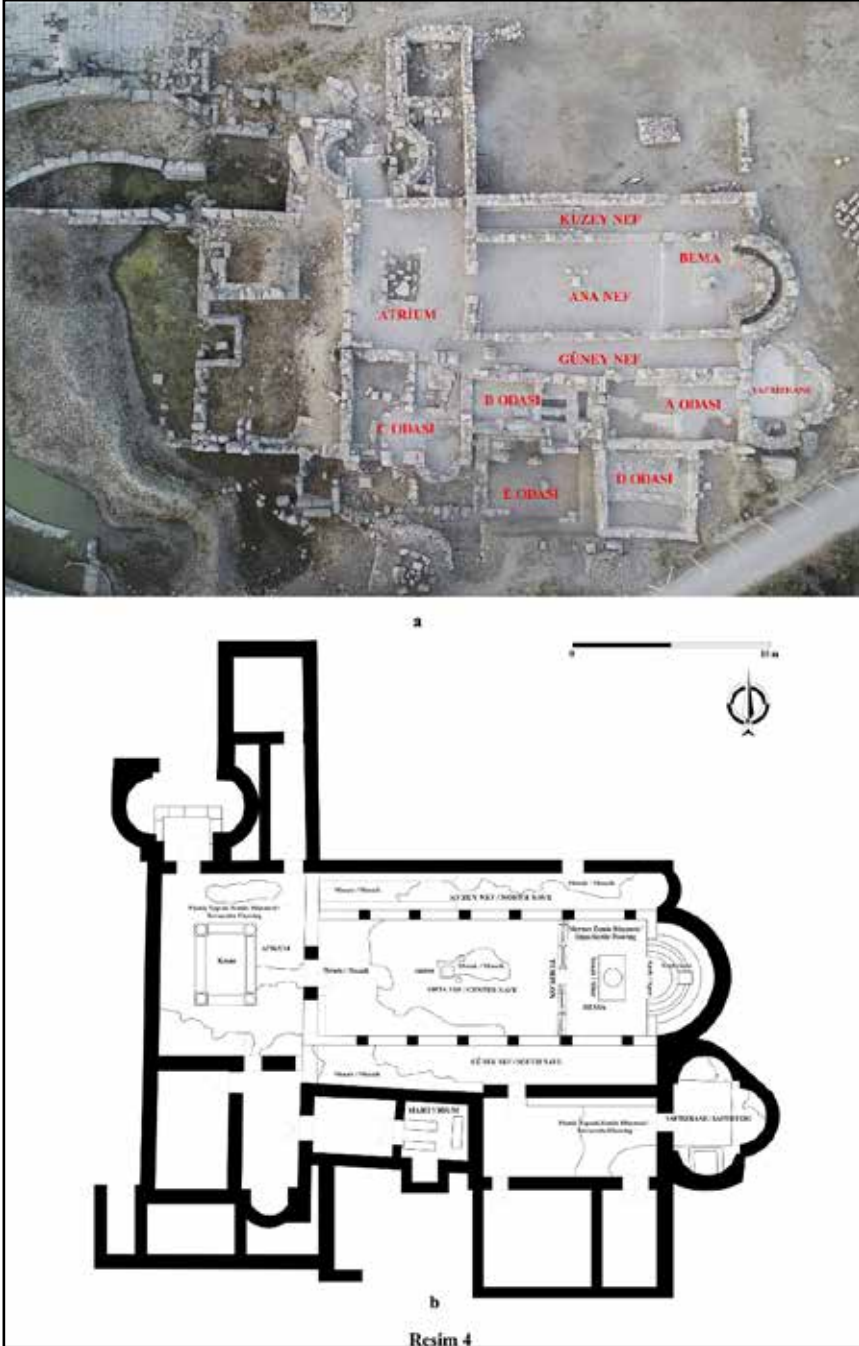

Resim 2

Resim 2: Letoon Kutsal Alanı, 6C.7D Karelağı, Temizlik Çalışması b- Kesit Düzenleme Çalışması c- Kazı Çalışmaları d- Pişmiş Toprak Çatı Kiremidi Parçaları e, f ve g: 6C.7D, Leto Tapınağı Sima Bloğu g- Sima Bloğunun Taşınması

Resim 3: a, c- 6C.7D Karelağı Çalışmalar Öncesi b, d- 6C.7D Karelağı Çalışmalar Sonrası

Resim 4: a- Kilise, Hava Fotoğrafı b- Kilise, Şematik Planı

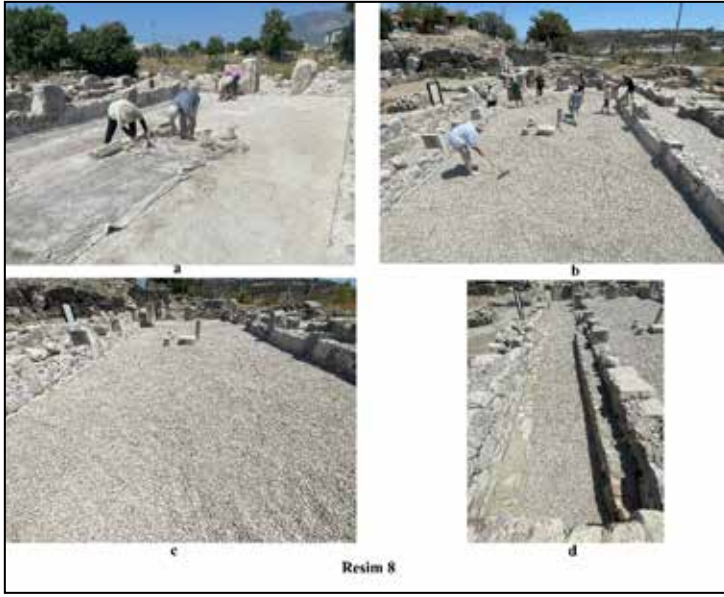
Resim 5: a, b- Kilise, Orta Nef, Çalışmalar Öncesi c, d- Kilise, Orta Nef, Çalışmalar Öncesi e, f- Kilise, Orta Nef, Kuru ve Islak Mekanik Temizlik Çalışmaları

Resim 6: a, b- Kilise, Kuzey Nef, Kuru ve Islak Mekanik Temizlik Çalışmaları c, d: Kili-
se, Kuzey Nef, Kuru ve Islak Mekanik Temizlik Sonrası

Resim 7: a- Orta Nef, Mozaik Döşemi Onarımı b- Kuzey Nef, Mozaik Döşemi Onarımı
c- Orta Nef, Mozaik Döşemi Onarımı Koruma Anarım Uygulaması Sonrası d- Kuzey
Nef, Mozaik Döşemi Onarımı Koruma Anarım Uygulaması Sonrası

Resim 8: Kilise, Koruma Onarım Uygulaması Sonrası Mozaik Döşemi Koruyucu Örtü İle Kapatma Uygulaması

Resim 9: Kilise, Duvarlardaki Koruma Onarım Uygulaması

AMOS KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Mehmet GÜRBÜZER*

Emre MANDACI

GİRİŞ

Amos Kazısı 2024 yılı çalışmaları tiyatroyu, tiyatronun hemen güney bitişiğindeki sarnıcı ve tiyatronun doğusundan başlayarak Asarcık Tepesi'nin burnuna kadar ilerleyen sivil yapıları kapsamaktadır. Eş zamanlı yürütülen kazı çalışmalarının ana hedefini kısaca sıralamak gerekirse yapıların inşa tarihlerini, evrelerini ve buldukları alandaki stratigrafiyi belirleyerek, yapıların inşa tekniklerini saptamak oluşturmaktadır.

2022 yılından itibaren kazı çalışmalarının devam ettiği tiyatrodaki şu ana kadar elde edilen verilerden hareketle yapının MÖ 3. Yüzyılın sonlarında inşa edildiğini, MÖ 2. Yüzyılın ortalarında sahne binasında tasarım değişikliğine gidilerek binanın iki katlı bir yapıya dönüştürüldüğü ve MS 3. Yüzyılda da tiyatronun kullanımdan kalktığı anlaşılmıştır (Gürbüzer ve Mandacı 2025, s. 357-358). Sahne binasının ana odasının (*valva regia*) ortasında dış çapı 2 m olan silindirik formlu yuvarlak yapının işlevini saptamak tiyatrodaki çalışmaların başlıca hedefini oluşturmaktadır (Resim: 1). Orkestradaki muhtemel bir drenaj sistemi ile bağlantılı olduğu düşünülen (Gürbüzer ve Mandacı 2025, s. 357) yuvarlak yapının orkestra ile olan bağlantısını tespit etmek tiyatrodaki çalışmaların bir diğer hedefini teşkil etmektedir. Tiyatronun doğusundan başlayıp tepenin burnuna kadar uzanan sivil yapılardaki çalışmaların ana hedefi ise önceki yıllarda kazılan üç mekândaki stratigrafiyi anlamak ve çalışmaları kuzeye, surlara kadar genişleterek alandaki yapılaşmayı anlamaktır. Sivil yapılardaki çalışmalar ile birlikte, Amos'taki konut tiplerini, boyutlarını ve sayılarını saptayarak kent nüfusunu mutlak bir şekilde hesaplamak ve Amos'taki günlük yaşamı tüm yönleri ile anlaşılması hedeflenmektedir. Akropoliste tiyatronun güneyinde yer alan kamusal sarnıçta kentin su ve drenaj sistemini anlamak adına çalışmalar yürütülmüştür. Amos'ta 2024 yılında kazı programı haricinde çevre düzenlemesi çalışmaları da hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda akropolisin güneye bakan sırt kısmında daha önceki yıllarda inşa edilen güvenlik bariyerleri doğuya doğru uzatılmış ve bu noktalara da uyarı tabelaları eklenmiştir. Kentin güvenlik önlemlerini almak adına farklı noktalara güvenlik kameraları yerleştirilmiştir. Hem güvenlik adına hem de kenti gece ziyaret edenler için kentte geniş çaplı güneş enerjili bir ışıklandırma hayata geçirilmiştir.

* Doç. Dr. Mehmet GÜRBÜZER; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000, Kötekli-Muğla/TÜRKİYE; E-posta: mgurbuzer@mu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-6084-6409
Emre MANDACI; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000, Kötekli-Muğla/TÜRKİYE; E-posta: emre.mandac6@gmail.com

TİYATRO

Kastabos Kutsal Alanı'ndaki (Wilkening-Aumann, 2015, s. 237-244) ve Kıran Gölü Kutsal Alanı'ndaki (Kuban ve Saner, 1997, s. 446, Resim: 1). tiyatrolar ile birlikte Karia Khersonesosu'ndaki üç tiyatrodan birini temsil eden Amos tiyatrosundaki 2022 yılında başlanan kazı çalışmaları (Gürbüzer ve Mandacı, 2024, s. 482-484) 2024 yılında büyük oranda tamamlanmıştır. 3 yıl süren kazılar neticesinde tiyatronun *cavea*, sahne binası ve orkestra bölümleri gün yüzüne çıkarılarak çalışmalar son bulmuştur. Orta odadaki (*valva regia*) silindirik formlu yuvarlak yapının işlevine yönelik ilk izlenimler orkestradaki muhtemel kanal ile bağlantılı drenaj sisteminin bir parçası olduğu yönündeydi (Gürbüzer – Mandacı, 2025, s. 357). Bu görüşü test etmek adına *valva regiada*, orkestrada ve *proskenede* kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 11 m çapındaki orkestranın (Gürbüzer, 2021, s. 227) orta kısmında anakaya yüzeyde yer yer görünmekteydi. Orkestradaki çalışmalar mevcut yürüme seviyesinin hemen altında uzanan ana kayanın *proskene*ye doğru yaklaşık 1 m derinleştiğini ortaya koymaktadır. Anakaya kabaca tıraşlandıktan sonra orkestra düzlemi oluşturulmuş ve düzlemin üzeri toprakla kaplanmıştır. Orkestradaki ana kaya düzleminin *caveaya* yakın bir noktasında keski izleri görülmektedir. Bloklar kesildiği anakayanın bu kısmı adeta bir taş ocağı gibi kullanılmıştır. Anakayanın kesilen kısımlarının boyutları göz önüne alındığında, buradan çıkarılan bloklardan ancak orta boy taşların elde edilebileceğini söylemek mümkündür. Bu da söz konusu taşların büyük olasılıkla sahne binasının inşasında kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte blok çıkarma işleminden arda kalan yonga taşlar orkestra ve proskene temelinde dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Anakaya üzerinde farklı iki noktada ele geçen demir keski aletine ait parçalar bu savı doğrular niteliktedir. Orkestradaki inşa süreci kısaca özetlenecek olursa anakayadan kesilerek çıkartılan blokların boş kalan yerleri yonga taşlar ile doldurulmuş, onların da üzeri seviye eşitleme adına plaka taşlar ile örtülmesinin ardından üzerine toprak dökülerek orkestra zemini sağlanmıştır.

Toprak zeminli orkestranın ilk oturma sırasının zemininde yer alan ve kanal kapakları olduğu düşünülen taşların aslında ilk sıranın zemin taşları olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu zemin döşemesi sadece *cavea* hattı boyunca devam etmekte olup orkestranın tamamına yayılmamaktadır. İlk oturma sırası ile sınırlı olduğu anlaşılan zemin döşemesi protokol için inşa edilmiş olmalıdır. Anakayanın tamamen açığa çıkartılıp çalışmaların son bulunduğu orkestrada herhangi bir drenaj sisteminin olmadığı tespit edilmiştir. Tiyatro ve benzeri yapılarda yağmur suyu önemli bir sorunsal olup bu tür yapılarda suyun tahliyesi genellikle drenaj kanalları ile sağlanmaktadır. Amos tiyatrosunda böylesi yaygın bir uygulamanın kullanılmadığı görülmektedir. Drenaj sisteminin olmayışı tiyatrodaki orta ve uzun vadede yapısal sorunlar doğurmuş olup *cavea*nın arka tarafına sarnıç ve orta odaya yuvarlak yapı inşa etme gibi farklı çözüm yöntemlerine baş vurulmuştur. Orkestra yüzeyinde ele geçen sıva parçaları ve mimari parçalar sahne binasına aittir. 2023 yılında sahne binasında ele geçen sıva ve mimari parçalar ile uyumluluk göstermektedir. Tüm bu veriler sahne binasının orkestraya doğru yıkıldığını göstermektedir.

Analemma çevresinde sürdürülen çalışmalar sivil yapılardaki duvar ve taş işçiliğinden farklı bir işçiliğin olduğu ortaya koymaktadır. Doğu *analemma* duvarının doğusundaki yıkıntı taşlar farklı bir yapının varlığını işaret etmektedir. Doğu *analemma* duvarının doğusunda bir merdiven ile bağlantılı basamak taşları ve zemin taşları tespit edilmiştir. Alandaki kot farkı göz önüne alındığında merdivenler yaklaşık 1,2 m'yi bulan oldukça geniş basamaklara sahip olmalıdır. Doğu *analemma* çevresinde yürütülen çalışmalarda yoğun bir taş dolguya rastlanılmıştır. *Caveanın* güneydoğu köşesinden başlayan dolgu doğu *analemma* köşesine kadar basamak yaparak inmektedir. Dolgunun basamak yapan mevcut hali dikkate alındığında alanda bir merdivenin varlığını işaret etmektedir ancak dolgunun bulunduğu alanda herhangi bir basamak taşına rastlanılmamıştır. Basamaklar muhtemelen kentin MS 3. Yüzyılda terkedilmesinin ardından Geç Antik dönem boyunca kentin adeta bir taş ocağı gibi kullanılıp yapılara ait taşların farklı kentlerdeki imar faaliyetlerinde kullanılmak üzere götürüldüğü süreçte sökülmüş olmalıdır. Basamak şeklindeki dolguyu Helenistik dönemin simetri anlayışı çerçevesinde ele alındığında tiyatronun batısındaki merdivenlerin doğuda karşılığı olmalıdır ancak doğu merdivenleri Geç Antik dönemdeki beşerî tahribatlar neticesinde yok olmuş ve yerine sadece dolgusu kalmıştır.

Sahne binasının batı *porta hospitalesinde* yürütülen çalışmalarda, mekânın taş döşemenin kuzey yönünde değiştiği gözlemlenmiştir. Kuzey kısımda yapılan kazı sonucunda apsidal formu bir çukur açığa çıkarılmıştır. Taş örgüden oluşan çukurun duvarında herhangi bir sıva izine rastlanılmamasına karşın, içerisinde yoğun bir yanık tabaka ile karşılaşmıştır. Söz konusu yanık tabaka daha önceki yıllarda sahne binasının tamamında tespit edilen yangın tabakası ile bağlantılı olmalıdır. Çukurun duvar içinde ve taban altında kuzeyinde çatı kiremitleri inşa malzemesi olarak kullanılmıştır. Çatı kiremitlerinin devşirme olarak kullanılması Roma mimari geleneğini işaret eden söz konusu inşa tekniğinden hareketle sahne binasının üçüncü ve son evresinin Roma Dönemine ait olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak Amos tiyatrosunda üç yıldır süren kazı çalışmaları 2024 yılı itibarıyla tamamlanmıştır. Çalışmalar sonunda *cavea*, orkestra, *paradoslar* ve sahne binasının yanı sıra *caveanın* dış çevresi tamamıyla kazılarak tiyatro kazısı tamamlanmıştır. 1000 kişilik Amos tiyatrosu üç evreden oluşmaktadır (Çizim: 1). MÖ 3. Yüzyılın sonlarında inşa edilen tiyatronun bu ilk evresinde yapı tek katlı ve üç odalıdır. MÖ 2. Yüzyılın ortalarına ait ikinci evrede sahne binası iki katlı bir yapıya dönüştürülmüştür (Çizim: 2). Bu evrede odaların kullanımında da değişikliğe gidilmiştir. *Protagonistes* ve *antagonistesin* kullandığı orta oda, sahne binasının iki katlı yapılması ile birlikte işlevini yitirerek batı *porta hospitalesine* taşınmıştır. Roma döneminde, muhtemelen MS 1. Yüzyılda da batı *porta hospitalesin* ortasına şu an için işlevi tam olarak anlaşılmayan apsidal formu bir çukur inşa edilmiştir. MS 3. Yüzyılda tiyatro binası bir yangın neticesinde tahrip olmuş ve kullanımdan kalkmıştır.

SİVİL YAPILAR

Kazı çalışmalarının ilk 2022’de başladığı sivil yapılar sektörünün (Gürbüzer ve Mandacı, 2024, s. 484-486; Gürbüzer ve Mandacı, 2025, s. 358-360) 2024 yılı hedefleri iki başlıkta toplanabilir: ilki daha önce kazılıp açığa çıkartılan mekânlardaki stratigrafiyi tespit etmek, ikincisi de yamacın aşağısına doğru devam eden yapılaşmayı anlamak adına kazı çalışmalarını kuzeye doğru ilerletmek (Resim: 2).

Mekân 1 ve Mekân 2’nin taban altlarında yürütülen çalışmalarda daha erken dönemlere ait duvar kalıntılarına rastlanılmıştır. Mekân 1’in yaklaşık 50 cm altında, ortalama 50 cm kalınlığında duvarlardan oluşan 3x2 m ölçülerinde bir mekân tespit edilmiştir. Mekânın doğrudan ana kaya üzerine oturan kuzey ve güney duvarları içerisinde *in-situ* halde iki adet amphora tespit edilmiştir (Resim: 3). Sadece gövde altının yerleştirdiği amphoralar MÖ 4. Yüzyıla ait Kuzey Ege amphoralarıdır (Sacchetti, 2012, s. 97; Monachov, 1999, s. 162; Sezgin vd., 2022, s. 182). Her iki amphoranın içerisinde MÖ 4. Yüzyıla ait birer Rhodos sikkesi ele geçmiştir. Bununla birlikte, mekânın dışında, yürüme düzlemi seviyesinde ele geçen seramiklerin tamamı yine MÖ 4. Yüzyıla aittir (Çizim: 3). Bu tabakada ele geçen tüm buluntular erken döneme ait yapının MÖ 4. Yüzyılda inşa edildiğini ortaya koymaktadır (Çizim: 4). İlerleyen süreçte MÖ 3. Yüzyılda yeni bir planlamaya giderek alanda yeni bir inşa süreci başlamıştır. Söz konusu yapı tesviye edilmiş, yerine MÖ 3. Yüzyılda Mekân 1 inşa edilerek Hellenistik dönem boyunca kullanım görmüştür (Çizim: 5). Benzer tabakalanmayı Mekân 2’de de görmek mümkündür. Mekân tabanının yaklaşık 50 cm altında, mekânın güney duvarına doğu-batı yönünde paralel uzanan duvar Mekân 1’deki MÖ 4. Yüzyıla tarihli erken yapı ile bağlantılı olmalıdır. Korunan uzunluğu 3 m olan doğu-batı doğrultulu duvar Mekân 2’nin batı duvarının altında köşe yapıp batıya yaklaşık 2 m ilerlemektedir. 50 cm kalınlığındaki duvarlar doğu ve kuzey yönlerinde Mekân 2’in inşasında tahrip olmuştur. Duvarların doğrultuları, seviyeleri ve seviyeden ele geçen malzemeler göz önüne alındığında MÖ 4. Yüzyıla ait olduğu ve Mekân 1’in altındaki erken mekân ile yapının birer parçası olduğunu söylemek mümkündür.

Mekân 3’teki çalışmalar yapının iki odasında sürdürülmüştür. Batıdaki üçgen planlı oda ve doğu bitişiğindeki odada anakaya kadar inilin çalışmalar diğer iki mekânda görülen tabakalaşmanın Mekân 3’te de devam ettiğini göstermektedir (Çizim: 6). Mekân 3’e ana girişin yer aldığı üçgen odanın batısındaki kapının karşı tarafında, odanın güneydoğu köşesinde taban üzerinde *in-situ* olarak taş tekne ele geçmiştir. 74x66 cm ölçülerinde, 40 cm derinliğindeki tekne mekânın ana kullanım evresi olan MÖ 3. Yüzyıla ait olup, bu odanın depolama ya da üretim amaçlı kullanılmış olabileceğinin bir göstergesidir. Üçgen odanın doğusundaki 5x4 m ölçülerindeki oda, diğer mekânlara ait tüm odalardan farklı veriler sunmaktadır (Resim: 4). Odanın güneybatı köşesinde duvara bitişik bir şekilde *in-situ* olarak bir taş altar ele geçmiştir. 34x34 cm ölçülerinde, 33 yüksekliğindeki altar, kübe yakın bir form sergilemektedir. Altarın hemen yanında ele geçen pişmiş toprak üç eser bir ritüelin varlığını işaret etmektedir. Eserlerden ikisi figürin, diğeri ise *phallos*tur. Hellenistik döne-

me ait figürinlerden biri muhtemelen Hermes ile bağlantılı sakallı bir erkek figürüniyken, ikincisi bir kadın başıdır. Odanın aynı noktasında ele geçen buluntular bir adak alanını işaret etmektedir. Odanın orta kısmında taban üzerinde yine *in-situ* olarak iki adet Rhodos amphorası bulunmuştur. Aynı alanda MÖ 3. Yüzyıla tarihli Rhodos amphoraları ile birlikte ön yüzünde gemi pruvası, arka yüzünde de gemi kığı tasviri yer alan, MÖ 250-220'ye tarihli Lykia Birlik sikkesi (Phaselis) tespit edilmiştir. Söz konusu buluntular Mekân 3'ün kullanım dönemi için kesin tarih vermektedir. Odanın taban altı çalışmalarında anakayaya kadar inilmiş ve odanın kuzeydoğu köşesinde korunan ölçüleri 1,5x1,4 m olan iki duvar saptanmıştır. Doğudaki odanın kuzey ve doğu duvarları tarafından tahrip edilen erken döneme ait iki duvar gerçekte bir mekânın güneybatı köşesini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Korunduğu şekli ile kareye yakın bir form arz eden erken mekânın içerisinde ele geçen MÖ 4. Yüzyıla ait Rhodos sikkesi erken duvarlar ve mekân için *Terminus Post Quem* vermektedir. Odanın taban altı dolgununda ele geçen münferit buluntular Amos'un erken dönemlerine ışık tutmaktadır. Bunlardan biri sabun taşından (?) yapılmış bir skarabedir. Psammetikhos II (MÖ 595-589) dönemine ait olan skarabenin üzerinde Horus ve Ouraios betimleri yer almaktadır (Resim 5). Greko-Fenike stilinde yapılmış olan skarabe Tharros (Sardunya) atölyesinde üretilmiştir (Gorton, 1996, s. 52, Fig. 10, No: 15). Bir diğer ise MÖ 454-404'e tarihli Atina tetradrahmisidir (Resim: 6). 16,9 gr ağırlığındaki *glaukesin* ön yüzünde sağa dönük miğferli Athena başı, arka yüzde ise cepheden baykuş ve kentın lejantı yer almaktadır. Çalışmalar sonucunda Mekân 3'ün de batısında kalan diğer iki mekân ile aynı stratigrafik özelliği sergilediği söylenebilir.

Alandaki her üç mekânda yürütülen kazı çalışmaları bu noktadaki imar faaliyetlerin en erken MÖ 4. Yüzyılda başladığını ortaya koymaktadır. Bu tarihe ait yapılar ile bağlantılı sınırlı sayıdaki duvar kalıntıları ve küçük buluntular MÖ 4. Yüzyıl boyunca devam eden imar faaliyetlerinin yüzyılın sonu ile birlikte sona erdiğini göstermektedir. MÖ 4. Yüzyıla ait yapıların neden kullanımdan kalktığı sorusuna yönelik şu an için kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, bu döneme ait tabakalarda hiçbir tahribat izine rastlanılmamıştır. Buna karşın, MÖ 4. Yüzyıla tarihli yapıların tesviye edilip yerine yeni bir yapının inşa edilme nedeni tarihsel süreç ile bağlantılı olabilir. MÖ 305-304'te Rhodos'u yaklaşık 1 yıl kuşatıp alamayan Demetrios Poliorketes çevredeki yerleşimlere saldırarak onları tahrip etmiştir (Diod. Sic., XX, 4). Amos da söz konusu saldırılara maruz kalmış ve kısmen tahrip edilmiş olabilir. MÖ 4. Yüzyılın sonlarında tahrip olan mekânlar MÖ 3. Yüzyıl ile birlikte yeniden inşa edilerek Hellenistik dönem boyunca kullanım görmüş olmalıdır.

Yapıların kimliği ve işlevleri ile ilgili olarak ele geçen yoğun seramikler ve sikkelerden oluşan küçük buluntular Helenistik dönemin popüler ürünleridir. Seramik repertuarındaki yaygın formlar amphoralar, unguentariumlar, servis kapları ve ince seramiklerdir. Tamamına yakını Rhodos üretimi olan amphoralar MÖ 4. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar uzanan bir yayılım göstermektedir (Zeest, 1960, Lev. 15, No. 32; Norskov, 2004, s. 291, Fig. 4; Şenol, 2019, s. 98, Fig. 9). Tabaklar ve kadehlerden oluşan ince seramikler MÖ 3-2. yüz-

yıla ait Knidos örnekleridir (Kögler, 2010, Abb. 19, E.60-67; Abb. 20, E68-71; Abb. 54, Kn. 23-25; Abb. 57, Kn. 73-85). Bu durum da Hellenistik dönem boyunca Amos'un ince seramik ihtiyacının büyük bir kısmını Knidos'tan sağlamış olabileceğini ortaya koymaktadır. Mekânlarda ele geçen seramikler yeme-içme pratiği ile bağlantılıdır. Seramiklerin ele geçtiği mekânlarda mutfak tezgâhlarına ait olabilecek ara duvarların varlığı söz konusu mekânların *thermopolion* (lokanta) olma olasılığını doğurmaktadır. Tiyatro ve kutsal alanlar gibi kamusal alanlara olan yakın konumları da göz önüne alındığında mekânların *thermopolion* olasılığı güçlenmektedir.

2024 yılı kazı sezonunun son aylarında üç mekânın aşağısında, kuzey yamacın alt kısımlarına doğru olan alanda temizlik ve kısmi kazı çalışmaları yürütülmüştür. Bazı duvarları yüzeyden takip edilebilen mekânların ve muhtemel sokakların konturları takip edilerek kazı öncesi belirgin hale getirilmişlerdir (Resim: 7). Alandaki yoğun bitki örtüsünün temizlenmesinin ardından, mekânların ve sokakların üzerindeki yoğun moloz tabakalar kaldırılmıştır. Yıl sonuna yaklaşılmasından dolayı kısmi kazı çalışmalarının yürütüldüğü alan 2025 sezonuna hazır hale getirilene çalışmalar bu noktada sonlandırılmıştır.

SARNIÇ

Tiyatronun *cavea* duvarının güney bitişiğinde yer alan sarnıç, boyutu ve konumu göz önüne alındığında kamusal işleve sahip olmalıdır. Tiyatroya bitişik konumu ile sarnıç Hellenistik dönem kent planlılığı ile örtüşmeyen sıra dışı bir özellik göstermektedir. 2024 yılı çalışmalarının bir diğer ayağını bu sıra dışı sarnıç oluşturmaktadır. Sarnıçtaki çalışmalar ile söz konusu yapının tiyatro ile olan ilişkisinin, inşa tarihinin ve kent su sisteminin anlaşılması amaçlanmaktadır. Kazı çalışmaları sonucunda sarnıcın 5,5 m çapında, 4 m derinliğinde ve yaklaşık 100 m³ hacme sahip olduğu saptanmıştır. 80 cm'i bulan çevre duvarları ile sarnıç kare planlı bir yapıya dönüşmüştür. Sarnıcın güney duvarı diğer üç duvardan farklı olarak 1,5 m kalınlığındadır ancak duvar derzleri dikkatle incelendiğinde gerçekte 80 cm olduğu ve süreç içerisinde duvarın kalınlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum da yapının iki evreli olduğunu ortaya koymaktadır. Sarnıcın dış cephesi tamamen sıvalı olup dış sıva, güney duvar kalınlaştırıldıktan sonra, ikinci evrede yapılmıştır. Güney duvarın kalınlaştırılması ve sarnıcın tamamen sıva ile kaplanmasının nedeni deprem tahribatı olmalıdır. Deprem hasarı ile yapıda oluşan muhtemel bir sızdırma sorununu aşmak adına böylesi bir onarım çalışması yapılmış olmalıdır. Sarnıcın içerisinde ele geçen küçük buluntular MÖ 2. Yüzyılı işaret etmektedir. Buluntular arasında yer alan yazıtlı küçük bir sunak Narkisos isimli biri tarafından Artemis'e adandığını ortaya koymaktadır.

Çalışmalar sarnıcın batısına doğru genişletildiğinde alanda daha erken dönemlere ait yapılaşmanın izlerine rastlanılmıştır (Çizim: 7). Sarnıcın batı duvarı tarafından tahrip edilmiş küçük bir sarnıç saptanmıştır. 1,6 m çapındaki sarnıcın ancak batı yarısı korunmuş geri kalan doğu kısmı büyük sarnıcın batı duvarının içerisinde kalmıştır. Büyük sarnıcın inşası sürecinde küçük sarnıcın fark edilmesinin ardından küçük sarnıcın korunan iç kısmı ile

büyük sarnıcın batı duvarının dış yüzü sıvanarak yarım bir sarnıç şeklinden kullanıldığı anlaşılmaktadır. Küçük sarnıcın etrafı kireç harçlı bir taban ile çevrilidir. Küçük sarnıcın 60 cm kuzeyinde 4,3 m uzunluğunda, 55 cm kalınlığında doğu-batı doğrultulu bir duvar uzanmaktadır. Kireç harçlı tabanın yaslandığı söz konusu duvar küçük sarnıç ile birlikte aynı yapıya aittir. Sarnıç ve kireç taban yapının avlusunu oluşturmakta, duvarın kuzeyinde kalan kısmı ise bir mekân oluşturmaktadır ancak söz konusu mekân daha sonrasında tiyatronun *caveası* tarafından tahrip edilmiştir. MÖ 4. Yüzyıla ait yapının doğu-batı doğrultulu duvarı mekân ile avluyu ayıran duvardır. Küçük sarnıcın içerisinden ve kireç taban üzerinden ele geçen siyah firnisli seramikler ile ön yüzünde Nymphe Rhodos, arka yüzde tomurcuklu gül baskısı olan Rhodos sikkesi söz konusu yapının MÖ 4. Yüzyıla ait olduğunu kanıtlamaktadır (Çizim: 8). MÖ 4. Yüzyıla ait doğu-batı doğrultulu duvarın kuzey dışında, duvarın yaklaşık 20 cm altında kalan, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu daha erken bir duvar tespit edilmiştir. Duvarın seviyesinde homojen olarak ele geçen MÖ 6. Yüzyıla ait seramik parçaları söz konusu yapının Arkaik döneme ait olduğunu göstermektedir. MÖ 4. Yüzyıla ait avlulu yapı ve tiyatro tarafından tahrip edilen Arkaik duvarın sadece 2,5 m'lik kısmı korunabilmiştir.

Alandaki tabakalanmayı şu anki verilere dayanarak özetlemek gerekirse Arkaik dönem ile başladığı söylenebilir. MÖ 6. Yüzyıl ile başlayan imar süreci 55 cm kalınlığında, korunan uzunluğu 2,5 m olan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu duvar ile temsil edilmektedir. Alandaki ikinci evre MÖ 4. Yüzyıl ile temsil edilmektedir. Kireç tabanlı bir avlusu olan ve içerisinde küçük bir sarnıç bulunan yapı akropolisteki konumu da göz önüne alındığında olasılıkla kendi döneminin önemli bir şahsına ait rezidans olabilir. Söz konusu yapı ilk olarak MÖ 3. Yüzyılda tiyatronun inşa ile büyük oranda tahrip olmuş, daha sonra da MÖ 2. Yüzyılın ortalarında sahne binasının ikinci inşa evresi ile aynı zamanda yapılan büyük sarnıç tarafından avlusunun ve küçük sarnıcının tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Büyük sarnıç da inşa edildikten sonra Roma dönemi öncesinde muhtemelen bir deprem ile kısmen tahrip olmuş ve güney duvarı kalınlaştırılarak için ve dışı sıvanmıştır. Sarnıcın doğu dışında yapılan bir dizi sondaj neticesinde akropoliste Helenistik döneme ait yürüme düzleminin Roma dönemi ile birlikte 60 cm kadar yükseltildiği saptanmıştır.

Alandaki çalışmalar sonucunda büyük sarnıcın sıra dışı bir şekilde *caveaya* bitişik bir şekilde akropolise düzensiz bir şekilde inşa edilme nedeni tiyatroya tehdit eden yağmur sularına karşı bir önlem alma çabasıdır. Sarnıcın batısından doğuya sarnıca doğru bir yamaç gibi eğimli uzanan anakaya kütleli yağmurlu sezonlarda suların tiyatroya sel halinde akmasına ve hem *caveanın* hem de sahne binasının temellerinin uzun vadede rutubetli kalmasına neden oluyor olmalıydı. Tiyatronun MÖ 3. Yüzyılın sonlarında inşa edilmesinden yaklaşık 50 yıl sonra MÖ 150 dolaylarında bu sorunu giderme adına *caveanın* dışına, güney duvarı bitişğine büyük bir sarnıç yapılarak hem *cavea* temelindeki rutubetlenmeye önlem alınmış hem de kentin su ihtiyacının giderilmesine katkı sağlanmıştır. 6 m'yi bulan temel dolgusuna sahip sahne binasının temelinde oluşan rutubetlenmeyi gidermek adına ilk

evrede *valva regia* olarak kullanılan orta odanın içerisine ikinci evrede (MÖ 150) kapalı devre sistemi şeklinde çalışan silindirik formlu yuvarlak yapı inşa edilerek temeldeki rutubetin dışarıya tahliyesi sağlanmış olmalıdır.

BASİT ONARIM VE ÇEVRE DÜZENLEMESİ ÇALIŞMALARI

2024 sezonunun son ayağını çevre düzenlemesi, koruma ve basit onarım çalışmaları oluşturmuştur. Çalışmalar öncelikle tiyatro, sivil yapılar ve sarnıç ve çevresini kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Tiyatro kazılarının *analemma* duvarının doğu üst kısmında *anastylosis* çalışması yapılarak duvara ait düşen taşlar özgün yerlerine tekrar yerleştirilmiştir. Tiyatro ile Athena kutsal alanı arasında kuzey-güney yönünde uzanan, yıkıntı halindeki merdiven ve bu yola bağlı olarak *temenosun* kuzeyi ve *temenostan* sarnıca uzanan taş döşeli yürüme düzlemi onarılmıştır. Tiyatronun tüm çevresinde de çevre düzenlemesi, basit onarım çalışmaları yürütülmüş ve yerinden çıkan döşemelere ait kayrak taşlar yerlerine konulmuş, eksik kısımlar orijinal parçalar ile tamamlanmıştır.

Sivil yapılar sektöründeki mekânlarda da basit onarım çalışmaları sürdürülmüş, mekânların duvarlarında *capping* çalışmaları gerçekleştirilerek hava muhalefetine karşı duvarlara mukavemet kazandırılmıştır. Kazısı tamamlanan sarnıç yapısının etrafı koruma amaçlı olarak jeotekstil ile örtülmüştür. Kentin güvenlik önlemlerini arttırmak ve Kentin görsel etkisini ve güvenlik önlemlerinin arttırmak adına kentin genelinde solar enerjili aydınlatma sistemi hayata geçirilmiştir. Güvenlik önlemleri kapsamında ayrıca kentin giriş-çıkış noktalarını izleyen kamera sistemi yerleştirilmiştir.

Kentte çevre düzenleme çalışmaları kapsamında önceki yıllarda farklı alanlarda istiflenen taşlara işlevsellik kazandırmak adına zeytin ağaçlarının alt kısmına taşlar oturma sırası şeklinde yerleştirilmiştir. Böylelikle hem ağaçlar için teras oluşturulmuş hem de gelen ziyaretçilerin gölgesinde dinlenebildiği doğal peyzaj ile uyumlu banklar oluşturulmuştur.

TEŞEKKÜRLER

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne vermiş oldukları izin ve desteklerden dolayı en içten duygularımızla teşekkürlerimizi sunarız. 2024 yılı kazı sezonunda Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak görev yapan Sayın Mehmet Batur ve Sayın Şerafettin Korkmaz'a katkılarından dolayı teşekkür ederiz. Amos Kazısının ana sponsorları Marmaris Ticaret Odası'na, Marmaris Belediyesi'ne ve Marmaris Martı Resort Hotel'e vermiş oldukları desteklerden dolayı çok teşekkür ederiz. 2024 yılında büyük bir özveri ile çalışan Amos Kazısının değerli ekip üyelerine sonsuz teşekkürler sunarız.

KAYNAKÇA

- Fraser, P. M. ve Bean, G. E. (1954). *The Rhodian Peraea*. Oxford.
- Gorton, A. F. (1996) *Egyptian and Egyptianizing Scrabs*. Oxford.
- Gürbüz, M. (2021). Amos'ta Yeni Araştırmalar ve Bulgular. *Cedrus*, 9, s. 219-249.
- Gürbüz, M. (2022). The Traces of th Early Iron Age at Amos, TÜBA-AR, 31, s. 27-38.
- Gürbüz, M. (2023). Amos Kazısı 2022 Yılı Çalışmaları, 42. *KST*, s. 405-424.
- Kögler, P. (2010) *Feinkeramik aus Knidos mittleren Hellenismus bis in die mittlere Kaiserzeit*, Wiesbaden.
- Kuban, Z. ve Saner, T. (1997) “Kıran Gölü 1995”, 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 433-450.
- Maiuri, A. (1921-1922). Viaggio di esplorazione in Caria. *ASAtene*, 4-5, s. 395-459.
- Monachov, S.Y. (1996). “Towards a Typology of Knidian Amphoras of 4th-2nd c BC”, *The Bosphoran Phenomenon: Greek Culture on the Periphery of the Ancient World*. St. Petersburg, s. 161-172.
- Norskov, N. (2004) “Amphorae from Three Wells at the Maussoleion of Halikarnasos: Something to add to the Typology of Mushroom Rims?”, J. Lund – J. Eiring (eds.), *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Aarhus, 285-291.
- Sacchetti, F. (2012) *Les amphores grecques dans le nord de l'Italie, Échanges commerciaux entre les appennins et les alpes aux époques archaïque et classique*, *Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaine 10*, Arles.
- Sezgin, Y. ve Şenol A. K. ve Cankardeş-Şenol, G. (2022) *İzmir Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoraları*. İstanbul.
- Şenol, A. K. (2019) “Ceramic Production on the Karian Chersonesos”, W. Held (ed.), *Forschungen auf der Karischen Chersones. Band 1, Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit*, 93-117, Marburg.
- Wilkening-Aumann, C. (2015) “The Theatre in the Sanctuary of Hemithea at Kastabos”, R. Frederiksen – E. R. Gebhard – A. Sokolicek (eds.), *The Architecture of the Ancient Greek Theatre*. Acts of an International Conference at the Danish Institute at Athens 27-30 January 2012, Aarhus, s. 233-251.
- Zeest, B. (1960) *Keramičeskaja tara bosphora*, Moscow.

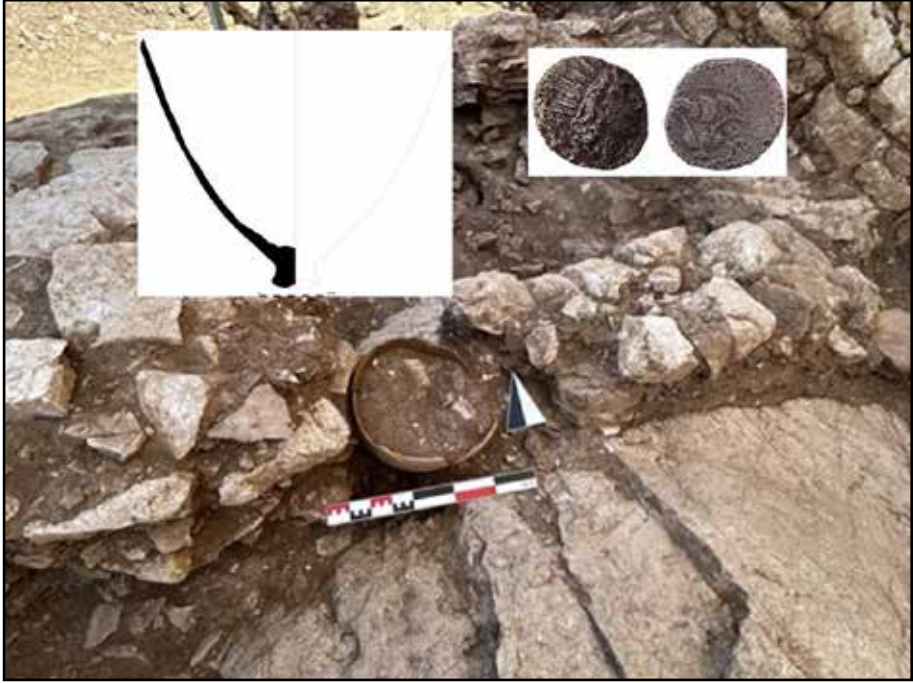
EKLER

Resim 1: Amos tiyatrosu, sivil yapılar, sarnıç ve Athena temenosunu gösteren hava fotoğrafı.

Resim 2: Sivil yapılar hava fotoğrafı.

Resim 3: MÖ 4. yüzyıla ait duvar içindeki *in-situ* amphora ve Rhodos sikkesi.

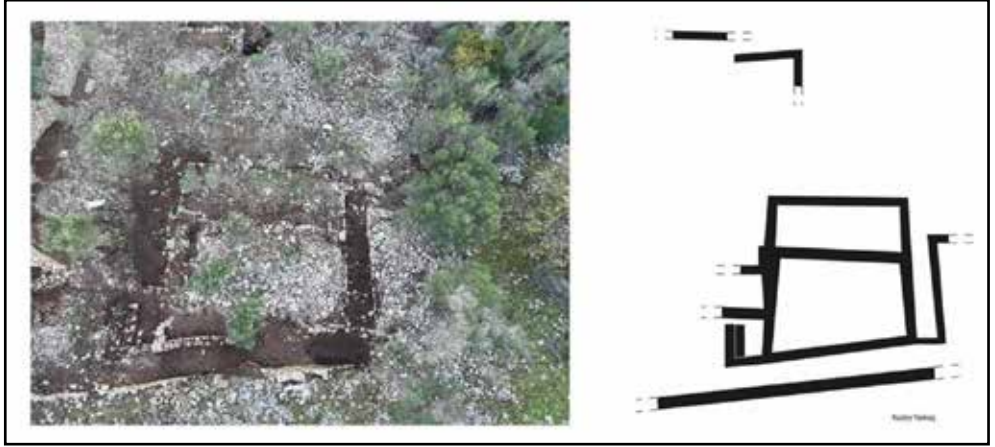
Resim 4: Mekan 3 doğu odada *in-situ* ele geçen buluntular.

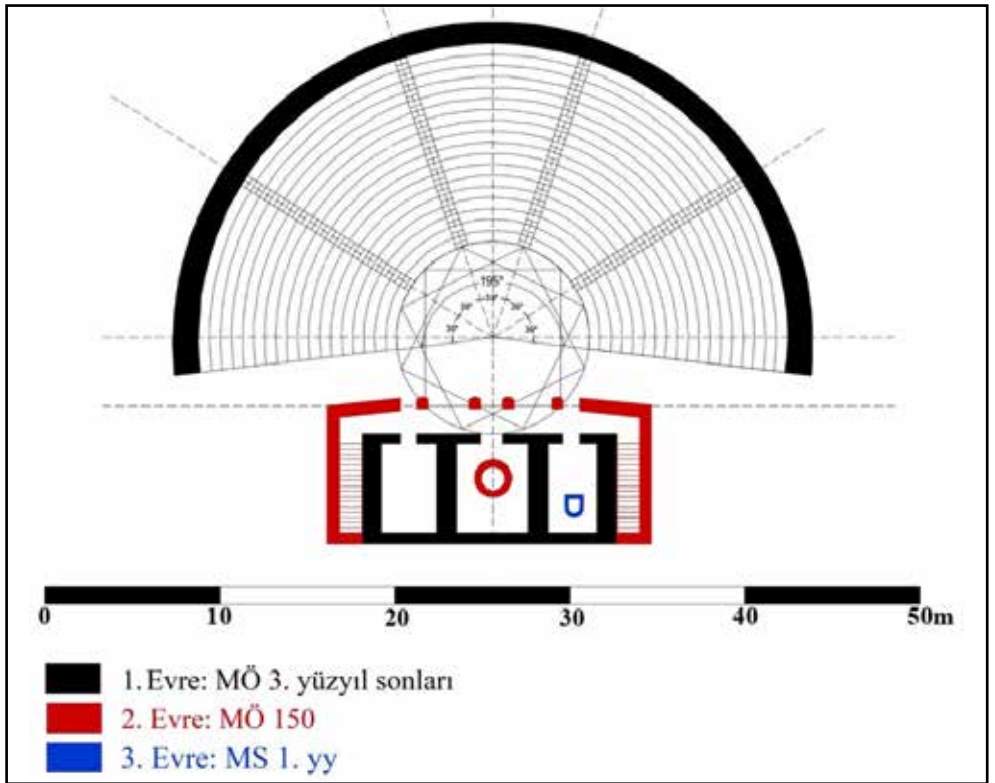
Resim 5: Psammetikhos II (MÖ 595-589) dönemine ait skarabe.

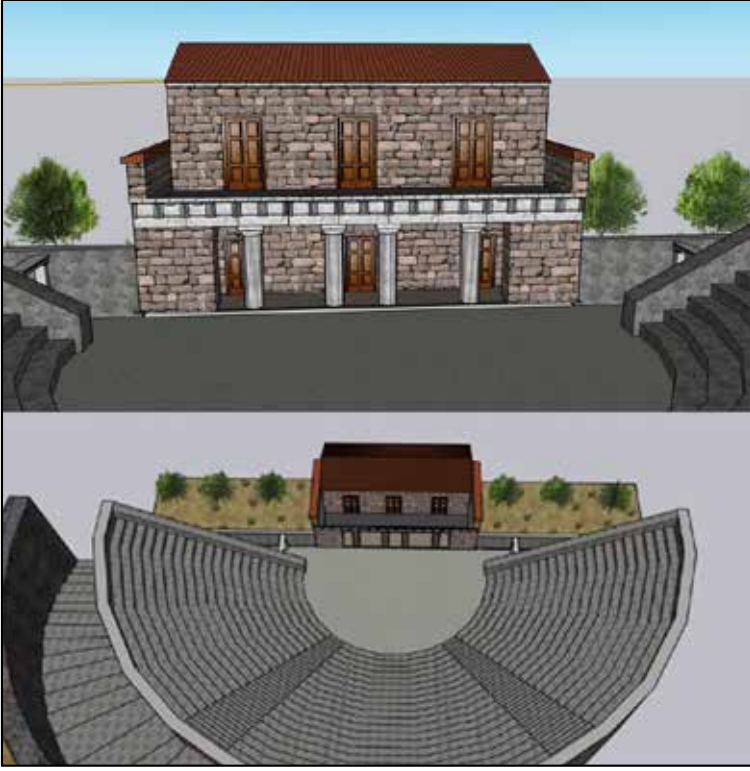
Resim 6: Atina tetradrahmisi. MÖ 454-404'e tarihli glaukes.

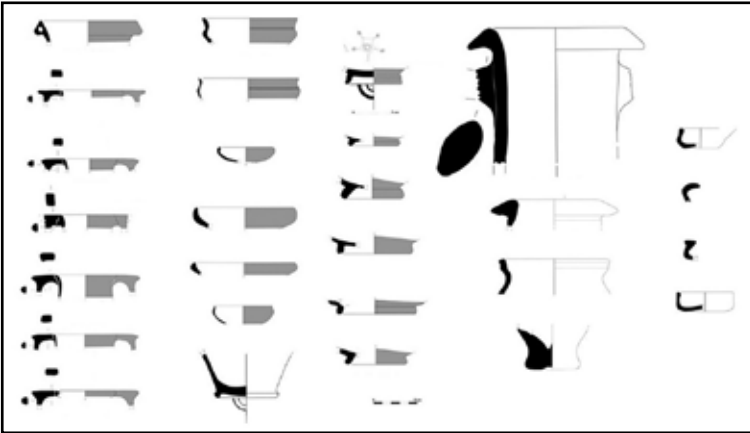
Resim 7: Kuzey yamacın alt kısmında açığa çıkarılan mekânlar ve sokaklar.

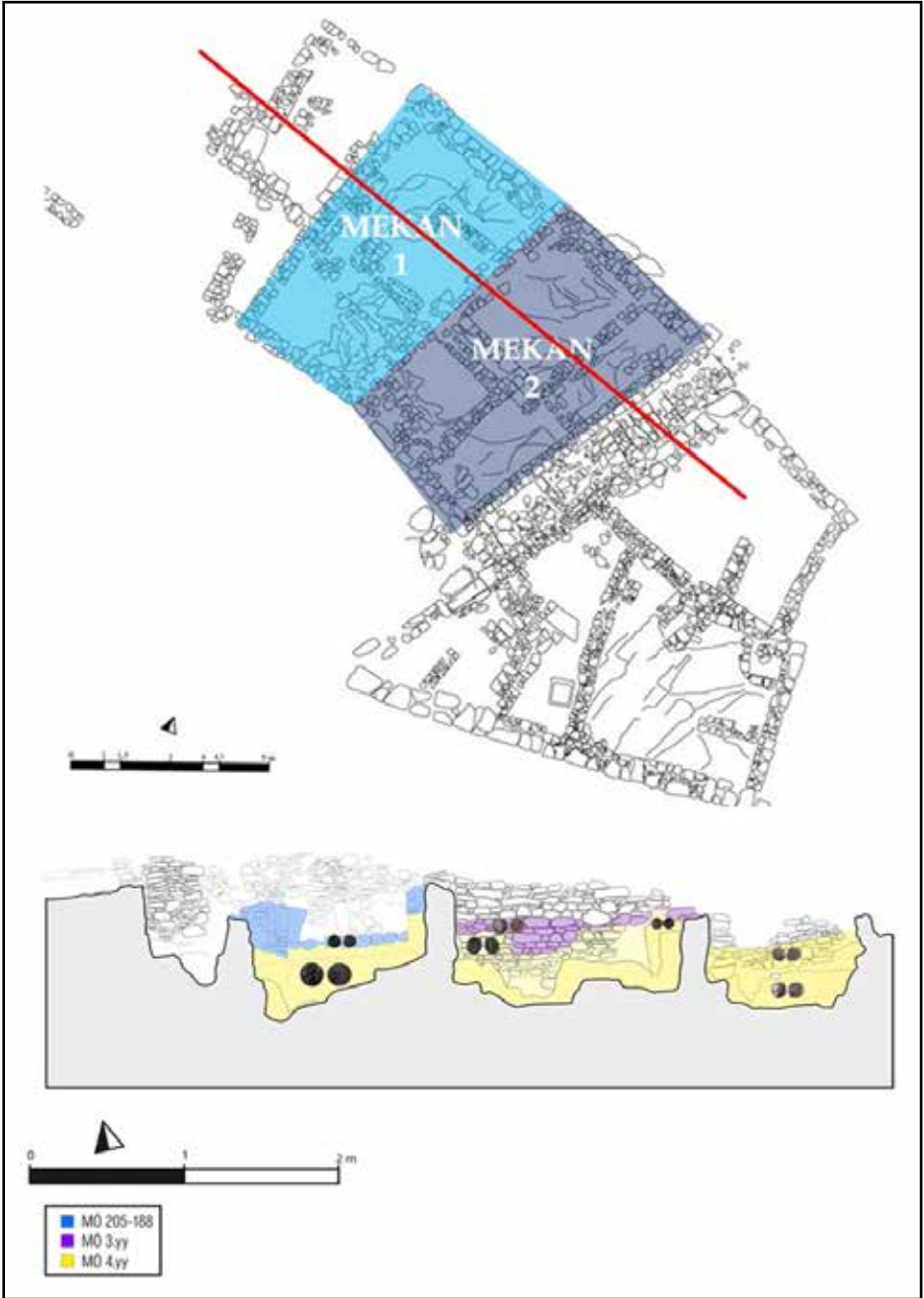
Çizim 1: Amos tiyatrosu evreleri.

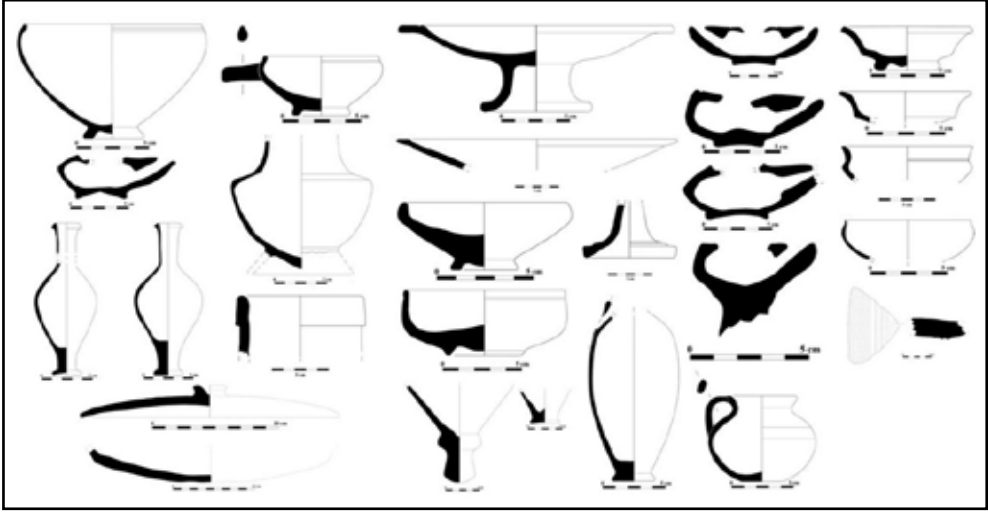
Çizim 2: Tiyatronun 2. Evresini gösteren 3D.

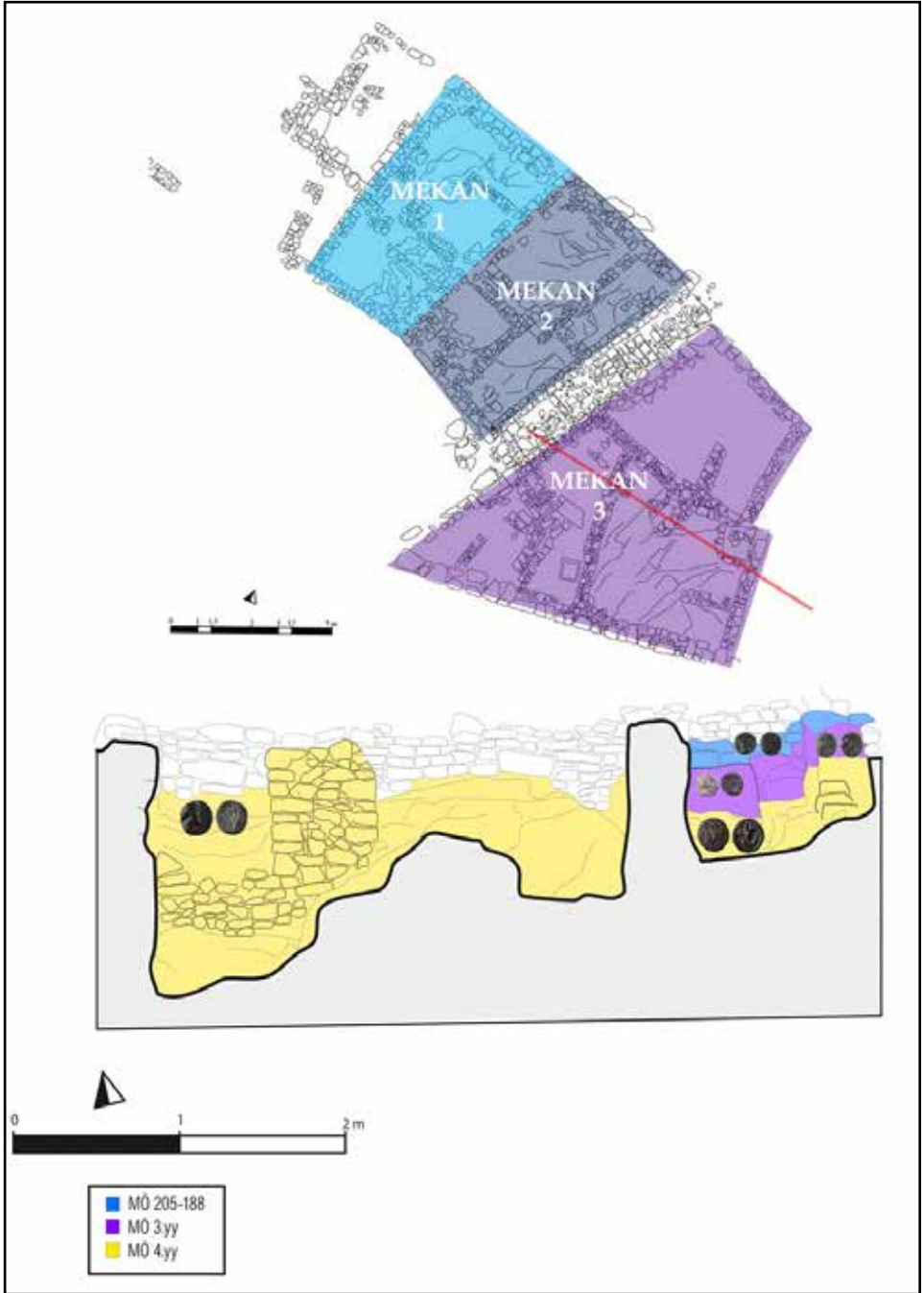
Çizim 3: Mekân 1'den ele geçen MÖ 4. Yüzyıla ait seramikler.

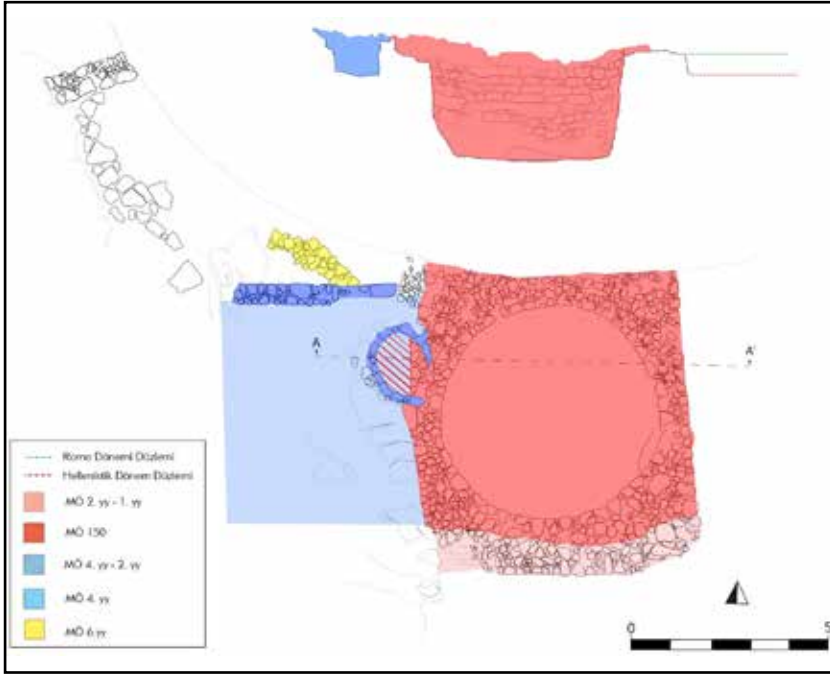
Çizim 4: Mekân 1ve 2'nin planı ve kesiti.

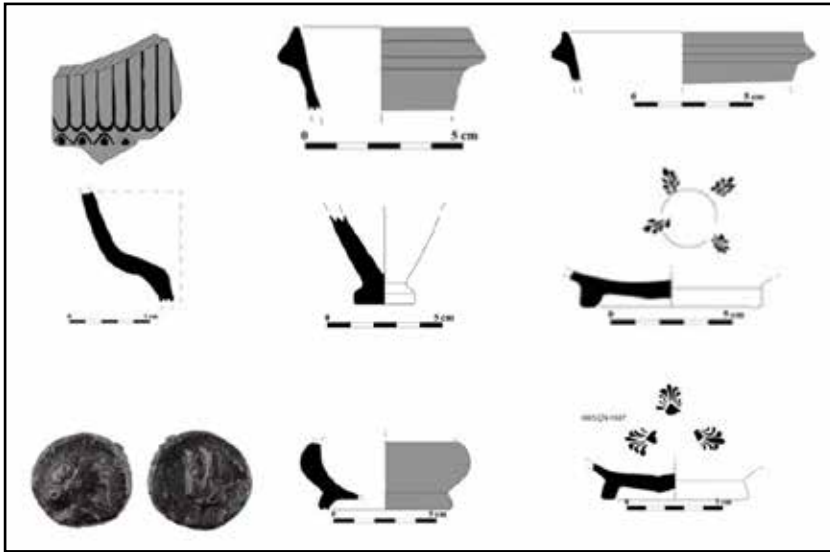
Çizim 5: Mekân 1ve 2'den ele geçen MÖ 3. Yüzyıla ait seramikler.

Çizim 6: Mekân 3'ün planı ve kesiti.

Çizim 7: Sarnıç ve çevresindeki kronolojik plan.

Çizim 8: Küçük sarnıçtan ele geçen buluntular.

AYANIS KENTİ 2024 YILI ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI

Mehmet İŞIKLI*

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 06.06.2024 tarihli ve E-94949537-160.01.01-5252143 sayılı izni ile gerçekleştirilen Ayanis Kalesi Kazı çalışmaları, Van İli Tuşba İlçesi sınırlarında yer alan Ayanis Mahallesi'nde gerçekleştirilmektedir. Otuz yedi yıldır kesintisiz devam arkeolojik kazı ve koruma-onarım çalışmaları, 2013 yılından beri Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Prof. Dr. Mehmet Işıklı başkanlığında oluşturulan uzman bir ekiple devam etmektedir¹.

Ayanis Kenti'ndeki arkeolojik kazı çalışmaları, 2024 yılı itibariyle "Geleceğe Miras" projesi kapsamına alınmış olup, proje iş zaman çizelgesinde belirtilen alanlarda kazı ve basit onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. İş planı doğrultusunda kazı çalışmalarına öncelikli olarak "kuzey odalar" alanında başlanmış; devam eden süreçte ise doğu sur, anıtsal kapı ve güney sur alanında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları ile eş zamanlı olarak korumaya yönelik basit onarım çalışmaları da yürütülmüştür.

KAZI ÇALIŞMALARI

Kentin sitadel (iç kale) kısmında hâlen devam eden arkeolojik kazı çalışmaları kapsamında, 2020 yılından bu yana sistematik olarak açığa çıkarılan ve literatürde "kuzey odalar" olarak tanımlanan bu mimari birimlerin, Tapınak Alanı ile olan mekânsal ve işlevsel ilişkilerinin belirlenmesine yönelik araştırmalar yürütülmektedir. Kazı çalışmalarının devam ettiği bir diğer alanda kentin savunma sistemi ve girişi hakkında bilgi edindiğimiz kısmı olan surları ve anıtsal kapısıdır.

* Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 25240 Erzurum / TÜRKİYE, E-posta: mehmet.isikli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6205-4117.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül AKIN ARAS, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 75000 Ardahan / TÜRKİYE, E-posta: aysegulakinaras@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6540-7560.

Vedat SEZER, Doktorant, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, 25240 Erzurum / TÜRKİYE, E-posta: vedatsezer91@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9518-9376.

Umut İPEK, Uzman Arkeolog, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, 25240 Erzurum / TÜRKİYE, E-posta: umutipek586@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8313-2161.

Kader SÖYLEMEZ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, 25240 Erzurum / TÜRKİYE, E-posta: kadersoylemez98@gmail.com; ORCID: 0009-0005-0833-9521.

1 Ayanis Kenti 2024 yılı çalışmalarına Prof. Dr. Mehmet Işıklı, Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Akın Aras, Dr. Öğr. Üyesi Emsal Koçer'din Öztürk, Dr. Mehmet Ali Özdemir, Doktorant Vedat Sezer ve Alper Aslan, Arkeoloji Yüksek Lisans öğrencileri İlhan Özgör, Umut İpek, Samet Öztürk, Buket Yiğiter ve Doç. Dr. Hülya Kaya Hasdemir; Arkeolog Kader Söylemez; Restoratör Zozan Zirekbilek'a katılımları ve emekleri için teşekkür ederiz.

Kuzey Odalar/Kuzey Mekânlarda Yürütülen Çalışmalar

Tapınak kompleksi ile mekânsal bütünlük arz eden ve literatürde “kuzey odalar” ya da “kuzey mekânlar” olarak tanımlanan alan (Aras ve Köse 2021, s. 95; Işıklı ve Sezer, 2022, s. 65; Işıklı vd, 2024, s. 371-382), tapınak avlu duvarının kuzeyinde, doğu-batı doğrultusunda sıralanan üç adet odadan oluşmaktadır. İşlevsel açıdan farklı kullanımlara sahip olduğu değerlendirilen bu birimlerden, kuzeybatı köşede konumlanan odanın (C23 Gridinde yer alan açma) diğer iki oda ile doğrudan yapısal bir bağlantısının bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık kuzeydoğu hattında yer alan biri büyük boyutlu, diğeri ise daha küçük boyutlu olan iki odanın, aralarındaki bir kapı açıklığı ile birbirine bağlandığı belirlenmiştir. Kuzeye doğru belirgin bir eğim üzerine inşa edilen bu mekânların bodrum katlarının, mevcut tapınak zemininin altında konumlandığı anlaşılmaktadır. Tapınak zeminini ile aynı seviyede yer alan ikinci yapı katlarına girişler ise tapınak avlusundan geçilen iki farklı kapı ile sağlanmaktadır. Söz konusu birimler, “*anakaya eğimli bir araziye inşa edilen, bodrum katı ile en az iki kattan oluşan yapılar*” olarak değerlendirilmektedir. Anakayanın düzleştirilmesi ile elde edilen basamaklara oturtulan taş temeller üzerine kerpiç beden duvarlar ve kerpiç zemin uygulaması ile inşa edilen bu yapılar, diğer anıtsal mimari örneklerle benzer yapı özellikleri sergilemektedir.

C23 Gridi Çalışmaları

Tapınak avlusunun kuzeybatısında konumlanan ve ön cepesinde tek kademeli, ahşap destekli kerpiç basamaklı bir kapı geçişi aracılığıyla erişim sağlanan bu mekânın tüm duvarları, önceki kazı sezonlarında tamamen açığa çıkarılmıştır. İkinci yapı katına ilişkin önemli veriler sunan bu mekânda, bodrum kata ulaşmak amacıyla seviye inme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Odanın kuzeydoğu köşesinde, duvara yaslı bir şekilde doğu-batı yönlü konumlandırılan pişmiş topraktan bir küvet (Seviye 1883,38) ile hemen yanında da çivi yazılı bazalttan yazıt parçaları ele geçirilmiştir. Küvetin hemen üzerinde ise açmanın doğu duvarına saplanmış halde bulunan bir adet bronz kalkan bulunmuştur. Muhtemelen mekânın duvarına asılı halde bulunan bu kalkan, yıkım sırasında bulunduğu yerden düşmüştür. Küvet ile kalkan arasında herhangi bir organik tabakanın (ahşap ya da hasır) bulunmaması, kalkanın küvetin yer aldığı bodrum katla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Pişmiş toprak küvetin 130 cm güneyinde, doğu duvarın hemen altında, zemin seviyesinde kuzey-güney doğrultusunda yan yana iki adet bronz kalkan tespit edilmiştir. Yaklaşık 90 cm çapa sahip olan bu kalkanların ortası konik, kenarları ise dışa dönük formdadır. Açmanın güneyinde yer alan kalkanın iç kısmında bir adet bronz miğfer bulunmuştur (Resim: 1). Sivri uçlu, konik formdaki bu miğferin üzerinde, Ayanis’te daha önce de örneklerine rastlanılan, dört kavisli aslan başlı ve yılan gövdeli kabartma bezeme yer almaktadır. Bu alandan ele geçen örnekler, krallığın olgunlaşma ve gerileme dönemi (Aras 2024, 76-82) sanat anlayışına ışık tutmaktadır. Ön yüzleri aşağıya dönük vaziyette ele geçen bu kalkanların, muhtemelen asılı buldukları doğu duvardan zemine düştükleri değerlendiril-

mektedir. Zemin üzerinde ve orijinal zemini kısmen tahrip eden bu kalkanlar ve miğfer, belgelenecek kaldırılmış ve kerpiç zemine (Seviye 1882,63) ulaşılmıştır.

Ayrıca mekânın bodrum katında, batı duvar hattında sitadelde yer alan diğer bir anıtsal yapı grubu olan evsel mekânlarla bağlantı kurduğunu gösteren kuzey-güney doğrultulu, tek basamaklı bir geçişin izi tespit edilmiştir (Resim: 2).

C24 Gridi Çalışması

Tapınak avlusunun kuzeyinde konumlanan bir kapı geçişi aracılığıyla erişim sağlanan bu mekânın duvarları önceki kazı sezonlarında tamamen açığa çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan doğu duvar hattında genişliği 120 cm olan bir kapı lentosuna ait olduğu düşünülen bir çöküntü tespit edilmiştir. Bu geçişle, büyük boyutlu diğer mekâna geçiş sağlandığı ortaya konulmuştur (Resim: 3).

Bu sene gerçekleştirilen çalışmalarda en az iki katlı olan bu yapının bodrum katında yer alan orijinal zemini bulmaya yönelik seviye inme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kerpiç zemine (Seviye 1882,63) ulaşılmıştır (Resim: 4). Çalışmalar esnasında birkaç amorf seramik parçası dışında herhangi bir arkeolojik esere ulaşılmamıştır. Bu alanda temizlik çalışması ve koruma önlemleri alınarak, çalışmalar sonlandırılmıştır.

C25 Gridi Çalışması

Önceki sezonlarda yürütülen çalışmalarla C25, B25 ve B26 gridlerinde yer alan açmaların hepsinin büyük boyutlu, tek bir mekâna ait olduğu sonucuna varılmıştır. 1999 yılında yürütülen çalışmalarda da kazılmış olunan B25-B26 no'lu gridlerde net bir veri elde edilmemiştir, son sezonlarda yürüttüğümüz çalışmalarda bu alanda yoğun bir tahribat olduğu görülmüştür. Bu alanlarda yıkımın izleri, kesitlerde net bir şekilde görülmektedir.

C24 gridinde yer alan kapı geçişi ile geçilen bu büyük boyutlu mekânın sınırları içerisinde kalan C25 gridinde yürütülen çalışmalarda, batı ve doğu kesitlerinde yıkıntı kerpiç izleri görülmüştür (Resim: 5). Kesitlerde görülen kerpiç izlerinden yola çıkılarak, mekânın kuzey duvarının güneye doğru yıkıldığı anlaşılmaktadır. Bu alanda yürütülen çalışmalarda amorf olarak nitelendirilen, profil vermeyen birkaç seramik parçası ele geçirilmiştir. Bu buluntuların yanı sıra açmanın güneydoğu tarafında bir adet demir mızrak ucu (Seviye 1883,86), açmanın doğusunda bir adet bronz çivi (Seviye 1883,26) ele geçirilmiş ve çalışmalar bir sonraki kazı sezonunda devam edilmek üzere sonlandırılmıştır (Resim: 6).

Sur Sistemleri ve Anıtsal Kapı Yürütülen Çalışmalar

Sitadel kısmını çevrelediği düşünülen yaklaşık 1 km'lik sur sisteminde henüz çok az bir kısım açığa çıkarılmış olsa da bu oran bile Ayanis sur mimarisinin anlaşılabilmesi için önemli veriler sunmuştur (Çilingiroğlu, A., 2001, s. 25-36; Baştürk, M. B., 2018, 125-136; Caner ve Özdemir 2021, 2021, s. 55-70). Anakaya üzerine konumları önceden belirlenen

sur temel yatakları açılmış ve 3 m'ye yakın taş duvarla temeller oluşturulmuştur. Yaklaşık 5'yi aşan korunmuş kerpiç duvarları ile de anıtsal bir boyut kazandığı görülmüştür. Özellikle güney sur duvarları kenetleme sisteminin uygulandığı bosajlı bazalt bloklarla gösterişli bir cephe mimarisi sunmaktadır.

Daha önceki kazı sezonlarında çalışmaların yürütüldüğü bu alanda, anakaya üzerine oturan sur duvarlarının net bir şekilde açığa çıkarılması ve mimari öğelerin belgelendirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Anıtsal savunma sisteminin topografya ile ilişkisini ve Urartu dönemindeki inşa tekniklerini daha iyi anlamaya katkı sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmalar; güney sur, anıtsal kapı, kuzeydoğu sur ve doğu sur kısımlarında yoğunlaşmıştır.

Güney Sur ve Anıtsal Kapı

Güney surun batı yönünde daha önce kazısı yapılmamış yaklaşık 12 m'lik bir alan açığa çıkarılmış; surun güneye doğru keskin bir dönüş yaptığı tespit edilmiştir. Anakaya üzerinden, akıntı toprakla gelen üç adet bronz bilezik ve dört adet demir ok ucu ele geçmiştir. Eğime bağlı olarak aşağıya doğru inen anakaya temizlenmiş, sur duvarlarının temel taşlarının oturduğu kısımlar ortaya çıkarılmıştır (Resim: 7). Güney sur duvarında doğuya doğru ilerlenmiş, daha önceki kazılardan kalan dolgu toprak kaldırılmış; düzgün kesme, olivin bazalttan yapılan sur temellerinde görülen taş işçilik ortaya çıkarılmıştır (Resim: 8). Bu alandaki akıntı toprakta bir tüm kap, bir adet demir ok ucu ve birkaç seramik parçası ele geçirilmiştir. Güney sur ve devamında yer alan anıtsal kapıda da çalışmalara devam edilmiş hem sur duvarlarının oturduğu anakaya hem de üzerinde yer alan akıntı toprak temizlenerek ortaya çıkarılmıştır. Anıtsal kapının önündeki rampalı yok tamamen açılmış; anıtsal kapının doğu kısmında sonradan eklendiği düşünülen, kireçtaşından bir duvar ve anıtsal kapıdan düşen olivin bazalt bloklar ortaya çıkarılmıştır (Resim: 9). Bu kısımda da birkaç amorf seramik dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Doğu ve Kuzeydoğu Sur Çalışmaları

Güney sur kadar ihtişamlı olmayan bu kısım anakayadan elde edilen kristalize kireçtaşlarla inşa edilmiştir. Kyklobik taşlarla örülmüş sur duvarlarında genişlikleri 5 m'yi geçmeyen 6 adet bastion bulunmuştur; bu bastionlar ve kireçtaşlarının oturtulduğu anakaya üzerinde yer alan dolgu toprak temizlenerek ortaya çıkarılmıştır (Resim: 10). Doğu surun devamında kurt dişi yaparak devam eden kuzeydoğu sur hattında da benzer çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Resim: 11). Bu alanda yürütülen çalışmalarda bir adet demir obje ve iki adet ok ucu ele geçirilmiştir.

KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Kerpiç Mimari Koruma ve Onarım Çalışmaları

Ayanis Kenti'nde sürdürülen kazı faaliyetleri kapsamında kerpiç mimarinin korunmasına yönelik pasif koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Zorlu kış koşullarının etkilerinin azaltmak amacıyla tapınak avlusunun batı ve kuzey duvarları (Resim: 12) ile C23 ve C24 gridlerindeki mekân duvarları yeniden sıvanmıştır (Resim: 13). Saman, toprak ve su ile hazırlanan sıva ile öncelikle kaba sıva, daha sonra ince sıva işlemi gerçekleştirilerek, aralıklarla bu sıva yüzeyi perdahlanarak sağlamlaştırılmıştır. Yüzeyleri sıvanan kerpiç duvarların üzerine ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Hatıllar üzerine eşitliği sağlamak için sıvada kullanılan çamur bırakılmıştır. Çamur üzerine dışa doğru 10 cm saçak olacak şekilde galvaniz sac bırakma işlemi yapılmıştır. Bu uygulama ile mevsim yağışlarından (kar ve yağmur) kaynaklı oluşan tahribatların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Tapınak alanının kuzeyindeki payelerde, bitki temizliği sonrası sıva çalışmaları yapılmış, hatıllar yerleştirilerek güçlendirme uygulanmıştır (Resim: 14). Podyumlu salonda ise dolgu toprağın kaldırılması ve tesviye işlemlerinin ardından duvarlar sıvanmış, benzer şekilde ahşap hatı, çamur dolgusu ve galvaniz sac ile koruma sağlanmıştır. Bu çalışmalar, mevsimsel yağışların kerpiç duvarlarda oluşturabileceği tahribatı en aza indirmeyi hedeflemektedir.

Arkeolojik Eserleri (Küçük Buluntu) Koruma Ve Onarım Çalışmaları

C23 gridindeki kerpiç zemin üzerinde ele geçen üç adet bronz kalkan ve bir adet bronz miğfer dikkatli bir şekilde kazı evi laboratuvarına taşındıktan sonra bir süre kendi toprağının içinde ışısız olarak bekletilmiş, nem dengesi sağlanmıştır. Uygun görülen süre tamamlandığında uzman restoratör tarafından yumuşak uçlu fırçalarla temizlenmiştir. Laboratuvar şartlarının uygunsuzluğundan ötürü eserler Van Müzesi restorasyon ve konservasyon laboratuvarına taşınmıştır. Bu laboratuvarda öncelikli olarak miğfer üzerinde çalışmalara başlanmıştır; Resimlanarak konservasyon öncesi belgelenen eser, mikroskop altında incelenerek mekanik temizlik işlemlerine tabii tutulmuştur. Mekanik temizlik sonrası eser BTA alınmış; BTA da bekletildikten sonra esere %3 Paraloid-B72 sürülerek konservasyon işlemi tamamlanmıştır (Resim: 15).

DEĞERLENDİRME

Urartu Krallığı'nın inşa faaliyeti bakımından son sürecini, Arğişti oğlu Rusa dönemini temsil eden bu kent, Urartu'nun siyasi, dini, askeri, toplumsal ve mimari yapılanmasının son evresine ilişkin önemli veriler sunar. Bu bağlamda özellikle kuzey odalar/kuzey mekânlar olarak adlandırılan, şu an için iki adet küçük ve bir adet büyük boyutlu odadan oluşan mimari birimlerin önemi büyüktür. 2020 yılından itibaren yürütülen arkeolojik kazılar, söz konusu mimari birimlerin tapınak kompleksi içerisindeki mekânsal ve işlevsel ilişkilerini

belirlemektedir. Sadece tapınak kompleksi ile değil, evsel mekânlar olarak bilinen Ayanis elitlerinin gündelik yaşamı, üretimi ve ritüellerine dönük veriler sunan kompleks yapı grubu ile de bağlantılı olan C23 gridindeki birim de göz önünde bulundurulduğunda bu alanların dini işlevlere hizmet ettiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Aras, O. (2024). Developments in Bronze Art in the Late Urartian Kingdom, *Akkadica*, 145-1, s. 69-84.

Aras, O. ve Köse, S. (2021). Ayanis'te Urartulu Tanrıların Kutsal Alanları: Tapınak Kompleksi (Ed. Mehmet Işıklı ve Ayşegül Akın Aras), *Tanrı Eiduru'nun Gölgesinde Bir Urartu Kenti: Ayanis*, İstanbul: Ege Yayınları, s. 79-105.

Baştürk, M. B. (2018). New Evaluations on the Superstructure of the Urartian Fortification Walls: The Ayanis Case (Ed. Altan Çilingiroğlu, Kemalettin Köroğlu, Zeynep Çulha, Günşıl Öncü), *The Proceedings of the 1. International Symposium Held at Istanbul in 13-15 October 2014, Urartians a Civilization in the Eastern Anatolia*, İstanbul: Rezan Has Museum Publications.

Caner, E. ve Özdemir, M. A. (2021). Kentin İhtişamı: Ayanis'in Surları ve Anıtsal Kapısı (Ed. Mehmet Işıklı ve Ayşegül Akın Aras), *Tanrı Eiduru'nun Gölgesinde Bir Urartu Kenti: Ayanis*, İstanbul: Ege Yayınları, s. 55-77.

Çilingiroğlu, A. (2001). Military Architecture. (Ed. Altan Çilingiroğlu and Mirjo Salvini) *Ayanis I Ten Years Excavations at Rusahinili Eiduru-Kai 1989-1998*, Roma: CNR, s. 25-36.

Işıklı, M ve Sezer, V. (2022). Van Ayanis Kenti 2019-2020 Yılları Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları (Ed. Adil Özme) *2019-2020 Yılları Kazı Çalışmaları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 61-72.

Işıklı, M., İpek, U., Özgör, İ., Mutlu, M. (2023). 2022 Yılında Ayanis Kenti Sitadeline Koruma, Onarım ve Kazı Çalışmaları, *43. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 493-506.

Işıklı, M., Aras, O., Sezer, V., İpek U., Aslan, A. (2024). Ayanis Kenti 2023 Yılı Çalışmaları, *44. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

EKLER

Resim 1: C23 gridindeki odanın kerpiç zemininden ele geçen pişmiş toprak küvet, üç adet kalkan ve bir adet miğfer

Resim 2: C23 gridindeki odanın batı duvar hattında yer alan geçiş ve açmanın son hali.

Resim 3: C24 gridindeki odanın zemin ve doğu duvar hattındaki geçiş.

Resim 4: C24 gridindeki odanın güney duvar hattı.

Resim 5: C25 gridindeki büyük boyutlu odanın batı kesimindeki yıkıntı kerpiç izleri.

Resim 6: C25 gridindeki büyük boyutlu odanın batı kısmı.

Resim 7: Güney sur duvarının, güneye doğru keskin dönüş yaptığı kısım.

Resim 8: Güney sur mimarisinin çalışmalar sonundaki yeni görünümü.

Resim 9: Anıtsal kapı önündeki rampa ve sur sistemindeki dönüş.

Resim 10: Doğu sur duvarının kuzeydoğudan görünümü.

Resim 11: Kuzeydoğu sur duvarının kuzeyden görünümü.

Resim 12: Tapınak avlusunun sıvanma işlemi.

Resim 13: C23 ve C24 gridlerindeki odaların sıvanması.

Resim 14: Tapınak avlusunun kuzeyindeki payelerin son hali.

Resim 15: Bronz miğferin konservasyon sonrası hali.

2024 SEZONU ALAKÖY KALESİ (GARİBİN TEPE) KURTARMA KAZILARI

Mehmet İŞIKLI*

Van İli, Tuşba İlçesi, Alaköy Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Alaköy Kalesi (Garibin Tepe) üçüncü dönem kurtarma kazısı ve koruma-onarım çalışmaları Van Müze Müdürlüğü başkanlığında, Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI'nın Bilimsel sorumluluğunda oluşturulan uzman bir ekiple gerçekleştirilmiştir¹.

Van ilinin yaklaşık 30 km kuzeybatısında yer alan, su kaynakları ile verimlenmiş ekilebilir-dikilebilir arazilerin merkezinde, ovaya hâkim noktadaki bir kayalık üzerine inşa edilen Alaköy Kalesi (Garibin Tepe) güneyde Van Kalesi, doğuda Muradiye Ovası ve kuzeyde Ağrı Vadisini birbirine bağlayan yol güzergahını gören bir konumda yer almaktadır (İşikli vd., 2024, s. 508; 2025, s. 384).

Kuzey-güney doğrultusunda 636 m, doğu-batı doğrultusunda 480 m uzunluğunda bir alana yayılan bu yerleşim iki doğal olmayan yükseltiden oluşmaktadır. Kuzey Tepe ve Güney Tepe olarak adlandırılan bu iki arkeolojik birikinti hem inşa döneminde hem de sonrasında gerçekleşen yangınlar ve depremlerle yoğun bir tahribata uğramış olsa da 2022 ve 2023 sezonlarındaki kazılarda açığa çıkarılan buluntularıyla, ne denli yüksek bir arkeolojik potansiyel taşıdığını ortaya koymuştur. Ancak yerleşim, yangınlar ve depremlerden oluşan tahribat dışında ilki 1990'larda ikincisi ise 2022 yılında gerçekleşen kaçak kazılarla da ciddi Resimde zarar görmüştür. İşte bu nedenlerle yüksek arkeolojik potan-

* Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 25240 Erzurum / TÜRKİYE, E-posta: mehmet.isikli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6205-4117.

Bülent DEMİR, Müze Müdürü, Van Müze Müdürlüğü, E-posta: b_rimed@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3252-5218.

Dr. Öğr. Üyesi Emsal KOÇERDİN ÖZTÜRK, İskenderun Teknik Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, 31200 İskenderun / Hatay / TÜRKİYE, E-posta: emsal.ozturk@iste.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3828-1165.

İlhan ÖZGÖR, Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, 25240 Erzurum / TÜRKİYE, E-posta: ilhanozgor66@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4063-5660.

Muhammed Nurullah ARSLAN, Arkeolog, Van Müze Müdürlüğü, 65000 Van / TÜRKİYE, E-posta: muhammednurullaharslan@gmail.com, ORCID: 0009-0000-1159-6493.

Doktor Adayı Alper Aslan, Università di Torino, Department of Historical Studies, 10024 Torino / ITALY, E-Posta: nagarcuna6082@gmail.com; ORCID: 0009-0001-9094-4018.

Zozan Zirekbilek, Ayanis Kalesi Kazıları 65040 Ayanis Köyü / Tuşba / Van, E-posta: zozanzirekbilek@gmail.com, ORCID: 0009-0009-7035-8327.

- 1 Van Müze Müdürlüğü başkanlığı ve Atatürk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI'nın bilimsel sorumluluğunda oluşturulan ekipte İskenderun Teknik Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Emsal KOÇERDİN ÖZTÜRK; Yüksek Lisans öğrencileri İlhan ÖZGÖR ve Umut İPEK; Arkeolog Abdul Samet ÖZTÜRK ve Buket YİĞİTER; Restoratör Zozan ZIREKBİLEK; İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı'ndan Yüksek Konservatör ve Restoratör Özlem TOPRAK CİHAN'a katılımları ve emekleri için teşekkür ederiz.

siyel barındıran Garibin Tepe (Alaköy Kalesi) yerleşimini bilim dünyasına tanıtmak amacıyla başlatılan kurtarma kazıları sırasında birincil öncelik doğa ve insan faktörlü tahribatı durdurmak olarak belirlenmiştir. Hem kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılan hem de kaçak kazılarda tahribata uğrayan alanların korunması amacıyla planlamalar yapılmış ve uygulamalar başlatılmıştır (Işıklı vd., 2024, s. 508; 2025, s. 384).

1. KAZI ÇALIŞMALARI

2024 yılı kazı çalışmaları Kuzey Tepe ve Güney Tepe olarak adlandırılan iki farklı alanda gerçekleştirilmiştir. 17.07.2024 tarihinde 2022 ve 2023 sezonlarında kazısı yapılan alanlarda başlatılan temizlik faaliyetinin ardından kazı çalışmaları 20.07.2024 ile 30.10.2024 tarihleri arasında yürütülmüştür. Aşağıda daha detaylı olarak açıklanacağı üzere, Kuzey Tepe çalışmaları 2022 ve 2023 yıllarında kazısı yapılmış alanlarda temizlik ve seviye inme çalışmaları ve 2 yeni açmada kazı şeklinde gerçekleştirilmiş olup, Güney Tepede ise yerleşimin yayılımı ve dokusunu daha iyi anlayabilmek amacıyla 2024 yılında başlatılmıştır.

1.1. Kuzey Tepe

Kuzey Tepe açmaları, en az iki katlı mimarinin zemin/bodrum katı niteliğindeki mekânlardan oluşmaktadır. Bu mekânlar, depolama küpleri ve yangın izlerine rağmen iyi durumda korunmuş duvarlarıyla dikkat çeken bir yapı kompleksinin bir kısmını oluşturmaktadır. 2024 kazı sezonunda, mekânlarda gerçekleştirilen temizlik ve kazı çalışmalarının yanında kompleksinin sınırlarını belirlemeye yönelik olarak güneyde 2 yeni ama daha kazılmıştır (Resim:1).

Resim 1: Kuzey Tepe kazı alanları

1.1.1. E-1 Açması

2023 sezonunda gerçekleştirilen E1 açması kazısı sırasında açığa çıkarılan 3 bazalt bloğun olası mimari bağlantılarını tespit etmek amacıyla E ve E1 açmaları arasında kalan açma sınırı/yürüme yolu kaldırılmıştır. Ancak ne güneye ne de batıya doğru herhangi bir mimari bağlantı bulunamamıştır (Resim: 2).

Resim 2: E açmasından E 1 açmasına doğru bakış

1.1.2. C Açması

Y22b ve V22d gridleri arasında yer alan C açmasında 2022 ve 2023 sezonlarında açığa çıkarılan ve içerisinde 4 tane pithosun tespit edildiği mekânda (Işıklı vd., 2024, s. 512-13; 2025, s. 386-387) hem pithosların işlevini anlamak hem de mimari bağlantıları açığa çıkarmak amacıyla çalışmalara devam edilmiştir. Kuzey duvarı henüz tespit edilemeyen bu mekândaki seviye inme çalışmalarında, daha önceki sezonlarda açığa çıkarılan pithosların, yaklaşık 0,40 m yüksekliğe sahip kerpiç bir seki/platformun içine karınlarına kadar gömüldükleri tespit edilmiştir (Resim: 3). Mekânın kuzeybatı köşesinde ise yıkıntılar arasında beşinci pithosun bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Mekânın tamamında şiddetli bir yangının izleri net olarak görülebilmektedir.

Resim 3: C Açmasında yer alan pithoslar ve kerpiç seki/platform

1.1.3. B-1, C-1 ve G-2 Açmaları

Kuzey Tepe'nin batı yamacında, oldukça dik eğime sahip bir kısımda yer alan ve kuzey-güney yönlü olarak sıralanan bu 3 açma, doğuda rampalı bir koridor ile C açmasındaki, güneyde ise yine dar bir koridorla A1 açmasındaki mekânlara bağlanmaktadır. Batı ve kuzey sınırları henüz tespit edilememiş olan bu mekânda 2023 sezonu kazılarında, yanık ahşap hatıllar ve muhtemelen üst kattan düşmüş olan bazalt parçalarının altında, iki sıra halinde iri pithoslar ele geçmiştir. 2024 sezonunda, mekânın kuzeyinde ele geçen bazalt kaide parçaları, daha sonra koruma-onarım çalışmaları yapılmak üzere mekânın doğu duvarı üzerine kaldırılmıştır (Resim: 4). Alandaki yıkıntı toprağın kaldırılması ve alanın temizlenmesi sonucunda mekândaki 13 adet pithos açığa çıkarılmıştır.

Resim 4: 2024 kazı sezonunda koruma ve onarım için kaldırılan bazalt kaide parçaları, açığa çıkarılan pithoslar

1.1.4. Yamaç 1 Açması

Kuzey Tepe alanında yerleşimin yapısını ve A1 açmasının güneyde nasıl bir mimariyle devam ettiğini anlamak amacıyla, A1 açmasının güneyine, Yamaç1 olarak adlandırılan açma açılmıştır. Yürütülen çalışmalar sırasında, açmanın batı kenarından 0,40 m, kuzey kenarından 0,70 m mesafede, 1,05 x 1,60 m ölçülerinde bir taş sırası açığa çıkarılmıştır. Bu taş sırasının herhangi bir mimari ile bağlantısı saptanamamıştır.

Açmanın doğu kesitinde de görüldüğü üzere yüzeyden yaklaşık 1,70 m derinlikte ve açmanın doğu sınırından itibaren yaklaşık 1m genişlikte bir alana yayılan ve devamı, hemen doğusundaki Yamaç 2 açmasında da tespit edilen bir mıcır tabakası tespit edilmiştir. Kuzeyden güneye doğru, eğime bağlı olarak kalınlaşan bu mıcır tabakasının hemen altından, açmanın kuzey kenarına 0,30 m mesafede, açmanın doğu kenarından başlayıp batıya doğru uzanan 0,85 m genişliğinde, 2,50 m uzunluğunda dağınık bir taş sırası açığa çıkarılmıştır. Zemini yoğun bir Resimde tahribata uğrayan bu alanda, bu taş sıralarıyla bağlantılı kerpiç duvarlara veya işlevi belirlemeye yarayacak herhangi bir küçük buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 5).

Resim 5: Yamaç 1 açmasına güneyden bakış

1.1.5. Yamaç 2 Açması

A ve D açmaları arasında kuzey-güney yönlü uzanan, B açmasında kesintiye uğrasa da kuzeye doğru devam eden yaklaşık 5 m kalınlığındaki omurga duvarının devamını tespit etmek ve Yamaç 1 açmasında açığa çıkarılan mıcır tabakasının devamını izlemek amacıyla Z23-Z24-Y24 gridlerine denk gelen 5x5 m ölçülerindeki Yamaç 2 açmasında çalışmalar başlatılmıştır. Açmanın kuzeydoğu köşesinde, açığa çıkarılan kısmı kuzey-güney doğrultusunda 3,10 m, doğu-batı doğrultusunda 2 m ölçülerinde ve korunmuş yüksekliği 1,8 m olan kerpiç bir duvar (*kuzeydoğu duvarı*) açığa çıkarılmıştır. Bu duvar, yukarıda bahsedilen omurga duvarının devamı izlenimi verse de duvarın asıl niteliği Yamaç 2 açmasının doğusunda yer alan açmaların kazısı tamamlandığında netlik kazanacaktır. Açmanın kuzey kenarında genişliği 0,60 m olan ve kuzeydoğu duvarından başlayarak batıya doğru ilerleyen bir duvar (*kuzey duvarı*) daha açığa çıkarılmıştır. Bu duvar, A açmasının güneyinde yer alan duvarın diğer yüzü olmalıdır. Söz konusu duvarın hemen güneyinde yanmış ahşap izlerine rastlanmıştır. Yamaç 1 açmasında tespit edilen mıcır tabakasının devamı bu açmada da ele geçmiş olup kalınlığı 5 ila 40 cm arasında değişen söz konusu tabaka açmanın güney kısmını kapladığı gözlenmiştir. Mıcır tabakasının kaldırılmasının ardından Kuzey Duvarı'nın 60 cm güneyinde, Kuzeydoğu Duvarı'na bitişik durumda, 0,55 x 0,36 m ölçülerinde, işlenmiş bazalt bir blok açığa çıkarılmıştır. İşlenmiş bazalt bloktan batıya doğru ilerleyen ve kuzey duvarının yaklaşık 0,60 m güneyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan tek sıra taş dizisi açığa çıkarılmıştır. Açmanın güney kenarından 1 m mesafede, doğu-batı yönlü uzanan 0,55 m genişliğinde ve 2,05 m uzunluğunda bir duvar daha (*Güney Duvarı*) açığa çıkarılmıştır. Yamaç 1 Açmasında devamı tespit edilemeyen bu duvarın batı yönünde nasıl ilerlediği henüz belirlenememiş olup doğu ucu ise kuzeydoğu duvarının güneybatı köşesine 0,80 m mesafede son bulmaktadır. Yamaç 1 açması veya çevre açmalardaki diğer mimari unsurlar ile bağlantısı ya da duvarın gerçek işlevi anlaşılammış olsa da ilerleyen kazılarda bu durumun açıklık kazanacağı düşünülmektedir. Açmanın kuzeyinde, yüzeyden yaklaşık olarak 2 m derinlikte zemine ulaşılmış olup zeminin güneyde 2,5 m derine kadar alçaldığı anlaşılmıştır. Bu eğimin bir çökme sonucu mu oluştuğu yoksa bilinçli mi yapıldığı henüz açıklık kazanmamıştır.

Yamaç 2 açmasında yürütülen kazılar sırasında herhangi bir küçük buluntuya rastlanmaması nedeniyle alanın işlevi konusunda net bir bilgi elde edilememiştir. Çevre açmalarda yapılacak kazılar neticesinde bu alan hakkında daha fazla bilgi edinilebileceği düşünülmektedir (Resim: 6).

Resim 6: Yamaç 2 açmasına doğudan bakış

1.2. Güney Tepe

Güney Tepe olarak adlandırılan bu alan, 1990'lı yılların başında bazı kaçak kazılara sahne olmuş ve bunun üzerine 1993-1995 yılları arasında kısa süreli bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Kurtarma kazıları sırasında 3 adet taş heykelin açığa çıkarıldığı bu alanda (Derin ve Sağlamtemir, 1998, s. 15), yerleşimin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla 5 yeni açmada çalışmalar başlatılmıştır. Kazılar öncesi topografik plan ve karelajlama çalışmaları tamamlanmadığından dolayı Güney Tepe açmaları geçici olarak, kuzeyden güneye doğru 3, 4, 5, 6 ve doğu yönünde 7 numaralı açmalar şeklinde isimlendirilmiştir. Ancak bu açmalardan 2 tanesi (5 ve 6 numaralı açmalar) eski kaçak kazı çukurlarını içerdiğinden ve bu sırada alanda oluşan tahribat nedeniyle söz konusu iki açmanın boyutları, tahribatın etkilerini en aza indirecek Resimde değiştirilmiştir (Resim: 7).

Resim 7: Güney Tepe kazı alanı

1.2.1.3 No'lu Açma

3 no'lu açma, kaçak kazı çukurlarının çevresindeki alanı araştırmaya ve alanın dokusunu anlamaya yönelik olarak, çukurların 10 m kuzeyinden başlayacak Resimde, 5x5 m ölçülerinde planlanmıştır. Yüzeyle toprağının kaldırılmasının ardından yüzeyden yaklaşık 20 cm aşağıda yoğun Resimde dağınık taşlar gelmeye başlamıştır. Üst seviyelerde düzensiz Resimde ele geçen taşların temizlenmesinin ardından, duvar veya basamak izlenimi uyandıran taş sıraları açığa çıkarılmıştır. Bu taş sıralarının hemen üzerinde ise açmanın doğu kenarında, yine yüzeye çok yakın olmasından kaynaklı olarak aşırı tahrip olmuş durumda, yönü ve yapısı belirsiz olan, yaklaşık 40 cm genişliğinde kerpiç kalıntıları tespit edilmiştir. Ancak bu kerpiçlerin döküntü mü, duvar parçası mı yoksa bir tür zemin döşemesi mi olduğu anlaşılamamıştır. Ancak açmanın güneyinde yer alan 4 no'lu açmada açığa çıkan kerpiç döküntülerin devamı olması muhtemeldir.

Bu taş sıralarının hemen altından (yüzeyden yaklaşık 20 cm derinde) tüm açmanın farklı boyutlarda toplama taşlardan bir zemin ile döşeli olduğu anlaşılmıştır. Kuzeyden güneye doğru eğimle alçalan bu zeminin (güneyde yüzeyden 60 cm derinde) devamı 4 no'lu açmada da tespit edilmiştir (Resim: 8).

3 no'lu açmada mekânı tanımlamaya yönelik başka bir mimari unsur veya buluntuya rastlanmamıştır.

Resim 8: 3 no'lu açmanın batıdan görünüşü

1.2.2. 4 No'lu Açma

3 No'lu açmada tespit edilen taş döşemenin devamını ve niteliğini açığa çıkarmak amacıyla söz konusu açmanın güneyinde 5x5 m ölçülerinde planlanan 4 No'lu açmada, kuzeyde tespit edilen taş döşemenin devamı açığa çıkarılmıştır. Açmanın doğu kenarında 0,50 m genişlikte korunan bu zemin batı kenarında 2,50 m'ye kadar genişlemektedir. Ve döşemenin korunan güney kenarı açmayı çapraz Resimde geçmektedir. 3 no'lu açmadaki kerpiç kalıntıların, bu döşemenin üzerinde, açmanın batı kenarında ²metre yaklaşık 20 cm kalınlığında korunmuş olduğu tespit edilmiştir. En az 3 sıra taştan oluşan bu taşlık alanın güneyinde yoğun kül, yanmış ahşap ve kerpiç parçaları içeren yaklaşık 75 cm'lik döküntü toprağın kaldırılmış olup yumuşak ve tahrip olmuş zemine ulaşılmasının ardından, kazı 1,50 m derinlikte sonlandırılmıştır. Açmada alanın işlevini belirlemeye yarayacak herhangi bir küçük buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 9).

Resim 9: 4 no'lu açmanın kuzeybatıdan görünüşü

1.2.3. 5 No'lu Açma

1990'larda gerçekleşen kaçak kazılar ve kurtarma kazılarının yapıldığı açmalardan biri olan 5 no'lu açmada çalışmalar kesitlerin düzeltilmesiyle başlamıştır. Yapılan çalışmalarda yaklaşık olarak 2 m derinliğe kadar ulaşılmıştır. Açmanın ortasında kuzeybatı-güneydoğu yönelimli ve korunan genişliği yaklaşık 2 m olan taş temel üzerine kerpiçle örülmüş bir duvarın kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Fakat kaçak kazı çukuru tam bu duvarın olduğu alanda bulunduğundan duvarın açmada kalan kısmı büyük oranda tahrip olmuş ve sadece duvar kesitlerinde ve zeminde tespit edilebilmiştir (Resim: 10). Bu duvarın hemen kuzeydoğusunda, açma duvarına bitişik halde, anıtsal büyüklük ve ağırlıkta bir heykel açığa çıkarılmıştır. Yaklaşık 2 m uzunluk ve 75 cm genişliğe sahip bu heykel baş kısmından ikiye bölünmüştür. Çok stilize işlenmiş veya henüz tamamlanmamış olan bu heykelin neyi temsil ettiği henüz saptanamamıştır. Heykelin taban kısmında yer alan ayak benzeri oyukların belki de bir kenet sisteminin parçası olduğu düşünülmektedir. Koruma ve onarımı yapılmak üzere Van Müzesine taşınan eser yaklaşık 1,5 ton ağırlığındadır (Resim: 11).

Resim 10: 5 no'lu açmanın hava fotoğrafı

Resim 11: 5 no'lu açmadan ele geçen heykel

1.2.4. 6 No'lu Açma

5 No'lu açmanın güneyinde yer alan ve kaçak kazı çukurlarının devamı olan alanda açılan 6 No'lu açma, tahribattan etkilenen alanlar da dâhil edilerek kazılmıştır. Kesitlerin mümkün olduğunca düzeltilmesinin ardından başlanan kazı çalışmalarında 5 no'lu açmadaki duvara 7 m mesafede ve onunla paralel olarak ilerleyen bu duvar daha tespit edilmiştir. Ne yazık ki kaçak kazılar sırasında çok büyük oranda tahrip olan bu duvar kalıntısının çevresinden az miktarda ve dağınık halde amorf küp parçaları ele geçmiş olsa da buluntu durumları alanın işlevini açıklayacak bilgiyi vermemiştir. Açmada henüz zemin seviyesine inilmemiş olup bu açmadaki duvar kalıntısının nasıl bir mekâna ait olduğu ve 5 no'lu açmadaki duvarla ilişkisini anlamak için kazı ilerleyen sezonlarda devam ettirilecektir (Resim: 12).

Resim 12: 6 no'lu açmanın hava fotoğrafı

1.2.5. 7 No'lu Açma

7 no'lu açma, anıtsal heykelin açığa çıkarıldığı 5 no'lu açmanın doğusunda hem heykelin hem de kaçak kazılardan fazlasıyla etkilenmiş olan alanın bağlamını anlamak amacıyla oluşturulmuştur. Ancak yüzeyden yaklaşık 0,60 m derinliğe kadar inilen açmada henüz herhangi bir bulguya rastlanmamış olup çalışmalar 2025 sezonunda devam ettirilmek üzere sonlandırılmıştır.

2. KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

2022-2024 yılları arasında kazılan, inşa edildiği dönemden beri geçirdiği yangın ve depremlere rağmen oldukça iyi durumda korunmuş olan Kuzey Tepe alanında açığa çıkarılan kerpiç duvarlar ve yerinde sergilenmesi planlanan depolama alanlarındaki pithosların korunması amacıyla Van Müze Müdürlüğü tarafından alan geçici bir üst örtü sistemi ile kapatılmıştır (Resim 13 ve 14).

Resim 13: Pithoslu alanın çatı ile koruma çalışması

Resim 14: Pithoslu alan ve tünel girişinde yapılan çatı ve membran işlemleri

Kaçak kazılar sırasında ortaya çıkan ve iyi durumda korunmuş olan duvar boyalarının ele geçtiği tünel, çökmeyi önlemek amacıyla demir bir iskelet kurularak sağlamlaştırılmış, gerekli görülen kısımlar ise çökmeyi engellemek amacıyla toprak dolu çuvallarla desteklenmiştir (Resim: 15).

Resim 15: Kaçak kazı tünelinin çakıl dolu torbalar ile kapatılması ve demir iskelet yapımı

Duvar resimlerinin koruma ve onarım çalışmaları ise İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı uzmanları ve Van Müze Müdürlüğü restoratörlerinden oluşan bir ekiple yürütülmektedir. Aktif koruma çalışmaları biyolojik oluşumları engellemek amacıyla kullanılan %3 oranındaki “benzalkonyumklorür” karışımının sprey yardımı ile uygulanması yöntemiyle gerçekleştirilirken alana girişler sınırlandırılmış ve tünellerin çevre koşullarından izole edilmesi sağlanmıştır.

2025 yılı itibariyle Ayanis ve Garibin Tepesi / Alaköy Kalesi Kazıları olarak verilecek yeni izinle birlikte yürütülecek olan kazı çalışmaları çerçevesinde hem kaçak kazı tünelinin hem de kazısı yapılan diğer tüm alanların kalıcı bir üst örtü sistemi ile koruma altına alınması planlanmaktadır. Bu amaçla, Van Müze Müdürlüğü, Van İl Kültür Müdürlüğü ve Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ile beraber Geleceğe Miras Projesi kapsamında gerçekleştirilmesi düşünülen bu çalışmanın planlama ve projelendirilme çalışmaları başlamış olup 2025 yılında da bu çalışmalara devam edilecektir. Ayrıca kaçak kazılarda ortaya çıkan duvar boyalı alanın korunması ve kazılarının planlanması için tünellerdeki koruma faaliyetlerinin tamamlanmasının ardından kaçak kazı tünelinin tamamının kum torbalarıyla

doldurularak sağlamlaştırılması ve alanın kazılar sırasında zarar görmesinin önlemesi için planlama yapılmıştır. 2022-2024 yılları kazılarında açığa çıkarılan C, B1, C1 ve G2 açmalarındaki pithosların koruma ve onarım çalışmaları da 2025 sezonunda başlatılmak üzere planlanmıştır.

SONUÇ

Alaköy Kalesi (Garibin Tepe) 2024 sezonu çalışmaları 3 farklı konuya odaklanmıştır. Bunlardan birincisi, Kuzey Tepe’de açığa çıkarılan mekânların işlev ve yayılımlarını anlamak olmuştur. Kuzey Tepe batı yamacında yer alan farklı boyut ve özelliklerde ancak muhtemelen her biri dikdörtgen biçimli depo odalarından anlaşıldığı üzere depolama küpleri ya karınlarına kadar mekân zeminine ya da C açmasından anlaşıldığı üzere bir seki içerisine yine karın hizasına kadar gömülmüştür. Alanın Yamaç 1 ve Yamaç 2 açmalarının yer aldığı güney yamacında ise yerleşimin topografyasına uygun Resimde bir eğim gözlenmektedir. Yapılan çalışmalarda bu eğimin bilinçli olarak verildiği izlenimi edinilmiştir. Ancak açığa çıkarılan mimari yapıların devamı tespit edilmeden ne bu yapıların işlevi ne de mimari planını anlamak şu an için mümkün değildir. Bu soruların cevabı ilerleyen kazı sezonlarında aranacaktır.

Çalışmaların odaklandığı ikinci konu ise 1990’larda kaçak kazılar sırasında tespit edilen ve kurtarma kazılarıyla açığa çıkarılan 3 adet heykelin bulunduğu Güney Tepe olmuştur. Alanın işlevini anlamaya ve Kuzey Tepe ile ilişkisini tespit etmeye odaklanan bu çalışmalar sırasında kaçak kazı çukurlarını içine alan 5 açmada çalışmalar yürütülmüştür. Ancak hem kaçak kazı çukurları tarafından yoğun tahribata uğraması hem de 3 no’lu açmada olduğu gibi, mimari unsurların yüzeye çok yakın bir seviyede yer alması yapılaşmanın tam olarak anlaşılmasına izin vermemiştir. Küçük buluntu miktarının çok az oranda oluşu da bu alanın işlevini çözümlemeye yetmemektedir. Ancak kaçak kazı çukurları tarafından bozulmuş olsa da 5 no’lu açmada ele geçen anıtsal büyüklükteki heykel 2024 kazı sezonunun en önemli buluntusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ya çok stilize işlenmiş ya da henüz tamamlanmamış olduğu düşünülen bu heykelin ne tür bir yapıyla ilişkili olduğu ilerleyen sezonlarda ortaya çıkarılması planlanan bir sorudur.

Çalışmaların üçüncü ve en önemli odak konusu ise kaçak kazılar sırasında açığa çıkarılan duvar boyalarının yer aldığı alanın koruma çalışmalarıdır. Tespit edildiklerinde kaçak kazıcıların atıkları nedeniyle bozulması hızlanmış olan bu tünel ve resimlerin koruma ve sağlamlaştırma çalışmaları uzman bir ekip tarafından düzenli bir Resimde yürütülmektedir. Alanın hassas yapısı ve çevre açmaların iyi korunmuş kerpiç mimarisi göz önüne alınarak Kuzey Tepe açmalarının geçici bir üst örtü sistemiyle kapatılması gerekli görülmüş ve bu konuda planlamalar dikkatli bir Resimde devam etmektedir. Geçici üst örtü sisteminin inşasının ardından duvar resimlerinin yer aldığı yapının açığa çıkarılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Derin, Z., ve Sağlamtemir, H. (1998). Alaköy Kalesi ve Kale’de Bulunan Urartu Heykelleri. *Bellekten*, 62(233), 15-24.

Işıklı, M., Acar, E., Akın Aras, A., Özgör, İ., Ocak, H., Ekinci, M., ve Koçerdin Öztürk, E. (2025). 2023 Sezonu Alaköy Kalesi (Garibin Tepesi) Kurtarma Kazıları. C. Keskin (Dü.), 44. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 44. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt 5, s. 383-400.

Işıklı, M., Arap, F., Aras, O., Ocak, H., Sezer, V., ve Kahraman, T. (2024). 2022 Sezonu Alaköy Kalesi (Garibin Tepe) Kurtarma Kazıları. C. Keskin (Dü.), 43. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 43. Kazı Sonuçları Toplantısı*. içinde 5, s. 507-526.

HARRAN 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Mehmet ÖNAL*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle, Şanlıurfa ili, Harran ilçesi, Harran Ören Yeri'nde 01 Mart-27 Aralık 2024 tarihleri arasında¹ başkanlığımızda kazı çalışmaları yapıldı². Kazımızın Dr.Sevcan Ölçer ve Arş.Gör. İrem Mutlu Kazı Başkan Yardımcıları, Dr.Nurettin Yardımcı hocamız Onursal Başkanıdır.

Harran'da yapılan arkeolojik kazı çalışmalarına, Araş.Gör.Semih Mutlu, Prof.Dr.Abdullah Ekinci, Dr.Öğr.Üyesi Fatma Şebnem Kuloğlu Yüksel (Mimar), Batman Üniversitesinden Araş.Gör.Songül Barutçu, sanat tarihçi Tekin Doğan, Seda Taşkıran, TTK personelleri arkeologlar İsa Azak, İbrahim Yılmaz, Ayşegül Arslan, Zeliha Onay, sanat tarihçi Ruhan Kılıç, Restoratör İsmail Aslan katılmıştır. Ayrıca arkeologlar Rahime Selim, Jiyan Çalık, Restoratör Dicle Abuzeroğlu, Emine Uçan (Gönüllü), antropolog M.Eyyub Dalar, arkeoloji öğrencileri Fatma Aluç, Uğur Akbaş, İsa Alan, Şükran Olğun, Emine Gür ve Zehra Uyguner'in katılımıyla yapılmıştır.

Harran Ören Yeri kazı başvurumuzda talep ettiğimiz, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından da uygun görülen Harran Medresesi, Harran Kilisesi ve Harran Höyük'de kazı çalışmalarımız gerçekleştirildi. Bu çalışmalarda Şanlıurfa Valiliği, Şanlıurfa İl Göç İdaresi'nden alınan 3 İşçi (Güvenlik) ile 6 adet İşçi

* Prof. Dr. Mehmet Önal; Harran Üniv. Fen-Ede.Fak. Arkeoloji Böl. Şanlıurfa/Türkiye; e-mail: monal@harran.edu.tr;ORCID:0000-0002-5182-4443

- 1 Harran Ören Yeri 2024 yılı kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yatırım Bütçesi ve Geleceğe Miras Projesi ve K.V.M. Genel Müdürlüğü Cari Bütçesi (Adam/Ay)'nin maddi katkısıyla ve 5 uzman desteğiyle, Şanlıurfa Valiliği'nin Göç İdaresi İşçisi ve Güvenlik, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nin servis ve işe, Harran Üniversitesi HUBAK Harran Kazıları Eş Finansman Projesi'nden çizim desteğiyle, Harran Kaymakamlığı'nın İŞKUR işçisi, Harran Belediyesi'nin taşıt katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü, Gaziantep Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ile Şanlıurfa Müze Müdürlüğü kazımıza her konuda destek olmuşlardır.
- 2 Şanlıurfa Valisi sayın Hasan Işıldak'a, Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet Kasım Gülpınar'a, Harran Üniversitesi Rektörü Prof.Dr.Mehmet Tahir Güllüoğlu'na, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr.Ahmet İlyas'a, Harran Kaymakamı Harun Reşit Han'a, Harran Belediye Başkanı Mahmut Özyavuz'a, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Müdürü Aydın Arslan ve personellerine, Şanlıurfa Müze Müdürü Celal Uludağ ve uzmanlarına, Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurul Müdürü Ramazan Baylan'a ve ekibine, anılan kurul üyelerine, Gaziantep Rölöve ve Anıtlar Müdürü Kemal Yenmez'e ve ekibine, Cevher Mimarlık'a, Bakanlık Temsilcilerimiz Fuat Türker, Tuba Alpay ve Zeynep Ergin'e, Kazı Başkan Yardımcıları Dr. Sevcan Ölçer ve Arş.Gör. İrem Mutlu'ya, Uzman Semih Mutlu'ya, Prof.Dr. Abdullah Ekinci'ye, Dr.Öğr.Üyesi Fatma Şebnem Kuloğlu Yüksel'e (Mimar), Batman Üniversitesinden Araş.Gör.Songül Barutçu'ya, sanat tarihçi Tekin Doğan'a, TTK personelleri Arkeologlar İsa AZAK, İbrahim Yılmaz, Zeliha Onay, Sanat Tarihçi Ruhan Kılıç, Restoratör İsmail Aslan, Dicle Abuzeroğlu, Emine UÇAN (Gönüllü)'a, arkeologlar Rahime Selim, Jiyan Çalık, Serdar Olam, İshak Polat ve Fatma Arslan, Orhan Kayar, Zeynep Oba, antropolog Abu B. Sıddıq'a ve M.Eyyub Dalar'a, Yazıt Bilimci Prof. Dr. Selim Ferruh Adalı'ya, Arkeoloji öğrencileri Fatma Aluç, Uğur Akbaş, İsa Alan, Şükran Olğun, Emine Gür Ve Zehra Uyguner'e ve fedakar kazı işçilerimize sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

(Tercüman), İŞKUR'dan temin edilen 12 işçi ve Geleceğe Miras'dan temin edilen 40 işçi ile restorasyon çalışmalarına paralel olarak alanda arkeolojik kazı çalışmaları da yapılmıştır. Harran Üniversitesi HUBAK Harran Kazıları Eş Finansman Projesi'nden alınan destekle küçük buluntuların çizimleri yapılmıştır.

Harran Ören Yeri'nde 2024 yılında kazı ekibimizce yapılan kazı, restorasyon ve konservasyon çalışmaları şunlardır:

A. KAZI ÇALIŞMALARI

Harran Ören Yeri kazı başvurumuzda talep ettiğimiz alanlarda kazı çalışmalarımız Medrese, Ulu Cami ve Höyük'de gerçekleştirildi. Bu çalışmalar şunlardır:

A.1 Medrese'de Yapılan Kazı Çalışmaları

İsa Azak-İsmail Aslan

Harran Ören Yeri 2024 yılı arkeolojik kazı çalışmaları Orta Çağ İslam dönemine ait medrese kalıntısında yapıldı (Çizim 1, Resim 1). 5H/b7, 5H/a7, 5H/d5, 5H/d6, 5H/c5, 5H/d6, 5H/c6 Açma sınırlarında 3 arkeolog (İsa Azak, Fatmannur Arslan, İshak Temelli), restoratör İsmail Aslan, stajyer öğrenciler İsa İlan, Şükran Olgun, Zehra Uyguner, Fatma Aluç, Emine Köken ve 8 işçi ile çalışmalar yürütüldü. Söz konusu medrese de 2022 yılından beri ekibimiz tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmektedir (Önal v.d 2024, s. 199-204, Çiz.2, Res. 11-13). Bu yıl da yapılan kazı çalışmaları neticesinde medresenin kuzeyinde beşik tonozlu mekânlar, üst kata çıkışı sağlayan merdiven ve koridoru ile derslik mekânının güneyinde konumlu, uzun ve yamuk formu mekân açığa çıkarıldı (Resim 2).

1 No'lu Oda

Medresenin kuzeybatı bölümünde konumlu ve 5H/c5-d5-d6 No'lu açma sınırlarında olan oda, doğu-batı yönde uzantılı, genişliği 2.10 m, bir kenarı 6.80m diğer kenarı 7.90m olup yamuk formda tasarlanmıştır. Yapılan kazı çalışmaları neticesinde odanın beşik tonozunun büyük bölümünün günümüze ulaştığı anlaşıldı. Doğu kısmında yaklaşık 3m'lik alanın üst örtüsü yıkılmış olup burada zemin seviyesine kadar kazı çalışmaları yürütüldü.

5H/c5 No'lu Açmada Ele Geçen Buluntular:

AAA Kodlu Birim 1'de Ele Geçen Buluntular: seramik parçaları(BN:01,02), bilezik parçası(BN:100), cam parçaları(BN:101), metal obje(BN:200)

AAB Kodlu Birim 3'te Ele Geçen Buluntular: seramik parçaları(BN:01,02), kandil parçası(BN:02), bilezik parçası(BN:100), cam parçaları(BN:101), hayvan kemikleri(BN:500)

2 No'lu Oda

Medresenin kuzeybatı bölümünde birbirine bitişik paralel uzanan üç odadan batıda konumlu ve 5H/c6 No'lu açma sınırlarında olan oda, kuzey-güney yönde uzantılı, 2.75X2.00m ölçülerinde dikdörtgen formda tasarlanmıştır. Yapılan kazı çalışmaları neticesinde odanın beşik tonoz üst örtüsünün büyük bölümünün günümüze ulaştığı anlaşıldı. Tonoz örtüde yer yer tahribat söz konusudur. Orta kısımda çöküntü gözlendi ve koruma amaçlı mekân içerisindeki dolgu toprak boşaltılmadı.

Hol

Medresenin kuzeybatı bölümünde 1-2 ve 4 No'lu odalara geçiş sağlamaktadır. 5H/c6-d6 no'lu açma sınırlarında hol, kuzey-güney yönde uzantılı, kare formda tasarlanmıştır. Yapılan kazı çalışmaları neticesinde odanın beşik tonoz üst örtüsünün orta kısımdan kırılarak içerisindeki dolgu toprak üzerine çöktüğü anlaşıldı. Odaya güneydeki 0.86 m genişliğindeki kapıdan girilmektedir. Oda içindeki toprağın gelecek yıl kazılması planlanmaktadır.

4 No'lu Oda

Medresenin kuzeybatı bölümünde birbirine bitişik ve paralel uzanan üç odadan doğuda konumlu ve 5H/d6 No'lu açma sınırlarında olan oda, kuzey-güney yönde uzantılı, 4.95X2.95m ölçülerinde dikdörtgen formdadır. Yapılan kazı çalışmaları neticesinde odanın beşik tonoz üst örtüsünün büyük bölümünün yıkıldığı ancak anastilosis verisi sunacak şekilde blok tuğla yıkıntılarının mekân içine çöktüğü anlaşıldı. Orta kısımda çöküntü gözlenen odanın, koruma amaçlı mekân içerisindeki dolgu toprağı boşaltılmadı. Odaya güneydeki 1.20m genişliğindeki kapıdan girilmektedir.

5 No'lu Oda

Medresenin kuzeybatı bölümünde birbirine bitişik ve paralel uzanan üç odanın güneydoğusunda konumlu ve 5H/c6 No'lu açma sınırlarında olan oda, doğu-batı yönde uzantılı, 3.10X2.80m ölçülerinde dikdörtgen formda tasarlanmıştır. Yapılan kazı çalışmaları neticesinde odanın beşik tonoz üst örtüsünün büyük bölümünün yıkıldığı ancak odanın kuzey ve güney duvarlarına bindirilen tonozun kavisli tuğla izleri gözlendi. Beşik tonoz örtüye taşıyıcı destek olarak tasarlanan taş kemer ise günümüze kadar korunagelmiştir. Ancak kemerin karın kısmında, kuzey bölümündeki taşlarda, erime ve tahribat söz konusudur. Odaya doğudaki 1m genişlikteki kapıdan girilmektedir.

Merdiven Koridoru

Birbirine bitişik ve üst örtüleri büyük oranda korunmuş olan odaların üst katına geçişi sağlayan ve yapılan kazı çalışmalarında 7 basamağı açığa çıkarılan merdivenin (Resim 3), geç dönem yerleşimcilerin basit ve ihtiyaca göre inşa ettiği işlik yapısından (tandır ve sınırlayan basit-devşirme malzemeli duvarlar) dolayı tamamı açığa çıkarılmadı. Merdiven

koridoru 3.90x1.10m ölçülerindedir. Merdivenin doğu bitiminde sınırlayıcı duvarlarda tonoz örtü izi olan tuğla kavisleri gözlemlendi. Ancak merdivenin orta ve doğu bölümünde üst örtü izlerine rastlanmadı. Merdivenin doğusunda birbirine bitişik- paralel olan odalara ve merdivene geçişi sağlayan dikdörtgen formundaki mekânın hol olduğu düşünülmektedir. Hole giriş, 1.05m genişlikteki ve 1.85m yükseklikteki yarım kemerli güney kapıdan sağlanmaktadır.

6 No'lu Oda

Özel tasarımı yapı olan Derslik-Kütüphane mekânının güneyinde yer alan bu oda yamuk formlu olup uzunluğu 9m kuzey genişliği 3.90m ve güney genişliği 5.45m olarak ölçülmüştür. İşlevi hakkında net bilgilere ulaşılamasa da derslik mekânından geçişi sağlanan oda olduğu anlaşılmıştır. Odanın geç dönem yerleşimciler tarafından farklı evrelerde kullanıldığı yapılan kazı çalışmalarında tespit edilmiştir. Bu mekanda bulunanlar arasında kabartmalı ve süzgeçli testi ele geçmiştir. Daha önceki yıllarda Harran kazımızda bulunan testiye benzemektedir (Ölçer 2022, s.219, kat.TE5).

Bu mekanda Eyyubi sikkesi de bulundu (Resim 4c-d). Kazı Env. Numarası HRM.24.30 olarak kaydedilen bu sikke 25mm çapında, 8,2gr ağırlığında bakırdır. Kare konturlu ön yüzünde Arapça “El Melikü'l-Nasır Salahaddin Yusuf Bin Eyyub” (Selahaddin Eyyubi) yazısı yer alır. Ayrıca arka yüzünde yuvarlak bordür içerisinde bağdaş kurmuş oturan sultan mevcuttur. Sultan iki eliyle büyük bir hilali göğsü hizasında yukarıya kaldırmış, sağ ve sol dirseğinin altına birer sekiz kollu yıldız yerleştirilmiştir. Selahattin Eyyubi'nin Harran'da MS 1190/1191 tarihinde darp edilen yakın benzer sikkeleri bulunmaktadır (Balog 1980, no.75). Anılan sikke ile bu örneğin benzerliği ve tespit edilen sikkenin Harran kazısında bulunması, sikkenin Selahaddin Eyyûbî adına Harran'da basıldığını düşündürmektedir³.

A2. Kilise'de Yapılan Kazı Çalışmaları

Ruhan Kılıç, İbrahim Yılmaz

Harran Ulu Cami'nin yaklaşık 200m kuzey doğusunda kilise kalıntısı yer alır. Günümüzde yıkık durumdadır. Yoğun taş kalıntıları arasında yan yana yıkılan taş kemer kalıntıları izlenilmektedir. Güneyinde sütun tamburları da görülmektedir. Kuzey duvarı kısmen korunmuştur. Bu kilise ortada daha geniş yanlarda daha dar üç nefli bir ibadet mekânı (*naos*) ve orta nefi doğuda kuşatan apsisiyle bazilikal plana sahiptir (Lyod-Brice, s.105-108, fig.8). Kilisenin kalıntısında düşen kemerler ve stilize kenger (*akantus*) yapraklı başlıklar seçilmektedir. Bu kilisenin büyük kısmı kesme blok taş yıkıntısı altındadır. Bu nedenle öncelikle kilise sınırlarını tespit etmek amacıyla kilisenin kuzeyinde arkeoloji kazı çalışmaları yoğunlaştı Kilisesi'nin kuzeyindeki 3. Nefteki çalışmalar 3I-4I, 3I-H5, 3I-I6, 3I-H7, 3I-I6, 3I-H7, 3I-I7 açmalarında yapıldı. Kazı çalışmaları arkeolog İbrahim Yılmaz ve sanat tarihçi Ruhan Kılıç sorumluluğunda 6-17 arası işçiyile gerçekleştirilmiştir.

3 Bu konuda görüşlerini ifade eden Dr. Neslihan Kaya'ya ve Murat Uğurluer'e çok teşekkür ediyorum.

Kilisede yaptığımız kazı çalışmasında kuzey nefi kısmen meydana çıkarıldı (Çizim 2a, Resim 5). Kuzey duvarının ve bu duvarda bulunan 3 adet beşik kemerli kapıların güneye doğru yıkıldığı görüldü. Duvarla temel taş örgü arasının ayrılmış olması, deprem sonucu duvarın yıkılmış olduğu görüşünü kanıtlamaktadır (Lloyd-Brice 1951, 79; Guidetti 2009, p.15). Çalışma neticesinde kuzey nefinin 5.00m. genişliğinde olduğu, kuzey duvarının 2.60m yüksekliğinde, taş kemer ayaklarının ise 2.50m. yüksekliğinde korunduğu görüldü. Düzgün kesme taşlarla örülü olan kuzey duvarı 0.65m genişliğindedir. Kuzeye açılan kapı genişliği 1.36m dir. Orta nefle birleşen taş ayaklar 2.50m yüksekliğinde, 2.75m uzunluğunda 0.70m genişliğindedir. Taş ayaklar arası 2.67m uzunluğundadır. Üst sırasında Korint sütun başlıkları bulunur. Kuzey nefin 2.56m uzağında sütun dizisi yer almaktadır. Korint tipi sütun başlıkları tanburların yakınına düşmüştür. Bu sütunların 3 adeti meydana çıkarıldı. Diğerleri toprak altındadır. Anılan sütun dizisi kilisenin güneyindeki sütun dizisinin simetriği şeklindedir. Bu sütunlar ile kuzey nefinin duvarı arasında tuğla tonozun taban üstüne düşmüş olduğu görüldü.

Devam eden derinleşme çalışmaları neticesinde açmanın güneyinde bulunan doğu-batı doğrultulu masif kesme kireç taşından yapılmış mimari unsur ile karşılaşmıştır. 3I-I4 açmasında Uzunluğu 2.55m, yüksekliği 0.91m olan mimari elamanın daha önce çalışılan açmalarda görülen ayaklardan daha uzun olması duvar olarak yapıldığını düşündürmektedir.

3I-H5 Açması

Kuzey nefinin kuzey bitişiğini kapsayan bu alandaki kazı çalışmaları 3I-H5 açmasında abcd-1,2,3,4 plankarelerinde 1 No'lu birimde AAA kodunda 369.47 seviyesinden 366,80 seviyesine kadar devam edildi. Toprak rengi koyu kahverengidir. Yapılan çalışmalarda çok sayıda renkli mozaik taş ve cam *tessera* parçaları, kırık tuğla ve kerpiç parçaları, metal ve kemik parçaları ile iki adet korozyona uğramış sikkeye rastlanılmıştır.

Çalışmada yapının kuzey beden duvarı arkasında revak olduğu düşünülen bir uygulama görüldü. Duvar kesitinde de bu sütun ve kemerlemeyi görmek mümkündür. Doğu batı doğrultulu uzanmış bu revak uygulamasının doğu ucunda üst örtü yıkıntı tonoz uygulamasının müsaade ettiği çok küçük bir alanda kesme taş zemin görüldü. Revakin kuzeyinde kesitte 3 tane belli bir mesafe korunarak yerleştirilmiş sütun gövdeleri görülebilmektedir (Resim 7b). Yıkıntılardan beşik tonoz olduğu düşünülen tuğla üst örtü, beden duvarından sütunlara oturacak şekilde inşa edilmiştir. Batı ucunda 1.85m uzunluğunda, 0.90m genişliğinde kapı açıklığının lento ile geçildiği görülmüştür.

3I-I5 açmasında düşen yuvarlak kemerin olduğu yerde derinleşilerek taş döşeli tabana rastlandı. Buradaki kuzeyden güneye yıkılmış yuvarlak kemerin uzunluğu 2.30m, genişliği 1.10cm dir. 3I-I5 açmasında taş ayakları birbirine bağlayan yıkık kemerler görülmektedir (Resim 6a). Bu açmada altın yaldızlı cam mozaikler de ele geçmiştir (Resim 8a).

3I-I6 Açması

Kuzey nefinin doğusunda, doğu-batı yönlü uzanan diktörgen planlı, masif yapının kuzeyde ince yonu kireç taşlarıyla örüldüğü görülen beden duvarı ile nefleri birbirinden ayıran ayaklar arasında abcd-1,2,3,4, plankarelerinde 369,60-367,34 seviyeleri arasında arkeolojik kazı çalışmaları sürdürülmüştür.

Çalışılan plankarelerde kabayonu ve moloz taşlar ile tuğla parçaları arasında biri sağlam, diğeri kırılmış halde iki sütün yer alır (Resim 6b-c). Yapı genelinde de kırılmış halde sütun gövdeleri ve erken Hristiyan dönemde görülen impost başlıklar görülmektedir.

Yapının taşıyıcı kısmını oluşturan duvarlarda ve ayaklarda yoğun olarak kireç taşı, sütunlarda ise pembe renkli mermer kullanımı görülür. Masif, müstehkem bir yapı olan kilisenin doğu-batı aksında devam eden dikdörtgen formlu bir yapı olduğu görülmektedir. Erken dönem Hristiyan hatta İslam yapılarında görülen sahin mimarisi Harran Katedral-Kilise yapısında da kendini gösterir. Duvarların, ayakların ve sütunların taşıyıcı olduğu yapıda üst örtü malzemenin taşıyıcı unsurları zorlamayacak malzmeden yani taş yerine tuğladan seçildiği görülmektedir.

Açma içerisinde yoğun olarak yapının beden ve taşıyıcı ayaklarına ait olan kireç taşları bulunur. Güney kesitten 2.25m.mesafede dikdörtgen kilisenin kuzey beden duvarına ait 2.86m uzunluğunda 0.61m. genişliğinde masif kireç taşları derinleşmeyle anlamlanmıştır. Açma içindeki masif duvar ile doğu kesit birleşme noktasında taşıyıcı sütunlardan hem renk hem de işlevsel olarak farklı bir sütünce bulunmuştur. 0.55m uzunluğunda 22,4m yarıçapındaki bu sütünce pencereye ait olmalıdır.

3I-I6 açmasında bir sıra dizili mozaik işlemeli kap parçası (Resim 8b), hurma ağaç kabartmalı kap parçası (Resim 9a), siyah, beyaz, yeşil, mavi, kahverengi ve sarı renklerde cam tesseralarıyla (mozaik) birlikte bulunmuştur.

3I-H7 Açması

Harran Katedral yapısı 3.nefin doğu ucunda bulunan açmanın f,g,h,i,j-vi,vii,viii,ix,x No'lu plankarelerde çalışmaları sürdürülmüştür. 2.70m. yüksekliğinde, 5.46m. uzunluğunda masif kireç taşı duvar ile doğu-batı yönlü uzanan kireç taşı duvar önünde yapılan çalışmalarda duvarın bir mekana ait olduğu, mekanın doğu-batı ve kuzey duvarlarından mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Doğu duvarı 2.96x1.76m. batı duvarı 1.20x1.90m (açma içinde ölçülebilen) olarak ölçülmüştür. Açma içerisinde kuzey kesite bitleştirilmiş 3.90m uzunluğunda 0.64m yüksekliğinde, 0.90m genişliğinde dolgulandırılmış bir platform görüldü. Bu uygulamanın doğu ucunda ise farklı uzunluk ve büyüklükte kireç taşları ile sınırlandırılmış 2.00x0.86m. ölçülerindeki alanda pişmiş topraktan yapılmış 0.66m. çapında, 0.24m. yüksekliğinde, 4cm. dudak kalınlığı olan tekneye rastlanılmıştır.

Yürütülen çalışmalar neticesinde belli bir nizam ile yapılmamış yer yer taş ve tuğlanın

kullanıldığı, açmanın güney batı ucunda, masif duvar önünde horasan harcının bağlayıcı olarak kullanıldığı zemin görülmüştür. Duvarda da bu harç izleri mevcuttur. Bu zeminin kilisenin naos kısmında görülen kireç taşı zeminden yukarıda olduğu saptanmıştır. Taş ve tuğla ile yapılmış platformun zemini olabileceği anlaşılmıştır.

Açma içerisinde çıkartılan 2.07x0.40m ölçülerinde yekpare ince yonu kireç taşının len-to olduğu düşünülmektedir (Resim 7c). Çalışmalar 3 No'lu birim AAC kodunda içinde yoğun olarak taş ve tuğla malzemenin bulunduğu toprakta sürdürülmüştür.

3I-H7 Açması

Sürdürülen çalışmalar sırasında masif yapının aydınlatılması için kullanılan, küçük boyutlu pencerelere ait alçıdan yapılmış yuvarlak, damla formulu oyukları olan vitray ve pencere kayıtları (şebeke) bulunmuştur (Resim 8c). Açma içerisinde yoğun olarak cam buluntu toplanmıştır. Bu cam eserlerin arasında cam şişe (Resim 9b) ve çubuklu kandil parçaları da yer alır (Resim 9f). Çubuklu kandiller olarak tanımlanan eserler Harran Doğu Çarşısında da yoğun olarak bulunmuştu (Önal 2019, s.305-306, Foto. 6.2). Çalışmalar sırasında ucu bilye şeklinde, düz çubuklu kandil örnekleri ile kulplu kase şeklinde kandil örnekleri de bulunmuştur.

Çalışmalarda pembe renkli mermer tempon panosu görüldü. İçi oyuk, zeminden kazılarak yükseltilmiş karelerden oluşan süslemelidir. Yakınında bu oyuklara yerleştirilen kare mermerler de bulunmuştur. Açma içerisinde yoğun olarak renkli cam tesseralar ile kare ve baklava dilimi şeklinde mermer opus sectila parçaları toplandı. Derinleşme neticesinde dar bir alanda 365.24 seviyesinde düzgün taş döşeli tabana ulaşıldı.

3. Harran Höyük'de Yapılan Kazı Çalışmaları

S.İrem Mutlu, Semih Mutlu, Rahime Selim, Jiyan Çalık, Serdar Olam

Harran Höyük'de 9G-1B, 9G/1A VE 9F/10A, 9G-2A VE 9G-2B açmalarında Araş. Gör.S.İrem Mutlu ve Semih Mutlu gözetiminde arkeologlar Rahime SELİM, Jiyan ÇALIK ve Serdar OLAM'ın açma sorumluluğunda 14 işçiyle arkeolojik kazı çalışmaları yapıldı (Çizim 2b).

9G-1B Açması

Harran Höyük 9G-1B Açması, 9F-10A'nın güney doğusunda 9G-2A'nın güney batısında yer almaktadır. Açmanın kuzeyinde önceki dönemlerde açığa çıkan mimari unsurların devamı veya bağımsız yeni mimarilerin açığa çıkartılması amaçlanarak 9G-1B Açmasında 5x3 metrelik alanda seviye inme çalışması olarak başlanmıştır.

1.Birim Yüzey toprağı: 9G-1B Açması 1.Birim 391.96m seviyesinde başlayıp 391.80m seviyesine kadar inilmiştir. Alanda hava şartlarına bağlı olarak nemli yapıda olan toprak

dolgusu içerisinde yapılan kazı çalışmasında, yoğun biçimde seramik parçaları ve 3 adet çivi yazılı tuğla parçaları buluntu olarak gelmiştir. Alanda bitki köklerinin tahribatı gözlemlenmiştir.

2.Birim: Küllü karışık toprak dokusuna sahip alanda yoğun biçimde seramik parçaları ve tuğla parçaları gelmiştir. 391.80m seviyesinde başlayan 2.birim 391.52m seviyesine kadar devam etmiştir. Herhangi bir mimariye rastlanmayan alanda, çalışmalar sırasında seramik ve tuğla parçalarının yanı sıra, 2 adet pişmiş toprak obje parçası, 2 parça sırlı seramik buluntu olarak ele geçmiştir. Ayrıca bir adet silindir mühür de bulundu (Resim 10e). 9G-1B açması, 2. Birimde bulunan bu silindir mühür kireç taşıdır. Kazı Envanter No: HR.24.28 dir. Ölçüleri: genişlik 7mm, yükseklik 15mm dir. Tanım: Silindir formdaki eser üzerinde şerit halinde balık ve orta kısımlarında helozonik kıvrım bezemesi vardır. Bezemesiyle Mitanni silindir mühürlerine benzemektedir (Buchanan 1966, no. 950-951).

3.Birim: 391.57m seviyesinde 1 No'lu Köpek İskeleti'nin çıkması sebebiyle yeni birim numarası verilmiştir. Doğu-batı yönünde gömülmüş olan iskeletin, baş kısmı kuzeye bakar biçimde ve başının altında bir tuğla parçası bulunmuştur. Tuğla parçasının üstünde herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Bu durum gömü sırasında bilinçli biçimde konulduğunu düşündürmektedir.

5.Birim: 391.45m seviyesinde tespit edilen 5.birim 2 No'lu Köpek İskeleti, aşırı sert bir dolgu içerisinde yer almaktadır (Resim 10a-b). Bir köpeğe ait olan bu iskeletin bilinçli bir biçimde gömüldüğü düşünülmektedir. İskeletin çevresinden yoğun biçimde seramik parçaları gelmektedir, bu durumun iskelet için çukur açıldığı sırada alt katmanlardaki toprak dolgusunun tahrip edilmesi ile oluştuğu düşünülmektedir. Tamamen açığa çıkartılan köpek iskeletinin baş kısmının doğuya, ayaklarının kuzeye bakar biçimde gömüldüğü tespit edilmiştir. Aşırı tahrip olmuş durumda olan iskeletin boyutuna dair bir ölçü alınamamış, açığa çıkan kısmının uzunluğu 0.50m olarak kaydedilmiştir. Tespit edilen ikinci hayvan iskeleti olması ve bir önceki iskeletin kuzeyinde farklı seviyelerde gömülmüş olması bu alanın bir gömü alanı olabileceğini ve başka iskeletlerin olabileceği düşünülerek çalışmalar titizlikle sürdürülmüştür. Belgelemesi yapılan 2 No'lu Köpek İskeleti dikkatli biçimde kaldırılmıştır. Doğu-batı uzantılı kerpiç hattını tahrip ettiği görülen köpek iskeletinin alt seviyesi 391.40m olarak ölçülmüştür. İskeletin kuzeyinde gömü çukurunun hemen dışında, 1 adet çivi yazılı tuğla parçası gelen buluntular arasındadır (Resim 10c). Bu seviyeden sonra alandaki çalışmalar birimlere ayrılarak yumuşak olan kısımlarda çalışmaya devam edilmiştir.

10.birim: 1 ve 2 No'lu kerpiç duvarların sınırladığı alan içerisinde gözlemlenen farklı renkteki toprak dolgusuna, 391.38m seviyesinde 10.birim numarası verilerek derinleşme çalışması yapılmıştır. Yoğun biçimde seramik parçalarının yanı sıra tuğla parçaları ve 1 adet kovanlı ok ucu (Resim 10d), buluntu olarak ele geçmiştir. Çalışmalar sırasında 391.30m seviyesinde hayvan iskeletinin gelmesi sebebiyle alana yeni birim numarası verilmiştir.

11.Birim: 390.30m seviyesinde 3 No'lu Köpek İskeleti'nin çıkması nedeniyle alana yeni birim numarası verilmiştir. İskeletin baş kısmı güneye bakar biçimde olup yüzü batıya bakacak şekilde açığa çıkartılmıştır. Baş kısmının yüksekliği 390.26m seviyesindedir. Uzunluğu baş kısmı ile beraber 0.90m olarak ölçülmüştür. İskelet çukuru içerisindeki dolgudan metal cüruf ve seramik parçaları gelmiştir (Resim 12b-c). 3 No'lu Köpek İskeletinin kuzeyinde, baş kısmı 3 No'lu İskeletin kuyruk kısmına denk gelecek şekilde gömülmüş, aynı seviyede başka bir köpek iskeleti daha açığa çıkartılmıştır.

12.birim: 390.30m seviyesinde açığa çıkartılan 4 No'lu Köpek İskeleti, 3 No'lu Köpek İskeleti ile aynı seviyede açığa çıkmıştır (Resim 11a-c). 4 No'lu İskeletin baş kısmı güneye bakar biçimde olup yüzü doğuya bakmaktadır. Uzunluğu baş kısmı ile beraber 0.98m olarak ölçülmüştür. 4 No'lu İskelet, alt seviyelerde devam eden 7.Birim 1 No'lu Duvarı tahrip etmiştir. Tamamı açığa çıkartılan 3 ve 4 No'lu köpek iskeletleri dikkatli biçimde uzman tarafından kaldırılmıştır (Resim 12a).

13.birim: 390.31m seviyesinde 10.Birimde toprak rengindeki değişim gözlemlenerek 13.Birime geçilmiştir. Yapılan derinleşme çalışmasında çok az miktarda seramik parçası gelmektedir. Bu birim de çalışmalar henüz tamamlanmamıştır.

14.birim: 390.55m seviyesinden başlayan 1 No'lu Duvarı tahrip etmiş olan, 4 No'lu hayvan iskeletinin bir kısmı duvarın altında kaldığı için bu alana 14.Birim numarası verilerek seviye inilmiştir. Çalışmalar sırasında 390.43m seviyesinde iki adet çivi yazılı tuğla parçası buluntu olarak ele geçmiştir (Resim 12c-d). Son seviyesi 390.33m olarak ölçülen 14.Birimde çalışmalar henüz tamamlanmamıştır.

2.2. 9F/10A Açması

9F-10A açması içerisinde f,g,h,i,j 6,7,8,9,10 plan karelerinde 420x460m ölçüsündeki alanda kazı çalışmasına başlanılmıştır. Öncelikle yüzeyde bulunan yabancı ot temizliği yapılarak alanın başlangıç fotoğrafı çekilmiş seviyeleri alınarak kazı çalışması yapılmıştır. 1.birim yüzey toprağı oldukça sert ve koyu renkte olup yer yer tuğla parçalı olarak gelmektedir. Bu birim de 2 adet kırık çivi yazıtlı tuğla parçası ele geçmiştir.

1.birim alındıktan sonra koyu renkte ve sert yapıda toprak yapısı ile karşılaşmış olup 2.birim olarak isimlendirilmiştir. 2.birim de 2 No'lu 90 cm çapında iç kısmı küllü toprak yapısının mevcut olduğu çukur tespit edilmiştir (Resim 13a-b). 390,01 seviyesinde başlamış mevcut derinliği ise 389.08 olarak bırakılmıştır.

2.birimde yapılan kazı çalışmaları esnasında f,g 6 plan karelerinde üzerinde çivi yazılı bir tuğla parçası tespit edilmiştir (Resim 13c-d). Daha önce ele geçen tuğla yazıtlarından farklı olarak baskı şeklinde değilde boya tarzı bir sıvı kullanılarak yazılan yazı 2. Birim AAB kodu 500 numaralı eser olarak kayıt altına alınmıştır.

3.birim de toprak yapısı yer yer sert ve açık renkte olup genel anlamda sert yapıdadır. Bu alanda yapılan derinleşme çalışmaları kerpiç izlerinin takibi nedeniyle oldukça dikkatli şekilde devam etmiş . zaman zaman alan ıslatılarak renk farklılıkları belirlenmeye çalışılmıştır. 3.birim başlangıç seviyesi 391,19 bitiş ise 390.01 dir. Bu birimde çok az islami dönem ve demir çağı seramik parçaları ve metal cüruf parçaları tespit edilmiştir.

5.birimde sadece spatula ile düzleştirme işlmi yapılmıştır. 389,89 seviyesinde başlarak 389,87 seviyesine kadar çalışılmıştır. Bu alanda iki adet biri mavi renkte diğeri gri renkte taş boncuk tespit edilmiştir.

B. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları

İsmail Aslan

Harran kazı çalışmalarında meydana çıkarılan mimari eserler ile küçük buluntuların konservasyon ve restorasyonu restoratörler İsmail ASLAN ve Emine UÇAN tarafından yapıldı. Mimari kalıntılara ilk konservasyon müdahalesi yanında, Kazı evine getirilen küçük buluntular üzerinde konservasyon ve restorasyon müdahaleleri yapılmıştır. Kazı deposuna gelen objelerin numaralandırılıp fotoğraflandırılmasının ardından, buluntuların uğradığı bozulma düzeyi görsel analiz sonucunda tespit edilip ihtiyaç duydukları konservasyon yöntemi uygulanmıştır.

Bu çalışmalar Harran kazılarında bulunan bronz sikkeler ve bronz objeleri, kandil, seramik ve metal eserlerin restorasyon ve konservasyonunu, Harran Kilisesi mozaiği konservasyonunu ile Harran Saray Hamamı ve Medresesi'ndeki restorasyon ve konservasyon çalışmalarını kapsamıştır.

C. Çevre Düzenleme Çalışmaları

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ihalesi yapılan Harran Ulu Cami Restorasyonu, Kazı ve Çevre Düzenlemesi Projesi kapsamında kazı ve restorasyon çalışmaları tamamlanan Ulu Cami'de çevre düzenleme çalışması da ANIT Restorasyon tarafından Harran Kazı Başkanlığı sorumluluğunda yapılmıştır. Bu doğrultuda ziyaretçileri bilgilendirmek için plan, fotoğraf ve metinden oluşan bilgi levhaları hazırlanarak ziyaretçi yürüyüş yoluna ilişkili oldukları mekanların yakınına dikildi. Ayrıca, ışıklandırılan Harran Ulu Cami'nin geceleri de görülebilmesi sağlandı. Harran Ulu Cami Temmuz 2024 tarihinde ziyarete açılmıştır.

D. Kazı Evi Çalışmaları

Kazı evindeki çalışmalar Arş.Gör.İrem Mutlu gözetiminde, Harran Ören Yeri kazılarında ele geçen seramik parçalarının yıkanması ve diğer buluntularla birlikte seçilmesi, kodlanması, laklanması ve çizimleri işlemlerine devam edildi. Bu çalışmalar, arkeologlar Ayşegül Aslan, Zeliha Onay, Rahime Selim, Jıyan Çalık ve 1 işçi tarafından sürdürülmüş-

tür. Çalışmalar, Ulu Cami, İçkale, medrese ve kilise kazı çalışmalarından getirilen eserlerin düzenlenmesi, yıkama, kurutma, ayrıştırma, çizim, fotoğraf çekme ve depolara götürülüp raflara yerleştirilmesiyle devam etmiştir

Kazı evi çalışmaları: 1.Kazı Evinin Temizlenmesi ve Düzenlenmesi. 2.Seramik Yıkama. 3.Seramik Kurutma. 4.Amorf ve Profil Seçme. 5.Lak Yapımı ve Seramik Numaralandırma. 6.Çizim Yapımı ve Yapılan Çizimler. 7.Bilgilerin Arşivlendirilmesi. 8. Envanterlik ve Etütlük Eserlerin Düzenlenmesi. 9.Kazılarda Bulunan Tohumlar Üzerinde Çalışma yapılmıştır.

10.Harran Üniversitesi HUBAK Çizim Projesi: Harran Ovası ve Çevresi Yüzeysel Araştırması Çizim Projesi kapsamında Harran Kazı Evinde 4 arkeolog (Rahime Selim, Jiyan Çalık, Ezgi Örenler ve Mesut İlhan) ile çalışmalar yapılmıştır.

E. Faaliyetler

1.Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğünce yürütülen Yeni Bir Metodoloji Kapsamında Türkiye'nin Nesli Tehlike Altında Türleri için Tür Eylem Planı kapsamında soyu tükenmek üzere olan ve sadece Harran Suriçi'nde yaşam alanı bulunan Harran Kertenkelesi ile ilgili konunun uzmanı hocalar tarafından kazı ekibimize hem sunum, hem de alanda bilgilendirme yapılmıştır. Bu eğitim neticesinde kazı ekibimiz Harran kertenkelesini tanıır hale gelmiştir.

Ekip üyeleri Doktora öğrencisi Songül Barutçu ve Tekin Doğan Harran Ulu Cami alanında fotoğraf çekimi ve çizim çalışmaları yapmıştır. Dr. Sevcan Ölçer, Harran kazılarında bulunan pişmiş toprak kandilleri TUBİTAK projesi olarak çalışılmaktadır. Doç.Dr.İbrahim Yeniğül yürütücülüğünde Harran Hyrolik Su Sistemini TUBİTAK projesi tamamlanmıştır. Arkeolog Ezgi Örenler Harran kazılarında bulunan tohumlar üzerine Yüksek Lisans çalışması yapmaktadır.

Kazı çalışmaları bitiminde 35 adet Envanterlik, 3 adet de Etütlük eser Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Balog, P. (1980). *The Coinage Of The Ayyübidis*. London: Royal Numismatic Society.
- Buchanan, B. (1966). *Catalogue of Ancient Near Eastern Seals in the Ashmolean Museum Cylinder Seals*, Vol.I, Oxford 1966. The Clarendon Press.
- Guidetti, M. (2009). The Byzantine Heritage in The Dar Al-Islam: Churches and Mosques in Al Ruha Between The Sixth and Twelfth Centuries, *Muqarnas*, Vol 26.

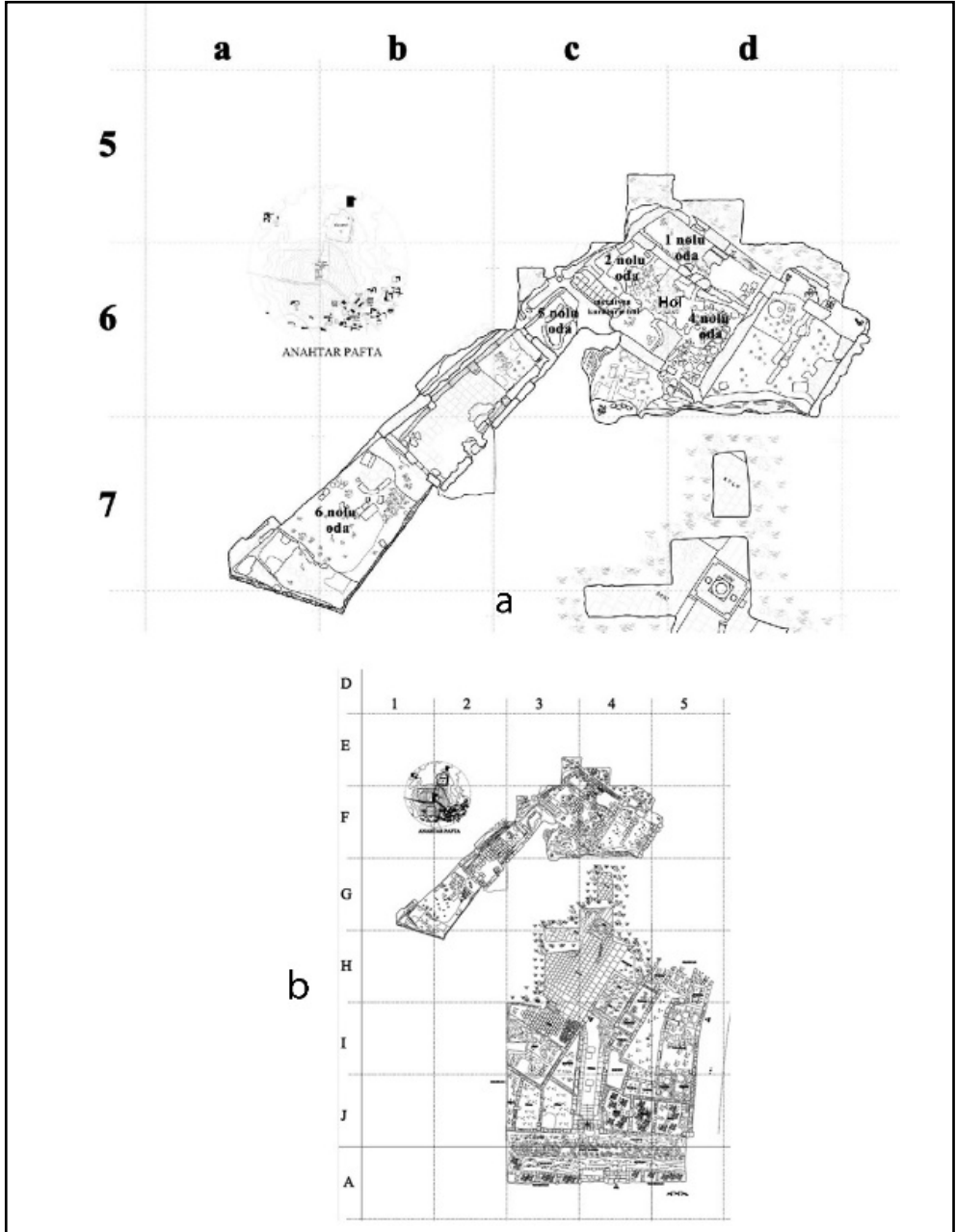
Ölçer, S. (2022). *Harran Orta Çağ İslami Dönem Seramikleri, Harran III/4*, Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Önal, M. (2019). Doğu Çarşısı, *Harran ve Çevresi Arkeoloji*, Ed. M.Önal, İ.Mutlu, S.Mutlu. Şanlıurfa, s.299-324.

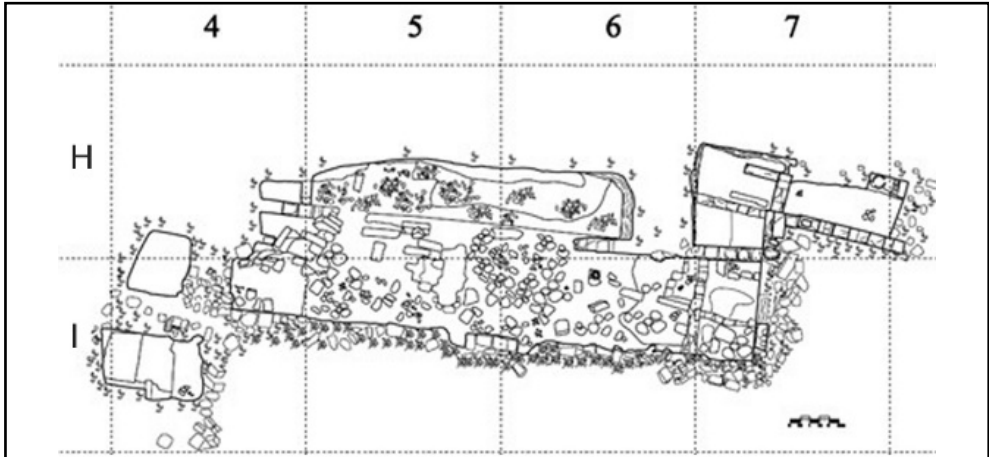
Önal, M., Azak, İ., Avseren, S., Arslan, İ. (2023). Harran 2022 Yılı Çalışmaları, 43.*Kazı Sonuçları Toplantısı* 2.Cilt Ankara, s.195-214.

Llyod, S., Brice W. (1951). Harran, *Anatolian Studies*. Vol. 1,pp.77-111.

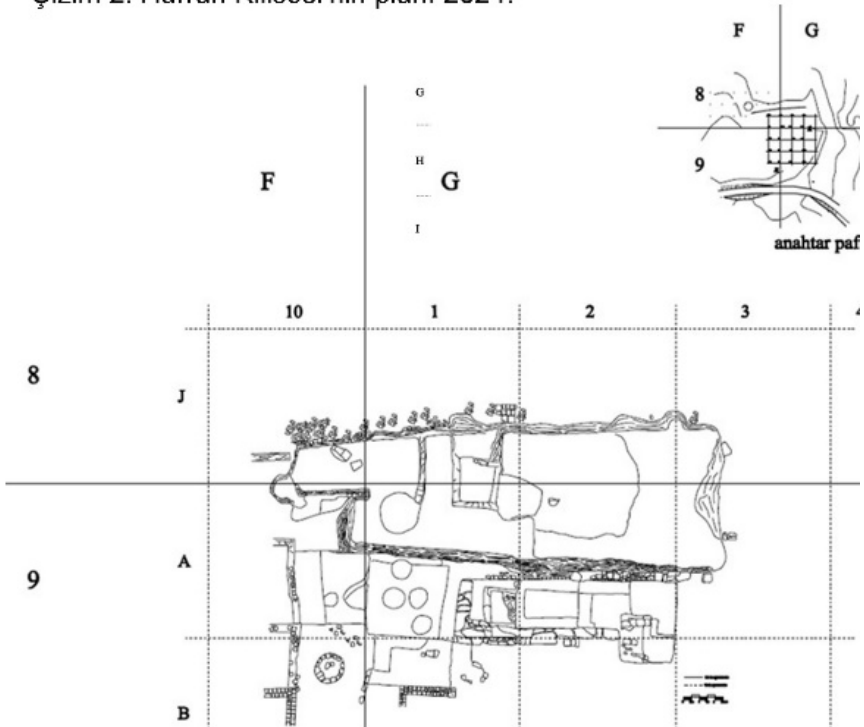
EKLER

Çizim 1: Harran Medresesi Çalışılan Yerler. Harran 2024. Çizim Cevher Mimarlık.

Çizim 2: Harran Kilisesi'nin planı 2024.

Çizim 3: Harran Höyük'te kazısı yapılan açmalar 2024

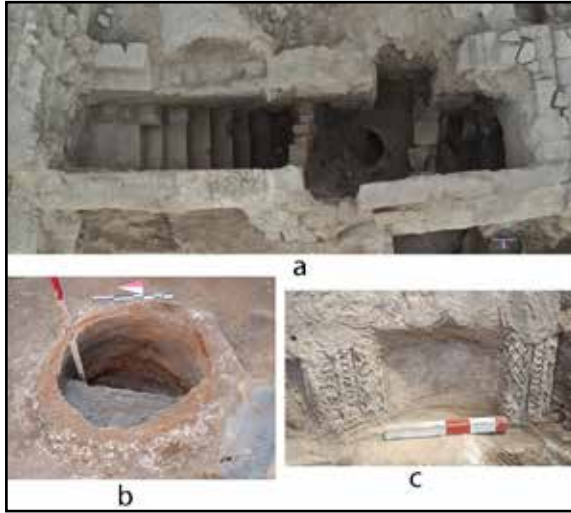
Çizim 2-3: Harran Kilisesi ve Harran Höyük'te Kazısı Yapılan Açmalar, 2024. Çizim Cevher Mimarlık.

Resim 1: a) Medrese Kazı Alanının Üsten Görünümü. b) Kazısı Yapılan Mekanların Üsten Görünümü 2024.

Resim 2: a) Medresenin 1 No'lu Odası, b) 2 No'lu Oda ve Hol, c) At başı figürini. d) 5 Be-zeli Çömlek parçası. e) 5 No'lu Oda'nın Görünümü. Çizim: R.Selim.

Resim 3: a)Merdiven ve Koridor. b)Tandır. c)Devşirme Bezeli Mimari Parçanın Görünümü.

Resim 4: 6 No'lu Oda Buluntuları. a-b)Testi, Süzgeçli ve Kabartmalı, Orta Çağ. c)Eyyubi Sikkesi.

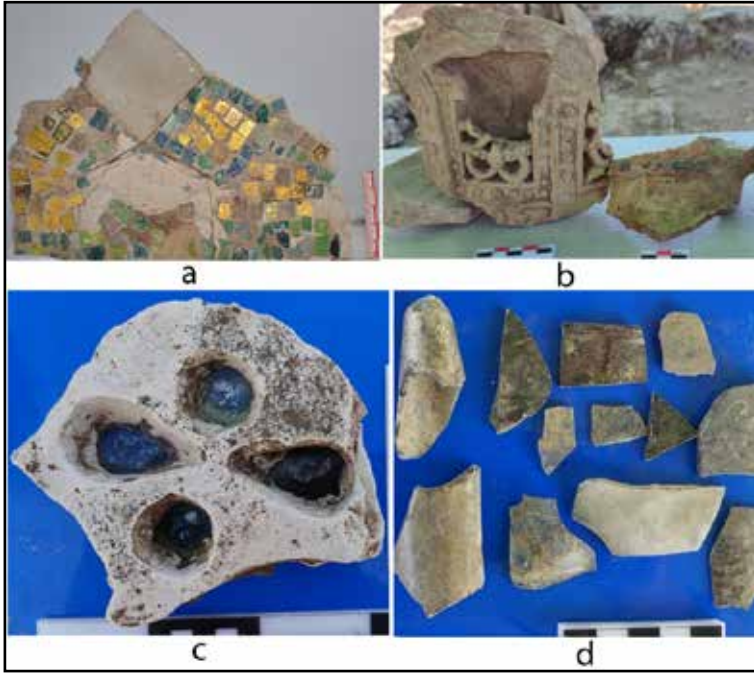
Resim 5: a-b) Harran Kilise Kalıntısının Havadan Görünümü.

Resim 6: Harran Kilisesi'nin Kuzey Nefindeki Kalıntıların Görünümü.

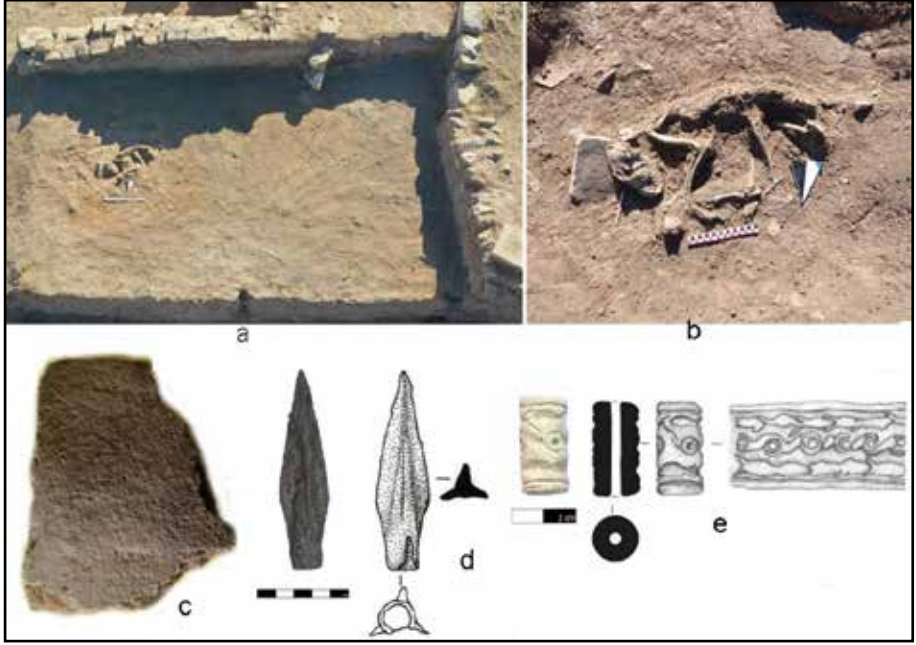
Resim 7: a)Mermer sütünce. b)İn-situ Sütun Dizisi ve Düşen Tuğla Tonoz. c)Düşen Lento ve Kilisenin Kuzeydoğu Duvarı. d)Düz ve Oluklu Kiremit Parçaları.

Resim 8: a)Altın Yıldızlı Mozaik Parçası. b)Tessera Mozaik Kakmalı Seramik Kab. c) Vitray, Renkli Cam ve Alçı Şebeke. d)Cam Parçaları.

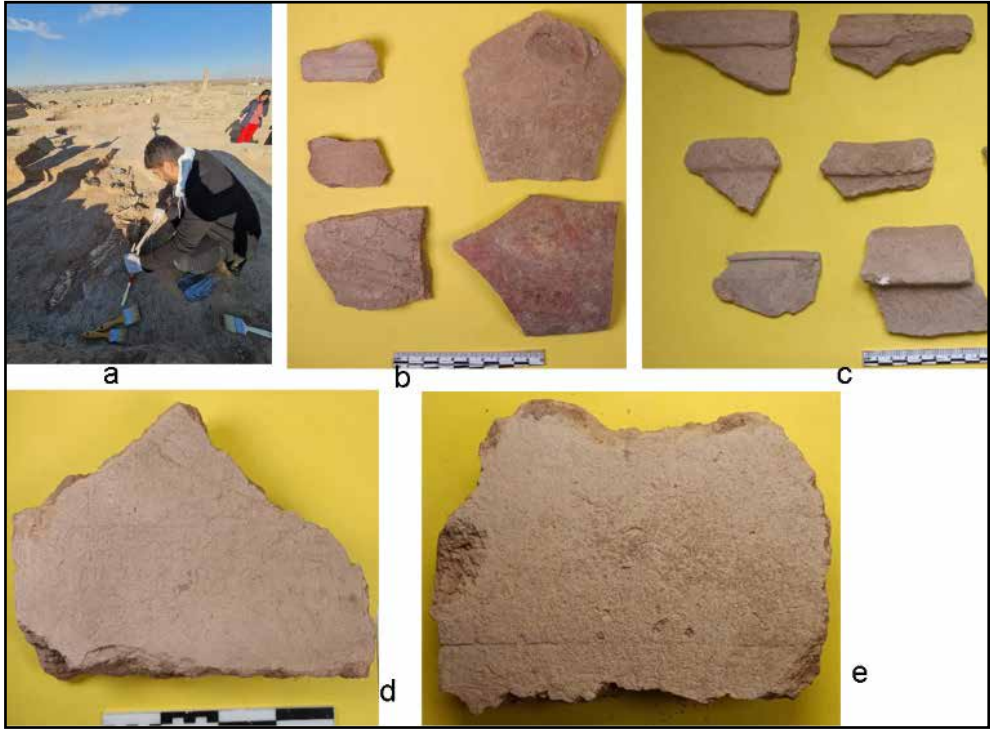
Resim 9: a) Hurma Ağacı Kabartmalı Kap parçası, b)Şişe, Cam. c) Sürahi. d) Opus Sectile,Mermer. e)Kandil Askı Kancası, Tunç. f)Çubuklu Kandil Parçaları,Cam. Çizim:Rahime Selim.

Resim 10: a)9G-1B Açması 5.Birim. b)Köpek Gömüsü. c)Çivi Yazılı Tuğla. d)Kovanlı Okucu, Tunç. e)Silindir Mühür, Kireç Taşı. Çizim:R.Selim.

Resim 11: a)9G-1B Açması 11.Birim. b)Köpek Gömüsü. c)Hilil Şeklinde Köpek Gömüleri. d)Köpek Gömüleri Üsten Görünüm.

Resim 12: a) Köpek Gömülerinde Antropolog Çalışırken. b) Çömlek Parçaları, 13. Birim. c) Çömlek Parçaları 10. Birim. d-e) Çivi Yazılı Tuğla Parçaları 14. Birim.

Resim 13: a-b)9G-1A Açması'nın Görünümü. c)Çivi Yazılı Tuğla Meydana Çıkarırken. d) Çivi Yazılı Tuğla Parçası.

TRABZON İÇKALE (YUKARI HİSAR) KAZISI 2024 YILI KAZI SONUÇLARI

Mehmet YAVUZ*

Levent ALNIAK

Temel SAĞLAM

Emel YILDIZ

2021 yılında başlanılan Trabzon İçkale (Yukarı Hisar) Kazısı, Trabzon Müzesi Başkanlığında ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet YAVUZ'un bilimsel sorumluluğunda yapılmaktadır.

Trabzon İçkale (Yukarı Hisar) Kazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve maddi desteği yanında 2021 yılında imzalanan beşli İşbirliği Protokolü (Trabzon Müzesi, Trabzon Büyükşehir Belediyesi, Ortahisar Belediyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası) kapsamında yapılmaktadır. 2024 yılı kazı çalışmalarına Kazı Ekip Listesinde yer alan kişilerle birlikte 29 Temmuz 2024 Pazartesi günü Ortahisar Belediyesi'nin sağladığı 3 (üç) beden işçisi ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi'nin sağladığı 1 (bir) Arkeolog ve 4 (dört) Sanat Tarihçisi'nin katılımı ile başlanmış, 15 Ekim 2025 tarihinde kapatılmıştır. Bu kazı sezonunda; arkeolojik kazı çalışmaları, ön tasnif, depolama ve kısmen mimari belgeleme işlemleri yapılmış, restorasyon ve konservasyon gibi çalışmalar yapılmamıştır.

Başlangıç olarak yapılan yüzey temizliği sonrasında, 2023 yılında çalışılan ve "Batı Salonu" olarak adlandırılan Ortaçağ yapısının güneyinde bulunan alanlar ile yapının içinde yeni belirlenen kare planlarda çalışmalar sürdürülmüştür (Resim 1, Çizim 1). Ada 127/ Parsel 219'da bulunan; A88, A89, A94, A95, A95 Batı, A101, A101 Batı, A108 Batı, A 115 Batı açmaları olarak isimlendirilen toplam 9 kare alanında çalışılmıştır (Resim 2a, 2b). 2024 kazı sezonunda belirlenen alanın ince temizliği ve ölçülendirmesi yapıldıktan sonra açmaların seviye inme işlemine başlanılmış, çalışmalar sırasında çıkarılan toprak ve molozun tamamı elekten geçirilerek ayrıştırılmıştır.

Kazı çalışmaları yanında geçici kazı evi olarak kullanılan ve 2021 yılında kurulan konteynerin yeri değiştirilip üzerine kat oluşturacak biçimde yeni bir konteyner eklenmiş ve kurulumları yapılmıştır. Ayrıca bu iki konteyner arasına üstü sac örtülü ahşaptan genişçe

* Prof. Dr. Mehmet YAVUZ; Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 61080 Ortahisar/Trabzon/TÜRKİYE. E.Posta: mehmetyavuz@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7836-6024.
Levent ALNIAK-Trabzon Müzesi Müdürü, Trabzon/TÜRKİYE.
Dr. Öğr. Üyesi. Temel SAĞLAM; Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 61080 Ortahisar/Trabzon/TÜRKİYE. E.Posta: temel.saglam@ktu.edu.tr, ORCID: 0000 0002 4633 5688.
Dr. Öğr. Üyesi Emel YILDIZ; Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Mersin/TÜRKİYE. E.Posta: emelyldz33@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5840-7220.

bir balkon yapılmıştır. Üst kata erişim için; yan kayıtları ahşap, basamak ve korkulukları demir malzemeden merdiven de imal edilmiştir.

ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI

A115 Batı Açması Çalışmaları

Batı Salonu/Ortaçağ Yapısı olarak adlandırılan iki katlı yapının batı kısmını oluşturan açmanın kuzeyinde, sur duvar dibinde, -0.80 kotunda seramik ve kiremit parçaları, bayrak direği dibinde de seramik, metal ve fresk parçaları bulundu. Bayrak direği kaidesinden güneye doğru -1.50m kotunda harçlı düzensiz dolgu duvarına rastlanıldı. Açmanın muhtelif noktalarında - 2.20 kotta fresk parçaları ve aynı kotta orta noktada mimari plastik parça ve sırlı seramik parçası ele geçirilmiştir.

A108 Batı Açması Çalışmaları

A 115 Batı açması ile birlikte seviye inme işlemine devam edilen açmanın seviye inme çalışmaları sırasında, güneybatı köşesinde, sur duvarının dibinde, -1m kotta seramik ve kiremit parçaları bulunmuştur.

A101 Batı Açması Çalışmaları

Açma içerisinde, 2023 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan ve merdiven pabucu olduğu belirlenen mimari kalıntının, altında bulunan muhtemel kalıntılara ulaşmak için kaldırılması kararlaştırıldı. Açmanın seviye inme çalışmalarında -3 ile -4,20 m kot arasında *in situ* durumda 1 (bir) adet kemik kozmetik ürün kabı, Bizans Dönemine tarihlendirilen, gök mavisi renginde ve elips formlu 1 (bir) adet yüzük taşı bulundu. Aynı kot aralığından alınıp elenen toprakta; 1 (bir) adet fındık, biri kırık toplam 21 (yirmibir) adet sikke, 1 (bir) adet yüzük, 2 (iki) adet metal obje, 1 (bir) adet kemik dokuma aracı, 1 (bir) adet kırık kemik düğme, 1 (bir) adet delikli metal parçası, 1 (bir) adet metal ağırlık ölçü aleti, savaşçı tasvirli kırık seramik dip parçası, biri takı aparatı olduğu değerlendirilen 3 (üç) adet kemik obje, 5 (beş) adet metal halka parçası, bilezik parçası, mutfak kabı olarak değerlendirilen kırık vaziyette granit mermer parçası, sırlı-sırsız seramik, metal, cam, fresk parçaları, mozaik parçaları/tesseralar ve değişik boyut ve biçimlerde metal çiviler ele geçirildi.

Açmada devam eden çalışmalarda -4,50 ile 5,90m kot aralığında *in-situ* durumda 1 (bir) adet plastik, 1 (bir) adet dairesel kesimli bakır levha parçası bulundu. Aynı kot aralığından alınıp elenen toprakta; 2 (iki) adet sikke, 2 (iki) adet metal obje, biri burgulu 3 (üç) adet cam bilezik parçası, 1 (bir) adet haç desenli kırık metal kolye, 1 (bir) adet metal yüzük, bir kısmı kırılmış 1 (bir) adet delikli metal parça, bir kısmı kırık 1 adet cam kadeh kaidesi, 1 adet seramik kandil parçası, ezgi taşı, pitos parçaları, sırlı-sırsız seramik, metal, cam ve cam cüruf, fresk parçaları, değişik boyut ve biçimlerde metal çiviler, metal plakalar, mermer/granit ve kiremit parçaları ele geçirildi. Açmada -5.50m kotundan itibaren buluntu yoğunluğunun azaldığı görüldü.

A101 Açması Çalışmaları

Açmada yapılan çalışmalarda *in-situ* olarak; -3.70m kotta, 4 (dört) adet sikke, Bizans Dönemine tarihlenen 3 (üç) adet kemik kozmatik kap, -3.90m kotta 1 (bir) adet plastik mimari taş parçası, 1 (bir) adet sikke, 1 (bir) adet kemik düğme, cam kadeh kaidesi, tuğla parçaları, -4.00m kotta 2 (iki) adet sikke, -4.20m kotta 1 (bir) adet metal obje, 6 (altı) adet sikke, 1 (bir) adet kemik ağırşak, 1 (bir) adet zil aparatı olduğu değerlendirilen metal obje, 1 (bir) adet kemik iğne, 1 (bir) adet metal haç, 1 (bir) adet metal keşiş tütsülüğü, 1 adet hayvan (sığır) boynuzu, 1 (bir) adet metal takı parkası, insan yüzü tasvirli seramik parçası, 2 (iki) adet cam bilezik parçası, harçlı tuğla parçası, 1 (bir) adet metal takı parçası, 1 (bir) adet plastik mimari parça, 1 (bir) adet cam boncuk ele geçirildi. -4,50m kotta 8 (sekiz) adet sikke, 1 (bir) adet plastik mimari parça, 1 (bir) adet tavus kuşu figürü biçiminde metal obje, bol miktardaki istiridye kabukları arasında bir kısmı kırık Aryballos, 1 (bir) adet iki parça metal anahtar bulundu. -4.60m kotta 6 (altı) adet sikke, 1 (bir) adet tüme yakın seramik kandil, iki adet mimari plastik taş parça, 1 (bir) adet kazan ya da sandık kulpu olduğu değerlendirilen metal kulp, 1 (bir) adet parçalanmış metal obje, bulundu. -4.70m kotta 2 (bir) adet sikke, -4,80m kotta 7 (yedi) adet sikke, 1 (bir) adet demir gürz, 1 (bir) adet amfora (dip, ağız ve kulpu kırık), -5,50m kotta 1 (bir) adet sikke, 1 adet metal iğne, kiremit parçaları, -5,90m kotta 1 (bir) adet sikke, 1 adet cam tabak parçası, 1 adet sivri uçlu metal obje ele geçirildi.

Açmadan alınıp elenen toprakta; -80cm kotta 1 (bir) adet sikke, seramik parçası ve renkli taş parçası, -1,80m kotta 4 (üç) adet sikke, 1 adet kemik halka, 1 adet metal parça, 1 adet metal yüzük, 1 adet kemik düğme, bir grup kemik iğne, 2 adet metal obje, 1 adet zıvanalı mimari taş parça, 1 adet kemik obje, 1 (bir) adet seramik ağırşak, 1 (bir) adet kemik düğme, 1 (bir) adet metal yüzük, 1 (bir) adet metal takı parçası, 2 (iki) adet kemik düğme, 1 (bir) adet cam ibrik lülesi, 1 (bir) adet altın yıldızlı cam parçası ve bol miktarda kemik kalıntıları bulundu. -3,10m kotta, 1 (bir) adet metal yüzük, -3,30m kotta biri kırık toplam 8 (sekiz) adet sikke, bir adet kav çakmağı, -4,00m kotta 1 (bir) adet cam bilezik parçası, 2 (iki) adet metal yüzük, ele geçirildi. -4,20m kotta Bizans Dönemi'ne tarihlenen 3 (üç) adet sikke, 1 (bir) adet metal aksesuar parçası, biri burmalı 5 (beş) adet cam bilezik parçası, bir grup metal obje, 1 (bir) adet yumak halinde ince bakır tel, bir adet taş malzemededen mamul oyun topu, bakır tel, 1 (bir) adet cam obje parçası, taş objeler, 1 (bir) adet kemik obje, 1 adet pileki/ocak taşı, 1 adet el yapımı çivi (bronz?) ele geçirildi. -4.30m kotta 1 (bir) adet metal takı parçası, ele geçirildi. -4,50m kotta 2 (iki) adet cam bilezik parçası, ikisi kırık toplam 20 (yirmi) adet sikke, ve tuğla parçaları, 1 (bir) adet kırık cam obje, 1 (bir) adet ezgi taşı, 1 adet işlenmiş tuğla haç parçası, üçü burgulu 4 (dört) adet cam bilezik parçası, 1 (bir) adet metal takı parçası, 1 (bir) adet metal obje, 1 (bir) adet kırık cam obje, 2 (iki) adet olta şamandırası(?), kiremit parçaları ve kiremit tozu ile yapılmış harç parçası, 1 (bir) adet cam obje, 1 (bir) adet kırık seramik kandil, bir grup metal obje bulundu. -4,60m kotta 1 (bir) adet yivli ve silindirik gövdeli kemik obje, 6 (altı) adet sikke, 1 (bir) adet kurşun mühür(?),

1 (bir) adet yüzük taşı(?) ele geçirildi. -4,60m kotta 1 (bir) adet kırık sikke, 1 (bir) adet kemik obje, -4.80m kotta üç tanesi kırık toplam 23 (yirmi üç) adet sikke, 1 (bir) adet metal iğne, 1 (bir) adet applike madeni parça, bir adet metal cüruf bulundu. -5.10m kotta biri kırık 9 (dokuz) adet sikke, 1 (bir) adet tohum, 4 adet metal obje, bir adet cam cüruf, bir adet oyun taşı (?), parçalar halinde keçi boynuzu bulundu. -5.50m kotta 1 (bir) adet sikke, 1 adet metal temren (ok ucu), 1 adet işlenmiş dikdörtgen formlu taş parçası, 1 adet kemik obje, Geç Roma ya da Erken Bizans Dönemlerine tarihlendirilen 1 adet işlenmiş metal (bronz ?) parça, 1 adet mermer parçası, bütünlenebileceği değerlendirilen seramik testi parçaları, Helenistik Döneme tarihlenebilecek nitelikte 1 adet seramik (siyah, sırlı) parçası ele geçirildi. -5.90m kotta 4 (dört) adet sikke, 1 adet metal menteşe, 1 adet cam boncuk, 1 adet kırık kemik obje, 1 adet metal temren (ok ucu), 1 adet siyah firnisli ve bitkisel bezemeli, kırık seramik parçası bulundu. Açmada sırlı-sırsız seramik, fresk, cam, metal parçaları, mozaik parçaları (opus sectile)/tessera ve mimari plastik buluntular ele geçirildi.

Açmanın doğu kenarında kemerli bir açıklık olduğu ve içinin duvarla örülerek kapatıldığı görüldü. Açmanın doğu duvardan kuzey duvara 0.80cm mesafede ve -1.80m kotta yangın katmanına rastlandı, kalıntı numunesi alındı. Açmanın aynı kotundaki çalışmalar sırasında, içinde muhtemelen bağlayıcı madde olarak kullanılmış yumurta bulunan harç kalıntısına rastlandı ve korumaya alındı. Açmanın güney kenarından kuzeye doğru 1.00m, doğu duvar dibinden itibaren yaklaşık 5cm kalınlığında bir kireç katmanına rastlanıldı. Bizans Dönemine tarihlenen çokgen biçimindeki yapı kalıntısı içinde, -3.50 ila -4.50m kotları arasında yapılan kazı çalışmaları sırasında bol miktarda midye kabuğu ve hayvan kemiği kalıntılarına rastlanmıştır. Midyelerin Doğu Karadeniz bölgesinde fresk yapımında kullanılan ve Pontus eflatunu olarak adlandırılan rengin elde edilmesinde kullanıldığı, dolayısıyla kalıntıların bu maksatlı bir kullanımdan geride kalmış olabileceği, kemik kalıntılarının ise iliklerinin aydınlatma araçlarında kullanılmış olma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Yine çokgen yapının doğu duvarında bulunan kapı kemerinin eşiğinden başlayarak -4.20 ila -4.50m kot arasında, batıya doğru gidildikçe azalan bir kum ve kireç katmanı ve bol miktarda istiridye kabuğu tespit edildi. Açmanın muhtelif yerlerinde bol miktarda hayvan kemiği ve istiridye kabuğu ortaya çıkarıldı. -5,50m kotta ana kayaya yaklaşıldığı yorumlarına sebep olan, toprak içerisindeki buluntu yoğunluğu yok denilecek kadar azaldığı, toprağın daha sıkı ve aktarılmamış durumda olduğu gözlemlendi. Açmanın kuzey duvarından güneye 1.50m, doğu duvarından batıya 30cm mesafede ele geçirilen seramiklerin toprağı, rengi, pişirilme süreleri ve mukavemet durumu daha önce bu açmada bulunan seramiklerden farklılık arz ettiği gözlemlendi. Bu noktada cüruf buluntu miktarının arttığı görüldü.

A101 Açmasında güneybatı kenarında yapılan çalışmalar sırasında, önceki hafta tespit edilen taş yığını görüntüsünde ki varlığın kuzey-güney yönünde uzayan 1.40m genişliğinde 4.30m uzunluğunda, iki yandaki duvarların üst seviyesinden -4.20m kotta, harçsız kara taş duvarın muhtemel bir sur duvarı (?) olduğu görüldü, etrafı ve üstü temizlenerek şekli ortaya çıkartıldı.

A95 Batı Açması Çalışmaları (Resim: 5)

Açmadaki çalışma, 2023 yılında inilen -2,55m kot seviyesinin devamı olarak başlamıştır. Açmadan alınıp elenen toprak içinden -2.55m kotta cam parçaları, seramik buluntular, metal parçaları, -2.75m kotta, 1 (bir) adet metal yüzük ele geçirilmiştir. -4.20m kotta 1 (bir) adet kemik obje, 1 adet metal halka, bir adet madeni levha, aksesuar parçaları olduğu değerlendirilen iyi işçilikli metal parçaları, 1 adet kemik obje, 1 (bir) adet sikke ele geçirildi. Ayrıca sırlı-sırsız seramik, metal, cam ve mozaik/tessera, fresk, pitos parçaları ve ezgi taşı bulundu.

Açmada -3.30m kotuna kadar inildiğinde taş-çakıl oluşumlu sert zemine rastlandı. -3.70m kotta, güney kenarda, dört ayrı parça halinde ve bütünleşince ortası delikli hela taşı görünümünde taş parçaları, işlenmiş mimari taş parçaları, -4,30m kotta *in-situ* durumda 1 (bir) adet kristal/quartz çokgen taş, -4.50m kotta 1 (bir) adet sikke, 1 (bir) adet ezgi taşı (?), 1 (bir) adet hayvan (?) dişi, 1 (bir) adet metal takı parçası bulundu.

A95 Açması Çalışmaları (Resim: 5)

Açmadaki çalışma, 2023 yılında inilen -3,20m kot seviyesinin devamı olarak başlamıştır. Ancak açmanın doğu kenarında, çokgen mimari yapının dışında kalan bölümünde, 2023 yılı çalışmalarında -1,40m kotta kalınmıştır.

Açmadan alınıp elenen topraktan; -3,20m kotta 1 (bir) adet sikke, sırlı-sırsız seramik parçaları, metal ve cam parçaları bulundu. -3.70m kotta; 1 (bir) adet yüzük, bir adet cam boncuk, sırlı-sırsız seramik, cam, fresk ve metal parçaları bulundu. İnilen -4,20m kotta *in-situ* durumda 1 (bir) adet kemik obje, 1 (bir) adet burma biçiminde cam bilezik parçası, 1 (bir) adet yörede Ünye taşı olarak bilinen mimari taş plastik parça, 1 (bir) adet gülle bulundu. Aynı kottan alınıp elenen toprakta, 1 (bir) adet metal yüzük, 3 (üç) adet sikke, 1 (bir) adet obsidyen taş, 1 adet metal takı parçası ve kemik objeler bulundu. Aynı kotta açmanın muhtelif noktalarında, sırlı-sırsız seramik parçaları, metal, cam parçaları ve kiremit parçaları bulundu.

Açmada devam eden seviye inme çalışmalarında, -4.50m derinlikten çıkarılıp elenen topraktan; biri kırık 2 (iki) adet sikke, sırlı-sırsız seramik parçaları, cam, metal, kiremit parçaları, seramik/cam (?) parça, fresk parçası, metal obje (?) bulundu. Açmadaki çalışmalar sırasında -4.60m derinlikte, açmanın doğu duvarındaki kapı kemerinin güneyinden kuzeybatıya doğru devam eden, 60cm genişliğinde, kireç harçlı bir katmana rastlanıldı. Açmanın kuzeybatı köşesine yakın noktada güneydeki kemerli yapının doğudaki ayağını oluşturan duvarın -4.60m dibinde, kuzeye doğru 50cm, batıya doğru 30 cm genişliğinde, blok taşlardan oluşan taş taban yapısı bulunduğu görüldü. İnilen -4.70m derinlikten alınıp elenen topraktan; 1 (bir) adet sikke ele geçirildi. -4.80m kotta *in-situ* durumda 5 (beş) adet sikke, 1 (bir) adet ok/mızrak ucu, 1 (bir) adet kırık seramik kulpu bulundu. Aynı kottan alınıp elenen topraktan, Bizans Dönemine tarihlendirilen 4 (dört) adet sikke, sırlı-sırsız seramik, metal, cam, kiremit parçaları, cam cüruf ele geçirildi.

Açmada devam eden seviye inme çalışmalarında, -5.10m derinlikten çıkarılıp elenen topraktan; biri kırık 4 (dört) adet sikke, 1 (bir) adet cam bilezik parçası, 2 (iki) adet metal obje, sırlı-sırsız seramik parçaları, metal, cam ve kiremit parçaları bulundu. Aynı kotta yapılan kazı çalışmalarında ana kayaya yaklaşıldığı şeklinde yorumlanan toprak içerisindeki buluntu yoğunluğunun yok denilecek kadar azaldığı, toprağın daha sıkı ve aktarılmamış durumda olduğu gözlemlendi. -5.50m kottan alınan ve elenen topraktan; üç adet metal obje, sırlı-sırsız seramik parçaları, cam parçaları, metal parçalar, cüruf (cam/metal) ve kiremit parçaları bulundu.

Açmadaki -5.50m kottan alınıp elenen topraktan; 1 adet metal ok ucu, 1 adet disk formunda ağırlık aracı (kırık), 1 adet seramik kandil parçası, içlerinde terra sigillata türü de olan sırlı-sırsız seramik parçaları, mermer parçaları, kiremit parçaları, metal, cam, kiremit, künk parçaları, metal cüruf ve pitos parçaları bulundu. -6.20m derinlikte *in-situ* durumda 1 adet kırık amfora, amfora paçaları ve amforanın altında hayvan kemikleri bulundu.

Açmanın çokgen yapı kalıntısının dışında, doğu tarafta önceki yıl bulunan sarnıçların önünde, -2.00m kotta bırakılmış olan kazı çalışmaları devam ettirildi. -2.20m kotta *in-situ* durumunda, tamamlanabileceği değerlendirilen, iki ayrı kırık amfora parçaları bulundu. Aynı kottan alınıp elenen topraktan; 6 (altı) adet sikke, 1 adet kırık kemik zihgir/yüzük bulundu. -2.40m kotta *in-situ* durumda amfora parçaları, tamamlanabilir durumda 18 (on sekiz) parça halinde, sırlı seramik kap parçaları, 1 adet bakır yüksük bulundu. Aynı kottan alınarak elenen topraktan 3 adet taş boncuk, balık olta iğnesi (?), 1 adet işlenmiş kemik obje, tessera parçaları, 1 adet metal saat kadranı (?), 1 adet metal takı parçası ele geçirildi. Aynı kottan alınıp elenen toprakta, sırlı-sırsız seramik, metal ve cam parçalar bulundu.

Açmada -2,40m kottan alınıp elenen toprakta 6 (altı) adet sikke ele geçirildi. Açmada, -2.70m kotta *in-situ* durumda 1 adet cam ibrik emziği, 2 (iki) adet sikke, 1 adet metal kapı anahtarı, boğaz ve emzik kısmı kırık bütüne yakın çömlek testi, sırlı seramik dip parçası, 1 (bir) adet kulp kısmı kırık seramik kap, metal levha, 1 adet metal iğne, boğaz kısmı kırık, tamama yakın 1 adet seramik kap, 1 adet dibek taşı bulundu. Aynı kottan alınıp elenen toprakta; 7 (yedi) adet sikke, 1 adet metal obje (toka?), 1 adet kemik işlenmiş obje, 2 adet pipo (tütün lülesi), 1 adet kırık tütün lülesi, 1 adet metal takı parçası, 1 adet boncuk, Komnenos Dönemine (?) ait olduğu değerlendirilen 2 (iki) adet bakır tel, sırlı-sırsız seramik, metal, cam ve kiremit parçaları bulundu.

A94 Açması Çalışmaları (Resim: 6)

Açmanın yüzey temizliği yapıldı ve çalışmalar sırasında metal parça, metal cüruf ve sırlı-sırsız seramik parçaları ile bir adet işlenmiş mimari parça bulundu. Açmada -90cm kottan alınıp elenen topraktan 1 adet Osmanlı Dönemine ait olduğu değerlendirilen kurşun mühür bulundu. -1.20m kottan alınarak elenen topraktan; sırlı-sırsız seramik, metal, cam ve fresk parçaları ile tesseralar bulundu. -1.50m kottan alınıp elenen topraktan 2 (iki) adet cam bilezik parçası, 1 adet metal takı parçası bulundu. -1.60m kottan alınıp elenen top-

raktan 1 (bir) adet sikke bulundu. Kazı çalışmaları sırasında, -1.70m kotta bulunan, kuzey güney istikametli taş duvarın üzerinde yangın kalıntıları ve fresk kalıntılarına rastlandı. -2.20m kotta *in-situ* durumda 1 adet Bizans sikkesi, elenen topraktan; 1 adet kemik mekik parçası, 1 adet kemik kozmetik kap parçası bulundu.

A89 Açması Çalışmaları (Resim: 6)

Açmada önceki yılda inilen seviyeden devam edilerek -2.40m kotta *in-situ* durumda seramik kap dip parçası, 1 (bir) adet sikke bulundu. Aynı kottan alınarak elenen topraktan; metal takı parçası, işlenmiş kemik obje, sırlı-sırsız seramik parçaları ele geçirildi. Aynı kotta bol miktarda midye kabuğunun varlığı tespit edildi. Açmada devam eden seviye inme çalışmalarında -2.60m kottan alınıp elenen topraktan; 2 (iki) adet sikke bulundu. -2.70m kotta *in-situ* durumda 1 adet metal murç (delici alet) bulundu. Aynı kottan alınıp elenen topraktan; 1 adet metal halka, 1 (bir) adet sikke, 1 adet işlenmiş kemik obje, 1 adet işlenmiş kırık mermer parçası bulundu.

A88 Açması Çalışmaları (Resim: 6)

Açmasındaki kazı çalışmaları sırasında kuzeybatı köşesinde duvar kalıntısına rastlandı. Açmada -1.50m kottan alınıp elenen topraktan; 1 adet zil dili, 1 adet metal halka, 1 adet kemik mekik bulundu. Açmadaki çalışmalar bu seviyede kapatıldı.

DEĞERLENDİRME

Trabzon İçkale’de 2024 yılı kazı çalışmalarında mimari kalıntı olarak çokgen planlı yapı kalıntısının doğusunda kemerli bir kapı (Resim 14) ve bu duvarın dibinde, -4,50 kotta 1,40m kalınlığında ve 4,30m uzunluğunda sur duvarı olduğu değerlendirilen bir duvar kalıntısı ortaya çıkarılmıştır.

Kazı çalışmalarında ve elenen topraktan ele geçirilen küçük buluntular arasında ise: cam ve fresk parçaları, kemik ve metal objeler, seramikler, pişmiş toprak objeler, taş objeler ve mimari taş plastik parçalar bulunur.

Cam buluntular ağırlıklı olarak çeşitli formlarda saklama kaplarının dip, gövde, ağız, lüle/emzik ve kulp parçaları ile pencere camı parçalarından oluşur. Takı eserleri arasında ise sade ve burmalı cam bilezik parçalarının varlığı dikkat çeker. Bunlar renkli ve sade olmakla birlikte nadiren sır kaplılarına da rastlanmıştır (Resim: 12) .

Fresk parçaların varlığı önceki yıla göre artmıştır. Kalın ve ince harç tabakaları üzerine yapıldığı görülen fresklerde fonda ağırlıklı olarak kahverengi, kırmızı ve yeşil desen, figür ve yazılarda siyah ve mavi renkler kullanıldığı gözlemlenmiştir (Resim: 14).

Kemik obje olarak torna işçilikli, geometrik desenli; ağırşak parçaları, zihgirler, nite-likli kozmetik saklama kapları, kemik halkalar, iğneler, mekikler, düğmeler, boncuklar ve kolye parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 13).

Metal buluntular fazlalık ve çeşitlilik bakımından dikkat çekerler. Ancak metal buluntular bölgenin nemli ve yağışlı ikliminden dolayı aşırı korozyonlu olarak ele geçirilmiştir. Metal buluntular arasında 190 (yüz doksan) adet sikke ele geçmiştir. Fakat aşırı korozyondan dolayı bunların ait oldukları dönemler net olarak belirlenememiştir. Bununla birlikte sikke buluntularının çoğunluğu Bizans, bir kısmı Roma ve bir kısmı da Komnenos Dönemlerine ait olduğu tahmin edilmektedir. Kondisyon durumları nispeten iyi olan sikkeler iyi bir restorasyon sonrası tahlil edilebilme durumuna gelebilirler (Resim: 11). Çoğunluk bakımından öne çıkan bir diğer metal grubu el yapımı çiviler/mıhlardır. Bunlar arasında; bir adet keser, metal levha parçaları, zincir halkaları, küre biçimli, kulplu bir ağırlık, kemer tokaları, mızrak ve kılıç uçları, kulplu küre ziller, yüzükler, ok uçları, bir adet kav çakmağı ve bir adet gürz, menteşe ve mandallar, kulplar, bakır levha ve bakır teller, ajurlu takı parçası, haç rölikler, mührü Süleyman desenli pirinç yüzük, tavus kuşu figürü, kolye haçları, metal iğneler, anahtarlar, üzerinde kumaş kalıntıları olan zırh levhaları, broş ve mühürler de bulunur (Resim: 10).

Mimari taş plastik buluntular; kumtaşı ve Ünye taşı üzerine oyma tekniğinde yapılmış ve geometrik desenlerden oluşan bezemeye alakalı parçalar ve mermerden yapılmış, geometrik desenli ve ajurlu korkuluk şebekesi parçalarından ibarettir (Resim: 7).

Pişmiş toprak objeler geometrik desenli tütün lüleleri ve boncuklardan ibarettir (Resim: 14).

Seramik buluntular Trabzon İçkale'deki kazı çalışmaları sırasında hemen her kültür katmanında karşılaşılan ve nicelik yönünden fazla, nitelik bakımından farklılık gösteren önemli buluntulardır. Sırlı seramikler ve çanak çömlek türü buluntular iki ayrı grupta değerlendirilebilir. Bizans Dönemine ait sırlı seramikler çoğunlukla kazıma-sigraffito ve tek renkli sırlı seramikler olarak öne çıkarlar. Sigraffito seramiklerde geometrik ve bitkisel bezemelerin yanı sıra figürlü süslemeler de görülür. Tek renkli sırlı seramikler sade ve kabartma desenli olmakla birlikte sarı ve yeşil renk ağırlıklıdır. Sırlı seramikler arasında mavi-beyaz seramikleri ile de karşılaşılmıştır. Beyaz zemin üzerine mavi renkli çiçek, bitki dalı ve yapraklarından oluşan bezeme programına sahiptirler. Sade güzellikleri ile dikkat çekerler. Bunlardan biri Osmanlı Dönemine diğerleri Bizans dönemine aittir. Sırlı seramikler arasında, küçük parçalar halinde olmakla birlikte, siyah firnisli seramikler de ele geçmiştir. Bunlara bitki desenli baskı ve kabartma tekniğinde bezenmiş az sayıdaki seramikler de dâhil edilebilir (Resim: 8).

Pişmiş topraktan yapılmış çanak çömlek buluntular ağırlıklı olarak; kulp, ağız, emzik ve dip parçaları, kandil parçaları, pitos ve amfora parçaları şeklindedir. Sağlam ya da yarı sağlam çömlekler Bizans ve Komnenos Dönemlerine ait olup tek kulplu ve emzikli biçimdedirler (Resim 9). Pişmiş topraktan yapılmış buluntular arasında tuğla ve kiremitler de yoğunluktadır. Kendi içlerinde form farklılığı gösteren bu buluntular Roma ve Bizans dönemlerine aittir. Bu buluntular arasında önceki yıllarda da karşılaşılan yeşil renk ve sırla kaplı kiremit örnekleri dikkat çekicidir (Resim: 14).

Sonuç olarak Trabzon İçkale (Yukarı Hisar) 2024 kazı sezonunda toplam 9 açmada, karelağların bulunduğu konuma bağlı olarak değişen seviye kotlarına inilerek çalışılmıştır. Önceki yılda ortaya çıkarılan ve Erken Bizans Dönemine ait olduğu değerlendirilen, üzerinde farklı dönemlerin izleri takip edilebilen oldukça büyük mimari yapı kalıntısının tam olarak ortaya çıkarılması için çalışmalara devam edilmiştir. Çokgen iç avlu biçiminde gelişen bu mimari yapının yapı türü sınıflandırmasının tam olarak belirlenebilmesi için devam kazılar neticesinde etrafının açılmasına ihtiyaç vardır. Bu bütüncül mimari yapı dışında işlenmiş plastik taş, mermer ve tuğla mimari parçaları da ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca farklı medeniyet Dönemlerine ait toplam 190 adet sikke ele geçirilmiştir (Resim 11). Yine nitelik değerlendirilmeleri değişken sırlı-sırsız seramik parçaları, cam ve metal objelerin yanında etnografik buluntular da ele geçirilmiştir.

TEŞEKKÜR

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Trabzon Müzesi Müdürlüğü.

Trabzon Büyükşehir Belediyesi.

Ortahisar Belediyesi.

Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, E. (2018). *Roma İmparatorluk Döneminde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Yerleşimleri*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Dr. Tezi, Aydın.

ARSLAN, M. (2005). *Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Periplus Ponti Euxini)*, İstanbul.

ASLAN, M. (2008). "Trapezus Sikke Darpları", BELLETEN, Aralık, Cilt 72 - Sayı 265, s. 707-746.

BIJIŞKYAN, P. M. (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, Tercüme ve Notlar Hrand D. Andreasyan, İstanbul.

BRYER, A. & WİNFİELD, D. (2020). *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, I. Cilt, Çeviren İsmail KÖSE), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

EMİR, O. (2014). *Helenistik ve Rome Döneminde Pontos*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Dr. Tezi, Trabzon.

FALLMERAYER, J. P. (2011). *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Tercüme Ahmet Cevat Eren, Ankara.

HERRMANN, Dr. L. (1840). “*Mitteilungen aus Trapezunt*”, Neue Folge der Gesundheits Zeitung, Erster Band, Wien, Nr.19, Donnerstag, den 5. März. IV. Jahrgang. s.151-154.

KENNEDY, S. (2019). *Two Works on Trebizond. Michael Panaretos-Bessarion*, London.

KSENOFEN, (1998). *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, Türkçesi Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınlar, II. Baskı, İstanbul.

LYNCH, H.F.B. (1901). *Armenia Travels and Studies*, Vol. I, London.

YAVUZ, M. ve ALNIAK, L. (2023). “*Trabzon İç Kale Kazısı*”, Cumhuriyetin Birinci Yüzyılında Anadolu’da Türk Dönemi Arkeoloji Çalışmaları. (Editör Harun ÜRER), s. 669-686.

YAVUZ, M. (2023). “İç Kale (Yukarı Hisar) ve Aşağı Hisar’da Yapılan Arkeolojik Kazıların Trabzon Tarihi Bakımından Önemi”, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla TRABZON 1, (Editör: Temel ÖZTÜRK vd.), S. 27-52.

EKLER

Resim 1: Trabzon İçkale (Yukarı Hisar) Genel Görünüşü.

Resim 2a: 2024 Yılı kazı öncesi; Resim 2b: Kazı sonrası kazı alanı.

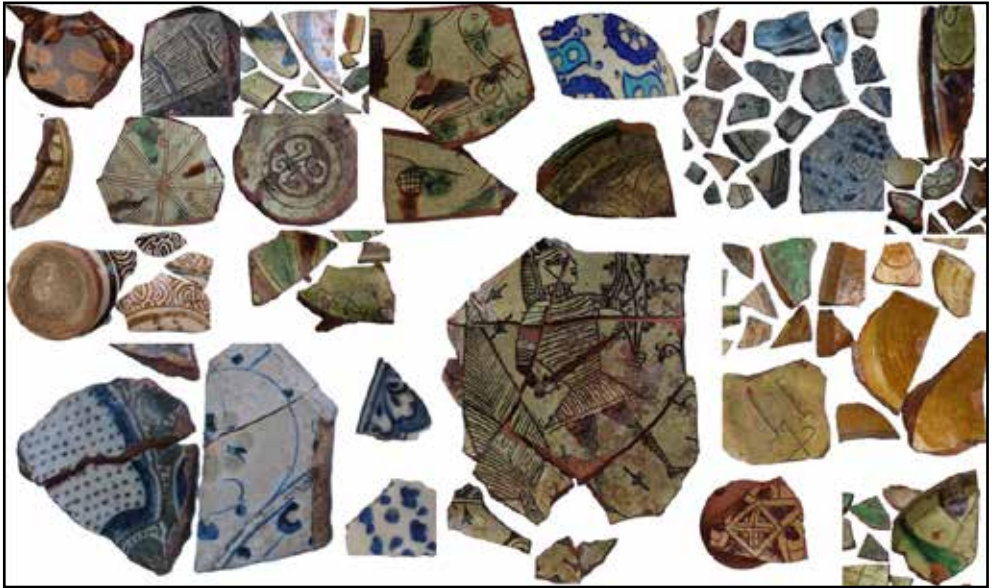
Resim 3: A101 Batı ve A101 açması.

Resim 4: Mimari plastik ve taş buluntu örnekleri.

Resim 5: Sırsız Seramik Buluntu Örnekleri.

Resim 6: Sırlı seramik buluntu örnekleri.

Resim 7: Metal buluntu örnekleri.

Resim 8: Sikke örnekleri.

Resim 9: Cam buluntu örnekleri.

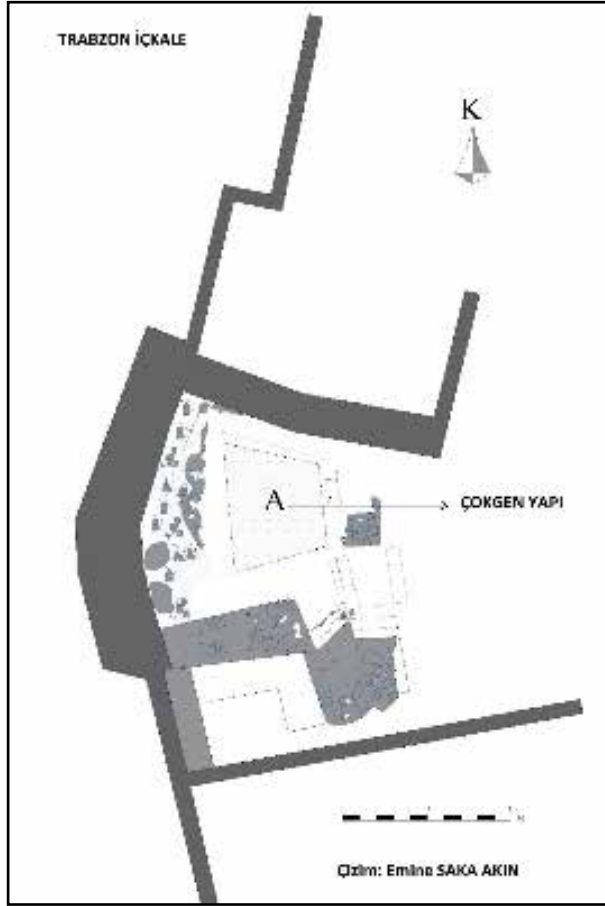
Resim 10: Kemik buluntu örnekleri.

Resim 11: Diğer buluntu örnekleri.

Çizim 1: Trabzon İçkale (Yukarı Hisar) açma aplikasyonu çizimi.

Çizim 2: Erken Bizans Dönemi çokgen yapısı çizimleri.

LYSTRA ANTİK KENTİ 2024 KAZI ÇALIŞMALARI

İlker Mete MİMİROĞLU*

Cahit KARAKÖK

Deniz PASTUTMAZ SEVMEN

Murat GAYMAZ

GİRİŞ

2024 Lystra Antik Kenti Kazı çalışmaları, 2024/8503 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Necmettin Erbakan Üniversitesi adına Doç. Dr. İlker Mete MİMİROĞLU başkanlığında “CK014206(2024)” proje numarasıyla 22.07.2024-31.12.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Zoldra, Zoldere veya Lystra olarak anılan bölge, günümüzde Konya ili Meram ilçesine bağlı Botsa ve Hatunsaray mahalleleri arasında, Hatunsaray mahalle merkezinin yaklaşık 1 km kuzeyinde yer almaktadır. Hatunsaray’da Zoldre olarak adlandırılan yerdeki Lystra yerleşiminin tespiti, 1800’lü yıllarda, günümüz Hatunsarayın yaklaşık 1,5 km kuzeybatısında yer alan Zoldura Höyüğü’nde Profesör John Robert Sitlington Sterrett tarafından keşfedilen bir yazıt ile doğrulanmıştır (Sterrett, 1888, 142, 219; Ramsay, 1906, s. 367). Lystra’ya ait bu yazıt günümüzde Konya Arkeoloji Müzesi bahçesinde sergilenmektedir (Resim: 1).

Kalkolitik döneme kadar giden yerleşim tarihine sahip Lystra Roma Dönemi’nde, Iconium’dan Isaura’ya uzanan Via Sebaste yol ağı üzerinde önemli bir koloni kenti konumundadır. İsaurlar ve Homonadlara karşı askerî savunma kenti olarak kullanılan bu yerleşimin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kentin, MÖ 25 yılında Antiokheia ve Cremna ile birlikte kurulduğu düşünülmektedir (Levick, 1967, ss. 34,37). Ancak bazı araştırmacılar, Lystra’nın İmparator Augustus tarafından MÖ 6 yılında ‘Colonia Iulia Gemina Felix Lystra’ adıyla kurulduğunu ileri sürmektedir (Ramsay, 1890, ss. 336-398; Mimiroğlu,

* Doç. Dr. İlker Mete MİMİROĞLU; Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Meram-Konya / Türkiye; E-posta: mimiroglu@erbakan.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0007-5355.

Dr. Öğr. Üyesi Cahit KARAKÖK; Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Konya / Türkiye; E-posta: ckarakok@erbakan.edu.tr; ORCID: 0000-0001-9201-4810.

Dr. Öğr. Üyesi Deniz PASTUTMAZ SEVMEN; Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya / Türkiye; E-posta: denizpastutmaz@yahoo.com; ORCID: 0000-0003-2077-2158.

Murat GAYMAZ; Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya / Türkiye; E-posta: muratgaymaz98@gmail.com; ORCID: 0009-0001-6376-8821

1 Bakanlık Temsilcisi olarak katılan Konya Ereğli Müzesinden Recep BOZKURT’a teşekkür ederiz. Konya Büyükşehir Belediyesi, Meram Belediyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Konya Müze Müdürlüğü’ne katkılarından dolayı ayrıca teşekkür ederiz.

2017, s. 195). Kent, siyâsî ve askerî öneminin yanı sıra dinî açıdan da büyük bir öneme sahiptir. MS 40-60 yılları arasındaki Aziz Pavlus'un ziyaretleri ve yolculukları sırasında gerçekleştirdiği bazı mucizeler, Lystra'nın Hristiyanlaşmasında önemli bir rol oynamıştır (Mimiroğlu, 2017, s. 194-197; Dürüşken, 2003, s. 24, 27-29, 37, 63, 65, 77, 147, 243).

Yeri belirlenen kent, araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmiş ve 20. yüzyılın başlarında H. S. Cronin (1904, ss. 113-124), W. M. Ramsay (1890, s. 332-453), B. Levick (1967, ss. 14-96) ve M. Restle ve Belke (1984, s. 200) gibi yabancı araştırmacıların yanı sıra Bahar ve Koçak (2004) ve Mimiroğlu (2017, 193-204) gibi yerli araştırmacılar da bölgede çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

Lystra Antik Kenti için ilk bilimsel kazı çalışması girişimi W. Ramsay tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na yapılmıştır. İki defa başvuru yapan ve izin alan araştırmacı farklı sebeplerden dolayı burada herhangi bir çalışma yapamamıştır². Kentteki ilk bilimsel kazı çalışmaları 2024 yılında Doç. Dr. İlker Mete MİMİROĞLU başkanlığında, Dr. Öğr. Üyesi Deniz PASTUTMAZ SEVMEN ve Cahit KARAKÖK'ün başkan yardımcılığında kazı ekipleriyle gerçekleştirilmiştir.

2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

22.07.2024-26.07.2024 tarihleri arasında bilimsel ekip olarak resmi ziyaretler gerçekleştirilmiş ve yapılacak çalışmalar için kurum yetkililerine bilgi verilmiştir. 22.07.2024 tarihinde ekiple birlikte alana gidilmiş ve ilk olarak Kazı başkanı bölgenin önemi, sürdürülecek kazı çalışmalarının yöntemleri hakkında bilgiler aktarmış ve çalışma ekibinin görev dağılımını yapmıştır³. Kazı çalışmalarının nerelerde yapılacağına ilişkin noktaların saptanabilmesi için alan da heyet üyesi Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Varlık tarafından Cors cihazı yardımı ile plan kare çalışması yapılmış ve beraberinde alanın oluşturulan karelağı üzerinde açmaların isim ve kodları netleştirilmiştir (Resim 2-3, Harita: 1). Yapılan bu çalışma sonrasında alan da kazı yapılacak üç nokta belirlenmiştir. Bunlar Höyük tepesinin kuzey-doğu bölümünde kalan kilise alanı, höyüğün güney doğu yamacı ve güney eteğinde yer almaktadırlar⁴.

2 Muşmal, 2012, s. 124.

3 İlk olarak bölgede gerçekleştirilen ön incelemeler sırasında höyüğün batı kısmında kalan 184/3 ada parselde, "N 37°35'57.46300", "E 32°20'15.14790" koordinatlarına sahip noktada kaçak kazı çukuruna rastlanılmıştır. Bakanlık Temsilcisi Recep BOZKURT tarafından kaçak kazıya ilişkin bulgular raporlanmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde çukurun 280x240 cm ölçülerinde ve 220 cm derinliğe sahip olduğu kayıt altına alınmıştır. Kaçak kazı çukurunun yakın çevresinde bu kazı sonucunda ortaya çıkarıldığı düşünülen 3 adet taş eser tespit edilmiştir.

4 Kazı çalışmaları ile birlikte kazı evi ve depo olarak kullanılacak alt yapı çalışmaları da eş zamanlı devam etmiştir. Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden alınan 28.06.2024 tarih ve 9672 sayılı karar doğrultusunda malzeme ve eser deposu ile yaşam ünitesi olarak kullanılacak konteynırlar yerleştirilmiştir. Kazı alanın etrafı tel örgü çitlerle çevrilmiş ve 7/24 izlenen kameralarla koruma altına alınmıştır.

Kilise ve Şapel Açmaları

Höyüğün tepesinde kuzeydoğu bölümünde yer alan kilisenin apsis kısmının sadece uç kısmı temel seviyesinde görülmekteydi. Kilise ilk olarak Cronin (1904, s. 122-123) tarafından ele alınmıştır. Çizmiş olduğu plandan yapının yaklaşık 8.17 x 8.81 m ölçülerinde olduğu görülmektedir. Kiliseyi dışa taşkın yuvarlak apsis ve tek nefli bir yapı olarak vermiştir (Çizim:1).

22.07.2024-23.12.2024 tarihleri arasında 5x5 m ölçülerinde gridlemelerle apsisin uç kısmını içine alacak açmalar belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde duvar kalınlığı 90 cm olan apsisin 8 m genişliğinde, 4 m dışa taşkın yarım yuvarlak olduğu görülmüştür. Apsisin kenar taşları temel seviyesine kadar yıkılmış ve iç kısmının harçla karışık taşlarla dolduğu tespit edilmiştir.

Kilisenin kuzey güney duvar genişliği ortaya çıkarılmış ve 14.5 m'dir. Kuzey duvarı güney duvarına nazaran daha iyi korunmuş olup yüksekliği yer yer yaklaşık 1.50 m ölçülerindedir. Güney duvarı sonraki dönemde yer yer tahrip edilmiştir. Apsis ve naos arasında kalan bema kısmında üzerinde kristogram olan bir blok ve kenarları akant yapraklı sütun başlığı açığa çıkarılmıştır. Yapının üç nefli bazilikal planda bir yapı olduğu görülmüştür (Resim: 4). İnsitu olarak ortaya çıkarılan ikişer sıralı sütun kaideleri ile yan neflerin orta neften ayrıldığı açığa çıkarılmıştır. Zeminin düzgün blok taşlar ve ilk yapıya ait devşirme malzemelerle kaplı olduğu tespit edilmiştir. Yan neflerin opus sectilelerle kaplı olduğu yuvarlaklarından ve ele geçen çok sayıdaki kare, sekizgen, eşkenar dörtgen ve yuvarlak mermer opus sectilelerden anlaşılmıştır.

İkinci evrede yapının sütun kaidelerinin çevresi taşlarla örülerek güçlendirilmiş ve ayaklar haline getirilmiştir. Güney yan nef üzerinde "L" formu daha geç dönem müdahalesi olduğu anlaşılan taş dizileri açığa çıkarılmıştır. Apsisin güneydoğusu ve güney duvarın dış kısmı küçük bir hazireye dönüştürülmüş, çok sayıda mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlarda küpe, röliker haç, kemer tokası, sikke, boncuk ve altın tessera gibi farklı eserler bulunmuştur (Resim: 5). Ayrıca kuzey duvarına bitişik kuzeye doğru devam eden temel seviyesinde sur duvarı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Kilise çalışmalarının sonlarına doğru naosun ortasında 1.20 m ölçülerinde apsis duvar yüksekliği olan şapel tespit edilmiştir. 6 m genişliğindeki olduğu görülen kuzey ve güney duvarlarının uç kısımları ortaya çıkarılan şapelin apsisi 4 m. genişliğinde olup duvar kalınlığı 1 m'dir (Resim: 6).

Kilise ve şapeldeki çalışmalar gelecek sezonda devam edilmek üzere 13.12.2024 tarihinde sonlandırılmıştır.

Güneydoğu Yamaç Açmaları

27.07.2024 tarihinde başlanan kentin girişinin tespitine yönelik açılan bu açmalar höyüğün güneydoğusunda yer almaktadır. 5x5 m ölçülerinde yan yana iki açma şeklinde düzenlenmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde iri bloklar ve yol olabileceği düşünülen bir taş döşemeye rastlanılmıştır (Resim: 7). Bunun dışında açmanın güneydoğu kısmında 90x90 cm ölçülerinde bir sondaj çalışması yapılmış fakat bu herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Açmada yürütülen kazı çalışmaları neticesinde amorf ve form veren seramikler, cam parçaları, kemik parçaları, ağırşak ve sikke tespit edilmiştir (Resim: 8). Açma bir sonraki sezonda devam edilmek üzere sonlandırılmıştır.

U Planlı Yapı Alanı Açmaları

Güney etekte gerçekleştirilen harita çalışmalarından sonra elde edilen dem haritasında, kazı yapılan bu alanda 30x30 m. ölçülere sahip bir yapının temel izleri görülmektedir. Buna bağlı olarak kentin, aşağı kent olarak da adlandırabileceğimiz bölümünde de tespitler yapabilmek adına bu yapıyı ortaya çıkarmak için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yürütülen kazı çalışmalarında asıl yapıya ait olabileceği düşünülen duvarların yanı sıra daha sonraki dönemlerde düzenlendiği düşünülen kaba yonu işçiliğin görüldüğü duvar sıraları tespit edilmiştir. Yürütülen kazı çalışmaları neticesinde amorf ve form veren seramikler, kemik objeler, ağırşak, sikke, boncuk, terracota heykel parçası ve kandil parçaları tespit edilmiştir (Resim: 9).

Seramik Çalışmaları

Üç farklı alandaki çalışmalardan elde edilen verilere yönelik alan ve ofis çalışmaları yapılmıştır. İlk olarak 2024 yılı kazı çalışmaları kapsamında tespit edilen seramikler her açma özelinde gün gün eser deposuna getirilmiştir. Fişleri yazılan seramikler çalışma günleri içerisinde yıkanmış ve kurutulmuş ardından tasnif yapılmak amacıyla tekrar eser deposuna kaldırılmıştır. Bu bağlamda 2024 yılı çalışmaları içerisinde 4 farklı açmanın seramiklerinin tasnifi Dr. Öğr. Üyesi Deniz PASTUTMAZ SEVMEN tarafından yapılmıştır (Resim: 10). Kazı sürecinde elenen toprak içerisinde ayrıştırılan seramikler gün gün incelenerek, tartılmıştır. Seramik yoğunluğu inilen derinliğe göre kimi zaman yoğunluk görülürken kimi günlerde seramik yoğunluğunun düştüğü görülmektedir. Kaba seramikler arasında genel olarak çatı kiremitleri (stoter) ve kapama parçaları yer almaktadır. İnce seramikler ise tümlenemez-birleşemez niteliktedirler. Bunun sebebi de genel olarak dolgu malzemesi olarak kullanılmak üzere kırılmış ve parçalanmış halde olmalarındandır. Dönem olarak en erken tarih olarak Demir Çağı?/ erken Helenistik Dönem en geç dönem olarak da Selçuklu olduğu düşünülmektedir. Bulunan seramiklerinin tamamına yakının çark yapımı olduğu ve farklı atölyeleri işaret ettiği söylenebilir. Homojen bir tabaka yer almadığından dolayı kronoloji tespiti oldukça zordur. Alınanlar ve atılanlar olarak fotoğraflanıp dijital ortama aktarımı yapılmıştır.

Antropoloji Çalışmaları (İskelet Çalışmaları)

Lystra Antik Kenti 2024 yılı Kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan 29 bireyin incelemeleri Doç. Dr. Sercan ACAR tarafından yapılmış ve raporlanmıştır. Bütün Bireyler incelendiğinde hepsinde ortak özellik olarak; anemi, dişlerde aşınma, ileri derece çürükler, hipoplazi görülmesi, boy oranlarının 150 ve 180 arasında değişmesi, yaş aralıklarının en küçüğü bebekler harici 17-25 ve 45 üstü yaşlarında değişkenlik gösterdiği, cinsiyet olarak ise erkeklerin sayısının 10, kadınların 7, çocukların 4, bebeklerin 3 ve 6 tane de tanımsız birey olduğu söylenebilir. Değişik vakalar bakımından bakıldığında Birey 6 da görülen sol ulnada olan kırık çok görülmemesi bakımından önem teşkil etmektedir. Bireylerin genelinde fitik ve dudaklaşma görülmesi de ağır işler yaptıklarını bize gösterir ve dişlerde olan aşınmalardan da yola çıkıldığında Birey 3 varsayılarak dokuma işi yaptığı öne sürülebilmektedir.

Lidar Tarama ve Haritalama Çalışmaları

2024 yılı kazı çalışmaları kapsamında multidisipliner bir yaklaşımla haritalama çalışmalarının yanı sıra lidar tarama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaları kazı heyet üyesi olan Konya Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Hakan KARABÖRK ve Dr. Öğr. Üyesi Hasan Bilgehan MAKİNECİ gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda yürütülen çalışma kapsamında kazı alanının taraması yapılarak dem haritası, dem eğrisi haritaları oluşturulmuştur.

Jeolojik Çalışmalar

22.07.2024 tarihinde başlayan kazı çalışmaları sırasında tespit edilen taş eserlerin ve harç, tessera hammaddesi vb. buluntular 13.12.2024 tarihinde ayrı ayrı kendi özelinde Konya Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. İsmail İnce tarafından incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında volkanik cam, andezit bileşimli volkanik kayalık, prokastik kayalık, ağırlıklı olarak farklı bileşenlerden oluşan (fossil içerikli vb.) ve ayrı yaş aralıklarına sahip kireç taşları gözlemlenmiştir. Bölgenin yakınında yer alan Sadıklar Köyü'nün yerel taşı olan "Sadıklar Prokastiki" denilen sarı renkli taşların kentin mimari yapılarında kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca höyüğün(kentin) tepesinde kuzeydoğu bölümde kalan kilise yapısında kullanılan yapı elemanlarındaki incelemeler neticesinde bu malzemelerin Gödene bölgesinden getirildiği düşünülmektedir. Mermer örnekleri incelendiğinde ise ağırlığının Ladik mermeri olarak bilinen tür olduğu söylenebilmektedir.

Kapanış Çalışmaları

Lystra Antik Kenti Kazısı 2024 sezonunda kilise alanında toplam 12 açmada yapılan çalışmalarda Geç Antik döneme tarihlenen ve farklı evrelerin görüldüğü alanda ortaya çıkarılan kilisenin kuzey ve güney duvarı, mezar yapıları, taş eserler, opus sectile zemin olmak üzere hepsinin üzerini jeotekstil malzeme ile örtülüp bağlanmış ve herhangi bir

hava olayından etkilenmemesi için üzerine tekrar naylon malzeme çekilerek koruma altına alınmış, bulguların zarar görmemesi için gerekli önlemler alınarak kapatma işlemi tamamlanmıştır. Lystra Antik Kenti Kazısı alanında gece bekçisi ve güvenlik görevlisi bulunmamasından dolayı yaşanacak herhangi bir güvenlik zafiyetinin önüne geçmek adına Konya Müze Müdürlüğü ile yapılan istişare sonucunda Kültür ve Turizm Bakanlığı, Konya Büyükşehir Belediyesi ve Meram Belediyesi aracılığıyla alınan demirbaş kazı malzemeleri ile kazı deposunda bulunan eserler bir sonraki sezona kadar korunaklı bir alana taşınmıştır.

SONUÇ

Lystra Antik Kenti, gerek Roma Dönemi'ndeki koloni kimliği, gerekse Aziz Pavlus'un ziyaretleriyle Hristiyanlık tarihi açısından taşıdığı önem nedeniyle Anadolu arkeolojisinin dikkat çekici merkezlerinden biridir. Antik kaynaklar, epigrafik veriler ve modern araştırmalar, kentin konumunun Hatunsaray ve Botsa çevresinde kesinleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. 2024 yılında başlayan ilk bilimsel kazılar ile birlikte Lystra, artık yalnızca yüzey gözlemleri ve yazılı kaynaklara dayalı bir araştırma alanı olmaktan çıkmış; stratigrafik veriler ve arkeolojik buluntular sayesinde yerleşimin kronolojisi, mimarisi ve sosyo-kültürel yapısı hakkında doğrudan bilgiler edinilebilecek bir saha haline gelmiştir. Özellikle kilise ve şapel kalıntıları, sur izleri ve gündelik yaşama dair küçük buluntular, Lystra'nın Roma ve Bizans dönemlerindeki gelişimini anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Bundan sonraki kazı sezonlarında hem mimari dokunun ortaya çıkarılması hem de epigrafik ve küçük buluntu çalışmalarının çeşitlendirilmesiyle kentin siyasi, dini ve sosyal yaşamına dair daha kapsamlı sonuçlara ulaşılması beklenmektedir. Böylece Lystra, yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda Anadolu'nun antik kentleşme süreci ve Hristiyanlık tarihi için de kilit bir araştırma merkezi olma potansiyeline sahiptir.

22 Temmuz – 31 Aralık 2024 tarihleri arasında yürütülen Lystra Antik Kenti kazıları üç farklı alanda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, Lystra için ilk bilimsel arkeolojik verilerin elde edilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Önümüzdeki sezonlarda sürdürülecek kazı ve araştırmalar, kentin tarihî ve kültürel önemini daha da belirgin biçimde ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

- Bahar, H.-Koçak, Ö. (2004). Eskiçağ Konya Araştırmaları 2, Kömen Yayınları, Konya.
- Cronin, H.S. (1904). "First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia. III", The Journal Of Hellenic Studies, Volume 24, Liechtenstein, ss. 113-124.
- Dürüşken, Ç. (2003). Paulus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- Levick, B. (1967)., Roman Colonies In Southern In Asia Minor, Clarendon Press, Oxford.

-Mimiroğlu, İ. M. (2017). “Lykonía Eyaletinde Bir Kent Lystra”, *Sobider*, 13, s. 193-204.

-Muşmal, H. (2012), “Ramsay Örneğinde Osmanlı Dönemi Hatunsaray Çevresi Kazı Ruhsatları”, I. Uluslararası (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler), (Editör: Bahar, Hasan), Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya. ss.117-133.

-Ramsay, W. M. (1960). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, (Çeviren: Pektaş, Mihri), Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

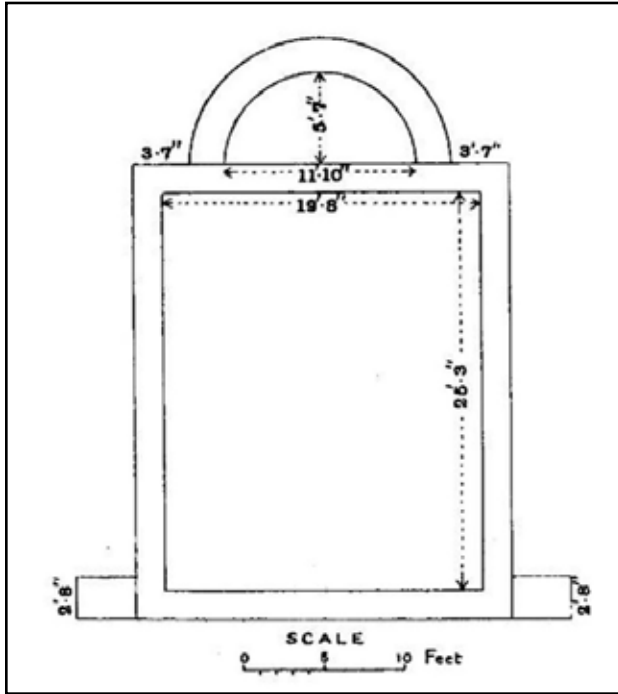
-Restle, M.- Belke, K. (1984). *Tabula Imperii Byzantini Band 4 Galatien Und Lykaien*, VÖAW, Wien, 1984.

-Sterrett, J.R. (1888). *Sitlington, The Wolf Expedition to Asia Minor, Damrell And Upham*, Boston.

EKLER

Harita 1: Lystra Antik Kenti karelay haritası

Çizim 1: Lystra Kilisesi planı (H. S. Cronin, 1904)

Resim 1: Konya Arkeoloji Müzesinde bulunan yazıt

Resim 2: Lystra Antik Kentine yönelik plan kare çalışması

Resim 3: Lystra Antik Kentine yönelik plan kare çalışması

Resim 4: Lystra Kilisesi hava fotoğrafı

Resim 5: Lystra Antik Kenti kilise kazısı buluntularından örnekler

Resim 6: Şapelden genel görünüm

Resim 7: Güneydoğu yamaç açmasından genel görünüm

Resim 8: Lystra Antik Kenti güneydoğu yamaç açmalarından buluntu örnekleri

Resim 9: Lystra Antik Kenti U planlı yapı alan açmalarından buluntu örnekleri

Resim 10: Seramik tasnif çalışmaları

DOLİKHE 2024 YILI KAZISI

Michael BLÖMER*

Dilek ÇOBANOĞLU

29.07.2024 – 15.09.2024 tarihleri arasında Dolikhe’de kazı, restorasyon, belgeleme ve buluntu inceleme alanlarında çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün iznine (Sayı: E-94949537-160.01.02-5331641) dayanmaktadır. Çalışmalar, Alman Araştırma Kurumu (DFG), Carl Humann Vakfı, Pisa Üniversitesi, Münster Üniversitesi ve Historisch-Archäologischer Freundeskreis Münster e. V. tarafından finanse edilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün bakanlık temsilcisi, Kayseri Müzesi’nden Sümerolog Mehmet YAVAŞ olmuştur.¹

2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARININ HEDEFLERİ

2015 yılından bu yana Dolikhe Antik Kent alanında arkeolojik araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalarda, antik Güneydoğu Anadolu’daki kentsel gelişimle ilgili sorular ön plandadır. Dolikhe, bu bölgedeki antik bir kentin incelenmesine imkân tanımaktadır; çünkü yerleşim alanı günümüzde yapılaşmamış, arkeolojik araştırmalara açık ve önceki çalışmalarla iyi belgelenmiş durumdadır.

2024 yılı çalışmalarının amacı, bir yandan antik kentin güneydoğusundaki Roma kent merkezinin araştırılmasının sürdürülmesiydi. Burada özellikle MS 2. yüzyıldan kalma anıtsal tapınak ve kent arşivinin incelenmesi ön planda tutuldu. Diğer yandan, MS 4. yüzyıldan kalma erken Hıristiyanlık bazilikası olan Dolikhe Yamaç Kilisesi’ndeki

* Prof. Dr. Michael BLÖMER; Forschungsstelle Asia Minor im Seminar für Alte Geschichte der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Georgskommende 25, 48143 Münster/ALMANYA, E-Posta: michael.bloemer@uni-muenster.de; ORCID: 0000-0002-39214036

Dr. Dilek ÇOBANOĞLU, Forschungsstelle Asia Minor im Seminar für Alte Geschichte der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Georgskommende 25, 48143 Münster/ALMANYA, E-Posta: dilekc@uni-muenster.de; ORCID: 0000-0002-5265-3236

1 Dolikhe 2024 kazı dönemi çalışmalarına katılımcılar: Prof. Dr. Michael Blömer (Münster), Dr. Dilek Çobanoğlu (Münster), Prof. Dr. Engelbert Winter (Münster), Dr. Birgül Ögüt (Berlin), Priv. Doz. Dr. Werner Oenbrink (Köln), Prof. Dr. Margherita Facella (Pisa), Dr. Constanze Höpken (Mainz), Dr. Katinka Sewing (Münster), Dr. Eva Strothenke-Koch (Münster), Dr. Torben Schreiber (Münster), Dr. Lennart Wouter Kruijer (Leiden), Dr. Elisabeth Katzy (Berlin), Theresa Pommer (Regensburg), Sophie Louise Strauß (Münster), Fynn Riepe (Münster), Timo Kulartz (Münster), Jonas Laxander (Köln), Hanna Sophie Berger (Karlsruhe), Guido Koch (Münster), Verena Michaela Mähser (München), Marcus Heim (Hannover), Jitte Waagen (Amsterdam), Mikko Kriek (Amsterdam), Tijm Lanjouw (Amsterdam), Laura Lun (München), Felix Schäfer (Münster), Raphael Allnatt (London), Tabea Sommer (Heidelberg), Prof. Dr. Çağlayan Balkaya (Isparta), Mehmet Ali Kaya (Edirne), Dr. Yunus Levent Ekinci (Bitlis), Olcay Çakmak (Isparta), Özgün Öykü Şanlı (İstanbul), Ceren Ak (İtalya), Esra Zamut (İstanbul), Eda Yılmaz (Gaziantep), Dr. Yaprak Tanıverdi (Adıyaman), Osman Dolaş (Adıyaman), Dr. Abu Bakar Siddık (Mardin), Uğur Alanyurt (İstanbul), Emine Merve Ünsal (İstanbul), Betül Eylem Olgun (İstanbul), Sevim Ateş (Gaziantep).

çalışmalar da devam ettirildi (Resim: 1). Toplamda 12 açmada çalışılmış olup 300 m²'lik bir alan kazılmıştır.

1. Roma Tapınağı Alanındaki Çalışmalar

2021 yılında, Dolikhe kent merkezindeki hamam yapısının batısında Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait anıtsal bir tapınağın parçaları keşfedilmiş, bu yapının araştırması 2022 ve 2023 yıllarında devam ettirilmiştir. Bu tapınak, Dolikhe'deki en önemli keşiflerden biridir. Tapınak yalnızca büyüklüğü ile değil, aynı zamanda özellikle cellanın batısındaki büyük bir apsis ile dikkat çeken, alışılmadık mimarisi ile de öne çıkmaktadır. Ne yazık ki, tapınak yıkımından sonra neredeyse tamamen yerinden kaldırılmıştır. Bu nedenle çoğu alanda yalnızca temel izleri korunmuştur. Buna rağmen, 2024 yılı çalışmalarının ardından tapınağın planı büyük ölçüde rekonstrüksiyonu oluşturulabilinmiştir

2024 yılında tapınağın araştırılması amacıyla toplam beş açma açılmıştır. Bunların bir kısmı batıdaki apsisin tamamen ortaya çıkarılmasına, diğer kısmı ise doğudaki tapınak cephesinin düzeninin daha iyi anlaşılmasına hizmet etmiştir.

Apsis ve Tapınağın Batı Sonu

Tapınağın batısında, 7,5 × 7 m boyutlarındaki, K24-01 numaralı açma ile apsis bütünüyle ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2.7-9). Sürülmüş toprak tabakasının altında, tapınağın arka duvarının bir parçası olarak işlev görmüş dikey ana kaya kesimi ortaya çıkmıştır. Bu kesim hafif kavisli olup apsisin eğrisini takip etmektedir. Beklenmedik şekilde, ana kaya kenarında, duvarın yükselen kısmına ait iki dar blok da yerinde korunmuştur.

Apsis içindeki alan, neredeyse tamamen geniş çaplı kaçak kazılarla bozulmuş ve daha sonra yeniden doldurulmuştur. Bu dolgular, çoğunlukla blok ve moloz taş parçalarından oluşmuş, buluntu bakımından son derece yoksundur. Kaçak kazılar ana kayaya kadar ulaşmış, ayrıca apsis duvarının –güney yarısında en az bir sıra korunmuş olmakla birlikte– yeni açma alanında büyük ölçüde kaybolmasına yol açmıştır. İlginç olan, apsis duvarının kuzey kısmının ana kaya üzerine değil, ana kayaya oyulmuş bir temel üzerine oturmasıdır. Ancak bu temel blokların bir kısmı da yerinden sökülmüştür.

Apsisin özgün zeminine dair herhangi bir iz bulunamamıştır. Her yerde yalnızca kabaca düzeltilmiş ana kaya ile karşılaşmıştır. Ortaçağ'da yapılmış ve apsisi ikiye bölen devşirme taşlardan yapılmış, bir duvar tamamen ortaya çıkarılmıştır. Bu geç kullanım evresiyle bağlantılı olarak, kuzey yarım apsisin ortasında ana kaya üzerine yerleştirilmiş bir sütun kaidesine sahip bir kaide de bulunmuştur; bu mimari eleman muhtemelen bir desteği taşımak amacıyla burada yeniden kullanılmıştır.

Apsis içindeki kazılar çok az buluntu vermiştir. Ancak apsisin batısındaki dar şerit oldukça buluntu açısından zengindir. Burada, güncel yüzeyin hemen altında, Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemine ait büyük miktarda seramik içeren tabakalar korunmuştur.

Bu tabakalarla bağlantılı moloz taş duvarlar, tapınak inşaatı sırasında yıkılmış bir yapıya aittir. Tapınak inşasından önceki bu yerleşimi daha iyi anlamak amacıyla, K24-01'in kuzeyine bitişik K24-07 numaralı açma açılmıştır (Resim: 2.8-9). Burada tüm açma alanında ana kayanın yüzeye oldukça yakın olduğu görülmüştür. Dikkat çekici olan, tarım amaçlı sürülmüş toprak tabakasının hemen altında geç Hellenistik ile erken Roma dönemine ait yoğun seramik barındıran tabakaların korunmuş olmasıdır. Ayrıca, tapınak inşaatıyla yıkılıp doldurulmuş olması gereken bir yapıya ait çeşitli moloz taş duvar parçaları tespit edilmiştir. Bir köşede bulunan ocak, bunun bir konut yapısı olduğuna işaret etmektedir.

Tapınağın Güneydoğu Köşesi

2023 yılında, tapınağın güneydoğu köşesine ait temel kalıntıları açığa çıkarılmıştı. Ancak incelenen alanın küçük olması, bu bölümün planını anlamayı engellemiştir. Özellikle, batıdan gelen cella duvarının kuzeye doğru nasıl devam ettiği, dış sütun sırasının nereden geçtiği ve tapınak cephesinin nasıl tasarlandığı soruları cevapsız kalmıştı. Bu soruları yanıtlayabilmek amacıyla 2024'te bu alanda dört açma açılmış ve böylece güneydoğu köşe alanında 165 m²'lik bir bölüm incelenmiştir (Resim: 2.7.10). Elde edilen veriler, tapınağın planının büyük ölçüde rekonstrüksiyonunun oluşturulmasına imkân vermiştir.

K24-02 ve K24-09 numaralı açmalar, 2023'teki K23-02 açmasının batısına doğru genişletilmiştir. K24-02, 5 × 5 m; K24-09 ise 3 × 5 m ölçülerindedir (Resim: 2.7.10). Tarım amaçlı sürülmüş toprak tabakasının ve heterojen yıkıntı dolgularının altında, her iki açmada da hem cella güney duvarının hem de güneydeki dış sütun sırasının temel kalıntıları tespit edilmiştir.

K24-02 açmasında, cella güney duvarının temelinde ait iz olarak korunmuştur. Açma alanının büyük bir kısmında oldukça yüksek seviyede görülen ana kayaya, 2,10 m genişliğinde sığ bir temel hendek açılmış ve tabanı özenle düzleştirilmiştir. Ancak bu hendekte herhangi bir blok korunmamıştır. Hendek, 3,20 m sonra sona ermekte ve kuzey-güney doğrultulu, ana kayaya oyulmuş ve daha derin temellendirilmiş bir başka temel ile kesişmektedir. Bu temelde bir sıra blok yerinde korunmuştur. Söz konusu temel, tapınak cephesine ait masif temel bloğuna dahildir ve önceki yıl kısmen açığa çıkarılmıştır. Cella güney duvarının kuzey-güney doğrultulu temel ile birleştiği nokta, cellanın güneydoğu köşesini işaret etmesi bakımından önemlidir.

Güneydeki K24-09 açmasında benzer bir durum görülmüştür. Burada, cella duvarı temelinden 1,80 m uzaklıkta, dış sütun sırasına ait temel ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2.7.10). Bu temel 2,3 m genişliğinde olup, bir sıra kireçtaşı blok korunmuştur. Temel, batı-doğu doğrultusunda ilerleyerek 2,7 m sonra yine tapınak cephesinin kuzey-güney doğrultulu büyük temel bloğuna ulaşmaktadır. Ancak cella duvarının aksine, sütun sırasının kuzeye nasıl ve hangi biçimde döndüğü anlaşılamamıştır.

K24-03 açması, 13×2 m boyutlarındadır ve tapınağın güneydoğu kısmındaki kazı alanını kuzeye doğru genişletmiştir (Resim: 2.7.10). Bu alanda, tapınak cephesinin temelini tam enine kesiti açığa çıkarılmıştır. Temel toplamda 9 m genişliğinde olup üç şerit halinde düzenlenmiştir: batıda, kuzey–güney doğrultulu ve cella duvarının alt yapısına ait 1,9 m genişliğinde kireçtaşı blok dizisi; ortada, 3,6 m genişliğinde düz yüzeyle *opus caementitium* blok; doğuda ise 2,5 m genişliğinde, yalnızca harç tabakası korunmuş geri kalanı sökülmüş bir temel. Bu üçlü düzenleme, cephe tasarımına dair önemli ipuçları vermektedir: batıdaki temel şeridi cella duvarını taşıırken, doğudaki iki şerit cephenin önünde iki sütun sırası bulunduğu işaret etmektedir.

K24-06 açması, 7×2 m boyutlarındadır (Resim: 2.7.10). Buradaki amaç, bir önceki yıl ortaya çıkarılmış iki büyük kireçtaşı plakanın devamını bulmaktır. Bu plakalar, tapınak podyumunun önünde ve cepheye paralel bir olukla birlikte bulunmuştu ve tapınak ön avlusuna ait döşemenin parçası oldukları düşünülüyordu. 2024 kazıları bu varsayımı doğrulamıştır. Açmanın kuzey yarısında poligonal, bazıları 2 m’den uzun sert kireçtaşı plakalar, sıkı derzlerle döşenmiş halde ortaya çıkarılmıştır. Plakaların batı kenarında, podyumdan akan yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yapılmış 0,3 m genişliğinde bir oluk bulunmaktadır. Plakaların çoğu kırılmış, yüzeyleri özellikle kuzeybatı köşesinde hasar görmüştür. Bu hasarlar muhtemelen tapınağın çöküşü sırasında oluşmuştur. Döşemenin üst tabakalarında, MS 4. yüzyıla ait çok sayıda sikke bulunmuştur. Bu durum bahsi geçen dönemde tapınağın büyük ölçüde sökülmüş olduğunu göstermektedir.

2. Dolikhe Kent Arşivindeki Çalışmalar

Roma kent merkezinin doğusunda yer alan Dolikhe Kent Arşivi’ndeki çalışmalar devam etmiştir. Doğu Akdeniz bölgesinde Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait yalnızca üç arşiv binası arkeolojik olarak belgelenmiş olduğundan, Dolikhe’de başka bir arşivin araştırılabilmesi büyük bilimsel öneme sahiptir.

Arşiv alanında kazılar 2017, 2019 ve 2023 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Dolikhe’nin MS 253 yılında Pers Büyük Kralı I. Şapur tarafından tahrip edilmesi sırasında arşiv binası yanmış, bu esnada belgelerin kil mühür baskıları yüksek ısıda pişmişti. 2023 yılına kadar, bu yapının dolgu tabakasından birkaç bin mühür baskısı ele geçirilmiştir (Resim: 13). Mühür baskılarının bulunabilmesi için açmalardan çıkan tüm toprak, akan su altında elenmek zorundadır. Bu da çalışmanın çok yavaş ilerlemesine neden olmaktadır.

2024 yazında, önceki yıl kazılmış alanların güneyine bitişik iki yeni açma (K24-04; K24-05) açılmıştır (Resim: 3). Toplamda 50 m^2 ’lik bir alan araştırılmıştır. Ayrıca, önceki yıl başlanmış olan K23-09 numaralı açmada tamamlayıcı kazılar yapılmıştır.

Arşiv yapısı, kuzey–güney doğrultusunda uzanan, uzun dikdörtgen biçimli bir odadır ve “ara güçlendirici duvar” (dil şeklindeki kısa bölme duvarları) ile en az üç mekân birimine ayrılmıştır. İç genişliği 7 m’dir. Yeni kazılar, yapının en az 15,5 m uzunluğunda

olduğunu ortaya koymuştur (Resim: 3.5.11-12). Bölme duvarları her biri 2 m uzunluğunda olup, mekânlar arası geçişler 3 m genişliğindedir. Mekân birimlerinin ölçüleri birbirinden farklıdır. Kuzeydeki mekân 7×4 m, ortadaki mekân $7 \times 3,35$ m, güneydeki mekân ise $7 \times 5,20$ m boyutlarındadır.

Önemli yeni bir buluntu, K24-04 numaralı açmada, binanın doğu duvarında yerinde korunmuş bir kapı eşiğidir (Resim: 5.11). Bu, önceki varsayımların aksine, söz konusu duvarın yalnızca temel olmadığını, aynı zamanda yükselen duvar örgüsünün bir parçası olduğunu göstermektedir. Buna uygun olarak, K24-04 açmasının güneyinde ve K23-09 numaralı açmadaki tamamlayıcı kazılarda, daha derinde yer alan başka bir temel sırasının üst yüzeyi ortaya çıkarılmıştır. Bu gözlem, mimari kalıntının yorumlanmasında yeni yaklaşımlar getirmektedir: Öncelikle, güney mekândaki sıkıştırılmış toprak zemin, imparatorluk dönemine ait orijinal kullanım kotu olmalıdır. Ancak bu kot, kuzey mekânındaki ana kaya seviyesinden belirgin şekilde daha aşağıdadır. Dolayısıyla arşivin her bir mekânının farklı zemin seviyelerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, yeni bulunan kapı eşiğinin bulunduğu zemin seviyesi, bitişikteki hamamın zemininden neredeyse iki metre daha aşağıdadır. Bu durum, kent merkezindeki yapıların, doğuya doğru giderek dikleşen yamaç üzerinde teraslar halinde düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca arşiv bölümünün en az iki katlı olduğu da varsayılabilir.

K24-04 açmasının güney profili önünde, binanın doğu duvarına batıya doğru uzanan bir temel sırası bağlanmaktadır (Resim: 5). Büyük olasılıkla bu, arşivin güneydeki sonlandırma duvarına ait temeldir.

K24-05 numaralı açmada ise bu bölümde arşiv bölümünün batı duvarı ve ona bağlanan bir bölme duvarı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 11-12). Ayrıca, bu bölme duvarının temellerinin üst yüzeyi açığa çıkarılmıştır. Önemli bir gözlem, bu temellerin, ana kayaya kazılmış, dikdörtgen planlı bir havuzun, yoğun biçimde sıkıştırılmış dolgusu üzerine oturmasıdır. Bu havuzun kuzey sınırı, K19-07 numaralı açmada bulunmuş olup batıya doğru uzanımı belirlenmemektedir. Bu havuzun işlevi henüz tespit edilememiştir. Ancak arşiv bölümü ve bitişikteki hamamdan belirgin şekilde daha eski olduğu kesindir.

3. Dolikhe Yamaç Kilisesindeki Çalışmalar

2015 yılından bu yana Dolikhe'deki çalışmaların odak noktalarından birini, Keber Tepe'nin güney yamacında MS 4. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olan erken Hıristiyan bazilikası "Yamaç Kilisesi"nin araştırılması oluşturmaktadır. Bu kilise aracılığıyla, Geç Antik Çağ'da Hıristiyan kutsal mimarisinin gelişimi takip edilebilmektedir. Etkileyici mozaik döşemeler, çok sayıda yeniden düzenleme ve donatım kalıntıları, yapıyı Kuzey Suriye'nin kültürel mirasının değerli bir belgesi haline getirmektedir. Kilise, üç nefli bir bazilika olup yaklaşık 45 metre uzunluğundadır. Özellikle 4. ile 6. yüzyıllar arasında farklı evrelerde döşenmiş olan mozaik tabanlar, bu dönemdeki mozaik sanatındaki değişimi etkileyici biçimde belgelemektedir.

Bu yılki çalışmaların amacı, orta nefin kazısına devam ederek bema'nın –orta nefin merkezinde, din görevlilerinin ayin sırasında oturduğu platform– tamamını ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla, toplamda 90 m²'lik üç bitişik açma yapılmıştır (Resim: 1.4.14).

Birbirine komşu olan K24-10 (6 m × 4,5 m) ve K24-11 (7,5 m × 3,6 m) numaralı açmalar, Yamaç Kilisesi'nin orta nefinde yer almaktadır (Resim: 4.15). Burada, bema'nın batı sonu tamamen ortaya çıkarılmıştır. Beklendiği üzere, bu kısım yarım daire şeklindedir. İlk evresinde bema toplam 8,4 m uzunluğunda ve 4,7 m genişliğindedir. Zemini, son derece özenli geometrik bir desenle bezenmiş mozaikle kaplıdır. Tessera'ların kenar uzunluğu sadece 5–6 mm olup, kilisenin diğer mozaik döşemelerindekinden belirgin biçimde küçüktür. Yaklaşık 20 m²'lik bu mozaik için yaklaşık 480.000 mozaik taşı kullanılmıştır. Buna karşılık, bema'nın yarım daire şeklindeki batı sonunun mozaikle kaplanmadığı anlaşılmaktadır. Bu kısmın tasarımı artık tespit edilememektedir; çünkü hem çevre duvarı hem de zemin tamamen kaybolmuştur. Ancak bu bölümün tamamen taş malzeme ile yapılmış ve yükseltilmiş olduğu varsayılabilir. Ayrıca bema'nın yan çevrelemelerinin, şüphesiz korkuluklardan oluşmuş olduğu anlaşılmakta; fakat bunlar da doğu tarafındaki temel seviyeleri dışında tamamen kaldırılmıştır.

Hem yarım daire hem de yan korkuluklardan hiçbir iz kalmamış olması, bema'nın büyütüldüğü bir yeniden düzenleme evresi ile açıklanabilir. Bu değişiklikte, bema'nın iç alanını genişletmek için yeni korkuluklar doğrudan orta nefin mozaik döşemesi üzerine yerleştirilmiş ve bema belirgin şekilde uzatılmıştır. Ancak yeni yarım daire biçimli sonun gerisinde yalnızca, eski bema'nın arkasındaki mozaik üzerinde korunmuş bir harç izi tespit edilebilmiştir. Bu yeni bema'nın nasıl düzenlendiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, her iki açmada da çok sayıda bulunan opus sectile parçalarının, büyütülmüş bema'nın tabanına ait olduğu tahmin edilmektedir.

İlk bema evresine ait korkulukların bulunmadığı yerlerde, kilisenin ilk donanımına ait daha eski mozaik taban ortaya çıkarılmıştır. Bu taban, karmaşık meander dizileri ve geometrik motiflerden oluşmakta, ancak batı yönünde şaşırtıcı biçimde düz bir hatla sonlanmaktadır. Bunun hemen ardında, yine geometrik motiflere sahip dar bir mozaik alan bulunmakta, ardından ise düzleştirilmiş ana kaya gelmektedir. Görünüşe göre, kilise ilk evresinde tamamen mozaik ile kaplı değildi. Kilisenin arka bölümündeki tabanın nasıl düzenlendiği sorusu şimdilik yanıtlanamamaktadır.

Ayrıca, orta nefin arka bölümünün, bema'dan kuzeye ve güneye uzanan korkuluklarla ön bölümden ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu korkulukların temelleri, bema'nın her iki yanında korunmuştur.

Bema'nın arkasındaki orta nef mozaiği, bema ile aynı zamanda döşenmiştir (Resim: 15). Ana alan, uçları içbükey kalkan (scuta) şekillerinin kesişmesinden oluşan karmaşık bir düzenlemeye sahiptir. Kalkan köşeleri, başka kalkan kesişimlerine temas etmekte ve böylece dairesel ve elmas biçimli alanlar ortaya çıkmaktadır; bu kesişen kalkanların iç yü-

zeyleri ise altıgendir. Yüzeyler, geometrik ya da soyut bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Bu desenin, MS 387 yılına tarihlenen ve Dolikhe Yamaç Kilisesi'nin inşa evresiyle aynı döneme ait olduğu düşünülen Babylon (Kaoussie) Martyrium'unun güney nefindeki mozaik ile yakın paralellik gösterdiği belirlenmiştir.

K24-12 açması 10 m × 3,5 m boyutlarındadır ve güney yan nef ile orta nef arasındaki geçişte yer almaktadır (Resim: 3). Bu alanda, taban üzerindeki toprak tabakaları her zaman daha ince olduğundan, kökler ve kaçak kazılar, kuzeydeki açmalara kıyasla daha fazla zarar vermiştir. Güney profil önünde, mevcut yüzey mozaikten yalnızca 0,6 m yukarıdadır. Bununla birlikte, bu alandaki mozaikler, önceki yıllarda kazılmış yan nef bölümlerindekine göre daha iyi korunmuştur ve geometrik desenlerin yeniden oluşturulmasına imkân tanımaktadır. Beklendiği gibi, orta nef ile yan nef arasındaki sütun sırasına ait hiçbir unsur günümüze ulaşmamıştır.

Jeofiziksel Araştırmalar

Dolikhe kent alanında yüzeyde antik yapılaşmaya ait neredeyse hiç iz bulunmadığından, antik kentin yapısını anlamak açısından jeofiziksel araştırmalar özel bir önem taşımaktadır. 2024 yılında dört alanda jeofiziksel araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda yer radarı (GPR) ve elektrik direnç tomografisi (ERT) yöntemleri kullanılmıştır. Ancak, Dolikhe'nin jeolojik yapısının jeofiziksel incelemeler için yalnızca sınırlı ölçüde uygun olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Açık biçimde yorumlanabilecek sonuçlar neredeyse hiç elde edilememiştir.

Dolikhe'de Koruma Çalışmaları

Carl Humann Vakfı'nın desteği sayesinde, kilisenin tüm mozaikleri açığa çıkarılmış ve 2024 yılına kadar ortaya çıkarılmış bölümlerin restorasyonu tamamlanmıştır. Ardından, mozaikler koruma amacıyla yeniden örtülmüştür. Önce Tyvek tabakası, ardından ince kum tabakası, geotekstil ve çakıl tabakası ile kaplanmış, böylece bir koruma çatısı inşa edilene kadar güvenli biçimde muhafaza altına alınmıştır.

Buluntu İşleme

Her yıl olduğu gibi, tüm buluntuların eksiksiz ve profesyonel biçimde belgelenmesine, restorasyonuna ve işlenmesine özel önem verilmiştir. Bu amaçla, seramik, cam, metal ve taş buluntular konusunda uzman kişiler görev almıştır. Önemli odak noktalarından biri, imparatorluk dönemine ait tapınaktan gelen mimari bezemelerin bilimsel olarak incelenmesi olmuştur.

Ayrıca yeni bir çalışma alanı olarak hayvan kemiklerinin incelenmesine başlanmıştır. İlk *osteolojik* çalışmalar, Mardin Üniversitesi'nden Prof. Ebu B. Sıddık tarafından yürütülmüştür. Hayvan kemikleri, yalnızca antik dönemdeki beslenme biçimlerini yeniden kur-

gulamakla kalmaz, aynı zamanda antik iklim ve çevre koşullarına dair bilgiler de sağlar. İnsanların çevrelerine nasıl uyum sağladıkları ve hangi kaynakları kullandıkları hakkında ipuçları verir. Ayrıca, çöp çukurlarında bulunan hayvan kemikleri, kentteki yaşam biçimi ve atık yönetimi hakkında da bilgi sunar.

Sonuç ve Gelecek Perspektifler

2024 yılı çalışmaları, Dolikhe kent merkezindeki apsisli tapınağın ön değerlendirme niteliğinde bir rekonstrüksiyonunu mümkün kılmıştır (Resim: 6.7). Yaklaşık 25 m genişliğinde ve 41 m uzunluğundaki cella, iki sütun sırası ile bir ana nef (15,6 m) ve iki dar yan nefe (her biri 4,9 m) ayrılmıştır. Zemin düzenindeki farklılıklar, mekânların hiyerarşisini vurgulamıştır: ana nefin muhtemelen mermer levhalarla kaplı olduğu, yan neflerin ise mozaiklerle süslediği tahmin edilmektedir. Apsis (14 m genişliğinde, 5 m derinliğinde) yarım kubbe biçiminde bir çimento örtü ile kapatılmıştı ve burada kült heykelleri bulunuyordu. Bu bölüm yalnızca rahipler tarafından girilebilirken, geniş cella ise ziyaretçilere açıktı. Tapınak yaklaşık 57 m uzunluğunda ve 36,5 m genişliğinde olup, dışta bir sütun dizisine ve doğu tarafında arazinin eğiminden dolayı yaklaşık 3,5 m yüksekliğinde bir podyuma sahipti. Bölgesel bağlamda, Dolikhe Tapınağı hem anıtsallığı hem de sıra dışı planıyla dikkat çekmektedir. 25 × 53 m'lik cellasıyla Palmyra'daki Bel Tapınağı'nın boyutlarını aşmakta ve Baalbek'teki Jüpiter Heliopolitanus Tapınağı'na neredeyse yaklaşmaktadır.

Roma arşivinde açılan yeni açmalar, arşiv bölümünün en az 15,5 m uzunluğunda olduğunu ve en az üç mekâna bölündüğünü göstermektedir. Önemli keşifler arasında, doğrudan yükselen duvar örgüsüne ait olduğunu gösteren yerinde korunmuş bir kapı eşiği ile farklı zemin kotlarının teraslı bir yapılaşmaya işaret etmesi sayılabilir. Yapının muhtemelen en az iki katlı olduğu düşünülmektedir. Güney uzantısı ve mimari yapısının tamamen anlaşılabilmesi için daha fazla kazıya ihtiyaç vardır. Ayrıntılı eleme yöntemleri sayesinde 1500 adet kil mühür baskısı daha ele geçirilmiştir (Resim: 13).

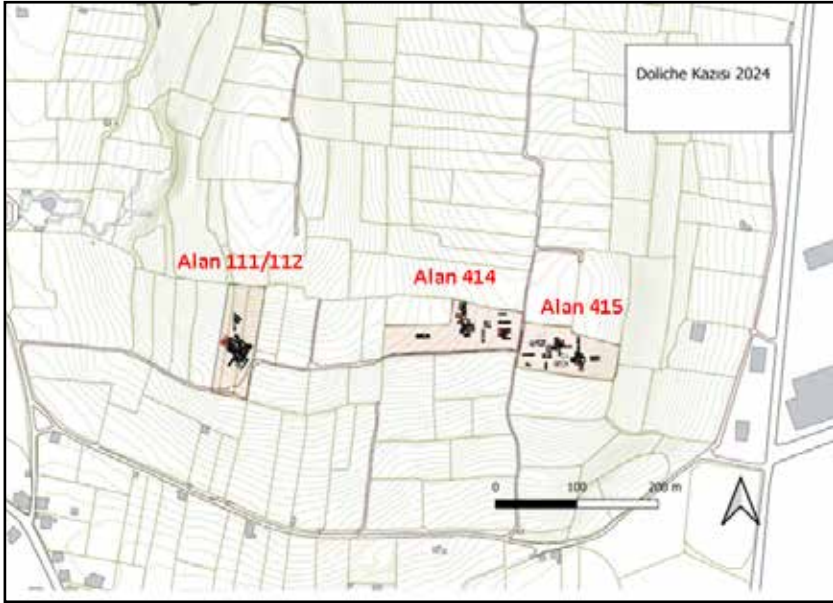
Kilise alanındaki kazılar yalnızca yeni ve gösterişli mozaikleri ortaya çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda yapının gelişimine dair önemli yeni bilgiler sunmuştur; bununla birlikte hâlâ yanıtlanmamış yeni sorular da ortaya çıkmıştır. Orta nefin düzenlenmesi açısından temelde üç ana evre açıkça ayırt edilebilmektedir:

Birinci evre: Orta nefin ilk mozaik tabanı. Bu evrede henüz bema bulunmamaktadır. Mozaik, ileride bema'nın yer alacağı alanda sona ermekte, batı yönünde ise düzleştirilmiş ana kaya başlamaktadır. Bu zemin değişiminin anlamı şimdilik açık değildir.

İkinci evre: Bema'nın eklenmesi. Bu evrede tüm orta nefin yeni mozaiklerle kaplandığı görülmektedir. Yeni kazılar, orta nefin arka (batı) ve ön (doğu) yarıları arasında belirgin bir ayırım olduğunu da ortaya koymuştur.

Üçüncü evre: Bema'nın önemli ölçüde büyütülmesi. Bu genişletme sırasında güney, batı ve kuzeydeki eski korkuluklar kaldırılmıştır. Bu üçüncü evreyle bağlantılı olarak, yeni bema tabanını süslemiş olabilecek çok sayıda opus sectile parçası ele geçmiştir.

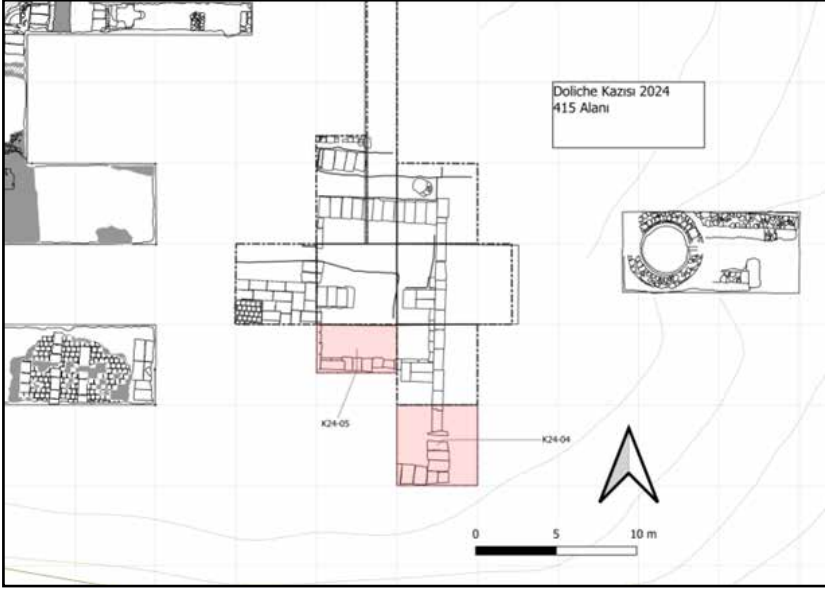
EKLER

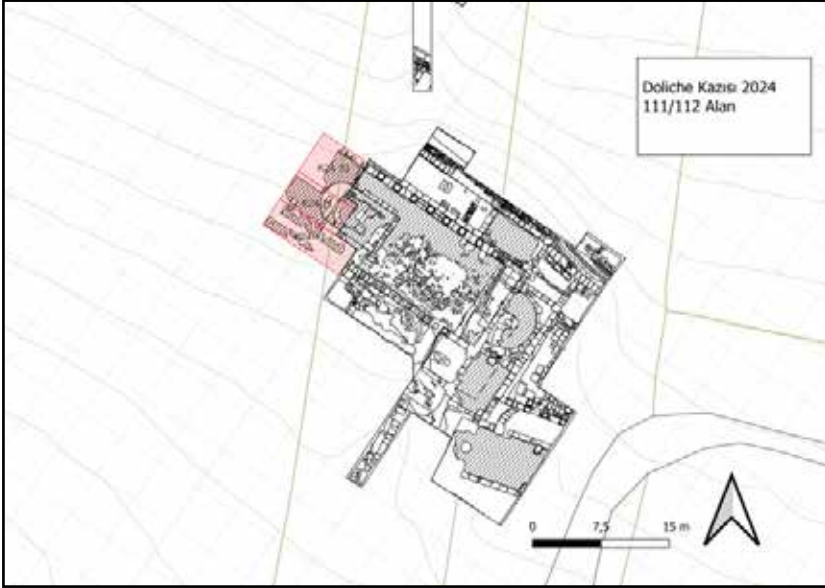
Resim: 1

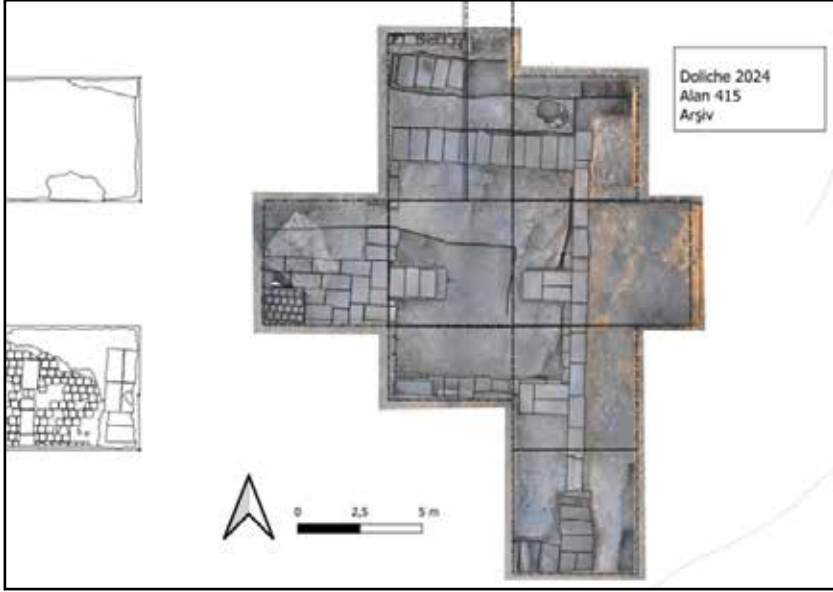
Resim:2

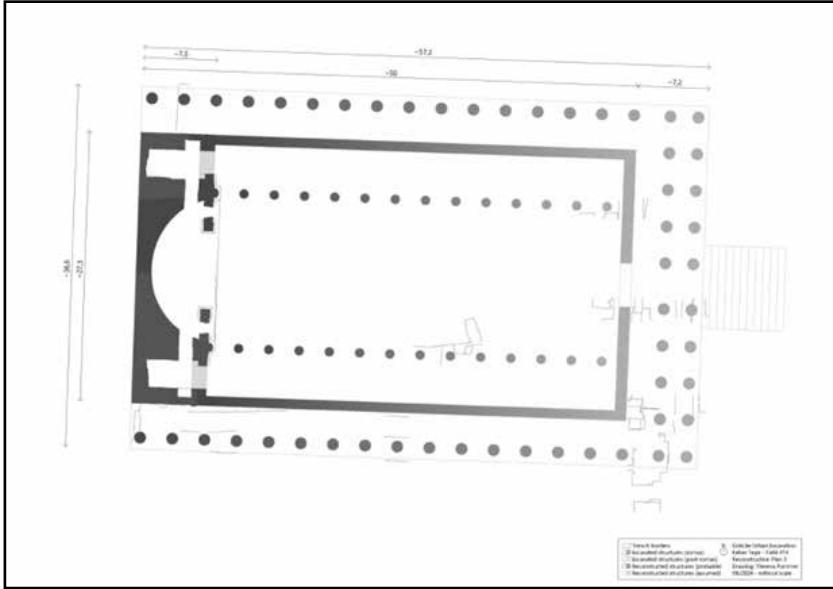
Resim: 3

Resim: 4

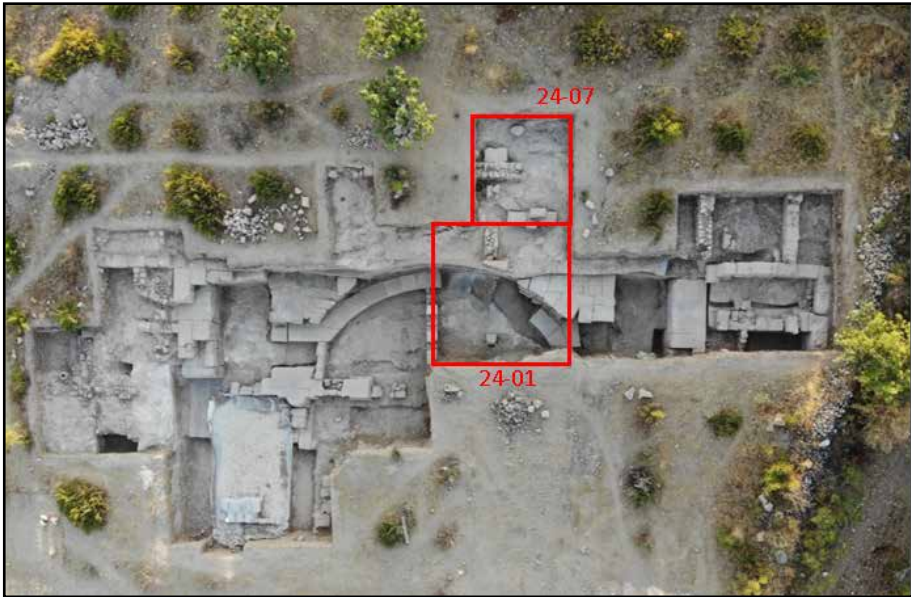
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

TÜRKMEN-KARAHÖYÜK ARKEOLOJİ PROJESİ 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Michele Rüzgâr MASSA*

James F. OSBORNE

Hüseyin ERPEHLİVAN

GİRİŞ

Türkmen-Karahöyük Arkeoloji Projesi'nin (TKAP) ilk kazı sezonu 2024 yılının yaz ayları içinde Temmuz ve Ağustos aylarında sürdürülmüştür. TKAP, Michele Rüzgâr Massa (Bilkent Üniversitesi) ve James Osborne (Chicago Üniversitesi) tarafından ortak yönetilen uzun vadeli bir kazı projesidir. Türkmen-Karahöyük arkeolojik alanı, Çarşamba Nehri'nin getirdiği alüvyonlar sayesinde Türkiye'nin en verimli tarımsal bölgelerinden biri olan Konya Ovası'nda yer almaktadır. Günümüzde bu ova, tarımın başlangıcında zengin bir evsel sembolizmle tanınan Neolitik Dönem yerleşim yeri ve UNESCO Dünya Mirası Alanı olan Çatalhöyük ve Boncuklu Höyük gibi diğer tarih öncesi arkeolojik alanlarla ünlüdür. Ancak Michele Massa'nın Konya Ovası araştırmasının –2017-2022 yılları arasında faaliyet gösteren Konya Bölgesel Arkeolojik Araştırma Projesi'nin (KRASP)– belgelediği gibi, verimli toprakları sayesinde ova, tarihi Tunç ve Demir Çağı da dahil olmak üzere her dönemden yüzlerce arkeolojik alana ev sahipliği yapmaktadır (Massa vd., 2020, 2021). Konya Ovası'nın bu dönemleri bugüne kadar neredeyse hiç kapsamlıca araştırılmamıştır.

Önceki yıllarda yürütülmüş olan yüzey araştırma raporlarında da tanımlandığı gibi, Türkmen-Karahöyük 30 hektarlık, 35 m yüksekliğinde bir höyüktür (Resim: 1) ve bu da onu Türkiye'nin en büyük höyüklerinden biri yapmaktadır (Osborne vd., 2020). Höyüğün doğu yarısını karakterize eden birkaç çok geniş ve derin erozyon yarığı, höyüğün yapısının temelde kerpiç olduğunu göstermekle kalmayıp, muhtemelen antik yerleşime girişin yapıldığı kapıların yerine de işaret etmektedir. Ayrıca, höyüğün çevresinde en az birkaç dönemde aşağı şehir yerleşimi ve mezarlıklara dair belirtiler de vardır. Yüzeyden toplanan seramikler, Erken Tunç Çağı'nın başlangıcında yaklaşık MÖ 3000'den, Geç Helenistik Dönem içinde yaklaşık MÖ 50'ye kadar az çok sürekli bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Bu etkileyici zamansal dizilim, Türkmen-Karahöyük'ü İç Anadolu'nun güneyi için bir “tip yerleşme” haline getirmeyi ve ayrıca Kuzey Anadolu'nun çok daha kapsamlı bir

* Doç. Dr. Michele Rüzgâr MASSA; Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800 Çankaya-Ankara/TÜRKİYE; E-posta: mmassa@bilkent.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7612-7118.

Doç. Dr. James F. OSBORNE; Chicago Üniversitesi, Antik Kültür Çalışmaları Enstitüsü, Yakın Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü, 60637 Chicago-Illinois/ABD; E-posta: jamesosborne@uchicago.edu; ORCID: 0009-0005-1754-456X.

Doç. Dr. Hüseyin ERPEHLİVAN; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 11230 Gülümbe-Bilecik/TÜRKİYE; E-posta: huseyin.erpehlivan@bilecik.edu.tr; ORCID: 0000-0003-4992-9016.

şekilde bilinen arkeolojisini de tamamlayacak bir yer olmayı vaat etmektedir. Höyük, 2019 yılındaki yüzey araştırmaları sırasında TÜRKMEN-KARAHÖYÜK 1 olarak bilinen, Hieroglif Luvice yazılmış ve muhtemelen MÖ sekizinci yüzyıla tarihlenen bir kraliyet yazıtının keşfi sayesinde Tunç Çağı ve Demir Çağı ile ilgili çalışan bilim insanları için de önemli bir konu haline gelmiştir. Bu metinde, “Büyük Kral Hartapu” olarak bilinen yazar, daha çok Frigya olarak bilinen devlet için eski Yakın Doğu terimini kullanarak Muşki krallığını yendiğini iddia etmektedir (Goedegebuure vd., 2020). Dolayısıyla Hartapu, bugüne kadar çok bilinmeyen bir Demir Çağı krallığının hükümdarı ve Türkmen-Karahöyük de onun yeni keşfedilen Demir Çağı başkenti gibi görünmektedir (Massa ve Osborne, 2022). Höyüğün Demir Çağı’ndan önce ve sonra eşit büyüklükte olması, muhtemelen diğer birkaç dönemde de eşit derecede önemli olduğunu da düşündürmektedir.

Höyüğün hemen güneyindeki modern Türkmenkarahöyük köyünün altında büyük bir Hellenistik şehrin izleri ve 2024 yılında oluşturulan dijital yükseklik modelinde (Resim: 2) görülen bir dizi alçak höyük göz önüne alındığında, alanın en geniş sınırlarına Hellenistik Dönem’de ulaştığı görülmektedir. Hellenistik Dönem’de Anadolu’nun bu bölgesi, Tunç ve Demir Çağı’ndaki İç Anadolu’nun güneyi gibi, arkeolojik olarak çok az bilinen Lykaonia olarak tanınıyordu. Türkmen-Karahöyük Arkeoloji Projesi ile bu dönemler için de Anadolu’nun kültür tarihine önemli katkılarda bulunulması amaçlanmaktadır.

Çalışmaların başlaması için Türkiye Cumhuriyeti, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kazı ruhsatı, 2024 yılında verilmiş ve buna binaen Temmuz-Ağustos aylarındaki beş haftalık süre içinde TKAP’ın ilk kazı sezonunu tamamlanmıştır. Kazılacak alanlar, höyük üzerindeki benzersiz morfolojik konumlarına göre seçilen ve her biri 10 x 10 m boyutlarında iki kareden oluşan üç alandan oluşmaktadır (Resim: 3). Ayrıca 2024 yılında öğrencilerin eğitimine bir hafta ayrılmıştır. İzin kesin olarak gönderilmesi ve bakanlık temsilcinin gelmesi beklenirken, TKAP’ın kıdemli araştırmacıları (eş direktörler ve laboratuvar uzmanları) arkeolojik yöntemler, stratigrafinin ilkeleri ve Konya Ovası’nın tarihi ve arkeolojisi konusunda birkaç gün boyunca yoğun eğitimler verilmiştir. Kazı izininin gönderilmesine müteakiben bakanlık temsilcisinin de teşrifinin ardından, kazıda çalışacak ancak bu alanda hiçbir deneyimi olmayan işçilere iki gün boyunca kazı yöntemleri konusunda eğitimler verilmiştir. İşçilere sağlanan bu teorik ve uygulamalı eğitimler, heyet üyesi Doç. Dr. Fatma Şahin (Çukurova Üniversitesi) önderliğinde yürütülmüştür. Bunlara ek olarak, Toplum Arkeolojisi Laboratuvarı’nın sorumlusu olan Dr. Hakan Tarhan’ın sempoziumda ayrı bir bildiri olarak sunduğu (Tarhan, baskıda) kapsamlı bir etkinlik programı da gerçekleştirilmiştir.

BELGELEME METODOLOJİSİ VE KAZI ÇALIŞMALARI

TKAP kapsamında, gelenekselleşmiş arkeolojik kazı yöntemlerine ek olarak, kazı alanlarında plan ve haritalama için geliştirilmiş son teknoloji dijital bir yöntem kullanılmaktadır. Çalışmalarda, merkez istasyonlar veya seviye kodları yerine nesnelere ve mimari

ögelerin haritalanması için elde taşınan Emlid marka cihazlar kullanılmaktadır. Yüzeysel araştırmaları sırasında da kullanılan bu sistem, kazı alanlarının manuel olarak çizilmesi ihtiyacını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Emlid, uydulardan sağlanan GPS hizmetleri aracılığıyla elde ettiği verileri, Gerçek Zamanlı Kinematik düzeltme teknolojisi (RTK) ile doğrularak çok hassas (1 cm) coğrafi koordinatlar sağlayan bir cihazdır. Arazinin ortasında tripod üzerine sabit olarak konumlandırılmış bir Emlid, RTK düzeltmelerini alarak ana üs görevi görmekte ve ardından bu düzeltmeleri kazı alanlarında bulunan aynı marka/model diğer cihazlara iletmektedir. Gezici konumdaki cihazlar ile arkeolojik nesnelerin, malzeme toplulukların, stratigrafik birimlerin ve ögelerin koordinatları ve yükseklikleri bu şekilde alınmaktadır. Üs olarak kullanılan cihaz aynı zamanda, drone görüntüleri için de kontrol noktaları sağlamaktadır. Emlid noktaları daha sonra her gün dijital dokümantasyon laboratuvarına aktarılıp, bir ana liste sonrasında planlar olarak birleştirilmektedir.

Dijital dokümantasyon laboratuvarı ayrıca her gün her karenin birden fazla İHA görüntüsünü almakta ve daha sonra bunlar Agisoft Metashape programı kullanılarak birer foto-mozaik haline getirilmektedir. Yüksek çözünürlüklü ortomozaikler daha sonra Emlid ile alınan kontrol noktaları kullanılarak ArcGIS programında coğrafi olarak referanslanarak, gerçek zamanlı koordinatlarına yerleştirilmektedir. Bu coğrafi referanslama ile mozaik görüntüler daha sonra her kare için günlük üst planlar oluşturmak için de kullanılabilir durumdadır. Bu şekilde oluşturulan planlar, elle çizilenlere oranla hem daha hızlı olduklarından kazıya harcanacak vakitten tasarrufa hem de hata paylarının minimuma indirgenmesine olanak sağlamaktadır.

Alan 1

Dr. Nancy Highcock'un sorumluluğunda yapılan Alan 1, höyüğün zirve noktasına konumlandırılmıştır. Bu konum iki nedenden dolayı seçilmiştir: Birincisi, bu alanın yüzeyin hemen altında büyük ölçekli kamu binalarıyla kaplı olduğunu manyetometre araştırması göstermişti. İkincisi, köylülerin TÜRKMEN-KARAHÖYÜK 1 yazıtını bulduklarını iddia ettikleri yer de burasıydı ki bu da alanın daha sonraki birçok yerleşim katmanında kamu mimarisıyla karakterize olabileceğini düşündürüyordu. Höyüğün en merkezi ve en yüksek noktası olması nedeniyle, muhtemelen yüzyıllar boyunca antik yerleşimin idari merkeziydi. Manyetometrenin öngördüğü büyük binanın varlığı kazılar ile doğrulanmış (Resim: 4) ve kalıntıların Geç Hellenistik Dönem'e veya MÖ 1. yüzyılın başı-ortalarına tarihlendiğini göstermiştir. İlk bilgilere göre Alan 1, şimdilik iki yapı evresinden oluşmaktadır. Evreler, 20 x 10 m'lik alanın tamamında ortaya çıkarılan daha geç bir yapı ve duvarları henüz yeni ortaya çıkmaya başlayan daha erken bir yapı olarak sıralanabilir (Resim: 5). Bu iki duvar katmanı arasındaki stratigrafik ilişki henüz netlik kazanmamış olup, 2025 kazı sezonunda konunun netleştirilmesi beklenmektedir.

Alan 1'deki daha eski olan yapının yoğun bir yangın geçirmiş görüntüsü (Resim: 6), odalarının yanmış çöküntülerle ve zengin botanik analizleri için organik kalıntılarla ve bütün veya yeniden inşa edilebilir kaplarla doldurmuş olması ihtimali 2024 sezonunun en heyecan verici bulgularındandır. Bu ilk sezonda, yalnızca bir odadaki yıkım katmanını kısmen açığa çıkarılmıştır ve bu alanda bile yıkılan yapının taban seviyesine ulaşılamamıştır. TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi laboratuvarı tarafından analiz edilen üç radyokarbon örneği (Resim: 7a), bu yıkımı yaklaşık MÖ 200-50 yıllarına tarihlendirmektedir ve bu tabakayı yaklaşık MÖ 150-50 yıllarına tarihlenen bir çöplük alanının yeniden kullanımı izlemiştir. Dr. Dries Daems tarafından yürütülen seramik analizi, yıkımın MÖ 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen kaplar içerdiğini, yıkım sonrası en geç çanak çömlek parçalarının ise MÖ 1. yüzyılın sonlarına ait olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Üst yapının iç odalarından birinin dolgusunda bir seramik küvete ait parçaların yaklaşık 3/2'si bulunmuştur (Resim: 8). Küvetin yanı sıra, daha sonraki yapının dolgusu, tipik olarak konut bağlamıyla ilişkilendirilen nesnelere de dahil olmak üzere zengin buluntulara sahiptir. Bunlar arasında Geç Hellenistik Dönem'e ait dokuma tezgâhı ağırlıkları ve diğer tekstil aletleri, çivi gibi demir nesnelere, işlevi belirsiz aletler ve bir mühür yüzüğü ile cımbız, at koşum takımı parçaları ve diğer bağlantı elemanları gibi bakır alaşım nesnelere bulunmaktadır (Resim: 9).

Alan 2

Dr. Alvisse Matessi'nin yönetiminde yürütülen Alan 2, höyüğün güney yamaçlarında, yüzeyden toplana seramiklerin yoğunlukla Tunç Çağı kalıntılarına işaret ettiği bir terasa yerleştirilmiştir. Bu öngörü, Orta ve Geç Tunç Çağı arasındaki geçişe tarihlenen iyi korunmuş kerpiç yapıların kazılarla ortaya çıkarması ile doğrulanmıştır (Resim 10). Bu evreyi, Geç Tunç Çağı'nın başlarına ait çöplükler ve çukurlar şeklinde bina alanlarının yeniden kullanımı izlemiştir. TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi laboratuvarı tarafından analiz edilen radyokarbon örnekleri, bu çöplük ve çukurluk evresini MÖ 17. yüzyıl sonuna ve MÖ 16. yüzyıla tarihlendirmektedir (Resim 7b). Bu tarihler, inşa tarihi kazılarla henüz tam olarak saptanamamış yapıların orijinal yerleşim evresini yaklaşık olarak MÖ 18. yüzyıl civarına yerleştirmektedir. Bu yüzyıllar, Orta Anadolu platosunun şehir devleti düzeyinden Hitit örgütlenmesine geçişini ve sonunda tam teşekküllü bir imparatorluk oluşumuna evrildiğini işaret etmesi bakımından Anadolu tarihinde kritik bir dönüm noktasıdır. Böylece Alan 2, Hitit Devleti'nin oluşum süreçlerine dair de bir pencere sunmaktadır.

Alan 2, yan yana ve belirgin bir şekilde ortak duvar kullanımından kaçınılarak inşa edilmiş dört kerpiç yapı ile karakterize edilmektedir. Bu yapı tarzı, çok daha eski bir tarihe sahip olmasına rağmen yalnızca 18 km uzaklıkta bulunan ve belki de uzun süredir devam eden bir mimari geleneğe işaret eden Çatalhöyük'ün yapı tarzına benzemektedir. Nispeten mütevazı boyutları sayesinde, konut yapılarının ve yerinde korunmuş fırınların, ocakların ve platformların varlığı göz önüne alındığında, bu yapıların evler olarak işlev gördüğü

varsayılmaktadır. Aynı yapının odaları zaman zaman farklı teraslara yerleştirilmiş gibi görünmekte ve en azından bir durumda, farklı taban seviyelerdeki iki oda arasında bir kapı tespit edilebilmiştir (Resim: 11). Kazı çalışmaları birkaç duvarın şişkin ya da bükey yapısı nedeniyle daha da karmaşık hale gelmiştir (Resim: 10). Her yapının kendi alt evreleri olmasına ve yapılar arasında bir yapı dizisi görülebilmesine rağmen, şimdilik dördünün de MÖ 18. yüzyıl civarında aynı genel evreye ait olduğu düşünülmektedir.

Alan 2'nin maddi kültür kalıntılarının çoğu, yapıların yerleşiminden sonra biriken dolgu katmanlarından ve 17. yüzyıl sonu - 16. yüzyıl başında yapıları yeniden kullanım evresinde açılan çukur ve çöplüklerden kaynaklanmaktadır. Bu katmanlar arasında, Anadolu'da MÖ 2. binyılın başlarında ve ortalarında tipik olan hilal biçimli birkaç dokuma ağırlığı bulunmuştur. Ancak bunların yanı sıra, bir bronz damga ve birkaç cretula de dahil olmak üzere, yönetimle ilgili bir dizi eser de bulunmuştur. Bu eserler, muhtemelen o dönemde yerleşimin ekonomisinin kısmen merkezi tekstil üretimi etrafında döndüğünü göstermektedir (Resim: 12). Türkmen-Karahöyük'ün bu siyasi ekonomi modeli, Tunç Çağı yerleşiminin gelecek sezonlarda daha ayrıntılı olarak test edilecektir.

Alan 3

Dr. Nathan Lovejoy'un gözetimindeki Alan 3'ün 2024 yılı açmaları, höyüğün kuzey-doğu kesimindeki büyük aşınmış yarıklardan birinin en alt noktasında yer almaktadır. TKAP'm Alan 3 ile ilgili iki hedefi vardır: Bir yandan, alanın yerleşiminin en erken dönemlerine ait kalıntıları tespit etmek, diğer yandan da yarıklarda metodolojik kazı denemeleri yapmak. Sonuçlar bazı açılardan hayal kırıklığı yaratsa da gelecekteki kazı sezonları için oldukça bilgilendirici olmuştur. Alan 3, batıdaki 3W Karesi ve daha doğudaki 3E Karesi olarak adlandırılan, yaklaşık 10x10 m boyutlarındaki bitişik olmayan iki çokgene bölünmüştür (Resim: 3).

Yarığın tabanında, yağmur suları tarafından aşındırılmış alanlar 3W Karesi'nde araştırılmıştır. Kazılarla saptanan malzeme oldukça karışıktır ve yüzeyin altında tahmin edildenden çok daha derinlere kadar uzanmaktadır. Yarığın dibinde tutarlı bir mimari yapı görülmezken, Bronz Çağı seramiklerinden modern plastiğe kadar çeşitli dönemlerden kalma malzeme kültürü saptanmıştır. Bu çalışmalarla yarık tabanlarının aslında alanın en erken dönemlerin arkeolojik tabakalarına kolay erişim sağlamadığı, aksine höyüğün yukarılarından gelen aşınmış malzemenin çok fazla derinliklere kadar biriktiği açıklığa kavuşmuştur. Nitekim kazı sırasında bir gece şiddetli bir sağanak yağış, höyük üzerindeki aşınma kuvvetlerinin ne kadar güçlü olduğunu da kanıtlamıştır. Sadece birkaç saat süren şiddetli yağmur ve rüzgârın ardından, ağır kazı aletlerinin bu yarıklar boyunca 100 metreden fazla sürüklenmiş olduğu gözlemlenmiştir. Aşınma yarıklarının genişliği ve derinliğinin bu düzensiz yağış rejiminin yoğun aşındırma baskılarından kaynaklandığı açıktır.

Her ne kadar yerinde korunmuş hiçbir şey bulunmasa da 3W Açması'ndaki oluğun tabanından elde edilen buluntular, höyüğün yukarılarından, yani aşındıkları yerden gelen

bir yerleşimin niteliğini göstermektedir. Neyse ki, bu eserler MÖ 3. binyıldan 1. binyılın sonlarına kadar tüm dönemlerin bir karışımını içermekte ve yüzey araştırmamızın sonuçlarını esasen doğrulamaktadır. Buluntular arasında Demir Çağı fibulasına ait bir yay parçası, tarihi belirsiz bir gümüş sikke ve Alan 2'dekine çok benzeyen bir bronz damga (Resim: 13) yer almaktadır.

3W Açması'nın iki yarık ile bölünmüş mahmuz kısmından ise, duvar parçaları ve çukurlar gibi yerinde korunmuş kalıntılar mevcuttur, ancak vadinin eğimi nedeniyle yeterince aydınlatılamamışlardır. Seramikler, bu parçalanmış kalıntıların Alan 2 ile çağdaş olduğunu göstermiştir. Bu kalıntılar arasında, insan kalıntılarının analizine göre, doğum öncesi 38 haftalık ile doğum sonrası 3 aylık bir perinatal insan çocuğuna ait bir çukur mezar da bulunmaktadır ve bu çukurun bir duvara yaslandığı anlaşılmaktadır (Resim: 14). İç kulak kemiklerinin iyi korunmuş olması, gelecekte yapılacak antik DNA analizleri için önemli bir fırsat sunmaktadır.

3E Açması, yarığın oluşturduğu vadinin üzerinde dar bir çıkıntı kazarak, herhangi bir mimari alanla açıkça ilişkili olmayan, ancak yine de oldukça bilgilendirici olan birkaç ardışık katman ve taban bulmuştur. Bunların en üst kısmı, muhtemelen metalurji veya seramik üretimi gibi piroteknik faaliyetlerin yan ürünü olan bir dizi küllü toprak dolu bir çukurdur. Bunlar ayrıca ilginç bir faunal kalıntı topluluğu da içermektedir. Zooarkeolojik analizler ile tam fetal/neonat ovikapridler ve domuz yavrularının yanı sıra, kasıtlı olarak çıkarıldığını düşündüren kesik izleri olan eklemli bir evcil köpeğin kafatası, ön ve arka pençeleri tespit edilmiştir. Bu kalıntıların ritüel bir önemi olabilir ve bu gibi uygulamalar Hitit ritüel metinlerinde de yankı bulmaktadır. Bu çukurun seviyesinin altında, üstte pişirilmemiş ve yanlış pişirilmiş kil nesnelere dair birkaç parçası da dahil olmak üzere kil üretimine dair kanıtlar taşıyan iki ardışık kerpiç fırın da saptanmıştır.

TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi laboratuvarı tarafından analiz edilen radyokarbon örnekleri, bu çukurları ve fırınları MÖ 18.-17. yüzyıllara tarihlendirmektedir (Resim: 7c). Çukur açma faaliyeti ve endüstriyel üretime dair kanıtlar, Alan 3'ün MÖ 2. binyılın başlarında şehrin sınırlarına dair bir belirteç olduğunu şimdilik göstermektedir; çünkü üretim ve atık bertaraf faaliyetleri doğası gereği kirlidir ve görünüşe göre herhangi bir yapıdan uzakta yürütülmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

UZMAN ÇALIŞMALARI

2024 çalışmaları sırasında, yaklaşık 10-21 yaşlarında bir insana ait bir kadın kafatası yüzeyde tesadüfen bulunmuştur. Dr. Benjamin Irvine tarafından yapılan analizde, muhtemelen bir tilki veya köpeğe ait küçük bir etoburun delik izleri saptanmıştır. Bu izler, cesedin ölümünden kısa bir süre sonra, muhtemelen uygun şekilde gömülmediğinden dolayı etoburlar tarafından yendiğini göstermektedir. TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi laboratuvarı tarafından analiz edilen kemik örneği, kafatasının yaklaşık MÖ 1100-950 yıllarına tarihlendiğini ortaya koymuştur. Bu, Erken Demir Çağı'nda bölgede yerleşim

olduğuna dair ilk açık göstergeyi sağlamakta ve bu dönemde şiddetli bir yıkım olduğunu göstermektedir.

Dr. Tom Maltas gözetiminde yapılan arkeobotanik örnekleme ve flotasyon, özellikle önemli ölçüde yangın geçirmiş alanlarda olmak üzere, tüm alanlardan Türkmen-Karahöyük'e ait zengin antik flora örnekleri ortaya çıkarmış ve bu örnekler 2024 sezonunda analiz edilmeye başlanmıştır. Şimdiye kadar tespit edilen ürün yelpazesi, MÖ 2. binyıl ortası ile MÖ 1. binyıl sonu yerleşimleri arasında genel olarak tutarlıdır ve buğday ile arpanın yanı sıra burçak, mercimek ve üzümün baskın olduğu görülmektedir. Daha ince farklılıklar hem ekmeklik buğday hem de durum buğdayı kalıntılarının ve Geç Tunç Çağı başlarında az miktarda siyez ve emmer buğdayının varlığında görülebilir; ancak bunlar Hellenistik Dönem'de yoktur. Alan 2'de bulunan ve MÖ 17. ve 16. yüzyıllara tarihlendirilebilen incir tohumları oldukça ilginçtir ve bu türlerin mutlaka alana ithal edilmiş olması gerektiği düşünülmektedir. Mürdümük de Geç Tunç Çağı bağlamlarıyla, ceviz ise Hellenistik bağlamlarla sınırlıdır. Ancak hepsi o kadar az miktarda mevcuttur ki bu modellerin ne derece önemli olup olmadıkları henüz açık değildir. Her iki döneme ait ürün yelpazesi de Orta Anadolu'daki çağdaş yerleşimlerden Geç Tunç Çağı için Hattuşa, Gordion, Kuşaklı ve Ortaköy ile Hellenistik Dönem için Pessinous ve Gordion ile yakından örtüşmektedir.

Türkmen-Karahöyük'te Alan 1'de bulunan Hellenistik çanak çömlek kalıntıları, Dr. Dries Daems tarafından analiz edilmiştir. Fincanlar, kaseler, tabaklar, tabak altlıkları, leğen, çömlekler, pişirme kapları, saklama kapları, sürahiler, mataralar ve kandiller dahil olmak üzere beklenen işlevsel grupların tüm yelpazesini kapsamaktadır. Masaüstü seramiklerin dikkat çekici bir bileşeni, Geç Hellenistik Dönem'e özgü kalıp yapımı kâsedir (Resim: 15a). Pişirme kapları genellikle küresel veya omurga biçimli bir gövde üzerinde dışa çekik bir ağızdan oluşur (Resim: 15b). Çapına bağlı olarak pişirme testileri veya pişirme kapları (khytra) olarak tanımlanabilen, dar bir ağız çapına sahip daha derin kaplar veya daha açık ve sığ güveçler (loipas) görülmektedir. Bu pişirme kaplarının dokusu, tamamen açık kahverengiden grimsi siyaha kadar değişen bir öz ve benekli kırmızimsı kahverengi ve siyah bir yüzey arasında değişmektedir. Pişirme kaplarına benzeyen (ancak pişirme kabı hamurundan yapılmamış) dışa çekik ağızlı çömlekler de belgelenmiştir (Resim: 15c).

Alan 1'in üst katmanlarında görülen en baskın ince çanak çömlek türlerinden biri, kırmızimsı kahverengiden koyu kahverengi-siyaha kadar değişen dairelerden oluşan konsantrik bantlı çanak çömlektir (Resim 15d). Bantlı çanak çömlek, KRASP tarafından toplanan malzemelerde de görülmüştür, ancak görünüşe göre yakın iç kesimlerin ötesinde başka bir yerde görülmemiştir ve bu nedenle sınırlı bir dağılıma sahip yerel bir üretim olabilir. Bantlı çanak çömleklerin belirgin bir grubu, Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen Batı, Orta ve Kuzey Anadolu'nun her yerine yayılmış daha geniş çanak çömlek süsleme gelenekleriyle ilişkilendirilebilir. Bu kaplar –genellikle geniş kaseler veya tabaklar– iç kısımda bir dizi monokrom veya bikrom konsantrik daire ve dar bantlarla karakterize edilir; daha geniş bir bant ise üst iç kısmı ve ağız kenarını kaplar (Resim: 15e). Masaüstü sera-

miklerin küçük ama tutarlı bir bileşeni de Parlak Siyah çanak çömlektir. Son olarak, Geç Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi (MÖ 1. yüzyıl) arasındaki genel geçişle ilişkilendirilebilecek bir grup çanak çömlek gözlemlenmiştir. Bunlar arasında applike, ince cidarlı ve dikenli (thorn) seramik grupları ile Doğu *Sigillata* örnekleridir.

Helenistik Dönem'in tüm buluntularının aynı döneme ait olduğu söylenebilse de kronolojik açıdan bazı ön gözlemler yapmak da mümkündür. Doğu *Sigillata*, ince cidarlı ve applike seramikler, Geç Hellenistik Dönem'de (MÖ 2. yüzyıl sonu - 1. yüzyıl) Doğu Akdeniz'de yaygınlaşmış ve MS 1. yüzyıl başlarında zirveye ulaşmıştır. Bu nedenle bu seramikler, Roma İmparatorluğu'nun kurulmasıyla ortaya çıkan yeni bir ekonomik değişim ve dağıtım ivmesiyle ilişkilendirilmiştir. Öte yandan, MÖ 3. yüzyılın sonlarına doğru Atina'da geliştirilen ve MÖ 2. yüzyıldan itibaren çanak çömlek topluluklarının temel unsuru haline gelen, MÖ 1. yüzyılın ortalarına doğru malzeme kayıtlarından azalıp kaybolan kalıp yapımı kâseler gibi seramik grupları da mevcuttur. Anadolu bantlı seramik geleneğinin daha derin Demir Çağı kökleri vardır, ancak özellikle MÖ 3. yüzyılın sonu ve 2. yüzyılda yaygınlaşır ve MÖ 1. yüzyılın ortalarına doğru da azalıp kaybolur. Alan 1'deki stratigrafinin ilk değerlendirmeleri, daha sonraki malların stratigrafinin üst katmanlarında daha yaygın görüldüğünü ve derinlere inildikçe kademeli olarak kaybolduğunu, buna karşın kalıp yapımı kâselerin ve Anadolu Bantlı seramiklerinin bu dönemlerde daha yaygın hale geldiğini göstermektedir. Ancak bu sav henüz kesin değildir ve çok daha fazla ek çalışma gerektirecektir.

TEŞEKKÜR

Türkmen-Karahöyük Arkeoloji Projesi'nin 2024 yılı kazıları için izinleri sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne en başta teşekkür ederiz. Bakanlık temsilcisi Nedime ÖZÇALIK YILMAZ'a, Konya Müze Müdürlüğü ve personeline, maddi ve idari destekleri için Chicago Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Çumra Kaymakamlığı, Çumra Belediyesi'ne ve ayrıca yardımcıları ve misafirperverlikleri için Çatalhöyük Tarım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Müdürlüğü ve personeline teşekkür ederiz. Son olarak, heyet üyesi olan uzman ve öğrencilerimiz; Ali Volga ZENGİN, Alvise MATESSI, Anna BERLEKAMP, Barış SEMİZ, Benjamin IRVINE, Büşra Damla TUĞ, Christine MIKESKA, Christoph BACHHUBER, Çağlayan BAL, Dominik LUKAS, Dries DAEMS, Ekin KOZAL, Esmâ MİRÜREK, Ezgi ERDOĞAN, Fatma ŞAHİN, Gabrielle DRUTCHAS, Günay ŞİMŞEK, Hakan TARHAN, İpek KİRÖMEROĞLU, Jennifer JACKSON, Julie UNRUH, Melis YÜCEDAĞ, Muhammet Ali AKMAN, Mustafa KİBAROĞLU, Nancy HIGHCOCK, Nathan LOVEJOY, Nazım GÜRSOY, Ömer Faruk YİĞİT, Rona ASHABOĞLU, Sevil BALTALI TIRPAN, Tom MALTAS, Tom NEALE, Uğur TANRIVERDİ ve Zahra KHAN'a emekleri için teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Goedegebuure, P., van den Hout, T., Osborne, J. F., Massa, M., Bachhuber, C. ve Şahin, F. (2020). “TÜRKMEN-KARAHÖYÜK 1: A New Hieroglyphic Luwian Inscription from Great King Hartapu, son of Mursili, Conqueror of Phrygia”, *Anatolian Studies*, 70, s. 29–43.

Massa, M. ve Osborne, J. F. (2022). “On the Identity of Hartapu: Textual, Historical and Archaeological Analysis of an Anatolian Iron Age Ruler”, *Altorientalische Forschungen*, 49(1), s. 85–103.

Massa, M., Bachhuber, C., Şahin, F., Erpehlivan, H., Osborne, J. ve Lauricella, A. J. (2020). “Urbanisation and State Formation in the Central Anatolian Bronze and Iron Ages: A Regional Perspective from the Konya and Karaman Plains”, *Anatolian Studies*, 70, s. 45–75.

Massa, M., Bachhuber, C., Şahin, F., Erpehlivan, H. ve Lauricella, A. J. (2021). “The 2019 and 2020 Seasons of the Konya Regional Archaeological Survey Project”, *Anatolica*, XLVII, s. 217–245.

Osborne, J. F., Massa, M., Şahin, F., Erpehlivan, H. ve Bachhuber, C. (2020). “The City of Hartapu: Results of the Türkmen-Karahöyük Intensive Survey Project”, *Anatolian Studies*, 70, s. 1–27.

Tarhan, H. (baskıda). “Geçmiş, Bugün ve Gelecek: Türkmen-Karahöyük’te Toplumsal Arkeoloji ve Kültürel Miras Çalışmaları”, 39. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*.

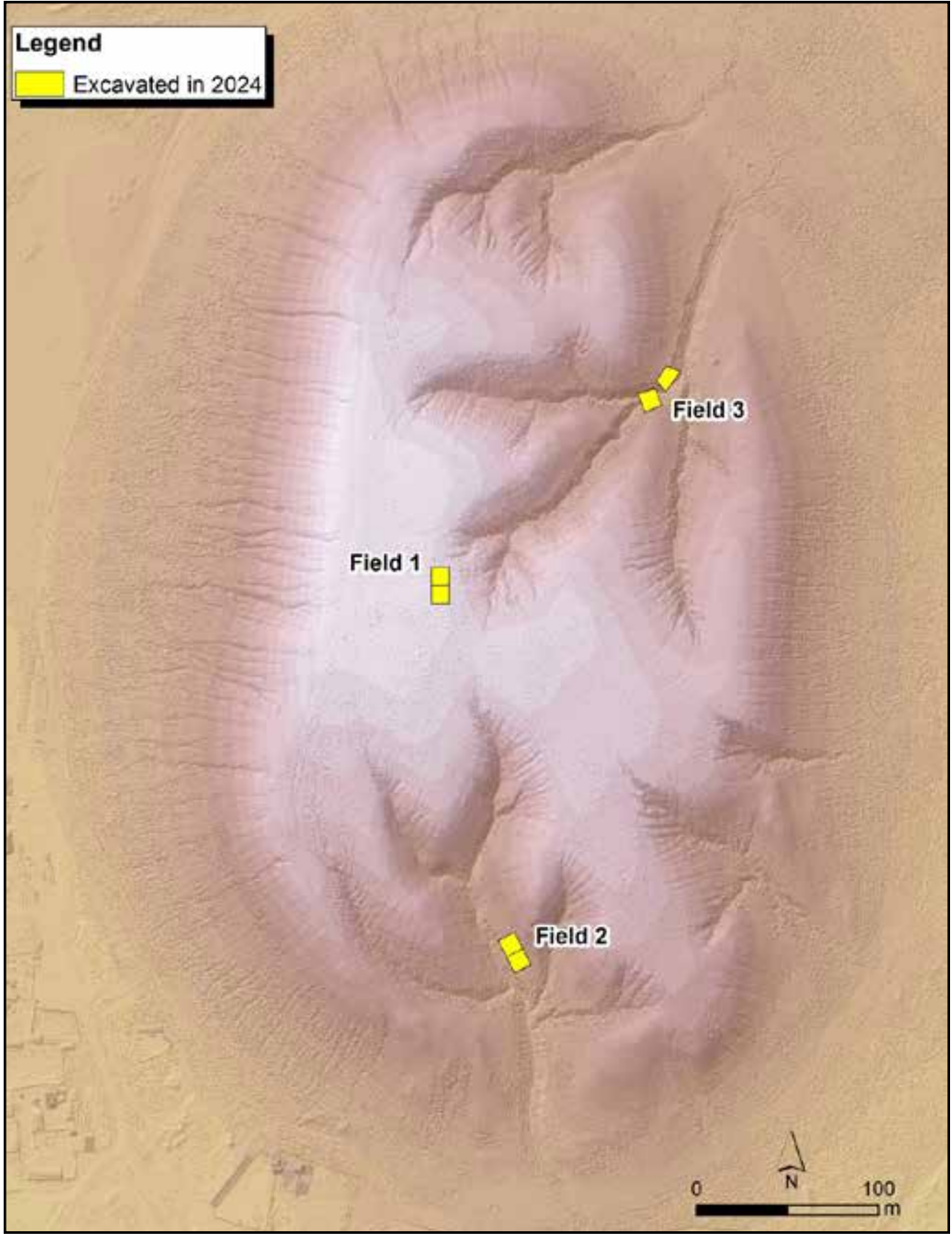
EKLER

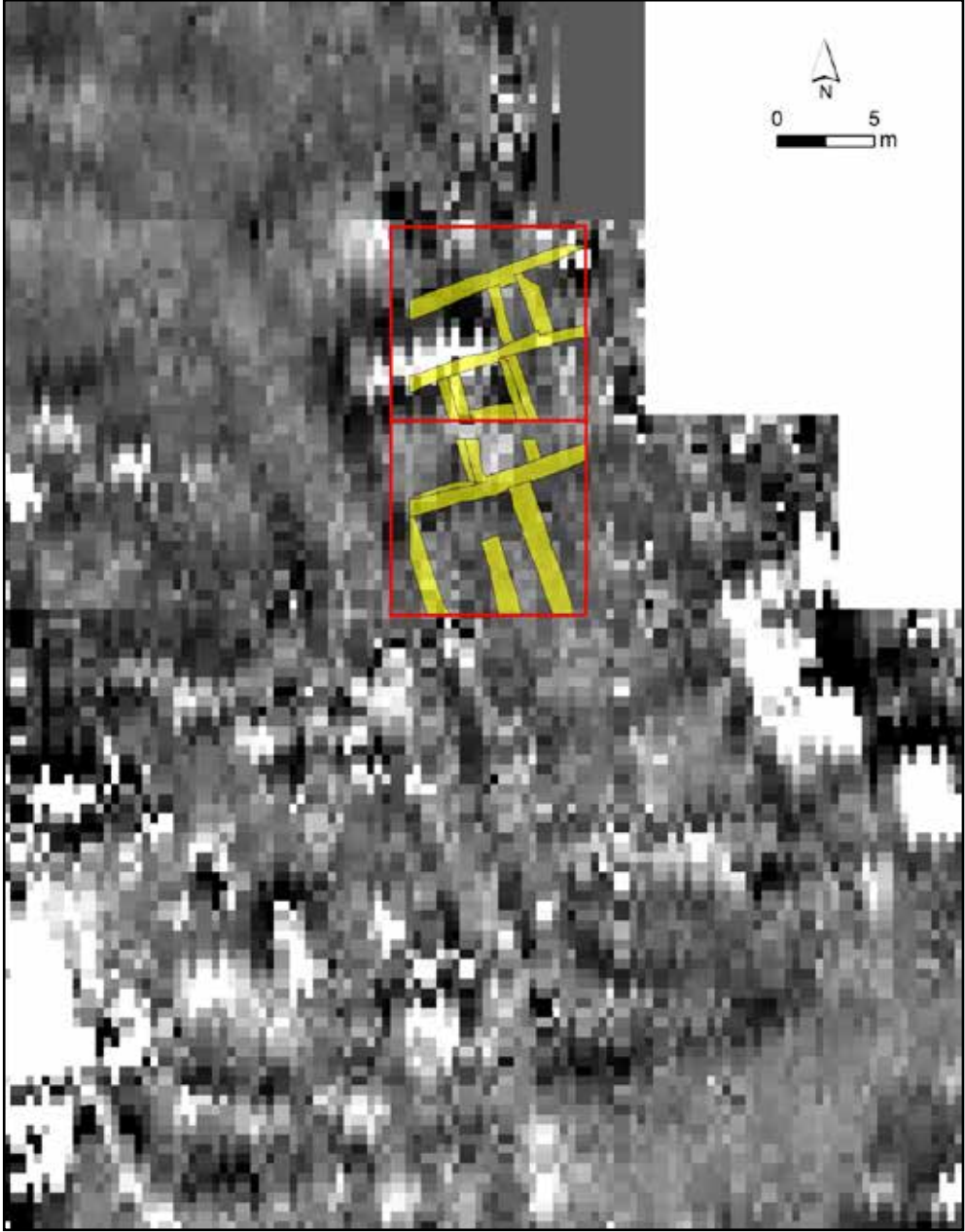
Resim 1: Türkmen-Karahöyük'ün batıdan çekilmiş bir fotoğrafı.

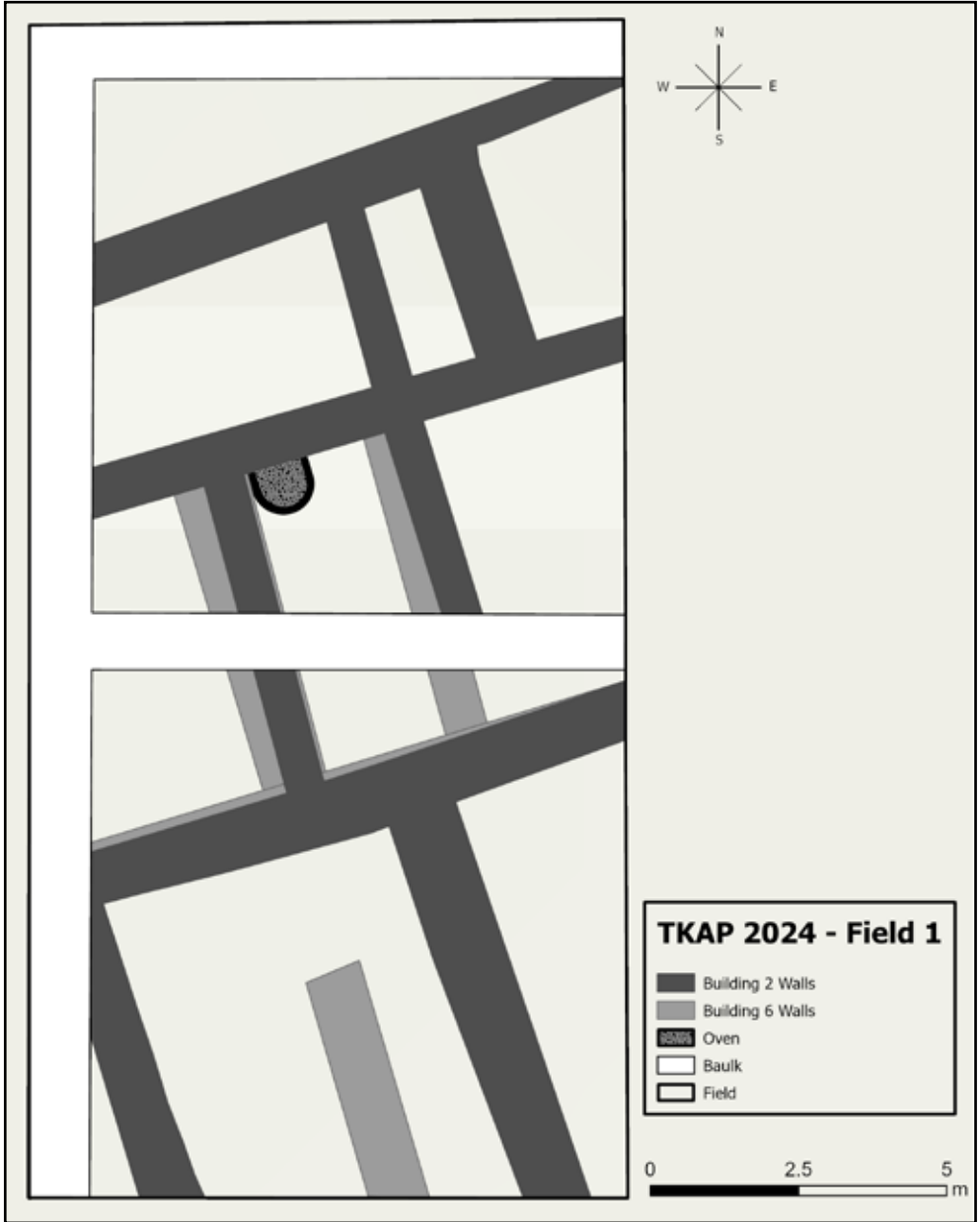
Resim 2: Ana höyüğün kuzeydoğusundaki uydu höyükleri ve höyüğün güneyindeki modern köyde görülebilen alçak höyükleri de gösteren Türkmen-Karahöyük'ün sayısal arazi modeli.

Resim 3: Türkmen-Karahöyük Arkeoloji Projesi'nin 2024 kazı alanları.

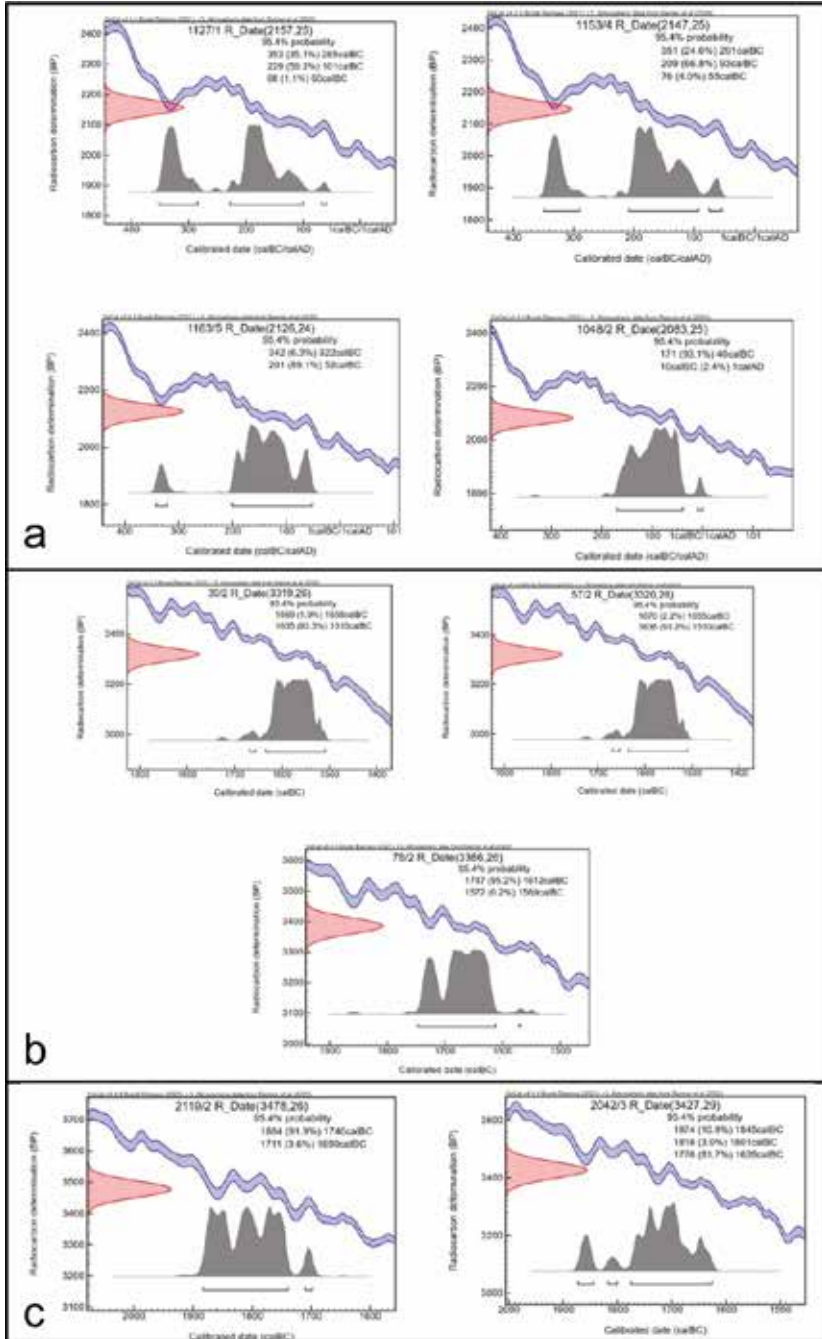
Resim 4: Alan 1'deki mimari planın manyetometre sonuçları üzerine konumlandırılması.

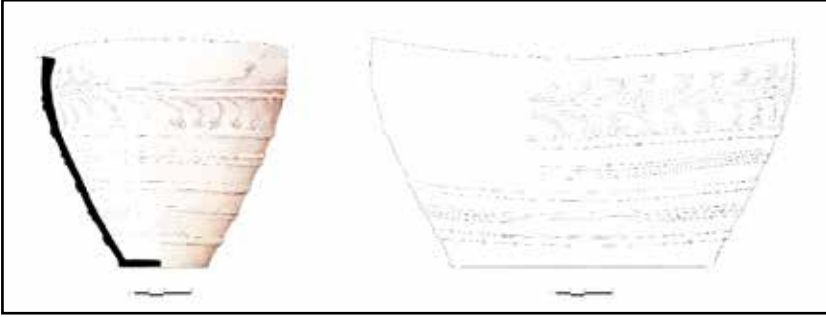
Resim 5: Alan 1'in sezon sonu planı, Harrison M. Morin tarafından hazırlanmıştır

Resim 6: Alan 1'deki yanık tabakayı gösteren bir fotoğraf.

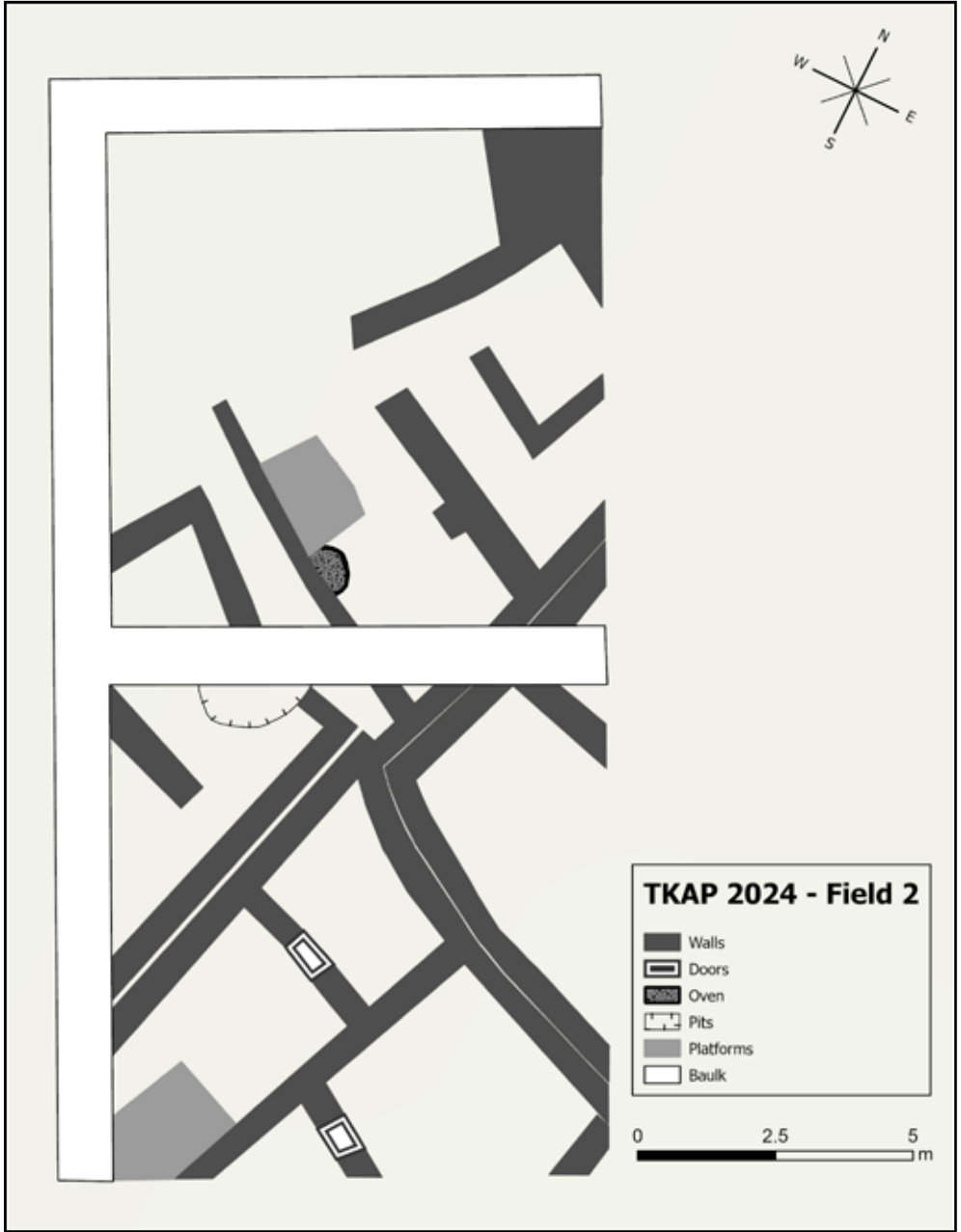
Resim 7: 2024 sezonunda yapılan bazı Karbon 14 sonuçları. a: Alan 1; b: Alan 2; c: Alan 3.

Resim 8: Alan 1'den bulunan küvet.

Resim 9: Alan 1'deki üst yapının dolgusunda bulunan nesnelere.

Resim 10: Alan 2'nin sezon sonu planı, Harrison M. Morin tarafından hazırlanmıştır.

Resim 11: Alan 2'de 4 ve 5 numaralı mekanlar arasındaki kapı.

Resim 12: Alan 2'deki Geç OTÇ evlerinin GTÇ dolgusunda, çukurlarında ve çöplüklerinde bulunan nesnelere.

Resim 13: Alan 3'teki 3W açmasının yarık erozyonu tabasından bulunan nesnelere.

Resim 14: Alan 3, 3W açmasındaki yarığın yamacından bulunan perinatal insan gömüsü.

Resim 15: Alan 1'den bulunan seramikler. a: kalıp yapımı Hellenistik kâse; b: Hellenistik pişirme kapları; c: Dışa çekik ağızlı çömlek; d: Bantlı seramik; e: Bantlı seramik.

KUBADABAD SARAYI KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI**Muharrem ÇEKEN*****Alptekin YAVAŞ****Gökhan MERİÇ****Oktay DUMANKAYA****Furkan BİLİCİ****Gizem ÇETİN****Çağlar AKDAĞ**

Kubadabad Sarayı'ndaki 2024 kazı sezonu, 28.06.2024'te kazı evi hazırlıklarıyla başlamış; 10.07.2024'te kazı depolarının açılmasıyla bilimsel çalışma aşamasına geçilmiş; 12.12.2024'te kazı evi ve depoların kapatılmasıyla saha çalışmaları tamamlanmıştır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Üniversitesi adına Doç. Dr. Muharrem Çeken Başkanlığında Kazı Heyeti üyeleri Prof. Dr. Alptekin Yavaş (1. kazı başkan yardımcısı- Çanakkale 18 Mart Üni.), Araş. Gör. Gökhan Meriç (2. Kazı başkan yardımcısı- Ankara Üniversitesi), Prof. Dr. Rüçhan Arık (Onursal Kazı Başkanı), Prof. Dr. M. Oluş Arık (ekip üyesi), Doç. Dr. Oktay Dumankaya (ekip üyesi- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni.), Öğr. Gör. Çağlar Akdağ (ekip üyesi-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni.), Arş. Gör. Evren Açar (ekip üyesi-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni.), Coşkun Bilgi (ekip üyesi-KBŞB-Arkeolog), Araş. Gör. Furkan Bilici (ekip üyesi-Bandırma Onyediy Eylül Üni.), Araş. Gör. Gizem Çetin (ekip üyesi- Çanakkale 18 Mart Üni.), Arş. Gör. Rümeyya Olutaş (ekip üyesi-Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.) Hasan Çatı (ekip üyesi-Sanat Tarihiçi), Latife Hümay Şenk (ekip üyesi-Sanat Tarihiçi), Döndü Kılıç (Koruma Onarım Uzmanı), Beyza Çayır (Koruma Onarım Uzmanı), Ümit Yıldırım (arkeolog), Osman Gökova (arkeolog), Sıla Karaoğlu

- * Kazı Başkanı, Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, E-posta: mceken@ankara.edu.tr; mceken@gmail.com, ORCID:0000-0003-3092-8355.
Kazı Başkan Yardımcısı, Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, E-posta: alptekinyavas@hotmail.com, ORCID:0000-0003-3081-4462.
Kazı Başkan Yardımcısı, Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, E-posta: gkhnmerc@gmail.com, ORCID:0000-0003-0390-1966.
Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, E-posta: oktaydumankaya@ksu.edu.tr, ORCID:0000-0001-9007-0536.
Araş.Gör.,Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, E-posta: fbilici@bandirma.edu.tr
Araş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, E-posta: gizem.cetin@comu.edu.tr, ORCID:0000-0003-1423-9875
Öğr. Gör. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, E-posta: caglarakdag@ksu.edu.tr.

(arkeolog), Ervanun Us (arkeolog), Esra Çam (arkeolog), Derya Kılıç Koca (arkeolog), Saadet Gökçe (arkeolog), Selçuk Arslanyürek (arkeolog), Ozan Dalgıç (arkeolog), Nalan Ardıç (arkeolog), Meleknur Sağsöz (Sanat Tarihçi), Okan Selçuk Vural (Sanat Tarihçi), Dilara Hitit (Sanat Tarihçi), Alihan Çağman (Sanat Tarihçi) ve bir grup lisans öğrencisi katılım sağlamıştır.

Bu yıl, Konya Müzesi'nden Ali Akyıldız bakanlık temsilcisi olarak görevlendirilmiş, çalışmalar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Üniversitesi ve Konya Büyükşehir Belediyesi'nin sağladıkları ödenek ve yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir.

2024 sezonu Kubadabad Sarayı Kazısı çalışmaları;

1-Çevre düzenleme ve temizlik çalışmaları; 2- Kazı çalışmaları; 3- Sualtı çalışmaları; 4- Buluntular ve değerlendirilmesi; 5- Depolar ve kazı evinde yürütülen çalışmalar; 6-Konservasyon çalışmaları; 7-Geçici Koruma ve onarım çalışmaları başlıkları altında sunulacaktır.

1- ÇEVRE DÜZENLEME VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Kazı alanı ve çevresi, yıl boyunca yoğun yağış rejimi nedeniyle kalın bir ot örtüsüyle kaplıdır. Her yıl kazı öncesinde yapılan ot ilaçlamalarına karşın bu durum büyük ölçüde değişmemektedir. Bu nedenle 2024 sezonunda, kazılması planlanan külliye'nin batı kanadı ile batı ve doğu kanatları arasındaki kesimler başta olmak üzere, tüm alanda uzayan otların temizliğiyle çalışmalara başlanmıştır. Süreç boyunca, Kubadabad Sarayı'nı ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin güvenliği ile kalıntıların korunması amacıyla işaret çubukları ve güvenlik bandıyla sınırlandırılmış gezi güzergâhları oluşturulmuş; uygulama, otların duvar ve diğer kalıntılara zarar vermesini önlemek için sezon boyunca sürdürülmüştür.

2024 sezonunda, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Tabela Yönetmeliği'ne uygun olarak geçen yıl hazırlanan tanıtım tabelaları ile uyarı levhalarının montajı tamamlanmıştır. Bu tabelalarda kazı alanının konumu ve tarihçesine ilişkin metinler ile görsel destekli açıklamalar yer almakta; kazısı tamamlanan yapı ve alanlara yönelik bilgilendirmeler sunulmaktadır. Ayrıca, kazı alanına geçişi sağlayan ana kapı ile yol güzergâhının başlangıcına iki bayrak direği monte edilmiş; Türk Bayrağı ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı armalı bayraklar asılmıştır.

2- KAZI ÇALIŞMALARI

Kubadabad Sarayı 2024 yılı kazı çalışmaları, planlanan program dâhilinde üç farklı alanda gerçekleştirilmiştir. Buna göre, çalışmalar batı kanadı, batı kanadı ile doğu kanadının arasındaki alan ve av sahasının (Şikârgâh) güneydoğusundaki 16 no'lu Yapı olmak üzere toplamda üç farklı alanda yürütülmüştür. Resim: 1-Çizim: 1).

2.1-Saray Külliyesinin Batı Kanadında Yapılan Kazı Çalışmaları

Külliye'nin batı kanadını oluşturan yapılardan ilki, 'İç Kale' taç kapısı olduğu düşünülen açıklığın hemen batısında, batı suruna içten bitişik konumdaki 'Büyük Dikdörtgen Yapı' dir. Plan şeması, iç mekân düzeni ve İç Kale girişine yakınlığı, askeri bir işleve örneğin bir koğuşa işaret eder. Aynı kanattaki diğer yapı, Büyük Dikdörtgen Yapı'nın kuzeybatısında yer alan 'Batı Köşkü'dür. Büyük ve Küçük Saray'da görülen şemaya paralel biçimde, girişten sonra hazırlık ve esas bölümler ardışık dizilmekte; her bölüm Selçuklu sivil mimarisinin geleneksel hol-sofa (eyvan)-oda kurgusuna uymaktadır. Plan bakımından sivil nitelik taşıyan bu yapı ile Dikdörtgen Yapı'yı bağlayan sur hattı oldukça düzensizdir. Bu düzensizliğin, başlangıçta batı tarafta su seviyesinin yüksekliği nedeniyle sur bulunmaması; ilerleyen dönemde su seviyesinin düşmesiyle aynı inşa evresine ait olmayan yapıların bir duvarla birbirine bağlanmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Batı Köşkü'nün kuzeybatı köşesinde küçük bir hamam yer alır. Hamam ile köşk yapısının birleşim noktasında gözlenen dilatasyon izi ile hamamın cehennemlik ayakları arasının örülerek kullanım dışı bırakılması, yapım sırasına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bulgular, önce hamamın inşa edilip bir süre kullanıldıktan sonra işlevinin sonlandırıldığını; ardından mevcut hamam yapısının üzerine veya bitişğine köşkün inşa edildiğini düşündürmektedir.

Köşk ve hamamın inşa aşamalarını daha iyi anlaşılması, batı kanadında daha önce çalışılmayan alanların ortaya çıkarılması ve tüm batı kanattaki mimari düzen ve bağlantıların tespit edilebilmesi amacıyla, kazı çalışmaları 58-T, 58-U, 58-V, 59-T, 59-U, 59-V,60-T, 60-U, 60-V, 61-S, 61-T, 61-U, 62-S ve 62-T numaralı plankarlerde sürdürülmüştür (Resim: 2-Çizim: 2).

Çalışmalar sonucunda, Batı Köşkü'nü batıdan çevreleyen toprak ve kireç harçlı moloz taş duvarlar ile kireç harçlı bir su kanalı ve toprak harçlı bir tahliye kanalı açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, hamamın batı duvarının her iki yanında 'kanat' biçiminde genişleyen kireç harçlı duvarların, toprak harçla kuzey-güney doğrultusunda devam ettiği tespit edilmiştir. Hamamın kuzeyinde, ihata duvarından batıya doğru uzanan toprak harçlı bir duvar kalıntısıyla birlikte değerlendirildiğinde, bu müdahale ve eklemelerin Selçuklu sonrası kullanım evresine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, en alt katmanlardaki bir kontekste Erken Tunç Çağı'na ait mezarlara rastlanmıştır; böylece Toprak Tol Höyüğü'nün mezarlık alanının buraya kadar uzandığı görülmüştür.

Kubadabad Saray Külliyesine temiz su getiren kanalın batı kanadı boyunca devam ettiği tahmin edilmekteydi, bu sezon çalışmalarımızda Selçuklu isale hattının bu alandaki parçası tespit edilmiş, hattın kuzeye doğru uzanan kısmı ortaya çıkarılmıştır.

Batı Köşkü ile hamamın birleşim noktasında (61-S) gerçekleştirilen kazı çalışmaları, yapı temellerinin yerli kaya (göl kayası) yüzeyinin hemen üzerine oturtulduğunu ortaya koymuştur. Hamamın cehennemlik kısmında ve temel dışındaki alanlarda tespit edilen yoğun yanık ve is izleri, yapının sarayın ilk inşa evresinde etkin biçimde kullanıldığını

göstermektedir. Hamamın hemen güneyinde yer alan kuyunun daha sonraki bir dönemde doldurulduğu düşünülmektedir; zira bu evrede isale hattının hamamla doğrudan bağlantısı tespit edilememiştir. Tahminen ilk inşa aşaması sonrasında suyun 1125 m rakıma yükselmesiyle hamam iptal edilip işlevini kaybetmiş olmalıdır. Gerek cehennemlik ayaklarının arası örülmesi gerekse dilatasyonlara bakarak örtüsüyle birlikte kısmen yıkıldığı düşünülen hamamın üzerine Batı Köşkünün inşasının gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Her iki yapının temellerinin kaya üzerinde olmasına rağmen batı kanattaki yapıların aralarını bağlayan ve aynı zamanda ihata eden sur taş/kaya doldurma yöntemiyle temelsiz ve belli bir seviyeye (1125 m rakım) kadar harçsız bir şekilde inşa edilmiştir.

Köşkün batısında harçlı göçükler de tespit edilmiş, göçükler arasında dağınık halde seramik, çini, cam ve madeni eşya parçaları ele geçirilmiştir. Buradaki kazılarda ele geçen sikkeler I. Alâeddin Keykubad dönemine aittir.

Bu sezon batı kanattaki çalışmalarla Saray Külliyesinin ilk inşa dönemi ve sonrasına ışık tutacak önemli sonuçlar elde edilmiştir.

2.2-Saray Külliyesinin Doğu Kanadı İle Batı Kanadı Arasında Kalan Alanda Yapılan Kazı Çalışmaları

13 ve 14 no'lu bina çevresi ve bu iki bina ile 12 no'lu binanın batısında kalan bölgede daha önce kazılmamış alanları ortaya çıkarmak için, Batı Köşkü'nün batısında 57-R, 57-S, 58-R ve 58-S plân karelerini kapsayan kazı ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Bu alanda Kubadabad'ın Selçuklu çağı sonrası kullanımlara ait çoğunlukla toprak harçlı duvar kalıntıları bazıları düzgün planlı mekânlar oluşturacak şekilde inşa edildiği ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3-Çizim: 3).

Daha önceki yıllarda yürütülen çalışmaların devamı olarak, dikdörtgen mekânın ortasında yer alan doğu-batı doğrultulu toprak alanda kazı yapılmış; 57-R ve 57-S plan karelerinde arkeolojik yerleşim tabakasının tabanına ulaşılmıştır. Bu plân karelerin güneyinde kalan 58-R ve 58-S açmalarındaki çalışmalar takip eden senelerde devam etmek üzere yarım bırakılmıştır.

Çalışmalarımızı nihayetlendirdiğimiz 57-R ve 57-S açmalarında, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu toprak harçlı duvar, düzensiz bir halde yayılım gösteren tuğla ve kireç harç tabakası ve yüksek ısıya maruz kalmış toprak izlerine rastlanılmıştır.

2.3-Avlakta (Şikârgâh) Yapılan Çalışmalar

Kubadabad'ın 1. Derecede arkeolojik sit sınırları içinde Toprak Tol'u da ihtiva eden Avlağın güneydoğusunda toprak bir yükselti yer alır. Prof. Dr. K. Otto-Dorn 1965'te buradaki kalıntıyı 16 no'lu yapı olarak adlandırmıştı (Resim: 4-Çizim: 4). Bu alanda kazı çalışmalarına 24.08.2024 tarihinde başlanılmıştır. Çalışmaların başlangıcında yoğun moloz taş ile karşılaşmış olup bu katman 1.kontekst olarak belirlenmiştir. Daha sonra güneyde,

doğuda, kuzeyde ve batıda kalınlığı yaklaşık 120 cm olan kireç harçlı duvarlar ortaya çıkarılmış olup duvarların sınırladığı iç alanın genişliği doğu-batı ekseninde 6.46 m, kuzey-güney ekseninde 6.25 m olduğu anlaşılmıştır. Mekânın kuzeybatı bölümünde 20x20 cm genişliğinde, 2,5-3 cm'lik derz boşlukları bulunan, kuzey-güney doğrultu 3 sıra halinde uzanan ve toplam 15 adet tuğladan oluşan bir zemin döşemesi/eşik ortaya çıkarılmış, buranın mekânın giriş bölümü olduğu anlaşılmıştır. 2. kontekst olarak belirlenen tuğla zemini güney tarafından sınırlayan batı duvarının kuzey yüzünde sıva kalıntıları görülmüştür. Batı duvarının batı yüzünde sıva kalıntısı ile duvardan batıya doğru uzanan taşla karışık harç kalıntısı 3.kontekst olarak belirlenmiştir. Mekânın içinde, güneybatı bölümde, döküntü harç ve kiremit parçaları ortaya çıkarılarak 4.kontekst olarak tespit edilmiştir. Kuzey bölümde ise harçlı zemin üzerinde toplam 24 çivi 1 metal objeden oluşan 4 çivi sırası tespit edilmiş, bunların mekân içerisindeki yayılımını gözlemek amacıyla mevcut *in-situ* konumları muhafaza edilerek 5.kontekst olarak belirlenmiştir.

Çalışmalar boyunca 5. kontekstte yer alan çivilerin sayıları artarak devam etmiş, çivi sıralarının çevresinde doğu-batı ve kuzey-güney yönlerine uzanan ahşap kalıntılar tespit edilmiştir. Kuzey duvardan doğu yönüne doğru uzanan 120 cm genişliğinde bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra 4.kontekst belgeleme çalışmalarının ardından kaldırılmıştır. Doğru duvarının doğusunda biri kırık vaziyette iki adet kiremit ortaya çıkarılarak burası 6. kontekst olarak belirlenmiştir. Kuzey duvarının dışında ters dönmüş durumda biri 2,1 diğeri 2,2cm kalınlığında 20x20cm ölçülerinde biri kırık iki adet turkuaz tek renk sırlı çini ortaya çıkarılmış olup 7.kontekst olarak tespit edilmiştir. Çiniler bir sonraki gün belgeleme çalışmalarının ardından kaldırılmış, ancak çalışmalar süresince kontekst içerisinde benzer buluntulara rastlanmamıştır.

Genel belgeleme çalışmalarının ardından mekân iç bölümünde -960, mekân çevresi -1040 kotlarında çalışmalar sonlandırılmıştır. Çalışmalar sonunda mekânın içerisinde 9 sıra halinde toplam 304 adet çivi ile bunlar dışında daha küçük boyutlu çivi ve metal objeler tespit edilmiş olup mevcut konumlarında muhafaza edilmiştir. Mekânın tamamında ahşap kalıntıları ve çivi sıralarının altında da harçlı bir zemin olduğu anlaşılmıştır. Mekânın kuzey duvara 2,8 m, güney duvara 3,65 m, doğu duvara 3 m, batı duvara 3,6 m uzaklığında merkeze yakın bir bölümde dairesel formlu ahşap direk izlerine rastlanmış, bu izlerin güneyinde yer alan çivi sırasının da çift sıra halinde tertiplendiği tespit edilmiştir. Çift sıralı çiviler, sayım düzenini korumak amacıyla yukarıda belirtilmiş olan 9 sıranın içerisinde tek bir sıra olarak ifade edilmiştir. Çalışmalar esnasında yapının iç güneydoğu bölümünde -931 kotunda ve doğu duvarının dışında -1027 kotunda iki adet sikke ortaya çıkarılmıştır. 5.kontekste ait mevcut durumlarıyla korunmakta olanlar dışında, mekânın iç bölümünde 11 adet çivi, 2 adet metal obje, 1 adet cam bilezik parçasına rastlanmıştır. Duvar temizliği sırasında kuzey duvarı üzerinden biri kurşun olmak üzere 2 metal obje, doğu duvarı üzerinden 1 çivi, güney duvarı üzerinden 1 metal obje elde edilmiştir. Kuzey duvarının kuzeyinde 2 çivi, 1 metal obje, güney duvarın güney tarafında 2 nal parçası, 2 çivi, batı

duvarın batı tarafında 1 bıçak, 5 çivi, 2 metal obje bulunmuştur. 4.kontekst içerisinde 2 çivi ortaya çıkarılmıştır. 5. kontekste yürütülen çalışmalar sonucunda, 4 adet menteşe parçası, 38 adet çivi, 29 adet çivi parçası ve 150 adet çeşitli metal obje ele geçirilmiştir. Bunlardan 87 metal parçanın bir kısmının fragmanlara ait olduğu anlaşılmış; 8 çivi parçası ise bir ahşap kalıntısı üzerinde tespit edilmiştir. Mekânın iç güney bölümünde lacivert sıralı bitkisel süslemeli çini parçası, güney duvarın güneyinden turkuaz tek renk sırlı çini parçaları, turkuaz sırlı seramik parçaları ile muhtelif Eskiçağ ve Ortaçağ dönemlerine ait seramik parçalarına rastlanılmıştır.

Kazı sonucunda ortaya çıkarılan yapı kalıntısının, yaklaşık 1-1,5 m yüksekliğinde ve 1,20 m kalınlıkta duvarları olan 8.40x8.40 m ölçülerinde kule biçimli, kare planlı bir bina olduğu ortaya çıkarılmıştır. Kuzey doğu duvarı doğuya doğru devam etmekte olup kazı sahasının dışında özel mülkiyete girdiği için niteliği şimdilik tespit edilememiştir. Batı duvarında yer alan 1,5 m açıklığa sahip kapının eşiği tuğla döşemelidir. Yapının zemininde bulunan kalın harçlı tabakanın ahşapla kaplı olduğu ancak ahşapların çürüyerek günümüze kadar ulaşmadığı, ahşapları zemine sabitleyen çivilerin ise hâlâ yerinde olduğu anlaşılmıştır. Av kuşlarının tutulduğu bir “kuşhane” olabileceği değerlendirilen yapının etrafı panel çit ile çevrilmiş; üzeri ise profil demir ve saç ile geçici önlem olarak kapatılmıştır.

3- MINDIRAS TEPESİ VE BEYŞEHİR GÖLÜ SUALTI ÇALIŞMALARI

Beyşehir Gölü’nde, Mindiras Tepesi’nin doğu yamacında yer alan sualtı yerleşiminde arazi su altı çalışmalarına karada yürütülen arkeolojik çalışmalarla birlikte başlanılmıştır. 2023 sezonunda su altında kalan mimari kalıntıların planları çıkarılmış olup, 2024 yılı uygulamaları bu plan doğrultusunda yürütülmektedir. Saha organizasyonu ve dalış güvenliğini artırmak amacıyla yapılar A’dan I’ya (ek olarak J ve O) harf kodlarıyla tanımlanmış, bu kodlama hem çalışma disiplininin sürdürülmesine hem de dalgıçların sualtında yön bulmasına hizmet etmiştir.

Sualtı araştırmaları, Mindiras Tepesi’nin doğu yönünde konumlanan A, B ve C kodlu yapıların iç ve dış mekânlarında başlatılmıştır. İlk dalışlarda yapıların iç kısımlarında yoğunlaşan su bitkileri temizlenmiş, akabinde dış cephelerde de bitki temizliği tamamlanmıştır. Bu prosedür, A yapısını takiben sırasıyla B, C, D, E, F, G, H, I, J ve O yapılarında uygulanmıştır. Temizlik fazının ardından (Resim: 5), söz konusu yapıların içlerinde ve çevrelerinde ayrıntılı sualtı yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu incelemelerde Helenistik ve Erken Roma dönemlerine tarihlenen kulp, ağız, dip ve gövde parçaları niteliğinde seramik buluntular tespit edilmiş; söz konusu buluntular teknik çizim, konservasyon/temizlik ve kataloglama işlemleri için kazı evindeki laboratuvara nakledilmiştir.

Belgeleme çalışmaları çok katmanlı bir yöntemle yürütülmüştür. Öncelikle, yapılarla ilişkin yaklaşık beş metre irtifadan, dik (ortografik) açıyla İnsansız Hava Aracı (İHA) fotoğrafları alınmış; bu görseller yardımıyla temel seviyesinde korunan duvarların planları AutoCAD ortamında çıkarılmıştır. Buna paralel olarak, sığ suda 90° düşey eksene yakın

açılarla çekilen yüksek çözünürlüklü fotoğraflardan üç boyutlu fotogrametrik modeller üretilmiş; bu modeller, alan içindeki sonraki müdahalelerin planlanmasına doğrudan girdi sağlamıştır.

Doğu yamaçta göl suları altında kalan on bir yapı üzerinde öncelikle ayrıntılı yüzey araştırması yapılmış, 2024 sezonunda sondaj izinli tek bir alanın belirlenmesine yönelik olarak toplam 400 adet tüplü dalış gerçekleştirilmiştir. Yüzey seramik yoğunluğu, mimari korunmuşluk ve stratigrafik potansiyel gibi ölçütler dikkate alınarak, büyük boyutlu blok taşlardan oluşan D kodlu yapıda sondaj açılmasına karar verilmiştir. D yapısı içinde tespit edilen seramikler ve diğer arkeolojik buluntular, bölgenin kronolojisinin netleştirilmesi ve yerleşimin sosyo-ekonomik çerçevesinin değerlendirilmesi bakımından önemli göstergeler sunmaktadır.

Saha çalışmalarına eşlik eden jeofizik tarama kapsamında, yan taramalı sonar (side-scan sonar) ile göl tabanında toprak altında kalmış olası kültür varlıklarının izleri araştırılmıştır. Sonar taramalarına ilişkin rota hatları, kullanılan frekans ve menzil değerleri, mozaik üretimi ile tespit noktalarının değerlendirmesi ayrıntılı teknik raporda sunulacaktır. Genel olarak 2024 sezonu çalışmalarının bulguları, alanın hem mimari bütünlüğünün belgelenmesi hem de gelecekteki arkeolojik müdahalelerin bilimsel temelde yönlendirilmesi açısından sağlam bir veri seti üretmiştir.

3.1- A Yapısı

Mındıras bölgesinde 2023 sezonunda yürütülen araştırmalar sırasında, kıyıda yaklaşık 59 m açıktaki ve 2,5 m derinlikte konumlanan bir mimari kalıntı tespit edilmiş ve A Yapısı olarak adlandırılmıştır. Doğu-batı doğrultulu, yaklaşık 27×9 m boyutlarında dikdörtgen planlı olan yapının duvarları ortalama 0,25 m yükseklik ve 0,70 m kalınlıktadır.

Sualtı arkeologları tarafından yapı içi ve dışındaki su bitkileri temizlenmiş, durgun su koşullarının yol açtığı partikül ve görüş kısıtı giderilene dek beklenmiştir. Ardından, yapı çevresinde U tarama yöntemi ile sistematik inceleme yapılmıştır. Bu çalışma esnasında burğu kulplu bir amphora gövde parçası ele geçmiştir; benzer örneklerin Sagalassos'ta görüldüğü not edilmiştir. İleride karışıklığı önlemek ve depo kodlamasını standardize etmek amacıyla A yapısından gelen seramiklere AAT kodu verilmiştir. Araştırma sonunda, İHA ortofotoları kullanılarak AutoCAD ortamında plan çizimi hazırlanmıştır.

3.2- B Yapısı

A yapısının 40 m kuzeyinde, kıyıda yaklaşık 50 m açıktaki yer alan ve 2023 sezonunda tanımlanan B Yapısı kare planlı olup yaklaşık 7×7 m boyutlarındadır (Resim: 6- Çizim: 5). Duvar kalınlıkları ortalama 1,20 m'dir ve farklı boyutlarda taşlarla inşa edildiği gözlemlenmiştir. Güney dış yüzde Helenistik Döneme tarihlenen çok sayıda çatı kiremidi tespit edilmiştir. Bunlardan biri iki parçalı fakat tam korunmuş olup 2023'te Kubadabad

Saray kazıları deposuna emanet edilmiştir. Bulgular, yapının kullanım döneminde çatılı olduğunu, çatının güney yönüne çöktüğünü ve kiremitlerin zamanla kumla örtüldüğünü düşündürmektedir.

2024 sezonunda yapı çevresindeki doğal bitki örtüsü elle ve bahçe aletleriyle kökünden sökülüş, ardından yapı 90° dik açıyla fotoğraflanarak yüksek çözünürlüklü mozaikler üretilmiştir. Bu görseller AutoCAD’de değerlendirilerek plan çizimi tamamlanmıştır.

3.3- C Yapısı

2023 dalışlarında, B yapısının 10 m kuzeyinde, kıydan yaklaşık 40 m açıktaki ve 2 m derinlikte C Yapısı tespit edilmiştir. Yaklaşık 13 × 13 m ölçülerinde kare planlıdır (Resim: 6- Çizim: 5); duvar yüksekliği ortalama 0,20 m, duvar kalınlığı 0,70 m’dir. Doğu duvarından B yapısına doğru yaklaşık 10 m uzunlukta ve 0,70 m genişlikte ek bir uzantı dikkat çekmekte; bu uzantının C’nin ana işlevini destekleyen ya da B ile işlevsel bir bağlantı kuran eleman olabileceği değerlendirilmektedir.

2024 sezonunda C yapısının içi ve çevresi detaylı biçimde temizlenmiş; dikenli bitki örtüsü çuvallanarak kıyıya taşınmıştır. Partiküllerin çökmesinden sonra ikişer kişilik iki dalgıç grubu kuzeybatı köşesinden başlayarak biri güneye, diğeri doğuya doğru sistematik yüzey araştırmasına geçmiştir. Yapı içinde farklı dönemlere ait seramikler ele geçmiştir; yüzeyde 34 parça (kulp, gövde, ağız, dip) toplanmıştır. Bu gruba AAU kodu verilmiştir. Ardından duvarlar 90° dik açıyla GoPro Hero 12 Black ile belgelenmiş; Agisoft Metashape ile 3B fotogrametrik model oluşturulmuş; model çıktıları AutoCAD ortamında değerlendirilerek plan çıkarılmıştır.

3.4- D Yapısı

Araştırmalar kapsamında C yapısının 140 m kuzeyinde, kıydan yaklaşık 20 m açıktaki ve 2 m derinlikte D Yapısı tespit edilmiştir (Resim: 7). Kare planlıdır (yaklaşık 4 × 4 m) ve çok iri blok taşlarla inşa edilmesiyle diğeryapılardan ayrılır. Duvar yüksekliği 0,30 m, kalınlığı 1,00 m’dir. 2024 programı uyarınca önce yapı çevresinde 1 m’lik bantta ve ardından iç mekânda bitki temizliği tamamlanmıştır. Temizlik sonrası 5 m irtifadan drone çekimi ile belgeleme yapılmış, akabinde bilimsel dalışlara geçilmiştir.

Yapı içinde poligonal düzensiz taşlardan oluşan moloz yığıntısı, plan bütünlüğüne zarar verilmeden dışarı alınmış ve alan sondaja hazırlanmıştır. İlk etapta batı duvarından başlayarak doğu, güney ve kuzey yönlerine doğru 1x1 m ölçülerinde açma belirlenmiş; hand-fell yöntemi ile partikül uzaklaştırılmıştır. -2 cm seviyesinde seramikler ele geçmiştir; -5 cm’de tam formlu bir kandil (bikonik gövdeli, düz dipli, omuzdan çıkan kulplu, yuvarlak yanma delikli; ABB 1) tespit edilmiş ve in situ belgelenmiştir. Aynı seviyede ikinci bir kandil (ABB 2) ve bir unguenterium boyun-ağız parçası (ABB 5) bulunmuştur. Çalışmaların devamında üçüncü (ABB 3) ve dördüncü (ABB 4) kandiller de tespit edilmiştir.

Ardından açma tüm iç mekâna genişletilmiş; 1 cm kalınlıktaki partikül tabaka hand-fell yöntemiyle kaldırılmıştır. GoPro ve şişme kano desteğiyle 612 fotoğraf çekilerek Metashape’de yüksek çözünürlüklü 3B model üretilmiştir. Sonrasında kazı –5 cm seviyesine kadar indirilmiş; *in-situ* buluntular kasalara alınarak kazı evine taşınmış, temizlik-birleştirme, teknik çizim, katalog ve Munsell renk çalışmaları tamamlanmıştır.

Kazı, batı duvarının iç kesiminden –10 cm kotu korunarak doğuya doğru sürdürülmüştür. Bu sırada kuzey-güney doğrultulu iki büyük blok taş bütünüyle ortaya çıkarılmış; bunları birleştirmeye yarayan, içi kurşun dolgulu bir kenet tespit edilmiştir. Kenetin 20 cm kuzeyinde, kayaya oyulmuş eritme potası oyuğu ve doğusunda akıtma oluğu belirlenmiştir.

Genel olarak –15 cm derinliğe kadar sürdürülen çalışmalarda 114 seramik/buluntu, bir kenet ve yuvası, bir eritme potası oyuğu ile akıtma oluğu saptanmıştır (Resim: 8). Seramikler arasında 3 tam kandil, bir kandilin dip parçası, bir *unguentarium* boyun-ağız parçası, iki *thymiaterion* parçası, büyük ölçüde yerinde kalan bir künk ile çeşitli kaplara ait ağız-dip parçaları ve kulplar bulunmaktadır (Resim: 8). Tüm buluntulara ABB kodu verilmiş; muhafaza için Kubadabad Saray Kazıları deposuna teslim edilmiştir.

3.5- E, F, G, H, I ve O Yapıları

2024 sezonunda bu yapılarda öncelik belgelemeye verilmiştir. İHA-1 (drone) ile ortografik fotoğraflar alınmış; sonrasında iç mekân, duvar üstleri ve çevrede bitki temizliği gerçekleştirilmiştir.

3.6- Side-Scan Sonar Taramaları

Beyşehir Gölü Mindıras Tepesi çevresinde, 37°45’34.32”K – 31°26’2.26”D ile 37°43’48.25”K – 31°27’13.04”D koordinatları arasındaki yaklaşık 9,50 km²’lik alanda yan taramalı sonar (side-scan sonar) ile sualtı yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir (Resim: 9). Sığ suda icrası güç bu yöntem için kiralanan teknenin bordasına özel bir aparat ile cihaz sabitlenmiş ve belirlenen hatlar boyunca tarama yapılmıştır. Tarama sonuçlarında kıyıya yakın bazı anomali yansımaları saptanmışsa da, göl tabanında yoğun bitki örtüsü akustik sinyalleri geri yansıtarak veri kalitesini düşürmüştür (Resim: 10). Bu nedenle kum-zemin altında kalmış olası yapısal anomalilere erişilememiştir. 2025 sezonunda, göl tabanı sedimanı altını okumaya uygun *Sub-Bottom* Profiler ile araştırmaların sürdürülmesi planlanmaktadır.

4- BULUNTULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kubadabad Sarayı Kazısı 2024 yılı sezonunda bulunan Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait toplamda 19 adet etütlük mahiyetteki sikkeler (Resim: 11), konservasyon işlemleri tamamlanarak müzeye teslim edilmiştir.

Diğer buluntu gruplarını, bir kısmı birleşebilen ve form veren bir kısmı form vermeyen sırlı ve sırsız seramik parçaları; yoğunlukla 16 numaralı yapıda tespit edilen metal objeler (Resim: 13); kırık parçalar halinde ele geçen camlar (Resim: 14), işlenmiş taş ve kemik buluntular; türkuaz sırlı çini mozaik parçaları, şeffaf sırlı ve siyah boyalı sır altı sekiz köşeli yıldız ve dört köşeli yıldız çini parçaları oluşturmaktadır (Resim: 12). Çini buluntular arasında 16 no'lu yapının kuzeyinde ele geçirilen iki adet kare biçimli tek renk türkuaz sırlı çini levha (Resim: 12), 13. Yüzyılın ilk yarısı özellikleri gösteren bir yapıya sahiptir. Bu çinilerin dışında, batı kanadında sürdürülen çalışmalar sırasında ele geçen üç adet çini 2002 yılında şantiye alanında tespit edilen depo çinileri grubundan olup 13. yüzyılın sonu 14. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir (Resim: 12). Bu tipteki çinilere Şantiye alanı dışında ilk kez burada rastlanmıştır.

Ayrıca 1 adet gümüş olabileceği düşünülen prehistorik dönem (Erken Tunç Çağı) zikzak motif süslemeli bilezik ve Mındras'ta yürütülen sualtı çalışmalarında ele geçen 4 adet bütüne yakın kandil envanter fişi hazırlanarak müzeye teslim edilmiştir (Resim: 15).

5- DEPOLAR VE KAZI EVİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

2024 yılı çalışmalarında kazı alanında elde edilen buluntular ile etütlük nitelikteki eserler, kazı ekibi tarafından farklı açılardan fotoğraflanmış ve 3D tarama cihazı ile taranarak dijital ortama aktarılmıştır. Blender ve Agisoft Metashape Professional gibi yazılımlar yardımıyla, taranan eserlerin kesitleri ve üç boyutlu restitüsyonları oluşturulmuştur. Temizlik, ölçüm, tümlenme/bütünlendirme ve fotoğrafla belgeleme işlemleri tamamlanan eserler, dönem, malzeme ve niteliklerine göre tasnif edilerek kare kodlu kasalara yerleştirilmiş; korunmaları amacıyla kazı evi depolarında muhafaza altına alınmıştır.

Kazı sezonu içerisinde ortaya çıkarılan mimari öğelerin Drone (İHA) aracılığı ile belgeleme işlemi gerçekleştirilmiş, AutoCAD/Agisoft Metashape Professional gibi programlarla çizimleri yapılarak üç boyutlu belgeleme işlemleri tamamlanmıştır.

Kazı evinde gerçekleştirilen diğer çalışma çalışmalar ise; kazı alanında bulunan eserlerin günlük olarak fotoğrafla belgelenmesi, ölçümlerinin yapılması ve değerlendirilmesidir.

6-KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü'nden kazı çalışmalarına katılan restoratör/konservatörler, bu sezon kazı alanında elde edilen buluntular ile kazı evi depolarında muhafaza edilen etütlük mahiyetteki eserler üzerinde konservasyon ve tümlenme/bütünlendirme çalışmaları gerçekleştirmiştir.

7- GEÇİCİ KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

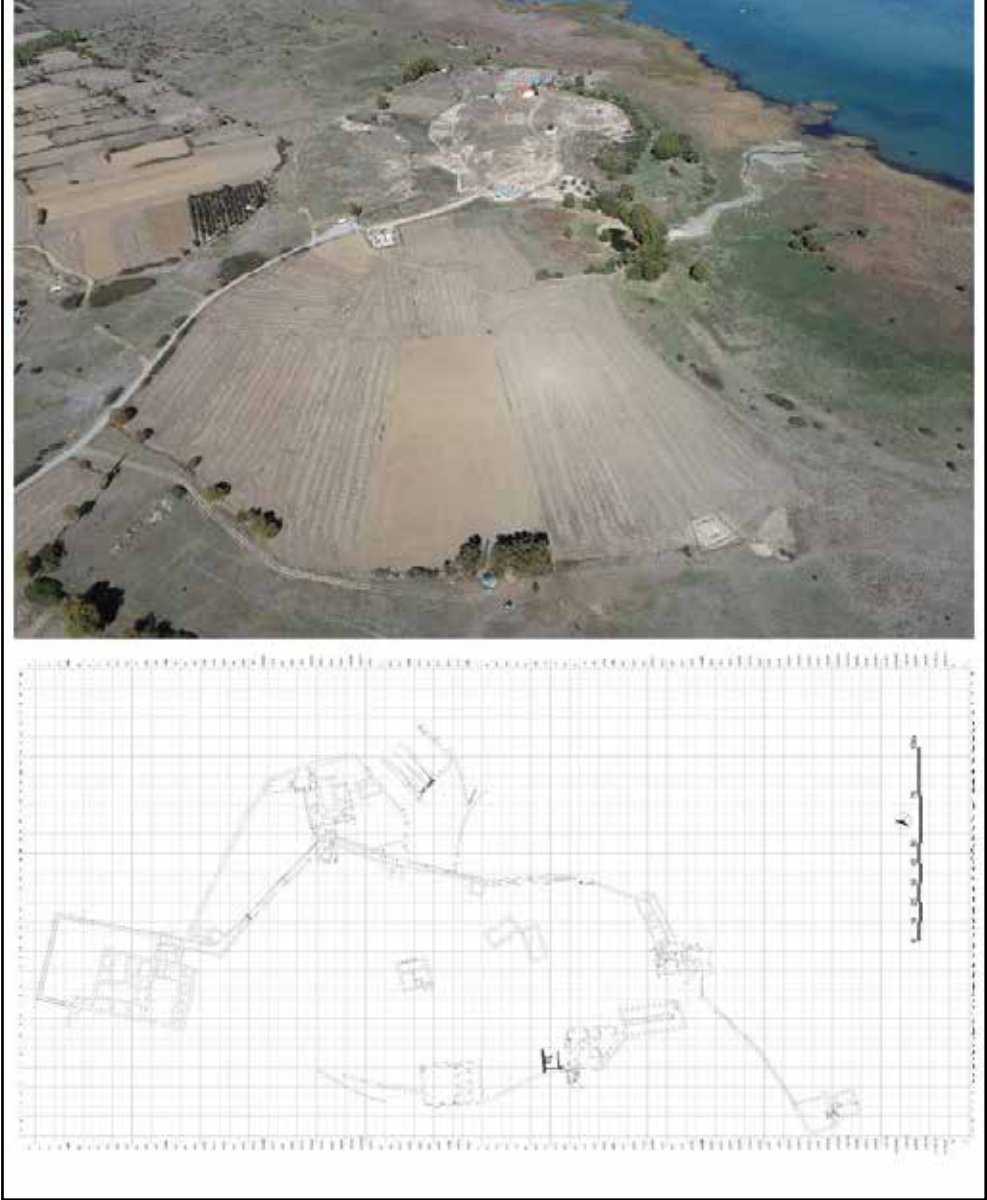
Batı Kanadının Koruma ve Onarım Çalışmaları: Kubadabad Saray Külliyesinin batı kanadında yer alan Batı Köşkü'nün batısında 58-T, 58-U, 58-V, 59-T, 59-U, 59-V,60-T,

60-U, 60-V, 61-S, 61-T, 61-U, 62-S ve 62-T açmalarında kazı ve belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Kazı çalışmaları sonrasında ortaya çıkan mimari kalıntıların; ölçümleri yapılarak, fotoğrafla belgelemeleri ve bilgisayarda üç boyutlu modellemeleri yapıldıktan sonra geçici ve önleyici koruma çalışmaları, tamamlanmıştır.

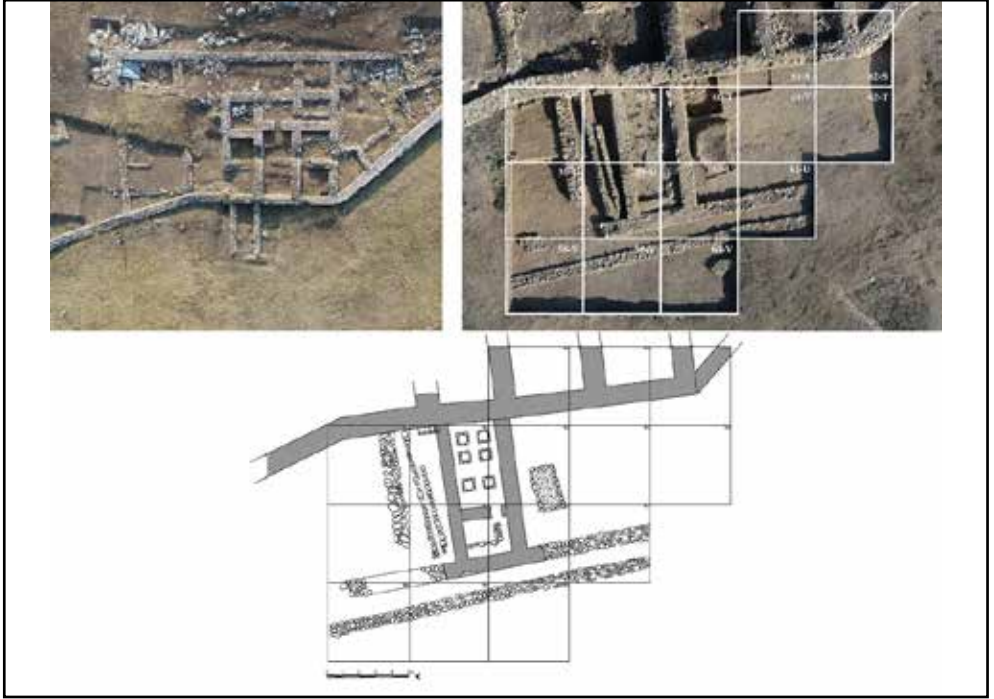
Batı Kanadı ve Doğu Kanadı Arası Koruma ve Onarım Çalışmaları: Kubadabad Saray Külliyesi'nin batı kanadı ile doğu kanadı arasında, Batı Köşkü'nün kuzeydoğusunda yer alan 57-R, 57-S, 58-R ve 58-S plânkarelerinde kazı ve belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Kazı çalışmaları sonrasında ortaya çıkan mimari kalıntıların; ölçümleri yapılarak, fotoğrafla belgelemeleri ve bilgisayarda üç boyutlu modellemeleri yapıldıktan sonra geçici ve önleyici koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

16 no'lu Yapı'nın Koruma ve Onarım Çalışmaları: Külliye'nin güneyinde, içinde bir Eski Çağ Höyüğünü de ihtiva eden av sahasının (Avlak-Şikârgâh) güneydoğusundaki 16 no'lu Yapı'nın dört yönü de 3.10.2024 tarihinde çitlerle çevrelenmiştir. Yerleştirilen çitlerin uzunluğu 60,95 m, yüksekliği 1,5 m, konumu ise kazı alanından en az 1 metre olacak şekilde hesaplanmıştır. Açma duvarları ve yapı temeli taşlarla desteklenerek çatı saçaklarının altına, mekânı yağmur ve kar suyundan korumak için oluk açılmıştır. Arazi eğimi nedeniyle yine yağmur ve kar sularından mekânı korumak için kuzey cephe'deki tel örgünün dibine topraktan set çekilmiştir. Mekânın içerisinde ortaya çıkarılmış metal objelerin, kireç harç tabakasının ve ahşap kalıntıların korunması amacıyla kum ve jeotekstil kullanılmıştır. Metal direkler ve saclar kullanılarak geçici üst örtüsü yapılmıştır.

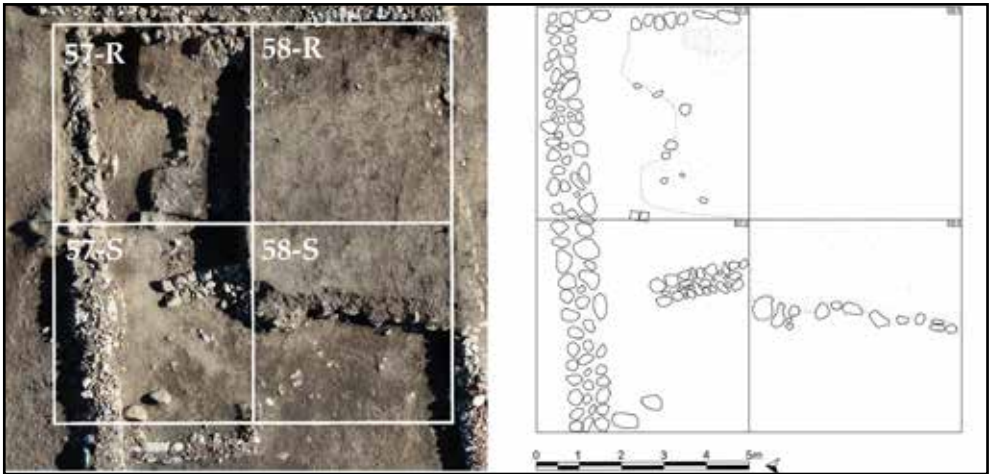
EKLER

Resim 1: Kubadabad Sarayı güneyden çekilmiş hava fotoğrafı ile vaziyet planı.

Resim 2 – Çizim 2: Batı Köşkü'nün batısı, kazı öncesi ve sonrası hava fotoğrafları ile vaziyet planı.

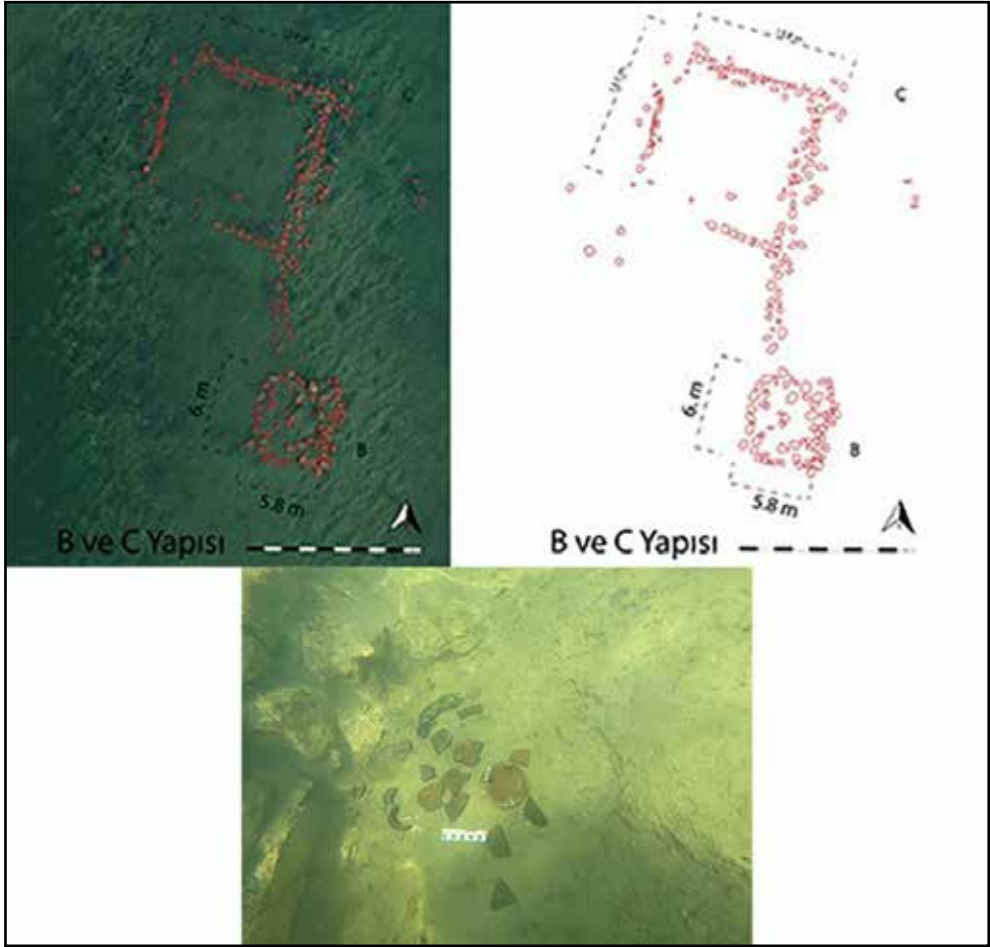
Resim 3 – Çizim 3: Batı Köşkü kuzeyinde yapılan kazı çalışmalarını gösteren fotoğraflar ve vaziyet planı.

Resim 4 – Çizim 4: 16 no'lu Yapı kazı öncesi ve sonrası hava fotoğrafı ile vaziyet planı.

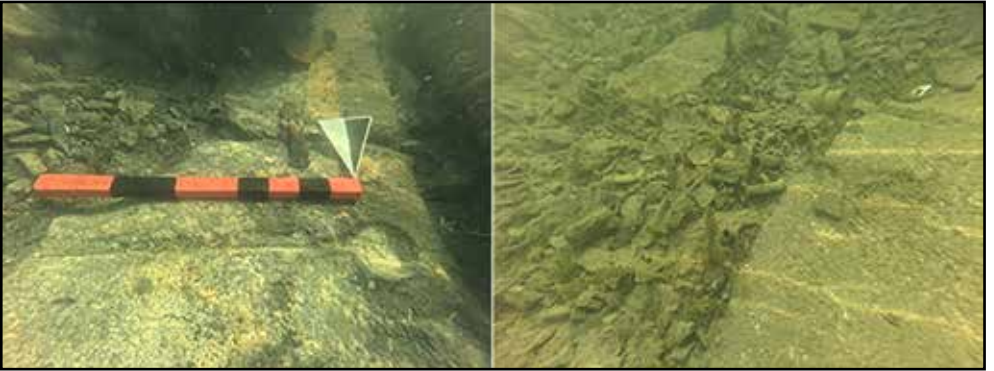
Resim 5: Kazı öncesi, su altı temizlik çalışmaları.

Resim 6 – Çizim 5: B ve C yapıları, vaziyet planı ile seramik buluntuları.

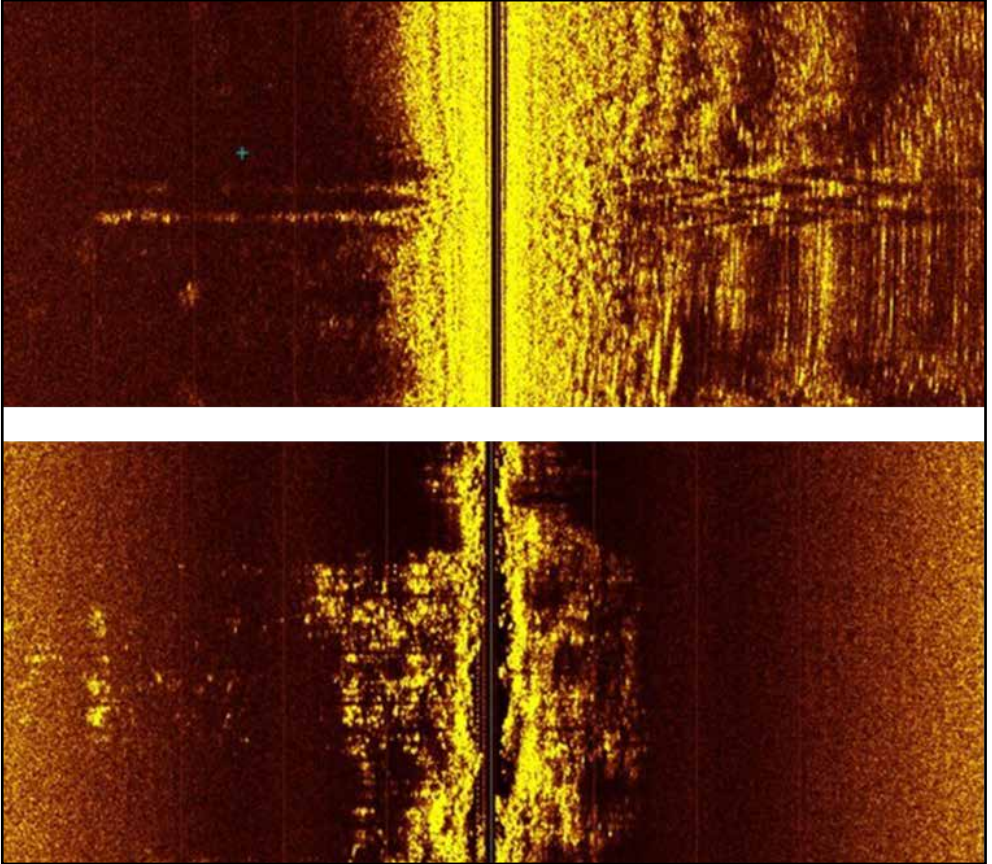
Resim 7: D Yapısı hava fotoğrafı.

Resim 8: D Yapısı, eritme potası ve seramik buluntular.

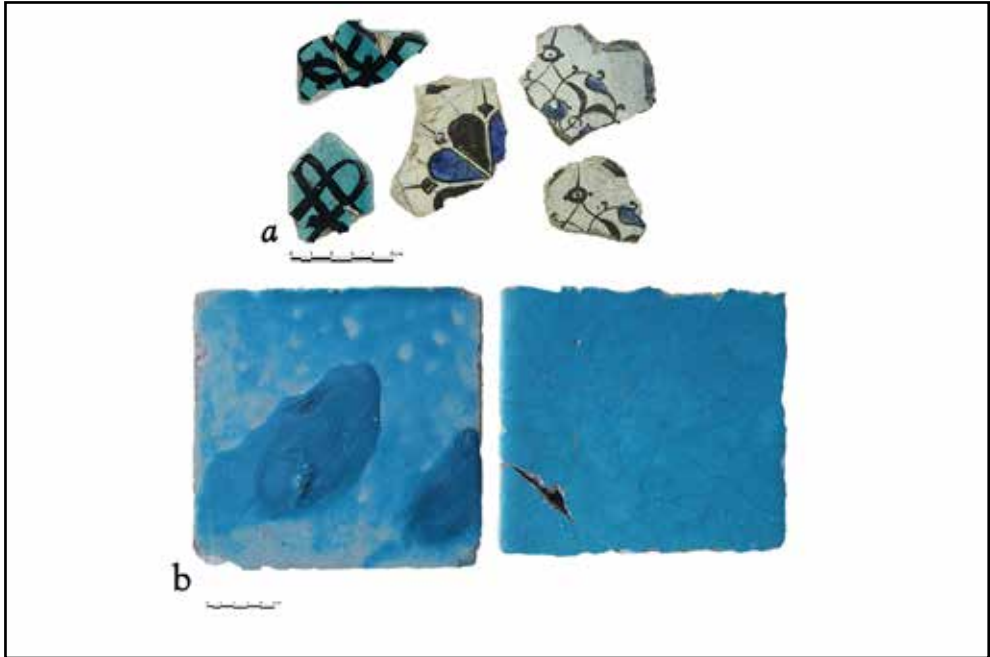
Resim 9: Sonar tarama alanı.

Resim 10: SideScan Sonar yansımaları.

Resim 11: Sikkeler

Resim 12: Depo çinileri ve 16 no'lu Yapı'da bulunan çini levhalar.

Resim 13: Bıçaklar, metal aksamlar, temrenler (ok ucu).

Resim 14: Cam buluntular.

Resim 15: Zikzak motifli gümüş bilezik.

2024 YILI TRALLEİS ANTİK KENTİ KAZI VE ARAŞTIRMA ÇALIŞMALARI (3. SEZON)

Murat ÇEKİLMEZ^{1*}

Merve ARINÇ ÖZYILMAZ

Pınar TAŞPINAR YAMANTÜRK

Mülkiye Nur AVCI

Simge BALCI ÇAKALOĞLU

Mustafa ÜZÜMCÜ

Aytül ÖRGEN

Aydın ili, Efeler ilçesi, Üçgöz mevkiinde yer alan Tralleis Antik Kenti'nde 2024 yılı kazı, onarım, temizlik ve belgeleme çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle 08.07.2024 tarihinde başlatılmış, 18 Aralık 2024 tarihinde sonlandırılmıştır. 2024 çalışmaları, 21 Mayıs 2024 tarihli 8503 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Çekilmez başkanlığındaki heyet üyelerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Tralleis Antik Kenti'nde 2024 yılında yapılan çalışmaların amacı; Hamam-Gymnasium kompleksi sektörünün kuzeyinde doğu-batı aksında uzanan Sütunlu Cadde (Decumanus Maximus) ve bağlantılı korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının açığa çıkartılması, Hamam – Gymnasium Kompleksi mekânların mimari planlarını anlamaya yönelik çalışmaların yapılmasıdır. Bu doğrultuda T.C.

* Prof. Dr. Murat ÇEKİLMEZ; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 09100 Efeler/Aydın. E-Posta: mcekilmez@gmail.com. ORCID: 0000-0002-5922-2973.

Dr. Merve ARINÇ ÖZYILMAZ, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Doktora Programı, Efeler/Aydın; E-Posta: mervearinc@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6672-0631.

Dr. Pınar TAŞPINAR YAMANTÜRK; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Doktora Programı, Efeler/Aydın. E-Posta: ptaspinar@gmail.com. ORCID: 0000-0002-4356-1508.

Arkeolog Mülkiye Nur AVCI; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Yüksek Lisans Programı, Efeler/Aydın. E-Posta: nur1999avci@gmail.com. ORCID: 0009-0003-6881-3032

Arkeolog Simge BALCI ÇAKALOĞLU; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Yüksek Lisans Programı, Efeler/Aydın. E-Posta: sbalcicakaloglu@gmail.com. ORCID: 0000-0001-7141-257X.

Arkeolog Mustafa ÜZÜMCÜ; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Doktora Programı, Efeler/Aydın. E-Posta: mustafauzumcu95@gmail.com ORCID: 0000-0003-3677-203X.

Arkeolog/Harita Teknikeri Aytül ÖRGEN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Yüksek Lisans Programı, Efeler/Aydın; E-Posta: aytul.orgen@gmail.com; ORCID: 0000-0002-9065-3376.

1 Çalışmalara Aydın Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nden Arkeolog Yusuf Çorbacıoğlu Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak katılım sağlamıştır. Kendisine özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın “*Geleceğe Miras*” projesi kapsamında yürütülen kazı çalışmaları ile ele geçen buluntuların belgelenmesi ve yayın haline getirilmesi sağlanmıştır. Bu çalışmalar kapsamında çevre düzenlemeleri yapılmış ve antik kentin tamamında can güvenliğiyle ilgili önlemler alınmıştır. Çalışma boyunca halkın kültürel bilinç farkındalığının oluşturulması için yapılan faaliyetler gerçekleştirilmiş ve ortak paydaşların desteği ile kentin tanıtımı sağlanmıştır.

1. YABANI OT TEMİZLİĞİ, ÇEVRE DÜZENLEME VE YANGINI ÖNLEME ÇALIŞMALARI

Aydın ili, Efeler ilçesi sınırları içerisinde yer alan Tralleis antik kenti (Harita 1) 256 hektarlık büyük bir alanı kaplamaktadır. 1996 yılından itibaren günümüze kadar açığa çıkarılan hamam gymnasium kompleksi, Roma villaları, kilise ve diğer kazı alanları çevresinde yabancı ot temizliği yapılmış bunun yanında yangın ve diğer tehlikeleri önlemeye yönelik tedbirler alınmıştır (Çizim: 1). Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik bilgilendirme tabelaları Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan izin alındıktan sonra belirlenen alanlara yerleştirilmiştir. Kazı evi ve çevresi ile mutfak, çalışma ve depolama alanlarında gerekli temizlik işlemleri yapılmıştır. Özellikle 1996 yılından itibaren kazı çalışmaları sonucunda taşınan etütlük eserlerin bulunduğu arkeolojik eser deposunda gerekli temizlik, düzenleme, dijital dosyalama sistemi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Hamam gymnasium kompleksinin kuzeyinde yer alan doğu batı doğrultulu sütunlu caddede açmaların kesitleri düzenlenmiş, koruma ve güvenlik önlemleri alınmıştır. Açmaların kenarlarına ahşap koruma bantları yapılmış uyarıcı levhalar yerleştirilmiştir.

2. KAZI VE ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

2a. Sütunlu Cadde (Decumanus Maximus) ve Çevresinde Yapılan Kazı Çalışmaları

TRL24GYMSÜTCAD-B3 Açması

Yaklaşık 3 hektarlık geniş bir alanı kaplayan, 200 x 200 metre ölçülerindeki hamam gymnasium kompleksinin kuzeyinde, doğu batı doğrultulu bir sütunlu cadde (Decumanus Maximus) yer almaktadır. 2024 yılı Tralleis Antik Kenti Geleceğe Miras Projesi kapsamında Sütunlu Cadde kazı çalışmalarına, Aydın İli, Efeler İlçesi, Mesudiye Mahallesi, 739 Ada, Parsel 5'te, ED 0 UTM 6° X: 37.8606882 Y: 27.8354218 Boylam:27.83542 Enlem: 37.86068 koordinatlarında yer alan TRL24GYMSÜTCAD-B3 olarak adlandırılan açmada başlanmıştır (Resim: 1). Söz konusu açmanın ölçüleri 10×15 m boyutlarında (150 m²-lik) belirlenmiş olup, çalışmalar 154,22 m kot seviyesinde başlatılmıştır. TRL24GYMSÜTCAD-B3 açmasında çalışmaların amacı sütunlu cadde sektörünün batı yönde takibi ve diğer kültür varlıklarının tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Açmanın kuzey kesitin-

de 152,63 m ve 152,44 m kotlarında geç dönem kuzey atölye yapısının devamı olduğu düşünülen 2,50 m uzunluğunda kireç harç ve moloz taşlardan oluşturulmuş duvar tespit edilmiştir. Aynı zamanda çalışmaların devamında 153,90 m kotunda TRL24GYMSÜTCAD-B3 açmasının kuzey kesiti boyunca, doğu – batı doğrultulu olarak cadde aksında devam eden ve “A Yapısı” olarak adlandırılan mekân açığa çıkartılmıştır. Mekânın TRL24GYMSÜTCAD-B3 açması sınırları içinde kalan kısmı 8,90 m uzunlukta, en yüksek kısmı 1,45 m yüksekliğinde ölçülmüştür. Söz konusu mekân ve çevresinden ele geçen arkeolojik materyal mekânın kullanım işlevinin tespiti ile ilgili sonuç verebilecek veriler sunmamaktadır. Fakat A yapısının duvar hattının iki farklı kotta oluşu deprem ile ilişkilendirilirken, yer yer devşirme mimari ögeler, moloz taş ve kiremit kullanılarak oluşturulması, kullanılan mimari öğelerin İS 2. yüzyıl mimari özellikleri göstermesi mekânı İS 2. yüzyıldan sonraya tarihlemektedir. Ek olarak söz konusu mekânın duvar hattı boyunca devam eden bir kanalizasyon sistemine, yer yer çökmüş olarak, 153,20 ve 153,12m kotta horasan harcı kullanılarak oluşturulmuş iki, sütunlu cadde zemin bloklarının üzerine 152,99 m kotta kireç harç kullanılarak oluşturulmuş bir zemin olarak olmak üzere toplamda 3 farklı zemine sahip olduğu tespit edilmiştir. Sütunlu cadde zemin bloklarının üzerine harç ile yapılmış olan söz konusu 3. zeminin alanın en son kullanım evresinde olası deprem nedeniyle bozulan yer düzleminin seviyesini eşitlemek ve olası kuzey dükkânları çevresinde yürüme düzlemi ya da bir portiko (?) oluşturmak için yapıldığı düşünülmektedir. TRL24GYMSÜTCAD-B3 açmasında yürütülen çalışmalar sonucunda sütunlu caddeye ait 153,33 m ve 152,65 m kotlarında değişen seviyelerde toplam 37 adet zemin bloğu açığa çıkartılmıştır. Bloklar arasındaki kot farkının arazinin eğimli olmasından kaynaklı olduğu düşünülse de blokların yoğun tahribi ve yer düzlemindeki yer yer çöküntülerden dolayı deprem ile de ilişkilendirebileceği düşünülmektedir. Açma içindeki çalışmalar 152,45 m kotunda tamamlanmıştır. Çalışmalarda etütlük nitelikte 1 adet bronz aslan protom parçası, 5 adet mermer sütun başlığı parçası, 4 adet mermer mimari üst yapı elemanı parçası, 3 adet mermer yivli sütun tamburu parçası, 2 adet mermer tavan kaseti parçası ele geçmiştir. Ayrıca çalışmalarda dolgu toprak içinde yoğun olarak İS 4-5. yüzyıllara tarihlenen pişmiş toprak depolama kabı parçaları, az sayıda Helenistik Dönem’e tarihlenen pişmiş toprak siyah firmisli kap parçası ve dolgu toprakla karışık hayvan kemiği parçası ele geçen buluntular arasındadır.

TRL24GYMSÜTCAD-B4 Açması

TRL24GYMSÜTCAD-B3 açmasında değişen dolgu niteliği ve açma boyunca takip edilen duvar sıralarının kesintiye uğraması sebebiyle B3 açmasının batı yönde devamında, “Geleceğe Miras Projesi kapsamında 11,90x10,50 m ölçülerinde yeni bir çalışma alanı belirlenmiş ve alan TRL24GYMSÜTCAD-B4 olarak adlandırılmıştır (Resim: 1). Söz konusu alanda çalışmalar 154,12 m kottan başlatılmış olup, alanın ilk olarak tespit edilen stratigrafik ayrımı; 154,12 m kottan 153,40 m kota açık renkli kireç harç parçalarıyla taş ve pişmiş toprak tuğla parçalarından oluşan bir dolgu niteliği sunarken 153,40 kottan 152,45 m kota kadar görülen koyu renkli tabaka, daha az miktarda taş ve pişmiş toprak tuğla dolgusuna

karşın üst dolguya nazaran daha rafine olarak tanımlanmıştır. TRL24GYMSÜTCAD-B4 açmasının kuzeyinde batı yönlü yapılan kazı çalışmalarında B3 açmasında kesintiye uğradığı tespit edilen A Yapısındaki taş örgü duvarın, aynı aksta B4 açmasında 152,67 m kotunda devam ettiği görülmüştür. Çalışmaların sonunda TRL24GYMSÜTCAD-B3 ve TRL24GYMSÜTCAD-B4 açmalarının kuzey kesiti boyun devam eden A yapısının doğu-batı yönlü toplam uzunluğu 35,00 m olarak ölçülmüştür. Nitekim B3 açmasında gerçekleşen çalışmalar yapı ve yapının evreleri hakkında daha net bilgilere ulaşılmamasına sebep olmuştur. Böylece A yapısının Kuzey Duvar Hattı I ve Kuzey Duvar Hattı II olarak adlandırılan iki evreli evreye, açmanın genelindeki mimarinin kuzeyden güneye harçlı taban, Kuzey Duvar Hattı I, Kuzey Duvar Hattı II, kanal ve taş örgü duvarla bitişik harç zemin, güneyde ise Sütunlu Caddeler blokları olarak sıralandığı tespit edilmiştir. Buna göre Kuzey Dükkânlar 'da olduğu gibi burada da birden fazla dükkâna çok evreli, temel oluşturma amacıyla kullanılan duvar temeline ulaşıldığı düşünülmektedir. Temel seviyesi alt kotlardan yukarı doğru tabakalanmış olmalıdır. Bu duruma en büyük kanıt ise açığa çıkartılan kanal sisteminden ele geçen Helenistik Dönem, Erken Roma İmparatorluk evresine ait seramik parçaları ve küçük buluntulardır. Üst kotlara çıkıldıkça buluntu yoğunluğu İS 4-5. yüzyıl evresinde yoğunlaşmaktadır. TRL24GYMSÜTCAD-B4 açmasında yürütülen çalışmalarda açığa çıkartılan sütunlu cadde zemin blokları TRL24GYMSÜTCAD-B3 açmasının devamı olarak kabul edildiğinden süregelen blok sıra numaraları devam ettirilmiştir. Böylelikle çalışma sonucunda toplam 54 adet sütunlu cadde zemin bloğu açığa çıkartılmıştır. Her bir bloğun ölçüleri ve kot seviyeleri raporlara eklenerek, bloklar fotoğraflanmış ve plan çizimine eklenmiştir. Açma içinde çalışmalar 152,21m kotunda sonlanmıştır. Çalışmalarda ele geçen etütlük nitelikte 8 adet bronz sikke, 1 adet bronz kemer tokası, 1 adet demir kama, 1 adet mermer eşik taşı, 1 adet mermer sütun başlığı parçası, 1 adet pişmiş toprak figürin parçası, 1 adet mortar parçası ele geçmiştir.

TRL24GYMMC2B Açması

Aydın ili, Efeler ilçesi Mesudiye Mahallesi Üçgöz Mevkii, 739 Ada 6 parsel 170 pafta 4 ağaç zeytini havi tarla niteliğindeki ana taşınmazda ED 50 UTM 6° Y: 573598.79 X: 4190891.62 Boylam: 27.83622 Enlem: 37.86085 koordinatlarında bulunmaktadır (Resim: 2). Kazı çalışmaları 155.04m kotundan başlatılmış olup, açmanın ölçüleri sütunlu cadde aksı takip edilerek plan kare içerisinde 11,77x5,00 m olarak belirlenmiştir. Söz konusu plan kare içinde 2023 yılı kazı çalışmalarında açığa çıkartılan sütunlu cadde bloklarının açmanın güney kesitinde bulunan kısmı açığa çıkartılmış olup söz konusu blokların boyutlarının batıdan doğuya 1. blok 1 x 0.81 x 16 m, 2. blok 71x 36 x 16 cm, 3. Blok 1.24 x 0.71 x 17 cm olduğu ölçülmüştür. TRL24GYMC2B açmasından ele geçen seramik parçaları, metal objeler, demir çiviler, şpolien mimari öğeler, yoğun miktarda cam ve demir cüruf buluntulardan yola çıkarak bu alanın olasılıkla en erken İS 5. yüzyıldan itibaren doldurularak kapatılmış olduğu düşünülmektedir. Çalışmada farklı kotlarda ele geçen ve İS 2-3. yüzyıllara tarihlenen sigillata formuna ait kırmızı astarlı seramik parçalarının varlığı bu alanın

söz konusu dönemlerde işlev gördüğünü destekler niteliktedir. Ayrıca en erken buluntu olarak değerlendirilen Helenistik Döneme tarihlenebilecek seramik parçaları içinde 1 adet Batı Yamacı Seramiği skyphos (TRL24GYMC2B.S98) parçasından yola çıkarak alanın Helenistik dönemde kullanım gören bir başka alandan elde edilen toprak ile doldurulduğu söylenebilmektedir. Söz konusu açma içerisinde gerçekleşen kazı çalışmaları sonucunda açma içerisinden farklı kotlarda etütlük nitelikte toplam 5 adet bronz sikke, 3 adet bronz obje, 1 adet yazıtlı mermer parça, 1 adet pişmiş toprak kolye ucu, 6 adet pişmiş toprak figürin parçası ele geçmiş, eserler gerekli dokümantasyon işlemlerinin ardından kazı eser deposunda koruma altına alınmıştır. Çalışmalar açma içi seviyesinin, 154,70 m kotunda sütunlu cadde zemin blokları seviyesinde eşitlenmesi ile sonuçlanmıştır.

TRL24GYMC3 Açması

2024 yılında C plan karesi içinde çalışılan ve Aydın ili, Efeler ilçesi, Mesudiye Mahallesi, 739 Ada, 5 Parsel, 170 Pafta, 21 Ağaç, 9 Zeytin aşırı havi tarla niteliğindeki Üçgöz mevkii ana taşınmazında, ED 50 UTM 6° X: 4190894.28 Y: 573570.49 Enlem: 37.86087 Boylam: 27.83590 koordinatlarında bulunan TRL24GYMC3 açmasında çalışmaların amacı bir önceki sezon C plan karesinde, sütunlu caddenin kuzeyindeki yapılan çalışmalarda tespit edilen atölyelerin batı yönde tespiti ve söz konusu alandaki kültür varlıklarının takibinin yapılması olarak belirlenmiştir (Resim: 3). Bu kapsamda açma ölçüleri TRL23GYMC1 ve C2 açmalarının 8,80 m batısında, 10,00 x 2,63 m olarak planlanmıştır. Çalışmalarda 153,95 kotunda 1.91x1x0.50 m ölçülerinde düzensiz taşlarla örülmüş ve bağlantısı oval biçime yakın formda düzenlenmiş bir duvar sırası tespit edilmiştir. Ele geçen yoğun miktardaki cam cüruf buluntusu alanın cam atölyesi fikrini destekler nitelikteki buluntular olarak kabul edilmiştir. Devam eden çalışmalarda 153,89 m kotta, 0.53 0.46x0.28 m ölçülerinde bir adet mermer blok tespit edilmiş olup iç kısmında 21 cm çapında düzenlenmiş bir delik yer aldığı görülmüştür. Yapılan incelemelerde söz konusu parçanın ilk kullanımı olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemi'nde künk sistemini yönlendirmek kullanıldığı düşünülmekte fakat açmanın bu tabakasındaki spoliyen malzeme olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca açmanın batı kesitin 79 cm doğusunda 153,46 m kotunda, doğu-batı doğrultulu iki adet eutynteriaya ait blok açığa çıkartılmıştır. C1 ve C2 açmalarındaki sırayla yaklaşık 20 m'lik bir sıraya hizalı olan bloklardan batı kesite yakın olan bloğun İS 2.yüzyıl yapılan eutynteriaya ait olduğu fakat sonrasında ikinci kullanıma sahip olduğunu kanıtlayan oval biçimli bir kenara sahip olduğu görülmüştür. Plan kare içinde yürütülen çalışmalar 153,74 m kotunda sona ermiş olup, çalışmalarda etütlük nitelikte 9 adet bronz sikke, 2 adet nikel Osmanlı Sikkesi, 1 adet cam kaide parçası ele geçmiştir.

TRL24GYMC4 Açması

Tralleis Antik Kenti'nde yer alan doğu-batı doğrultulu sütunlu caddenin kuzeyinde daha önceki yıllardan takibi yapılan olası kuzey atölyeler sektöründeki yapılaşmayı saptamak ve diğer kültür varlıklarını tespit etmek üzere oluşturulan diğer bir çalışma alanı

TRL24GYM-C4 olarak belirlenmiştir. TRL24GYM-C4 Aydın ili, Efeler İlçesi, Mesudiye Mahallesi, 739 Ada 5 Parsel, 170 pafta Yirmi Bir Ağaç Zeytin Dokuz Aşı Havi Tarla niteliğinde Üçgöz Mevkii ana taşınmaz üzerinde WGS 84, ED 50 UTM 6° X: 4190886.71 Y:573554,97 Boylam: 27.83572 Enlem: 37860,81 koordinatlarında yer almaktadır. Çalışmalar 155,10 m kotundan başlatılmış olup kuzey yönlü yapılan çalışmalarda, doğu yönünde en üst kottaki zeminin yer yer çöktüğü tespit edilmiştir. Özellikle açmanı güneyinde kireç harç ve moloz taş döküntüsü tespit edilmiş, döküntünün yine tabana ait olduğu düşünülmektedir. Bu döküntünün yapılan çalışmalarla batı hattında devam ettiği gözlemlenmiştir (Resim: 4).

2.b. Hamam Gymnasium Kompleksi Kazı Çalışmaları

TRL24GYMDER Açması

TRL24GYMDER açması Aydın İli Efeler İlçesi Mesudiye Mahallesi, 739 Ada 9 Parsel 170 pafta Bir Aşı ve Üçgöz Harabeleri Havi Tarla niteliğindeki Üçgöz Mevkii Ana Taşınmazında ED50 UTM 6° X: 4190823.81 Y:573522.78 Enlem: 37.86024698 Boylam: 27.83535143 koordinatlarında yer almaktadır (Resim: 5). Bu alandaki kazıların amacı, mekân içi kültür tabakasının saptanması ve yüzeyde görülen Bizans Dönemi bulgularının açığa çıkarılmasıyla Roma İmparatorluk Dönemi kültür varlıklarının tespiti olarak belirlenmiştir (Çizim: 2). Bu kapsamda 10,30 x 12,40 m planlanan sektör açmasının içinde A, B, C, D, E, F ve G olmak üzere kuzeyden güneye yedi plan kareyle devam edilmiştir (Çizim: 2-3). Mekânın kuzeybatısında planlanan ilk açma, 5,78 x 2,83 m ölçülerindeki TRL24GYMDER-A plan karesidir. Kazı çalışmalarında açmanın batı kısmında horasan harçlı bir zeminden oluşan, güneyde pişmiş toprak tuğla ve harç ile oluşturulmuş duvar, önünde kireçle desteklenerek dairesel formlu üç haznenin yer aldığı tespit edilmiştir. Kuzeyde ise pişmiş toprak tuğla üzerine harç ve sıvayla oluşturulmuş iki dörtgen formlu hazneyle doğusunda bir adet pişmiş toprak kabın kireç harçlı yuvaya yerleştirildiği dairesel hazne açığa çıkartılmıştır. Çalışmalarda yoğun miktarda ele geçen mor ve mavimsi mor boyaların üretiminde kullanılan Bolinus Brandaris (Purple Dye Murex), Hexaplex Trunculus (Trunculus Murex) ile pembemsi mor rengin elde edildiği Magallana (Oyster Shell-İstridye Kabuğu), boyalı freskler, yanık izlerine sahip depolama kapları, kemik ve cam parçalarıyla birlikte atölyenin boya atölyesi olduğu tespit edilmiştir. A plan karesinde görülen pişmiş toprak tuğlalardan oluşan zeminin doğusunda planlanan TRL 24GYMDER-B plan karesinin tamamında pişmiş toprak taban tuğlalardan oluşan zeminin devam ettiği görülmüş ve mekânın son kullanım evresiyle ilişkili ‘atölye ve depolama alanı’ olduğu anlaşılmıştır. Buna ek olarak plan karelerin mekân duvarlarıyla kesiştiği alanlarda horasan harcı üzerine mermer plakaların yerleştirildiği görülmüş ve yapının hali hazırda blok taşlarla örülü duvarlarının Bizans Dönemi evresinde Roma İmparatorluk Dönemi mimari öğelerinin spolien malzeme olarak kullanıldığı ve zeminlerle duvarların mermer plakalarla kaplandığı anlaşılmıştır. A plan karesinin güney kesit bitişiğinde ise TRL24GYMDER-C plan karesi

olarak adlandırılan, duvar hattı karşılığı ile zemin tespiti amacıyla başlatılan yeni bir plan kare açılarak kazılara devam edilmiştir. Bu kapsamda, çökmüş zemin dolgusu, mermer plakalar ve pişmiş toprak kiremitle (imbrex ve tegula / stroter ve kalypter) tuğla parçaları yanı sıra Roma İmparatorluk Dönemi terrasiğillata formuna ait örneklerin bulunması, dolgu niteliğinin diğer plan karelerde de görülen en yoğun örneklerinden birini oluşturmuştur. Plan karenin kuzeyi, A plan karesinin güneyinde 10 cm'lik sıkıştırılmış toprak dolgu altında, 153,83 m kotta, mermer bordürle sınırlanmış, mavi, beyaz ağırlıklı, sarı, kırmızı renklerden oluşan mozaik ilk kez bu alanda tespit edilmiş olup mekânın diğer plan karelerindeki takip seviyesini de belirlemiştir. Söz konusu seviyelerde genellikle mozaığın tahrip edildiği alanlara ait yoğun tesseralarla A ve C plan kareleri arasında yer yer yanık alanlar görülmüştür. Bu durum İS 3-4. yüzyıllara tarihlenebilecek özellikler sergileyen mozaığın üst kısmının Erken Bizans Dönemi'nde oluşturulmaya başlanan atölyelerin dönem içindeki evrelerde geçirdiği tahribatın üzerine dolguyla kapattığını ve yerine yeni bir zeminle yapılaşmanın sürekliliğini sağladığı anlaşılmıştır. Mozaığın takibiyle birlikte üst kısmının ince bir harçla örtülerek mermer zemin plakalarıyla kaplandığı ve bu plakaların da sonraki evrelerde tahrip edilerek çok evreli şpolien olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Korunan dörtgen formulu panelde Hamam Gymnasium Kompleksi'nin suyla ilgili bir yapı olması sebebiyle Poseidon'la ilişkili olduğu düşünülen ana panele eşlik etmek üzere işlenmiş *hippocampus* ile küçük ve büyük iki yunus balığı, koyu mavi, beyaz, kırmızı, mavi ve sarı renklerle işlenmiş olduğu görülmüştür (Çizim: 3). C plan karesinin doğu kesitine bitişik halde oluşturulan TRL24GYMDER-D plan karesindeki çalışmalarda Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olan mozaikli salon/dershane yapısının, orta duvar hattının yapıldığı evreden başlayarak farklı bir işlev için kullanıldığı, Bizans Dönemi'nde boya atölyesiyle birlikte işlevde kullanıldığı düşünülmektedir. Mozaik tahribatıyla ortaya çıkan alt taban üzerinde en az iki zeminin varlığı ve İS 4-6. yüzyıllar aralığındaki buluntular da bu savı desteklemektedir. TRL24GYMDER-E plan karesi, C plan karesinin güney kesit bitişğine oluşturulmuştur bu alanın en önemli verisi, A ve C plan karelerinde görülen atölye yangını/hazne içi yakılan malzemenin artığı olarak değerlendirilen, kireç harç ve horasan harcı arasında görülen yanık tabakanın devamının tespit edilmesiyle yanık tabakanın atölyeyle ilişkilendirilmesini sağlamasıdır. Ele geçen buluntulardan bu alanın Bizans Dönemi'nde atölye ve depolama alanı önünde atölyeyle ilişkili dükkân benzeri bir alanın varlığı akla gelmektedir. E plan karesinde C plan karesinde tespit edilen mozaik panelin devamı niteliğinde yunus balığı ve hippocampusun tahrip olan kısmı tespit edilmiş ve mekânın altyapı sistemi (kanalizasyon) bacası saptanmıştır. Kanalizasyon, fotoğraflanarak belgelenmiş ve alt yapı sisteminin anlaşılmasına yönelik mimari çizimleri yapılmıştır. TRL24GYMDER-F plan karesi ise E'nin doğu kesitine bitişik olarak planlanmıştır. Bu alan, E ve D plan karelerinin devamı niteliğinde olup mozaığın tamamen tahrip edildiği, doğu kesitinde bordürün bilinçli tahribatıyla, Bizans Dönemi'ne ait harç sıvalı zemin ve yazıtlı taban tuğlasının bulunduğu tespit edilmiştir. Son plan kare ise TRL24GYMDER-G plan karesi olarak adlandırılmış olup D ve F plan karelerini kapsayacak şekilde planlanmıştır. F plan karesinin doğu kesitinde

görülen parçalı ele geçen mozaik ve bordürü TRL24GYMDER-G’de bilinçli olarak tahrip edilmiş ve mekânın doğu duvarının güney duvara uzandığı alanda, yıkılmış olan duvarın ve güney duvarda görülen kapı sövesinin bulunduğu kısım kazılara açığa çıkarılmıştır. Bu kapsamda kuzey, pişmiş toprak tuğla örgülü duvar hattı önünden güney duvara uzanan Bizans Dönemi’nde mermer bordürle çevrelenmiş ve tahrip edilmiş geometrik, bitkisel ve mitolojik sahneli mozaik C, D, E ve F plan karelerinin ardından araba yolunda da takip edilmiştir. E ve F plan karesindeki mozaığın güney hattıyla bordürü, F’deki çökmüş zemin, güney duvarda *natatio* koridoruna geçişi sağlayan kemerli kapının mermer eşiği açığa çıkarılmıştır. Ele geçen seramik parçaları ise İS 3 – 6. yüzyıl tarih aralığında, çoğunlukla İS 4-5. yüzyıllara ait örneklerden oluşmaktadır. Bunların dışında cam *unguentarium*lar Geç Roma İmparatorluk Dönemi’ne aittir. Çalışmalar sonucunda, benzer kompleks yapılarda açığa çıkartılan dersane mekanları ile benzer özellikler sergilemeyen fakat mozaikli taban seviyesi üzerine, kullanım işlevi tamamlanması ardından atölye olarak kullanılması yönünde veriler sunan TRL24GYMDER plan karesinde yoğun miktarda kemik, seramik ile birlikte etütlük nitelikte 10 adet bronz sikke, 2 adet metal obje, 1 adet pişmiş toprak oyun zarı, 1 adet dokuma tezgâhı ağırlığı ve envanterlik nitelikte 1 adet cam *unguentarium* ve Heraclius Dönemi’ne (İS 610-641) tarihlenen 1 adet altın sikke ele geçmiştir. Ele geçen buluntulardan yola çıkarak alanın İS 2. yüzyıldan İS 7. yüzyıl sonlarına kadar kullanıldığı anlaşılmıştır (Resim 6-7).

TRL24GYMBST Açması

2024 yılı ‘‘Geleceğe Miras Projesi-Hamam Gymnasium Kompleksi’’ çalışmaları kapsamında, Natatio ve İmparatorluk Salonu arasında, natationun ve kaldarium duvarının güneydoğusunda, İmparatorluk Salonunun güneybatısında yer alan alanda 10 x 5 x 2m. ölçülerinde üç plan kare oluşturulmuştur. Bu plan karelerden ilki TRL24GYMBST01 açması olarak adlandırılmıştır. Hamam Gymnasium Kompleksi’nde Natatio ve İmparatorluk Salonu arasında yer alan Basilicae Thermanum sektöründe BST 01, BST 02 ve BST 03 olmak üzere üç açma planlanmıştır. Bu kapsamda 5x10 m ölçülerindeki BST 01 açmasında mevcutta bulunan 154,02 m kottaki harçlı zemine eşitleyerek, zemin ve kültür varlıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Güney yönlü devam eden çalışmalarda 5x10 m ölçülerindeki BST 02 açması BST 01 ile aynı toprak niteliğine sahip olduğu görülmüştür. BST 01 açmasında bulunan 154,02 m kottaki harçlı zemin BST02 açmasının başlangıcından 0,90 m güneyinde sonlanmıştır. 154.02 m kotta mermer zemin plakası tespit edilmiştir. Ele geçen bu plaka mekânın mermerle kaplı olduğu düşüncesi kanıtlar niteliktedir. BST 03 açması, BST 02 açmasının güney kesitine bitişik olarak 5x10 m ölçülerinde oluşturulmuştur. Dolgu toprağının niteliğinde pişmiş toprak tuğla parçalarında azalma, moloz taş ve micirli döküntüde artış gözlemlenmiştir. Üzerlerinde mozaik ve mozaik harcı korunan mimari bloklar açığa çıkarılmıştır. Bu bloklarının sayısındaki artış mekânın zengin bir gör-sel algıyı oluşturmak amacıyla mimari olarak süslenmiş olduğunu göstermektedir. MS 4. ve 5. yüzyıla tarihlenen sikkelerin ve geç Roma İmparatorluk Dönemi özellikleri gösteren

seramik parçalarının yoğunluğu alanın erken Bizans Dönemi'ndeki kullanımını destekler niteliktedir. TRL24GYMBST açmasında planlanan kazı çalışmaları 153,98 m kot seviyesinde sonlanmıştır. Çalışmalar sonucunda, etütlük nitelikte 4 adet bronz sikke, 1 adet pişmiş toprak ağırlık parçası, 1 adet pişmiş toprak ağırşak, 2 adet mermer yazıt parçası, envanterlik nitelikte 9 adet bronz sikke tespit edilmiştir.

TRL24GYMNAT01 Açması

2024 yılı ‘‘Geleceğe Miras Projesi-Hamam Gymnasium Kompleksi’’ çalışmaları kapsamında, Basilicae Thermanum doğusunda yer alan Natatio sektöründe 5x14x1.70 m ölçülerinde TRL.24.GYM.NAT.01 olarak adlandırılan açma planlanmıştır (Çizim 4). Hamam Gymnasium Kompleksi'nde Basilicae Thermanum sektörünün doğusundaki Natationun güneyinde 2022 yılı çalışmalarında tamamlanamayan 1,70 m yüksekliğindeki üst dolgunun seviye eşitlemesi ve kültür varlıklarının tespiti amacıyla 5x14x1.70 m ölçülerinde NAT01 açması planlanmıştır. 155,44 m kotta başlatılan kazı çalışmalarında Natatio'nun Hamam-Gymnasium Kompleksinin gezinti salonuyla –BST Sektörü- benzer toprak niteliğine sahip olduğu görülmüştür. Kazı çalışmaları neticesinde doğu duvardaki nişler ve Natationun iç duvarlarındaki pişmiş toprak tuğlalarla örülen duvarlardaki harçlar dikkate alındığında Natationun Bizans Dönemi'nde sarnıca çevrildiği düşünülmektedir. Buluntular arasında orta miktarda MS 2. ve 3. yüzyıl özellikleri gösteren seramik parçaları mevcut olup bu parçalar dolgu niteliğinde kullanılmıştır. Harçlı zemin üzerinde tespit edilen MS 4. ve 5. yüzyıl özellikleri gösteren profilli seramik parçaları ise alanın erken Bizans Dönemi'ndeki kullanımını doğrulamaktadır. Çalışmalar sonucunda, etütlük nitelikte 1 adet mermer duvar plaster parçası ele geçmiştir.

3. BELGELEME VE YAYIN ÇALIŞMALARI

Belgeleme çalışmaları kapsamında 2024 kazı sezonu boyunca çalışılan açmalarda tespit edilen yapı elemanları ve planları dijital ortamda kent planına işlenmiştir. Ek olarak daha önceki yıllarda ele geçen pişmiş toprak figürinlerin belgelenmesi Dr. Pınar Taşpınar Yamantürk tarafından yürütülmüş ve ‘*Tralleis Terrakotta Figürin Kataloğu*’ çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda yine daha önceki yıllarda açığa çıkartılan ve kazı etütlük deposunda korunan mermer eserlerin kayıt altına alınması için Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Umut Kapuci ve heykeltıraşlık eserleri ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. Dr. Merve Arınç Özyılmaz tarafından ise kazı etütlük eser deposunda koruma altına alınan mermer kabartmaların belgelenmesi ve ‘*Mermer Kabartmalar Kataloğu*’ oluşturma işlemleri gerçekleştirilmiştir.

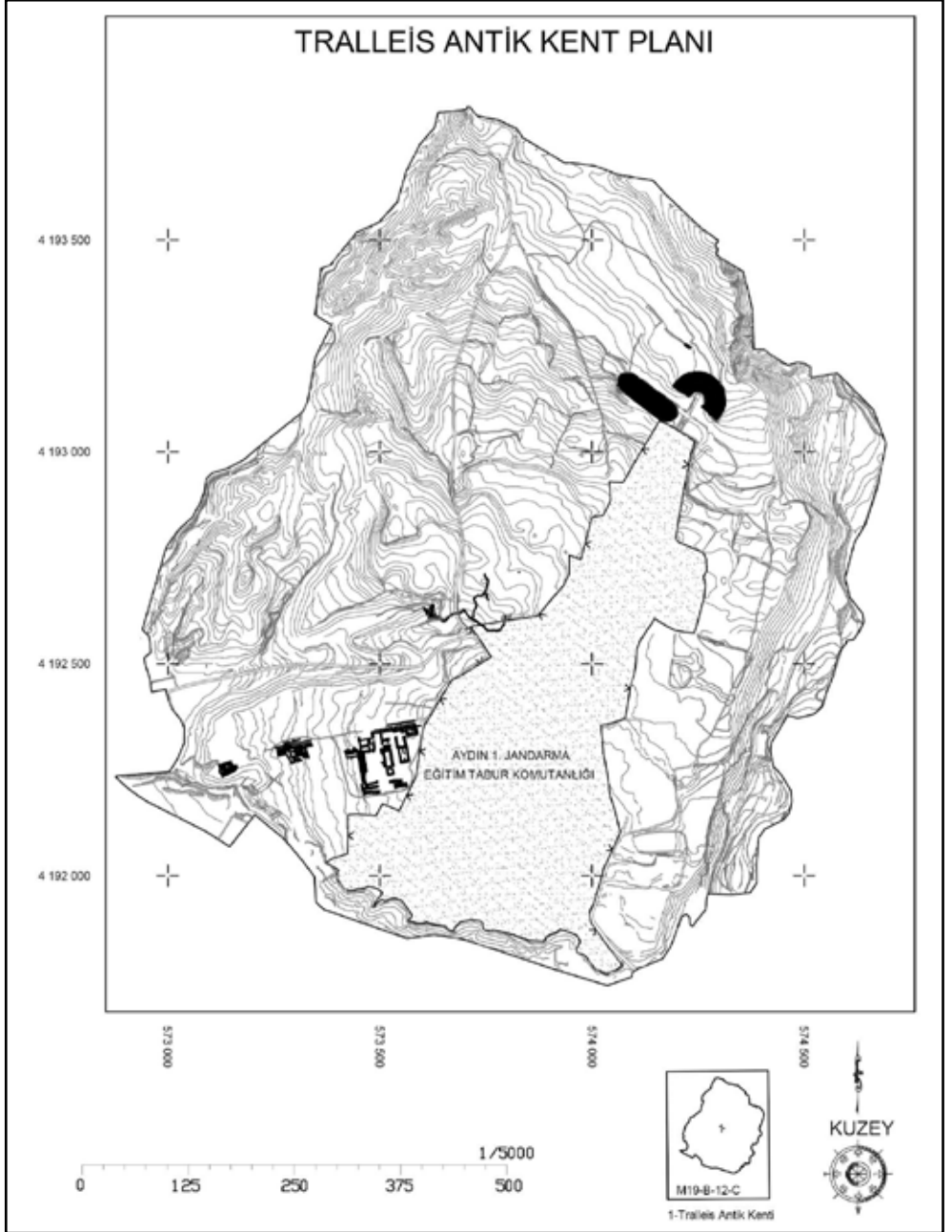
4. KONSERVASYON VE BASİT ONARIM ÇALIŞMALARI

2024 yılı “Geleceğe Miras Projesi-Hamam Gymnasium Kompleksi” çalışmaları kapsamında, Basilicae Thermanum ve Natatio sektöründe basit onarım ve konservasyon işlemleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara, TRL.24.GYM.BST sektörünün batısında, TRL.24.GYM.NAT.01 sektörünün doğusunda bulunan duvarın derz temizliği kapsamında humuslu toprağın ve bitkilerin temizliğiyle başlanmıştır. Duvarların dayanıklılığını artırmak, mevcut durumunu korumak için yapılacak olan “*keeping*” ve “*capping*” işlemlerine hazırlanmıştır. Temizlik çalışmalarının ardından kireç esaslı harçla derz ve dolgu çalışmalarına başlanmıştır. BST sektörü içinde kalan ve batı duvarla bitişik haldeki Havuz 1 içerisindeki sıvaların korunmasına yönelik işlemler gerçekleştirilmiştir. Sıvalara kontür uygulaması yapılmıştır. Koruma altına alınan sıvalar, kiremit kullanılarak örülen kuru duvarla çerçevelenmiştir. Kuru duvarın üzeri pay bırakılarak üzeri jeotekstil ile örtülmüştür. Kuru duvar ile jeotekstil arasına mıcır dökülerek duvara yük binmesinin önüne geçilmiştir.

TEŞEKKÜR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığına, Geleceğe Miras Birimi ve personeline resmi izin ve destekleri için teşekkür ederiz. Kazı çalışmalarına Aydın Valiliği, Aydın Büyükşehir Belediyesi, Efeler Belediyesi, Aydın Sanayi Odası, Aydın Esnaf ve Sanatkarları Odaları Birliği, Fibar Tur ayni ve nakdi destekler sağlamıştır. Destek veren tüm kurum ve kuruluşlara teşekkür ederiz. Kazı çalışmaları, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından FEF-22005 kodlu “2022 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Araştırmaları” adlı proje ve İTBF-23003 kodlu “Tralleis Antik Kenti Kazıları, Alinda ve Gerga - Kome Kutsal Alanı Yüzey Araştırmaları ile Buluntularının Değerlendirilmesi”, FEN-24012 kodlu “2024 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazısı ve Buluntularının Araştırılması” adlı projelerle desteklenmiştir. Desteklerinden dolayı Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğüne ve Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğüne teşekkür ederiz. 2024 yılı kazı çalışmalarına katılan tüm ekip üyelerine teşekkür ederiz.

EKLER

Çizim 1: 2024 yılında güncellenen Tralleis dijital kent planı, A. Örgen.

Resim 1: Sütunlu cadde sektöründe TRL24GYMSÜTCAD-B3 ve B4 açmalarının üstten görünümü.

Resim 2: Sütunlu cadde sektöründe TRL24GYMC2B açmasının üstten görünümü.

Resim 3: Sütunlu cadde sektöründe TRL23GYMC3 açmasının üstten görünümü.

Resim 4: Sütunlu cadde sektöründe TRLGYMC4 açmasının üstten görünümü.

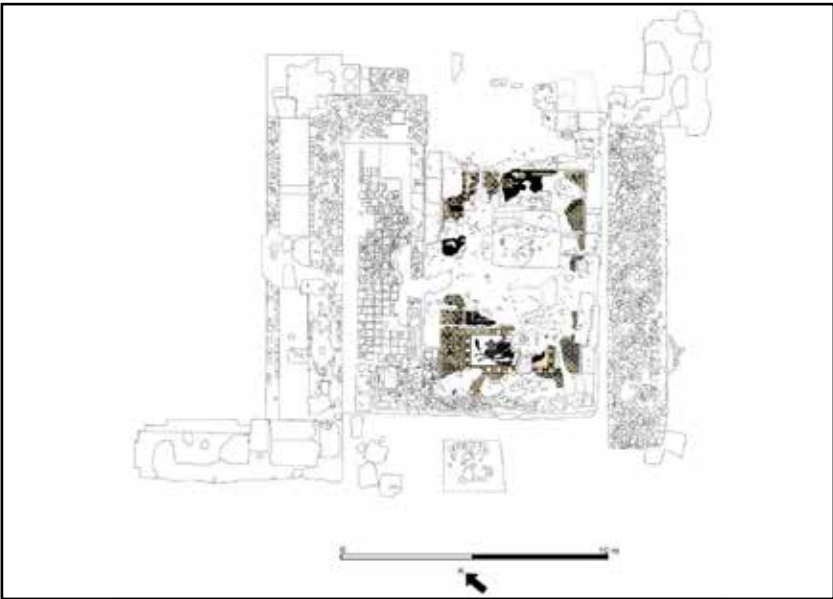
Resim 5: Hamam gymnasium sektöründe TRL24GYMDER açmasının kazı çalışması öncesi üstten görünümü.

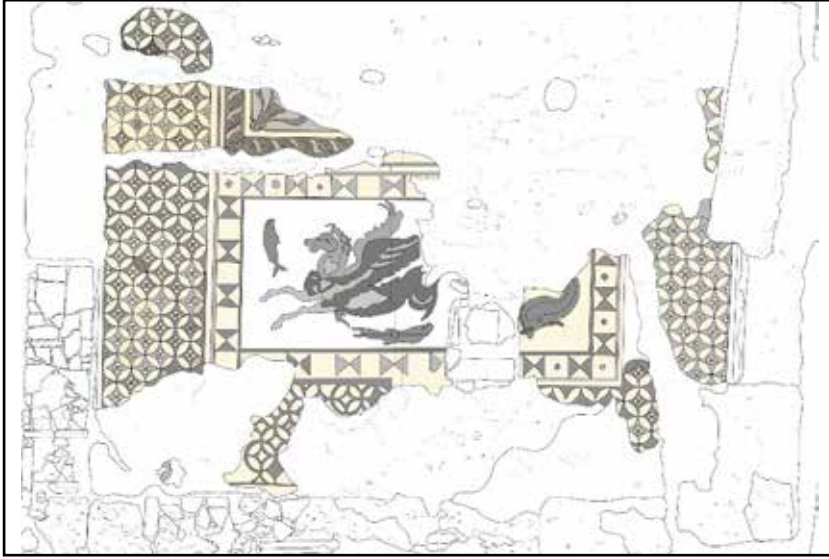
Resim 6: Hamam gymnasium sektöründe TRL24GYMDER açmasının kazı çalışması sonrası üstten görünümü.

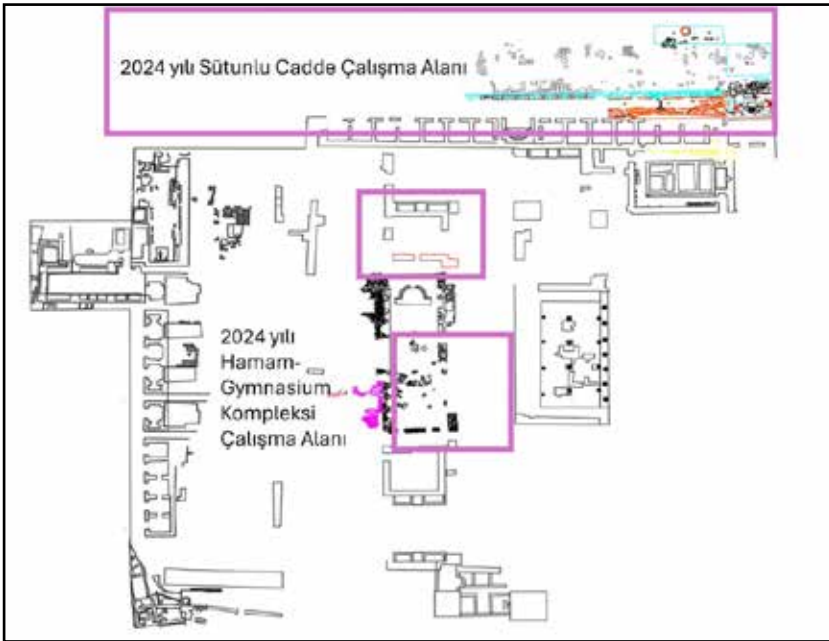
Resim 7: TRL24GYMDER-C plan karesinde açığa çıkartılan mozaik üzerindeki hippocampus betimi.

Çizim 2: Hamam gymnasium sektörü TRL24GYMDER açmasının dijital çizimi.

Çizim 3: Hamam gymnasium sektörü TRL24GYMDER açmasındaki mozağın detaylı dijital çizimi.

Çizim 4: 2024 yılı çalışma alanları.

SILLYON KAZISI 2024 SEZONU ÇALIŞMALARI

Murat TAŞKIRAN*

Savaş ALTUN

Özge ALTUN

Meydan PALALI

GİRİŞ

Sillyon Antik Kenti, antik dönemde Pamphylia Bölgesi içerisinde yer almakta olup, günümüzde Türkiye'nin Antalya ili, Serik ilçesine bağlı Yanköy Mahallesi sınırlarında, Kocagözler Mevkii'nde konumlanmaktadır. Antalya-Alanya karayolunun yaklaşık 8 km kuzeyinde bulunan kent, çevresindeki düzlük ovanın hemen her noktasından rahatlıkla görülebilecek bir konumdadır. Sillyon, batısında yer alan Perge Antik Kenti'ne kuş uçuşu yaklaşık 12 km doğusundaki Aspendos Antik Kenti'ne ise yaklaşık 17 km mesafededir. Antik kent, Toros (Tauros) Dağları ile çevrili Antalya Ovası'na hâkim, 235 m yüksekliğindeki kayalık bir tepe üzerinde yükselmektedir (Harita: 1) (Taşkiran 2020, 1-2; Taşkiran 2021a, 1-2).

Sillyon Antik Kenti'nde ilk kez 2020 yılında başlatılan arkeolojik kazı çalışmaları, 2022 yılından itibaren Pamukkale Üniversitesi adına Doç. Dr. Murat TAŞKIRAN başkanlığında "Cumhurbaşkanlığı Kararlı" kazı statüsünde yürütülmektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün E-94949537-160.01.01-4793785 sayılı ve 20.02.2024 tarihli izni kapsamında, 2024 yılı kazı sezonu (Proje No: CK010717 (2024)), 26.02.2024- 31.12.2024 tarihleri arasında sürdürülmüştür.

Kazı süresince, 26.02.2024-25.08.2024 tarihleri arasında Antalya Müzesi Müdürlüğü'nden Aslan ÇAKIR, 25.08.2024-31.12.2024 tarihleri arasında ise İzmir Arkeoloji Müzesi Uzmanı Cengiz ASLANTAŞ, Bakanlık Yetkili Temsilcisi olarak görev yapmıştır. Çalışmalar, ilgili uzmanların denetiminde ve kazı ekibi üyelerinin¹ katılımıyla, başvuru

* Doç. Dr. Murat TAŞKIRAN, Sillyon Kazısı Başkanı, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Kınıklı Kampüsü Pamukkale-Denizli/TÜRKİYE; E-posta: mtaskiran@pau.edu.tr murattaskiran85@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5537-6457.

Dr. Öğr. Üyesi Savaş ALTUN, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yozgat/TÜRKİYE; E-posta: savas.altun@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9173-4338

Dr. Öğr. Üyesi Özge ALTUN, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yozgat/TÜRKİYE; E-posta: ozge.altun@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7491-5794

Öğr. Gör. Dr. Meydan PALALI, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Akseki MYO, Mimari Restorasyon Programı, Akseki-Antalya/TÜRKİYE; E-posta: meydan.palali@alanya.edu.tr; ORCID: 0009-0007-1603-479X.

1 Dr. Fadime ARSLAN KILIÇ, Doç. Dr. Nuray Gökalp ÖZDİL, Doç. Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR, Doç. Dr. Mustafa BİLGİN, Doç. Dr. Hüseyin KÖKER, Doç. Dr. Saim YÖRÜK, Doç. Dr. Sevgi ÇETİNTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Ömer UZUNEL, Dr. Öğr. Üyesi Selahattin AKŞİT, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Oruç BAYKARA, Arş. Gör. Dr. Betül GÜREL, Arş. Gör. Dr. Aykan AKÇAY, Öğr. Gör. Dr. Aysun TOPALOĞLU UZUNEL, Dr. Engin

dosyasında belirtilen kapsam doğrultusunda yürütülmüştür.

2024 yılı kazı sezonunda, Stadion Doğu Tribünü, Roma Hamamı ve Kutsal Alan B yapılarında kazı, sondaj ve temizlik faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarına eş zamanlı olarak, antik kent genelinde çeşitli araştırma ve proje çalışmaları da sürdürülmüştür. Kazılar sırasında gün yüzüne çıkarılan küçük buluntuların çizim ve envanter işlemleri tamamlanmış; buna ek olarak, restorasyon ve konservasyon uygulamaları da gerçekleştirilmiştir.

Kazı faaliyetlerine paralel olarak, kentteki mimari yapılarda koruma ve çevre düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmiş; aynı zamanda çeşitli proje çalışmaları da sürdürülmüştür. Ziyaretçilerin yapıları daha rahat gezebilmeleri amacıyla patika yollarda reglaj, taş döşeme ve temizlik işlemleri yapılmış; bazı yapılara ve belirli noktalara uyarı levhaları yerleştirilmiştir. Kentin farklı noktalarına foto-kapan ve kamera sistemi yerleştirilerek alanda çeşitli güvenlik önemleri alınmıştır. Bunlara ek olarak, Sillyon Antik Kenti'ne yönelik çeşitli bilimsel yayın ve tanıtım faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. Aşağıda 2024 kazı sezonunda yapılan bilimsel çalışmalar başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde sunulmaktadır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Stadion Doğu Tribün Kazı Çalışmaları

Yiğit KILIÇ-Yiğit USUMİ

2024 kazı sezonunda Sillyon Antik Kenti'nin Stadion yapısında gerçekleştirilen çalışmalar, yapının mimari dokusunu, kullanım evrelerini ve geçirdiği yapısal dönüşümlerin anlaşılmasını sağlamıştır. Çalışmalar, stadionun doğu tribünü boyunca kuzey-güney doğrultusunda planlı olarak ilerlemiş ve hem mimari unsurlar hem de stratigrafik veriler doğrultusunda yapının Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edildiği (Muhtemelen MS 1. yüzyıl), sonrasında Bizans ve İslami dönemlerde farklı işlevlerle yeniden kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Stadionun Doğu Tribünü *Analemna* duvarı önünde yapılan kazılarda yoğun dolgu tabakaları ve yanık toprak katmanları tespit edilmiştir. Bu durum, alanda geç dönem kullanımına işaret etmekte ve özellikle Roma Hamamı'ndan taşınan materyallerle alanın yeniden düzenlenmiş olabileceğini göstermektedir. 2024 çalışmalarıyla birlikte yapının plan detayları netlik kazanmış; çift tribünlü ve tek *sphendoneli* plan önerisi desteklenmiştir (Stadion çalışmaları için bkz. Taşkiran, 2021a, 64, fig. 1. Taşkiran ve Palalı 2024, 424-425).

ERÇETİN, Arş. Gör. Hasan AKPINAR, Öğr. Gör. Hatice KORKMAZ, Öğr. Gör. Fatih Yılmaz, Yiğit KILIÇ, Ecem USUMİ, Şerife Gizem ERCİVAN, Semagül YILMAZ, Olcay İPEK, Yiğit USUMİ, Veli TAY, Hazan AY, Berkan HEPER, Hazal KÜÇÜKPENBE, Yaşar DULKADİR, Beyza BİLGİN, Burak BEZEK'e teşekkür ederiz.

Kazi çalışmaları sırasında, stadionun hem üst hem de alt *diazoma* seviyeleri çoğunlukla sağlam ve düzenli biçimde belgelenmiştir. *Prohedriaların* yerinde ve ardışık biçimde korunmuş olması, tribün boyunca mimari bütünlüğün bazı alanlarda muhafaza edildiğini, ancak *analemna* duvarının yıkıldığı kesimlerde bu düzenin bozulduğunu göstermektedir. Özellikle Stadionun güney kısmında *prohedriaların* daha iyi korunmuş olması, bu bölgenin hidrojeolojik ve topografik etkilerden daha az zarar gördüğünü düşündürmektedir. Diğer yandan, zemin sıvılaşması ve yüzeysel su hareketlerine bağlı blok kaymaları, stadionun kuzey ve doğu kesimlerinde daha yoğun yapısal tahribatlara yol açtığını göstermektedir.

Doğu tribünü çalışmalarının stratigrafik açıdan değerlendirildiğinde, alanın üst kotlarında genellikle taşlı kahverengi dolgu toprağı, alt kotlarda ise koyu kahverengi ve siyah, nemli toprak yapısının hâkim olduğu tespit edilmiştir. Bu katmanlar içerisinde özellikle pişmiş toprak kırıkları, çatı kiremitleri, *opus reticulatum* kaplama örnekleri², mermer parçalar ve tuğla kırıkları gibi çeşitli mimari ve pişmiş toprak buluntular yer almaktadır. Seramikler arasında özellikle Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait örnekler ağırlıklı olmakla birlikte, Helenistik ve Osmanlı dönemlerine ait az sayıda buluntu da belgelenmiştir. *Terra Sigillata* ve LRD (Late Roman Döküm) tipi kaplar, ince cidarlı içki kapları, MS 1-5. yüzyıl arasına tarihlenen Pamphylia yerel üretimi *teapot* tarzında kandiller ve pişmiş toprak ağırlıklar, bölgedeki kültürel ve ekonomik faaliyetlere ışık tutmaktadır (Bilgin, vd., 2020, 33-92).

Sikke buluntuları ise farklı dönemlere ait çok katmanlı bir kullanım sürecini belgelemektedir. Bizans İmparatoru II. Michael Dönemi'ne (MS 820–829) ait bronz *follis* başta olmak üzere, toplamda 90'ı aşkın sikke tespit edilmiştir. Bu sikkelerin büyük kısmı Bizans ve İslami dönemlere ait olup, bölgenin 7.–9. yüzyıllar arasında sürekli iskân gördüğünü ve özellikle çevredeki kırsal alanlar terk edilmişken kentin yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, Sillyon'un geç antik çağda hem askeri hem de sivil önemini koruduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, 114,15 m kotunda bulunan ve 1586-1635 tarihli olduğu değerlendirilen seyyah sikkesi, alanda Roma ve Bizans dönemlerine ek olarak erken dönem kullanımlarına dair izlerin de varlığına işaret etmektedir.

Metal buluntular arasında çiviler, bızlar, bıçaklar, at nalları ve ok uçları gibi gündelik ve askeri işlevli parçalar tespit edilmiştir. Bu malzemeler, özellikle geç dönemde Stadionun işlik veya geçici barınma amaçlı kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. *Reticulatum* kaplama parçalarının yoğunluğu, stadion mimarisinde taş ve tuğla kullanımının yanı sıra duvar kaplamalarının da önemli olduğunu ve bu malzemelerin geç dönem düzenlemelerinde yeniden değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Stadion mimarisinin kullanım süreci boyunca uğradığı yapısal deformasyonlar, hem doğal faktörlerin (zemin sıvılaşması, eğim kaynaklı kaymalar, yağmur sularına bağlı bozulmalar) hem de insan kaynaklı müdahalelerin (yeniden kullanım, duvar örme, depo inşa-

2 *Opus Testiculatum* örneklerinin Stadionun hemen üst katında bulunan Roma Hamamı'na ait olduğu tespit edilmiştir. (Roma Hamamı için bkz. Taşkıran, 2021b, 313-348).

sı vb.) etkisini ortaya koymuştur. Özellikle *analemna* duvarının yıkılmasıyla birlikte, oturma sıralarındaki kaymalar, çatlamlar ve kırıklar yaygınlaşmış; bu durum, yapının mimari bütünlüğünün belirli alanlarda ciddi ölçüde bozulduğunu göstermiştir. Buna karşın, çeşitli sektörlerde *parapet* ve *diazoma* hatlarının eksiksiz şekilde belgelenmesi, Stadionun bazı kısımlarının günümüze kadar sağlam olarak geldiğini kanıtlamaktadır.

2024 yılı Sillyon Stadionunun kazı sezonu çalışmaları, sadece mimari açıdan değil, aynı zamanda kent topografyasındaki rolü, kültürel işlevleri ve tarihsel sürekliliği açısından da derinlemesine değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, Stadion yalnızca bir seyir ve spor yapısı değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın ve mekânsal sürekliliğin bir temsilcisi olarak öne çıkmaktadır (Resim: 1-2).

ROMA HAMAMI KAZI ÇALIŞMALARI

Semağül YILMAZ- Berkan HEPER

Sillyon Aşağı Şehirde, Stadion'un doğusunda konumlanan Roma Hamamı, MS 2. yüzyılda inşa edilmiş olup geç antik dönemden Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine kadar farklı işlevlerle kullanılmış çok katmanlı bir yapıdır (Taşkiran, 2021b, 313-348). Yerel kireçtaşı bloklarla inşa edilen ve apodyterium, frigidarium, tepidarium ile iki caldariumdan oluşan beş odalı bir plana sahiptir. 2024 yılı kazı çalışmalarında özellikle batı cephede yapılan araştırmalar, yapının hem Roma dönemine ait özgün planlaması hem de sonraki dönemlerde geçirdiği işlevsel dönüşümler hakkında önemli veriler sunmuştur (Resim: 3).

Kazılar sırasında, Roma dönemine ait tepidarium mekânı içerisinde, plan düzeni açısından klasik Türk hamamı şemasını yansıtan, geç Osmanlı ya da II. Beylikler dönemine ait olduğu düşünülen bir Türk hamamı tespit edilmiştir. Bu yapı, ılıklik, koridor, halvet odaları, depo ve külhan birimlerinden oluşmakta ve hypocaust sistemiyle ısıtılmaktadır. Gemi, kayık, balık ve ağ motifleriyle bezenmiş duvar grafitoları ise bu alanın sosyal ve kültürel kullanımına dair özgün izler sunmaktadır. S. Eyice'nin Türk hamamlarının sıcaklık mekânlarına göre yaptığı tipolojiye göre, Silyon Türk Hamamı, "haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli" plan tipinin bir varyasyonu olan A tipi hamamlar grubuna dâhil edilebilmektedir (Çizim: 1, Resim: 4) (Eyice, 1960, 99-122.)

Hamamın soyunmalık bölümüne dair kalıntılar sınırlı olup, yapı tamamlandıktan sonra ahşap damlı bir kurguyla eklenmiş olabileceği veya hiç inşa edilmemiş olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda ılıklik mekânının hem ısınma hem de soyunma işlevi üstlendiği anlaşılmaktadır. ılıklik mekânından, 14. yüzyıl sonrası mimari özellikler taşıyan dar bir aralık vasıtasıyla sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Kareye yakın dikdörtgen planlı sıcaklık bölümünde köşe hücreleri yer almakta olup, doğu-batı doğrultusunda tonoz örtülü su deposu ve külhan ile sona ermektedir. Yapım tekniği, malzemesi ve plan özellikleri hamamın 14. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Frigidarium bölümünde farklı dönemlere ait su kanalları, pişmiş toprak künkler ve mermer bloklarla desteklenmiş sistemler belgelenmiştir. Bu sistemler, yapının uzun süreli kullanımı ve zaman içinde geçirdiği onarımlar hakkında bilgi vermektedir. Tepidarium alanında saptanan farklı yönlerdeki su kanalları, yanık tabakaları ve kireç dolgular ise, yapının birden fazla yapı evresine sahip olduğunu ve işlevsel sürekliliğin farklı müdahalelerle sürdürüldüğünü göstermektedir.

Kazılar sırasında ele geçen taşınabilir kültür varlıkları, yapının farklı dönemlerdeki kullanımına dair önemli ipuçları sunmaktadır. MS 2. yüzyıla ait *ampula/unguentarium* ve yazıtlı seramik parçalar, Roma İmparatorluk Dönemi kullanımına işaret ederken; geç dönem tabakalarında bulunan yeşil sırlı seramikler, *sgraffito* ve *champlevé* bezemeli parçalar, kandiller ve ticari nitelikli objeler Anadolu Selçuklu Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Genel olarak, 2024 yılı kazı sezonunda elde edilen bulgular, Roma Hamamı'nın ve çevresindeki alanların çok evreli bir kullanım sürecine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Yapının ilk inşa evresinden itibaren estetik, işlevsel ve kültürel bakımdan zengin bir geçmişe sahip olduğu; sonraki dönemlerde ise yeniden kullanılarak farklı sosyal, ticari ve amaçlara hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, yapı kompleksi Roma İmparatorluk Dönemi'nden başlayarak Geç Roma, Erken ve Geç Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine kadar uzanan bir zaman diliminde, kesintisiz bir kullanım ve dönüşüm sürecine tanıklık etmektedir (Resim: 5-7).

KUTSAL ALAN B KAZI ÇALIŞMALARI

Yiğit KILIÇ-Fadime ARSLAN

Sillyon yerleşiminin kuzeybatısında, Stadion'un hemen kuzeyinde konumlanan ve "Kutsal Alan B" olarak tanımlanan alan, kuzey-güney doğrultusunda uzanan, birbirine paralel iki doğal ana kayanın arasında yer almaktadır. Alanın "kutsal" olarak nitelendirilmesinin temel dayanakları arasında, güney duvar üzerinde yer alan dört satırlık Grekçe yazıt ile kuzey bölümde tespit edilen kapı düzenlemesi bulunmaktadır (Brixhe, 1976, xxvi; Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, Paris, 189-190, nr. 6). Ayrıca, kuzey ve batı kesimlerdeki doğal kaya kütlelerine oyulmuş nişler de alanın kutsal işlevini destekleyen mimari unsurlar arasındadır. Dahası 2024 sezonu kazılarıyla anlaşıldığı üzere, mekânsal düzenlemeler açısından, ana kayanın şekillendirilmesiyle oluşturulan platformlar, seki biçimli düzenlemeler ve "U" ile "L" formlu kuru duvar örgüleri, kutsal alanın sınırlarını tanımlamakta ve ritüel pratiğe yön veren bir iç mimari düzeni ortaya koymaktadır. Bu düzenlemeler, kutsal alanın doğal bir niş içerisine bilinçli biçimde yerleştirildiğini göstermektedir. 2023 yılı kazı çalışmalarında elde edilen bulgular, alanın kutsal nitelik taşıdığı yönündeki yorumu güçlendirmiştir (Taşkiran ve Palalı, 2024, 425-426). 2024 kazı sezonunda gerçekleştirilen çalışmalar ise bu verilerin sürekliliğini ortaya koymuştur.

Erken tabakalarda Geç Roma Dönemi'ne ait seramik parçalarına rastlanmıştır; 96,20 m kotundan itibaren sarı hamurlu kandiller ve çizgisel bezemeli seramik örnekleri belirlenmiştir. 95,95–95,75 m kotları arasında ise basit taşlarla örülmüş bir duvar ile 1 x 1 m ölçülerinde bir sunu çukuru açığa çıkarılmıştır. Bu çukurda, yanmış kemik kalıntıları, kırık kâse ve kaide parçaları ile Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait kırmızı astarlı seramikler ele geçirilmiştir; sıva izleri, bu alanın sunu pratiğiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Duvarın batısında yürütülen kazılarda ise çok sayıda yanmış hayvan kemiği ile üzerlerinde yatay kesik izleri bulunan örnekler tespit edilmiştir. Aynı alanda Helenistik ve İmparatorluk dönemlerine tarihlenen seramikler ile Arkaik Döneme ait *lydion* parçalarının varlığı, kült alanının kronolojik sürekliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Devam eden çalışmalarda alanda, 95,45 m kotunda, bir bronz kazan ile onun hemen altında iyi korunmuş bir demir orak bulunmuştur. Kazanın içinde kömürleşmiş hayvan kemikleri ve domuz dişlerinin tespit edilmesi, orağın konumu ile birlikte ritüel bir sunuya işaret etmektedir. Bu buluntular Arkaik Döneme tarihlenmiş ve Helenistik Döneme kadar devam eden kurban pratiklerinin varlığına ışık tutmuştur. Kazı sürecinde ayrıca sığ kaseler, aşık kemiği (*astragalos*) ve tütsü kalıntıları içeren başka bir sunu alanı daha ortaya çıkarılmıştır. 95,50 m kotunda belirlenen taş boncuklar ve birden fazla yanık tabaka, kült alanı niteliğini destekleyen diğer önemli bulgular arasındadır. Çalışmalar, Sondaj 1 ile eş seviyeye gelene dek sürdürülmüş; kuzey uçlarda ana kaya seviyesine ulaşılmıştır. Batıdaki ana kaya galerisine bitişik örme duvar hattında, Arkaik Döneme ait siyah figürlü seramik parçaları ele geçirilmiştir.

Kazılardan elde edilen buluntular, alanın kullanım sürecini Arkaik Dönem'den Geç Antik Çağ'a kadar izlemeyi mümkün kılmaktadır. Özellikle Arkaik ve Klasik Döneme tarihlenen *siyah firmisli* seramikler, *Megara tipi kâseler*, kırmızı astarlı kap parçaları ve mutfak kapları, ritüellerde kullanılan gündelik eşyaların tipolojisini yansıtmaktadır. Helenistik ve İmparatorluk dönemlerine ait seramik örnekleri ile Geç Antik Çağ'a ait buluntular, alanın kutsal niteliğini bu dönemlerde de koruduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, *obsidyen* alet parçaları, cam hamurundan yapılmış boncuklar, *phiale* fragmanları ve kireçtaşı havan parçaları gibi özel buluntular, ritüel ve gündelik kullanımı yansıtan işlevsel çeşitliliğe işaret etmektedir. Kazılarda toplam 15 adet sikke ele geçirilmiş olup bunların büyük kısmı Helenistik Döneme tarihlendirilmektedir. Seleukos ve Ptolemaios darbı ile yerel kent sikkelerinin yanı sıra bir Bizans sikkesi de tespit edilmiştir.

Tüm bu veriler ışığında, Kutsal Alan B'nin Sillyon'un dinsel topografyasında merkezi bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Doğal çevreyle uyumlu ve yerel tanrılara adanmış bir tapınım geleneğinin sürdüğü bu çok katmanlı kült alanında; hayvan kurbanı, sunu kapları ve sembolik nesnelerin bırakılması gibi ritüel uygulamalar öne çıkmaktadır. Mimari sadelik ve doğal formun korunmuş olması, alanın kutsallığını doğrudan çevresel unsurlardan aldığı bir inanç sistemine işaret etmektedir (Resim: 8).

SİLLYON ANTİK KENTİ YÜZEY BULUNTU ÇALIŞMALARI

Fadime ARSLAN-Yaşar DULKADİR-Hazan AY

Sillyon Antik Kenti'nde yürütülen kazı çalışmaları kapsamında, kazılmamış alanlarda sistemli yüzey taramaları gerçekleştirilmiştir. Doğal etkenler sonucunda toprak yüzeyine çıkan çeşitli eserler, buldukları noktalarda belgelenmiştir. Tespit edilen buluntular arasında Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Pamphylia tipi kandiller, Geç Roma Dönemi'ne ait bir mühür ve Türk-İslam Dönemi'ne ait lüle, pişmiş toprak eserler yer almaktadır. Özellikle mühür, kap tondosu damgası olup, üzerinde haç motifi bulunan dairesel içbükey bir çukur, çevresinde ise karşılıklı yaprak ve çizgi bezemeleri ve dış kenarında ise nokta kabartmalar yer almaktadır. Metal eserler arasında demir çivi ve halkalar, kurşun parçaları, bakır bilezik, bronz yüksük ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen haç biçimli kolye ucu yer almaktadır.

Taş eserler arasında Osmanlı Çeşmesi'nin güneyinde yapılan temizlik çalışmaları sırasında bir taş boncuk ile *diorit* baltaya rastlanmıştır. Özellikle *diorit* balta, Neolitik Dönem'e tarihlendirilmiş olup dar üst kısmı ve genişleyen alt yapısıyla tipik bir *prehistorik* form sergilemektedir. Baltanın Neolitik Dönem'e ait olduğu, aynı bölgede ve Ana Kent Kapısı çevresinde daha önceki çalışmalarda tespit edilen *obsidyen* alet parçalarıyla desteklenmektedir. 2024 yılı kazı sezonunda bu aletlerden ikisi, Stadion'un doğu tribün kazılarında belgelenmiştir.

BELGELEME ÇALIŞMALARI

Ecem USUMİ- Hazal KÜÇÜKPENBE

Sillyon Antik Kenti'nde yürütülen kazı çalışmaları, fotoğraf, çizim, hava fotoğrafı ve 3D modelleme gibi çeşitli yöntemlerle sistematik biçimde belgelenmiştir. İHA ile elde edilen görüntüler tarih ve lokasyon bilgileriyle arşivlenmiş ve düzenli periyotlarla yedeklenmiştir. Kazıdan çıkan taş bloklar; konum, yapıya aitlik ve kodlama esasına göre kaydedilmiş, taşınma süreci ipek halat ve vinç yardımıyla dikkatle gerçekleştirilmiştir. *Agisoft MetaShape* yazılımıyla yüksek doğrulukta *ortofotolar* üretilmiş, bu veriler *AutoCAD* ortamına aktarılarak ölçekli krokiler hazırlanmıştır. Tapınaklar Terasında özellikle Tapınak B üzerine yoğunlaşmış; yapı, İHA destekli görüntüleme ve 3D modelleme (*agisoft, cloud-compare*) yöntemleriyle belgelenmiş, plan ve kesit çizimleri *AutoCAD*'de oluşturulmuştur. Stratigrafik analizler lejantlı kesit çizimleriyle detaylandırılmıştır. Ayrıca, envanterlik ve etütlük eserlerin konservasyon öncesi ve sonrası yüksek çözünürlüklü fotoğrafları çekilerek *photoshop* ile düzenlenmiş, yüzey doku ve tahribat analizleri belgelenmiştir (Çizim 2).

BASİT ONARIM ÇALIŞMALARI

Hatice KORKMAZ-Beyza BİLGİN-Burak BEZEK

Sillyon Antik Kenti'nde 2024 yılı kazı sezonunda, Roma Hamamı, Stadion Doğu Tribünü ve Ana Cadde destek duvarlarında mimari bütünlüğü korumaya yönelik basit onarım ve konservasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Roma Hamamı'nın *tepidarium* bölümünde yer alan Türk Hamamında yapılan müdahalelerde, taş ve sıva yüzeylerinde zamanla meydana gelen malzeme kayıpları, fresk bozulmaları, sıva ayrılmaları ve bitkisel tahribatlar giderilmiştir. Öncelikle yüzey temizlikleri yapılmış, sıva ve duvar arası boşluklara %3 *Primal* AC katkılı hidrolik kireç enjeksiyonu uygulanmış, fresklerde yüzeysel temizlik gerçekleştirilmiştir. Taş kayıpları özgün malzeme ile tamamlanmış, derz dolguları yenilenmiş ve duvar üst yüzeylerine su ile bitki girişini önlemek amacıyla koruyucu uygulamalar yapılmıştır. *Hypocaust* sistemi tespit edilen su deposu ve ocaklık bölgesinde ise çalışmalar belgelenecek durdurulmuş ve alan koruma altına alınmıştır.

Stadion'un doğu *analemna* duvarında uygulanan yedi etaplı koruma programı kapsamında, bitkisel tahribat ve toprak kalıntıları temizlenmiş, çatlaklara enjeksiyon ve paslanmaz çelik donatı ile dikiş uygulaması yapılmıştır. Yıkılan bölümler yerel malzeme ve teknikle yeniden örülmüş, hatlı yuvaları ile destek duvarları onarılmış ve tüm derz dolgu çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Ana Cadde'nin kuzeyindeki batı destek duvarı ve ona bitişik ek duvarda ise, derz boşluklarında gelişen bitkisel oluşumların duvara verdiği zararlar nedeniyle konservasyon ve onarım çalışmaları yürütülmüştür. Temizlik sonrası yıkılan bölümler hidrolik kireç katkılı harçla onarılmış ve derz dolguları yapılmıştır. Ancak olumsuz hava koşulları nedeniyle bazı bölümlerde çalışmalar ertelenmiş, alanın pasif konservasyonu sağlanmıştır. Bu çalışmalar, kentin özgün yapısal karakterini korumaya ve gelecek dönem müdahaleleri için zemin hazırlamaya yöneliktir (Resim: 9).

NÜMİZMATİK ÇALIŞMALARI

Hüseyin KÖKER-Salih Okan AKGÖNÜL

2024 yılı kazı çalışmaları kapsamında ele geçen sikkelerden tanımlanabilen 80 adet sikke incelenmiştir. Bu sikkelerden 2'si gümüş, geri kalan 78'i ise bronzdan mamuldür. Sikkeler, Klasik Dönem, Helenistik Dönem, Roma İmparatorluk Dönemi şehir sikkeleri, Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri ve Bizans Dönemi sikkeleri olmak üzere çeşitli dönemlere ait olup, yaklaşık olarak MÖ 4. yüzyıldan MS 9. yüzyıla kadar uzanan bir kronolojik aralığı kapsamaktadır. Yapılan ilk değerlendirmelere göre sikkeler; Klasik Döneme ait 1 adet gümüş Lykia Dynast sikkesi belirlenmiştir. Helenistik Döneme ait 1 adet gümüş Rhodos sikkesi, 7 adet bronz Sillyon sikkesi ile 1'i gümüş, 5'i bronz olmak üzere toplam 11

adet tanımlanamayan sikke bu gruba dâhildir. Roma İmparatorluk Dönemi Şehir Sikkeleri; Aspendos, Perge ve Sillyon kentlerine ait 1'er adet bronz sikke ile 1 adet tanımlanamayan bronz sikke tespit edilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri; MS 3. ile 5. yüzyıllar arasına tarihlenen 6 adet bronz sikke ile yine bu döneme ait 1 adet tanımlanamayan sikkelerdir. Bizans Dönemine ait olarak 1 adet bronz 6. yüzyıl sikkesi, 43 adet bronz 7. yüzyıl sikkesi, 4 adet 9. yüzyıl sikkesi ile 1 adet tanımlanamayan sikke belgelenmiştir. Tüm sikke buluntuları kentlin bilinen kronolojik gelişimine katkı sağlamakta ve kentte erken dönemlerden son zamanlara kadar kesintisiz bir sürecinin varlığına işaret etmektedir (Resim: 12).

EPİGRAFI ÇALIŞMALARI

Nuray GÖKALP ÖZDİL

Çalışmalar kapsamında üç yeni yazıt fragmanı belgelenmiş; bu parçalar kopyalanmış, fotoğraflanmış ve ölçülendirilmiştir. Bu yazıtlardan ilki bir güneş saatinin üzerinde yer almaktadır. Bu yazıt tek satırlık olup, sağ ve sol kenarları kırıktır. Ölçüleri: y. 14 cm, d. 24 cm, g. 37 cm, uzunluk 40 cm, harf yüksekliği 3–3,5 cm. dir. Harf stili II. yüzyıla tarihlenmektedir. Yazıtta Helios'a ithafen “*Ἡλίου Ἀλέξανδρος*” (Helios'a Aleksandros?) şeklinde bir ifade yer almakta olup, adak amaçlı bir ithaf olduğu düşünülmektedir. İkinci yazıt kehanet yazıtıdır. Stadion *sfendonesinin* kuzeybatısında, devşirme malzeme olarak ahır girişinde tespit edilen mermer kaide parçası, alfabe sırasına göre dizilmiş kehanet yazıtı niteliğindedir. Olympos ve Kibyra örnekleriyle benzerlik gösteren metinde, bireyin eylemlerine dair öğütler ve tanrısal yönlendirmeler yer almaktadır. Beş satırlık metin, kehanet yazıtları geleneği kapsamında değerlendirilmiştir. Sonuncu mezar yazıtı fragmanı kireçtaşına işlenmiş, beş satırlı bir yazıt parçasıdır. Metin, mezar yazıtlarında yaygın olan caydırıcı ifadelerin son bölümünü içermektedir. Fragmanda, mezara izinsiz müdahale edenlerin kutsal şehir hazinesine ceza ödeyeceğine dair uyarı cümlelerinin yer aldığı anlaşılmaktadır.

JEOFİZİK ÇALIŞMALARI

Engin ERÇETİN

Sillyon Antik Kenti'nde yürütülen Stadion ve Roma Hamamı kazı çalışmaları çerçevesinde jeofizik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, kazı öncesinde yer altındaki arkeolojik kalıntıların yerini ve yayılımını tespit etmeye yönelik olarak planlanmıştır. Bu bağlamda, *gradiometrik* manyetik yöntem ile çok elektrotlu elektrik özdirenç (ERT) yöntemi uygulanmıştır. Çalışma alanının yüzey morfolojisi ve topoğrafik koşulları göz önünde bulundurularak özellikle elektrik özdirenç yönteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Bu yöntem sayesinde, yüzey altındaki farklılıklar ve muhtemel yapısal kalıntılar hakkında bilgi edinilmesi hedeflenmiştir. Söz konusu çalışmalar kapsamında, Stadion'un doğu tribünü, arena bölgesi ve Roma Hamamı çevresinde jeofizik ölçümler gerçekleştirilmiştir.

JEOLOJİ ÇALIŞMALARI

Sevgi ÇETİNTAŞ

Sillyon Antik Kenti'nde yer alan yapılar, büyük oranda yerel doğal taş malzemelerle inşa edilmiş olup, bu taşlar zamanla çevresel ve atmosferik etkenler sonucu fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulmalara maruz kalmıştır. Özellikle biyolojik etkiler, diğer bozulma türlerini tetikleyerek taşların dayanıklılığını azaltmakta ve yapısal bütünlüğü tehdit etmektedir. Kentin önemli yapılarından biri olan Roma Hamamı'nda 2024 yılı kazı sezonunda gerçekleştirilen gözlemler ve analizler, yapı taşlarında ileri düzeyde ayrışma izlerine işaret etmiştir. Hamam yapısının bitişiğinde yer alan ana kayaç yüzeyinde gözlenen taş kesim izleri, yapı malzemesinin yerel kaynaklı olduğunu göstermektedir. Ayrışma süreçlerini incelemek üzere dört farklı kayaç örneği (AY-1, AY-2, AY-3, AY-4) alınarak mineralojik ve petrografik analizler yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre tüm örneklerin ana bileşeni kalsit olup, değişen oranlarda mikritik ve spari kalsit taneleri içermektedir. AY-1 örneğinde, yoğun gözeneklilik ve spari kalsit yoğunlaşmaları; AY-2'de belirgin kılcal çatlaklar ve opak mineral birikimleri ile birlikte ileri düzeyde alterasyon; AY-3'te mikro çatlaklarda sekonder kalsit kristalleşmesi ve opak mineral yerleşimleri; AY-4'te ise daha sınırlı ayrışma ve düşük gözeneklilik gözlenmiştir. Tane boyutları örnekler arasında değişiklik göstermekte olup, spari kalsitler genellikle daha büyük kristal yapısına sahiptir. Bulgular, yapı taşlarının özgün özelliklerini koruma potansiyelinin farklılık gösterdiğini ve bozulma düzeylerinin taşın mikro yapısal özellikleriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

PALEOARKEOLOJİ VE COĞRAFYA ÇALIŞMALARI

Selahattin AKŞİT-Mehmet Oruç BAYKARA

2024 yılı kapsamında Sillyon Antik Kenti'nde, yerleşimin jeomorfolojik yapısını ve çevresel özelliklerini değerlendirmeye yönelik ön saha gözlemleri ve örnekleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Mesa tipi bir topoğrafyada, *monoklinal* bir yükselti üzerine kurulu olan Sillyon, Pamphylia Bölgesi'ne özgü savunma yerleşimlerinden biri olarak konumunun tarihsel süreçteki kale-kent niteliğine katkı sağladığı belirlenmiştir. Söz konusu coğrafi yapı, günümüzde turistik çekicilik unsuru olarak da önem taşımakta olup, kentin görsel olarak öne çıkan konumunun seyir noktaları aracılığıyla tanıtılması önerilmektedir. Bu alanların, bilgilendirici panolarla desteklenerek kültürel peyzajın bir parçası haline getirilmesi, yakın çevredeki geleneksel taş ev ve *serender* benzeri yapılarla birlikte değerlendirilmesi planlanmaktadır. Saha çalışmaları sırasında *dendroklimatolojik* analizlere uygun nitelikte ağaç örnekleri tespit edilememiş, bu nedenle iklimsel analizler Acısu Mikrohavzası'nda sürdürülmektedir. Kent içi su kaynaklarına ilişkin temel kimyasal parametreler taşınabilir cihazlarla yerinde ölçülmüş, ileri analizler için su örnekleri laboratuvara gönderilmiştir. Ayrıca, kentin jeolojik evriminin ve jeoarkeolojik gelişiminin anlaşılmasına yönelik kayaç

ve litolojik kesit örnekleri toplanmış; bunların mineralojik-petrografik analizlerine laboratuvar ortamında devam edilmektedir.

DİJİTAL ARKEOLOJİ ÇALIŞMALARI

Ömer UZUNEL

Çalışmalar kapsamında, Roma Hamamı kazısı öncesinde farklı frekanslı antenlerle Jeo-radar (GPR) ölçümleri yapılarak yüzey altı arkeolojik kalıntıların tespiti gerçekleştirilmiştir. Bunu takiben, kentin batısındaki Stadion, Roma Hamamı ve kuzeybatıdaki Kutsal Alan B yapılarında 3B lazer tarama (LİDAR) çalışmaları uygulanmıştır. Lazer tarama ile elde edilen yüksek hassasiyetli nokta bulutu ve ortoimage verileri; mimari belgeleme, kültürel miras envanteri ve rölöve projeleri için temel veri setlerini oluşturmuştur. Alanın mevcut durumu milimetrik doğrulukla dijital ortama aktarılmış; bu sayede ileride oluşabilecek bozulmaların izlenmesi ve belgelenmesi mümkün hale gelmiştir. Ayrıca, İHA ile yapılan hava fotoğraflamaları lazer tarama verileriyle entegre edilerek 3D modelleme, sanal gerçeklik (VR) ve dijital sergileme uygulamaları için gerekli dijital altyapı hazırlanmıştır. 2024 yılında geniş bir dijital perspektifte kurgulanan ve birçok uzmanlık alanıyla birlikte ele alınacak olan “Menodora: Dijital İnsan Projesi” başlatılmış ve yıllara yayılacak bu projenin teorik, kavramsal ve teknolojik alt yapısı oluşturulmuştur.

PROJE VE UYGULAMA ÇALIŞMALARI

Şerife Gizem ERCİVAN

Sillyon Antik Kenti sınırları içerisinde yer alan ve Cumhuriyet Dönemi’ne tarihlenen geleneksel Türk evleri ile hamam ve stadion gibi anıtsal yapıların belgelenmesi, analiz edilmesi ve restorasyon süreci, çok yönlü bir koruma yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Stadion alanındaki metruk durumda bulunan üç adet geleneksel Türk evi, laboratuvar olarak yeniden işlevlendirilmek üzere ele alınmış; bu doğrultuda yapılar için rölöve, restitüsyon, restorasyon ve önleyici koruma projeleri hazırlanmıştır. Yürütülen çalışmalarda, yüksek çözünürlüklü 3D lazer tarama, drone destekli hava çekimleri, detaylı fotoğraf belgeleri ve manuel ölçümler ile kapsamlı bir veri seti oluşturulmuş, tüm veriler dijital ortama aktarılarak *AutoCAD* üzerinden ölçekli çizimler üretilmiştir. Kat, döşeme, çatı planları, kesitler, cepheler ve detay çizimleriyle desteklenen belgeler kapsamında, yapısal analizler ve malzeme bozulmalarına ilişkin renkli lejantlı çizimler ile rölöve raporları hazırlanmıştır.

Restitüsyon sürecinde, Sillyon ve çevresindeki geleneksel yapı tipolojileri üzerine yapılan akademik araştırmalar ile yapının mevcut kalıntıları birlikte değerlendirilmiş, iki farklı tarihî dönem için ayrı restitüsyon önerileri geliştirilmiştir. Bu öneriler teknik çizimlerle desteklenmiş ve dönemsel niteliklerin değerlendirildiği ayrıntılı bir restitüsyon raporuyla belgelenmiştir. Restitüsyon aşamasını takiben, yapıların çağdaş konfor koşullarına uygun

hale getirilmesini ve laboratuvar işlevine kavuşmasını hedefleyen restorasyon projeleri geliştirilmiş; her bir müdahale *AutoCAD* ortamında renkli lejantlarla belirtilmiş ve detaylı raporlarla açıklanmıştır. Tüm proje ve belgeler ilgili koruma kurulları tarafından onaylanarak uygulama aşamasına geçilmiştir. Söz konusu yapıların uygulamaları tamamlanmış ve planlandığı gibi işlevlendirilmiştir (Resim: 10-12). Uygulamalar, kültürel mirasın sürekliliğini destekleyen, belgelemeye dayalı, çağdaş teknolojilerle desteklenmiş bütüncül bir koruma yaklaşımını yansıtmaktadır.

Hamam yapısında, 2024 yılı kazı sezonunda açığa çıkarılan *tepidarium* bölümüne yönelik olarak kapsamlı bir belgeleme süreci yürütülmüş; lazer tarama, drone ile hava ölçümleri, ortofoto üretimi ve fotoğraf belgeleri üzerinden elde edilen veriler doğrultusunda rölöve projesi hazırlanmıştır. Malzeme türleri ve bozulma analizleri renkli lejantlarla plan ve kesitlere işlenmiş, ardından yapının özgün duvar ve sıva kalıntılarını koruma amacıyla önleyici koruma çatısı tasarlanmıştır. Prefabrik beton ayaklara oturan ve çelik profillerle taşınan eğimli trapez saç kaplamalı bu sistemin çizimleri tamamlanmış, statik hesaplamaları yapılmış ve proje ilgili kurumlara iletilmiştir.

Stadion yapısında ise Geleceğe Miras Projesi kapsamında, Doğu Tribün bölgesinde 3D lazer tarama ve drone destekli ölçümlerle elde edilen veriler üzerinden plan çizimleri yapılmış, rölöve çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca 2022 yılında Koruma Kurulu onayı alınan iki geleneksel Türk evi için başlatılan restorasyon uygulamaları, ilgili proje ve müdahale kararlarına uygun biçimde yürütülmüştür. Uygulama sürecinde çatıların sökülmesi, özgün malzemelerin korunması ve eksiklerin aslına uygun olarak yeniden üretilmesi, cephe temizlikleri, derz ve sıva uygulamaları, zemin düzenlemeleri ve ahşap elemanların onarımı gibi işlemler gerçekleştirilmiş; yapı çevresinde drenaj ve elektrik tesisatları tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

Bilgin, M. vd., (2020). Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon Seramikleri Üzerine Ön Değerlendirmeler. M. Taşkiran, (Ed.), *Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi, Sillyon Çalışmaları I*, 33-92.

Brixhe, C., (1976), *Le Dialecte Grec de Pamphylie. Documents et grammaire.* (Bibliothèque de l'Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul: xxvi). Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, Paris, 189-190, nr. 6.

Eyice, S. (1960), İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme, *Tarih Dergisi II (15)*, 99-122.

Taşkiran, M. (2020). *Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi, Sillyon Çalışmaları I, İstanbul*, 1-2.

Taşkiran, M. (2021a). *Pamphylia'nın Mağrur Kenti Sillyon (Karahisar-ı Teke Kalesi). Sillyon Çalışmaları II, İstanbul*, 1-2.

Taşkıran, M. (2021b). Son Araştırmalar Işığında Sillyon Roma Hamamı. *Olba, XXIX(XXIX)*, 313-348.

Taşkıran, M., Palalı M. (2024), Sillyon Kazısı 2023 Sezonu Çalışmaları, *44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 424-425.

EKLER

Resim 1: Stadion'da gerçekleştirilen temizlik çalışmalarından bir görüntü.

Resim 2: Stadion temizlik çalışmaları sonrası durumu.

Resim3: Sillyon Hamamı Batı Kesimi çalışmalar sonrası durumu.

Resim 4: Türk Hamamı ısıtma sistemi giriş ve ocak kısmı.

Resim5: Türk Hamamının alt zemininden çıkarılan Roma Dönemi zemini.

Resim 6: Roma Hamamı, batı kesimi kazılarında çıkarılan Roma İmparatorluk Dönemi tabak örneği.

Resim 7: Hamamın batı yamacı kazılarında çıkarılan 13-14 yüzyıllar arasında değerlendirilen sırlı kandil.

Resim 8: Sillyon Kutsal Alanı B C çalışmalar sonrası durumu.

Resim9: Stadion Doğu Tribünü ve Analemma duvarının basit onarım çalışmaları sonrası durumu.

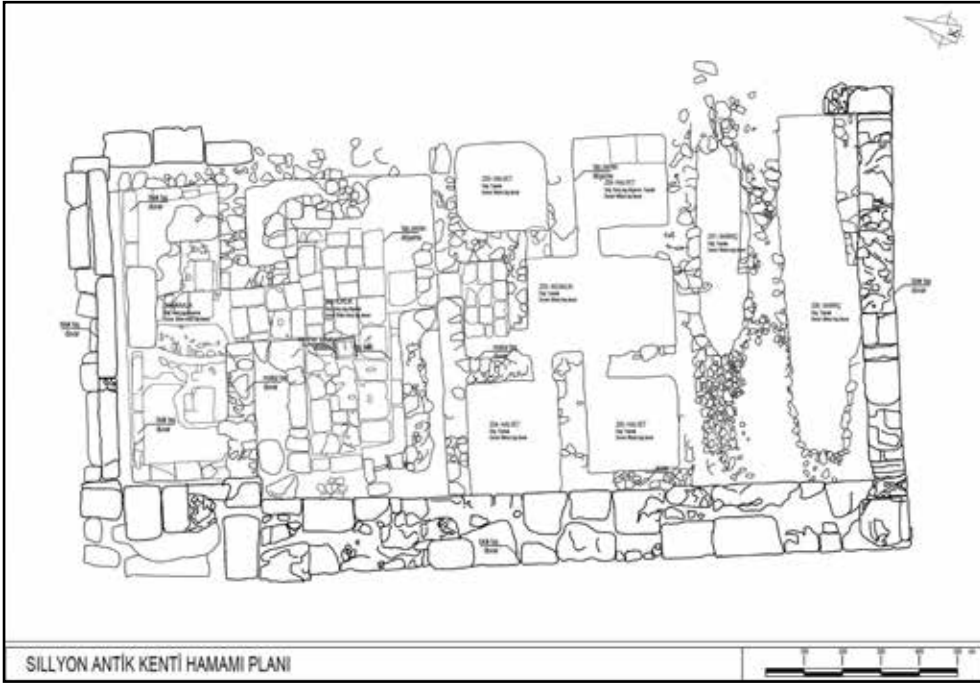
Resim 10: Geleneksel Yörk Evi 1 çalışmalar sonrası durumu.

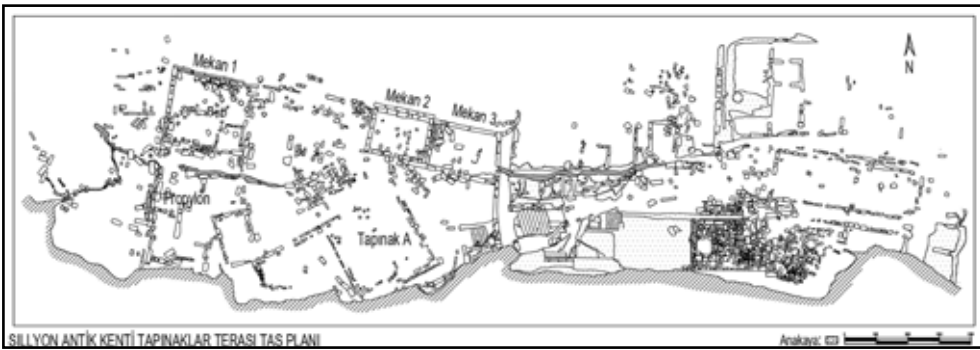
Resim 11: Geleneksel Yörk Evi 2 çalışmalar sonrası durumu.

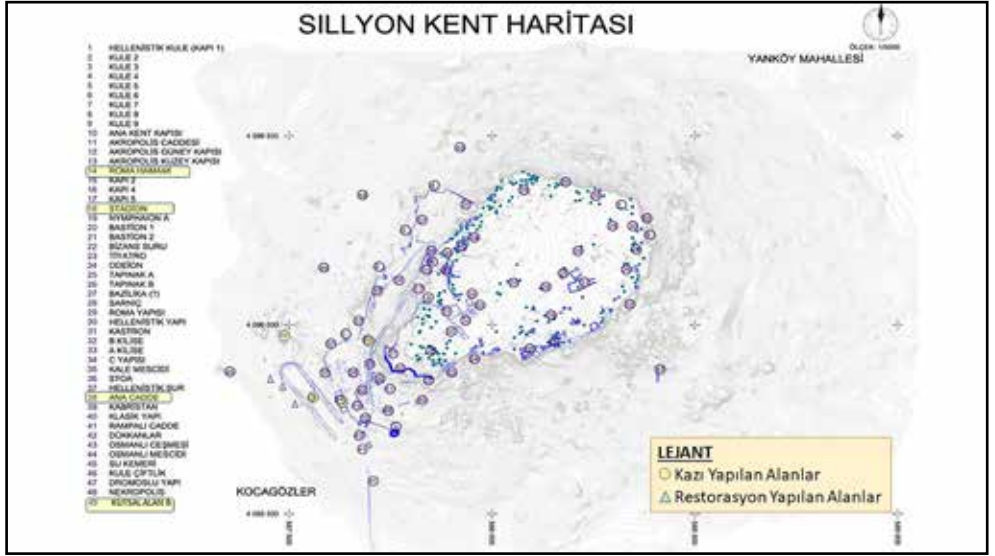
Resim 12: Kazı evi kompleksi genel görünüm

Çizim 1: Hamam Tepidarium odası-Trk Hamamı Mevcut Planı

Çizim 2: Tapınak teras çizimi.

Harita 1: Sillyon Kent Haritası ve çalışılan alanlar.

KALE-İ TAVAS (TABAE ANTİK KENTİ) ÖREN YERİ VE KAVAKLIPINAR MEVKİİ KALE-İ TAVAS MEZARLIĞI KAZILARI 2024

Mustafa BEYAZIT*

Meryem CANSEVEN

Denizli İli, Kale ilçesinde yer alan Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kavaklıpınar Mevkii Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2014 yılından itibaren Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Beyazıt başkanlığında sürdürülmektedir (Beyazıt vd., 2017, s. 161-178; Beyazıt vd., 2018, s. 329-346; Beyazıt vd., 2019, s.71-84; Beyazıt vd., 2020, s. 389-402; Beyazıt vd., 2021, s.329-340; Beyazıt vd., 2023, s. 135-146; Beyazıt vd., 2024, s. 329-339). 2024 sezonunda çalışmalar 12 akademisyen¹, 3 araştırma görevlisi², 1 doktor sanat tarihçi³, 2 doktora öğrencisi⁴, 2 restoratör⁵, 1 mimar⁶, 2 sanat tarihçisi⁷, 1 arkeolog⁸, 9 sanat tarihi lisans öğrencisinden⁹ oluşan ekiple yürütülmüştür.

Faaliyetler 2024 çalışma takviminde yer alan Kale-i Tavas (Tabae) Ören Yeri'nde taş döşeli yolların açığa çıkarılması çalışmaları, Kale-i Tavas Mezarlığı şahide düzenleme ve restorasyon çalışmaları, kazı ofisi çalışmaları, eserlerin mekanik ve kimyasal temizliği, ve kültürel miras eğitimi gibi alanlarda sürdürülmüştür.

KALE-İ TAVAS (TABAE ANTİK KENTİ) ÖREN YERİ'NDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

İlk faaliyet alanı olan Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri'nde çalışmalara yabani ot ve diken temizliği yapılarak başlanılmıştır. Tarih öncesi devirlerden 1960'lı yıllara kadar aralıksız yerleşime sahne olan kentte farklı dönemlerden günümüze ulaşan yapıların,

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Denizli/TÜRKİYE, hacivaz@gmail.com. ORCID: 0000-0003-0684-2383

Dr. Kale-i Tavas Kazısı, Denizli/TÜRKİYE, meryemcanseven@gmail.com ORCID: 0000-0001-8865-3310

1 Prof. Dr. Mustafa BEYAZIT(Kazı Başkanı), Dr. Öğr. Ü. Eylem GÜZEL (Kazı Başkan Yardımcısı), Prof. Dr. Halil KUMSAR, Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT, Prof. Dr. Savaş YILRIM, Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM, Prof. Dr. Bahattin YAMAN, Doç. Dr. Bülent İŞLER, , Doç. Dr. Bülent ÖZTÜRK, Doç. Dr. Ceren TEKİN KARAGÖZ, Dr. Öğr. Ü. Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER, Öğr. Gör. Dr. Barış BOZOK

2 Arş. Gör. Dr. Nesrin AYDOĞAN İŞLER, Arş. Gör. Dr. Başaran Doğu GÖKTÜRK, Arş. Gör. Dr. Alper ATICI

3 Meryem CANSEVEN (Kazı Başkan Yardımcısı)

4 Yusuf BAŞTÜRK, Fatih YAĞLICA

5 Talibe KÖSE, Selma ÖLMEZ.

6 Ayşen Özge YAĞLICA

7 Elif İrem DEMİRCİ, Elif DAĞ

8 Burak Mertkan SEZER

9 Emir AY, Ahsen KARADURAN, Sudegül DEMİRAYAK, Dilan KORKMAZ, Osman AYGÜN. Sümeyyenur KARA, Senanur ÇELİK, Berivan DEVECİ, Şeyda YARDIM

gelen ziyaretçiler tarafından daha verimli gezilebilmesi için gerçekleştirilen temizlik çalışmaları kentin ana caddelerinde, yapıların çevresinde ve gezi güzergâhlarında yapılmıştır.

Kentin yola bağlantısını sağlayan Roma Köprüsü'nden başlayarak, Tabae'nin kuruluş aşamalarından itibaren kullanıldığı anlaşılan taş döşeli yollar, mimari parçaların sergilendiği karşılama alanı, kentin en büyük sorunlarından olan su toplamak için oluşturulan I, II ve III No'lu sarnıçlar, Tahıl Deposu, Roma Hamamı, kaya mezarları ve şapellerin yanı sıra Menteşe Beyliği ve Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşan Cevher Paşa Camisi, Çarşı Cami, Cevher Paşa Hamamı (Beyazıt ve Canseven, 2023a, s. 468-486; Canseven ve Beyazıt, 2023, s. 42-64; Beyazıt ve Canseven, 2023b, s. 131-153; Canseven, 2024, s. 86-109) gibi eserlerin etrafında zamanla oluşan yabancı ot ve dikenlerin temizliği Denizli Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Dairesi tarafından gönderilen ekip tarafından gerçekleştirilmiştir (Resim: 1).

Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri'nde taş döşeli yollar üzerinde sürdürülen kazı çalışmalarının ilk aşamasında kent kapısından başlayarak Osmanlı Dönemi çeşmesine kadar önceki yıllarda açığa çıkarılan yol tabakasının üzerinde ve etrafında zaman içerisinde oluşan yabancı otların ve dikenlerin temizliği gerçekleştirilerek mevcut yol tabakasının ortaya çıkması sağlanmıştır. Bu bölüm açığa çıkarıldıktan sonra Çarşı Camisi ile I No'lu Sarnıç arasında kalan yolda çalışmalara devam edilmiştir. Kentin önemli meydanlarından biri olduğu bilinen I No'lu Sarnıç'ın da içinde bulunduğu bölgede yol tabakasının oldukça tahrip olduğu ve taşlarının pek çoğunun yerinde olmadığı görülmüştür. Bu aşamadan sonra kazı çalışmaları I No'lu Sarnıç yapısı ve Cevher Paşa Hamamı arasındaki bağlantıyı sağlayan yolda devam etmiştir. Roma, Bizans ve Türk-İslâm Dönemlerinde Tabae'nin ana caddelerinden biri olduğu anlaşılan yolun orijinal dokusu ve toprak altında korunarak günümüze ulaşan bölümlerinde seviye inme çalışmaları yapılarak yol hattı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2, 3).

2024 kazı sezonunda Cevher Paşa Hamamı ve I No'lu Sarnıç arasında kalan yol boyunca çalışmalara devam edilerek zaman içerisinde doğa şartları ve insan kaynaklı oluşan toprak ve mıcır dolu tabaka temizlenmiştir. Kazı çalışmaları sonucunda 366 m uzunluğunda ve yaklaşık 6 m genişliğinde orijinal yol tabakası açığa çıkarılmıştır. Kazısı tamamlanan yolun yağmur ve sel sularından korunması amacıyla yolun batı istikametinde bulunan eğimli alana taş duvar örgüsü yapılmıştır. Taş döşeli yollar üzerinde sürdürülen çalışmaların ikinci etabını Geleceğe Miras Projesi kapsamında Roma Köprüsü ile kent kapısı arasındaki taş döşeli yolda yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Çalışmalar kapsamında 430 m uzunluk ve 6 m genişliğe sahip yol tabakası açığa çıkarılmıştır (Resim: 4).

Taş döşeli yolda sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda 5 envanterlik, 6 etütlük buluntu (farklı dönemlere ait sikkeler, pul, anahtar ve mühür gibi küçük buluntular ve mermer Eros başı gibi eserler) ile karşılaşmıştır (Resim: 5). Sezonun önemli buluntularından biri olan mermer Eros başı söz konusu yol üzerinde bilinmeyen bir tarihte gerçekleştirilen onarım sırasında yüzü aşağıda kalacak biçimde yol taşı olarak kullanılmıştır. 15x12x9 boyutla-

rında yüksek kabartma olarak işlenmiş Eros figürünün başı ince tanecikli beyaz mermer kullanılarak oluşturulmuştur. Kazı heyet üyesi Prof. Dr. Fatma Bağdatlı Çam'ın (2013, s. 431-440) değerlendirmelerine göre, “eser boynun başlangıcından itibaren kırılmış küçük ölçülerde bir erkek çocuk figürünün başıdır. Ön yüzde alın, kaşların büyük kısmı, sol gözün yüzeyi, burun ve ağızla birlikte çene kısmı büyük ölçüde hasar görmüştür. Arka kısmı düz bir şekilde kırılmıştır. Arka yüzde kırık yüzey, yüksek kabartma olması gerektiğini göstermektedir. Eserin alın kısmının yuvarlak formu, yanaklar ve çene altının yumuşaklığı ve gözlerin yüze oranla iri yapısı küçük bir çocuk figürünün başı olduğuna işaret etmektedir. Figür başını sola doğru yatırarak yukarı doğru bakmaktadır. Bu duruşun etkisiyle yüzün sağ tarafı daha uzun ve daha yumuşak işlenmiştir, sol tarafta ise yanak daha kısa ve altta daha köşeli bir yapı kazanmıştır. Böylece başını sola omuza doğru yatırmış olduğu anlaşılmaktadır. İri gözleri açılmış ve yukarı doğru yönelmiş bakışlarını vurgulamaktadır. Göz bebeklerinde bulunan boşluklar MS 2. yüzyılın ilk yarısında Hadrian Dönemi'nde başlayan bir özellik olarak bilinmektedir. Figürün saçları uzun virgül şeklinde ince buklelerden oluşmaktadır. Alında başın üst kısmında yoğunlaşmış plastik (şişkin yapısı), iki yanda kulağın önünde de görülmektedir. Kulak yapısı sol yanda daha geniş ve orantısız olarak bozukluğu, sağ yandaki kulağın orantılı biçimiyle tezat oluşturur. Bu durum başın yüksek kabartma olarak ve sol yandan görülmek üzere işlendiğini kanıtlamaktadır. Figürün duruşu ve ölçüleri yüksek kabartma olarak lahit ya da bir friz sahnesine ait Eros figürü olduğuna işaret etmektedir. Başın form özelliklerinden Hellenistik Dönem'den bilinen Eros ya da bebek figürlerinden ve olasılıkla Eros figürünün MS 2. yüzyıl ortalarında yüksek kabartma olarak işlendiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Eros, putti ya da cubid olarak tanımlanan figürlerin lahit ya da frizlerde yaygınlaştığı bilinmektedir. Stil özellikleriyle, göz yapısı, saç buklelerinin yapısı ve duruşundaki dinamizm ve duruşun etkisiyle oluşan orantısızlıklarıyla olasılıkla lahit ya da frize ait bir figür olmalıdır. Stil özellikleri Aphrodisias heykeltraşlık stil özellikleriyle paralellik göstermektedir”.

KALE-İ TAVAS MEZARLIĞI'NDA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Kale-i Tavas'ın Türk-İslâm Dönemi defin alanı kentin yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda yer alan Kale-i Tavas Mezarlığı'dır. 1980'li yıllarda Denizli Muğla karayolunun geçirilmesi sırasında iki parçaya ayrılan mezarlık 2015 yılından itibaren kazı çalışma takvimine dâhil edilmiştir. Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen kitabeli şahideler, yüzeyinde yazı yerine tamgalar içeren Orta Asya Türk geleneklerini sürdüren şahideler ve Cumhuriyet Dönemi'nde yapılmalarına karşın form, başlık, bezeme ve kitabe açısından Osmanlı geleneklerini sürdüren şahidelerin yer aldığı mezarlıkta her bir taşa envanter numarası verildikten sonra fotoğraf, okuma, ölçüm, tanımlama ve temizlik işlemleri yapılmıştır (Bayrakal, 2013, s. 100-112; Beyazıt, 2020, s. 919-934; Beyazıt vd., 2021, Beyazıt ve Canseven, 2022, s. 287-290; Beyazıt ve Göktürk 2022, s. 829-871).

Kale-i Tavas Yukarı Mezarlık alanında sürdürülen çalışmalarda ilk olarak mezarlıkta bulunan modern atık ve çam iğnelerinin temizliği yapılmıştır (Resim: 6). I. paftada başlanılan temizlik çalışmaları neticesinde yüzey buluntusu bir adet sikke ile karşılaşmıştır. Üzerinde yer alan motif ve yazılardan Bizans Dönemi'ne ait olduğu anlaşılan sikkenin detaylı değerlendirmesi mekanik ve kimyasal temizliğinin ardından yapılacaktır. Alan fotoğrafı çekilen sikke kazı deposuna alınmıştır.

Kale-i Tavas Mezarlığı'nda 2015 yılında başlanılan şahide düzenleme çalışmalarına 2024 kazı sezonunda da devam edilmiştir. IV. ve VI. paftalarda iklim koşulları, toprak kayması ya da insan kaynaklı müdahaleler sebebiyle dikildikleri alanlardan ayrılmış olan mezar taşlarının düzenlenmesi işlemleri gerçekleştirilmiştir. Şahide düzenlemelerinde izlenen yol mezar taşının ait olduğu mezarın tespit edilip edilememesine göre şekillenmiştir. Mezarları tespit edilebilen şahideler buldukları alanda yeniden ayağa kaldırılırken, ait oldukları mezarların tespit edilemediği devrilmiş ya da serbest haldeki mezar taşları belirli sergi düzeni içerisinde yeniden ayağa kaldırılmıştır. Mezar taşı düzenleme çalışmaları kapsamında ilk etapta şahidelerin kitabelerini ve bezemelerini etkilemeyecek oranda çukurlar açılarak mezar taşları bu alana yerleştirilmiştir. İkinci olarak kayrak taşları kullanılarak açılan çukurlarda şahidelerin ayakta durması sağlanmıştır. Son aşamada ise açılan çukurlar toprak ile doldurulmuştur (Resim: 7).

Mezarlık alanında yürütülen restorasyon ve konservasyon faaliyetleri ile iklim şartları ve zaman içerisinde direncinin azalması sonucu kırılmış halde bulunan mezar taşlarının yapıştırma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Yukarı mezarlık alanında yoğun olarak IV. ve VI. paftalarda yer alan kırık haldeki mezar taşlarına ilk müdahale taşların yüzeylerinde oluşan bozulmalar, alg-liken tabakaları, toprak ve toz tabakasının mekanik yöntemlerle temizlenmesi olmuştur. Sonraki aşamada kırık parçaların birbirinden ayrılan yüzeylerinde renkli tebeşir kullanılarak referanslar alınarak gijon yuvalarının açılacağı noktalar belirlenmiş ve gijon yuvaları açılmıştır. Kırılma sonrası oluşan deformasyon tabakasının temizlenmesi, pürüzsüz olan yüzeyin pürüzlü hale getirilmesi ve yapıştırıcının hacmi kadar boşluk oluşturulması amacıyla, taşların sağlamlık durumuna göre mucarta işlemleri yapılmıştır. Hazırlık işlemleri tamamlanan mezar taşlarını yapıştırmak için epoksi hazırlanarak yapıştırma işlemleri tamamlanmıştır. Son olarak yapıştırılan bölüm mengene yardımı ile desteklenerek kurumaya bırakılmıştır. Mezarlık alanında yürütülen bir diğer restorasyon çalışması ise yapıştırılan mezar taşlarına harç uygulanmasıdır. IV. ve VI. paftalarda mezar taşlarının estetik görünümü bozan eksik kısımlarında, boşluklarda kalmış olan yapıştırıcı kalıntıları ile zamanla araya giren toz/toprak çeşitli dişi aletleri yardımıyla temizlenerek, birbirine denk gelen kısımlarda kalan boşluklar, sonradan sökülebilecek şekilde geri dönüşümlü, inorganik agregalardan oluşan harçla tümlenerek, mezar taşlarının form özellikleri korunmuştur (Resim: 8).

KALE-İ TAVAS KAZI OFİSİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Kale-i Tavas kazı ofisinde yürütülen çalışmalara Kale-i Tavas Yukarı Mezarlıkta Osmanlı Dönemi Mezar Taşları adlı kitabın yayına hazırlanması, mevcut verilerin bilgisayar ortamına aktarılması ve mezar taşlarının çizimlerinin yapılması şeklinde devam edilmektedir. Yayın çalışmalarında kitabın katalog ve değerlendirme bölümleri yazılmaktadır. Katalog bölümünde, Kale-i Tavas Yukarı Mezarlık alanında tespit edilen Osmanlı Dönemi'ne ait şahidelerin her biri tüm detaylarıyla incelenmektedir. Şahidelerin ölçüleri, malzeme, başlık türü gövde yatay kesitleri, taş yüzeyindeki bozulmaları içeren detaylı tanımları, kitabe okumaları ve bezeme detaylarının yazılmasının ardından fotoğraf ve çizimlerine yer verilmiştir. Tüm paftalarda bulunan şahidelerin değerlendirme bölümünde mezar türleri, gövde yatay kesit tipleri, başlık türleri, cinsiyet dağılımları, bezeme grupları (bitkisel, geometrik, nesneli, mimari bezeme, yazılı bezeme vb.) detaylı ele alındıktan sonra kitabelerde geçen ifadeler incelenmiştir. Şahidelerin kitabelerinde okunan ifadeler taşlar hakkında oldukça fazla bilgi elde etmemizi sağlamıştır. Kitabelerde geçen Hicri ve Rumi tarihlere bakılarak yüzyıllara göre mezar taşı dağılımı yapılırken, her biri edebi değer taşıyan başlangıç ifadeleri, insanlara uyarı, durum bildirme, Tanrı'dan istek, Peygamberden istek, insanlardan istek bölümlerinden dönem toplumunun ölüme yaklaşımını algılamak mümkün olmuştur. Bazı kitabelerde karşılaşılan ölüm sebebinin yazıldığı metinler, kişilerin vefat nedenlerine (hastalık, cinayet, kaza) ilişkin bilgiler verirken, meslekler, sülale isimleri, lakaplar, yer adları ve daha pek çok veri kitabelerden okunmaktadır (Resim: 9).

ESERLERİN MEKANİK VE KİMYASAL TEMİZLİĞİ

Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri kazıları restorasyon/konservasyon çalışmaları kapsamında 2023 ve 2024 kazı sezonlarında antik kentte taş döşeli ana caddede yürütülen kazı faaliyetleri esnasında ortaya çıkarılan mermer Eros başı, sikke, küçük buluntular ve seramik toplamda 25 eserlerin restorasyon ve konservasyonu tamamlanmıştır. Eserlerin konservasyon öncesi belgeleme işlemleri yapıldıktan sonra yüzeylerinde görülen kalker, toprak ve pulcuk şeklinde kendini kolayca bırakabilecek korozyon tabakası bisturi, dişçi motoru ve muhtelif uçlarla müdahale edilerek fiziksel olarak arındırılmıştır. Eserlerin yüzeylerinde görülen yoğun korozyon, malzeme çözücü solüsyon hazırlanarak, mekanik ve gerekli görülen durumlarda kimyasal yöntemlerle minimum seviyelere indirilmiştir. Eserlerin konservasyon sonrası mevcut durumlarını muhafaza etmeleri için, her bir esere uygun oranda ve nitelikte koruyucu solüsyonlar (%3'lük Paraloid B72) uygulanmıştır. Son olarak eserlerin fotoğrafları çekilip, silika jel ile iklimlendirme yapılarak kilitli poşetlere yerleştirilip, depoda korunmaya elverişli hale getirilmiştir. Mermer heykel ve seramik buluntular için yumuşak uçlu fırça ile ıslak temizlik yapılmıştır (Resim: 10).

KÜLTÜREL MİRAS EĞİTİMİ

Kale-i Tavas (Tabae) Kazılarında yürütülen önemli bir çalışma da kültürel miras eğitimidir. Roma, Bizans, Menteşeoğulları ve Osmanlı'ya ait pek çok eserin bulunduğu kentin kültürel mirasını ilçede yaşayan halk, öğrenciler ve yöneticilere anlatmak adına gerek antik kent gezilerinde gerekse sunumlar ve konferanslarda bilgilendirmeler yapılmıştır. 2014 yılından itibaren devam edilen kültürel miras eğitimi kapsamında 2024 sezonunda Kale Kaymakamı öncülüğünde kurum amirleri ile Kale-i Tavas (Tabae) Antik Kenti gezilerek bilgiler verilmiştir. Yine kazı ofisinde heyet üyeleri Prof. Dr. Bahattin Yaman ve Dr. Öğr. Ü. Barış Bozok'un sunumlarıyla ve Pamukkale Üniversitesi'nde Kazı Başkanı Prof. Dr. Mustafa Beyazıt'ın konferanslarıyla kültürel miras eğitimi kapsamında bilgilendirmelere devam edilmiştir (Resim: 11).

Kale-i Tavas (Tabae) Kazılarında 2024 sezonunda yürütülen faaliyetlerden biri de kazı alanında bilgilendirme tabelaları ve yönlendirme levhalarının yenilenmesi olmuştur. Dış etkenlere açık alanlarda bulunan tabela ve levhalarının üzerlerindeki işaret, harita ve yazıların silinmesi ile işlevleri kaybettikleri anlaşılmış ve yenilenmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Yenilenen bilgilendirme tabelalarına karekodlar yerleştirilerek ziyaretçilerin kazı alanını daha verimli görmeleri hedeflenmiştir (Resim: 12).

KAYNAKÇA

Bağdatlı Çam, F. (2018). Sculptures From Tabae/Kale-i Tavas, *Sculpture In Roman Asia Minor Proceedings of the International Conference at Selçuk 2013*, (Ed. M. Aurenhammer), s. 431-440

Bayrakal, S. (2013). Kale-i Tavas Mezarlığı Hakkında Ön Araştırma (Ed. Turgut Tok, Özgür Kasım Aydemir), *Kaledavaz Sempozyum Bildirileri (2-3 Nisan 2012)*. Denizli: Türmatsan Yayınevi, s. 100-112.

Beyazıt M., İnce K., Baysal H. H.,(2017). Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri Kazıları 2014-2015, 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 161-178.

Beyazıt, M. Beyazıt, Y., Gital, B. D., Çelemoğlu, Ş., Şen, M., Atıcı, A., Baysal, H. H. (2018). Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti), Ören Yeri ve Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2016, 39. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, C. 1, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 329-346.

Beyazıt, M., Beyazıt, Y., Gital, B. D., Çelemoğlu, Ş., Atıcı, A., Baysal, H. H. (2019). Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti), Ören Yeri ve Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2017, 40. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, Çanakkale: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 71-84.

Beyazıt, M., Beyazıt, Y., Atıcı, A., Canseven, M., Baysal H. H. (2020). Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kavaklıpınar Mevkii Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2018. *41. Kazı Sonuçları Toplantısı 17-21 Haziran 2019 Diyarbakır*, C. 3, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 389-402.

Beyazıt, M. (2020). Ruhu Olan Taşlar: Kale-i Tavas Mezarlığından Örnekler (Mithat Aydın, Süleyman İnan), *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*. Ankara: s. 919-934.

Beyazıt, M., Beyazıt, Y., Göktürk B. D., Atıcı A., Canseven M., Beyaz D., Uyar N. (2021). Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kavaklıpınar Mevkii Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2019-2020”, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, C. 3, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 329-340.

Beyazıt, M., Çelemoğlu, Ş., Atıcı A. (2021). *Denizli-Kale Yukarı Mezarlıkta Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları* (Ed. Yasemin Beyazıt), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Beyazıt, M., Canseven, M. (2022). Denizli Kale-i Tavas (Yukarı- Doğu) Mezarlığı Düzenleme Çalışması (Ed. N. Kozak, M. Kozak), *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, C. 4: 287-290.

Beyazıt M., Göktürk B. D. (2022). Kale-i Tavas Mezarlığı'nda Orta Asya Geleneğiyle Bağlantılı Mezar Taşları-I, *XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018 Ankara Kongreye Sunulan Bildiriler*, Hazırlayanlar: Semiha Duran, Muhammed Özler, C.I, Ankara, s. 829-871.

Beyazıt M., Canseven M., Göktürk B. D., Beyaz D., Baştürk Y., Maden E. (2023), “Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2021”, *42. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.4, 23-27 Mayıs 2022 Denizli, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 389-402.

Beyazıt, M., Canseven M. (2023a). Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Osmanlı Mezarlığı Kazıları (Ed. Harun Ürer), *Cumhuriyetin Birinci Yüzyılında Anadolu'da Türk Dönemi Arkeoloji Çalışmaları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, s. 468-486.

Beyazıt M., Canseven M. (2023b). Kale Gevher/Cevher Paşa Camii Kalemışı Süslemeleri (Hasan Uçar, Harun Ürer, H. Sibel Ünalın Özdemir, Muharrem Çeken), *Prof. Dr.Bozkurt Ersoy Armağanı*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, s. 131-153.

Beyazıt M., Canseven M., Göktürk B. D., Beyaz D., Baştürk Y., Maden E. (2024). Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2022 Çalışmaları”, *43. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.2, 16-20 Ekim 2023 Ankara, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 329-339.

Canseven, M., Beyazıt, M. (2023). Kale-i Tavas/Tabae Ören Yeri (Ed. Prof. Dr. Serkan Bertan), *Denizli Turizmi ve Kültürel Miras*. Ankara: Detay Yayıncılık, s. 42-64.

Canseven, M. (2024). Kültürel Miras Bağlamında Kale-i Tavas (Tabae) Antik Kenti (Ed. Prof. Dr. Serkan Bertan), *Denizli Turizm Yol Haritası*. Ankara: Detay Yayıncılık, s. 86-109.

EKLER

Resim 1: Kale-i Tavas (Tabae) Antik Kenti temizlik çalışmaları

Resim 2: Taş döşeli yol ağında sürdürülen çalışmalar

Resim 3: Taş döşeli yolun kazı sonrası farklı açılardan görünüm

Resim 4: Taş döşeli yol kazı sonrası görünüm

Resim 5: 2024 Sezonu buluntular

Resim 6: Kale-i Tavas Mezarlığı temizlik çalışmaları

Resim 7: Kale-i Tavas Mezarlığı şahide düzenleme çalışmaları

Resim 8: Kale-i Tavas Mezarlığı şahide restorasyonu

Resim 9: Kazı ofisinde devam eden yayın faaliyetleri

Resim 10: Eserlerin mekanik ve kimyasal temizlik işlemleri

Resim 11: Kültürel miras eğitimi kapsamında yapılan konferans ve sunular

Resim 12: Antik kentte bilgilendirme tabelalarının değişimi

ASPENDOS 2024 YILI KAZI VE BASİT ONARIM ÇALIŞMALARI

Mustafa BİLGİN*

Hüseyin Tolga CANDUR

Dinçer Savaş LENDER

Pınar KIZILTEPE BİLGİN

Mürşide ÜLKER KÜÇÜK

Gökhan KAYIŞ

I- GİRİŞ

Pamphylia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Aspendos, günümüzde Antalya il merkezinin yaklaşık 48 km kuzeydoğusunda, Serik ilçesine bağlı Belkıs mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır¹. Kent, Toros Dağları'ndan beslenen Köprüçay (antik Eurymedon) Nehri'nin ovaya ulaştığı ve Akdeniz'e dökülmeden önce oluşturduğu alüvyal düzlük üzerinde stratejik bir konuma sahiptir. Yerleşim, çevresi dik yamaçlarla çevrili olan bir tepenin üzerinde kurulmuş olup, zamanla *akropolis*ten aşağıya, bereketli ovaya doğru genişleyerek alt bölgelere yayılım göstermiştir (Harita: 1). Bu coğrafi konum, Aspendos'un hem savunma hem de tarımsal ve ticari faaliyetler açısından avantaj sağlamasında etkili olmuştur. Özellikle Köprüçay Nehri'nin taşıdığı verimli topraklar, kentin hinterlandında tarımsal üretimin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, nehir vasıtasıyla iç bölgelerle kurulan bağlantı, Aspendos'un bölgesel ticaret ağındaki önemini artırmıştır. *Akropolis*in eteklerinden düzlüklere doğru genişleyen kent dokusu, Aspendos'un zamanla artan nüfu-

* Doç. Dr. Mustafa BİLGİN, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ahmet Necdet Sezer Kampüsü, Afyonkarahisar/TÜRKİYE, bilgin@aku.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9069-9614

Dr. Hüseyin Tolga CANDUR, Yeni Mah., 186. Sokak, 23/A-1, Muğla/TÜRKİYE, tolgacandur@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7138-8530

Prof. Dr. Dinçer Savaş LENDER, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi, Antalya/TÜRKİYE, dslender@akdeniz.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7186-2287

Pınar KIZILTEPE BİLGİN, Arkeolog, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi, Alaaddin Keykubat Kampüsü, Konya/TÜRKİYE, pkbilgin@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5375-4936.

Mürşide ÜLKER KÜÇÜK, Arkeolog, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi, Beşevler Yerleşkesi, Ankara/TÜRKİYE, mursideulker@gmail.com; ORCID: 0009-0006-3839-3083.

Gökhan KAYIŞ, Arkeolog, Aspendos Antik Kenti, Uzman, Serik, Antalya/TÜRKİYE, gokhan_9406@hotmail.com; ORCID: 0009-0005-3277-6211.

1 Antalya İli Serik İlçesi Belkıs Mahallesi'nde yer alan Aspendos Antik Kenti 2024 yılı arkeolojik kazı çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 20.02.2024 tarih ve 4793729 sayılı yazısı ve 07.07.2022 tarih 5777 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Doç. Dr. Mustafa BİLGİN başkanlığında yıl sonuna kadar sürdürülmüştür.

suna ve idari-sosyal ihtiyaçlarına paralel olarak şekillenmiştir (Aspendos'un tarihsel süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Köse vd. 2024, s. 402-423).

II- 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2024 yılı kazı çalışmaları planlanan program dahilinde; İki Katlı Dükkanlar/Stoa Kompleksi, Agora Güney Cadde, Agora Kuzey Cadde ile Agora Batı Cadde, A Yapısı So-kağı, Roma Villası (Domus), Forum, Tiyatro Caddesi ve Roma Bazilikası Güneydoğu Merdivenleri'nde sürdürülmüştür (Resim: 1) (Çizim: 1)².

II. I İki Katlı Dükânlar / Stoa Kompleksi Kazı ve Basit Onarım Çalışmaları

İki Katlı Dükânlar-Stoa Kompleksi, *agoranın* batı kenarı boyunca konumlanan, 16.50 x 72 m boyutlarındaki anıtsal bir yapı grubudur. Kentin ticari ve kamusal ihtiyaçları doğrultusunda *agoranın* batı kanadına inşa edilen bu kompleks, mimari organizasyon açısından önemli bir işlev üstlenmiştir. Kompleksin batısında Agora Batı Caddesi, güneyinde Agora Güney Caddesi, A Yapısı ve Roma Villası (Domus), kuzeyinde ise Agora Kuzey Caddesi bulunmaktadır.

Toplam 15 adet yan yana sıralanmış dükkândan oluşan yapı grubunun ön cephesinde, tabanı mozaik döşemeli bir *stoa* yer alırken, arka bölümde depolama birimi tespit edilmiştir. Komplekste yer alan 7., 8. ve 15. Dükânlar ile 6. Dükân'ın büyük bir kısmı, önceki araştırma sezonlarında kazılarak açığa çıkarılmıştır. 2024 yılı çalışmaları kapsamında, tüm dükkânlar ve önlerindeki *stoanın* kazıları tamamlanmış, ayrıca batı kısımda yer alan depolama biriminin yüzey kazıları gerçekleştirilerek beden duvarlarının sınırları belirlenmiştir (Resim: 2).

Yapı kompleksi içerisinde kuzey-güney ekseninde sıralanan dükkânlar, her birinin girişi doğu yönüne bakacak şekilde, doğu-batı aksında dikey mekânlar olarak tasarlanmıştır. 9x4 m boyutlarındaki bu dükkânların güney, kuzey ve batı duvarları konglomera bloklarla inşa edilmiş olup, girişler tamamen doğu cephesinden sağlanmaktadır. Söz konusu giriş cephelerinde, eşik taşları dışında herhangi bir duvar kalıntısı veya kapıya ilişkin mimari veri tespit edilememiştir. Bununla birlikte, Dükân 15'in güney cephesinde yer alan ve Agora Güney Caddesi'ne erişim sağlayan bir kapı ile Dükân 15 ve Dükân 1'in batı cephelerinde, kompleksin batısındaki depolama birimine geçişi mümkün kılan kapılar, yapı kompleksinin günümüze ulaşan önemli mimari unsurları arasında bulunmaktadır.

Dükânların büyük bir bölümünün kuzey ve güney duvarları, ortalama 7 m yüksekliğinde olup günümüze oldukça iyi korunmuş durumda ulaşmıştır. Ancak, Dükân 1 ve Dükân 2'nin duvarları, antik dönemlerde meydana gelen depremler nedeniyle büyük ölçüde yıkılmıştır. Batı duvarlarının üst kısımlarında yer alan pencerelerin tahrip olması, dükkân-

2 Yazılan metin kapsamında İki Katlı Dükkanlar/Stoa Kompleksi, Roma Villası (Domus), Forum ve Tiyatro Caddesi kazı çalışmaları makaleye konu olmuştur.

ların kuzey ve güney duvarları kadar sağlam kalmamasına neden olmuştur. Bundan dolayı, batı cephelerinin korunabilmiş yüksekliği 3.5 m ile sınırlı kalmıştır. Dükkân duvarlarının mimari düzeni incelendiğinde, duvarların kesme blok taşlar kullanılarak *pseudoisodomo*s tarzında örüldüğü anlaşılmaktadır. Kazı çalışmaları sırasında, dükkânların iç duvar yüzeylerinin sıva ile kaplı olduğu tespit edilmiştir. Ancak, çevresel faktörlerin etkisiyle söz konusu sıvalar büyük ölçüde tahrip olmuş olup, bazı dükkânlarda kısmi korunmuş örnekler günümüze ulaşabilmiştir.

Yapılan incelemelerde, duvar taşları arasında bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkarılan demir kenetler ve bunların üzerindeki kurşun kaplama kalıntıları, dükkân duvarlarındaki taşların birbirine kenetler vasıtasıyla bağlandığını göstermektedir. Kenetlerin sabitlenmesi ise kurşunun eritilerek kenet üzerine dökülmesi yöntemiyle sağlanmıştır. Dükkânların kuzey ve güney duvarlarının iç yüzeylerinde, taban seviyesinden 3.10 m yükseklikte, birinci ve ikinci katları ayıran, yatayda birbirini takip eden “U” formulu hatlı yuvaları bulunmaktadır. Dükkân 12 ve 13’ün giriş bölümünde ise söve bağlantı delikleri bulunan yaklaşık 25 cm yüksekliğindeki eşik taşları açığa çıkarılmıştır. Dükkân girişlerinde muhtemelen tek kanatlı bir kapı sistemi uygulanmıştır. Ayrıca, dükkânların eşik taşlarının altında, yapı kompleksi boyunca kuzey-güney yönlü devam eden ve ölçüleri 1.20x0.50 m olan drenaj sistemine ait kapak taşları belgelenmiştir. Bu sistemin, yağmur suyunun tahliyesi amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yapılan çalışmalar sonucunda, incelenen dükkânlarda üç farklı taban tipi tespit edilmiştir. 1, 2, 4, 6-10 ve 12-15 numaralı dükkânların tabanlarında herhangi bir döşeme malzemesine rastlanmamıştır. Bu durum, söz konusu dükkânların tabanlarının antik dönemde hasır veya ahşap döşeme ile kaplı olduğunu, ancak bu organik malzemelerin zaman içinde bozularak günümüze ulaşmadığını düşündürmektedir. Dükkân 3 ve 11’in ön bölümlerinde, 59.08 m kotunda, renkli *tesseralardan* oluşan bir mozaik döşeme açığa çıkarılmıştır (bkz. Balmelle vd. 1985). Söz konusu mozaik panel, kuzey-güney doğrultusunda 4 m, doğu-batı doğrultusunda ise 3.20 m ölçülerindedir. Dükkân 5’in ön bölümü, 3 ve 11 numaralı dükkânlarla benzer bir planlamaya sahiptir. Ancak burada mozaik yerine, kireç harcı içine gömülü düzensiz *tessera* ve kiremit parçaları kullanılmış, yüzey ise perdahlanmıştır. 3, 5 ve 11 numaralı dükkânların ön bölümlerindeki bu özenli tasarım, bu alanların müşteri karşılama bölümü olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Dükkânların ikinci katına ait taban döşemesi ile ilişkili en önemli kanıtlar Dükkân 12 de tespit edilmiştir. Dükkânın giriş katına ait taban döşemesinin hemen üst kotunda düzensiz şekilde düşmüş 37x46x7 cm ölçülerinde tuğlalar açığa çıkarılmıştır. Çalışmalar sırasında tuğlaların çoğunluğunun dikine pozisyonda bulunması bunların ikinci katın tabanından düştüğünün en önemli kanıtı olarak değerlendirilmelidir (Resim: 3, 4).

Dükkân 3’te tespit edilen *stroter* ve *kalypter* parçaları, dükkânların çatı sistemine ilişkin verileri oluşturmaktadır. Söz konusu çatı kiremitleri, Roma İmparatorluk Dönemi’ne (MS 1.-3. yy.) tarihlenen karakteristik örneklerdir.

Dükkânların temel sistemine dair bilgiler, Dükkân 14’te tespit edilmiştir. Dükkân 14’ün muhtemelen ahşap malzemeyle inşa edilmiş taban seviyesinin altında, kuzey duvarına bitişik konumda, 58.89 m kotunda başlayıp tabanı 54.24 m kotunda son bulan bir sarnıç bulunmuştur. Dükkân 14’ün kuzey cephesine ait temel duvarı söz konusu sarnıcın ortasından geçilerek yapılmıştır. Sarnıcın yarısı Dükkân 14’ün içinde kalırken diğer bölümü olasılıkla Dükkân 13’e dahil olmuştur. Bilezik bölümü daire formunda olan sarnıcın, iç haznesi alta doğru genişleyen armudi bir yapı sergilemektedir. Sikke ve seramik (Davidson 1942, s. 105-127; Goldman 1950; Hayes 1967, s. 65-77; Hayes 1972; Hayes 1985; Meyza 2007; Poblome-Fırat 2011; Rotroff 1997; Rotroff-Oliver 2003) buluntular ışığında, sarnıcın MÖ 4. yy.’ın sonlarında inşa edildiği ve Hellenistik Dönem boyunca (MÖ 1. yy.) kullanıldığı anlaşılmıştır. Kompleksin inşa edilmeye başlandığı MÖ 1. yy.’ın üçüncü çeyreğinde ise sarnıcın içi doldurularak, kuzeyine Dükkân 14’ün kuzey duvarının temeli inşa edilmiş, üzerine de muhtemelen ahşap taban döşenmiştir (Resim: 5).

Depolama birimi, dükkânların batı kısmında konumlandırılmış olup doğu-batı aksında 7 m genişliğe, kuzey-güney aksında ise 71.5 m uzunluğa sahiptir. Söz konusu depolama birimine ilişkin kazı çalışmaları, 2024 yılında yalnızca tesviye işlemleriyle sınırlı kalmıştır. Bu nedenle, dükkân kompleksinin bu bölümüne dair kapsamlı ve kesin verilere önümüzdeki sezonlarda ulaşılabilecektir.

Kompleksin doğu kısmında yer alan stoa yapısından günümüze ulaşan kalıntılar arasında, *agora* meydanına açılan basamaklar, mozaik döşeme ile kuzey ve güney kenarlarda *stylobatla* bağlantılı bloklar bulunmaktadır. *Stoanın* genişliği 7.17 m olup, mozaik döşendiği alanın genişliği ise 6.46 m’dir. *Stoaya* giriş, Agora ve Agora Güney Caddesi üzerinden sağlanmaktadır. Bu geçiş, *stoa* boyunca uzanmakta ve yükseklikleri 25 cm ile 37 cm, genişlikleri ise 25 cm ile 45 cm arasında değişen üç basamakla sağlanmaktadır (Coulton 1976, s. 55-74). 59 m kotunda tespit edilen mozaik döşeme, yaklaşık 5 cm kalınlığında ve bağlayıcılığı büyük ölçüde azalmış kireç harçlı bir tabaka (*ludus*) üzerine inşa edilmiştir. Kullanılan *tesseraların* ortalama boyutları 3x3x2 cm olarak ölçülmüştür. Mozaik korunma durumu incelendiğinde, dükkânların giriş kısmında (*stoa* batı bölümü) daha iyi muhafaza edildiği, doğuya doğru ise tahribatın arttığı gözlemlenmiştir.

Yapının taban altı blokajında ve Dükkân 14 içinde tespit edilen sarnıca ait MÖ 3. – 1. yy.’lar arasına tarihlendirilen seramik ve sikke buluntuları, yapının MÖ 1. yy.’ın ikinci yarısında inşa edildiğine işaret etmektedir. Özellikle taban üstü dolguları ile dükkânların ilk yıkım evresi (MS 262) arasındaki kullanım fazlarına ait arkeolojik buluntuların (seramik ve sikkeler) MÖ 27 – MS 3. yy. aralığına tarihlenmesi, söz konusu yapı kompleksinin bu zaman diliminde yoğun bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır. MS 3. yy.’ın 3. çeyreğinde, Pamphylia Bölgesi’ni de etkileyen deprem (MS 262 tarihli “Küçük Asya” Depremi için bkz. Guidoboni 1994) sonucunda kompleks büyük ölçüde tahrip olmuş ve bu tarihten sonra yapının onarılmadığı, sadece Dükkân 15’in kısıtlı olarak kullanıldığı arkeolojik verilerle desteklenmiştir. İlk yıkım evresine ait duvar enkazının üst kotları ile

muhtemelen MS 5. yy.'da gerçekleşen son yıkım evresi arasındaki tabakalarda, Hellenistik, Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem'in erken evresine (MS 4. yy.'ın son çeyreği – MS 5. yy) ait seramik ve sikke buluntularının karışık halde ele geçmesi, yapının ilk yıkım sonrasında hafriyat alanı olarak kullanıldığını kanıtlayan en önemli arkeolojik bulgular arasında değerlendirilebilir (Resim: 6-7).

II. II Üç Katlı Portikolu Dükkân Kompleksi (Roma Villası) Kazı Çalışmaları

Agoranın batı kenarı boyunca uzanan İki Katlı Dükkânlar/Stoa Kompleksi'nin güneybatısında konumlanan Roma Villası, kentin sivil ve ticari faaliyetlerine hizmet eden, *agorayla* bağlantılı anıtsal bir yapı grubudur (Resim: 8).

2024 yılı kazı sezonunda, kompleksin farklı birimlerinde (Kuzey ve Güney Tabernae, Vestibulum, Depo, Merdivenli Sahanlık, Mekân 2 ve 3-Yatak Odası/Cubiculum, Atrium) sistematik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kompleksin kazı öncesinde, A-Yapısı Sokağı'nda yürütülen çalışmalarda, yapıya girişi sağlayan kapı açıklıkları ve mozaik kaplı portiko alanı ortaya çıkarılmıştır. Portiko tabanında 58.86 m kotunda tespit edilen mozaik döşemede kırmızı, beyaz ve lacivert/siyah renkli *tessera*lar kullanılmıştır. Yaklaşık 17 m uzunluğunda ve 2 m genişliğindeki portiko bölümünün tabanı, geometrik motifler, pelta kalkanı desenleri, Süleyman düğümü kompozisyonları ve çeşitli süsleme öğelerinden oluşan üç panolu bir mozaik ile kaplıdır. A-Yapısı Sokağı kazılarında, portikoya erişim sağlayan basamaklarda aralıklı olarak yerleştirilmiş (yaklaşık 2 m aralıklı) çıkıntılar tespit edilmiştir. Bu çıkıntılar, portikonun üst yapısını taşıyan dikey taşıyıcıların temel destek elemanları olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapının doğu cephesinin duvar örgüsünde kullanım sürecine ilişkin farklı duvar örgü teknikleri gözükmemektedir. Yapının alt seviyelerinde düzgün kesme blok taşların kullanıldığı gözlemlenirken, üst bölümlerde şekilsiz yerel taşlar ve konglomera blokların tercih edildiği, bunun da sonradan gerçekleştirilen müdahalelerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. İç mekânların tamamında renkli sıva (fresko) kalıntılarına rastlanması, söz konusu alanların süslü bir düzenlemeye sahip olduğunu göstermektedir.

Domusun 2024 yılında tamamlanan ön bölümüne ait kazı çalışmaları, Roma Villası'nın söz konusu bölümünün mimari sınırlarını ve kompleks içindeki mekânların işlevsel dağılımını büyük ölçüde netleştirmiştir. Yapı ortaya çıkarıldığı kadarıyla, kuzey-güney yönünde 19 m, doğu-batı yönünde ise 20 m'lik bir alanı kaplamaktadır. 62.16 m ile 61.92 m arasında değişen bir dolgu kotunda başlanan kazı çalışmalarında, 59.10 m kotunda *vestibulumun* mozaik tabanı tespit edilmiştir. Mimari planı ve buluntular, bu kompleksin Roma'nın zengin bir tüccarına veya aristokrat bir bireye ait olduğunu ve bir Roma villası özelliği taşıdığını göstermektedir. Kompleksin ön cephesinde, kuzey ve güney kanatlara konumlandırılan mekânlar, *tabernae* olarak kullanılmıştır. Ön cephenin merkezinde bulunan kapı ise *vestibulum*a girişi sağlamaktadır. *Vestibulumun* güneyine yapılan küçük bir mekân ise güney *tabernaen*in deposu olarak yorumlanmıştır. *Vestibulumdan* bir üst terasteki *atrium* bölümüne, tabanı mozaik döşemeli yedi basamaktan oluşan bir merdivenle sa-

hanlık bölümüne geçilmektedir. *Vestibulumun* güneybatı köşesindeki duvarın iç kısmında, muhtemelen mekânın su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiş bir sarnıç ve su taşıma işlevi gören künk sistemi *in-situ* halde bulunmuştur (Resim: 9).

Mekân 2 ve Mekân 3'ün ise komplekse ait yatak odaları (*cubiculum*) olduğu düşünülmektedir. Yatak odalarının hemen önünde duvar aralarına sütunların yerleştirildiği bir atrium yer almaktadır. Atriumun sütunlarının havuzun içine ve etrafındaki koridorlara yıkıldığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu, yapının geleneksel Roma Domus planına uygunluğunu desteklemektedir (Domusla ilgili çalışmalar için bkz. Clarke 1992).

Yapının batı kesiminde yer alan havuzlu *atrium*, ön cephedeki mekânlara kıyasla daha geniş bir planlamaya sahiptir. Havuzun kazı çalışmaları tamamlanmamış olmakla birlikte, kuzeydoğu köşesinde bir adet sütun kaidesi ile doğu kenarında sütun düzenlemesine ait havuz içerisine yıkılmış halde sütun gövde parçaları görünür olmuştur. Geç dönem mimari müdahalesiyle inşa edilen tuğla örgülü kuzey ve doğu duvarlarının hemen hemen ortasında stylobat ile birleştiği konumda, havuzun taşan sularının tahliyesi amacıyla dörtgen formlu açıklıklar bulunmaktadır. Aynı duvarların üst bölümü, beşik çatı formunda sonlandırılmıştır. Havuzlu atriumun çevresinde, kuzey, doğu ve güney yönlerini sınırlandıran duvarlar ile havuz arasında gezinti koridorları yer almaktadır. *Atriumun* batı duvarında, kuzey ve güney kenarlarında, villanın batı bölümündeki mekânlara geçişi sağlayan kapı açıklıkları tespit edilmiştir. Yatak odalarının *atriumla* bağlantısı, birer kapı vasıtasıyla sağlanmaktadır.

II. III Forum Kazı Çalışmaları

Aspendos Akropolisi'nde, antik kentin kamusal yapılarının yoğunlaştığı *agora* ve çevresinde önemli bir meydan olan forum, *agoranın* kuzeybatısında yer alan *bouleuterionun* batı bitişiğinde konumlanmıştır. Kentin ana arterlerinden biri olan ve Aspendos antik tiyatrosundan batıya doğru uzanan Tiyatro Caddesi'nin *bouleuterionla* birleştiği noktada inşa edilen forum, dikdörtgen planlı olup 53x37 m boyutlarındadır. 2024 yılı kazı çalışmalarında, forumun kuzey portik bölümünün kazıları büyük ölçüde tamamlanmıştır. Kazı verileri, forumun son yıkım evresine kadar farklı kullanım aşamaları geçirdiğini göstermektedir. Yapının ilk inşa evresine ait olduğu düşünülen kuzey portik basamakları, 27 m uzunluğundadır ve ortaya çıkarılan cephesi büyük ölçüde korunmuştur. Doğu-batı aksında devam eden bu basamaklar, dik açıyla batı portiğe bağlanmaktadır. Söz konusu portik bölümüne çıkış, her biri mermer kesme bloklardan oluşan ve genişlikleri 40 cm, yükseklikleri 25-30 cm arasında değişen üç basamakla sağlanmaktadır. Mermer blokların altına konglomera oturma yatakları yerleştirilmiş ve mermer bloklar bu yataklar üzerine oturtulmuştur. Basamakların en üst sırası, 26.65 m uzunluğunda *stylobat* olarak işlev görmektedir. Kuzey portiğin ilk kullanım evresinde, *stylobat* üzerinde bir sütun dizisinin bulunduğu anlaşılmakla birlikte, günümüze ulaşan tek örnek, batı ve kuzey portiklerin kesişim noktasında *in-situ* halde korunmuş olan kalp formundaki ilk yapım evresine ait sütun alt tamburudur.

Kuzey portiğın orta noktasına yakın bir konumda, güney kenarından 5.5 m kuzeyde, doğu-batı eksenini boyunca ikinci bir sütun dizisi tespit edilmiştir. Söz konusu yivsiz sütunların iki adedi *in-situ* olarak açığa çıkarılmış olup, her ikisi de günümüze alt tambur seviyesinde ulaşmıştır. Bu sütunların yüksekliği 1.25 m, çapı ise 0.47 m olarak ölçülmüştür. Yerinde bulunmayan sütunların ise kuzey portik boyunca, taban seviyesinden 5 cm yüksekte yapılmış altlıkları belgelenmiştir. Portiğın doğu-batı ekseninde merkezi bir konumda yer alan bu sütun dizisinin, kuzey-güney yönünde 10 m genişliğindeki portiğın üst taşıyıcı elemanlarını desteklemek amacıyla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Forumun Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen dış duvarlarına ilişkin veriler, kuzey portiğın doğu ve kuzey kanatlarında tespit edilmiştir. Doğu kanadında, kuzey-güney doğrultusunda kireçtaşından kesme bloklarla inşa edilmiş olan duvar, *pseudo-isodomos* tekniği kullanılarak örülmüştür. Günümüze ulaşan duvar izleri, özellikle kuzeydoğu köşesinden itibaren güneye doğru 2.67 m'lik bir uzunlukta takip edilebilmektedir. Forumun kuzeydoğu köşesinde, kuzey portiğın Roma İmparatorluk evresine ait sınır duvarının 2.25 m'lik bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Bu duvarın alt sırasındaki taşlar hem yatay hem de dikey olarak yerleştirilirken, üst sıradakiler dik konumlandırılmıştır. Taşlar arasındaki derz boşlukları, dikine yerleştirilen tuğla parçalarıyla kapatılmıştır.

Kuzey portiğın tuğla döşemeli taban düzenlemesi, portiğın doğu kısmında yer alan tonozlu mekânın batı sınırından başlayarak, doğu-batı ekseninde 8 m genişliğinde ve 27 m uzunluğunda bir alanda izlenebilmektedir. Büyük ölçüde korunagelmış olan döşeme tuğlaları, portiğın kuzey sınırını belirleyen ve Geç Antik döneme tarihlenen yapı kompleksinin güney kısmında, yaklaşık 1-1.5 m genişliğinde bir hat boyunca eksiktir. Bu alanda bulunan ve portiğın kuzey dış duvarının sökülmesiyle oluşan boşluk, portiğın kuzeyine Geç Antik dönemde konumlandırılan yapının inşası sırasında gerçekleşmiştir.

Kuzey portiğın doğu kenarında, Geç Antik döneme tarihlenen ve devşirme malzeme kullanılarak inşa edilmiş üç adet bloktan oluşan basamaklandırılmış bir düzenleme mevcuttur. Yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde, bu basamak sisteminin, portiğın doğu kenarı boyunca kuzey-güney aksında konumlanan tonozlu bir mekâna bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Tonozun güney kenarı, devşirme bloklarla inşa edilen basamaklara dayandırılmıştır. Tonozun güney ayağı ile kuzey ayağı arasında 3.31 m'lik bir mesafe bulunmaktadır.

Kazı çalışmaları sonucunda, forum meydanının Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen ve kuzey portiğın basamakları önünden başlayarak batı portiğın kuzey köşesine kadar uzanan 25.5 m uzunluğundaki taban döşemesi ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu döşeme, kireçtaşından kesme blok taşlardan oluşmaktadır. Aynı taban döşemesi üzerinde Geç Antik dönemde inşa edilmiş ancak sonrasında tahribata uğramış bir meydan çeşmesine ait izler açığa çıkarılmıştır. Çeşmeye gelen su, kuzey portik basamakları üzerinde yer alan künkler vasıtasıyla havuz bölümüne taşınmaktadır. Döşemenin güney sınırında, doğu-batı ekseninde uzanan 45 cm genişliğinde ve 8 cm derinliğinde bir kanal daha belgelenmiştir. Ayrıca, kuzey portiğın ilk basamağı ile taban döşemesinin kesişim hattında tespit edilen harçlı

dolgu, havuz içerisindeki su kaçağını önlemek amacıyla yapılmış bir müdahale olarak yorumlanmaktadır.

II. IV Tiyatro Caddesi Kazı Çalışmaları

Kentin ana arterlerinden biri olan Tiyatro Caddesi, kentin merkezinde yer alan *agora*-nın kuzeyinden başlayarak tiyatroya kadar uzanan önemli bir ulaşım aksıdır. Akropolisin topografik yapısına uygun şekilde konumlandırılan cadde, forumun kuzeydoğu köşesinden başlayıp kuzeydoğu istikametinde yer alan Anıtsal Kapı'ya kadar yaklaşık 70 m devam etmektedir. Anıtsal Kapı'nın önünden doğuya yönelen cadde, Roma Devlet Bazilikası ile Tapınak arasındaki dar vadi hattını takip ederek 165 m ilerledikten sonra doğu surlarının batısında yer alan bir meydana ulaşmaktadır. Buradan, kentin giriş kapısına bağlanan cadde, kapıdan itibaren yaklaşık 200 m daha devam ederek tiyatronun ön kısmına ulaşmaktadır. Caddenin Forum ile Anıtsal Kapı arasındaki bölümü önceki yıllarda yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır. 2024 yılı çalışmalarında ise *Aspendos Karşılama Merkezi ve Çevre Düzenlemesi Projesi* kapsamında, anıtsal kapıdan başlayarak doğu surlarının batısındaki meydana kadar uzanan 125 m'lik bölümü kazılmıştır. Bu çalışmalar, caddenin mimari dokusunun ve kentsel bağlantılarının anlaşılmasına önemli katkı sağlamıştır.

Tiyatro Caddesi'nin her iki tarafı, moloz taş, kumtaşı, konglomera ve tuğla gibi farklı malzemeler kullanılarak örülmüş duvar hattı ile sınırlandırılmıştır. Caddenin belirli bölümlerinde, genişliğin korunması amacıyla anakayanın düzleştirilmesi yoluyla duvar görünümü oluşturulmuştur. Ayrıca, cadde üzerinden kuzey ve güney yönlerine uzanan ara sokaklar, mekân bağlantıları ve cephe düzenlemeleri net bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Caddenin güney duvarı, başlangıçta 0.75 m yüksekliğinde olup, ilerledikçe yükselme eğilimi göstermektedir. Anıtsal Kapı önünde başlayan ilk grid referans alındığında, 60. m'den itibaren duvar yüksekliği 3 m'ye ulaşmaktadır. Ancak bu noktadan sonra kısmen tahrip olan duvar hattı, caddenin doğu ucunda tekrar 0.50 m yüksekliğe kadar alçalmaktadır. Kuzey duvarı ise güney duvarına kıyasla daha düzenli bir işçilik sergilemekte olup, küçük ölçekli taşların bile dış yüzeylerinin işlenerek kullanıldığı görülmektedir. Kuzey duvarının başlangıç bölümleri yaklaşık 2.5 m yüksekliğinde korunmuş durumdayken, doğuya doğru ilerledikçe, özellikle fırın yapısının ardından, duvar yüksekliği 0.70 m'ye kadar düşmektedir. Caddenin genişliği topografyaya uygun olarak 2.50 m ile 7.10 m arasında değişmektedir. En geniş kısmına, fırın, *tabernae* ve bu *tabernae*'ye bağlı depo niteliğindeki farklı mekânlar yerleştirilmiştir (Resim: 10).

Başlangıç gridinin 63. m'sinden itibaren caddenin kuzey yönünde genişlediği noktada, tuğla ve kil malzeme kullanılarak inşa edilmiş bir fırın tespit edilmiştir. Ancak, bu fırının ön kısmına Geç Antik dönemde yeni bir duvar eklenmiş olup, caddenin son evre duvarı bu hat boyunca devam ettirilmiştir. Söz konusu fırının yükseldiği platformun doğu cephesinde *cehennemlik* olarak adlandırılan bölüm yer almaktadır. Fırının doğu bitişiğinde ise bir avlu ve üç basamaklı bir merdivenle çıkılan tabanı tuğla döşemeli *tabarnae* yer almaktadır

(Resim: 11). *Tabernaenin* doğu bitişiğinde Mekân 2 olarak tanımlanan bir yapı birimi açığa çıkarılmıştır.

Tiyatro Caddesi'nin Doğu Meydanı'na bağlandığı noktada, anıtsal bir giriş kapısı tespit edilmiştir. Bu noktada, caddenin güney ve kuzey kesitlerinde kapıya ait iki ayağın varlığı tespit edilmiştir. Merkezdeki ayağın kesitte kalması nedeniyle anıtsal kapının tamamı ortaya çıkarılamamış olsa da çevrede bulunan *geison-sima* blokları, *arşitrav* parçaları ve diğer mimari elemanlar, bu alanda görkemli bir *propylonun* varlığını işaret etmektedir. Anıtsal kapının güney kanadına bitişik olarak, doğu-batı aksında bir çeşme yapısı belgelenmiştir. Üç basamakla çıkılan çeşmenin batısında yer alan apsidal bölümün güneye doğru dönüş yaptığı köşe noktalarından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, çeşmenin güney duvarının önünde geç dönemde inşa edilmiş bir duvar örgüsü bulunmaktadır. Anıtsal kapı ile çeşme yıkıntıları arasında tespit edilen heykel ve bezemeli mimari bloklar, söz konusu yapıların MS 2. yy.'ın ikinci yarısında inşa edildiğini göstermektedir.

Tiyatro Caddesi'nin yürüyüş zemini düzenlemesi kum taşı, kireç taşı ve konglomera bloklardan oluşturulmuştur. Drenaj kanalının olduğu orta bölümdeki taban taşları yekpare ve büyük ölçekli iken yanlardaki taban düzenlemesine ait taşlar daha küçük ölçeklidir. Cadde taban düzenlemesi yan duvarların cadde üzerine çökmesi ile hasar görmüştür. Tiyatro Caddesi yapı kompleksinin bir bileşeni olan ve caddenin merkezinden uzanan kanalizasyon, forumdan başlayarak doğu sur kapısına doğru devam etmektedir. Kanal yapımında kullanılan malzemenin tamamı kumtaşından oluşmaktadır. Kanalın ortalama genişliği 60-65 cm, derinliği ise 1-1.10 m aralığındadır (Çizim: 2).

III- 2024 YILI BASİT ONARIM ÇALIŞMALARI

III. I Tiyatro Caddesi Basit Onarım Çalışmaları

Tiyatro Caddesi'nin konservasyon ve basit onarım çalışmaları, 5 m uzunluğundaki grid sistemi temel alınarak planlanmıştır. Caddenin taban düzenlemesi kireç taşı, kum taşı, konglomera ve devşirme mimari bloklardan oluşmaktadır. Kazı çalışmaları sonucunda, döşeme ve kanal kapak taşlarının üzerine düşen blokların ağırlığı nedeniyle kırıldığı ve orijinal yerlerinden ayrıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, caddenin orta bölümündeki kanalizasyon hattının tamamen toprakla dolduğu gözlemlenmiştir. Kapak ve döşeme taşlarının ilk incelemelerinde, genel yapısal bütünlüğün korunmakla birlikte belirli bölgelerde aşınma, katman kaybı, erozyon ve kırılmalar tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde tüm gridler üzerinde detaylı belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda: Fotogrametri yöntemiyle drone destekli ortofoto ve 45°-90° açılı hava fotoğrafları alınmış, profesyonel kamera ile kuzey, güney, doğu ve batı yönlerinden detaylı fotoğraflama yapılmış, Ortofoto üzerinden bire bir ölçekli çizimler hazırlanmış, numaralandırma çalışmalarıyla birleştirme ve röleve hazırlığı yapılmıştır. Bloklara uygulanan mekanik temizlik, saf su ve yumuşak uçlu fırçalarla gerçekleştirilmiştir. Temizlik sonrası birleştirme işlemleri için: 8

mm paslanmaz krom çubuk, Araldite AY103 ve HY956 (sertleştirici), Saylotex (kıvam artırıcı) epoksi reçine kullanılmıştır. Birleştirilen bloklar, spanzet ile sıkıştırılarak kurumaya bırakılmıştır. Çok parçalı blokların alt kısmına 12 mm paslanmaz krom çubuk eklenerek mukavemet artırılmıştır.

Konservasyonu tamamlanan kanal kapak taşları özgün konumlarına yerleştirilmiş, taban döşemesi için *in-situ* döşemeler referans alınarak, kazı sırasında bulunan döşeme taşları kullanılmıştır. Çalışmalar sonunda, 40 m'lik cadde bölümünün antik dönem görünümünü yeniden kazandırılmış ve yapısal güvenlik basit onarım ilkelerine uygun şekilde artırılmıştır. Çalışmaların son aşamasında, ortofoto üzerinden hazırlanan bire bir ölçekli çizimlerde yapılan müdahaleler belgelenmiştir.

III. II Mozaikli Alanların Basit Onarım Çalışmaları

İki Katlı dükkânlar/Stoa Kompleksi dükkân 3 ve dükkân 11 ile Roma villasının içerisinde yer alan mozaik tabanlarda koruma ve basit onarım çalışmaları yürütülmüştür. Müdahale öncesinde mozaığın mevcut durumu belgelenmiştir. Mozaığın kazı sonrası genel fotoğrafları ve 90 derece açıdan hava fotoğrafları çekilmiştir. Sonrasında çatlakların, *tessera* kaybı bulunan alanların ve lakunaların detay fotoğrafları çekilmiştir. Ön temizlik sonrası ise 90 derecelik hava fotoğrafı üzerinden ölçüleri ayarlanarak Autocad üzerinden dijital çizimi yapılmıştır. Belgelemesi tamamlanan mozaığın öncelikle mekanik temizliği yapılmıştır. Mozaik üzerindeki toprak kalıntıları saf su ve süngerle silinerek genel olarak yüzeyden temizlenmiştir. Sonrasında %3 noniyonik deterjan (saf su ile) ve fırçalar ile temizliğe devam edilmiştir. Daha sert toprak kalıntıları ve kalker kalıntıları bistüri ile temizlenmiştir. Tüm temizliği tamamlanan mozaiklerin bordür ve derz onarımı 2025 yılı kazı sezonunda planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Balmelle, C., vd., (1985), *Le Décor géométrique de la mosaïque romaine. Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes I*, Picard: Paris.

Clarke, J. R., (1992), *The Houses of Roman Italy, 100 B.C.-A.D.250: Ritual, Space, and Decoration*.

Coulton, J. J., (1976), *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford.

Davidson, G. R., (1942), "A Hellenistic Deposit at Corinth", *Hesperia Vol. 11, No. 2*, 105-127.

Goldman, H., (1950), *Excavation at Gözli Kule, Tarsus; The Hellenistic and Roman Periods. Vol. I*, Princeton, New Jersey.

Guidoboni, E., (1994), *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century*, Istituto nazionale di geofisica, Rome.

Hayes, J. W., (1967), Cypriot Sigillata. RDAC, 65-77.

Hayes, J. W., (1972), Late Roman Pottery. British School at Rome.

Hayes, J. W., (1985), J. W. Hayes, *Atlante delle Forme Ceramiche II: Ceramica Fine Romana nel Bacina Mediterraneo (Tardo Ellenismo e Primo Impero)* (EAA Suppl. 2), Roma, 1985.

Köse, V., Bilgin, M., Şehit, E., Kopçuk, İ., (2024), “Aspendosluların Şanlı Kenti The Glorious City of the People of Aspendos”, *Bereketli Ovada Halkların Ahengi Pamphylia*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 402-423.

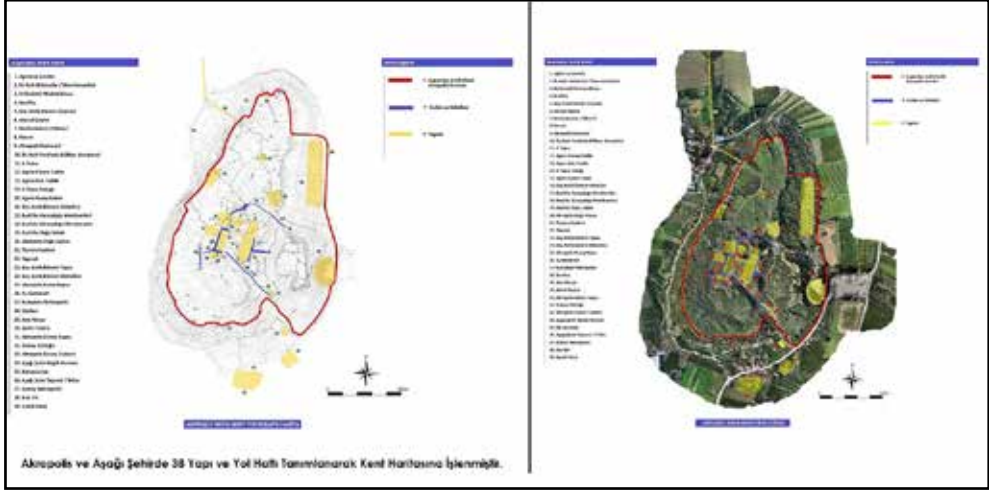
Meyza, H., (2007), NEA Paphos V: Cypriot Red Slip Ware. Studies on a Late Roman Levantine Fine Ware. Archeobooks.

Poblome, J., Fırat, N., (2011), Late Roman D. A Matter of Open(ing) or Closed Horizons?. M. Cau, P. Reynolds ve M. Bonifay (Eds.), LRFW 1. Late Roman Fine Wares. Solving problems of typology and chronology: A review of the evidence, debate and new contexts (ss. 49-56). Archaeopress.

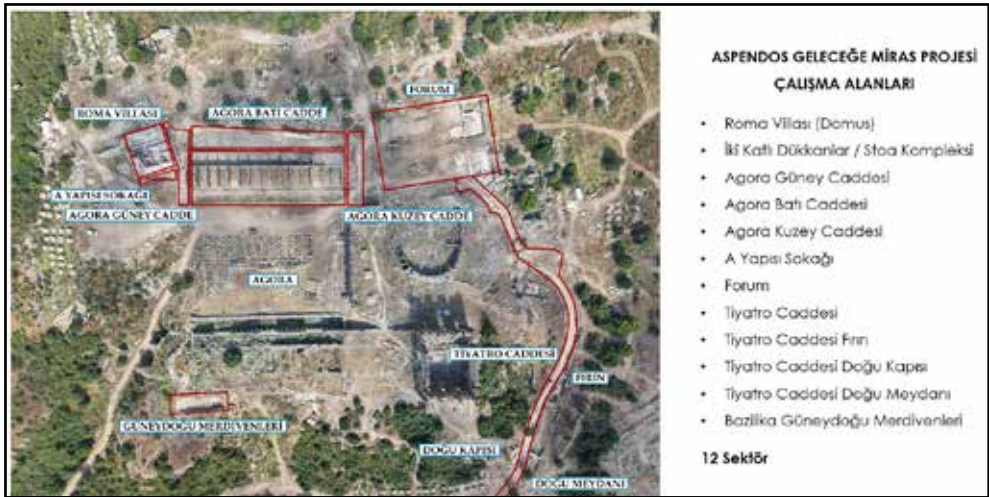
Rotroff, S., Oliver Jr. A., (2003), *The Hellenistic Pottery From Sardis: The Finds Through 1994*. London.

Rotroff, S., (1997), *Hellenistic Pottery, Athenian and Imported Wheelmade Tableware and Related Material Part I*. The Athenian Agora Vol. XXIX, Princeton, New Jersey.

EKLER

Harita 1: Kent planı ve yapıların konumu

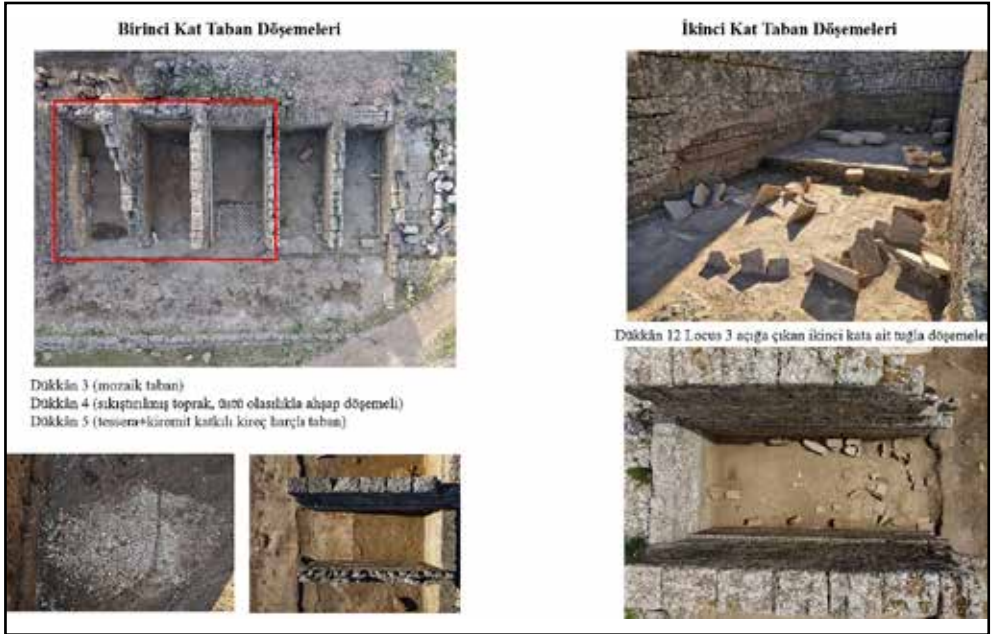
Resim 1: 2024 yılında çalışılan alanlar

Çizim 1: Agora ve çevresindeki yapıların plan çizimi

Resim 2: İki katlı dükkânlar / Stoa kompleksi

Resim 3: Dükkânlardaki birinci kat ve ikinci kata ait taban düzenlemesi detayları

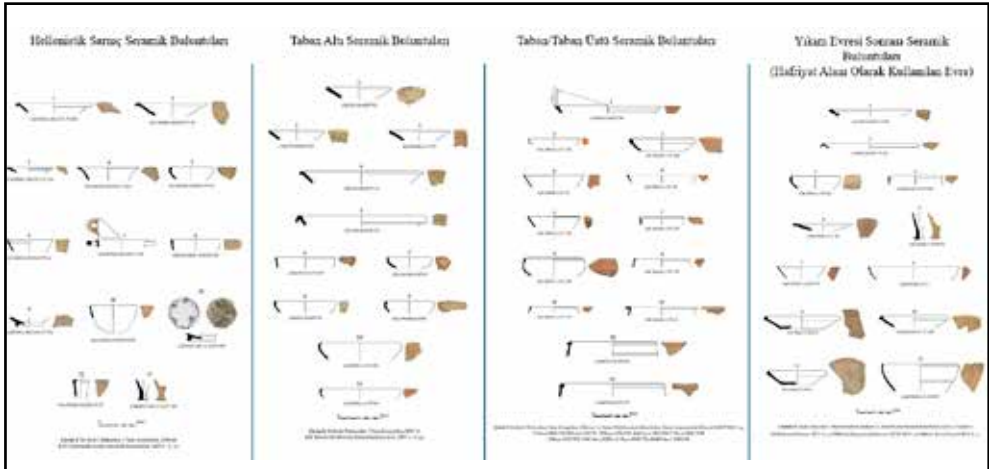
Resim 4: Dükân 3 ve Dükân 11'e ait mozaik tabanların detayı

Resim 5: Dükân 14'ün görünümü ve çıkan heykel buluntuları

Resim 6: Dükân 14'te ortaya çıkarılan sarnıç ve seramik buluntuları

Resim 7: İki katlı dükânlar / Stoa kompleksinin tabakalaşmasına ait seramik buluntular

Resim 8: Roma villası, 2024 yılı kazı çalışmaları sonrası görünüm

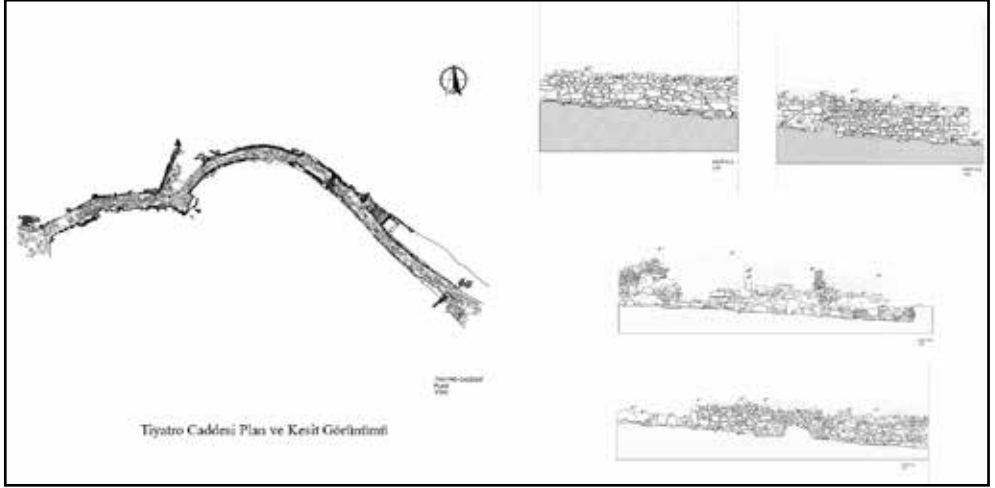
Resim 9: Roma villası detay görünümleri

Resim 10: Tiyatro Caddesi

Resim 11: Tiyatro Caddesi fırın ve tabernae

Çizim 2: Tiyatro Caddesi plan ve kesit görünümü

2024 YILI KALEHİSAR ÖREN YERİ ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI

Mustafa Kemal ŞAHİN *

Çorum İli, Alaca İlçesi, Mahmudiye Köyü, Kalehisar Ören Yerinde 18 Temmuz 2024- 04 Eylül 2024 tarihleri arasında, 112/262¹ numaralı parselde yer alan yapının tespiti için kazı öncesinde gerekli belgelendirme ve temizlik çalışmaları yapılmış, alan plan kare sistemi içerisinde 10.00x 10.00 m. boyutlarında bölümlere ayrılarak çalışmalar sürdürülmüştür. 2019 yılında yaptığımız jeo-manyetik araştırmalar sonucunda belirlenen yapıların yoğun olduğu alanda (medrese- kervansaray ve hamam) söz konusu yapının bulunması, kent merkezinde yeni bir yapının varlığını kanıtlamakta, bu yönden çok büyük önem taşımaktadır.

Dolayısıyla şu anda han/saray (?) olduğu düşünülen yapının belirlenen kısımlarının varlığı, ileride yapılacak çalışmalar ve kentin öneminin ortaya konulması yönünden de önem taşımakta, daha da önemlisi kent olduğu düşüncesinin kanıtını oluşturuyor. Özellikle çini ve sırlı seramik ve gelişmiş kalitede seramiklerin varlığı bu yapının önemini yine ortaya koyuyor. 2022 yılında sağlam durumda bulunan kandil ve kırık durumda da olsa kap parçaları bunu kanıtlar yöndedir. Diğer yandan medrese, han ve 112/262 numaralı parseldeki yapının duvar örgü tekniği moloz taş+ kırma taşın dönüşümlü kullanılması yönüyle benzerlik göstermesi, aynı süreçte XIII. yüzyılın içerisinde yapıldığı düşüncesini oluşturmaktadır. Doğallıkla yapılan, elde edilen veriler yanı sıra, ilerleyen süreçte yapılacak arkeolojik kazı çalışmaları ile söz konusu yapının işlevsel özelliğinin belirginleştirilmesi daha geniş değerlendirmelerin yapılmasını sağlayacaktır.

Orta Karadeniz Bölgesi içerisinde Anadolu Selçuklu dönemi yapılaşma oranının belirlenmesi yönünde günümüze gelen ve gelemeyen 180 yapının varlığının belirlenmesi bu yönden önemlidir (Şahin, 2014, s.369-419). Çorum özelinde yapılan çalışmalarda Anadolu Selçuklu dönemine ait yapılaşma sayısında önemli oranda bir artışın olduğu saptamakla birlikte (Şahin, 2008, s.641-655.; Şahin, 2018, s.177-200.; Şahin, 2021a, s.547-560), Kalehisar bilinenin ötesinde bilinmeyen yapıların varlığı yönüyle önemli bir kent olarak belirlemekte, bu da doğal olarak Çorum'un önemini ortaya koymaktadır.

Genelinde Ortaçağ Anadolu Türk Sanatı, özelinde *Anadolu Selçuklu Sanatı ve Arkeolojisi* oluşumunun yerleştirilmesi, Anadolu'da Selçuklu dönemi içerisinde sanatsal ortamın anlaşılması, dönem sanatının ortaya konulması son derece de önemli bir konudur. 1997 yılında başlayan ve 29. Yapılacak olan Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumlarının asıl amaçlarından birisi de budur. Bu nedenle Kalehisar'da yapılan ve devam edecek olan çok yönlü (multidisipliner) bilimsel çalışmalar, öze-

* Prof. Dr. Mustafa Kemal Şahin; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. AYDIN E. Posta: mksahin@adu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3487-6436

1 Belirtilen alan genel kazı alanı haritasında (H/I 7-8, 9-10) bulunmaktadır. Daha öncesinde yapılan çalışmalarda J-11 olarak adlandırılmıştır.

inde Çorum'un, genelinde ülkemizin kültürüne- sanatına büyük katkı sağlayacak yöndedir (Şahin, 2023b, s.605-620).

07.07.2022 tarih ve 577 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 04.07.2024 tarih ve E-94949537-160.01.01-(160.01.01.19.5) 5355058, 04.07.2024 tarih ve E-94949537-160.01.01-(160.01.01.19.5) 5363019 sayılı yazıları gereğince Çorum İli, Alaca İlçesi, Mahmudiye Köyü, Kalehisar Ören yerinde (112/262 numaralı parselde); 10 Temmuz- 17 Temmuz 2024 tarihleri arasında kazıya hazırlık çalışmaları gerçekleştirilmiş, *Doç. Dr. Mustafa Kemal Şahin başkanlığında ve Edirne Müzesinden Bakanlık Yetkili Temsilcisi Gülcan Sapmaz ve aşağıda belirtilen ekip ile birlikte² 18.07.2024-04.09.2024 tarihleri arasında Çorum İli, Alaca İlçesi, Mahmudiye Köyü, Kalehisar Ören yerinde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü)³ olan (112/262 numaralı parselde/Konum:40 derece16 dakika 02.8.N 34 derece 42 dakika 54.6 E) arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁴ (Harita:1, Resim:1,3).*

Çalışmada; 141 (Seramik, Sikke, Ağırşak) (120 Seramik, 20 Sikke, 1 Ağırşak), 120 (Amorf Malzeme) Çorum Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir. Kalehisar kazı alanında kazı öncesinde gerekli incelemeler yapılarak, yapıların ve alanın son durunu incelendi. Kazı alanında (112/262) numaralı parselde ot, diken vb. temizlik çalışmaları yapıldıktan sonra çalışmalara başlanıldı (Harita:1, Resim:1).

Geçen yılki çalışmaların devamı özelliğinde ağırlıklı olarak B2 açması ve devamında B4 açmasına devam edildi. (Çizim:1, Resim:2a/b). Olası yapının kuzey ve güney yönlerinde sonradan defnedildiği düşünülen mezar yapılarının varlığı yapının tipolojisi ve mimari özelliklerinin belirlenmesi bakımından arkeolojik kazı çalışmaları önem taşımaktadır. 19.07.2024 tarihinde B2 ve B4 açmasında çalışmalara devam edildi. Figürlü olabilecek bir seramik, 22.07.2024 tarihinde de 1.3x1.2x2.1 cm., 1.3x1.2x2.8 cm., boyutlarında iki

- 2 Doç. Dr. Mustafa Kemal Şahin (Kazı Başkanı), Gülcan Sapmaz (Sanat Tarihiçi/Müze Araştırmacısı/Bakanlık Yetkili Temsilcisi), Dr. Öğr. Üyesi Adem Sevim (1. Kazı Başkan Yrd), Dr. Öğr. Üyesi Betül Özcan Balkır (2. Kazı Başkan Yrd), Prof. Dr. A. Şevki Duymaz, Prof. Dr. Serpil Eroğlu Çelebi, Prof. Dr. Erkut Kara, Prof. Dr. Turgay İşseven, , Dr. Öğr. Üyesi M. Nurullah Alkan, Dr. Öğr. Üyesi Sercan Kayın, Öğr. Gör. Dr. Recep Özer,Arş. Gör. Emre Karadavut Uzm. Seçil Göven, Uzm. Orhan Apaydın, Uzm. Nedim Gökhan, Uzm. Oğuz Altıntaş, Esra Erkan (Yüksek Lisans Öğrencisi), , Fatma Sarıca, Evrim Savran (Sanat Tarihiçi), Ece Şengül (Sanat Tarihiçi), Nur Efşan Bağdagül (Sanat Tarihiçi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğrencileri; Doğukan Taşdemir, Aylin Ece Engin, Umut Nasuhcan Karaoğlan, Nazmi Özel, Murat Çoşkun, M. Ataberk Bal (ADÜ Veteriner Fak. Öğrencisi) katılmıştır.
- 3 Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğünün 30.11.2023 tarih ve E-86607758-755.04-355126 sayılı yazıları gereğince verilen izin.
- 4 Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, KVMGM Kazılar Daire Başkanlığına, Çorum Valiliğine, Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Çorum Müze Müdürlüğüne, Alaca Kaymaklığına, Çorum Belediye Başkanlığına, Alaca Belediye Başkanlığına, Alaca İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne,Alaca İlçe Jandarma Komutanlığına, Alacahöyük Jandarma Karakol Komutanlığına, Alaca Mahmudiye Köyü Muhtarlığına ekip elemanları olarak sonsuz şükranlarımızı sunarım.

(2) sikke ele geçti (Resim:2c/d). 26.07.2024 tarihinde B4 açmasında bir insan iskeletinin izlerine rastlanıldı (Resim:3/a/b). Daha önceki yıllarda özellikle 2024 yılında B2 açmasında bir insan iskeletine rastlanması, yapının özelliği yanı sıra bölgenin toplumsal yapısı bakımından da önem taşımaktadır. Aynı tarihte B2 açmasında ki çalışmalara devam edildi Ana duvar yapısı üzerinde batı yönünde ki uzantısı üzerinde ki çalışmalar sürdürüldü. M2 yapısında -20 yeşil sırlı bir seramik kaide parçası ele geçti (Resim:3/c). 30.07.2024 tarihinde de B2 açmasında 2. Mezar yapısında yeşil sırlı bir seramik parçasının ele geçmesi (Resim:3/d) seramik tipolojisi ve çeşidi açısından önem taşımaktadır.

01.08.2024 tarihinde B2 açmasında 2. Mezar yapısında Küp içerisinde çeşitli seramik ve olasılıkla hayvan kemikleri görülmesi ölü gömme geleneği bakımından önemlidir (Resim:4/a/b). 09.08.2024 tarihinde B4 açmasında iskelet ve küp buluntularına rastlanıldı, belgeleme çalışmaları çalışmalarına devam edildi (Resim:4/c). 10.08.2024 tarihinde B2 açmasında yer alan olasılıkla 2. Mezar yapısında yer alan küpün içerisi temizlenmeye başlandı. Yanık parçaları ile hayvan kemiklerine rastlanıldı (Resim:5/a/b). 12.08.2024 tarihinde B2 açmasında yer alan olasılıkla 2. Mezar yapısında yer alan küpün içerisi temizlenmeye başlandı. Yanık parçaları ile hayvan kemiklerine rastlanıldı olasılıkla törende kullanıldığı anlaşılan yarı kırık durumda yeşil sırlı bir kap parçası ele geçti (Resim:5/c/d). 15.08.2024 tarihinde B2 açmasında yapılan çalışmalarda üzeri yazılı yeşil sırlı seramik örneklerine rastlanıldı. 19.08.2024 tarihinde B4 açmasında belirlenen iskeletin ve İskeletin kuzey yanında bulunan küpün ortaya çıkarılması çalışmalarına başlandı (Resim:6/a/b). B2 alanında da devam edildi. Belirtilen alanlarda üç (3) sikke ele geçti (1.4x 1.6x 1.6 cm, 2.2x 2.3x 2.2 cm., 2.1x 2.1 x 1.9 cm) (Resim:6/c). 20.08.2024 tarihinde B4 açmasından çıkarılan insan iskeleti üzerinde Prof. Dr. Serpil Eroğlu Çelebi tarafından antropolojik çalışmalara (Resim:7/a/b/c) ve 24.08.2024 tarihinde de seramik ve belgeleme çalışmalarına devam edildi. Çizimleri ve yapılarak ve fotoğrafları çekilerek belgelendirildi (Resim:7/d). 27.08.2024 tarihinde B2 açmasında duvar yapısı ve mezar alanında (M2) çalışmalara devam edildi (Resim:8/a/b), kazı alanında ölçüm ve temizlik çalışmaları yapıldı. 112/277, 278 numaralı parseller sürüldüğü için seramik ve diğer buluntu taraması yapıldı, yüzey taramasında iki (2) sikke (2.1x 2.1x 1.7 cm., 1.3x 1.4x 0.5 cm) ele geçti (Resim:8/c). Olası yapıların belirlenmesine dönük olarak 30.08.2024-03.09.2024 tarihleri arasında Kalehisar ören yerinde Jeo-manyetik ve radar çalışmaları gerçekleştirildi (Resim:9/a). Seramik, sikke, hayvan kemiklerinin belgeleme çalışmaları sürdü. 02.09.2024 tarihinde Jeo-manyetik ve Jeo-radar çalışmalarına devam edildi (112/271). Alanın fotoğrafları çekildi. Seramik, sikke, insan ve hayvan kemiklerinin belgeleme çalışmaları sürdü. 03.09.2024 tarihinde kazı alanının üzeri kapatılarak ve gerekli güvenlik önlemleri alınarak 2024 yılı çalışmalarına son verilmiştir (Resim:10/a/b).

Kazı çalışmaları sırasında gerek sağlam gerekse kırık durumda ele seramik parçaları Kalehisar'ın seramik üretimi konusunda çok iyi fikir veren örnekler durumdadır. Kandil ile söz konusu kap parçalarının hemen hemen aynı yerden çıkmaları ilerisinde de benzer ör-

neklerin çıkacağı yönünde güçlü veriler durumdadır. Kazı çalışmalarının 2024 ve ilerleyen yıllarda kazı çalışmaları bunu gösterecektir (Meinecke, 1976)⁵.

2019 yılında gerçekleştirdiğimiz jeo- fizik (manyetik) çalışmalar Kalehisar'ın Anadolu Selçuklu dönemi özelliklerini taşıyan bir kent olduğunu, bilinen yapıların dışında daha fazla yapının belirlenmesine olanak sağlamıştır. Bu nedenle olanaklarımız ölçüsünde jeo- fizik çalışmalarının yapılması kentin büyüklüğü ve yapıları konusunda da kanıt oluşturacağı için çok önemlidir. Bu amaçla 2023 yılı içerisinde de daha öncesinde belirlenen 271, 274 ve 275 numaralı alanlarda çalışmalara devam edilmiş, 01.08.2023 tarihinde 112/272, 274, 262 parsellerde jeo-fizik (Proton Procession Manyatometrisi) çalışmaları gerçekleştirilmiş (Resim:6), verilerin değerlendirmeleri devam edilmektedir.

Anadolu Selçuklu Dönemi Arkeolojik çalışmalarının önemli bir örneğini oluşturan Kalehisar kentinde Arkeo- zoolojik çalışmalara da yer verilmiş⁶, bu yönden kazı sırasında elde edilen hayvan kemik parçaları üzerinde bilimsel çalışmalar yapılarak, dönem içerisinde ki verilerin bu yönden güçlenmesi sağlanmıştır (Resim:7a/b).

B4 açmasında tespiti yapılan mezar yapısı üzerinde Antropolojik çalışmalar gerçekleştirilmiş (Harita.1, Resim:7a/b/c), 2023 yılında B2 açmasında belirlenen mezar yapısı içerisinde 40-45 yaşlarında bir erkek iskeleti olduğu anlaşılmış, daha sonrasında yapılan Karbon 14 testleri sonucunda 1230-1243 (%21,9), 1257-1277 (%46,3), 1225-1279 (%95,4) oranları belirlenmiştir⁷. Mezar yapısında ahşap izlerine rastlanması tabut içerisinde defnedildiğini, kireç kalıntılarında ise salgın bir hastalıktan dolayı yaşamını kaybettiği sonucuna varılmıştır. Anadolu Selçuklu Döneminde XIII. yüzyıl içerisinde olasılıkla bu bölgede de salgın hastalıkların olduğu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda belirtilmektedir (Arık, 1991, s.22-51). Bölgenin tarihsel yapısı ve sanatsal ortamının anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Kalehisar Ören yeri arkeolojik çalışmalar içerisinde kazı alanının incelenmesine yönelik olarak haritalama ve bu konudaki bilimsel çalışmaların devam etmesi alanın incelenmesi bakımından çok önemlidir⁸. Kazı alanının ele geçen eski fotoğrafları ile güncel fotoğraflarının karşılaştırılması yapılmakta, özellikle hava fotoğrafları yoluyla yeni yapıların varlığını tespit etmeye yönelik çalışmalar bu yönden önemlidir. Diğer yandan Anadolu Selçuklu dönemi özelinde Ortaçağ Anadolu Arkeolojisinin yapılması, uygulanması ve bu yönden de önemli alanların başında gelen Kalehisar çalışmaları bu yönden büyük önem taşımaktadır.

5 M. Meinecke'nin, Kalehisar'da iç yüzeyi çini bezemeli bir yapıdan söz etmesi bu yönden önemlidir

6 Söz konusu çalışmalar, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erkut Kara ve aynı fakülte öğrencisi Ataberk Bal tarafından yapılmış, bilimsel incelemeler bu yönde sürmektedir. Kendilerine çalışmaları ve katlıları için teşekkür ederim.

7 TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezinin (MAM) 29109288-125.05-4285/29281 numaralı raporu.

8 Söz konusu çalışmalar Hitit Üniversitesinden Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Alkan ve Dr. İbrahim Ozulu tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmaları için kendilerine teşekkür ederim.

B2 ve B4 açmalarında çalışmaların devamı sonucunda özellikle B2 açmasında ki mimari yapılanma daha iyi bir şekilde belirlemeye çalışıldı (Resim:10a/b/c/d). Yapının plan ve mimari özelliklerinin ortaya konulması, yapının işlevsel özelliği konusunda fikir edinebilme olanağı gelişmektedir. Kazı çalışmaları ilerlediğinde daha somut veriler elde edilecektir.

18.07.2024- 04.09.2024 arasında gerçekleştirilen çalışmalar 2863 sayılı Kültür ve tabiat varlıklarını Koruma Kanununun 35. Maddesine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız yapı (112/262 parsel) Kalehisar kentinin önemli yapılarından birisi olduğunu, Medrese- Kervansaray ile büyüklüğü/boyutları (yaklaşık 25.00x 25.00 m.), aynı düzlem üzerinde olması ve buluntuların zenginliği gösteriyor (Harita:1, Resim:10a-d). Ayrıca 2019 yılında yaptığımız jeo-manyetik araştırmalar sonucunda belirlenen yapıların yoğun olduğu merkezde burası yani medrese- kervansaray ve 262 numaralı parselin arasında kalması, kentin bir anlamda merkezini oluşturduğu kanısını güçlendirmektedir.

Dolayısıyla şu anda han/saray (?) olduğu düşünülen yapının belirlenen kısımlarının varlığı, ileride yapılacak çalışmalar ve kentin öneminin ortaya konulması yönünden de önem taşıyor. Daha da önemlisi kent olduğu düşüncesinin kanıtını oluşturuyor. Özellikle çini ve sırlı seramik ve gelişmiş kalitede seramiklerin varlığı bu yapının önemini yine ortaya koyuyor. Diğer yandan duvar örgü tekniği yönü ile de medrese, han ve 112/264 numaralı parseldeki yapının duvar örgü tekniği de moloz taş+ kırma taşın dönüşümlü kullanılması yönüyle benzerlik göstermesi aynı süreçte, XIII. yüzyılın içerisinde yapıldığı düşüncesini vermektedir. Doğallıkla ilerideki süreçte yapılacak arkeolojik kazı çalışmaları ile söz konusu yapının işlevsel özelliğinin belirginleştirilmesi yapı ile ilgili daha geniş değerlendirmelerin yapılmasını sağlayacaktır.

Çorum'da günümüze gelebilen iki medreseden birisi olan (-diğeri Alaca Hüseyin Gazi Medresesi) ve Kalehisar ören yerinin önemli yapılarından olan medresenin restorasyon çalışmaları yapının korunması yönünden için çok büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle 2021-2024 yılları arasında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkilileri ile yapılan görüşmelerde, medresenin güçlendirilmesi ve ileride yapılacak olan restorasyon çalışmaları konusunda değerlendirmeler yapılmış, 2025 yılında başlamak üzere ilerleyen süreçte devamı konusunda karara varılmıştır.

Kazı Alanı İle İlgili Saptamalar ve Öneriler

Kazıya başlanan alanda 112/262 tespit edilen yapının varlığı son derece önemlidir. Bu nedenle kazı sırasında elde edilen mimari, seramik, sikke ve insan iskeletleri Kalehisar'ın verilerini her yönden güçlendirmektedir. Bu nedenle ilerleyen süreçte arkeolojik kazı çalışmalarının sürmesi kentin öneminin ortaya konulması bakımından önemlidir.

Kalehisar ören yerinde kent özelliği gösteren yapılar topluluğu; özelinde Orta Karadeniz, genelinde de Anadolu Selçuklu dönemi ve devamında kentsel tasarım hakkında ayrıntılı bilgi vereceği için çok önemli bir yere sahip durumdadırlar. Medrese, han/kervansaray,

hamam, mezarlık alanı ve çini fırınlarının varlığının belirlenmesi kentin ayrıcalıklı bir önem kazanmasına neden olmaktadır.

Kalehisar (Karahisar) önemli bir Selçuklu kenti olması yanı sıra aynı zamanda bir çini merkezi. Cami, medrese, han gibi çeşitli yapıların görüldüğü kent üzerinde, farklı yapı tiplerinin belirlenmesi için kent üzerindeki çalışmaların sürmesi gerekli. Ayrıca Kalehisar darplı sikkeler de belki çalışmalar sonucunda ortaya çıkabilir. Yapıların kaliteli işçilik yansıtması ayrı bir konu olmakla birlikte hiç birisinde çini görülmemesi üzerinde düşünülmesi, diğer deyimle nedenlerinin ortaya konulması gereklidir.

İlerideki çalışmalar için arkeolojik kazı, jeo-fizik ve mevcut yapıların korunması için restorasyon çalışmalarının yapılması çok önemlidir. Kazı çalışmalarınız sırasında medresenin restorasyonu için Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğünden gelen yetkililer ile gerekli görüşmeler yapılmıştır. Zamanla belirli bir program içerisinde yapılacak çalışmalarla kültürümüze, Kalehisar Anadolu Selçuklu kenti olarak kazandırılabilir. Orta Karadeniz bölgesinde Anadolu Selçuklu dönemine ait bir kentin varlığı, kent modeli ortaya çıkarılmış olacak, Çorum ve çevresinde bilinenin aksine Anadolu Selçuklu dönemine ait zengin bir kültürel yapılaşma ortamının belirlenmesi sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Arık, Feda Şamil (1991). “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgınları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.15, S.26, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Yay., s.27-57.

Meinecke, Michael (1976). *Fayencedekorationen Seldschuischer Sakralbauten in Kleinasien*, Tell:I-II, Tübingen: Deutsches Archaologischen Mitteilungen Beiheft 13.

Şahin, Mustafa Kemal (2008). “Çorum- Merkez Cemilbey Köyünde Bir Selçuklu Camisi», *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyumu, 23-25 Kasım 2007, C.II.*, Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, s.641-655.

Şahin, Mustafa Kemal (2018). “Çorum ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Düşünce ve Kültürünün Oluşumunda Bazı Yapılar Üzerine Yorumlamalar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2018, S.44, s.177-200

Şahin, Mustafa Kemal (2014). “Orta Karadeniz Bölgesinde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Yapıların Çözümlemeli Plan İrdelenmesi”, *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyum Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bildiriler II)*, 27-30 Eylül 2010- Ankara: Kayseri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.369-419.

Şahin, Mustafa Kemal (2019). “Orta Karadeniz’de Anadolu Selçuklu Dönemi Yapıları: Çorum-I Yüzey Araştırması”, 40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 7-11 Mayıs 2018 Çanakkale/ Scientific Committee of 40th International Symposium

of Excavations, Surveys and Archaeometry, 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.3, 07-11 Mayıs 2018 Çanakkale, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.135-150.

Şahin, Mustafa Kemal (2021a). “Orta Karadenizde Anadolu Selçuklu Dönemi Yapıları: Çorum-I Bölgesi Yüzeysel Araştırmaları”, *XXIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, s.547-560.

Şahin, Mustafa Kemal (2021b). “2019 Yılı Kalehisar Yüzeysel Araştırmasında Elde Edilen Yeni Bulgular”, *24. Uluslar Arası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı*, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Yayınları, s.670-699.

Şahin, Mustafa Kemal (2022a). “2020 Yılı Kalehisar Yüzeysel Araştırmasında Elde Edilen Yeni Bulgular”, *25. Uluslar Arası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu/25. International Middle Ages Turkish Period Excavations History Of Art Researches* (14-16 Ekim 2021), Ed. Ahmet Çaycı- Ahmet Yavuzylmaz, Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Yay., s.815-854.

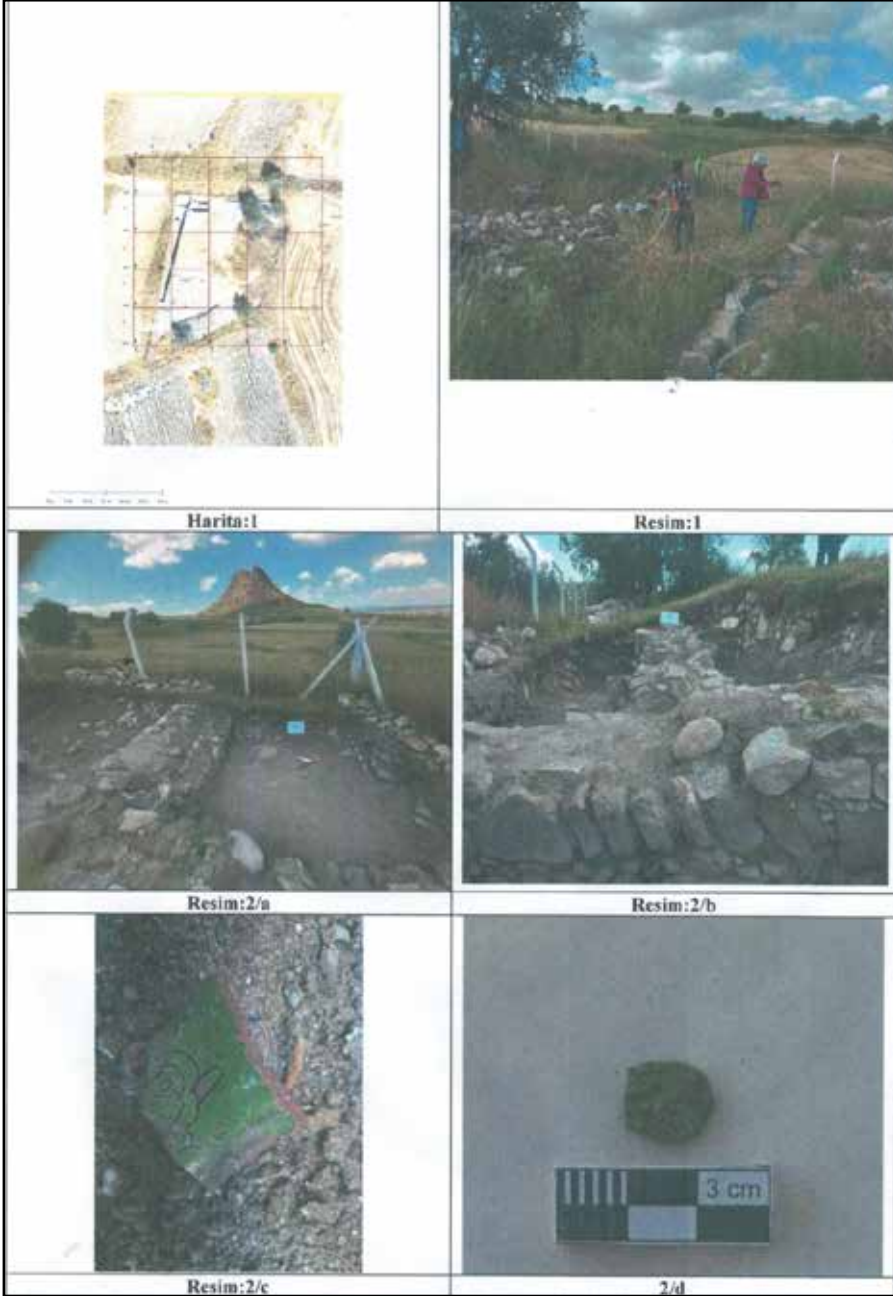
Şahin, Mustafa Kemal (2022b). “2019-2020 Yıllarında Yapılan Çorum İli ve İlçelerinde, ‘Orta Karadeniz’de Anadolu Selçuklu Dönemi Yapıları’ Yüzeysel Araştırması (Çorum/Alaca-Kalehisar) Çalışmaları”, *2019-2020 Yüzeysel Araştırmaları*, C.2, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s.417-433.

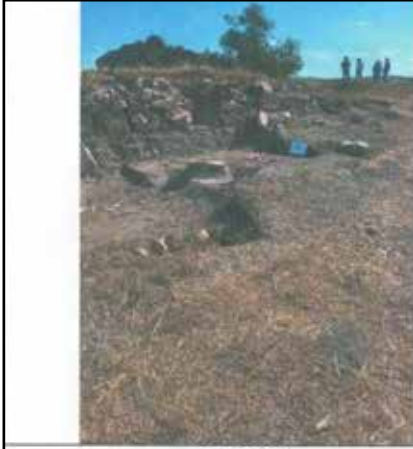
Şahin, Mustafa Kemal- Çakan, Metin- Bilgin, Ali Rıza (2023a). “2021 Yılı Kalehisar Arkeolojik kazı Çalışmaları”, *26. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s.1158-1178.

Şahin, Mustafa Kemal (2023b). “Kalehisar Ören Yeri Kazı Çalışmaları (2019-2022)/ Excavation Works at Kalehisar Archaeological Site (2019-2022), *Cumhuriyetin Birinci Yüzyılında Anadolu’da Türk Dönemi Arkeoloji Çalışmaları*, Ed. Harun Ürer, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, s.605-620.

Şahin, Mustafa Kemal (2024), *Kalehisar Seramikleri Üzerine Ön Çalışma*, Konya: Literatürk Akademia.

EKLER

Resim:3/a

Resim:3/b

Resim:3/c

Resim:3/d

Resim:4/a

Resim:4/b

Resim: 4/c

Resim: 5/a

Resim: 5/b

Resim: 5/c

Resim: 5/d

Resim: 6/a

Resim:6/b

Resim:6/c

Resim:7/a

Resim:7/b

Resim:7/c

Resim:7/d

Resim:8a

Resim:8b

8/c

Resim:9/a

Resim:10/a

Resim:10/b

MYRA ve ANDRİAKE KAZI VE ARAŞTIRMALARI 2024

Nevzat ÇEVİK*

Süleyman BULUT

Sema TALU

KAZILAR

2024 sezonunda Andriake’de liman yapılarında yoğunlaşmıştır. Andriake kazılarının hedefi, liman bölgesinde henüz kazılmamış yapıları kazarak liman bilgilerine ulaşmak, görsel bütünlük oluşturmaktır. Özellikle Agora’nın Granarium’un kuzeyinde ve kuzey-batısında kazılmamış yapıları ortaya çıkararak Andriake konusunda hala varlığını koruyan dönemsel ve işlevsel sorularımıza yanıt bulmaktır. Programın diğer konusu 15 yıldır çıkarılmakta olan liman merkezinde yer alan Likya Uygarlıkları Müzesi çevresini kazıp, onararak açık hava müzesi konseptini tamamlamaktır.

ANDRİAKE AGORASI’NIN KUZEYİNDEKİ MEKÂNLAR

Sema TALU - İlkiz ÖZTÜRK - Çağlar DEMİR - Berkan AYBEK - Mustafa DUMAN

Kuzeye doğru alçalan 1400 m² ölçülerindeki yapılar organik bağlar içinde bitişik, ortak duvarlı olarak düzenlenmiştir. 4 ana terasta kademelenen 10 ayrı yapı gurubunun odaları, alt mekânlar ile sokaklardan oluşmaktadır (Resim: 1-3, Plan 1). Agora düzlüğü kotuna denk gelen güney/üst yapı sırasında 42 ve 43 no’lu yapı gurupları; kuzeye doğru alçalan alt terasta 40 ve 41 no’lu yapı gurupları; yine kuzeye doğru alçalan terasta 38 ve doğusundaki mekânlar; onun altında 38b, 39 no’lu yapı gurupları ve liman caddesinde biten en alt terasta ise 36, 39 no’lu yapı gurupları yer almaktadır. Ön kademelerdeki her yapının güney/arka duvarları teras niteliği taşımaktadır. Alanın yaklaşık ölçüleri kuzey-güney yönde 44 m. doğu-batı yönde 32 m’dir. Adanın kuzeyinden/sahilden geçen liman caddesi bataklık sularının altında kaldığı için görülmemektedir.

Adanın doğu ve batısından limana inen basamaklı sokaklar bu mekânlara geçit vermektedir (Resim: 3). Kuzey-güney yönelimli Doğu Agora Sokağı çoğunlukla ana kayaya oyulmuş oldukça geniş basamaklardan oluşmaktadır. Bizans Döneminde sokağın daraltıldığı izlenir. Doğu Agora Sokağı ayakta olan 4.-5. yüzyıl mekânları öncesinde Agora ana kapısından doğrudan limana inen ana sokak niteliği taşır. Bu sokak adanın doğusunda

* Prof. Dr. Nevzat Çevik, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü. Antalya-TÜRKİYE, E-posta: ncevik@akdeniz.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000000241117788>

Öğrt. Gör. Süleyman Bulut, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü. Antalya-TÜRKİYE, E-posta: sbulut@akdeniz.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7472-5862>

Doktorant Sema Talu, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü. Antalya-TÜRKİYE, E-posta: talusema@akdeniz.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9910-9492>

yer alan komşu adadaki yapılara da hizmet vermektedir. Agora'nın batı tarafından limana inen basamaklı sokak, bu yapı adasının batısından limana inerek mekânlara geçit verir. Doğu sokakta olduğu gibi burada basamaklar hem ana kayadan oyulmuş hem de bloklarla tamamlanmıştır. İkinci evresinde sokağın altından kanalizasyon geçirilmiştir. Zemine oyularak yapılan kanalizasyonun üstünde kullanılan bloklar erken basamaklardan yüksek tutularak sokağa iki işlevli yeni bir form kazandırılmıştır. Doğu ve batıdan limana inen bu basamaklı sokaklarda, her yapı terasına denk gelen kotlardaki mekânlara giriş, basamaklarla sağlanmış.

Agoranın cephesi boyunca doğu batı yönünde geçen ana sokak aksı, adanın güney kesiminde geç dönemde kullanılmaya devam edilmiş. Adanın liman tarafından doğu-batı aksında geçen liman sokağı ön sıradaki yapılara giriş vermektedir. Adanın 4 yanındaki sokaklar adanın her yönünden mekânlara geçit vermektedir.

Limanla Agora arasındaki bu yapı adasında bulunan mekânların genellikle dükkân ve işlikler olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Adanın güneybatı köşesindeki 42 numaralı mekânın, diğerlerinden farklı plan, özel konumu ve özellikle lüks duvar kaplama malzemelerine sahip olması nedeniyle dönemin liman yönetimiyle ilgili bir yapı olabileceği düşünülmektedir. Güneyden liman kotuna-aşağıya doğru yapı gurupları aşağıda özetlenmiştir.

43 Numaralı Mekân

Adanın güneydoğu köşesinde, Agora ana giriş kapısıyla bakışımı bir konumdadır (Resim: 1, Plan 1). Birbiri ile bağlantılı üç ana odadan oluşmaktadır. Yapıya agora kapısının karşısındaki girişle geçilmektedir. A ve B odası arasında bağlantı sağlayan 6.70 m uzunluğunda 2.10 m genişliğinde bir koridor bulunmaktadır. Yapı, batıda 42 numaralı yapıyla, kuzeyde 41 Numaralı yapıyla ve doğuda da sokakla sınırlanmaktadır. 43 ve 42 No'lu yapıların güney duvarları, temelinde Agorayla eş zamanlı sokağının stylobat blokları kullanılmaya devam edilmiş bu erken duvarların üstünde geç yapıların duvarları yükseltilmiştir.

Kazılarda çatı kiremiti, seramik parçaları, üretim artığı camlar ve *millefiori* tekniğinde cam boncuk bulunmuştur. Bizans Dönemine tarihli kandiller ve bronz kandil askılarının yoğunluğu dikkat çekmektedir. Alandaki -tarihlenebilen- tek sikke buluntusu MS 4.- 5. yüzyıla, Theodosius Hanedanlığı'na tarihlenebilmektedir.

42 Numaralı Mekân

Gümrük Bölgesi yapı adasının üst kotunda güney batı köşede konumlanır (Resim: 1, Plan 1). Batısından basamaklı batı agora sokağı, güneyinden agora ana caddesi geçer. 10x6m ölçülerindedir. 2 odadan oluşur. Ana girişi batı agora sokağından verilmiştir. Aynı duvardan bir giriş daha verilmiş. Açıklık sonradan örülerek kapatılmıştır. Güney taraftan her iki odaya da ayrıca giriş verilmiştir. Batıdaki ana salonun doğu duvarından ikinci odaya girilir. Örülerek kapatılan kapıyla birlikte toplamda 5 girişi bulunan mekânın konumu plan

özellikleri ve zengin dekorasyonuyla önemli yapı olduğu anlaşılmaktadır. Çatı kiremitleri, mekânın son çatısına aittir. Ana salonun güneybatı köşesinde ana kaya kesilerek zemin oluşturulmuştur. Diğer köşelerde zemin pişmiş toprak plakalarla kaplanmıştır. Odanın kuzey kesiminde pişmiş toprak kaplamalar arasında düzenli formda taş kaplama plakalar bulunur.

Mekânın doğu ve orta kesimlerinde taş plaka döşemelerin söküldüğü yerlerde önemli buluntulara ulaşılmıştır. Bunlar benzeri az görülen bir teknikte duvar ve yer kaplamalarına ait geometrik ve figüratif süslemeli opus sectileler ile millefiori ve kakma tekniğiyle yapılan camdan kaplama levhalarından oluşmaktadır.

Kuzey duvardaki sondaj çalışması sırasında oldukça kaliteli nitelikte terrasiğillata kap parçaları ele geçmiştir. Bunlardan birinin tondosunda Latince bir mühür yer almaktadır. Mühürde *Silvi(s)tri officii*'nin kısaltması olan *SIIV II RI-OF* yazmaktadır. Olasılıkla atölye sahibinin adının kısaltması olmalıdır. Nominativus hali *Silvester/Silvester*'dir.

Opus Sectile Tekniğinde Yer ve Duvar Kaplamaları

Duvar ve zemin kaplaması olarak kullanılmış olduğu anlaşılan geometrik ve figüratif düzenlemeli opus sectileler farklı taş malzemelerden üretilmiştir. Genellikle kiliselerde ya da diğer yapılarda karşımıza çıkan dairesel, kare, dikdörtgen, üçgen gibi formlarda ve çeşitli renklerde parçalardan oluşturulan geometrik zemin desenlerinin bu yapıda da bulunduğunu göstermektedir.

Ele geçen parçaların duvar panolarından zemine düştüğü anlaşılmaktadır. Güvercin, deve ve Azizler gibi figüratif unsura ait çok sayıda parça ele geçmiştir. Güvercinler ve develerin antitetik şekilde panoda yer aldığı anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra boş kalan kısımlarının mavi renkli yarı saydam camlarla tamamlandığını gördüğümüz ve üst kolunda Φ , merkezinde ω , alt kolunda C; sol kolunda Z ve sağ kolunda H harflerinin kakma tekniğine yer aldığı ($\Phi \omega C$ ve $Z \omega H$) haç da olasılıkla bir ışık açıklığında dekorasyonlu duvarı tamamlıyordu (Resim: 4). Söz konusu harfler, ışık ve yaşam anlamına gelmektedir.

Millefiori ve Kakma Tekniğiyle Yapılmış Duvar Kaplama Levhaları

Mekân içerisinde millefiori tekniğinde cam duvar kaplama levhaları da ele geçmiştir. Üretim teknikleri, nitelikleri, nicelikleri ve mekânda kullanımları bakımından oldukça önemli olan bu ünik levhalar sezonun en önemli buluntu grubunu oluştururlar. Türkiye'de ve dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ya da özel koleksiyonlarda söz konusu teknikte üretilen levhalardan yalnızca bazı küçük parçalar geçmiştir. Andriake'de 42 Numaralı mekândan ele geçen yüzlerce parça ve çoğunlukla tamamlanmış olan 25 kare formulu plaka dışında çeşitli tiplerde çok sayıda tamamlanamamış plaka parçaları bulunmuştur (Resim: 5). Aynı alanda ele geçen amorf parçalar, prefabrik parçalar ve cam cürüfları üretimden yana izler vermektedir.

Opus sectilelerle aynı duvar dekorasyonunda birlikte kullanıldıkları anlaşılmıştır. Spiraller, çiçek motifleri ve içiçe karelerden oluşan motiflerde mavi, yeşil, sarı, kırmızı ve beyaz renkler kullanılmıştır. Plaklar Yaklaşık 8-10x8-10 cm ölçülerinde opak ve transparan plakalardır. Kazılarda ele geçen insitu verilere göre plakalar çevresinde camdan sarı, yeşil ve opus sectile taş çerçeveler bulunmaktadır.

Bu kısım ile ilgili detaylı değerlendirme için bkz: N. Çevik, “Wall Decoration Glass Plaques in the Millefiori Technique, Discovered At Andriake, The Port Of Myra”, JGS 67, 2025.

Kakma Tekniğinde Kuşlu Cam Plakalar

Millefiori cam levhalar ve opus sectile kaplamalar yanında kakma tekniğinde kuşlu cam plaka parçaları da ele geçmiştir. Sarı ya da yeşil matrisli plakaların üzerinde farklı cinslerde kuşlar yer almaktadır. Ele geçen parçalar henüz tam birleştirilememişse de kuş bacaklarından en az 20 tane kuşlu plaka olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 5). Balıklı kakma örnekler ise henüz tamamlanamamıştır ancak en az 3 tane balıklı levha olduğu parçalardan tespit edilebilmiştir.

Mekânın mimarisi, ele geçen seramik parçaları, kandiller, ağırşaklar, sikkeler ve zemin ve duvar kaplamaları Erken Bizans Dönemi’ne tarihlenebileceğini göstermektedir.

40 Numaralı Mekân

Bu yapı adasının en büyük mekândır. Batı Agora Sokağı’ndan dar ve uzun bir koridorla girilir. Koridorun oluşmasına sebep olan odalardan birine doğrudan ayrı bir girişle sokaktan çıkılır. Mekân bağımsız dükkandır. Bunun karşısındaki diğer odaya ise ana salondan/ içerden girilir.

40-E mekânında oldukça zengin mutfak eşyaları buluntu konteksti karşımıza çıkmıştır. Amphora çeşitleri, maşrapalar, *lopas* / güveç parçaları, *chytra* / tencereler ve *tagenon* / tavalar, küçük boy sosluk, ezme tabakları – tekneleri, yayvan masa tabakları bulunmaktadır. Mutfak malzemesinin yanı sıra bezemeli ve çark yapımı kandil, ahşap çivileri, cam kylix parçaları, kurşun ağırlık ve yoğun kemik parçası da bulunmaktadır. Özellikle cam kylix ve tava saplarında küçük – orta ayrımı olması buranın içeriğinin mutfak olduğu konusunda emin olmamızı sağlamıştır. Burada batı duvarın birer uzantısı olan ve belki de tezgâh görevini gören karşılıklı iki duvarın yapı taşları da kısmen korunmuştur. Mekânın doğusunda doğrudan sokağa açılan bağımsız bir dükkân yer almaktadır.

Sandık kilit aksamıyla ilişkili bronz obje; mermer plaka ve üzerinden bronzdan bir tıbbi spatula ve yakınından bir ezme taşı, “Tea Pot” formu kap, kandiller, bronz olta ucu, bronz askı parçaları, kemik iğne, yoğun şekilde büyük ölçekli depolama kapları, cam kylix kaide-leri, kırık mimari plastik parçaları, bronz ve demir parçaları, kapı ve çatı çivileri bulunmuştur. Bu alanda bulunan önemli bir obje de “Hacı Şişesi” olarak da bilinen bir ampulladır. Üzerinde Mısırlı Aziz Menas’ın, iki deveyi kuyruğundan tuttuğu betimi bulunmaktadır.

Aynı zamanda azizin başının her iki yanında Ortodoks Hacı bulunmaktadır. İkonografi, Aziz Menas'ın ölü bedeninin develerle Mısır'a taşınmasını anlatmaktadır.

41 Numaralı Mekân

Gümrük Bölgesi adasının doğusundadır (Plan: 1). 3 bölümden oluşan yapının girişi Doğu Agora Sokağındadır. Basamaklı sokaktan yarım daire basamaklarla çıkılan, dik-dörtgen formda. beşik tonozla örtülü giriş odası bulunmaktadır. Bu odanın kuzeyinden sarnıçlı odaya, batısından da büyük salona geçilir. Giriş odasında tonozun düşmüş parçaları ve sarnıçlı odaya açılan kapının üstündeki kemerin tuğlaları bulunmuştur. Sarnıçlı odanın zemini giriş odasından yüksektir.

Ele geçen seramikler ve diğer parçalar incelendiğinde genel olarak MS 5. yüzyıla işaret eden seramik parçalarının dışında, blokaj katmanından ele geçen, üzerinde dans eden menad tasvirli kabartmalı seramik parçası erken döneme MS 1.-2. yüzyıllara aittir. Blokaj için getirilen dolgu toprağının içinde gelmiştir. Mekândan ve bağlantılı odalarından ele geçen mimari plastik parçaların B Kilisesi örnekleriyle yakın benzerlik göstermesi ve deprem sonrasında büyük oranda yıkıldığı bilinen B Kilisesi'nin yapı malzemelerinin çevredeki tüm yapılara taşındığının bilinmesi söz konusu alanda aynı yorumu yapmamıza olanak sağlamıştır. Bu durumda, yapı en erken MS 5. yüzyıl civarında inşa edilmiş olmalıdır.

38-a Numaralı Mekân

40 numaralı mekânın kuzey bitişiğinde alt kottaki terasta doğu-batı uzanımlıdır. Batı Agora Sokağı'ndan girilir. Büyük oda 4,80 x 9,30 m'dir (Plan: 1).

İçerisinde yoğun miktarda *stroter* ve *kalipter* tipi çatı kiremitleri gözlemlenebilmektedir. G-K doğrultulu eğimli bir çatıya sahip mekânın içerisinde kemer payandalı düzenlemenin yanı sıra ele geçen çatı kiremidinin yoğunluğu 2. kata sahip olduğunu göstermektedir. Anakayanın dışında yer zemin için sıkıştırılmış toprak kullanılmıştır. Kazılarda büyük ölçekli seramik kap parçaları, gövde olarak cam parçaları, amorf kemik parçaları, çiviler ele geçmiştir. Yoğunlukla MS 6. ve 7. yüzyıllara tarihli sikkelerin en erkeni olasılıkla MS 1. yüzyıla tarihlenen Efes sikkesidir.

38-b Numaralı Mekân

38-a mekânının kuzeyinde bir alt terasta yer almaktadır. (Plan: 1) Batı Agora Sokağından girilen tek oda 34 m²'dir. Geç evrede ayrı mekânlara bölündüğü anlaşılmaktadır. Çatı yıkıntısı katmanının kaldırılmasının ardından mekânın doğu yarısında kalıp tuğla, fırınlanmış tuğla ve fırınlanmamış kilden sıvanarak oluşturulmuş bir fırının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Aynı katmandan çok sayıda cam atığı ele geçmiştir.

Fırın yıkıntısının batısında seramikler, bronz heykelcikler, (Resim: 6, 7) bronz ve demir kantar takımı ve ağırlıkları, (Resim: 8) demir iş aletleri (kasma, çekiç, pala vs.) hatalı üre-

tim camlar ve külçe halinde cam atıkları karışık bir şekilde tespit edilmiştir. Fırın ile aynı katmana ait olan bu buluntu grubunda ve çevresinde gerçekleştirilen çalışmalarda buluntu alanının batısında, cam yapımında kullanılan beyaz renkli kül katmanı gözlemlenir. Fırın çevresinde sıkıştırılmış topraktan bir zemin ve yaygın atık kül tabakası bulunmaktadır.

Kazılarda 2 adet bronz heykelcik, 1 adet kantar ağırlığı ve 2 adet kaide bulunmuştur. Heykelcikler Aphrodite Anadyomene ile İtiphallik Cüce/Pigme (Resim: 7); kantar ağırlığı yaşlı satyrdır. İtiphallik cüce/pigme ise Grotesk heykelcikler grubuna dâhildir.

Birkaç kantara ait olabilecek demir ve bronz parçalar da bulunmuştur. Kantar takımında, kancalar, kantar kolu, kefeler, disk formulu ve küre formulu ağırlıklar bulunmaktadır. Çeşitli değerlerde 5 adet küre formulu ağırlık bir takımı oluşturmaktadır. Üçünün üzerinde yazan ağırlıkların birim simgeleri görülebilmekle birlikte yazısızlar tartıldıktan sonra anlaşılmıştır. Buna göre 1 semis (163,80 gr), 1 quadrans (81,90 gr), 1 sextans (54,60 gr), 1 semiuncia (13,65 gr), 1 sicilius (6,82 gr) biriminde ağırlıklar mevcuttur.

36 Numaralı Mekânlar

Yapı adasının kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır (Plan: 1). Kuzeyinden yatay düzlemde liman caddesi, doğu ve batısından basamaklarla limana inen basamaklı agora sokakları geçmektedir. Doğu-batı yönünde uzanan liman caddesinin güneyi boyunca inşa edilmiş revaklı dükkânlardan oluşmaktadır. Bu kesimdeki liman caddesi doğuya doğru hamamlara ve diğer yapılara ulaşır kentten doğu çıkışına ulaşırken, batı devamında 2010 yılında kazıp onardığımız dükkânlara ve onurlandırma anıtlarına ulaşmakta ve tersane bölgesine kadar aynı aksta limanın güney kıyısına paralel olarak devam etmektedir. Liman Caddesi ve yapı adasının kuzeyindeki son bölümler su kotu altında kaldığı için zemin seviyesine kadar kazılamamıştır. Adanın kuzeyi boyunca dizili 36 no'lu mekânların tam ortasından kuzey-güney aksından 10m uzunlukta ve 1.80m genişlikte bir ara sokak güneye doğru adanın içine girmekte ve 630cm x 590 cm ölçülerinde bir iç avluyla sonlanmaktadır. Sokak içerisinde batısını sınırlayan yan oda duvarı altından bir kanal geçmektedir.

36. no'lu mekânlarda günlük kullanıma ait olabilecek seramik parçaları, çeşitli hayvanlara ait kemik parçaları, kandil parçaları, mekânın çatısına ait çatı çivileri, cam parçaları ve genellikle MS 5.-6. yüzyıl sikkeleri ele geçmiştir.

39 Numaralı Mekânlar

36 ve 37 no'lu mekânlar arasında adanın en kuzeyinde konumlanır (Plan: 1). 3.00x5.40m ölçülerindeki revaklı ön alan ve bir odadan oluşur. Liman tarafındaki kapıyla mekâna girilir. Güney duvarından iç avluya 2 pencere ve aralarındaki 1 kapıyla bağlanmaktadır. Batıdaki pencerenin önünden başlayıp güneye bağlanan geç dönem duvarıyla avlunun 38b no'lu mekânla ilişkisi kesilmiş. Revaklı alan geç dönemde örülerek kapalı mekâna dönüştürülmüş.

BATI AGORA SOKAĞI

Berkan AYBEK -Çağlar DEMİR - Mustafa DUMAN

Agoranın kuzeybatı köşesinden liman caddesine doğru doğu ve batı yapı adasında bulunan dükkânlar arasında inen basamaklı sokaktır (Resim: 3, Plan: 1). En yüksek ve en alçak noktaları arasında 6.40m kot farkı vardır. En geniş yerde 3.60m, en dar yerde 2.17m genişliğindedir. Basamaklı yolun içine kanalizasyon da yapılmış ve kanalizasyonun örtü blokları da biraz yüksek kotta yola dâhil olmuştur.

Yolun iki yanındaki mekânlarla ulaşan giriş basamakları yoldan eşiklere yükselmektedir. Basamakların altından inen kanalizasyon hem agora çevresindeki kanaldan gelen atık suları hem de sokağın iki yanında bulunan mekânların atık sularını tahliye etmektedir.

Mekânların sahanlıklarında yoğun günlük kullanım, mutfak ve depo kaplarına ait seramikler, pişmiş toprak kandil parçaları, *unguentariumlar*, künk parçaları, orta yoğunlukta yine günlük kullanım kaplarına ait olabilecek cam parçaları, cam ve seramik cürufaları, bronz ve demir malzemedeki kapı-kilit aksamları, fildişi objeler, kurşun plaka parçaları, çeşitli hayvan kemik parçaları, yan mekânların duvarlarına ait olabilecek moloz ve blok taşlar, çatı kiremidi, çatı çivisi, zemin levhaları, kireç taşı sunak, bronz sikke ele geçmiştir.

ANDRİAKE BATI SEKTÖR YAPILARI

Çağlar DEMİR - Berkan AYBEK - İlkiz ÖZTÜRK - Mustafa DUMAN

Granariumun batısında, Sinagog'un batı komşusu yapıların bulunduğu alandır. Genel olarak 30x37m ölçülerindeki alanda çeşitli yapılar ve yapı grupları bulunmaktadır. (Resim: 1, 9, Plan: 2) Bunların en önemlileri 66 ve 70 numarayla tanımlanan ilişkili 2 yapıdır. Her yapı bloğunun arasından basamaklı sokaklar limana inmektedir.

66 numaralı yapı 5 bölümden oluşmaktadır. 15.60m cephe uzunluğuna sahip yapıya aynı cepheden 3 benzer kapıyla girilmektedir. Yüksek tavanlı (4.10m) tek katlıdır. Kapıların üst kotunda pencereler bulunmaktadır. Güneydoğudaki odaya ön odadan geçit ve doğu sokaktan kapı açılmıştır. *Bosajlı* bloklarla *izodomik* tarzda örülmüştür. Liman sahiline paralel ve doğrudan denizle ilişkili yapının doğudaki 2 odası yaklaşık kare batıdaki odası ise uzun dikdörtgen bir magazindir. Doğudaki ilk oda 5.39x4.27, ortadaki oda 5.42x4.34m, batıdaki son bölüm ise 11.20x4.39m ölçülerindedir. Doğudaki iki odanın güneyinde 5.37x9.21m. tek dikdörtgen mekân uzanır. Dizili 3 odanın ortak cephesinde limana bakan revak bulunmaktadır. 15.60x6.40m ölçülerindeki revakın stylobatı ve doğu köşedeki monoblok taşıyıcı dikmesi korunmuştur. Revak geç dönemde örülerek kapalı mekâna dönüştürülmüştür. Yapının doğusundan basamaklı bir sokak çıkmaktadır. 17 basamakla da en üst düzlük kotuna ulaşmaktadır. Sokaktan doğuya basamaklı bir çıkış vardır. Sinagog'un kuzeyindeki yapı grubunun önünden geçen sokağa çıkmakta ve yarım daire formlu 3 basamakla da doğu mekânlarla geçit vermektedir.

66 no'lu depolama mekânlarının batısında 70 no'lu yapı grubu bulunmaktadır. Önde içerden iki katlı bir büyük odadan geçilen 2 arka oda vardır. Yanındaki yapı gibi oldukça nitelikli taş ve duvar işçiliğine sahiptir. Cephesi doğusundaki depolama yapılarının ön alanına paralel düzenlenmiştir. Cephenin doğu yanında ikiz pencere ve batısında ise kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapı söveleri üstünde birer sunak kabartması dikkat çekmektedir. Yapı doğu yanındaki depolama grubuyla birlikte hemen sonra yapıldığı hem planlama, konumsal ilişki hem de taş işçiliğinden anlaşılmaktadır. Depolama dışı, limanla doğrudan ilgili kamusal bir işlevde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

ARAŞTIRMALAR

EPİGRAFI ÇALIŞMALARI

Burak Takmer-Fatih Yılmaz-Müjde Ülker

Myra ve Andriake'deki epigrafik araştırmalarda 28 yazıt kayıt incelenmiş ve belgelenmiştir. Yazıtların el ve göz okuması yapılmış, gerekli görüldüğünde ise estampaj kopya alınmış, ayrıca RTI tekniği kullanılmıştır. Literatür taramalarında 5 yazıtın daha önceden çeşitli makale ve kitaplarda yayımlandığı, 23 tanesinin yayınlanmamış. Yazıtlardan 9 tanesi Myra'da, 19 tanesi Andriake'de bulunmaktadır. Yazıtların büyük bir çoğunluğu Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasına aittir.

Myra kentinin yanındaki Myros çayında bulunan, bugün Demre Belediye binası önünde iki mezar yazıtı tespit edilmiştir. Biri Aurelia Zosime ve ailesine aitken, bir diğeri adı yazıtta belirlenemeyen Apollonios'un torunu ve ailesine aittir. Epigrafik araştırmalar daha sonra Myra tiyatrosunun yakınında Alakent Kilisesi'nde devam ettirilmiştir. Kilisenin inşasında devşirme malzeme olarak kullanılan yazılı stel ve bloklar bulunmaktadır. Tespit edilen dört mezar yazıtı çalışılmıştır. Bunlardan üçünün daha önce yayımlandığı tespit edilmişken, bir tanesi ise ilk kez kayıt altına alınmıştır. Yayımlı mezar yazıtları, Lysimakhos oğlu Lysimakhos'a, Aleksandros oğlu Lysimakhos'a ve Nikophoros'a aittir. Yeni kaydedilen yazıt, güney dış duvarı önünde, su kanalının üst kaplama taşı olarak kullanılmıştır. Tahribat nedeniyle taşın kaybolan kısımda yer almış olması diğer mezar yazıtının sahibi belirlenememiştir. Bununla birlikte Alakent Kilisesi'nin hemen girişinde yer alan ve MS 12-13. yüzyıllara tarihlenen freskodaki Meryem ve Yahya betimlerinin ellerinde tutukları rulolardaki metinler okunmuştur.

Myra tiyatrosu sahne binasının hyposkenion bölümündeki kazılarda ortaya çıkan defixion tableti bölgede ilk kez bulunmuş olmasıyla ve antik toplumda sosyal yapı ve inançlar konusunda ilgi çekici veriler sunmasıyla dikkat çekici olmuştur. Olasılıkla MS 5.-6. yüzyılda sahne binası mekânlarının üst kotta mezar yeri olarak tekrar kullanımı sürecine aittir. Okuma çalışmaları hala devam etmektedir.

Andriake’de 2 adak yazıtı, 12 mezar yazıtı tespit edilmiş, 5 yazıt ise parçalı bir şekilde korunmuştur. Lykia Uygarlıkları Müzesi’nde sergilenen ve Sabina Auguasta Nea Hera’ya adanmış bir el sunağı okunmuştur. Myra’dan Andriake’ye giderken köpek barınağının hemen arka tarafında kayaya oyulmuş bir sunak üzerinde Hermaios adlı bir kişinin tanrı Apollon için gerçekleştirdiği adak yazıtı kayıt altına alınmıştır. Mezar yazıtları ise Andriake ören yeri otoparkında, Kuzey Nekropolis’te ve Kumdağı’ndaki lahitler üzerinde yer almaktadır. RTI teknolojisi kullanılarak yapılan belgelemelerin sonucunda yeni okumalar gerçekleştirilmiştir. Böylece çok sayıda yeni Myra vatandaşı kaydedilmiştir: Aurelia Ero[---] ve Iason; Dionysios; Hermadion; Aurelius [---]; Aurelius Nikostraros ve Theodora; Hieraks ve Kleopatra; Hippolokhos; Athenion; Iulius Nikanoros; Gaius Licinnius Mantithesos. Yazıtların içeriğinde sıkça karşılaşılan Aurelius *nomen gentilicum*’u mezarlık alanının yoğun olarak MS III. yüzyılda kullanıldığını göstermektedir. Son olarak Andriake Liman kazılarında çıkan bir amphora mührü (no 24) ve dört fragman parçası kaydedilmiştir.

SİKKE ÇALIŞMALARI

Mehmet ŞENGÜL

2024 kazı sezonunda toplam 846 adet sikke açığa çıkarılmıştır. Konservasyonu yapılan 100 sikkeden 59’u detaylı şekilde çalışılarak Andriake Sikke Kataloğuna dâhil edilmiştir. 59 adet sikkenin 56’sı bronz, 3’ü bronz olarak darp edilip gümüş kaplamadır. Gümüş kaplama sikkelerinde 3’ü antoninianus biriminde darp edilmiştir. Sikkelerden 2’si Helenistik, 26’sı Roma İmparatorluk, 30’u ise Erken Bizans Dönemi’ne tarihlenmektedir.

Helenistik Döneme tarihlenen 2 sikke Rhodos ve Lykia Bölgesi sikkesidir. Rhodos sikkesi MÖ 166-88 yıllarına, Lykia Birlik Dönemi sikkesi ise MÖ 100-30 yıllarına tarihlenmektedir.

Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait olan sikkelerden 2’si Antoninler Dönemine (MS 96-192), 4’ü asker imparatorlar dönemine (MS 235-284), 19 adedi Geç Roma İmparatorluk dönemine (MS 298-491) tarihlenmektedir. Bir Sikke Roma İmparatorluğu’nun 2. ya da 3. yüzyılına tarihlenmektedir. Antoninler Dönemi’ne tarihlenen 2 sikkeden 1’i Antoninus Pius (MS 138-161), diğeri ise Commodus’un (MS 177-192) hükümdarlık dönemine aittir. Bu 2 sikke Roma darphanesinde, *sestertius* biriminde darp edilmiştir. Asker İmparatorlar Dönemi’ne ait 4 sikkeden 1’i III. Gordianus (MS 238-244), 2’si Gallienus (MS 253-268), 1’i ise Aurelianus (MS 270-275) Dönemi’ne aittir. Gallienus ve Aurelianus Dönemlerine ait 3 sikke antoninianus biriminde darp edilmiştir ve tedavülde olduklarında gümüş görünümde kaplama sikkelerdir. Antoninianus biriminde basılan 3 sikkeden Gallienus Dönemi’ne ait olanlardan 1’i Asia, Aurelianus Dönemi’ne ait olan Antiokheia darphanesine aittir. III. Gordianus Dönemi’ne ait olan sikke Lykia Bölgesi Myra şehir sikkesidir.

19 Adet Geç Roma İmparatorluk sikkelerinden 2’si I. Constantinus (MS 307-337, 1’i I. Licinius (MS 308-324), 1’i II. Constantinus (MS 337-340), 2’si II. Constantius (MS

337-361), 1'i Jovianus (MS 363-364), 2'si Gratianus (MS 367-383), 1'i II. Valentinianus (MS 375-392), 3'ü I. Theodosius (MS 379-395) (Resim: 5), 1'i Honorius (MS 395-323) hükümdarlık dönemlerine tarihlenmektedir. Sikkelerden 1'i Constantinus, 3'ü Theodosius Hanedanına aittir ancak ön yüzleri düşük kondisyonlu hanedanın hangi hükümdarına ait olduğu tespit edilemedi. 1 Sikke Geç Roma dönemine ait olduğu halde ait olduğu halde belirlenemedi. 19 Geç Roma Sikkelerinden 13'ünün darphanesi tespit edildi. 2'si Thessalonika, 1'i Herakleia, 4'ü Constantinopolis, 1'i Nikomedia, 3'ü Kyzikos, 2'si Antiokheia darphanelerinden darp edilmiştir.

59 sikkeden 30'u Bizans Dönemi'ne aittir. Sikkelerin 17'si 40 nummi biriminde follis, 11'i 20 nummi biriminde yarım follis, 1'i ise 12 nummi birimindedir. Bizans Dönemi sikkelerinin hükümdarlara göre dağılımı: 1'i Anastasius (MS 491-518), 6'sı I. Justinianus (MS 527-565), 8'i II. Justinus (MS 565-578): 6), 1'i II. Tiberius (MS 578-582), 2'si Mauricius Tiberius (MS 582-602), 2'si Focas (MS 602-610), 6'sı Heraclius (MS 610-641) (Resim: 8), 1'i II. Constans (MS 641-668) Dönemlerine tarihlenir. Ayrıca MS. 6. ya da 7. yüzyıla tarihlenen 3 adet sikke düşük kondisyondan dolayı hangi imparatorun hükümdarlık dönemine ait olduğu tespit edilemedi. Bizans Dönemi'ne ait sikkelerden 23'ünün darphanesi tespit edildi. Buna göre: 11'i Constantinopolis, 4'ü Thessalonika, 4'ü Nikomedia, 3'ü Antiokheia, 1'i Aleksandreia darphanesinde darp edilmiştir.

TERRAKOTTA FİGÜRİN ARAŞTIRMALARI

Sema TALU

2024 yılı kazı sezonu içerisinde, 2020 ve 2021 yılı kazı sezonlarında Myra tiyatrosunun orkestrasında gerçekleştirilen çalışmalarda tiyatro yapısından bağımsız bir yapı katmanından ele geçen pişmiş toprak figürinlerin belgeleme, inceleme ve araştırma çalışmaları doktora tezi kapsamında bu yıl da devam ettirilmiştir.

Literatür araştırmaları tamamlanmış olduğundan bu yılda daha çok küçük parçalardan figürinlerin eşleştirilmesine, bunların daha önce verilen envanter numaralarıyla katalog sistemine kaydetme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yeni tespit edilen ve eşleştirilen figürinler kataloglanmış ve tamamının Celestron Micro Direct mikroskop ile kil detayları, katkı malzemeleri, boya kullanımı gibi teknik unsurları incelenmiştir. Buna göre; örneklerin çoğunda gümüş mika gözlemlenmiş, siyah kum tanecikleri ve kireç katkısının da fazla olduğu görülmüştür.

Eşleştirmelerden tespit edilenlerden literatürde “mantle dancers” olarak geçen giyimli dansçı figürinleri yer almaktadır (Resim: 10). Myra örneklerindeki tipolojik repertuarı arttırması açısından önemlidir.

HELENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ SERAMİK ARAŞTIRMALARI

Cüneyt ÖZ

Kent ve limanı Andriake’de bulunan Helenistik Dönem seramikleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda; kentin Helenistik seramik repertuarı ve genel tarihsel çerçevesi çizilmiştir. Bu bağlamda; dönemin seramik formlarından thymiaterionla, yuvarlatılmış ağız kenarlı tabaklar, mangal, lykion, kantharoid skyphos, mortar ve batı yamacı tekniğinde bezenmiş seramikler incelenmiştir (Resim: 11).

Helenistik Döneme ait seramik buluntuların en erkeni MÖ 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine, en geç olanı MÖ 1. yüzyıla tarihlenmektedir. En yoğun grup MÖ 2-1. yüzyıl aralığına ait örneklerden oluşmaktadır.

Myra, Helenistik Dönemde Lykia’nın önemli metropollerindedir. Kentin bu önemini kazılarda bulunan sikkelerin yanı sıra incelenen seramikler de destekler niteliktedir. Helenistik seramikler Myra’nın MÖ 2. yüzyıl ile 1. yüzyıl arasında çevresiyle iletişimi güçlü bir kent olduğunu göstermektedir. Myra’nın Helenistik Dönem tarihsel süreci, kentte ele geçen seramiklerin tarihiyle de örtüşmektedir.

Helenistik Dönem’de kent seramik ihtiyaçları için öncelikle komşu kentleri (Patara, Limyra), sonrasında ise Batı Anadolu kentlerini (Ephesos, Pergamon, Knidos) tercih etmiştir. Özellikle Geç Helenistik Dönem’de, Lykia’da, Batı Anadolu kökenli seramiklerin yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu durum Myra için de geçerlidir, kentte Batı Anadolu kentleriyle (Knidos) etkileşim daha önceye (MÖ 2. yüzyıl ortaları ve sonrası) dayanmaktadır.

Bu kısım ile ilgili detaylı değerlendirme için bkz: “A General Evaluation of the Hellenistic Pottery from Myra and Andriake”, *Arheologia* 2, 2025, 91-110

CAM ARAŞTIRMALARI

Elif ÖZ

Myra ve Andriake’de ele geçen günlük kullanım cam kaplar üzerine yapılan çalışmalarda eser deposunda bulunan 13 adet cam kasası tasnif edilmiştir. İlk değerlendirmelere göre sinagog ve agora’da bulunan cam eserler incelendiğinde serbest üfleme ve aletle şekillendirme ile kalıba üfleme tekniklerinin kullanıldığı saptanmıştır. Bu sezon için incelenen günlük kullanım cam kaplar içerisinde kadeh kaideleri, çubuk kandiller, tabaklar, şişeler, unguentarium ve kaburgalı kâseler karşımıza çıkmaktadır (Resim: 12). Myra-Andriake cam buluntuları içerisinde yoğun karşılaşılan kaburgalı kâseler MÖ 1. yüzyılın ortalarından MS 1. yüzyılın ortalarına dek üretilmiştir.

Kadeh kaide parçaları Myra ve Andriake camları arasında en yoğun buluntu grubundadır. Özellikle Sinagog’da bulunan birbirinden farklı çap ve yüksekliğe sahip 38 adet kadeh kaidesi bu durumu özetler gibidir. Bu tip kaidelerin benzer örneklerine bakıldığında

MS 4.-5. yüzyıllara tarihlendiği görülmektedir. Benzerleri genellikle MS 5.-7. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir. İncelenen camlar arasında silindirik boyunlu bir şişeye ait parça bulunmuştur. Bu formun yağ ve şarap gibi değerli ürünlerin taşınmasında kullanıldığı düşünülmektedir. Şişelerin ise sofrada günlük kullanıma dönük servis kapları olarak kullanılmış olmalıdır. Bu kaplar genellikle MS 5.-7. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir. Camlar arasında çubuk kandil parçaları da yoğun olarak görülmektedir. Geneli kırık olan bu kandillerin kâse biçiminde bir gövdesi ile gövde altında ise uzun bir sap bölümü bulunmaktadır. Bu kandiller MS 5.-7. yüzyıllara aittir.

MYRA TİYATROSU MASKLARI ARAŞTIRMALARI

Berkan AYBEK

Myra Tiyatrosu çalışmalarında bulunmuş olan mimari plastik mask parçalarına ait raporlar ve belgeler kazı arşivi içerisinde seçilerek tekrar incelenmiştir. Myra Tiyatrosu'nun çevresinde ve bir kısmı da tiyatro içerisinde bulunan maskların belgeleme işlemleri tamamlanmıştır.

Mimari plastik tiyatro maskları üzerine yapılan çalışmalar sırasında fotoğraflamayla beraber LİDAR teknolojisi aracılığıyla modelleme çalışmaları da yapılmıştır. Modelleme çalışmalarına 1 adet mimari bloktan kopan Silenos başı kabartması ve 1 adet mimari blok üzerinde duran 3 adet mimari plastik tiyatro maskı ön çalışma olarak dahil edilmiştir. Masklarının ve karakter portrelerinin MS 2. yüzyıl ve MS 3. yüzyıl başlarına tarihlenebildiği görülmektedir.

KONSERVASYON VE ACİL ONARIM VE KÜÇÜK ESER KORUMA ÇALIŞMALARI

Erhan ÖZKAN – Şule COŞKUN

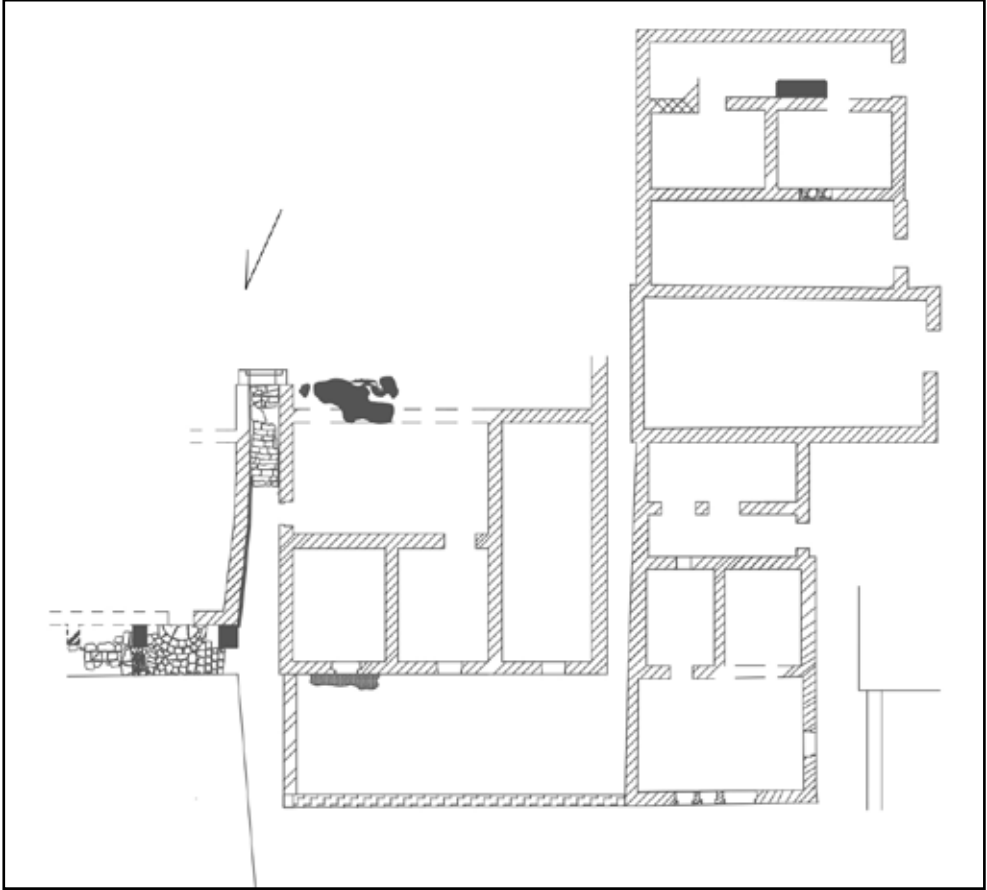
66 ve 70 numaralı yapı alanlarında ortaya çıkan yüksek duvarlardan tehlikeli olanlarda acil koruma – basit onarım çalışmaları yapılmıştır. Duvar altlarındaki boşluklar örülmüş, derzlerle enjeksiyon yapılmış ve duvar üstlerine hidrolik kireç harcıyla capping uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Kazılarda ortaya çıkan eserlerden sikkeler, 2 adet bronz heykelcik, 2 adet bronz heykelcik kaidesi ve 1 adet satyr biçimli kantar ağırlığı, millefiori ve kakma tekniğinde cam plakalar, demir iş aletleri, bronz terazi ve ağırlıklar temizlenerek korumaya alınmış, envanterlik-müzelik değerinde olanlar Lykia Uygarlıkları Müzesine teslim edilmiş etütlük eserler incelenmek üzere kazı eser deposunda korumaya alınmıştır.

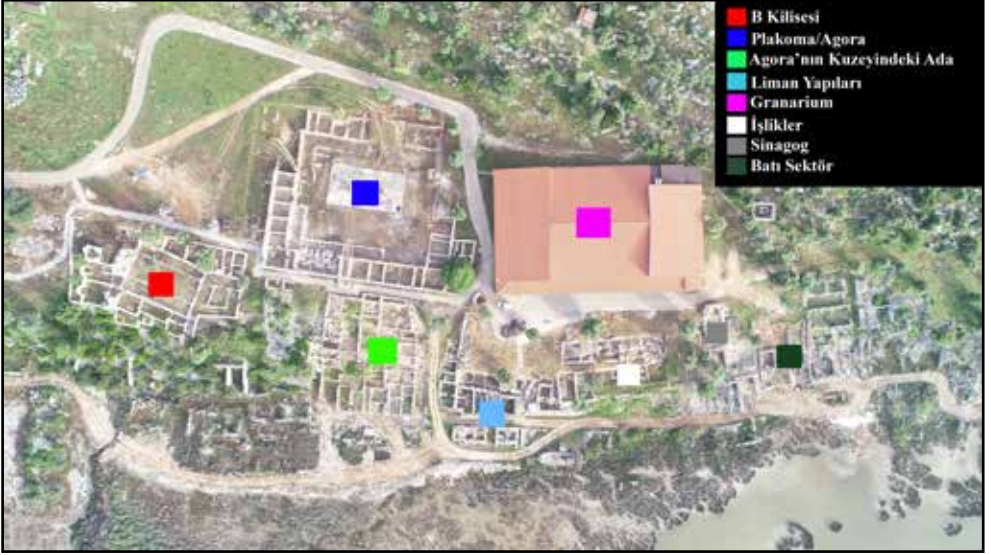
EKLER

Plan 1

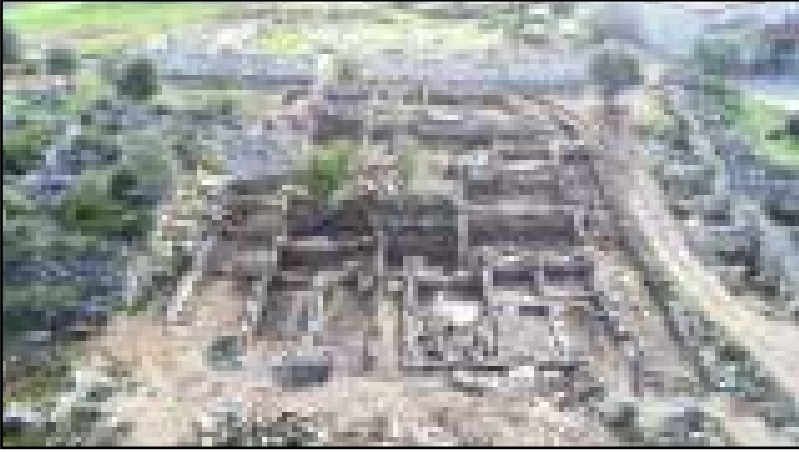
Plan 2

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

SARDIS, 2024

Nicholas CAHILL*

Sardis'te 2024 yılı kazı ve araştırma sezonu, 1 Haziran - 15 Ağustos tarihleri arasında yapılmıştır. Dr. Bahadır Yıldırım ve Dr. Ümit Güngör Kazı Başkan Yardımcıları olarak görev almışlardır. Prof. Dr. Musa Kadioğlu, Koordinatör Kazı Başkanı olarak Geleceği Miras Projesi kapsamında kazı ve restorasyon çalışmalarını Aralık ayı sonuna kadar sürdürmüştür. Yaz sezonu Bakanlık temsilcisi, Kocaeli Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü uzmanlarından İbrahim Halil Akman'a sezon boyunca yaptığı yardım ve destekleri için çok teşekkür ederiz. Ekibimiz, arkeolog, konservatör, mimar ve akademisyenlerden oluşan 81 kişinin yanı sıra 83 yerel kadın ve erkek işçilerden oluşmuştur.

Alan 49

Kazılar antik kentin dört sektöründe gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Sektör Alan 49, antik kentin merkezinde düz tepeli bir alandır. Burada yapılan kazılar, Erken Tunç Çağı'ndan geç Bizans Dönemi'ne kadar neredeyse kesintisiz bir iskân dizisini ortaya çıkarmıştır. Lidya Dönemi'nde bu tepe teraslanmış ve Lidya saray kompleksinin bir parçası olan elit bir mahalle oluşturulmuştur (Resim: 2).

Tepenin batı yamacındaki bir açmada yapılan kazılarda, Lidya ve daha geç dönemlere ait kalıntıların altında korunmuş erken Lidya tabakalarına ulaşılmıştır. Buradaki anıtsal bir Lidya duvarının en az dört evresi vardır. Son evresi ince işlenmiş kireçtaşı kesme taş bloklardan inşa edilmiştir ve Persler MÖ 547'de Sardis'i ele geçirdiğinde yıkılmıştır. 2021'de buradaki yıkım enkazında, sahibinin kemikleriyle birlikte dokuz gümüş Lidya kroeseid sikke bulunmuştur.¹

2023 yılında bu duvarın tam altında, MÖ 7. yüzyılın sonları ya da MÖ 6. yüzyılın başlarına tarihlenen daha erken bir evre tespit etmiştik. Bunun altında, tamamen soyulmuş olan daha erken bir aşama bulunmaktadır ve sadece bir tabaka kireçtaşı işleme parçaları kalmıştır.

2024 sezonunun önemli bir keşfi, bu anıtsal duvarın taşlarına benzer ve tam olarak aynı hat üzerinde inşa edilmiş daha erken bir evreye ait yeni bir duvarı açığa çıkarmak oldu. İşçilikteki küçük farklılıklar ve özellikle teras dolguların stratigrafisi, bunun ayrı ve daha erken bir evre olduğunu göstermektedir. Bu en erken evre yaklaşık 2 m yüksekliğindedir. Duvarın korunan üç evresinin toplam yüksekliği 5 m'nin üzerindedir (Resim: 3). Duvarın en erken evresi inşa edildikten hemen sonra teras dolgusu tarafından gömülmüştür. Teras dolgusundan elde edilen buluntular arasında erken black on red ve gri Lidya, yani MÖ 9.

* Nicholas Cahill, Dept. of Art History, University of Wisconsin-Madison, 800 University Ave., Madison, WI 53706 U.S.A. E-mail: ndcahill@wisc.edu. ORCID 0000-0001-6384-177X

1 Cahill, N.D. et al., "A New Find of Croeseid Coins from Sardis." *Hesperia* 94 (2025) 143-183.

veya 8. yüzyıla tarihlenen seramikler bulunmaktadır. Bu teras duvar Sardis'teki en erken anıtsal yapılardan biridir.

Alt dolguların içinde, bir dizi önemsiz kerpiç ve taşlardan yapılmış duvarlar bulunmaktadır. Bunlar muhtemelen devasa taşların duvarın her katına taşınmasını kolaylaştırmak için rampaları sabitlemek ve sınırlamak için kullanılmaktadır. Teras dolgusu çok sayıda Tunç Çağı seramiği parçası da içermektedir. Önceki yıllarda bu alanda, Lidya tabakalarının altında Tunç Çağı yerleşimi ve anıtsal teras dolguları keşfetmiştik.

Açmanın hemen yanında ve yaklaşık aynı kotta, 2 bin yıl sonrasına, Bizans dönemine tarihlenen yapılar bulunmaktadır. Bu binaların, MS 7. yüzyılda Sardis'i yerle bir eden yıkıcı bir depremin ardından inşa edildiğini düşünmekteyiz. Binanın dört odası açığa çıkarılmıştır. Bunlar muhtemelen bir Hıristiyan kilisesine ya da şapeline aittir, çünkü üzerinde haç bulunan birçok mermer blok, tuğla ve diğer buluntular bulunmaktadır. Tüm odalar daha sonra mezarlarla doldurulmuştur. 2024 yılında 13 mezar kazılmış ve böylece kadın, erkek, çocuk ve yetişkin olmak üzere en az 44 gömünün bulunduğu toplam mezar sayısı 30'a ulaşmıştır.

Alanın kuzey yamacında anıtsal Lidya teras duvarları açığa çıkarılmaya devam edilmiştir (Resim: 4). Buradaki en erken evre muhtemelen MÖ 8. yüzyıla tarihlenmektedir. Tepe, biri kireçtaşı, diğeri kumtaşı bloklar ile yapılmış iki anıtsal teras duvarıyla kuzeye doğru genişletilmiştir. 2024 yılında yapılan kazılar sonucunda, bu iki duvarın MÖ 6.yüzyıla ait olduğu görülmüştür. MÖ 8. yüzyıldan kalma üst teras duvarı da MÖ 6. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir. Bu duvar 500 yıldan fazla bir süre ayakta kaldıktan sonra, muhtemelen MS 17 depreminde kısmen yıkılana kadar ayakta kalmıştır. Alt duvarlar da muhtemelen MS 7. yüzyılda bir depremde kısmen yıkılmış ve kaymıştır.

Alan 55

Alan 49'un altında bir başka yapay teras olan Alan 55 bulunmaktadır. MS 1. yüzyılda burası muhtemelen imparator Claudius'a adanmış bir imparatorluk kültü, yani neokoros² lu kutsal alandı. MS 4. yüzyılın ikinci yarısında tapınak yıkılmış ve teras lüks konutlara dönüştürülmüştür (Resim: 5, 6). Bu evler, MS 7. yüzyılın başlarında bir depremle yıkılmış ve odaların çoğu yoğun bir deprem çöküntüsüyle dolmuştur.²

2024 yılındaki çalışmalar büyük bir avlunun kuzeyindeki iki odaya odaklanmıştır. Büyük odalardan biri avlunun ana girişi olarak kullanılmıştır. Odanın bir ucunda bir fırın bulunmaktadır. Evin diğer odaları gibi bu oda da evi yıkan depremde yıkılan duvar parçalarıyla dolmuştur. Zeminden çıkarılan buluntular arasında kahverengi sırlı bir pişirme kabı ve kapağına ait parçalar bulunmuştur. Bu, daha geç dönem Bizans sırlı seramiklerine benzemektedir, ama en yakın paralel MS 625-626 Yassı Ada batığında bulunan ve bu dep-

2 Cahill, N.D. et al., "The First Koinon Temple of Roman Sardis: A Sanctuary from the First Century through Late Antiquity." *AJA* 128 (2024) 381-421.

remin tarihine ilişkin diğer kanıtlarla örtüşen nispeten nadir olan Sırlı Beyaz Mal Grubu P'ine aittir (Glazed White Ware).

Erken İmparatorluk tapınağına ait bir akroter parçası, bu geç dönem evinin bir duvarına devşirme olarak bulunmuştur.

Yol Açması (RT Sektörü)

Şehrin batı ucunda, dünyanın en büyük Roma takı olan anıtsal bir tak bulunmaktadır. Bu tak, Alan 55'i yıkan aynı depremde yerle bir olmuştur. Kısmen korunmuş takın dev mermer blokların çoğu muhtemelen kireçtaşı ocağında kullanılmıştır. Kalan dev blokların Roma yolu üzerinde yıkılmış hali görünmektedir. 2024'te yapılan kazılar bu blokların dağılım sınırlarını ve caddenin yıkılmış sütunlu portikosunun daha büyük bir kısmını ortaya çıkarmıştır.

Yazıtlı iki kilit taşı da dahil olmak üzere kemerin önemli blokları araştırmak için kaldırılmıştır (Resim: 7). Bu yazıtlar Dionysos ve Herakles heykellerinin adanışını daha doğru-su yeniden adanışını kaydetmektedir. Doğudaki yazıt kilit taşının üzerine düzgün harflerle yazılmıştır. Batıdaki yazıt daha özensiz harflerle yazılmış ve üç blok boyunca uzanmaktadır, ancak ortalanmamıştır. Muhtemelen orijinalinin daha sonra değiştirilmiş halidir.³

Geleceği Miras Projesi koordinatörü Prof. Dr. Musa Kadioğlu, 2024 sonbaharında Sardis'in ana caddesi olan Roma sütunlu caddesinin bir bölümünü meydana çıkarmıştır (Resim: 8). Bu yol, Pers Kraliyet Yolu'nun halefi ve İzmir-Ankara Karayolu'nun atasıdır. Beklenmedik bir şekilde, Roma yolu üzerindeki dolgunun çoğunun nispeten modern olduğu ortaya çıkmıştır. Mermi ve diğer askeri teçhizat gibi Kurtuluş Savaşı'ndan kalma kalıntılar da vardı.

Nekropol Alanında Bir Lidya Yerleşim

Lidya döneminde iskân Sardis surlarının çok ötesine uzanmıştır. Şehir merkezinden yaklaşık 1,5 km uzaklıkta, Artemis Tapınağı'nın karşısındaki bir iskân bölgesinde yapılan kazılarda MÖ altıncı yüzyıla ait Lidya evleri ortaya çıkarılmaya devam edilmiştir. Pers, Helenistik ve daha sonraki dönemlerde bu alan bir nekropoldü, ancak Lidya döneminde burası kent dışı bir mahallenin parçasıydı. Bu binalar Kiros'un MÖ 547'de Sardis'i ele geçirmesinden sonra terk edilmiş ve zeminlerinde birçok eser bırakılmıştır.

2023 ve 2024 yıllarında yapılan kazılarda, zeminde bir yıkım katı bulunan iki odalı bir bina ortaya çıkarılmıştır (Resim: 9). Her iki odanın da batıda yaklaşık 3 m genişliğinde bir sokağa açılan kapıları bulunmaktadır. Doğudaki dar bir koridor da aynı komplekse ait olabilir. Güneydeki odada bulunan bir seki, tahıl öğütmek gibi evsel faaliyetler için kullanılmış olabilir.

3 Petzl, G. "Corrigenda and Addenda to I.Sardis II." ZPE 232 (2024): 51-73.

Güneydeki açmada, muhtemelen etrafındaki evlerin kerpiç kalıntıları olan derin ve steril bir dolgunun altında gömülü en az bir Lidya yapısının bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Şaşırtıcı bir şekilde, bu binanın zemini üzerinde buluntuya rastlanmamıştır.

Konservatörler, geçen sezon kuzeydeki odada ortaya çıkarılan muazzam miktardaki seramikleri tasnif edip onarmaya başladılar ve bu buluntular bize Kroisos zamanındaki yaşamın çok ayrıntılı bir görüntüsünü vermektedir.

Yüzey Araştırması

Sardis'in batısındaki Lidya nekropollerinin yüzey araştırmasına devam edilmiştir. En az 18 yeni Lidya ve Pers dönemi kaya mezarının ve altı lahdin haritasını çıkardık. Kentin doğusunda ise 14 Roma hypogaea araştırdık.

Ege Üniversitesi'nden bir ekip, Sardis'teki deprem ve toprak kaymalarının tarihini anlamak amacıyla Akropolis'in batı yamaçları boyunca bir dizi jeolojik araştırma yapmıştır. Özellikle, nispeten yakın tarihli heyelanlardan kaynaklanan tortuları tespit etmeyi umuyorlardı. Analiz tamamlanmamıştır, ancak bilinen sismik olaylarla ilişkilendirilebilecek hiçbir tabaka henüz tespit edilememiştir.

Koruma

1979'dan 2009'a kadar devam eden önemli bir proje de şehrin batı ucundaki MMS sektöründe yer alan Lidya surlarının kazılmasıydı. Bu kerpiç ve taş sur 20 metre kalınlığındadır ve hala 10,4 metre yüksekliğe kadar ayakta durmaktadır; Mezopotamya'nın büyük şehirleri dışında benzeri yoktur. Ancak duvar kerpiçten yapıldığı için kazılar başladığından beri sürekli olarak geçici çatılarla korunmaktadır.

Sektörü ziyaretçilere açmak amacıyla 2023 yılında Lidya suru ve bitişiğindeki Roma ve Lidya evlerinin üzerine bir koruma çatısı inşa edilmiştir (Şek. 10). Bu çatı, 2021 yılında inşa edilen Sinagog üzerindeki koruyucu çatı ile uyumlu olacak şekilde tasarlanmıştır.

2024 sezonunun büyük bir kısmı surların temizlenmesi, sağlamlaştırılması ve bu projenin sonraki aşamalarının planlanmasıyla geçti. Bu kapsamda ziyaretçiler için yürüyüş yolları ve platformlar inşa edilecek ve kerpiçleri korumak için koruyucu bir tabaka tasarlanacaktır.

Birçok farklı kaynaktan elde edildiği anlaşılan orijinal kerpiçlerin renklerini yeniden üretmek için bölgesel kil kaynakları tespit edilmiş ve temel için yerel taş bulunmuştur.

Sinagogda, konservatörler tarafından eğitilen kadın ve erkeklerden oluşan ekip, modern çimento dolguları çıkarıp yerine modern mozaikleri yerleştirerek ve orijinal desenleri yeniden yaparak mozaik zeminleri restore etmeye devam etti. Bu çalışma, Prof. Dr. Musa Kadioğlu'nun yönettiği Geleceği Miras projesi kapsamında Aralık ayı sonuna kadar devam etti.

Roma Hamamı-Gymnasium Kompleksi'nin bazı bölümleri 1960'lar ve 1970'lerde yeniden inşa edilmiş, ancak bazı bölümleri kazılmamış veya sağlamlaştırılmamış idi. 2024 yılında Roma Hamamı-Gymnasium Kompleksi'nin harçlı moloz duvarlarını stabilize etmek için bir proje başlatılmıştır. Batı duvarın en dayanıksız kısımları 2024 yılında tamamlanmıştır.

Araştırma projeleri arasında farklı dönemlere ait seramikler, heykeller, insan kemikleri, figürlü terrakottalar, sikkeler, yazıtlar, mezarlar ve diğer konular yer almaktadır.

2024 yılında Ankara'daki Kültür ve Turizm Bakanlığı Dünya Mirası ekibi "Sardeis Antik Kenti ve Bin Tepe Lidya Tümülüsleri" adaylık dosyasını UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne sunmuştur.

*SARDIS, 2024***Nicholas CAHILL⁴**

The 2024 excavation and research season at Sardis lasted from June 1 through Aug. 15, 2024. Dr. Bahadır Yıldırım and Dr. Ümit Güngör were First and Second Assistant Directors. Prof. Dr. Musa Kadioğlu continued excavation and restoration as Coordinator under the Geleceği Miras Project until the end of December. We are very grateful to İ. Halil Akman of the Istanbul Archaeological Museum for his help and support throughout the season. The staff consisted of 81 archaeologists, architects, conservators, students, and professionals, plus 83 local men and women throughout the summer for excavation, restoration, and construction.

FIELD 49

Excavation took place in four sectors of the city (fig. 1). Sector Field 49 is a flat-topped hill in the center of the ancient city. Here, excavation has exposed an almost continuous sequence of occupation from the Early Bronze Age until the late Byzantine period. In the Lydian period, this hill was terraced to create an elite quarter, part of the Lydian palatial complex (fig. 2).

In one trench on the western slope of the hill, excavation reached early Lydian levels preserved under Lydian and later remains. One monumental Lydian wall here has at least four major phases. The latest phase is built of finely cut limestone ashlar masonry, and was destroyed when the Persians captured Sardis in 547 BC. Nine silver croeseid coins were found in the destruction debris here in 2021, together with the bones of their owner.⁵

In 2023 we had identified an earlier phase exactly underneath this wall, dating to the late seventh or early sixth century. Beneath this is an earlier “ghost” phase which was entirely robbed out, leaving only a layer of limestone working chips.

An important discovery of the 2024 season was a still earlier phase of this monumental wall, built of similar boulders and on exactly the same line. Slight differences in workmanship, however, and especially the stratigraphy of fills show that this is a separate, earlier structure. This phase stands at least 2 m high, bringing the total exposed, preserved height of the three phases to more than 5 m (fig. 3). Immediately after each course of this earliest wall was laid, it was buried by terrace fills. The latest pottery from this terrace fill includes early Lydian black-on-red wares, gray ware, and other ceramics dating to the 8th or 9th c BC. This is therefore one of the earliest monumental structures at Sardis, and indeed in western Anatolia.

4 * Nicholas Cahill, Dept. of Art History, University of Wisconsin-Madison, 800 University Ave., Madison, WI 53706 U.S.A. E-mail: ndcahill@wisc.edu. ORCID 0000-0001-6384-177X

5 Cahill, N.D. et al., “A New Find of Croeseid Coins from Sardis.” *Hesperia* 94 (2025) 143-183.

Within the lower fills were a number of insubstantial lines and walls of mudbrick and fieldstones. These probably served to stabilize and delimit ramps, which facilitated moving stones into each course of the wall. The terrace fill included many residual Bronze Age sherds. In previous years, beneath the Lydian levels here, we discovered Bronze Age occupation and terrace fill.

Just next to this trench and at about the same level are buildings dating to 2,000 years later, in the Byzantine era. These were probably constructed after the earthquake that destroyed Sardis in the early 7th century AD, and probably belong to a Christian church or chapel, since we have found many stones with crosses on them. Four rooms have been excavated, all of which were later filled with graves. 13 graves were excavated in 2024, bringing the total to 30 graves containing at least 44 burials including men and women, children and adults.

On the north slope of this hill we continued to investigate monumental Lydian terracing (fig. 4). The earliest phase here probably dates to the 8th century BC. The hill was expanded to the north with two monumental walls, one with a limestone face, the other with a sandstone face. Excavation in 2024 showed that these belong to the same, 6th century phase. The upper, 8th century terrace wall was also rebuilt in the 6th century. The wall then stood until it partly collapsed, probably in the earthquake of 17 AD, after standing for more than 500 years. The lower wall also partly collapsed and shifted, perhaps in a later earthquake in the 7th century AD.

FIELD 55

Below Field 49 is another artificial terrace, Field 55. In the 1st century AD this was a neokorate sanctuary of the imperial cult, probably dedicated to the emperor Claudius. In the second half of the 4th c AD, the temple was largely destroyed, and the sanctuary terrace was converted to luxurious housing (figs. 5, 6). These houses were then destroyed by an earthquake in the early 7th century AD, leaving most rooms filled with dense earthquake collapse.⁶

Work in 2024 focused on two rooms north of a large courtyard. One large room served as the main entrance to the courtyard. The room has an oven at one end. Like other rooms of this house, this room was filled with fallen masonry from the earthquake that destroyed this house. Among the finds from the floor were fragments of a brown glazed cooking pot and lid. Although this resembles later Byzantine glazed wares, the closest parallel is the relatively rare Glazed White Ware I fabric found in the Yassı Ada shipwreck of 625-626 AD, which corresponds to other evidence for the date of this earthquake.⁷

6 Work here from 1981 through 2023 was published in Cahill, N.D. et al., "The First Koinon Temple of Roman Sardis: A Sanctuary from the First Century through Late Antiquity." *AJA* 128 (2024) 381-421.

7 Bass, G.F., and F.H. van Doorninck Jr. *Yassı Ada Vol. I. A Seventh-Century Byzantine Shipwreck*. College Station: Texas A&M University Press, 1982, 165 no. P2, 175 nos. P41, P42.

A fragment of an acroterion from the Early Imperial temple was found built into a wall of this later house.

ROAD TRENCH (SECTOR RT)

At the western edge of the city is a monumental arch, the largest Roman arch in the world. This collapsed in the same earthquake that destroyed Field 55, leaving a scatter of fallen marble blocks. Most of these were probably then burned for lime. Excavation in 2024 exposed the edge of the scatter, and also exposed more of the fallen arcade of the street.

Selected fallen blocks of the arch were lifted, including the two inscribed keystones (fig. 7). These record the dedication—or rather, the re-dedication—of statues of Dionysos and Herakles. The eastern inscription is inscribed in neat letters on the keystone. The western inscription is in sloppier letters, and extends over three blocks, but is not centered. It is probably a later replacement of the original.⁸

Prof. Dr. Musa Kadioğlu, the coordinator with the Geleceği Miras Project, excavated a stretch of the Roman colonnaded avenue, the main avenue through Sardis, in the autumn of 2024 (fig. 8). This road is the successor of the Persian Royal Road and the ancestor of the Izmir-Ankara Highway. Unexpectedly, much of the fill over the pavement turned out to be relatively modern. It included debris from the War of Independence, such as bullets and other military gear.

LYDIAN SETTLEMENT IN THE NECROPOLIS REGION

In the Lydian period, occupation extended well beyond the fortifications of Sardis. In one occupation sector about 1.5 km from the city center, across from the temple of Artemis, excavation continued to expose Lydian houses of the sixth century BC. In the Persian, Hellenistic, and later periods this area was a necropolis, but in the Lydian period, this was part of an extramural neighborhood. These buildings were abandoned after Cyrus captured Sardis in 547 BC, leaving many artifacts on the floors.

Excavation in 2023 and 2024 exposed a two-room building, with a destruction level on the floor (fig. 9). The two rooms each have doors opening onto a street about 3 m wide to the west. A narrow corridor to the east may belong to the same complex. A bench in the southern room may have been used for household activities such as grinding grain.

A trench to the south exposed part of at least one Lydian building, buried under a deep sterile fill, probably mudbrick debris from nearby houses. Surprisingly, the floors of this building were completely bare.

⁸ Petzl, G. “Corrigenda and Addenda to I.Sardis II.” ZPE 232 (2024): 51-73.

Conservators sorted and began to mend the enormous amount of pottery recovered last season in the room to the north, giving us a very detailed view of life in the time of Croesus.

Survey

We continued to survey the Lydian necropoleis west of Sardis. We mapped at least 18 new Lydian and Persian period chamber tombs and six sarcophagi. To the east of the city, we surveyed 14 Roman hypogaea.

In order to investigate the history of earthquakes and landslides at Sardis, a team from Ege University drilled a series of geologic cores along the western slopes of the Acropolis. In particular, they hoped to identify deposits resulting from relatively recent landslides. The analysis is not complete, but no stratum was immediately identified that could be associated with known seismic events.

CONSERVATION

A major project from 1979 until 2009 was the excavation of the Lydian fortification at sector MMS at the western edge of the city. This mudbrick and stone fortification is 20 meters thick, and still stands up to 10.4 m high; it is unparalleled outside of the great cities of Mesopotamia. Since the wall is made of mudbrick, however, it has been continuously protected by temporary roofs since excavation began.

In order to open the sector to visitors, in 2023 we constructed a permanent roof over the Lydian fortification and adjacent Roman and Lydian houses (fig. 10). This was designed to harmonize with the protective roof over the Synagogue built in 2021.

Much of the 2024 season was spent cleaning and consolidating the fortification, and planning for the next stages of this project. This will include construction of walkways and platforms for visitors, and the design of a protective shell to preserve the mudbrick.

We located regional clay sources to reproduce the colors of the original mudbricks, which were apparently derived from many different sources, and located local stone for the socle.

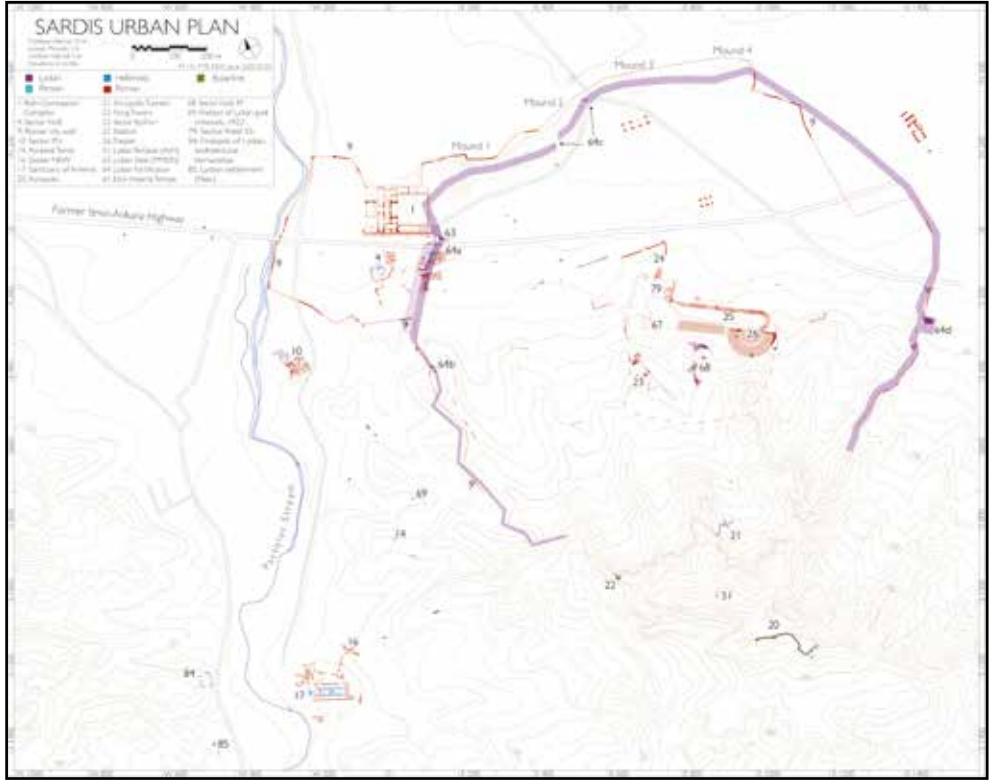
In the Synagogue, the team of women and men trained by conservators continued to replace the cement fills from the 1960s with new tesserae, reproducing the original patterns. This work continued through the fall under the Geleceği Miras project directed by Prof. Dr. Musa Kadioğlu.

Parts of the Roman Bath-Gymnasium Complex were reconstructed in the 1960s and 1970s, but other parts were not excavated or consolidated. In 2024 we began a project to stabilize the mortared rubble walls of the Roman Bath-Gymnasium Complex. The most unstable portions of the west wall of the Frigidarium were completed in 2024.

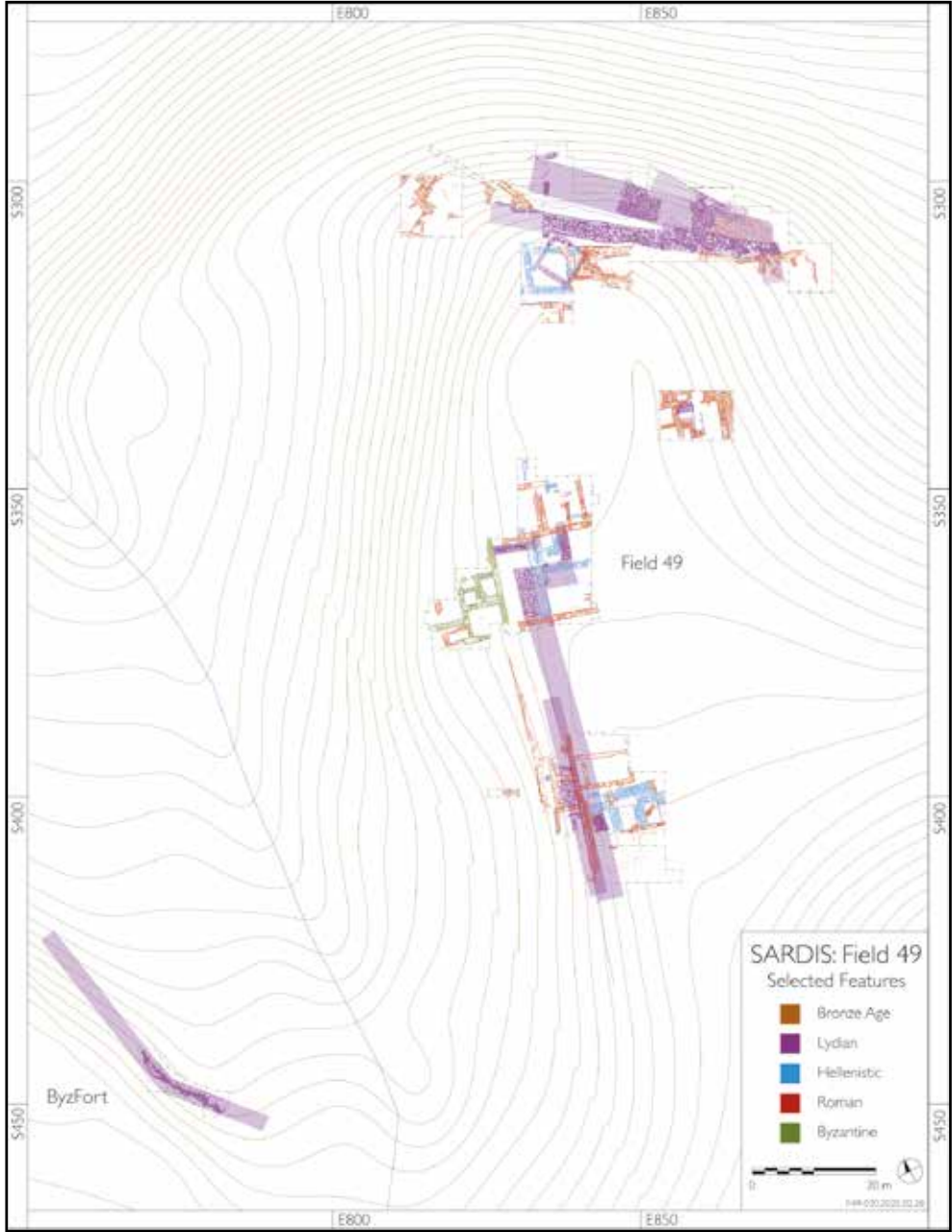
Study projects included pottery of different periods, sculpture, human bones, figural terracottas, coins, inscriptions, tombs, and other subjects.

Finally, in 2024 the World Heritage team of the Ministry of Culture and Tourism in Ankara submitted the nomination file for “Sardis and the Lydian Tumuli of Bin Tepe” to the UNESCO World Heritage List.

Şekiller/Figures

Sardis haritası / Plan of Sardis.

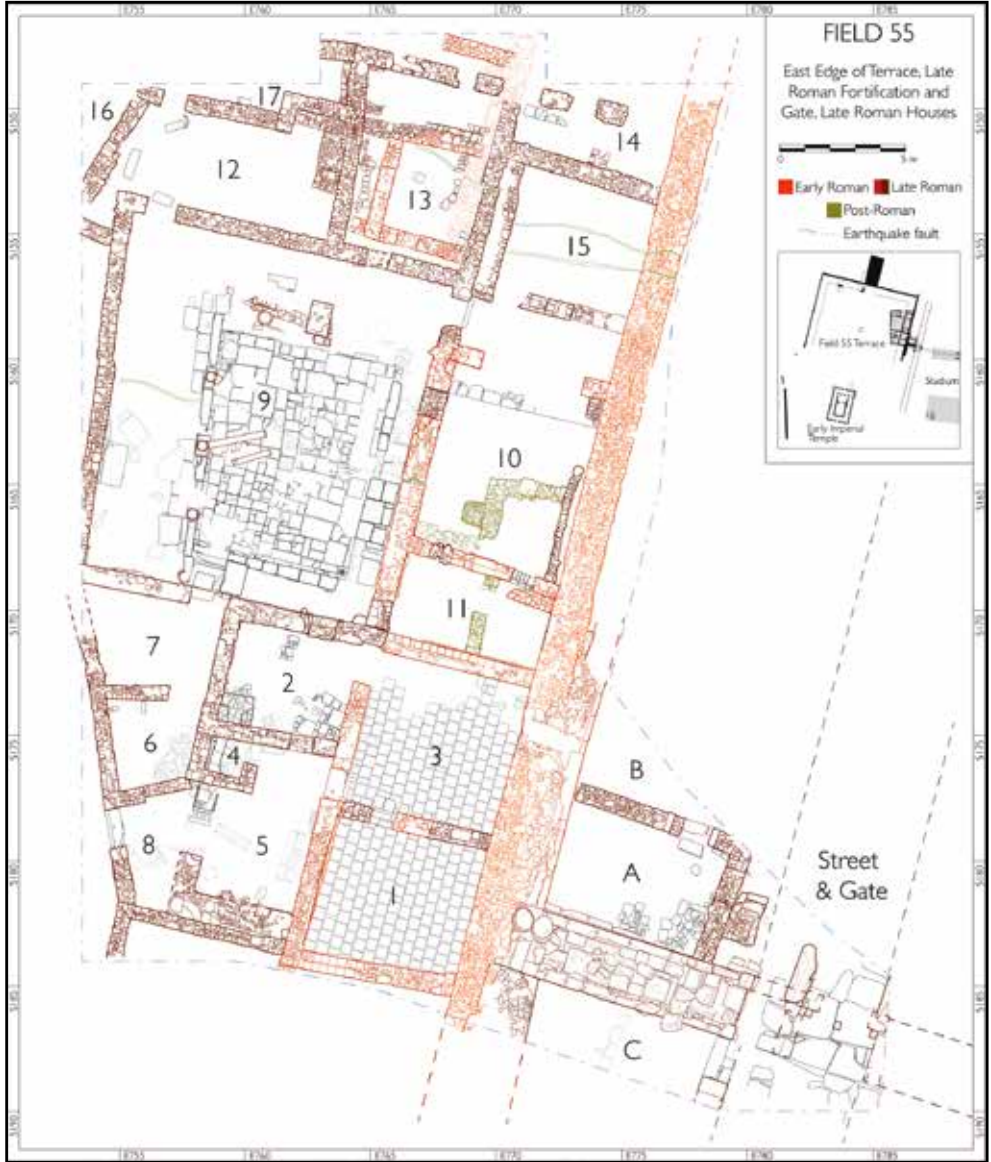
Alan 49 sektörünün planı / Plan of Field 49.

Açma F49 24.1'in görünümü (Lidya duvarının üç evresi ve arkada Hellenistik dönem duvarı) / View of trench F49 24.1 showing three phases of Lydian wall, and Hellenistic wall behind.

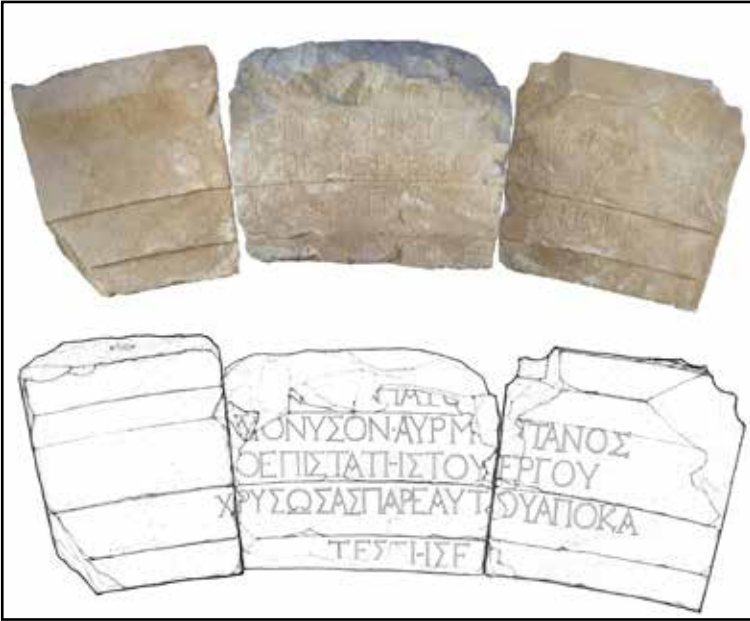
Alan 49 kuzey yamaçtaki Lidya teras duvarları, açma F49 24.3 / Lydian terrace walls on the north slope of Field 49, trench F49 24.3.

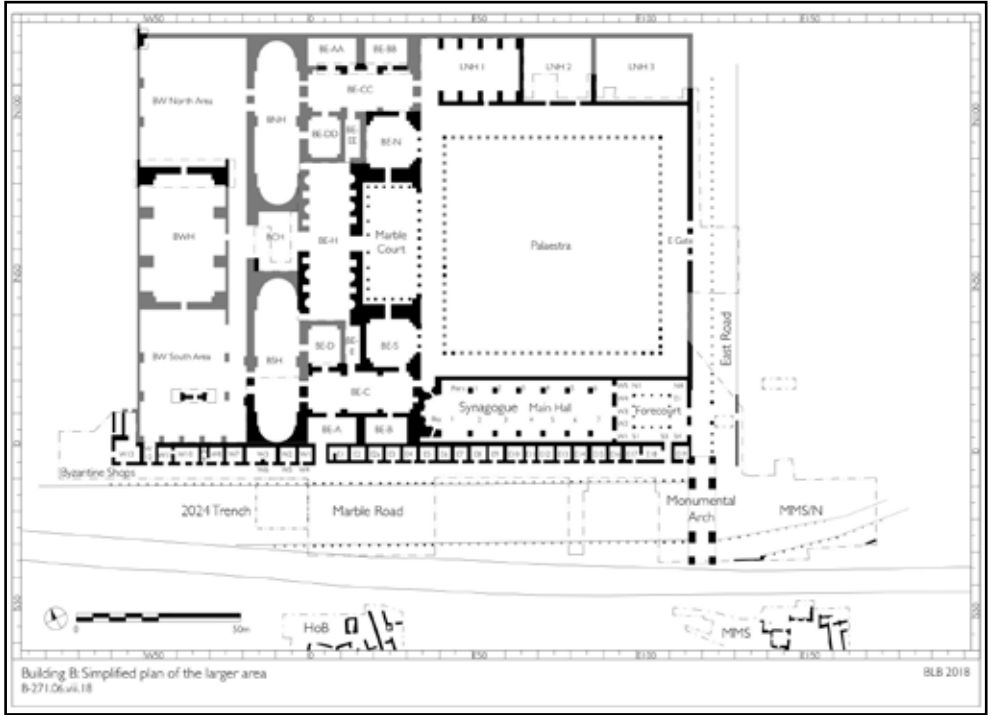
Alan 55'teki kazıların planı / Plan of excavations at Field 55.

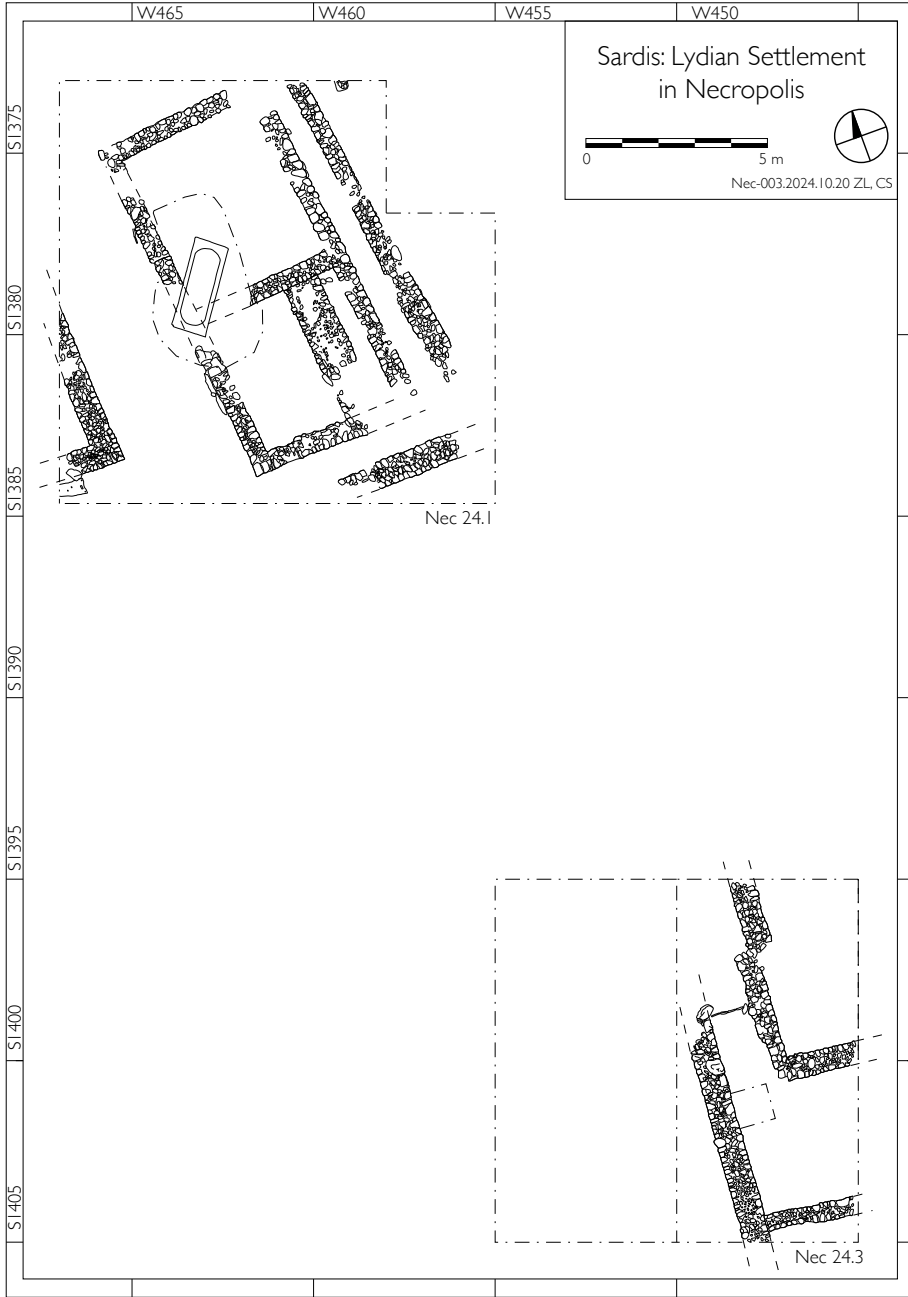
Alan 55'teki kazıların havadan görünümü / Aerial view of excavations at Field 55.

Anıtsal takımın batı yüzünden kilit taşı ve bitişiğindeki yazıtlı bloklar, Yol Açması (RT sektörü) / Keystone and adjoining inscribed blocks from the west face of the monumental arch, sector RT.

Geleceği Miras Projesi kazılarını gösteren B Binası planı / Plan of Building B showing excavations of Geleceği Miras Projesi.

Artemis Tapınağı'nın karşısındaki Nekropol (Nec) sektöründe yer alan Lidya yapılarının planı / Plan of Lydian buildings in sector Nec across from the Temple of Artemis.

Roma ve Lidya evlerini, arkada Lidya kerpiç sur duvarını ve Sektör MMS'deki koruyucu çatıyı gösteren fotoğraf / Photograph showing MMS with new protective shelter roof, showing Roman and Lydian houses in the foreground, and Lydian mudbrick fortification behind.

MOKİSSOS 2024

Nilüfer PEKER*

Burcu TÜYSÜZ

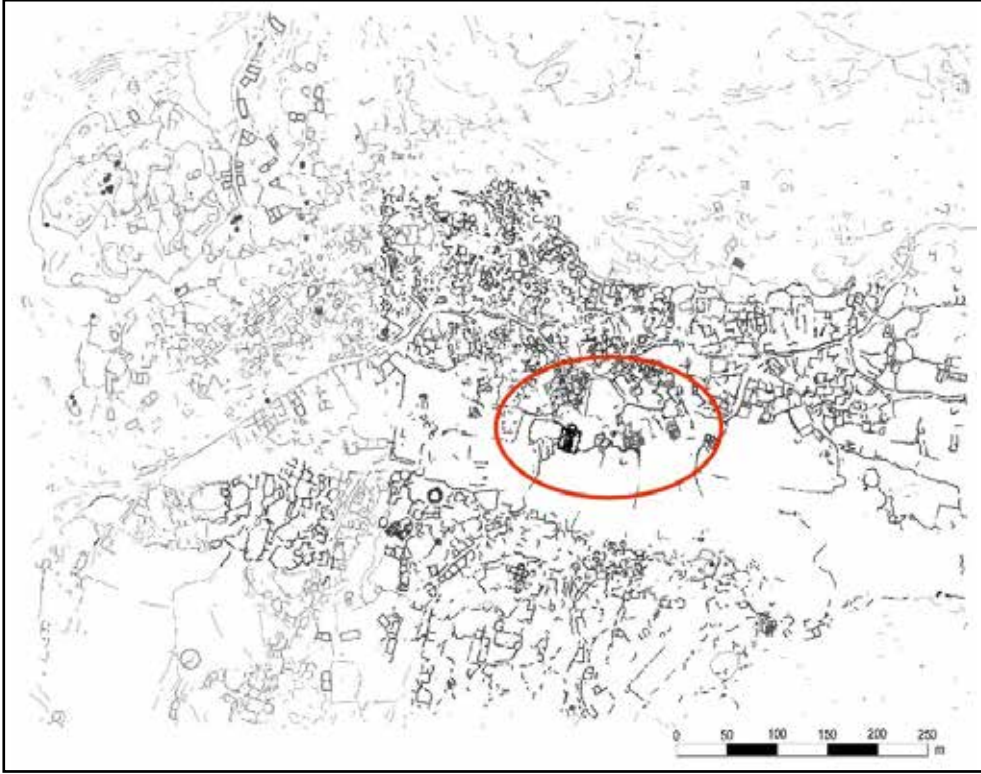
Handan ÇETİN-ACUCE

Rümeysa OLUTAŞ-AKSIN

Aksaray İli, Helvadere beldesinde bulunan Mokissos (Viranşehir) Antik Kenti kazılarının 2024 sezon çalışmaları, 08.07.2024-10/12/2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Mokissos Antik Kenti Kazıları 2024 çalışmaları kapsamında öncelikli hedeflerden biri kentin kamusal alanında bulunan piskoposluk kompleksi yapılarının ortaya çıkarılmasıydı. 2024 sezonunda Piskoposluk kompleksi bünyesindeki yapılarda yürütülen kazılarda kentin Geç Antik Çağdaki dini başkent statüsüne, kamusal alanın planlamasına ve kültürel sürekliliğine ışık tutmayı hedefleyen bir çalışma planı sürdürülmüştür.

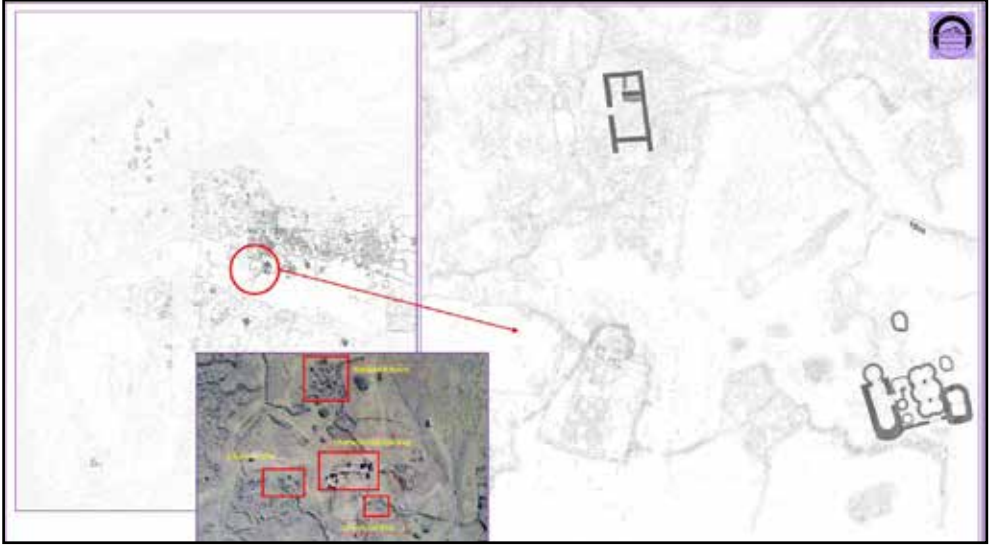
-
- * Doç. Dr. Nilüfer Peker, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir, Türkiye E-posta: pekernilufer@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8192-363X;
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Tüysüz, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir, Türkiye E-Posta: Burcutuysuz@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3935-6373;
Handan Çetin Acuce (MA), E-Posta: hndnctin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7818-1006;
Araş. Gör. Rumeysa Olutaş Aksın, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, E-Posta: rumeysaolutas@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0009-0001-8723-8913.

Plan 1: Kent Planı, Kazı Alanı (Mokissos Kazı Arşivi)

Kazı Çalışmaları ve Mimari Tarihlendirme Önerileri

“2024 yılı çalışmaları kentin merkezinde yer alan yapı kompleksinde gerçekleştirilmiştir. 2023 yılından bu yana kamusal alanda bulunan yapıların ortaya çıkarılması ve bu yapılar ışığında kentin Geç Antik çağdaki konumuna ve kültürel devamlılığına ilişkin kanıtlara ulaşmayı hedefleyen çalışmalar sürdürülmüştür (Plan 1). Söz konusu kamusal alandaki çalışmalar; daha önce Albreth Berger tarafından piskoposluk kilisesi olabileceği öne sürülen, 2023 sezonunda kazısına başladığımız Kilise 1; yapının kuzeybatı köşesinde konumlanan kuzey ve güneyinde parekklesionlu Kilise 22; Kilise 1’in güneyinde konumlanan Piskoposluk konutu ve Kilise 1’in doğusunda konumlanan Kilise 3 yapısına bağlı Şapel 1 olarak adlandırdığımız yapılarda gerçekleştirilmiştir (Plan 2, Resim 1).

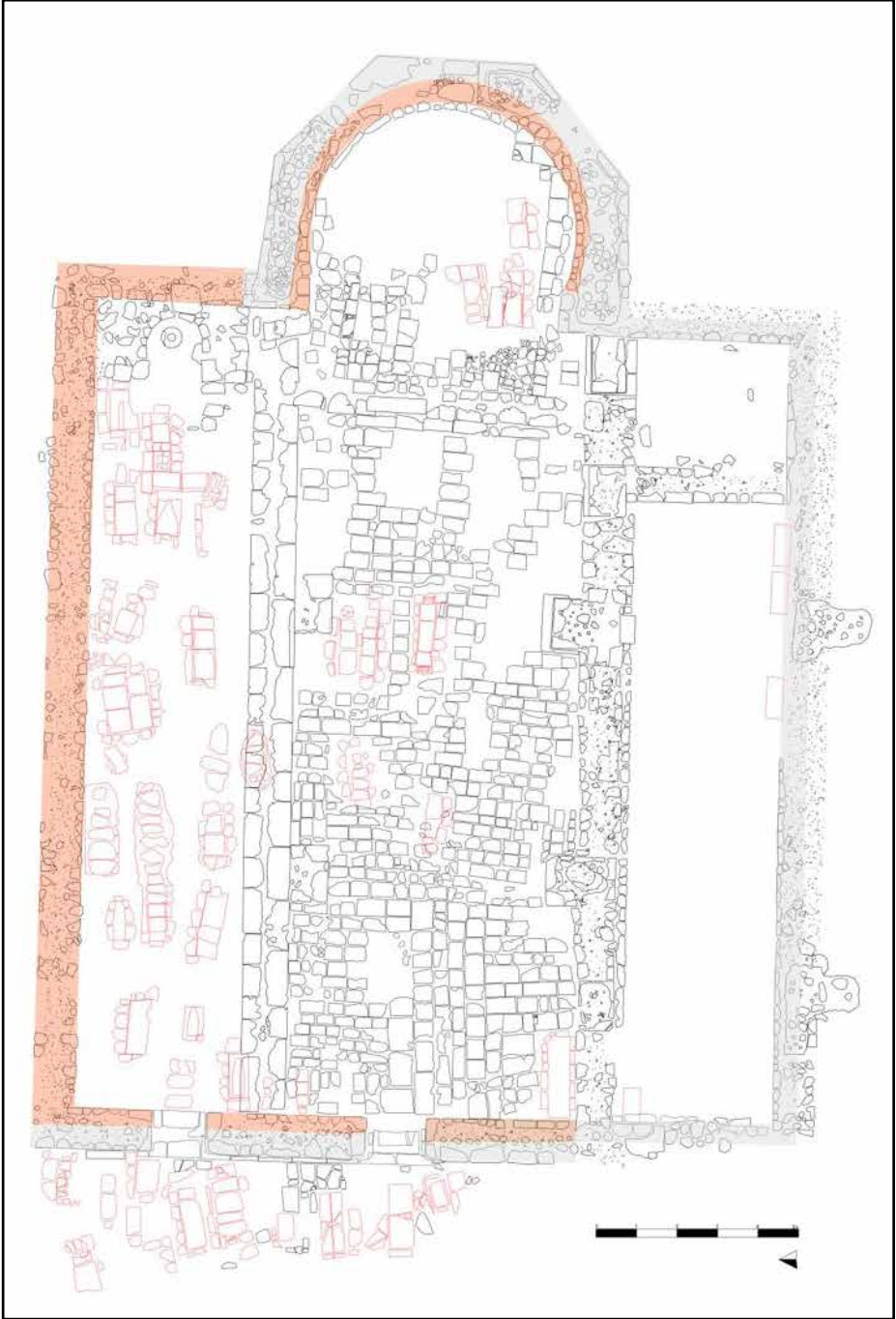
Plan 2: Piskoposluk Kompleksi Yapıları (Mokissos Kazı Arşivi)

Resim 1: Kilise 1, Kilise 22 Hava fotoğrafı (Mokissos Kazı Arşivi)

Piskoposluk ana katedrali olarak tanımlanan Kilise 1 (K1) yapısında çalışmalar yürütülmüştür (Plan 3). K1 yapısının büyük bir kısmı 2023 yılında açığa çıkarılmıştır. 2024 yılındaki ilk çalışmalar, kilisenin güney nefi, kuzey duvarının dış cephesi ve narteks kısmında eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Toplamda yedi açmada gerçekleştirilen bu çalışmalar, stratigrafi takibi yapılarak tamamlanmıştır. Kazılarda, güney nefte üç, narteks kısmında on bir olmak üzere toplam on dört in-situ mezar tespit edilmiş ve bu mezarlardan sekizinde çalışmalar yürütülmüştür. Kilise 1'in güney nefinin bütününe açığa çıkarmak üzere iki açmada (K1-17, K1-20) kazı çalışmaları yapılmıştır. K1-17 ve 20 açmalarında, benzer stratigrafik özellikler görülür. Çalışmalar sırasında, kilisenin kesme taş kaplama ve moloz harç dolgululu güney duvarı in-situ korunmuş olarak ele geçmiştir. Sağlam durumda ve Geç Antik Çağ özellikleri taşıyan duvar örgüsü, büyük olasılıkla yapının ilk evresine aittir. K1-17 ile K1-20 açmalarının tamamlanması sonucunda nefte kuzey-güney doğrultulu bir stylobat, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde, güney nef ile orta nef arasındaki paye ayaklarından ikisi in-situ ortaya çıkarılmıştır. Üst kotlarda, güney duvarın ve yapının yıkım evresine ait kesme taş, moloz ve çatı kaplamalarından oluşan yıkım dolgusu tespit edilmiştir. Söz konusu tabaka, güney nef boyunca paralellik göstermektedir. Ayrıca, yıkım tabakası içinde güney duvara bitişik, doğu-batı yönünde uzanan ve her iki ucunda kazıma tekniği ile yapılmış haç motifli stellere sahip iki mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarların kilisenin zemin seviyesinin üzerinde konumlanması, daha geç bir döneme ait olduklarını işaret eder. Bu bulgular, nefin iki farklı kullanım evresi geçirmiş olabileceğini işaret etmektedir. Nefin zemin döşemelerinin tümüyle tahrip olduğu tespit edilmiştir; alt katmanlarda gözlemlenen lokal yanık tabakaları güney nefte bir yangına işaret etmektedir. Yıkım dolgusundan kemik cep terazisi ile bronz bilezik ele geçmiştir (Resim 5); Orta Bizans dönemine tarihlendirilen cep terazisinin genellikle tüccarlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir¹.

1 Buluntular aşağıda metal ve seramik bölümlerinde kapsamlı olarak ele alınmıştır. Cep terazisi benzer örnekler için Bkz. Koyun Esen, G. 2019.

Plan 3: Kilise 1 Planı (Mokissos Kazı Arşivi)

Kilise 1'in kuzey duvarının dış cephesindeki evreleri tespit etmek amacıyla kuzeydoğu köşede K1-18 ve K1-19 açmalarında kazı çalışmaları yürütülmüştür. Açığa çıkarılan daha düşük işçilikli duvarlar ve işlik olarak düzenlenen sıvalı bölümler yapının dışında olasılıkla Geç Orta Çağ'da kullanım görmüş bir üretim alanını işaret eder. Bununla birlikte K1-18 ve 19 açmalarında ele geçen buluntular arasında erken Bizans dönemine ait bir pişmiş toprak kandil, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınan bir metal liturjik kaşık ve Selçuklu dönemine tarihlendirilen bir bronz sikke yer alır. Buluntular kontekstin karışık olduğunu işaret eder.

Kilise 1'in narteksini ortaya çıkarmak amacıyla yapının batısında K1-22 ve 23 açmalarında yapılan kazılarda dört kültür seviyesi tespit edilmiştir. Narteks zeminindeki mezarları da örten alüvyon tabaka olasılıkla Geç Antik çağın sonunda bir sel felaketinin narteksi de etkilediğini işaret eder. Zeminde in-situ 11 mezar tespit edilmiştir (Resim: 2). Çalışmalar sonucu narteksin güney yarısı açığa çıkarılmış, narteksten Kilise'nin kuzey ve orta nefine açılan kapılar ve narteks zeminine ait döşemelerin bir kısmı in-situ olarak ele geçmiştir.

Resim 2: Kilise 1 narteks (K1-23) Hava Fotoğrafı (Mokissos Kazı Arşivi)

Kilise 1 için bugünkü verilerimizle bazı ön sonuçlar ortaya koyulmuştur. Olasılıkla kompleksin ana kilisesi olan Kilise 1, üç nefli bir bazilikadır (Plan 3). Doğuda beş cepheli apsis içte atnalı biçimlidir. Ana nefte merkezde dört anıtsal paye orta nefin kubbeyle örtülü olduğunu işaret eder. Güneydekiler yaklaşık 1.00 m yükseklikte ayakta kuzeydekilerin izleri stylobatın önünde takip edilebilir. Aynı zamanda stylobat üzerindeki parapet izleri de nefler arasındaki düzenlemeyi göstermektedir. Kilisenin çok düzgün kesme taş bloklarla

kaplanmış duvar malzeme ve tekniği, kazılar sırasında açığa çıkarılan dentil bezeli bloklar, profil düzenlemeleri, atnalı apsis ve kemer biçimleri ve plan özellikleri bölgedeki 6.-7. yüzyıllara tarihlenen yapı geleneği ile de uyumludur². Kilisenin yaklaşık iki metrelik dolgusunun stratigrafisi güney ve kuzey neflerde tek yıkım evresine işaret eder. Her iki nefin de ilk yapım evresine ait yer döşemeleri tümüyle yok olmuştur. Bunun yanı sıra yukarıda da söz edildiği gibi güney nefin büyük bölümünde, yıkımın hemen altında, bir yangın tabakası tespit edilmiştir. Nefte ortaya çıkarılan mezarların da yıkım dolgusu üzerine yapıldığı görülür. Üstelik mezarlarda ilk yapının kesme taş blokları tekrar kullanılmıştır. Güney nefin seramik ve cam buluntuları tüm yapıda olduğu gibi karışık bir kontekst gösterir. Ancak zemine yakın seviyelerde aşağıda ayrıntılı olarak ele alınan geç antik çağa tariheddiğimiz kırmızı astarlı kap grubu, amphora örnekleri, 6. yüzyılda yaygın kullanımını bildiğimiz unguentarium ve kadeh formlu kandiller yapının ilk inşa evresiyle uyumlu buluntulardır. Orta nefte iki yıkım evresi vardır. Mevcut zemin döşemesi görece sağlam durumdadır. Orta nefte çok sayıda mezarın ikinci evrede yapılmış olduğu döşemenin bozulmasından anlaşılır. 2025 sezonunda orta nef döşemesi altında yapmayı planladığımız sondaj olasılıkla yapının evrelerinin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Stylobat üzerine 2023 sezonunda ele geçen bir çocuk bireye ait mezardaki bronz haç pendantın ve apsisde zemin döşemesi altında ortaya çıkarılan mezarda ele geçen amphoriskosun paralel örnekleri 9.-11. yüzyıllara tarihlenir (Peker ve Erpek, 2025, s.74).

Kuzey duvarın tamamı, batı duvarın doğu yüzü ve apsis duvarının bir bölümü daha küçük ve düzensiz kesme taşlar ve kısmen de ilk evrenin malzemesinden oluşan devşirme parçalar ile onarılmıştır. Geç Antik Çağın bölgedeki örneklerinin aksine daha küçük blok taşlardan örülmüş duvarlar kilisenin olasılıkla Orta çağda onarıldığını işaret eder. Benzer onarımlar kentteki Kilise 22, Kemerli Kilise, Kara Kilise gibi yapılarda ve kentin hinterlandındaki Eshabı-Keyf kilisesinde de dikkat çeker. Şimdilik az sayıdaki mezar buluntusu sayesinde tipolojik bütünlüğe sahip mezarların 9.-11. yüzyıllarda yapıldığını ve yapının sonraki kullanım evresinde gömü işlevi aldığını söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte güney nef ilk yıkımdan sonra olduğu gibi bırakılmış ve yapının yeniden işlev kazandığı 9. yüzyıl ikinci yarısından itibaren kullanılmamış olmalıdır.

Kilise 22 (K22)'de gerçekleştirilen çalışmalar toplamda 14 açmada sürdürülmüştür. Kazı çalışmaları sonucunda yapının büyük bölümü açığa çıkarılmıştır. Ana nef ve ona bağlı olan kuzey ve güney parekklesionlarından toplamda 43 mezar tespit edilmiş ve bu mezarlardan 22'sinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Mimari özellikleri 6. yüzyılı işaret eden yapı öyle görünüyor ki Orta çağda aktif olarak kullanılmıştır. Kilise 1 gibi bu yapıda da onarım ve sonradan düzenlemeler tespit edilmiştir. Güney nefin güney duvarının batısındaki onarım açık biçimde görülür. Kilisenin bütününde takip edilen sel tabakası üzerine güney nefin yeniden düzenlenen güney kapısı yapının Orta çağ içlerinde onarım sonrası bir sel olduğunu ve üçüncü bir onarım yapıldığını işaret etmektedir.

2 Bölgedeki benzer örnekler için bkz. Restle, M. 1979.

Yapının ana nefinin apsisi döşemesi altında bulunan mezarın verileri aslında seli tarihlenememiz için oldukça değerlidir. Erkek bir bireye ait mezarda bronz bir kemer tokasıyla birlikte ele geçen 1028-1034 arasına tarihlenen anonim follis yapının en azından bu tarihe kadar aktif olarak kullanıldığını kanıtlar (Resim: 4). Nefin batısında taş zemin döşemesi üzerinde bulunan haç kolu yine aynı döneme tarihlenir. 10-11. yüzyıllarda paralel örnekleri olan bronz haç kolu üzerinde kazıma tekniğinde yapılmış figüre eşlik eden *Theotoke* yazıtı betiminin Meryem olduğunu gösterir. Söz konusu buluntular aşağıda ayrıntılı biçimde ele alınmıştır (Resim: 7).

Kuzeydeki pareklesionun kuzey duvarının büyük bölümü de Kilise 1 ve Kilise 22'nin güney pareklesionunda olduğu gibi sonraki evrede onarılmıştır. Duvarın dışında ele geçen bir mezar tipolojisi olarak diğerlerinden oldukça farklıdır (Resim: 3). Mezarın sıvalı iç yüzeyinde kırmızı boyama haçlar daha çok bölgenin 9. yüzyıl ikinci yarısı ve sonrası duvar resimlerinde yaygınlık gösterir. Söz konusu duvarın mezar yapılmadan önce onarıldığı düşünüldüğünde, duvar için erken Orta Çağ önermek uygun gibi görünür.

Resim 3: Kilise 22 (K22-14) Mezar 32 (Mokissos Kazı Arşivi)

Piskoposluk konutu kompleksi olarak daha önce Berger tarafından tanımlanan sivil yapıda gerçekleştirilen çalışmalar ise 2024 sezonunda, toplamda 4 açmada yürütülmüştür. Henüz yapının mekânları arasındaki evreleme ve işlevine ilişkin çalışmalarımız devam etmesine rağmen yapının aslında ilk evresinde ki bu olasılıkla kiliselerle aynı dönem olmalıdır, düzgün kesme taş bloklar ve harç malzeme dikkat çeker. Bununla birlikte buluntular kullanım sürekliliğinin Osmanlı dönemine kadar uzandığını işaret etmektedir. Osmanlı dönemi lüleleri, günlük kullanım kapları ve zeminde in-situ ele geçen olasılıkla biri tandır diğeri depolama için kullanılmış pişmiş toprak kaplar yapının yeniden kullanımına işaret eder.

Kilise 3'ün bünyesindeki (K3) Şapel 1 (Ş1) çalışmaları toplamda 4 açmada sürdürülmüş ve yapının büyük bölümü açığa çıkarılmıştır. Şapel 1 tek nefli ve tek apsizli bir mezar kilisesidir. Nefin zemin döşemesi altında ortaya çıkarılan mezardaki bireye ait bronz enkolpion oldukça kötü kondisyonda olmasına rağmen dikkate değerdir. Yapının duvar malzeme ve tekniği diğer yapılardaki sonraki evre duvarlarına paraleldir. Buna karşılık kuzeyde ele geçen in-situ kaide, yapının inşasında kullanılan birkaç düzgün blok ve kuzey duvarın dışındaki zemin döşemesi daha erken yapının varlığını ve erken malzemenin (olasılıkla 6.yy) yeniden kullanımını işaret eder. Bu nedenle şimdilik şapelin 9.-11. yüzyıllar arasında yeniden inşa edildiğini söyleyebiliriz.

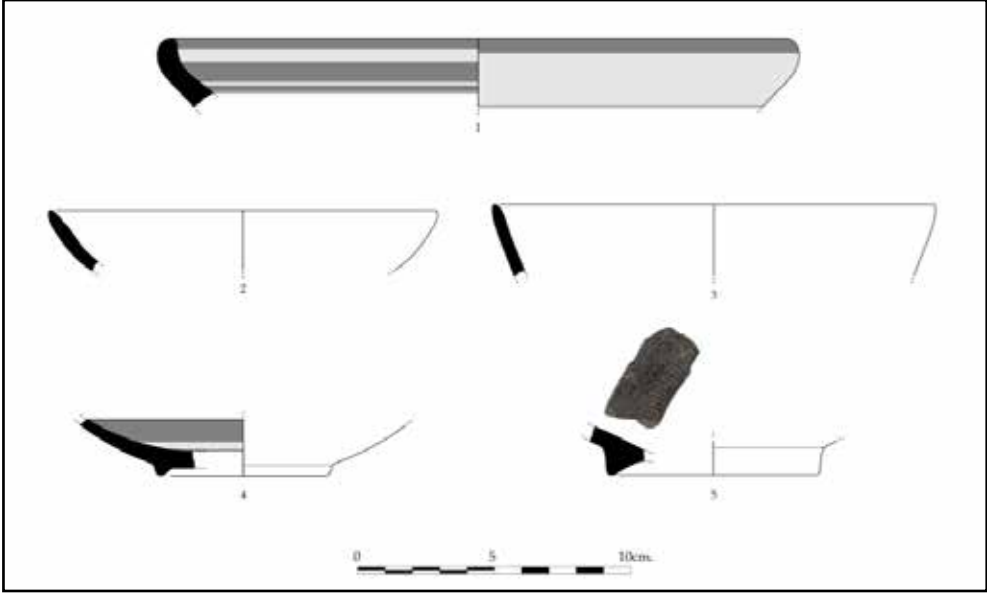
Seramik Buluntular

Mokissos Antik Kenti'nde 2024 yılında farklı yapılarda yürütülen kazı çalışmaları kentin seramik repertuarının ve kronolojik gelişiminin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Kronolojik analizler, yerleşimde şimdilik tespit edilen en erken seramik grubunun Hellenistik Dönem'e ait olduğunu ortaya koymaktadır (Çizim: 1). Bu dönemin ilk grubu, yerel üretim olarak değerlendirilebilecek bant bezemeli seramiklerden oluşmaktadır. Hamurları kırmızımsı sarı ve kahverengi tonlarında olup mika, kireç ve taşçık katkılıdır. Astarları hamur renginde veya bej tonlarında uygulanmıştır. Dış ya da iç yüzeylerde kahverengi ve kırmızının tonlarında, farklı kalınlıklarda bant bezemeler yer almaktadır. Form repertuarı, ağız ve gövde parçalarıyla temsil edilen içe dönük ağız kenarlı kâseler, tabaklar ve kapalı kaplardan oluşmaktadır. Literatürdeki benzerleri dikkate alındığında bu grup MÖ 3.-1. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir³. Hellenistik Dönem'in ikinci grubunu kırmızı astarlı seramikler oluşturmaktadır. Hamurları kırmızımsı sarı tonlarında ve iyi arıtılmış olan bu örneklerde, yer yer mika ve kireç katkıları gözlenmektedir. Astarları, kırmızının farklı tonlarında ve parlak yüzeylidir. Ağız kenarı, gövde ve kaide parçaları olarak ele geçen örnekler, konik gövdeli kâse formuna aittir. Karşılaştırmalı tipolojik değerlendirmeler, bu grubun MÖ 2. yüzyıl ortaları ile MS 1. yüzyıl başları arasına tarihlendirilebileceğini göstermektedir⁴. Son Hellenistik grup ise gri hamurlu, siyah astarlı seramiklerdir. Hamur-

3 Bkz. Alışar: Waage 1937, Pl. IX 3367; Gordion: Stewart 2010, Fig. 194, 36, 38; Troia: Tekkök Bıçken 1996, Fig. 12 A60.

4 Ephesos: Mitsopoulos Leon 1972/75, Fig. 3g; Outschar 1996, Taf. 5, 102 (DSA), Meriç 2002, Taf. 23, K224

ları gri renkli, iyi arıtılmış olup astarları parlak siyahtır. Gövde ve kaide parçalarından, bu örneklerin kâse formuna ait olduğu anlaşılmaktadır. Bir örnek üzerinde rulet bezeme tespit edilmiştir. Benzerleri ışığında bu grup MÖ 2.–1. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir⁵.

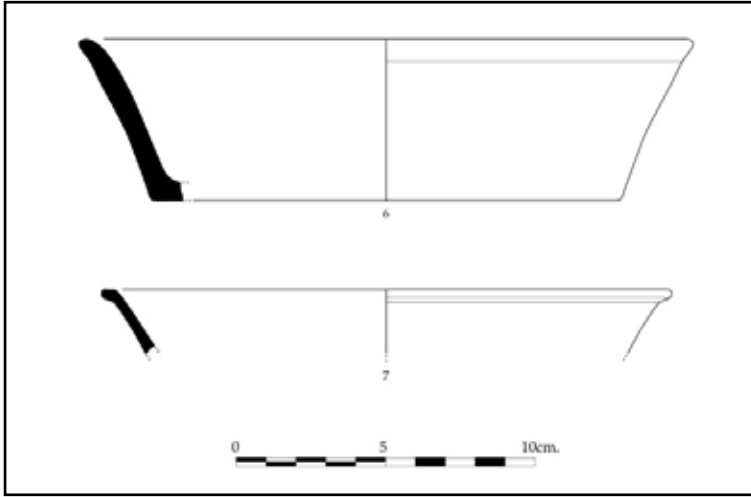
Çizim 1: Hellenistik Dönem Seramikleri (Mokissos Kazı Arşivi)

Mevcut veriler, Helenistik Dönem seramiklerinin ardından kronolojik olarak gelen bir diğer grubun Geç Roma–Erken Bizans kırmızı astarlı seramikleri olduğunu göstermektedir (Çizim 2). Sayıca dikkate değer bir örnekleme temsil edilen bu grup, çoğunlukla parçalar hâlinde, nadiren de tama yakın örneklerle ele geçmiştir. Hamurları kırmızımsı sarı tonlarında, genellikle iyi arıtılmış olup bazı örneklerde kireç katkısı gözlenmektedir. İç ve dış yüzeylerine ince, sulu bir astar uygulanmıştır. Astar renkleri açık kırmızımsı kahverenginin tonlarında değişmekte; bazı örneklerde fırınlamaya bağlı açıklı-koyulu renk farklılıkları görülmektedir. Yüzeyler mat ve hafif pürüzlüdür. Form repertuarı derin konik gövdeli çanaklardan oluşmaktadır. Bu grup MS 5.–7. yüzyıl başları arasına tarihlendirilmekte olup, Tyana kazılarında bulunan örneklerle yakın benzerlik göstermektedir⁶.

(Pergamon Sigillatası); Troia: Tekkök-Bıçken 1996, 128, Fig. 73, G6; Tarsus Gözlüküle Höyüğü: Jones 1950, 175, 233-234, Fig. 137, 188.

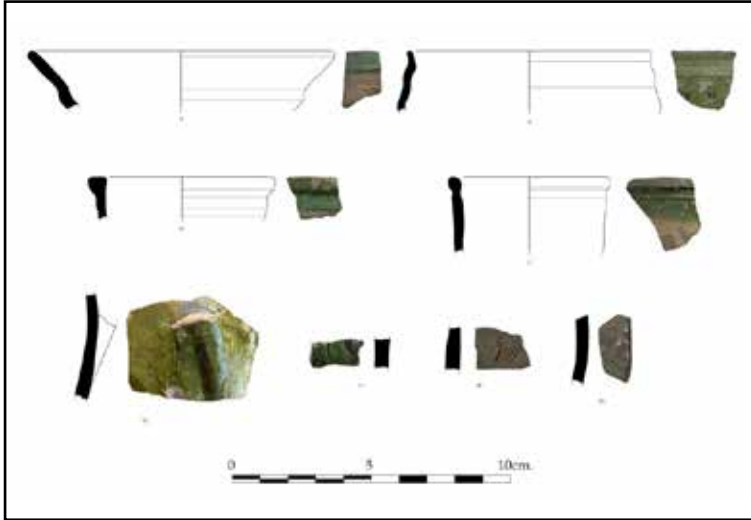
5 Sardeis: Rotroff Oliver 2003, Pl. 15; Ephesos: Mitsopoulos Leon, 1991, Taf, 102,55.

6 Mondin 2012, Res. 5, 30-33.

Çizim 2: Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri (Mokissos Kazı Arşivi)

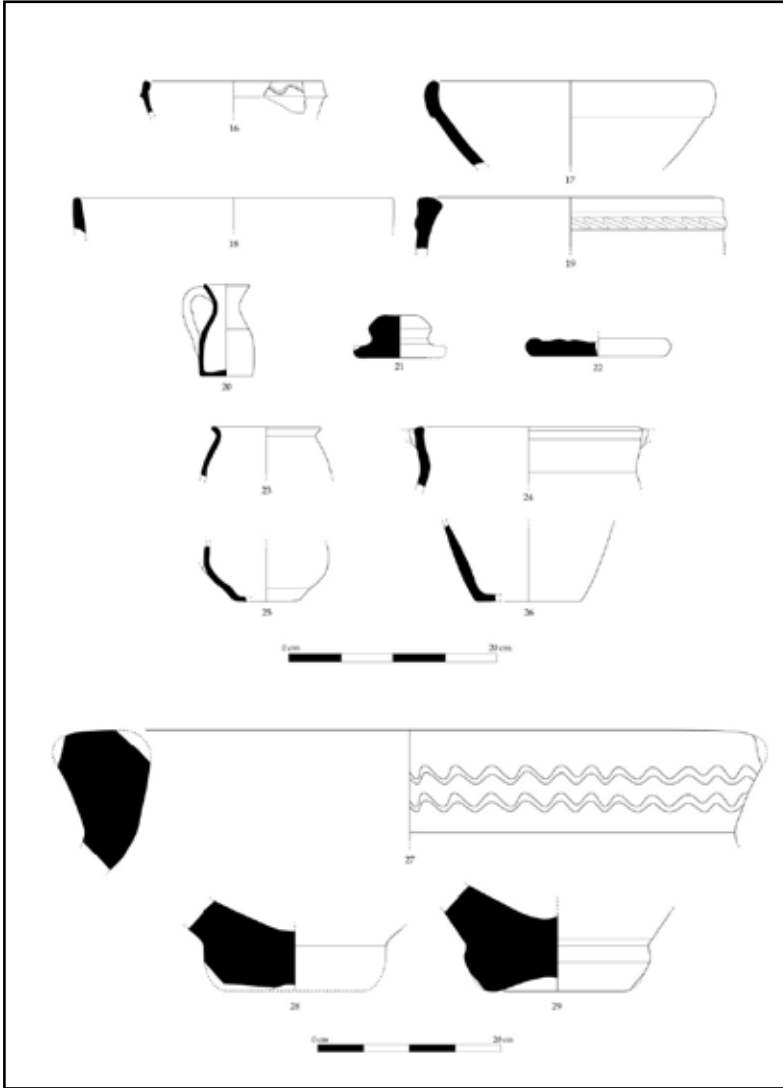
Orta Çağ'a tarihlenen yeşil sırlı seramikler Mokissos buluntuları arasında ayrı bir grup oluşturmaktadır⁷ (Çizim 3). Form repertuarı, çeşitli tiplerde kâseler, tabaklar ve testilerden meydana gelmektedir. Hamurları genellikle kırmızımsı tonlarda, mika ve kireç katkılıdır. Yeşil sır, bazı örneklerde doğrudan hamur üzerine, bazılarında ise beyaz astar tabakası üzerine uygulanmıştır. Korunmuş kısımlarda, bitkisel motifli bezemeler gözlenmektedir.

Çizim 3: Yeşil Sırlı Seramikler (Mokissos Kazı Arşivi)

7 Benzer örnekler için bkz. Gordion: Tekkök Karagöz vd. 2023; Doğer Armağan, 2020.

Mokissos kazılarında ele geçen seramikler içinde en geniş grubu, günlük kullanım kapları oluşturmaktadır (Çizim 4). Literatürde *coarse ware* olarak tanımlanan bu gruba ait örneklerin hamurları, kırmızı ve kahverenginin farklı tonlarında olup yoğun mika, kireç ve taşçık katkılıdır. İç ve dış yüzeyleri hamur renginde astarlanmış ve mat dokuludur. Form repertuarı, farklı tip ve boyutlarda mutfak kapları ile depolama–saklama kaplarını kapsamaktadır. Kâseler, çanaklar, tabaklar, lekaneler, testiler, amphoralar ve pithoslar bu grubun başlıca formlarıdır.

Çizim 4: Günlük Kullanım Kapları (Mokissos Kazı Arşivi)

Metal Buluntular

2024 kazı sezonunda Kilise 1, Kilise 22, Piskoposluk Konutu ve Şapel 1 yapılarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında üç adet sikke, bir adet Türkiye Cumhuriyeti parası, yüz kırk beş adet metal buluntu ve otuz altı adet metal cürufu ele geçirilmiştir.

En erken tarihli nümismatik buluntu, MS 355-361 yılları arasında *Antiokheia* darphanesinde darp edilmiş bronz sikkedir.⁸ Sikkenin yüzeyde bulunmuş olması, akıntı toprakla birlikte kazı alanına taşındığını düşündürmektedir. Kilise 22 ana nef apsis döşemesi altında tespit edilen mezarda ele geçirilen 1028-1034 tarihli anonim follis⁹ (Resim: 4) ise bulunduğu kontekt itibariyle kilisenin geç kullanım evresine işaret etmektedir. Kilise 1 K1-18 açmasında yüzey toprağında bulunan Anadolu Selçuklu dönemi mangırı, ilgili döneme tarihlenen başka herhangi bir buluntunun ele geçmemesi dolayısıyla şimdilik bir gezgin tarafından düşürülmüş olarak kabul edilse de gelecek sezonlarda Anadolu Selçuklu dönemine tarihlenecek başka buluntuların da ele geçmesi durumunda tekrar değerlendirilmek üzere ayrılmıştır. Kilise 1 K1-21 açmasında yer alan sarnıç içinde tespit edilen 1981 darbı 5 liranın da akıntı toprakla veya bölgeye gelen ziyaretçilerce düşürülerek sarnıç içine girdiği düşünülmektedir.

Resim 4: Anonim Follis (Mokissos Kazı Arşivi)

8 RIC VIII Antioch, 191

9 Sear, 1823

Kilise 1'in kuzeyinde K1-19 açmasında ele geçen liturjik kaşık ve güney nefte K1-20 açmasında bulunan kazıma bezemeli bilezik (Resim: 5) tekil ve önem arz eden buluntulardır. Liturjik kaşık, bilezik ve mezar buluntusu pendantlar, 2024 sezonunda kurulan metal laboratuvarında gerçekleştirilen konservasyon işleminin ardından müzeye teslim edilmiştir. Sözü edilen buluntu grubu şimdiki verilerle Orta çağın içlerine tarihlendirilmektedir.

Resim 5: Bilezik (Mokissos Kazı Arşivi)

2024 sezonunda ortaya çıkarılan Kilise 22'de, on dört açmada yürütülen kazı çalışmalarında ele geçirilen metal buluntular arasında, kapı aksamları, çiviler, kandil zinciri ve fitil tutacakları çoğunluktadır (Resim: 6). Kilise 22'nin güney nefinde yer alan, anonim follisin de bulunduğu mezardan ele geçen kemer tokası aynı mezarda bulunan metal plakalarla birlikte değerlendirildiğinde bireyin statüsüne ilişkin kayda değer bilgiler vermektedir. Kilise 22'nin ana nefinin batısında taş zemin döşemesi üzerinde ele geçirilen Θεοτοκε yazıtlı ve kazıma tekniğindeki Meryem betimli haç kolu (Resim: 7), paralel örneklerle bakılarak 10.-11. yüzyıla, kilisenin geç evresine, tarihlendirilmiştir. Kazıma bezemeli kemer tokası, ana nefte bulunan haç kolu ve mezarlarda bulunan haç pendantlar (Resim: 8) konservasyon işleminin ardından müzeye teslim edilmiştir.

Resim 6: Kandil Fitil Tutacağı(Mokissos Kazı Arşivi)

Resim 7: Kilise 22 (K22-1) Haç Kolu (Mokissos Kazı Arşivi)

Resim 8: Kilise 22 Mezar 12, Haç Pendant (Mokissos Kazı Arşivi)

Kilise 1 ile 22 arasında kalan alanda konumlanan K22-9 açmasında ortaya çıkarılan fırın (Resim: 9), sıvalı geniş tekne ve metal döküm ağız ile yoğun şekilde ele geçen metal cürüfları (Resim: 10), kilise ve çevresinin geç dönemde metal atölyesi olarak yeniden işlevlendirildiğini düşündürmektedir. Fırın, tuğla ve harçla yapılmış olup içinde, karbon örneği alınmasına imkân verecek şekilde kül ve karbonize olmuş parçalar tespit edilmiştir.

Resim 9: Kilise 22 (K22-9) Fırın (Mokissos Kazı Arşivi)

Resim 10: Kilise 22 (K22-9) Metal Döküm Ağızı ve Cüruf (Mokissos Kazı Arşivi)

Şapel 1'i ortaya çıkarmak için açılan dört açmada bulunan metal objeler arasında nallar, kapı aksamları, çiviler ve koşum takımı parçaları çoğunluğu oluşturmaktadır. Tek nefli bir mezar kilisesi olan Şapel 1'in zemin döşemesi altında tespit edilen mezarda ele geçirilen enkolpion, toprak yapısı dolayısıyla yoğun korozyonlu ve kırılğan bir kondisyonda olsa da 2024 sezonu metal buluntuları içinde öne çıkmaktadır. Geç Antik dönemde pagan aksesuarlara karşı kilisenin kullanımını yaygınlaştırmaya çalıştığı ve statü göstergesi olacak şekilde regüle edilen liturjik aksesuar, filigre bezemeli olup haç kolları ve ortasında birer taş bulunmaktadır. Konservasyon çalışması sonucunda bronz üzerine altın yaldızlı olduğu tespit edilmiştir.

Piskoposluk Konutu olarak adlandırılan sivil yapıda dört açmada yürütülen kazılarda, diğer yapılar ve çevrelerinde konumlanan açmaların aksine, metal cürufu ele geçmezken; nallar, bıçaklar ve kapı aksamları metal buluntular içinde yoğunluğu oluşturmaktadır.

TEŞEKKÜR

Mokissos kazıları 2024 yılı çalışmalarının ilk sezonunu elbette destekler sayesinde başarıyla tamamladık. Bu kapsamda öncelikle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığı'na, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'ne ve özellikle Rektör hocamız Prof. Dr. Semih Aktekin'e, "Mokissos Heritage" adlı projemizi desteklemeye layık gören Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İhtisaslaşma Koordinatörlüğü'ne, Aksaray Valiliği'ne, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Aksaray Müzesi'ne, Helvadere Belediyesi'ne, B.E.R.K Danışmanlık'a sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Kuşkusuz ilk sezon çalışmalarımız bireysel destekleriyle yanımızda olan Mokissos gönüllüleri sayesinde daha kolaylaştı. Bu kapsamda başta Arkeolog ve Rehber Yunus Özdemir, Mevlüt Coşkun ve Tuna Ekinci olmak üzere Mehmet Ayhan, Ayşe Sena Durmaz, Mert Durmaz, Özkan Elma, Ülkü Çekiç; kazıyı ve kazı evimizi kendi evi gibi hissedip elinden gelen desteği veren tüm büyük yürekli destekçilerimize minnettarız. 2024 yılı Bakanlık temsilcilerimiz Aksaray Müzesi Uzmanı Sanat Tarihçisi Ferhat Karadağ, Amasya Müzesi Uzmanı Sanat Tarihçisi Burak Çelik ve Nevşehir Müzesi Uzmanı Sanat Tarihçisi Derya Aldemir'e, 2024 Mokissos bilimsel ekibine, öğrencilerimize ve arazide canla başla çalışan emekçi Helvaderelilere müteşekkirimiz.

KAYNAKÇA

Doğer L., Armağan M.E. (2020), Amorium, Yukarı Şehir İç Sur Alanı Kazısından Geç Ortaçağ Sırlı Seramikleri Üzerine İlk Gözlemler, *Art-Sanat-14*: 71-110.

Jones, F. F. (1950), The Pottery, (Ed. H. Goldman), *Tarsus I: Excavations at Gözllü Kule, Tarsus: The Hellenistic & Roman Periods*, Princeton: s. 149-296.

Koyun Esen, G (2019) Small Finds at Komana Made of Bone, Clay and Stone, (ed. D. Burcu Erciyas; Meryem Acara Eser) Komana Small Finds. Settlement Archaeology Series 7, İstanbul: Ege Yayınları.

Mattingly, H., Sydenham, Edward A., Sutherland, C.H.V., Carson, R.A.G., Kent, J.P.C. (ed.s) (1981), *Roman Imperial Coinage VIII*. Spink & Son.

Meriç R. (2002), *Späthellenistisch-römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesos, FiE IX/3*, Wien.

Mitsopoulos Leon V. (1972/75), *Keramik aus Basilika und Prytaneion-ein Überblick, ÖjhBeibl 50*: s. 495-524.

Mitsopoulos Leon V. (1991), *Die Basilika am Statsmarkt in Ephesos Kleinfunde. 1. Teil: Keramik Hellenistischer und Römischer Zeit*, Wien.

Mondin, C. (2012), *La Ceramica Tardoantica di Tyana (Cappadocia Meridionale): tra Continuita e Discontinuita Nell'entroterra Anatolico*. (Ed.: D. Casasola, T. Cvjeticanin, P. M. Kenrick, S. Menchelli), *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta 42*: 7-15.

Outschar U. (1996), *Dokümentation Exemplarisch Ausgewaehlder Fundkomplexe, Hanghaus I in Ephesos: der Baubefund FiE VIII/3* (ed. C. Lang-Auinger vd.), Wien: s. 27-85.

Peker, N, Erpek, C (2025) *Mokissos 2023*, 44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 27-31 Mayıs 2024, 3. Cilt, s.63-78.

Restle, M (1979) *Studien zur frühbyzantinischen Architektur Kappadokiens I-II Mit 219 Abbildungen auf Tafeln und 63 Plänen*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Rotroff S, Oliver A. (2003), *The Hellenistic Pottery From Sardis: The Finds Through 1994*, London.

Sear D. (1974), *Byzantine Coins and Their Values*. Seaby Ltd.

Stewart, S. M. (2010), *Gordion After the Knot: Hellenistic Pottery and Culture*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cincinnati Üniversitesi, Cincinnati.

Tekkök Biçken, B. (1996), *The Hellenistic and Roman Pottery from Troia: The Second Century BC. to the Sixth Century AD*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Missouri Üniversitesi, Columbia.

Tekkök Karagöz, B., Tamer, D., Tamer E. (2023), *Gordion'un Orta Çağ Dönemi Sırlı Seramikleri*, *Ankara Araştırmaları Dergisi*-11 (2): 185-226.

Waage, F. O. (1937), *Greek, Hellenistic and Roman Pottery from Alişar*, (Ed.: John Albert Wilson – Thomas George Allen) *The Alishar Hüyük Season of 1930-32 Part III*. The University of Chicago Press, Chicago: s. 74–77.

LABRAUNDA – 2024

Olivier Can Henry*

İpek Dağlı

Labraunda 2024 yılı çalışmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sağladığı izinle 06 Mayıs – 10 Ağustos 2024 tarihleri arasında depo/küçük buluntu çalışmaları ve kazı/restorasyon çalışmaları olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir.¹ Mayıs ayında sürdürdüğümüz ilk araştırma, Kargıcak köyündeki arkeolojik eser deposu ve laboratuvarında korunan küçük buluntular üzerine odaklanmıştır. İkinci araştırma dönemi ise Haziran-Ağustos ayları arasında hem kazı/restorasyon çalışmalarını hem de depoda sürdürülen malzeme çalışmalarını kapsamaktadır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Kazılar dört alana odaklanmıştır (Resim: 1). Bunlardan ilki, Doğu Stoa ile ilgili olup, stoanın galeri kısmını temizlemeye devam ederek galerinin mimari analizinin sürdürülmesini ve aynı zamanda yapının 2023 yılında ortaya çıkarılmış yeraltı kısmının ne kadar uzandığını belirlemek için bir teşhis sondajı yapılmasını amaçlamıştır. İkinci proje kutsal alanın Stadionunda sürdürülmüştür. Bu yıl, Stadionun kuzey kısmına odaklanılmış ve özellikle doğal kayaya oyulmuş oturma basamaklarının sınırını ve korunma durumunu belirlemek için bir açma açılmıştır. Üçüncü çalışma alanı Batı Komplekstir ve Maussollos dönemine tarihlenen stoanın tüm planını belirlemek ve yapının güneydeki odalarla (ziyafet salonları, vb.) ilişkisini daha iyi anlamak için kazısına devam etmek amaçlanmıştır. Dördüncü ve son çalışma alanı, Labraunda'nın güneyindeki Roma Havuzudur. Amaç, havuzun

* Prof. Dr. Olivier Can Henry, Lumiere Lyon 2 Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, olivier.henry@univ-lyon2.fr, ORCID: 0000-0002-7346-3925

Dr. Öğr. Üyesi İpek Dağlı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, ipek.dagli@istanbul.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4741-5011>

1 2024 yılı kazı ekibi 65 katılımcıyı bir araya getirmiştir. Prof. Dr. Olivier Can Henry (Kazı Başkanı), Dr. Öğr. Üyesi İpek Dağlı (Kazı Başkan Yardımcısı), Cem Ardıl (Kazı Başkan Yardımcısı), Anıl Arslan (arkeolog), Ece Aşık (öğrenci), Utku Başoğlu (öğrenci), Aslı Bayram (öğrenci), Ravza Bölükbaşı (öğrenci), Jocelyn Bonniot (öğrenci), Ege Cabaroğlu (öğrenci), Fabrice Charlier (arkeolog), Emre Cantürk (öğrenci), Jeanne Capelle (arkeolog), Şeyda Çakmak (restoratör), Görkem Çimen (arkeolog), Çağla Durak (arkeolog), Deniz Can Esener (arkeolog), Elodie Gavad (öğrenci), Brune Girerd (öğrenci), Inga Gluszek (arkeolog), Elisabeth Goussard (arkeolog), Furkan Güngörmüş (mühendis), Selma Gürel (öğrenci), Arda Güler (öğrenci), Malgorzata Kasjer (arkeolog), Meryem Konuş (öğrenci), Kartal Kaan Kurtulan (öğrenci), Jeanne Liudat (öğrenci), Jonathan Lindmark (öğrenci), Vasilica Lungu (arkeolog), Frederique Marchand Beaulieu (arkeolog), İpek Miora Erker (mimar), İbrahim Mutlu (öğrenci), Ehsan Behbahanni Nia (arkeolog), Berkehan Noyin (öğrenci), Başak Oğuz (öğrenci), Radu Panea (öğrenci), Agathe Petit (restoratör), Alexandre Rabot (topograf), Defne Gülce Sapçı (öğrenci), Yiğın Şen (öğrenci), Alina Streinu (arkeolog), Anne-Emmanuelle Szostak (arkeolog), Yavuz Tarhan (öğrenci), Juliette Thevenet (öğrenci), Zehra Tokar (öğrenci), Céline Trezeguet (arkeolog), Pelin Su Uzuncagil (öğrenci), Baptiste Vergnaud (arkeolog), Anthony Vidal (öğrenci), Rabia Buse Vişne (öğrenci), Emmanuelle Vila (arkeozoolog), Jean Philip Wiliame (mühendis), Nurdan Yiğit (öğrenci), İlknur Ela Yılmaz (öğrenci).

su tedarik sistemini belirlemeye çalışmak ve özellikle de iç duvarlara yerleştirilmiş pişmiş toprak künklerin balık yetiştirme amaçlı kullanılmış olabileceği hipotezini doğrulamaktır.

STADION

2024 yılı kazı çalışmaları, yarış pistinin kuzeyinde, stadion terasının kuzey ve güney duvarları arasında kalan oturma sıralarının ortaya çıkarılmasına odaklanmıştır. Bu oturma sıraları, terasın batı ucundan kuş uçuşu 75 ila 100 metre uzaklıktaki bir çıkıntı üzerinde yer almaktadır. Bu alan 2023 yılında temizlenmiş ve topografik olarak incelenmişti. Stadion 1960 yılında keşfedildiğinde fark edilen bu oturma sıraları, aşırı büyümüş bitki örtüsünün altındaki doğal kayaya oyulmuş olarak açık bir şekilde görülebiliyordu. Ancak, korunma durumları ve morfolojileri büyük ölçüde bilinmiyordu. Çalışmanın ilk aşaması, oturma sıralarının görüldüğü yaklaşık 200 metrekarelik alanın kapsamlı bir şekilde temizliğini ve yüzey toprağının kaldırılmasını içeriyordu. Daha sonra basamakların en iyi korunmuş olduğu alanda bir sondaj (Tr.06) açılmıştır. Bu açma yarış pisti seviyesinde korunmuş kalıntılarla kesişmesi için güneye doğru birkaç metre uzatılmıştır. Tr. 06'nın açılmasından önce yüzeyde dokuz basamak kısmen görülebilmektedir. Bunların tamamı ortaya çıkarılmış, altı basamak daha kazılmış ve muhtemel yedinci basamağın başlangıcı tespit edilmiştir. Burada, kuzey/kuzeydoğu-güney/güneybatı doğrultulu hafif eğimli iki doğal fay arasında yaklaşık yirmi metrelik ortalama bir uzunluk boyunca en az 15 veya 16 sıra basamak olduğu anlaşılmaktadır. Ortaya çıkarılan bu sıraların tek başına kapasitesinin yaklaşık 40 cm genişliğinde olduğu ve 800 kişiyi ağırlayabileceği tahmin edilmektedir; buna sayısı henüz belirlenmemiş olan muhtemel alt sıraların kapasitesi de eklenmelidir. Bu alanda basamaklar dışında herhangi bir başka düzenleme tespit edilmemiştir; oturma sıralarını iki yandan sınırlayan merdiven yoktur, aynı şekilde oturma sıralarının ortasından geçen daha küçük boyutlu merdivenler bulunmamaktadır. Stadion kazılarının diğer çalışma konusunu yarış pistinin güney istinat duvarının belirlenmesi ve kısmen temizliği oluşturmuştur. Yarış pistinin istinat duvarına dair daha önce sadece her iki uç kısmı biliniyordu ve bu duvar yarış pistinin arasında uzandığı batı teras ile doğu terasın güney duvarı olarak yorumlanıyordu. Ancak, 2024 yılı çalışmalarında, bitki örtüsünün sık olmadığı alanlarda, batı ve doğu teras duvarı arasında ve bu duvarlarla aynı hizada birkaç duvar sırası tespit edilmiştir. Burada bir açma açılmamış, temizlik esnasında sadece yüzey toprağını sıyırma işlemi yapılmıştır. Temizlik çalışmalarının gerçekleştiği kısımda, en fazla 1,50 m kalınlığında ve maksimum 0,95 m yükseklikte görülebilen duvar, en az iki düzensiz sıra halinde yerleştirilmiş büyük, kabaca işlenmiş gnays bloklardan oluşturulmuştur. Bu çalışmaların yanında doğu başlangıç hattındaki blokların incelenmiş ve belgelenmiş, batıdaki başlangıç çizgisinin kâğıt üzerindeki restorasyonu tamamlanmış (Resim: 2), alt batı terasta bulunan yeraltı galerisinin modellenmesi yapılmış ve taş çıkarım izlerinin envanterlenmesine devam edilmiştir.

DOĞU STOA

2024 kazı çalışmaları kapsamında Doğu Stoadaki araştırmalar *portikoya*, yani *stylobat* duvarı ile ziyafet salonlarının girişi arasındaki alana odaklanmıştır. Yapının inşası ve kullanımıyla ilgili bir dizi hipotezi doğrulamak için bir test sondajı (3m genişliğinde, daha sonra oda 2'nin önünde bu genişlik 1,20 m'ye düşürülmüştür) açılmıştır. 2019 yılı kazıları esnasında, 5 ve 6 numaralı odaların önündeki stylobat zemininin altında andronların işletilmesiyle bağlantılı bir hizmet mekânı olarak yorumlanabilecek boş bir alanın varlığı tespit edilmişti. Bu yılki çalışmaların amacı yeraltındaki bu alanın daha da kuzeye uzanıp uzanmadığını görmek ve buradaki dolgunun niteliklerini saptayabilmektir. Portikonun son dolaşım seviyesinin hemen 1 m ana kaya altında keşfedilmiştir (Resim: 3). Bu nedenle bu sektörde herhangi bir yeraltı alanı olma olasılığı hızla elenmiştir. Stratigrafik dizilim iki ana katmandan oluşmaktadır. Bunlardan ilki (US 7005) karışık malzeme (seramik, kemik, metal ve cam) içeren kahverengi bir tabakadır. Bu, en geç Roma İmparatorluk Dönemi'nin başına, yani stoa'nın son kullanım evresine tarihlenen bir terk edilme tabakasıdır. Kumlu ve taşlı dolgudan oluşan ikinci katman (US7006-7007), stoa'nın duvarları inşa edildikten sonra yapıyı sağlamlaştırmak ve yüzey tesviyesi için tasarlanmıştır. Bu dolgu Doğu Stoa'nın 4 numaralı odası içinde bulunmuş ve MÖ 4. yüzyıla, yani stoa'nın inşa edildiği düşünülen döneme tarihlenen malzemeye benzer bir malzeme içermektedir. Sondajın batı kısmında (7009) ana kayanın üstünde ve içine gömülü durumda, duvar kalıntısı olarak yorumlanabilecek bir taş sırası keşfedilmiştir. Bu taş sırasının stoadan daha eski bir yapıya ait kalıntılar olması, belki de 4 numaralı odanın temellerinde keşfedilen iki odalı yapıyla çağdaş olması ve en geç MÖ 6. ve 5. yüzyılların başına tarihlenmesi mümkündür. Arazi çalışmalarına paralel olarak, Malgorzata Kajzer başkanlığında seramik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaları Doğu Stoa'nın üç ana evreye sahip olduğunu ortaya koymuştur. En eski yapı, Arkaik Dönemin sonunda ana kaya üzerine inşa edilen Erken Yapıdır. İkincisi, MÖ 2. yüzyıla kadar özgün işlevinde kullanıldığı anlaşılan Doğu Stoadır. Yapının tümünü kaplayan tahribat tabakası Roma İmparatorluk Dönemi başına tarihlenebilir.

BATI KOMPLEKS (TERAS 2)

Bu yılki çalışmanın ardından, gelecek yıl açıklığa kavuşturulması gereken birkaç ayrıntı dışında stoa'nın planı büyük oranda anlaşılmıştır. Stoa, batıda 7.20 m genişliğinde bitişik bir odayla ve doğuda 4.90 m genişliğinde bir teras bölümüyle sınırlanan, antalar dahil 39.50 m uzunluğunda bir sütun dizisinden oluşmaktaydı. Antalardan birinin ya da diğerinin (veya her ikisinin) bir iç dönüş oluşturması mümkündür. Doğuda, anta duvarının temelden *stylobat* duvarına bağlı olduğu görülmektedir. Bu durumun batıda da aynı olup olmadığı ancak bir sondaj açarak anlaşılabilir. Bu nedenle portikodaki toplam sütun sayısını (12 ile 15 arasında) kesin olarak belirlemek şu anki bilgilerimiz dahilinde mümkün değildir. Galerinin güney duvarı tamamen doğrusal olmayıp muhtemelen 5 ve 6 numaralı odalar ile temas halinde olan yaklaşık 1.40 m'lik bir çıkıntı oluşturuyor olmalıdır. Teras duvarının

ortaya çıkarılan bazı bölümlerinin aynı hizada olmaması ancak böyle bir çıkıntının varlığı ile açıklanabilir. Teras duvarı ile stylobat duvarı da birbirine paralel bir şekilde uzanmıyor gibi görünmektedir. Böylece galerinin genişliği batıda 6,63 m, çıkıntı öncesinde doğuda 7,10 m, doğu ucunda ise yaklaşık 5,75 m'dir.

2024 yılı kazı çalışmalarının ilk sonucu bu kompleksin üç aşamalı bir inşa tarihi olduğunun saptanmasıdır. Aslında ilk aşamanın, içi doldurulmadan önce terası oluşturmak için teras duvarını ve ona bağlı andronları inşa etmekten ibarettir. İkinci aşamada, stylobat duvarını (ve muhtemelen iki anta duvarını) inşa etmek için terasın yeni kazılmış ve doldurulmuş dolgusunda uzun bir temel açması kazılmıştır. Bu iki inşa evresi muhtemelen MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiş, ikinci aşama teras dolgusunun yerleşmesine ve tam oturmasına zaman kalmadan yapılmıştır. Bu durum, stylobatta gözlemlediğimiz büyük deformasyonları açıklıyor gibi görünmektedir. İnşaatin MÖ 3. yüzyıldaki üçüncü aşaması, stylobatın kuzey yüzünün bir bölümü muhtemelen güney duvarı olarak kullanılmak üzere kazılmasıyla inşa edilen Oikos L'nin yerleştirilmesinden oluşmaktaydı. Anıtsal merdivenin Oikos L'den sonra inşa edilip edilmediği henüz bilinmemektedir. Eğer durum böyle değilse, merdivenin özgün durumunda bugün görüldüğünden (12,50 m) çok daha geniş (yaklaşık 18 m) olması ve Oikos L yapısı eklendiğinde kısmen kesilmiş olması gereklidir (Resim: 4).

ROMA HAVUZU

Roma Havuzu sektöründe 2024 yılında gerçekleştirilen çalışmalarının iki amacı vardır. İlk havuz dolgusu içinde ele geçirilen küçük buluntuların incelenmesine odaklanılmıştır. Mayıs 2024'te yürütülen depo çalışmaları kapsamında hayvan kemiklerinin ilk analizleri yapılmış ve mimari pişmiş toprak parçalarının incelenmesine devam edilmiştir. Haziran ve temmuz aylarında ise havuz dolgusu içinden toplanan seramik parçalar üzerinde restorasyon ve konservasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2024 yılı çalışmalarının ikinci amacı, Roma Havuzunun su sistemini anlayabilmek amacıyla kazılara devam etmektir. Bunun için kuzey tarafta havuz ile güney teras duvarı arasında 150 cm genişliğinde ve 350 cm uzunluğunda bir açma (TR1) açarak havuzun kuzey iç duvarında yer alan üç adet pişmiş toprak künk kuzey yönünde devam edip etmediği araştırılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda üç künk de kuzeye doğru devam etmediği, bu künklerin havuzun tümünün oyulduğu ana kaya tarafından bloke edildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu künklerin havuza su getirme işlevi taşımadığı anlaşılmıştır. İkinci açma (TR2), ilk açmanın hemen batısına bitişik açılmıştır. İkinci açmanın amacı havuzun kuzey duvarı içine giren 4 numaralı pişmiş toprak künk sırasının devamını havuzun dışında saptamaktır. Yüzey toprağından (US 4001) yaklaşık 20 cm aşağıda, kuzey güney doğrultusunda uzanan pişmiş toprak bir künk sırası keşfedilmiştir. Yaklaşık 44-45 cm uzunluğunda 6 künk parçasından oluşan bu sıra, kuzey kısımda dikey bir künke bağlanmakta ancak güney teras duvarının içine devam etmeyerek, hemen önünde kesilmektedir. Dolayısıyla kuzeyden gelen suyun havuza güney teras duvarına paralel yer-

leştirilmiş ve yeni keşfedilmiş yatay künk sırasına bağlanan, etrafı harçla sağlamlaştırılmış taşlarla örülerek korunmuş (kulenin korunan yüksekliği 52 cm) dikey bir künk sırası vasıtasıyla getirildiği kesinleştirilmiştir. Güney kısımda durum daha da ilginçtir. Yatay künk sırasını oluşturan her künk parçası yaklaşık 5 cm eğimle güneye doğru uzanmaktadır. Künk sırasının güney kısmında yapılan çalışmalar sonucunda künk, havuz duvarıyla bağlantılı olmadığı hatta güney kısımdaki son künk parçasının ağzının bir taş parçasıyla tıklandığı görülmüştür. Bununla birlikte güneydeki son künk parçasının üstünün kırılarak açıldığı ve içine dikey bir kurşun borunun yerleştirildiği görülmüştür. Bu bulgular ışığında suyun havuz duvarı içindeki künklerden geçerek daha aşağıdaki kotlardan havuza dolmadığı ancak olasılıkla dikey yerleştirilen kurşun boru vasıtasıyla havuz duvarı üzerinden geçerek havuza aktığı olasılığı üzerinde durulmaktadır (Resim: 5).

RESTORASYON/KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

KÜÇÜK BULUNTULAR

2024 yılı küçük buluntu restorasyon/konservasyon çalışmaları kapsamında çoğunlukla seramik ve bronz malzeme üzerine odaklanılmıştır. Roma Havuzu sektöründe bulunan seramik parçaları bu çalışmanın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Öncelikle havuz içindeki dolgunun farklı seviyelerinde bulunmuş seramikler tipolojilerine göre tasnif edilmiştir. Tasnif edilirken form veren seramik parçaları kâğıt bant yardımıyla geçici olarak yapıştırılmıştır.

Birleştirmeler esnasında birden fazla seramik formunda US1002, US1009 ve US1016'dan gelen parçaların bir bütüne ait oldukları tespit edilmiştir. Yapıştırma uygulamasında her bir parçanın kırık cidarları dış fırçası ile temizlenmiş, kirden arındırılmıştır. Cidar temizliği yapılan parçalara %20'lik Paraloid B72 fırçayla sürülmüş daha sonra Uhu Plus ile desteklenerek yapıştırılmıştır. Ancak uygulama esnasında sıcaklığın etkisiyle Uhu Plus ile çalışmak zorlaştığı için Paraloid B72 Pritt Liquid ile desteklenmiştir. Pritt Liquid enjektöre aktarılmış ve iğne yardımıyla cidarlara sürülmüştür. Daha sonra kâğıt bantla sabitlenmiş ve kurumak üzere kum havuzuna yerleştirilmiştir. Bazı seramik kaplara ait formlarda (kalın cidarlı amforalarda) seramiklerin hamurlarında tozuma olduğu belirlenmiştir. Bu seramik parçalarına konsolidasyon için fırça yardımıyla %5'lik Paraloid B72 sürülmüştür. İki adet bronz sikkenin mekanik temizliği gerçekleştirilmiş ancak ilerleyen korozyon sebebiyle sikkeler üzerinde daha ayrıntılı çalışmak mümkün olmamıştır. Batı kompleks sektöründe bulunan iki figürin parçası ve bir kandil de (Resim: 6) restorasyon/konservasyon çalışmaları kapsamında koruma altına alınmıştır.

Cam parçalar ayrı bir çalışmanın konusu olarak ele alınmıştır. 2022 yılı Doğu Hamam kazılarında bulunmuş 11016, 11017, 11018, 12009, 13005, 13006 et 14004 numaralı stratigrafik birimlere ait yaklaşık 400 parça pencere camı üzerine konservasyon/restorasyon müdahaleleri uygulanmıştır. Çalışmalara öncelikle pencere camlarının üst yüzeylerinin korunma durumunun belirlenmesi ile yapısal bozulmaların niteliğinin tespitiyle başlanmıştır.

Gözle görünebilen kırıklar dışında cam parçaların toprak altında kaldıkları süre boyunca kimyasal bozulmaya da uğradığı saptanmıştır. Toprak altında kalma sırasında cam üzerinde eş zamanlı iki bozulma meydana gelebilir: her ikisi de hidratlı silika katmanlarındaki silisli iskeletin bileşimini değiştiren biri asidik diğeryse bazik bozulma. Atmosferik bir ortamda bu süreç hızlanır. Çalışma haftası boyunca incelenen örneklerin değişen kalınlıkta bir ayrışma kabuğuyla/tabakasıyla kaplanmış olduğu anlaşılmıştır. Çalışmanın ilk 3 günü boyunca tüm parçalar üzerinde konsolidasyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Ayrışma tabakaları, daldırma veya lokal olarak konsolidasyon çözeltisi uygulanarak sağlamlaştırılmıştır: Paraloid®B72, etanol içinde %5 oranında seyreltilmiştir. Parçalar daha sonra kalınlıklarına, üretim izlerine ve pencere ya da pencereler içindeki konumlarına göre tasnif edilmiştir. Bu sayede camların birleşme noktalarının tespiti mümkün olmuştur. Yaklaşık 70 parça birbirine yapıştırılmıştır. Teknolojik açıdan çalışma, üretim izlerine, cam üzerindeki kabarcıkların varlığına ve görünümü yanında alet izlerine de odaklanmıştır. Son olarak cam, yeniden bir araya getirme işlemine uygun şekilde paketlenmiştir.

MİMARİ RESTORASYON/KONSERVASYON

2024 sezonunun mermer konservasyon çalışmalarının iki amacı vardır. İlki Tapınak Terrasında platformlar üzerine yerleştirilmiş olan mimari öğelerin geçen sene başlatılmış mermer konservasyon işlemlerine devam etmektir. Diğer amacımız önceki yıllarda mermer konservasyon işlemleri uygulanmış tüm mimari öğelerin değerlendirilmesi sonucunda, *Oikoi* yapısının *arkhitravını* oluşturan üç taşın 2015 yılında çalışılmış olmasına rağmen yeniden işlem görmesi gerektiği tespit edilmiştir. Bu yapı için planlanan restorasyon projesini de göz önünde tutarak sezonun ikinci amacı söz konusu blokların bakım işlemlerine en kısa sürede başlamaktır.

Labraunda'da yürütülen mermer projesinin metodu, temizlik ve konsolidasyon uygulamaları olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Bir yıl öncesinden ya da sezon içinde bir mimari parça üzerine çalışılması planlandığında biyolojik oluşumları durdurmak amacıyla bir hafta öncesinden mermer parçaların tüm yüzeylerine biyosit çözeltisi sürülür. Bu yılki çalışma, biyosit çözeltisinin su ile akıtılmasıyla başlamıştır. Daha sonrasında taşlar üzerinde görülen likenler ve yosunlar yumuşak diş fırçası, su ve doğal çam yağı sabunu kullanılarak bisturi ile çıkarılmıştır. Temizlik işlemini takiben mermerin olası şekerlenmesini önlemek amacıyla taşların her yüzeyine fırça yardımıyla Di-amonyum fosfat çözeltisi (1 litre su içine 25 gr Di-amonyum fosfat taneleri) sürülmüştür. Sonrasında yüzeyler 4 kat ince kâğıt ve plastik folyo ile sarılmıştır. Dört gün sonunda kâğıtlar kurduğunda taşlar açılmıştır. Böylece sezonun çalışma konusu olan dört mimari öge üzerine uygulanan detaylı mermer temizlik ve sağlamlaştırma işlemleri sonlandırılmıştır. Buna ilaveten birtakım koruma ve sağlamlaştırma işlemleri gerçekleştirilmiştir. 2023 ve 2024 sezonlarında mermer temizlik ve konservasyon işlemleri yapılmış olan BY stoasının arkhitrav parçalarının (B201, B193, B199 ve B194) tüm yüzeylerine biyolojik oluşumları durdurmak amacıyla

Bresciani marka biyosit çözeltisi (%10 biyosit + %90 su) sprey ile püskürtülmüştür. Oikoi için planlanan restorasyon projesine hazırlık olması açısından bu binaya ait olan tüm mermer mimari öğeler üzerine fırça ile Bresciani marka biyosit çözeltisi (%10 biyosit + %90 su) sürülmüştür (Resim: 7).

BELGELEME ÇALIŞMALARI

ARKEOZOOLOJİ ÇALIŞMALARI

Çalışmaların amacı 2014 yılından bu yana Labraunda kazılarında toplanan fauna malzemesinin bir değerlendirmesini yapmak ve önümüzdeki sezonlarda sistematik bir çalışmanın organizasyonunu planlamak için sektörlere göre kemik topluluklarının miktarını ve bilgilendirici kalitesini ölçmektir. Bu bağlamda, farklı kazı sektörleri arasındaki olası krono-kültürel özellikleri tespit etmek amacıyla, arkeolojik katmanların tarihlendirilmesine göre seçilen üç alanda bulunmuş kemik kontekstlerinin envanteri çıkarılmıştır. Teras 2, Roma Havuzu ve Doğu Hamamdan seçilen kalıntılar üzerinde Labraunda'nın üç ana iskân dönemini kapsayacak şekilde bir ön envanter çalışması gerçekleştirilmiştir: MÖ 5. yüzyıl, MS 2. yüzyıl ve Bizans Dönemi. Kemik kalıntıları önce iskelet düzeyinde ardından da cins ve tür düzeyinde tanımlanmıştır. Envanter her bir parça sayılarak oluşturulmuştur. Teras 2 ve Roma Havuzunda bulunan ve incelenen topluluklarda yalnızca besi için kullanılan evcil türler mevcuttur: koyun (*Ovis aries*), keçi (*Capra hircus*), domuz (*Sus domesticus*) ve sığır (*Bos taurus*). Doğu Hamam'daki buluntular arasında ayrıca üç at dişi kalıntısı (iki kesici diş ve bir süt azı dişi), bir tavşan tarsal kemiği (*calcaneum*) ve iki stratigrafik birimde (2015 ve 2022) bir yaban keçisine (*Capra aegagrus*) ait bir veya iki kemik mandal parçası (boynuz kemiği) bulunmaktadır. TER2, WP ve EB kalıntıları arasında hiçbir evcil etobur kalıntısının (köpek veya kedi) tespit edilmediğine dikkat çekilmelidir. Tüm sektörlerde bulunan kemik artıklarının birçoğu kasaplık izi göstermekle birlikte tüketim artığı olarak nitelendirilebilir.

Kemiklerin yüzeyinin incelenmesi üç sektör arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Kemirgen veya etobur izlerinin tüm sektörlerdeki kemiklerde nadir olduğu görülmektedir. Bu durum ya kasaplık ve tüketim kalıntılarının hayvanlar için kolay erişilebilir olmadığını ya da alanda gezgin köpeklerin bulunmadığını göstermektedir. Yanmış kemiklerin miktarı Teras 2 sektöründe diğer iki sektöre göre önemli ölçüde daha yüksektir. Kasaplık izleri tüm sektörlerdeki kemiklerde görülebilir ancak Roma Havuzu sektöründeki kemiklerde çok sayıda kasaplık izi mevcuttur. Bu sektörde açık bıçak darbelerinin izleri, dilimleme yapacak tipte vurmalı bir aletin büyük ölçüde kullanıldığını göstermektedir. İncelenen fauna kalıntılarının ön envanteri, farklı sektörler arasında belirli eğilimler olduğunu göstermektedir: keçiler (koyun ve keçi) tüm sektörlerde çoğunluktadır.

Roma Dönemi öncesi alanlarda, örneğin Teras 2'de, kemik kalıntılarının %80'inden fazlasını keçiler oluşturmuştur. Roma Havuzu ve Doğu Hamamın Bizans dönemi iskân

alanlarında domuzların oranı %18 ila 20 arasında daha yüksektir. Koyun kalıntılarına (Resim: 8) kıyasla keçi kalıntılarının oranı, Roma Havuzu ve Doğu Hamamın Bizans dönemi iskân alanlarında, MÖ 5. yüzyılın başlarındaki Teras 2 sektörüne kıyasla daha fazladır.

SERAMİK ÇALIŞMALARI

DOĞU HAMAM

2024 yılında bu alanda yeni bir kazı çalışması yapılmadığı için bu seneki seramik çalışmalarının ana odak noktası önceki sezondan kalan buluntuların belgelenmesi ve buluntu kategorileri üzerine araştırmaların yönünün belirlenmesiydi. Öncelikli amacımız 2023 yılında Doğu Hamamı kazısında bulunmuş ancak çalışılmamış seramiklerin belgelenmesiydi. Böylece stratigrafik birimler incelenmiş, tipolojik malzemeler çizim ve kataloglama için seçilmiş ve tarihlendirilmiştir. Tüm seramik parçaları istatistiksel analiz için sayılmış, bunlardan ağız kenarları, dipler ve kaideler gibi önemli parçalar tipolojik ve kronolojik analiz için seçilmiştir. Seçilen tüm parçaların çizimleri yapılmış ve kataloglama için tanımlanmıştır. Temsili çanak çömlek parçalarının çoğu MS 1. yüzyıla tarihlenirken, Helenistik ve Klasik dönemlere ait bazı parçalar da stratigrafik birim içinde tespit edilmiştir. Katmanlardan ikisinde MS 5.-6. yüzyıllara özgü malzemeler bulunmuştur ve bunlar alandaki Geç Roma tabakalanması ile ilgilidir. Aynı zamanda, gelecekte yapılması planlanan iki farklı çalışma için tüm kontekstlerden belirli parçalar ayrılmıştır: bunlardan ilki erken Roma Dönemi ince cidarlı kaplar, özellikle Knidos tipi kâselerdir (tipoloji, kronoloji, köken, kontekstler), bir diğeri ise MS 4.-6. yüzyıllarda Doğu Hamamın geç dönem kullanımıyla bağlantılı olarak geç Roma Dönemi ince cidarlı kaplarıdır. Labraunda'da Erken Roma Dönemi'ne ait en zengin buluntu kategorilerinden biri Knidos tipi ince cidarlı kâselerdir. Başlıca özellikleri ince cidarları, omurgalı gövdeleri, halka kaideleri ve karşılıklı iki küçük kulplarıdır ve alandaki ana içki kabı tipini temsil etmektedir. Morfolojik açıdan bakıldığında iki ana türü olduğu söylenebilir: 1. Hafifçe dışa doğru çıkıntılı ağızlı ve yatay kavisli kulplu omurgalı kâseler; 2. Dışta yivli, hafifçe dışa doğru çıkıntılı ağızlı ve yivli dikey kulplu omurgalı kâseler.

STADİON

İkinci çalışma alanı, Stadion kazısından elde edilen seramik malzemelerin belgelenmesiydi. Buluntuların çoğu pişmiş toprak yapı elemanlarından oluşmaktadır ancak dört stratigrafik birimde çanak çömlek parçaları mevcuttur. Ne yazık ki, çanak çömlek parçalarının çoğu kötü bir korunma durumuna sahiptir hem son derece parçalı hem de topraktaki aşınma nedeniyle yüzeyde önemli hasar vardır. Bu buluntular için de aynı süreç uygulanmıştır: istatistiksel analiz, tipoloji, kronoloji için temsili çanak çömlek parçalarının seçimi ve seçilen malzemelerin çizimi. Tanınabilir çanak çömlek parçalarının çoğu Klasik-Helenistik dönemlere (MÖ 4.- 1. yy) ait görünmektedir.

TERAS 2

2024 yılı çalışmaları kapsamında Teras 2 sektöründe bulunmuş seramiklerin çalışmaları geçmiş senelerde bulunmuş seramiklerin analiziyle sürdürülmüştür. Kategorileri ve formları ne olursa olsun, bulunan tüm ağız parçaları korunmuş, çizilmiş ve sayılmıştır; çömlekler için ise sofrta takımları ve büyük parçalar envantere kaydedilmiştir; dip parçaları ise seçici olarak muhafaza edilmiştir- hepsi sayılmış ancak çizim için sadece temsili parçalar değerlendirmeye alınmıştır. Bu yıl için, beş stratigrafik birimde tespit edilen toplam 6441 parça çalışılmıştır. Parçaların morfolojik özelliklerine göre tipolojileri ve kap sayısı belirlenerek, her stratigrafik birimde bulunan tüm çanak çömlek parçaları sayılmış ve istatistikleri çıkarılmıştır. İncelenen seramik malzeme birkaç farklı hamur grubuna sahiptir. Hamur tanımları çoğunlukla çıplak gözle yapılan ancak bazı durumlarda dürbünlü büyüteç (x 20) kullanılarak gerçekleştirilen gözlemlere dayanmaktadır. Munsell kataloğuna göre belirlenen yüzey (S) ve hamur (P) renklerinin yanı sıra hamur katkılarının tanımı da yapılmıştır. Bu yıl ele alınan diğer stratigrafik birimlerde, normalde yiyecek ve içecek için kullanılan farklı çanak çömlek formları ve kategorileri belirlenmiş ve incelenmiştir: pişirme kapları (*khytrai*, *lopas*, ekmeğe tavaları veya tabakları, vb.), depolama kapları (*amphoralar*, *pithoslar*, vb.) ve sofrta takımları (testiler, kâseler, *skyphoi*, *kantharoi*, vb.). Servis kaplarının büyük bir kısmı Doğu *Sigillata* B parçalarından, özellikle de sözde Knidos tipi kâselerden, Atlantis 80 formunun bölgesel taklitlerinden ve genellikle MS 1. ve MS 2. yüzyıl başına tarihlenen diğer formlardan oluşmaktadır. Geç Klasik ve Helenistik dönemlere tarihlenen ince cidarlı çanak çömleklerin küçük bir kısmı Attika ve Küçük Asya merkezlerine atfedilebilecek siyah sırlı seramik grubuna aittir. Teras 2'nin stratigrafik birimlerinde incelenen seramik malzeme, her bir stratigrafik birim için veri elde ederek kazıyı yorumlayan arkeologlar için yararlı ana kronolojik veriler sağlamak amacıyla çalışılmıştır. Bir ön gözlem olarak, US 4002'de bulunan seramik malzemenin ağırlıklı olarak Klasik Dönem- Maussollos Dönemi'ne ve diğer stratigrafik birimlerde bulunan malzemenin neredeyse tamamının geç Helenistik ve erken Roma dönemlerine, MÖ 2. yüzyıldan 1. yüzyıla ve MS 1. yüzyıldan 2. Yüzyıla tarihlendiği söylenebilir.

PİŞMİŞ TOPRAK YAPI ELEMANLARI

2024 yılı çalışmaları kapsamında Kargıcak köyündeki arkeolojik eser deposunda çalışılması Labraunda'da keşfedilen ve depoda muhafaza edilen tüm pişmiş toprak yapı malzemelerinin envanterinin çıkarılmasını sağlamıştır. Bu sayede İsveçli ekip tarafından 2000'li yıllarda ortaya çıkarılmış ve hiç yayınlanmamış bir dizi tuğla damgası yeniden keşfedilmiştir ve 2024 yılı araştırmaları çoğunlukla bu damgalar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Labraunda'daki Korinthos tipi kiremitler üzerinde bilinen damga sayısı çok azdır ve sadece sekiz örnek bulunmaktadır. Damgalar dört tipe ayrılmıştır. Çifte balta ve deniz çapasını birleştiren ilk tipin beş örneği varken, diğer tiplerin sadece birer örneği vardır. Bu az sayıda ki örnek, Korinthos tipi kiremitlerin damgalanmasının yaygın bir uygulama olmadığını

göstermektedir. Korinthos tipi kiremitlerdeki diğer tüm damgalarda çift balta motifi kullanılmıştır. Ürünlerini damgalamak için labrys sembolünü kullanan kiremit fabrikasının muhtemelen kutsal alana ait olduğu söylenebilir. Diğer tüm damgalar kabartma olarak bir motif, hatta harfler içeren girintili bir kartuş şeklindedir. Bu amaçla, kiremitlerin henüz yumuşak olan ıslak kiline batırılan kalıpların dikdörtgen şeklinde olduğu ve girintili motifler ve harfler içerdiği anlaşılmaktadır.

METAL ESERLER

2024 senesi kazı sezonunda yürütülen metal eser çalışmasının iki amacı vardır: bunlardan ilki, Labraunda’da bulunmuş tüm metal eserleri listeleyen genel envanterin güncellenmesidir. Metal eser envanterinin güncellenmesi, eserlerin sayımına ve analizine Labraunda genelinde devam edilmesini sağlayacaktır. Bu envanter aynı zamanda metal eser koleksiyonunun korunma durumunu değerlendirmek için de önemli bir araçtır. İkinci amaç ise metal eser kataloğu oluşturmak amacıyla objelerin grafik dokümantasyonuna ve ölçümlerine devam edilmesidir. 2024 senesi kazı sezonundan sonra, metal eser envanteri 5003 parçayı veya 73,3 kilogram metale karşılık gelen 2973 objeyi içermektedir. Korpus içindeki 1.793 obje demir (korpusun yaklaşık %60,3’ü), 1.040’ı (veya %35’i) bakır alaşımı, 110’u kurşun, 18’i gümüşten ve 12’si altındır yapılmıştır. Envanterde kaydedilen her objenin ön tanımlamaları “Métal et Instrumentum” /CORPUS çalışma grubu tarafından önerilen işlevsel sınıflandırmalar içine entegre edilmiştir. Bir sonraki çalışma aşamasında işleve dair verilerin buluntu yeri ve kronoloji bağlamıyla çapraz referanslandırılmayla bu sınıflandırmanın detaylandırılması gerekecektir. Metal eser envanterinin güncellenmesinin yanı sıra 2024 çalışma sezonu Labraunda’da bulunmuş metal buluntuların incelenmesine devam etme fırsatı sağlamıştır. Ayrıca grafik dokümantasyona eklemeler yapılmış ve çeşitli işlevsel obje kategorilerinin ölçüleri alınmış: bu kategoriler arasında silahlar, dekorasyon öğeleri (Resim: 9), vücut bakım nesnelere, ticari faaliyetlere ilişkin objeler ve heykeller yer alır.

Son olarak, Simone ve Cino Del DUCA Vakfı tarafından verilen 2023 Arkeoloji Büyük Ödülü sayesinde bu yıl bir dizi faaliyet gerçekleştirmek mümkün oldu. Bu ödül sayesinde Kargacıktaki kazı evinin tamirata ve iç düzenlemesi yapılarak, ilk defa bu sene kazı evinde konaklamak mümkün olmuştur. Doğu Hamamları kazılarının yayınlanması kapsamında araştırma ve kazı sonrası çalışmalar finanse edilmeye başlanmıştır. Hepsinden önemlisi, Oikoi yapısının koruma, restorasyon ve anastylosis projesi başlatılmıştır.

TEŞEKKÜR

2024 yılı kazı çalışmalarına verilen izin için T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne teşekkürlerimizi sunarız. Bu seneki çalışmalar Fransız Dışişleri Bakanlığı, Lumiere Lyon 2 Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul’daki İsveç Araştırma Enstitüsü (SRII), İsveç Edebiyat Akademisi, Akdeniz ve Doğu Medeniyetleri HiSoMA (UMR5189) Araştırma Laboratuvarı, Paris ENS AOROC Labo-

ratuarı, Bilkent Üniversitesi, ESAN şirketi ve Fransız Labraunda Dostları Derneği'nin (AFAL) sağladığı maddi destekler sayesinde gerçekleştirilmiştir. Özverili çalışmalarından dolayı tüm ekip üyelerine ve Bakanlık temsilcimiz İzmir Müzesi'nden Yeşim Ozan'a içtenlikle teşekkür ederiz.

EKLER

Res. 1: 2024 Kazı alanları

Res. 2: Batı Teras üzerindeki hat

Res. 3: Portikonun güneydoğuya bakan görünümü

Res. 4: Teras 2 kalıntılarının 2024 sezonu sonundaki görünümü

Res. 5: Roma havuzu kalıntılarının 2024 sezonu sonundaki görünümü

Res. 6: LAB24-TER2-US9004'den ok uçu kandel, temizlik ve tımlleme sonrası

Res. 7: B194 mermer konservasyon sonrası

Res. 8: Bir koyun iskeletlerinin parçaları, yaklaşık iki yaşında (Doğu Hamam US2024)

Res. 9: Bakır alaşımli bir heykel parçası

KLAROS 2024

Murat KALEAĞASIOĞLU*

Onur ZUNAL

Şeride EDA ALTIPARMAK

Tolga ÖZALTIN

İlker TAŞÇIOĞLU

Hakan AYCAN

Klaros 2024 yılı kazı ve araştırma çalışmaları TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve maddi katkısı, Geleceğe Miras Projesininin maddi katkısı yanı sıra İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sponsorluğunda 28 Ağustos-27 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Öğretim üyeleri, öğrenciler ve işçilerden oluşan bir ekiple çalışmalar tamamlanmıştır¹.

2024 yılı çalışmaları Roma Yapı Birimi (RYB) ve Yapı Konutları Doğu (YKS D) olmak üzere iki farklı sektörde gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarımızın bu yılki en heyecan verici olayı Sn. Fazıl Say ve Sn. Ahmet Güzelyağdöken'in ziyaretleri oldu. Bu ziyaret, Sn. Fazıl Say'ın Kehanetler Tapınağı Klaros isimli bir solo piyano eseri bestelemesiyle de açlandı. Dünya ve Türkiye prömiyerlerinde büyük beğeni toplayan eser ile Klaros ismi hafızalara bir kez daha kazınmış oldu.

ROMA YAPI BİRİMİ (RYB) SEKTÖRÜ KAZI ÇALIŞMALARI

Kutsal alanın güney bölümünde yer alan ve 2016 yılından beri çalışmalarına devam edilen Roma Yapı Birimi (RYB) sektöründe MS 1-3. yüzyıllara tarihlenen yapının kuzey bölümü 2020 yılına kadar sürdürülen çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır. 2022 yılında yürütü-

* Murat KALEAĞASIOĞLU, Atatürk Mahallesi, Uğur Mumcu Sevgi Yolu, No. 26, Selçuk/İzmir/TÜRKİYE. murat.kaleagasioglu@ktb.gov.tr

Selçuk Efes Müzesi Müdürü, Kazı Başkanı. Doç. Dr. Onur ZUNAL, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE. onur.zunal@ege.edu.tr. Bilimsel Danışman. ORCID: 0000-0003-3074-7132.

Arkeolog Şerife Eda ALTIPARMAK, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi. İzmir/TÜRKİYE. serifeedaaltiparmak@gmail.com. ORCID: 0009-0002-1935-0900.

Uzman Arkeolog Tolga ÖZALTIN, tolgaozaltin3@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6879-9558.

Uzman Arkeolog İlker TAŞÇIOĞLU, itascioglu@gmail.com, ORCID:0000-0002-6692-4762.

Arş. Gör. Hakan AYCAN, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE. aycan.hakan@ege.edu.tr ORCID: 0000-0001-7117-8808.

1 2024 yılı çalışmalarına, uzman arkeolog ve müzeolog Hazel NUMANOĞLU, arkeolog Elif ATAY KILIÇ, Ege Üniversitesi lisans öğrencileri Cansu UŞAK, Dilşat ÖZÇELTİK, Furkan IŞIK, Eda BAHÇECİ, Ezgi BORAKAZI, Ecem YILDIRIM ve Esra AKSU katılmıştır.

len jeoradar çalışmaları, yapının doğu duvarının güney yönünde 20 m devam ettikten sonra batıya dönüş yaparak yapının güney sınırını oluşturduğunu göstermiştir. Akabinde 2023 yılında sektörün güneyinde, jeoradar sonuçlarını teyit etmek amacıyla bir sondaj açılmış ve her ne kadar bir dönüş bulunamasa da yapının doğu duvarının güneye doğru devam ettiği görülmüştür. 2024 yılında, RYB sektöründeki çalışmalar, 2024 yılı Eylül-Aralık aylarında sürdürülmüş ve kutsal alanın güney bölümünde R1-O1 21-27 plankarelerinde, + 5.00 m ile + 2.40 m seviyeleri arasında yapılmıştır (Resim: 1).

Çalışmalar; yapının güney sınırını tespit etmek amacıyla 2023 yılında açılan sondajın devamı niteliğinde başlayarak *tüm yapı planına* dair verilerin kazanılmasıyla sonuçlanmıştır. Sektörde ilk olarak 2023 yılında yapılan çalışmaların uzantısı olarak söz konusu açma güney yönünde 6x5 m ölçülerinde genişletilmiştir. Bu çalışmalar sırasında jeoradar taramalarında batıya dönüş olarak yorumlanan verilerin esasında, batı yönüne düşen birkaç taşın oluşturduğu *döküntüye ait olduğu* tespit edilmiştir. Duvarın batı yönüne doğru eğimi nedeniyle açma hem kuzey-güney hem de doğu-batı yönünde genişletilerek bir önceki açmanın 1.50 m güneyinde; doğu-batı yönünde 6 m ve kuzey-güney yönünde 10 m ölçülerindeki alanda yapılan çalışmalarda duvarın batıya dönüş yaptığı *görülmüştür*. Ancak *çalışmalar sırasında* bu duvarın yapının güney sınırını oluşturan dış duvar değil, bir ara duvar olduğu anlaşılmıştır (Resim: 2).

Önceki yıllarda yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan yapının kuzeybatı köşesi ile son çalışmalarda tespit edilen güney doğu köşesinden hareketle alanın güneybatısında duvarın yer aldığı tahmin edilen alanda yeni bir açma oluşturulmuş ve burada güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu bir duvar görülmüştür (Resim: 3). Duvarın doğu ve batı yönünde devam ettiği anlaşılrsa da batıda ören yeri sınırına yaklaşması nedeniyle çalışmalara sadece doğu yönünde devam edildikten sonra 2024 kazı sezonu için sonlandırılmıştır (Resim: 4). Bu takip sonucunda açığa çıkan duvarlar yapı planı hakkında önemli veriler sağlamıştır.

Yapının güneydoğu bölümünde yapılan son çalışmalarda açığa çıkarılan duvarın 3 m güneyinde yer alan duvarın; hem sektörün hem de mekânın güney duvarını oluşturacağı ve bu mekânın; yapının kuzeydoğusundaki mekân ile paralellik göstereceği düşünülmektedir. Bununla birlikte sektörün güneybatı bölümünde yapılan duvar takibinde ortaya çıkan duvarın yapının güney sınır duvarı olduğu düşünülmektedir. Bu duvarın dışında yine yapının kuzeybatı köşesinde olduğu gibi diğer altı mekândan bağımsız bir mekânın *güneybatı köşede de yer aldığı tahmin edilmektedir*.

Sonuç olarak 2024 yılı kazı sezonu RYB sektörü *çalışmalarıyla birlikte yapının 50x50 m ölçülerinde* olup yaklaşık 1849 m² ölçüsünde bir avlunun kuzey ve güneyinde paralellik gösteren simetrik planlı mekânlardan oluştuğu anlaşılmıştır. Merkezden ve batı uçtaki mekânlardan girişler ve aralarında geçişlerin bulunduğu sıralı altı mekânla birlikte batı uçlarda ana duvarların dışında birer ek mekânın yer aldığı bir yapı planı kuvvetle muhtemeldir (Resim: 5-6).

Yapının genelinde duvarlar, polygonal taşlar ve harç ile örülmüştür. Duvar genişliği güneybatıda görülen 3 m uzunluğundaki 80 cm genişliğe ulaşan bir alan dışında genellikle 60 cm kalınlığındadır. *Çalışmalar boyunca yalnızca duvar takibi yapıldığı için kontekste bağlı hiçbir buluntu ele geçmemiştir.* Envanter çalışmaları kapsamında önceki yıllarda, yapının kuzeyinde yürütülen çalışmalarda ele geçen buluntular üzerine *yayın hazırlıkları başlatılmıştır.*

YAPI KONUTLARI SEKTÖRÜ DOĞU (YKS D) ÇALIŞMALARI

Yapı Konutları Sektörü Doğu (YKS D)'da VU19 plankaresinde, 2023 yılı kazı sezonunda yapılan çalışmalarda *iç yüzeyi eşik taşı olarak kullanılan yatay halde konumlandırılmış bir heykel parçasına rastlanmıştır* (Resim: 7). Söz konusu parçanın *ölçüleri* ve stilistik özelliklerinin kutsal alanın kült heykellerinden olan Artemis heykeliyle örtüştüğü düşünülmektedir. Heykel parçasının *yerinden alınabilmesi* amacıyla bir bölümü heykelin üzerine örülen Geç Roma duvar örgüsünün geri alınabilir bir şekilde kaldırılmasına ve sonra duvarın yeniden örülmesine karar verilmiştir (Resim: 8).

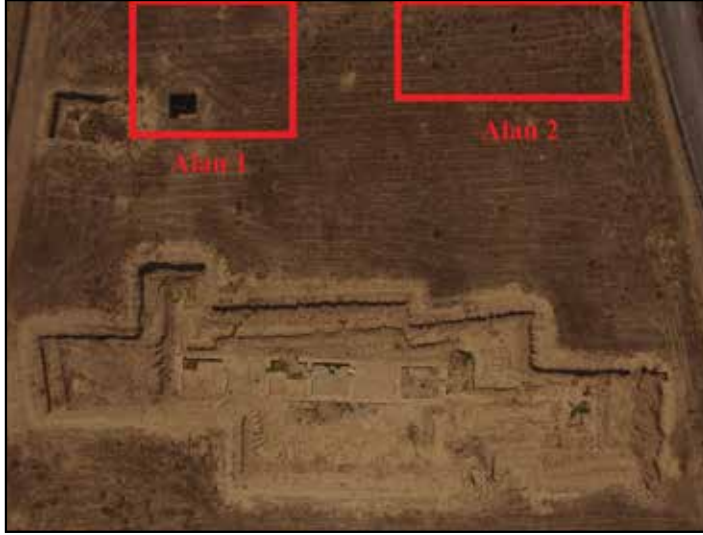
Duvar örgüsünü kaldırma çalışmaları; duvarın ölçülerinin alınması, taşların numaralandırılması, çizimlerinin yapılması ve *tüm aşamalarla birlikte* duvarın detaylı olarak fotoğrafı alınmasını içeren belgeleme çalışmalarına başlamıştır. Taşlar örgüden alınırken her bir taşın *konumunu* ve pozisyonunu gösteren belgeleme çalışmalarına devam edilmiştir. Bununla birlikte kutsal alanın genelinde yaygın olarak görülen yazıtların ikincil kullanımının, burada da olabileceği düşünülerek tüm taşlar kontrol edilmiştir. Nitekim 24 numaralı taşın ikincil kullanım bir yazıt parçası olduğu anlaşılmıştır. Taşların tamamı heykel parçasıyla ilişkili tüm çalışmaların ardından tekrar duvar örgüsünde kullanılmak üzere ayrılmıştır.

Klaros'ta yürütmekte olduğumuz kazı çalışmalarında yaşadığımız en büyük sorun, alandaki yapıların antik dönemde bataklık bir zemin üzerine kurulmuş olması ve kutsal kabul edilen su kaynağının da seviyesinin o dönemden günümüze değin artmış olmasıdır. Bu nedenden dolayı özellikle Hellenistik Dönem tabakalarının altına inildiğinde Klaros'taki kazılarda su çıkmakta ve bu da çalışmaların sürdürülebilirliği konusunda önemli bir sorun teşkil etmektedir. Buna ek olarak tüm vadi, kalınlığı 3-7 m arasında değişen alüvyon bir tabaka ile örtülüdür. Bu alüvyon kaldırıldıktan sonra alan büyük bir çukura dönüşmekte ve yağın aşırı yağmurlarla beraber su seviyesi giderek artmaktadır. Bu duruma ek olarak her 4-5 yılda bir yağın aşırı yağışlar ile Ahmetbeyli Deresi taşmakta, buna yamaçlardan gelen yağın suları da eklenince alan büyük bir göle dönmektedir. Böyle bir durum 11 Eylül 2024 tarihinde yaşanmış, Klaros ve çevresine sadece 3 saatlik bir süre zarfında yağın m2 ye 127 kg düşen yağışa teslim olmuştur (Resim: 9-10). Yaşamış olduğumuz bu durum, yakın geleceğe kadar üzerinde itina ile çalıştığımız su sorunu projesinin yeniden gündeme getirilmesi konusunun gerekliliğini ortaya koymaktadır.

TEŞEKKÜR

Kazı izinleri ve sağladığı maddi destekten dolayı TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Geleceğe Miras Daire Başkanlığı'na, 2016 yılından bu yana ana sponsorumuz olan İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne, aynı desteklerinden dolayı Ege Üniversitesi'ne, Menderes Belediyesi'ne, CarrefourSA Türkiye ve Burcu Gıda'ya çok teşekkür ederiz. Selçuk Efes Müzesi uzmanlarına ve tüm ekip üyelerine uyumlu ve özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz.

EKLER

Resim 1: Roma Yapı Birimi Sektörü. 2024 kazı sezonu çalışmaları öncesi görünümü ve planlanan kazı alanları

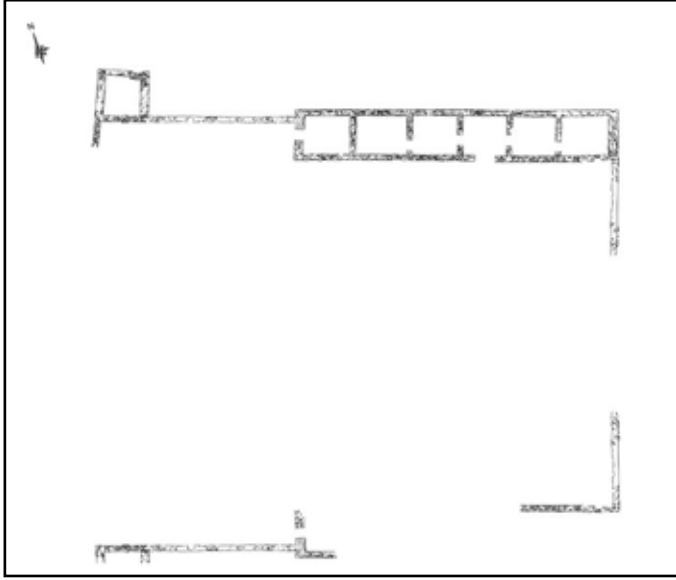
Resim 2: Roma Yapı Birimi Sektörü. Güneydoğu köşesi çalışmaları; batıya dönüş yapan iç duvar.

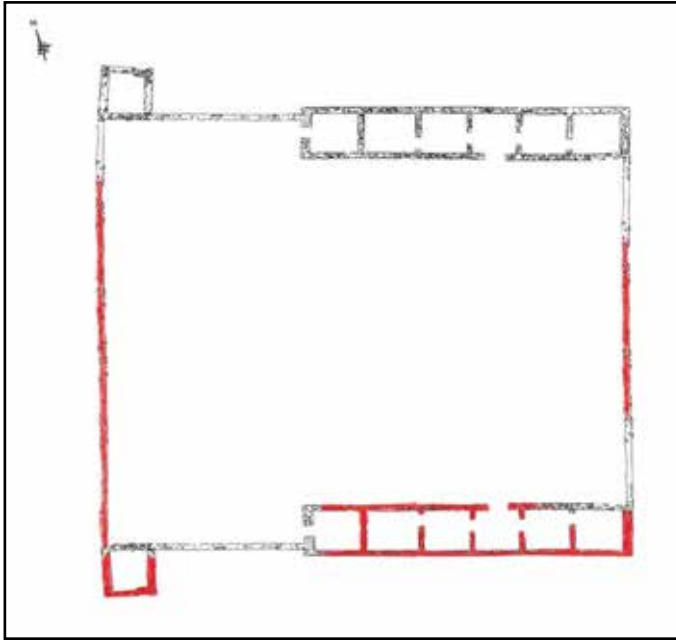
Resim 3: Roma Yapı Birimi Sektörü. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu duvar

Resim 4: Roma Yapı Birimi Sektörü. Batı kesite giren duvar

Resim 5: Roma Yapı Birimi Sektörü. Güneyde ortaya çıkarılan duvar ve mekanlar

Resim 6: Roma Yapı Birimi Sektörü. Güneyde devam eden olası duvar ve mekanlar

Resim 7: Yapı Konutları Sektörü Doğu. Geç Roma Döneminde duvar elemanı olarak kullanılmış heykel bacağı (Artemis?)

Resim 8: Yapı Konutları Sektörü Doğu. Geç Roma Dönemi duvarı

Resim 9: Sağanak yağışlar sonrası göle dönen Roma Yapı Birimi Sektörü

Resim 10: Sağanak yağışlar sonrası göle dönen Roma Yapı Birimi Sektörü

ARDANUÇ-GEVHERNİK KALESİ KAZISI-2024 (IV. SEZON)

Osman AYTEKİN*

Tahsin KORKUT

Mustafa KAYA

Gülcan ÖZBEK

GİRİŞ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi adına Dr. Öğr. Üyesi Osman AYTEKİN tarafından “Artvin ili, Ardanuç ilçesi, Gevhernik Kalesinde (Proje Numarası: CK010802-2024) 2024 yılında arkeolojik sondaj ve kazı yapılması için 03.06.2021 tarih ve 2012/4065 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 3386 sayılı Kanun ile değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Kültür ve Tabiat varlıklarıyla İlgili Araştırma, Sondaj ve Kazılar Hakkında Yönetmelik ve Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzeysel Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge hükümleri kapsamında, 3386 Sayılı Kanunla değişik 2863 Sayılı Kanunun 6 ncı ve 23 üncü maddelerinde belirtilen taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak üzere; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 01 Temmuz 2024 tarih ve 5342006 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Yapılacak Kazı ve Sondaj Ruhsatnamesi çerçevesinde, başkanlığımızdaki ekipçe 08 Temmuz 2024-31 Aralık 2024 tarihleri arasında söz konusu kazı gerçekleştirilmiş ve aşağıda anlatımı yapılan veriler elde edilmiştir.

Gevhernik Kalesi Kazısı için yetkili uzman olarak Bakanlık adına Artvin Müze Müdürlüğü uzmanı Yeliz DEMİRÖZ AKTAŞ görev yapmıştır.

2024 Yılı Gevhernik Kalesi Kazısı dört aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bunlar;

Aşama: 08 Temmuz 2024-09 Temmuz 2024 tarihleri arasında kapsamakta olup, bu dönem içerisinde geçici kazı evinin tanzimi, kazı malzemelerinin satın alınması ve işçi temi konusunda ön hazırlık yapılmıştır. Ayrıca, kazı alanında temizlik çalışmaları yürütülmüştür.

II- Aşama: 10 Temmuz 2024-29 Temmuz 2024 tarihleri arasında kapsamakta olup, 2023 yılında başlanıp bitirilemeyen Kaledibi Sarnıcının kazısı tamamlanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Osman AYTEKİN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/TÜRKİYE. aytekinosman@yahoo.com ORCID: 0000-0002-1145-8290.

Doç. Dr. Tahsin KORKUT, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/TÜRKİYE, t.korkut@yyu.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2888-662X>

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAYA, Mersin Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Sanatları ve Tarihi Anabilim Dalı, Mersin/TÜRKİYE, mustafakaya@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3340-5253.

Dr. Öğr. Üyesi Gülcan ÖZBEK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/TÜRKİYE. gulcanozbek@yyu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6864-9792>. 0000-0002-3340-5253

III- Aşama: 30 Temmuz 2024-13 Ağustos 2024 tarihleri arasını kapsamakta olup, Adakale yerleşkesindeki Osmanlı Çeşmesinin kazısı yapılmıştır.

IV- Aşama: 14 Ağustos 2024- 31 Aralık 2024 tarihleri arasında ise, bir taraftan Stadeldeki Çifte Kilise ve çevresindeki Sarnıçların kazısı yapılmış bir taraftan da laboratuvar çalışmaları ve raporlandırma gerçekleştirilmiştir.

Kazı Evi olarak, Ardanuç Merkez Mahallesi Adakale Mevkiinde yer alan ve iki kattan oluşan Eski Adakale İlköğretim Okulu 2021 de olduğu gibi bazı tadilatlar yapılarak kullanılmaya devam edilmiştir.

2024 Kazı Sezonu çalışması; Dr. Öğr. Üyesi Osman Aytekin'in Başkanlığında, Kazı Başkanı 1.yardımcısı Doç. Dr. Tahsin Korkut, Kazı Başkanı 2. Yardımcısı Dr. Öğr. Üyesi Gülhan ÖZBEK'in yanı sıra kazı kurul üyeleri; Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Epigraf, Tarihçi, Atatürk Üniversitesi), Dr.Öğr. Üyesi Turgay BEYAZ (Jeolog, Pamukkale Üniversitesi), Safiye Nagehan KESKİN (Y. Mimar, Yıldız Teknik Üniversitesi, Restorasyon Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi), Araş. Görev. Muhammed Enes CANÖZ (Sanat Tarihçi, Ardahan Üniversitesi), Gülhan ALKAN (Sanat Tarihçi), Halil ERDEM (Sanat Tarihçi), Demet Merve DURMUŞ (Mimarlık Öğrencisi) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sezonda çalışmalarda; kazı işçisi olarak, Miraç PAÇACIOĞLU (Turizmci), Hatice DİLER (İletişimci), Yunus ERDEM (İşçi), Ali ERDEM (İşçi), Tayfun TÜYLÜ (Bekçi), Ayla SEVİM (Aşçı), İbrahim GÜN (İşçi), Yusuf BAYRAK (İşçi), Tolga ÇİFÇİ (Şoför), Doğukan KAYA (İşçi), İbrahim KARATAŞ (İşçi) ve Yunus KARATAŞ (İşçi) destek vermiştir. Bu kapsamda 2024 yılı IV. Sezon Kazısında; 10 uzman, 1 öğrenci ve 12 işçi ile yürütülmüştür.

Ayrıca; Prof. Dr. Irina TESLENKO (Ukrayna) ve Doç. Dr. Güler YILMAZ ÇALIŞKAN (Van YYÜ) misafir uzman olarak kısa süreliğine kazımızda bulunmuşlardır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığınca ve Artvin İl Özel İdaresi tarafından kazımıza tahsis edilen ödenek; Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün uhdesinde ilgili iş için en uygun teklifi veren Ardanuç İlçe Merkezinde, Hükümet Cad. No: 26'da bulunan Adem TEMEL Firmasından doğrudan teminle sağlanmıştır.

KAZI ALANI

Kent Bölümü

Meyilli bir araziden oluşan kalenin ancak bir kısmı yerleşime elverişlidir. İç Kale yönündeki alan, oldukça meyilli olduğundan burada yapılaşmaya gidilmemiştir. Etrafı surlarla çevrili olduğu tespit edilen kalenin Osmanlı dönemindeki ana girişi; kitabenin de yer aldığı, güney yönünde bulunan ve bir kısmı günümüze ulaşan burçla da korunan kapı ile sağlanmıştır. Ortaçağ döneminde ise, var olan kalıntılardan yola çıkarak, Adakale'nin alt bölümünü oluşturan güneydoğu kısmından sağlandığı anlaşılmaktadır. Adakale yerleşkesi; Ortaçağ'da kurulmuş bir yerleşim yeri olmasına rağmen, o dönemden günümüze ulaşan

sur kalıntıları ve yer yer yapı temellerinin yanı sıra kilise kalıntısı dışında sağlam durumda olan bir mimari eser bulunmamaktadır. Belki bunun sebebi, kalenin değişik dönemlerde uğradığı saldırılar ve uzun yıllar meskûn mahal olarak kullanılmış olmasından kaynaklanmış olmalıdır (Aytekin, 2024: s.1-104).

Osmanlı Dönemi'nde, Adakale yerleşkesinde çeşitli sivil, ticari ve dini mimari yapılar inşa edilerek kentin gelişmesi sağlanmıştır. Hiç kuşkusuz bu eserlerin başında İskender Paşa Camii-Türbe Kompleksi, Arasta, Konak, Çeşmeler, Şadırvan, Medrese ve Kale Hamamı gelmektedir (Aytekin, 2021, s.17; Şafakçı 2017, s.36; Demirci 2018, s.141). Bunların yanı sıra, Hicri 973 (M.1565) tarihli İskender Paşa Vakfiyesinde belirtildiği gibi eskiden kalma caminin köklü bir onarımı yapılmış, 1 boyahane ve dükkânlar (Arasta) yaptırılarak, cami görevlilerine vakfedilmiştir (Oflaz, 2009, s.12; İskenderoğlu 1989, s.143; Bayram 2005, s.32). Giriş kapısından, camiye devam eden cadde üzerinde bulunan bu arastanın (dükkânlar) bir kısmı günümüze ulaşmıştır (Aytekin, 2024: s.60-64)

1835 Tarihli nüfus sayımına göre Ardanuç Kalesi'nde (Ardanuç Kalesi derununda) 118 hanenin yaşadığı anlaşılmaktadır (Taşkın ve Kaya, 2019, s.22). Geçmişte yörenin önemli idari merkezlerinden olan Ardanuç kalesi, günümüzde 110 hanelik ve yaklaşık 500 kişi yaşamaya devam etmektedir. Adakale yerleşkesi kendi içinde alt ve üst mahalle olarak şekillenmiş bulunmaktadır. Osmanlı dönemi yapılaşması alt mahallede yoğunlaşmış bulunmaktadır. Üst mahallede ise, tek kattan oluşan küçük boyutlu vasıfsız evler dikkat çekmektedir. Ana giriş yolunun dışında üst mahalleye de yine güney yönden üst mahalleye de ulaşan ayrı bir giriş yolu daha bulunmaktadır (Aytekin, 2023, s.585-604). Yaklaşık 65.000 m² büyüklüğündeki Adakale yerleşkesi, etrafı yer yer surlarla çevrelenmiş, önemli bir kısmı özel mülkiyette sahiptir (Resim: 1).

İç Kale (Stadel)

Kent bölümünü oluşturan Adakale yerleşkesinin üst tarafında, yüksekçe bir ana kayanın üzerinde gelişen İç Kale'ye, bozuk bir patikanın devamında, kuzeybatı köşesine yerleştirilen seygar iki kademeli metal merdivenle çıkış sağlanmaktadır. Günümüze ulaşamayan özgün merdivenin de bu kısımda olduğu tahmin edilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi oldukça yüksek ana kaya üzerine kurulmuş olan İç Kale, kuzeybatı-güneydoğu istikametine uzanan kaya kütesinden oluşmakta olup, yaklaşık 200,00 m uzunluğa ve 40.00 m genişliğinde, yaklaşık 8.000 m² alana sahiptir. Etrafının tümüyle sur duvarları ile çevreli olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde kente bakan kısmında ve güneydoğu bölümünde az da olsa sur kalıntıları mevcudiyetini korumaktadır. Orta Çağ'dan sonra terk edildiği anlaşılan İç Kale'de, surlar, yıkık durumda ikili kilise, sarnıç ve çeşitli yapı kalıntıları yer almaktadır. İç Kale'den, Ardanuç deresine su temin etmek için açıldığı tahmin edilen yer altı tüneli, günümüzde blok taşlarla doldurularak iptal edilmiştir (Edwards,1986, s.47).

2. 2024 YILI ARDANUÇ-GEVHERNİK KALESİ'NDE TEMİZLİK VE KAZI ÇALIŞMALARI

2024 yılı Kazı Sezonunda; kazı öncesinde genel temizlik ve arazi çalışmaları yapılmıştır. Gevhernik Kalesi kazı alanı; Artvin İli, Ardanuç İlçesi, Adakale mevkiinde ilçe merkezi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Adakale'de bulunan iki katlı eski ilkokul binası Kazı Evi olarak kullanılmaktadır. Kazı alanı ve evi Artvin merkezine 43 km mesafededir. Kazı evinden kazı alanına ulaşım piyasadan kiralanan araç ile sağlanmıştır. Gevhernik Kalesi Kazısı 2024 yılı arkeolojik kazı çalışmalarına, kazı evi ve çevresinin temizlik çalışmasının ardından başlanmıştır.

2.1. Kaledibi Sarnıcı Kazısı

2024 kazı sezonunda; ilk olarak 2023 yılında kazısına başlanan ancak tam olarak tamamlanamayan, İç Kale'nin güneyine kalan taban alanındaki 2.50 x 3.20 m ölçüsünde sarnıç olduğu düşünülen alanda kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Beşik tonozlu, kuzey-güney istikametinde dikdörtgen planlı ve beşik tonozlu mekânda, taban seviyesine kadar inilmeye çalışılmıştır. Tonozlu alanın kuzeyinde bulunan 1.40 m çapındaki açıklık tamamen açığa çıkarılmış ve açıklığın kuzeyindeki 88 cm uzunluğunda 73 cm genişliğindeki duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Böylece yapı kalıntısının etrafı açılarak yapının işlevi tam olarak anlaşılmasına çalışılmıştır. Yapıya giriş kapısı olabileceği tahmin edilen açıklıkta kapı girişine dair bir veri tespit edilememiştir. Buna bağlı olarak tonoz örtülü ve iç kısmı sıvalı olan yapı kalıntısının sarnıç olduğu düşüncesi güçlenmiştir. Bir başka düşüncemiz ise, bu mekânın Karlık olarak da işlev gördüğü yönündedir. Kazı çalışmasının devam ettiği tonozlu yapının batı yönündeki beden duvarının dış kısmında 1.95 m uzunluk ve 1.60 m genişliğe ulaşılmıştır (Çizim 1; Resim 2-3). Burdaki kazı çalışmalarından elde edilen buluntular tüm ve sağlam durumdaki bir adet gülle ve profil vermeyen seramik parçalarıdır (Resim 4-5).

2.2. Adakale (Kent) İçerisindeki Çeşme Kazısı

Adakale yerleşimindeki sarnıç kazısı sonrası, Adakale kentine temiz su ulaştıran toprak boru döşemelerinin tespitine yönelik olarak kısa süreliğine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Buradaki sarnıcın yakınında toprak tabanına döşenmiş bulunan su borularının İç Kalenin güneybatı ucundan ana kayaya bitişik durumda, kentteki çeşmelere içme suyu getirmek amacı ile döşendiği anlaşılmıştır. Burada yapılan kazı çalışmaları sonucu, birçok noktada halen korunan yaklaşık 40 cm uzunluğunda 16 cm genişliğinde, 1 cm cidara sahip su kanalı boruları tespit edilip tanımlanmıştır (Resim: 6-7).

Daha sonrasında, yapılan teknik çalışmaların ardından Adakale'nin üst kısmında meskûn mahal içerisinde yer alan tarihi çeşmenin kazı öncesi çevre temizliği yapılmıştır. Temizlik çalışmasının ardından çeşmenin kuzeyinde batıdan doğuya doğru kazı çalışması başlatılmıştır. Kazılar sonucunda 2.00 m uzunluğunda 2.35 m genişliğindeki alanda

yaklaşık 70 cm derinliğe inilmiştir. Daha sonra çeşmenin ön bölümünde, kuzey-güney doğrultusunda 2.00cm genişliğinde 5.40 m uzunluğundaki alanda kazı çalışması devam edilerek 64 cm seviye inildikten sonra yol seviyesine ulaşılmıştır. Buradaki çalışmalarda, çeşmenin kuzey beden duvarından yaklaşık 1.20 m güneyinde 56 cm uzunluğunda 12 cm genişliğinde 1.00 m cidar kalınlığına sahip kilden yapılmış içme suyu borusu açığa çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalarda, bir seramik dip parçası ve bir bölümü kırık durumda bir testi ağız parçası bulunmuştur. Ayrıca, çeşmenin kuzeyinde yapılan çalışmalarında, beden duvarı ortaya çıkarıldıktan sonra, üst kotunda belirli ölçüde seviye inilmiştir. Bu çalışmada belirli bir ilerleme kaydedildikten sonra ise çeşmenin üst örtüsünde bulunan ve ne zaman tahrip edildiği bilinmeyen açıklıktan çeşmenin depo kısmına inilmiştir. Çeşmedeki bu açıklıktan küçük boyutlardaki merdiven yardımı ile iç kısma inilmiştir. Burada kova yardımı ile depo kısmındaki dolgu toprak ve çöpler boşaltılmıştır. Bu kapsamda, kazı ve temizlik çalışması neticesinde taşınmaz kültür varlığı olan çeşme yapısının mevcut görünümü daha sağlıklı hale getirilmiştir. Yine bu kazı- temizlik çalışması sonrası ölçü alımı ve röleve-restorasyon için yapı, uygun hale getirilmiştir (Resim: 8-12).

2.3. İç Kaleye Teleferik Sisteminin Kurumu

2024 sezonu içerisinde, kazı çalışmalarının devam edeceği alan olan Stadelin üst kısmına yani İç Kaleye çıkışı sağlayacak teleferik kurulumu için kazı başkanlığınca gerekli görüşmeler yapılmıştır. İlk etapta mevcut patikadan çıkılarak kazı ve temizlik çalışmalarının yapılması sürdürülmüştür. Bu planlama çerçevesinde, teleferik yapımının tamamlanması sonrasında kazı için gerekli malzemeler teleferik yardımı ile yapılması gerçekleştirilmiştir. İç Kale kazıları esnasında ayrıca, iç kaleye konteyner kurma çalışmasında ilerleme kaydedilmiştir. Öncelikle kurulumu sağlanan teleferik yardımı ile İç Kaleye konteyner parçaları taşınabilmiştir. Demonte olan konteyner parçaları İç Kaleye taşınması sonrasında kurulumu yapılmış ve alanda hizmet vermeye başlamıştır (Resim: 13-14).

2.4. İç Kale'deki Çifte Kilise ve Çevresinin Kazısı

Teleferik sistemi sonrasında, kazı malzemeleri iç kaleye taşınmış, temizlik sonrası kilise ve sarnıç bölümlerinde kazı sürecine devam edilmiştir. 2024 sezonunda, İç Kale'nin A1 açmasında gerçekleştirilmiştir. Kilisenin kuzeyinde bulunan oda içerisinde kazı çalışması devam etmiş ve iç alandaki yıkıntı durumdaki blok taşlar kaldırılarak belirlenen taş yığma-toprak biriktirme alanına taşınmıştır. Yüzeyde taşların büyük boyutlu ve çok olması çalışmanın yavaş ilerlemesine sebep olmuştur. Kilise kalıntısında devam eden kazılarda hem çevresinde hem de iç kısmında bulunan blok taşlar kaldırılmaya çalışılmıştır. Kilise kalıntısında taşların büyük ölçüde alandan çıkarılması sonrasında açmada plankare sistemi uygulaması ile dört bölüme ayrılmıştır. Böylece kazı çalışması, kilisenin kuzey-doğu köşesindeki A1 açmasında yoğunluk kazanarak devam etmiştir. Söz konusu açmada doğu-batı doğrultusunda yürütülen kazı çalışmalarında 5.00 m batıya doğru ilerlenerek 2.10 m genişliğindeki alanda 50 cm lik bir derinliğe inilmiştir

Kilise kalıntısında tek açma kapsamında devam eden kazı çalışmasında, ayrıca 50 cm uzunluğa, 3.45 m genişliğe ve 1.40 m derinlik kotunda, Kilise'nin apsis yarım dairesi ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda, Kilise kalıntısında, A1 ve A2 açmalarında sürdürülen çalışmalarda kilisenin ana mekânı büyük oranda ortaya çıkarılmıştır. İki apsisli kilisenin planın ortaya çıkarılması ve bilimsel verilere ulaşabilmesi için çalışmalar sürdürülmüştür. Yine, İç Kaledeki kilise kalıntısında sürdürülen kazı çalışmasında kilisenin kuzeybatı yönündeki mekânlarda seviye inme çalışması devam etmiştir. Karşılıklı konumlandırılmış mekânlarda eş zamanlı olarak yapılan kazılarda 1.80 m uzunluğa, 2.20 m genişliğe ve 60 cm derinliğe; diğer mekânda ise 2.10 m uzunluğa, 2.20 m genişliğe ve 1.40 m derinliğe ulaşılmıştır. Sürdürülen çalışmalarda, kilise kalıntısının kuzey yönünde bulunan 90 x 120 cm den oluşan mekândaki alanda, mezar kapağı olduğu düşünülen taş malzemeden parçalara ulaşılmıştır. Kilisenin kuzeybatı yönünde yer alan mekânda zemin seviyesine inilmiştir. Sonrasında bu mekânın mezar odası olup olmadığının tespitinin yapılması için sondaj uygulaması yapılmıştır. Yapılan sondaj neticesinde mekânın mezar odası olup olmadığı, herhangi bir veriye rastlanmadığından anlaşılamamıştır. Bütün bunlardan sonra 11.70 x 12.80 x 14.80 x 15. 25 m ölçülerindeki alanda, Çifte Kilisesinin yanı sıra, güney kanadını oluşturan iki sarnıç yapısı tam olarak ortaya çıkarılmıştır. Çifte Kiliseye, batı yönünden değil, arazi konumundan dolayı güney cephesinden giriş sağlandığı anlaşılmıştır (Resim 15). Çalışmalar sonucunda, A1 açmasında, ladet sağlam küçük gülle, ayrıca yoğun korozyonlu cürüflar, yüzey buluntusu ve açma içerisinde farklı form ve boyutlarda seramik parçaları bulunmuştur.

3. SONUÇ

Ardanuç- Adakale yerleşkesini oluşturan ve İskender Paşa Caddesi üzerine yer alan giriş kapısı, arasta, çeşme, şadırvan, sivil mimarlık örnekleri, konak, İskender Paşa Camii, türbeler ve medresesinden oluşan Türk-İslam eserlerinin daha fazla yok olmadan ayağa kaldırılması, restorasyon sonrasında işlevlendirilerek yaşatılması, yerli-yabancı turistlerin ziyaretine açılması başlıca hedefimizdir. Bu arada, Koruma Amaçlı İmar Planı doğrultusunda, bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi konusu da göz ardı edilmemelidir. Günümüze kadar, buradaki kültür varlıklarından konak yapısı; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2015-2019 yılları arasında restore edilerek Ardanuç Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde "Ardanuç Kültür Evi" olarak ziyaretçilere açılmıştır. Yine, İskender Paşa Camii ve Türbeler, İskender Paşa Vakfı Mütevelli Heyeti tarafından ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da kısmi destekleri sonucu 2017-2019 yılları arasında restorasyona tabi tutulmuştur. Özellikle Caminin haziresindeki her üç türbenin dış tarafı restore edilmişse de iç kısımlarının yeni bir düzenleme proje uygulamasına ihtiyaç bulunmaktadır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izin ve destekleri doğrultusunda, 2024 yılında da sahada verimli çalışmalar yapılmıştır. Bu sezondaki kazı çalışmalarımız; genel temizlik çalışması, İç Kalenin kuzeybatısındaki sarnıcın ve Adakale kent dokusunda yer alan Osmanlı

dönemi çeşmesinin kazısı tamamlanmıştır. İç Kaleye Teleferik sisteminin kurulması sonrasında da gerekli ekipman ve konteynir İç Kale'ye taşındıktan sonra, kazı çalışmalarına Kilise ve sarnıçta devam edilebilmiş, buradaki kazılar sayesinde kilisenin planı ve sarnıcın tipolojisi hakkında özgün verilere ulaşılmıştır. A1 ve A2 açmasında çeşitli metal, seramik, gülle buluntuları tespit edilmiştir. İlerleyen yıllarda, İç Kaledeki kazılarda önemli somut verilere ulaşılması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda, kazımızın dördüncü sezonu olmasına karşın, oldukça başarılı ve tüm zorlukları göze alarak yaklaşık 6 ayı aşkın süreli çalışılmıştır. Kazı faaliyetinin duyurulması amacı ile başta TRT, AA yazılı ve görsel medyaya zaman zaman bilgilendirme yapılmıştır. Kazımız; yerel, genel, özel ve sivil kurum -kuruluşlarca ziyaret edilmiştir.

Sonuç olarak; ilk kez 2021 yılında başlanan ve dört kazı sonu boyunca sürdürülen arkeolojik kazı çalışmalarının uzun yıllar devam etmesi beklenmektedir. Daha sonrasında, Ardanuç Kalesi'nin (Kent-İç Kale/Stadel), yörenin önemli kültür ve turizm merkezine dönüşeceği hedeflenmektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın karar alıcı kurumları diğer illerde bulunsa da, Artvin ilinde Artvin Müze Müdürlüğü'nün 2021 yılı sonunda resmen kurulmuş olması, kazımız için de çeşitli kolaylıklar sağlamıştır. 2024 yılında ilk kez oluşturulan ve 2024-2028 yılları arasında uygulanması öngörülen, "Geleceğe Miras Projesi" kapsamına kazımızın da alınmış olması, maddi desteğin artmasını sağlamış olmakla daha uzun süreli çalışma imkânı bulunmuştur. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izin ve destekleri sürmesi durumunda, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi adına söz konusu alanda arkeolojik kazı faaliyetini sürdürmek istiyoruz.

TEŞEKKÜR

Söz konusu Kazı; başta Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi akademisyen ve öğrencileri olmak üzere, ülkemizin çeşitli üniversitelerine mensup akademisyenlerle ortak bir çalışma olarak yürütülmektedir. Yaz aylarında fedakârlık göstererek bizlere destek veren tüm ekip arkadaşlarıma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 'na, DÖSİMM'e, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Bakan Yrd. Sn. Nadir ALPASLAN'a, Eski Bakan ve hâlihazır Artvin Milletvekili Sn. Faruk ÇELİK'e, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, Artvin Valiliği'ne, Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Artvin Müze Müdürlüğü'ne, Ardanuç Kaymakamlığı'na, Ardanuç Belediye Başkanlığı'na, İskender Paşa Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanlığı'na, işçi arkadaşlarıma ve emeği geçen tüm kurum ve kişilere teşekkürlerimi sunarım.

4. KAYNAKÇA

Aytekin, O. (1999). *Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Aytekin, O. (2021). Tarihi Ardanuç Kalesi'nin (Adakale/Gevhernik) Osmanlı Dönemi Mimari Yapılaşması Hakkında Özgün Tespitler. M. S. Bilgin, & Y. K. Çelik içinde, *Artvin Tarihi İlk Çağ'dan 1918'e* (s. 179-215). Ankara: Akçağ Kitabevi.

Aytekin, O. (2023). Osmanlı Dönemi'nde Ardanuç Darphanesinde Basılan Nadir Sikke Örnekleri, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1, 132-156.

Aytekin, O. (2023). Ardanuç Gevhernik Kalesi Kazı Çalışmaları, *Cumhuriyetin Birinci Yüzyılında Anadolu'da Türk Dönemi Arkeoloji Çalışmaları*, (Editör: Harun Ürer), (s.585-604). Ankara:Türkiye Bilimler Akademisi.

Aytekin, O. (2024). *Tarihi Ardanuçkalesi ve Kenti*, Anakra: Gazi Kitabevi.

Bilici, K. (2011). *Ardanuç-Gevhernik Kalesi Üzerine Bazı Gözlemler*, *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim Dr. A. Mine Kadıroğlu'na Armağan*, Ankara.

Cantay, G. (2001). *Eski Ardanuç'ta İskender Paşa Külliyesi*, *Prof. Dr. Zafer Bayburtlu Armağanı-Sanat Yazıları*, Kayseri.

Demirci, Z. (2018), "Ardanuç İskender Paşa Camii Haziresinde Bulunan Türbeler", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S, 5, Ankara, 52-65.

Edwards, R. (1986). The fortifications of Artvin: a second preliminary report on the marchlands of northeast Turkey. *Dumbarton Oaks Papers*, 40, 165-182.

Kırzioğlu, F. (1976). *Osmanlılar'ın Kafkas-elleri'ni fethi: (1451-1590)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mari, N. (2012). *Şavşetsa da Klarcetsi Mogzaurobis Dğiurebi*, Şota Rustavelis Sahelmtsipo Universiteti, Batumi.

Özdemir Özdemir, H., (2002). *Artvin Tarihi*, Egem Matbaacılık, Ankara.

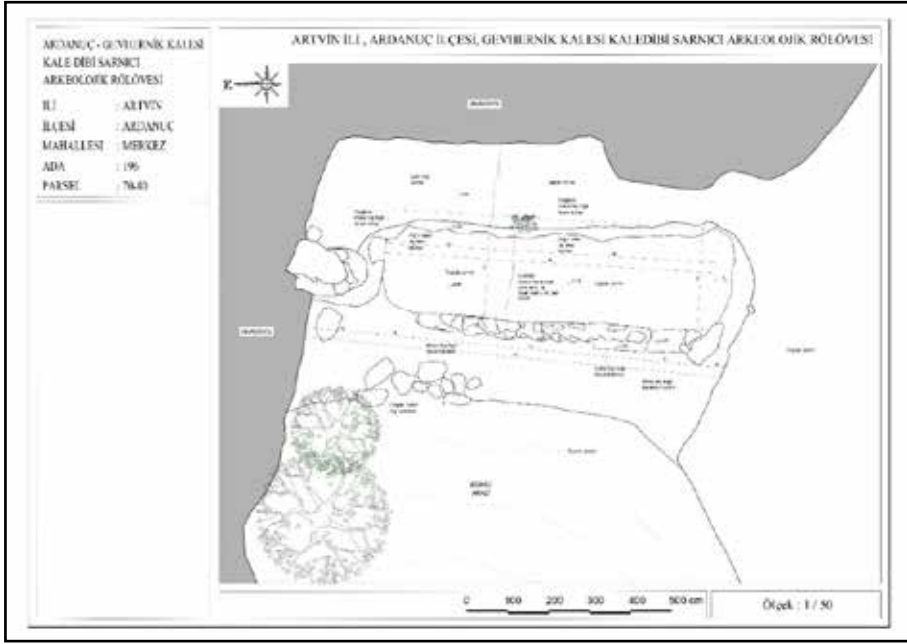
Özder, MA. (1971). *Tarihte Çıldır Atabeğleri Ve Torunları*, Erzurum.

Oflaz, M. (2009). İskender Paşa Vakıfları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 75-93.

Şafakçı, H. (2017). İskender Paşa Camisi ve Çevresindeki Yapılar. *Vakıflar Dergisi*, 40, 9-24.

Taşkın, F., & Kaya, A. İ. (2019). 1835 Nüfus Sayımına Göre Ardanuç Sancağının Demografik Yapısı. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 42, 173.

EKLER

Çizim 1: Sarnıç Yapısının Rölöve Planı, 2024

Resim 1: Ardahan -Gevhernik Kalesi Kazı Alanı, Genel Görünümü

Resim 2-3: Sarnıç Kazısı, 2024

Resim 4-5: Sarnıç Kazısından Bulunan Seramik Parçası ve Metal Gülle, 2024

Resim 6-7: Tarihi Kente Su Getiren Toprak Borular, 2024

Resim 8-9: Çeşmenin Kazı Öncesi ve Sonrası Genel Görünümü, 2024

Resim 10: Çeşmenin Temizlik ve Kazı Çalışması Sonrası Görünümü, 2024

Resim 11-12: Çeşme Kazısında Tespit Edilen Seramik ve Lüle Parçaları, 2024

Resim 13-14: Teleferik Sisteminin Kurulması ve Konteynırın Taşınması Sonrası Görünümü, 2024

Resim 15-16: İç Kale'deki Kilise ve Çevresinin Kazısından Görünüm, 2024

TYANA KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Osman DOĞANAY*

Hüsamettin Hayri ŞENER

GİRİŞ

Tyana Antik Kenti 2024 yılı kazı etkinlikleri Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Aksaray Üniversitesi Rektörlüğü izin ve desteğinde gerçekleştirilmiştir. 2024 yılı sonlarına kadar 12 ay boyunca kesintisiz sürdürülen kazı sezonunda Bakanlık Temsilcileri olarak kazı çalışmalarına Samsun Müzesi uzmanlarından Arkeolog Mustafa Kantemir, Diyarbakır Müzesi uzmanlarından Sedat Ateş ve Niğde Müzesi uzmanlarından Cuma Şengün görevlendirilmiştir.

2024 yılı kazı çalışmalarına ekip üyesi olarak başta Aksaray Üniversitesi olmak üzere Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Marburg Philipps Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinden çok sayıda öğretim üyesi ve öğrenci katılmıştır¹.

Tyana 2024 yılı etkinlikleri kapsamında Kemer Yolu (Tyana Caddesi) üzerinde yer alan su kemerleri ile kilise ve vaftizhanenin yer aldığı alanda kazı, sondaj ve belgeleme çalışmaları yürütülmüştür. Yıl içinde aynı zamanda restorasyon-konservasyon faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Tyana Antik Kenti Kazı Evi'nde ise metal, cam, pişmiş toprak, kemik ve taş eserler depo envanter çalışmaları çerçevesinde belgelenecek kayıt altına alınmıştır. 2024 yılında gerçekleştirilen diğer faaliyetler arasında ise arazi çizim belgeleme çalışmaları ile kazı yapılan alanlardaki bitki temizliği ve koruma faaliyetleri sayılabilir.

KEMER YOLU (TYANA CADDESİ) KAZI ÇALIŞMALARI

2024 yılındaki kazı etkinlikleri içerisinde en önemli çalışma Tyana Su Sistemi'nin önemli bir bileşeni olan su kemerlerinde gerçekleştirilen sondaj çalışmaları olmuştur. Sondaj çalışmasının amacı su kemerlerinin (kemer ayaklarının) tabanını tespit etmektir. Bunun

* Prof. Dr. Osman DOĞANAY, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 68100 Merkez-Aksaray/TÜRKİYE, E-posta: osmandoganay@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-7095-9466.

Öğr. Gör. Dr. Hüsamettin Hayri ŞENER, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 68100 Merkez-Aksaray/TÜRKİYE, E-posta: hhayrisener@aksaray.edu.tr; ORCID: 0000-0002-6737-0028.

1 2024 yılı kazı çalışmalarına Prof. Dr. Osman Doğanay Başkanlığında, Kazı 1. Başkan Yardımcısı arkeolog Sinem Delikan, Kazı 2. Başkan Yardımcısı Uzm. arkeolog İlhami Berkuk Demir, Prof. Dr. Kubilay Akçaözöğlü, Prof. Dr. Semiha Akçaözöğlü, Prof. Dr. Metin Hakan Severcan, Doç. Dr. Bülent İşler, Dr. Öğr. Üyesi Emel Efe Yavaşcan, Doç. Dr. Süleyman Sefa Bilgiliöğlü, Öğr. Gör. Dr. Hüsamettin Hayri Şener, Arş. Gör. Dr. Hacer Bilgiliöğlü, arkeolog Ali Bakar, Sanat Tarihçisi Birgül Köksal, Harita Mühendisi Arda Oral, Harita Teknikeri Danyal Oral katılım sağlamışlardır. Ayrıca Aslıhan Açıkgöz, Gülay Arslan, Rümeyza Arslan, İsmail Yıldırım, Murat Berilgen, Cemre Su Kurt, Erdoğan Muştu, Deniz Şaşkın stajyer ve gönüllü olarak kazı çalışmalarında bulunmuşlardır.

için öncelikle su kemerlerinin kente ulaştığı noktada ayakta kalan son kemer ayağından geriye doğru 2, 3. ve 4. kemer ayaklarında sondaj faaliyetlerine başlanmıştır (Resim: 1). 1141,88 m kotunda başlatılan çalışmalarda toprak yapısının 1140,30 m kotuna kadar -1,58 m kalınlığında açık kahverengi dolgu toprak olduğu gözlenmiştir. 1140,30 kotundan itibaren içerisinde yoğun çakıl ve kum barındıran sel tabakası 1138,53 m kotuna kadar -1,77 m boyunca devam ettiği görülmüştür (Resim: 2).

Batıda Helenistik Dönem sur duvarı ile 2. kemer ayağının doğu kesimine kadar sürdürülen kazı çalışmaları esnasında -3,35 m (1138,53 m) derinliğe kadar bosajlı taşların devam ettiği görülmüştür. 1138,53 m kotuna gelindiğinde üst köşesi ortaya çıkarılan kemer ayağı taşının üstte yer alan ve ortalama 1 m genişliğe sahip taşlardan farklı olarak 1.20 m genişliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Devam eden çalışmalarda ise 2. kemer ayağının tabanındaki son taş 1138,33 m derinliğe kadar açılmıştır. Kemer ayaklarındaki taş bloklarda yaklaşık 10 cm girintiyle vurgulanan bosajın sondajı yapılan bu son kemer ayağının taban seviyesinde olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bosajsız bu taşın temel taşı olması gerektiği düşünülmektedir (Resim: 3). Tüm bunlar dikkate alındığında ulaşılan en derin noktadan itibaren (1138,33m) 2. kemer ayağının ayakta kalan en üst noktasının (1146,34 m) yüksekliği 8,01 metre olarak tespit edilmiştir. Seviye inme çalışmaları esnasında doğu kesitten 80 cm, güney kesitten ikisi de 90 cm içeride bir adet oksitlenmiş yuvarlak metal parçası, bunun haricinde sırlı-sırsız amorf seramik parçaları, kiremit parçaları, cam parçaları, hayvanlara ait olduğu düşünülen kemik parçaları ve çeşitli metal parçaları ele geçmiştir.

Geleceğe Miras Projesi'nin başlamasıyla birlikte su kemerlerindeki çalışmalar hızlandırılmış ve antik kentten geriye doğru 21 kemer ayağını kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Resim: 4). Antik yerleşmeden uzaklaştıkça küçülen kemer ayaklarının arazinin eğimi de dikkate alındığında ilk 3 kemer ayağındaki kadar derin olmayacağı düşünülmüş ve 21. kemer ayağına kadar -1 metre kotunda (1141,88-1140,88 m) kazılara devam edilmiştir. Kazılar sonucunda 10. kemer ayağının 1140,98 m kotunda başlayan taban taşının yine bosajsız olduğu tespit edilmiştir (Resim: 5). Aynı kemer ayağının kuzey cephesinde yapılan derinleştirme çalışmalarında 1139,53 m kotuna kadar inilmiş ancak burada sonraki dönemlere ait olduğu düşünülen taş duvar yapısının devam etmesi nedeniyle çalışmalar güney cephesinde tekrar başlatılmıştır. Buradaki çalışmalar 1140,88 m kotundan -70 cm derinleştirildiğinde 1140,18 m kotunda, bosajsız taşın bitimine kadar devam etmiştir. Kemer ayaklarında çalışmaların başladığı 1141,88 m kotundan, 1140,18 m kotuna kadar açık kahverengi, iri moloz taşlı toprak dolgunun hiç değişmediği gözlemlenmiştir.

10. kemer ayağının temelinin bulunması bizleri bir önceki 9. kemer ayağı ile bir sonraki 11. kemer ayağının durumunu tespit etmeye yönlendirmiştir. Bunun için çalışmalar 9. ve 11. kemer ayaklarına kadar 1139,53 m kotunda genişletilmiştir. Aynı zamanda 10. kemer ayağının kuzey cephesinde çıkartılan duvar yapısının ne kadar devam ettiği de tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmalar sonucunda açılan kesitte duvar yapısının bölgesel bozulmalarının bulunduğu ancak iki yöne doğru da devam ettiği görülmüştür Bununla birlikte

duvarın bozulduğu noktalarda 1139,58 m kotunda bosajlı taşın devam ettiği tespit edilmiştir. 9. ve 11. kemer ayaklarında yapılan çalışmalarda bosajlı taşın devam ediyor olması nedeniyle kazı çalışmaları 8. kemer ayağına kadar genişletilmiştir. Bu noktadaki çalışmalarımız -80 cm kadar devam etmiş ve 1140,08 m derinliğe inilmiş ve 8. kemer ayağının 9, 10 ve 11. kemer ayağının kuzey cephesinde devam eden duvar yapısının 8. Kemer ayağının batı cephesinde sonlandığı görülmüştür (Resim: 6). 1140,08 m kotunda bosajlı taş devam ederken, açık kahverengi, iri moloz taşlı dolgu toprağın devam ettiği tespit edilmiştir.

Bir diğer derinleştirme çalışması ise 1139,46 m seviyesinde 20. kemer ayağında yapılmış ve burada da taşın bosajsız olduğu tespit edilmiştir. Bosajsız bu taş 1m yüksekliğinde ve 1.40 m genişliğindedir. Devam eden çalışmalarda ise olan bu taşın altında 3 blok taşında daha devam ettiği tespit edilmiştir (Resim: 7). Tespit edilen bloklardan en üsttekinin 1,25 m genişliğinde 60 cm yüksekliğinde tek taştan oluştuğu, altındaki ikinci bloğun 60 cm yüksekliğinde 40 cm genişliğinde 2 taş birleştirilerek oluşturulduğu, en alttakinin ise 1,50 m genişliğinde olduğu görülmüştür. Kazı çalışmaları 1138,16 m kotunda sonlandırılmıştır.

20. kemer ayağında yapılan çalışmalarda toprak yapısının sık sık değiştiği gözlemlenmiştir. Toprak katmanları 1139,46 m seviyesinden itibaren -40 cm (1139,46-1139,06) açık kahverengi dolgu topraktan sonra -20 cm (1139,06-1138,86) sel tabakası, -20 cm (1138,86-1138,66) açık kahverengi dolgu toprak, -5 cm (1138,66-1138,61) sel tabakası, -15 cm (1138,61-1138,46) açık kahverengi dolgu toprak, -15 cm (1138,46-1138,31) koyu kahverengi kil içerikli toprak, -15 cm (1138,31-1138,16) sel tabakası olarak ölçülmüştür.

Su kemerlerinin (kemer ayaklarının) tabanını tespit etmek için başlatılan kazı çalışmaları kemer ayaklarının farklı kotlarda başladığını ortaya koymuştur. Bu da kemerlerin inşa edildiği arazinin düz bir kotta olmadığını engebeli bir yapıya sahip olduğunu, bir düzeltme yapılmadığını veya bilinçli olarak farklı kotlardan kemer ayaklarının başlatıldığını ortaya koymaktadır. Sonuçta her bir kemerin farklı bir yüksekliğe sahip olduğunu, esas kot farkının ise kemerin üst kısmında ortadan kaldırıldığını ortaya koymaktadır.

3. KİLİSE ALANI KAZI ÇALIŞMALARI

2024 kazı sezonunda daha önceki kazı sezonlarında kuzey kesiminin kazısı yapılan 5x5 metre ölçülerindeki N16/33 açmasının güney tarafında çalışma planlanmıştır. Açmanın temizliği ve kot ölçümleri yapıldıktan sonra dolgu toprağın atılması için kazı çalışmaları başlamıştır (Resim: 8). Çalışmalar esnasında yaklaşık 30cm'lik bir dolgu toprak kazılmış olup eser miktarda sırlı-sırsız amorf seramik parçaları ile modern metal cürüfları ele geçmiştir.

Açmanın güneybatı köşesinde 33 cm kalınlığında, kuzeye doğru 340 cm devam eden, duvar sırası olduğu düşünülen bir taş sırası tespit edilmiştir. Açmanın güneydoğu köşesinde ise 50 cm kalınlığında, kuzeye doğru 120 cm devam eden bir taş sırası açığa çıkarılmıştır. Taş sırasının Türk Dönemi'ne ait duvar yapısı olduğu düşünülmektedir. Çalışmalar esnasında metal, kemik, kiremit, sırlı-sırsız seramik parçaları bulunmuştur. Buradaki tüm

çalışmalar tamamlandıktan sonra 1146,00 m kotunda seviye düzlenmiştir. Daha sonra kazı çalışmaları 1145,65 kotuna kadar sürdürülmüş olup bu seviyede açık kahverengi, iri taşlı dolgu toprağın devam ettiği gözlemlenmiştir. Çalışmalar esnasında Türk Dönemi'ne ait şekilsiz taşlardan düzensiz olarak yapılmış zemin döşemesine rastlanılmıştır. Döşeme, açmanın güneydoğu köşesinde, güney kesitten kuzeye doğru 135 cm, doğu kesitten batıya doğru 40 cm devam etmektedir.

N16/33 karelajının güney tarafında sürdürülen çalışmalar sırasında ise yoğun olarak moloz taş yığını ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca güneybatı köşeden güney-kuzey doğrultusunda devam eden duvar sırasının hemen yanında duvara paralel giden 30 cm genişliğinde taş sırası tespit edilmiştir (Resim: 9). Kazı çalışmaları sırasında sırlı-sırsız çok sayıda seramik parçası, kemik parçaları ve bir adet geometrik bezemeli seramik parçası bulunmuştur.

Aynı karelajın hemen doğusunda bulunan N16/34 açmasında başlatılan kazı çalışmalarında ise açık kahverengi iri taşlı toprak yapısıyla karşılaşılmıştır. N16/33 ile N16/34 karelajı arasında kalan dairesel planlı, 250 cm çapında yapının içerisi temizlenmiş ve tabanında zemin döşemesi eksiksiz olarak çıkmıştır (Resim: 10). Yeni seviye açılarak sürdürülen çalışmalarda açık kahverengi bol, iri taşlı toprak yapısının devam ettiği görülmüştür. Bir önceki seviyede tespit edilen taşların yuvarlak planlı yapıya ait oldukları görülmüş ve bu yuvarlak planlı yapının kenar duvarlarının açığa çıkartılmasına devam edilmiştir. Açmanın güney yarısında karelajın ortasından geçen kilise duvarından hemen sonra başlayarak doğu kesitine doğru 170 cm devam eden Türk Dönemi'ne ait başka bir duvar sırası tespit edilmiştir. Açmanın güney kesitinden başlayarak kuzeye doğru 115 cm, doğu kesitten başlayarak batıya doğru 190 cm ölçülerinde, ortalama 20 cm kalınlığında kesme taşlarla çevrelenmiş bir alan daha tespit edilmiştir (Resim: 11). Çalışma neticesinde burasının mezarlık olabileceği değerlendirilmiş ve antropologlara bırakılmak üzere çalışmalar -50 cm inildikten sonra bırakılmıştır.

Kilisedeki bir diğer kazı çalışması ise N16/35 karelajında gerçekleştirilmiştir. Bu karelaj kilise duvarını iki bölgeye ayırmaktadır. Kuzeyde kalan bölge kilisenin iç kısmına denk gelmekte ve önceki sezonlarda kazı çalışmaları yapılarak kilise zeminine ulaşılmıştır. Güneyde kalan batı kesiti 170 cm, güney kesiti 500 cm, doğu kesiti 80 cm uzunluğunda olan ve kuzey hattını 520 cm uzunluğunda kilise duvarı oluşturan bölüm için kazı çalışmalarına başlanmıştır. Açma sınırları belirlendikten sonra 1146,50 m kotunda seviyesi eşitlenen karelaj araştırmalara hazır hale getirilmiştir. Çalışmalar sırasında 26 cm derinliğe inilmiş, doğu kesitten 120 cm, güney kesitten 45 cm içeride başlayıp doğu kesite doğru devam eden bir iskelet bulunmuştur. Özensiz bir şekilde yerleştirilmiş iskeletin baş kısmı devam eden kazı çalışmaları sırasında doğu kesitten 335 cm, güney kesitten 45 cm içeride; ayak kısımları ise doğu kesitten 15 cm, güney kesitten 35 cm içeride tespit edilmiştir (Resim: 12). Kontrollü bir şekilde topraktan arındırılıp belgelenecek iskelet, antropologların incelemeleri için toplanarak kazı evinde bulunan laboratuvara getirilmiştir. İskeletin üzerinde yattığı taş muhtemelen daha sonraki dönemlerde yapılan yapılar nedeniyle kırılmış ve

baş ve gövde kısmının altında kalan bölümü yukarı kalkmıştır. Yapılan incelemelerde altında bir iskeletin daha yattığı tespit edilmiş ve çalışmalar antropologlara devredilmek üzere 1145.15 m seviyesinde sonlandırılmıştır. Çalışmalar esnasında zemin veya duvar kaplaması olduğu düşünülen mermer parçalar, çatı kiremidi parçaları ve sırlı-sırsız amorf seramik parçaları ele geçmiştir.

Kilisede aynı zamanda N16/46, N16/47 ve N16/48 karelajlarında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar esnasında N16/35 açmasının doğu kesitinde görülen taş duvar sırasının N16/46 açmasının batı kesitinde de devam ettiği gözlemlenmiştir. Duvar temizlenip açığa çıkartıldıktan sonra Türk Dönemi duvar yapısı olduğu anlaşılmıştır. 90 cm kalınlığında olan bu duvar kuzey-güney yönünde 430 cm uzunluğa sahiptir. 44 cm kadar derinleştirilen kazı çalışmalarında çok sayıda sırlı-sırsız amorf seramik parçaları, çeşitli hayvan kemikleri, çatı kiremitleri, mermer döşeme parçaları, cam kulp ve bilezik parçaları ele geçmiştir.

N16/47 karelajının büyük bölümü daha önceki sezonlarda açılmıştı. Kazılan karelaj, kuzey güney doğrultusunda 460 cm, doğu batı doğrultusunda 310 cm genişlikte bir alanı kapsamaktadır. Çalışmalar sırasında açmanın batı kesitinde yarısı N16/46 açmasında devam eden ve kesiti çapraz kesen Türk Dönemi taş duvar yapısı tespit edilmiştir. Batı kesitin 185 cm içerisinde, 95 cm kalınlığında, kilisenin güney duvarından başlayarak güneye doğru 150 cm devam eden bağımsız bir duvar sırası da çalışmalar sırasında tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları sırasında mezar olduğu düşünülen taşla çevrili bir alan tespit edilmiştir (Resim: 13).

Mezar üzerini örten toprak açıldıktan sonra biri yetişkin, diğeri çocuk olduğu düşünülen iki ayrı bireye ait iskelet kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Ele geçen iki kafatasından biri sağlamken diğerrinin ön tarafı tahrip olmuştur. Yetişkin birey sırt üstü yatar pozisyonda, sol eli göbeğinde, sağ eli sağ omuza bükülü olarak (İsa'nın Pantokrator duruşunu andırır bir halde) bulunmuştur. Çocuk iskeleti ise yetişkin iskeletin bacakları arasındadır. Mezar tonozlu yapı çatısının 17 cm içerisinde, 1145,26 m kotuna kadar inmektedir. Mezar içerisinde iki adet korozyona uğramış yuvarlak metal nesne, sivri hayvan dişleri, tessera, cam parçaları ve mermer parçası bulunmuştur.

4. VAFTİZHANE ALANI KAZI ÇALIŞMALARI

Antik yerleşmenin kuzeyinde yer alan höyük üzerindeki vaftizhanenin zemin döşemeleri ve mozaiklerinin ortaya çıkarılması için öncelikle alan belirleme işlemi gerçekleştirilmiş ve devamında yapının zeminini kaplayan otlar temizlenmiştir. Zemin döşemelerinin ve mozaiklerin ortaya çıkarılması için uygun alanlar belirlendikten sonra İtalyan kazı ekibinin çalıştığı dönemde doldurulan dolgu toprağın kaldırılma çalışmalarına başlanmıştır.

Çalışmalara vaftizhanenin güneydoğu bölümünden başlanmış olup güneydoğu bölümünden kaldırılan kum ile karışık dolgu toprağın altından mozaiklerin korunması için üzerine örtülen elyaf çıktığı tespit edilmiştir. Elyaf kaldırıldıktan sonra güneydoğu bölümünün doğu ucunun *Opus Sectile* zemin döşemesi ortaya çıkmıştır (Resim: 14).

Çalışmalar vaftizhanenin kuzey bölümüne, orta nef doğru ilerletilmiştir. Öncelikle orta nef bölümünde yer alan vaftiz teknesinin çevresinde yer alan kumlar ve dolgu toprak kaldırılmış ve dolgu toprağın altından harçlı bir tabakanın geldiği gözlemlenmiştir. Bu bölümün de orijinalinde *Opus Sectile* ile kaplı olduğu düşünülmektedir, muhtemelen geç dönem yapılaşmaları sırasında burası tahrip edilmiştir. Vaftiz teknesinin doğu bölümünde yapılan toprak kaldırma çalışmaları sırasında 50x40 cm ölçülerinde *Opus Sectile* zemin döşemesine rastlanmış olup, çevresinde harçlı tabakanın devam ettiği görülmektedir. Bu bölümün de olasılıkla geç dönem yapılaşmaları sırasında tahrip edildiği anlaşılmaktadır.

Vaftizhane yapısının giriş bölümünde, güneybatı ucunda yapılan çalışmalarda yeniden elyafa rastlanmış, elyafın üzerinde yer alan kum ve dolgu toprak kaldırıldıktan sonra bu bölümde ise mozaik olduğu tespit edilmiştir (Resim: 15). Fırça yardımı ile üzeri temizlenen mozaiklerin büyük oranda tahrip olduğu, günümüze ulaşan bölümlerinde üç madalyon, aslan ve ceylan mücadelesi, horoz ve güvercin tasvirlerini olduğu görülmüştür. Mozaığın üzeri yeni bir örtü ile daha sonra temizlenmek üzere tekrar kapatılmıştır.

Vaftizhanenin güneydoğu bölümünde devam den kazı çalışmalarında güney duvarının 4 metre önünde zemin döşemesinden kalan harçlı tabaka içerisinde döşeme kiremidi ve künk parçası ele geçmiştir. Künk uzunluğu 42 cm olarak ölçülmüştür. Künk çevresinden, harçlı toprak tabakası ile yanmış odun parçaları ele geçmiştir. Ardından çalışmalar vaftizhanenin kuzeyine, orta nef bölümüne doğru ilerlemiş orta nefi, güney neften ayıran duvarın temeli ortaya çıkarılmıştır. Çalışmalar sırasında harçlı toprak yapısı içerisinde dağılmış halde *Opus Sectile* zemin döşemesi parçaları ele geçmiştir. Daha sonra vaftizhanenin apsis bölümünde İtalyan kazılarında doldurulan kum ve dolgu toprak kaldırma çalışmaları yapılmış apsis bölümünün kuzey kenarından dolgu toprak kaldırma çalışmalarına başlanmıştır. Apsisin dış duvarları ortaya çıkarılmış ve bu duvarların mevcut durumu belgelenmiştir. Dış duvarların açığa çıkarılması, yapı hakkında daha fazla bilgi edinmemize ve yapısal değerlendirmeler yapmamıza olanak sağlamıştır. Duvarın temeli, yapının orijinal mimari özelliklerini anlamamıza yardımcı olacak önemli ipuçları sunmuştur. Apsis bölümünde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında, muhtemelen Selçuklu veya Osmanlı dönemi yerleşimi sırasında yerleştirilen üç adet pithos tespit edilmiştir. Ayrıca alandan gelen dolgu toprak içerisinde 2 adet metal parçası, 1 adet sırlı seramik kaide parçası, *Opus Sectile* zemin döşemesi parçaları, tesseralar ve amorf nitelikte seramik parçaları ele geçmiştir.

Vaftizhane yapısının orijinal zeminini ortaya çıkarmaya yönelik gerçekleştirilen kazı çalışmalarına apsis bölümünün kuzey kısmından devam edilmiş, apsisin iç duvar sınırları ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Yaklaşık 20 cm dolgu toprağın altında harçlı bir tabaka tespit edilmiştir. Kuzey duvarına yakın dolgu toprak içerisinde çok sayıda tessera bulunduğu gözlemlenmiştir. Çalışmalar, apsisin kuzey duvarından güneydoğuya doğru ilerledikçe, tessera yoğunluğunun azaldığı görülmüştür. Bu alandaki dolgu toprak içinde az sayıda tessera, amorf seramik parçaları, bir adet künk, mermer parçaları ve *Opus Sectile* zemin döşemesi parçaları ele geçmiştir. Apsis bölümünün iç duvarlarının kenarındaki dolgu toprak kaldırılarak, duvar temelleri tamamen ortaya çıkarılmıştır.

In situ durumdaki vaftiz havuzunun etrafında yer alan kum dolgusu kaldırıldıktan sonra vaftiz havuzunun çevresinin harç tabakası ile çevrili olduğu görülmüştür. Bu durum, vaftiz havuzunun orijinal inşasında harç kullanılarak sağlamlaştırıldığını göstermektedir. Vaftiz havuzunun batı kısmında devam eden çalışmalarda ise dolgu kum içinde dağınık halde mermer parçaları ve kırık *Opus Sectile* zemin döşeme parçaları bulunmuştur. Bu buluntular, yapının çeşitli dönemlerde onarımlar geçirdiğini veya farklı malzemeler kullanılarak yeniden düzenlendiğini göstermektedir. Ayrıca, dolgu kum tabakasının altında bir harç tabakasının bulunması, bu alanın da orijinal yapının bir parçası olduğunu ve zaman içinde çeşitli dolgu malzemeleri ile kaplandığını düşündürmektedir. Gelecek sezon kazı çalışmalarına devam etmek üzere kilise ve vaftizhanede bulunan mozaik döşeme ve *opus sectile* zemin döşemesi kış şartlarında olumsuz hava koşullarına uygun şekilde, koruma altına alınarak kapatılmıştır.

5. DEPO ÇALIŞMALARI

2024 yılı kazı sezonunda Tyana kazı evi etütlük eser deposunda 2024 yılı çalışmalarında ele geçen buluntuların temizlenmesi, tasnifi ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca önceki kazı sezonlarında temizlenip, dönemsel tasnifi yapılmış seramiklerin çizim ve fotoğraflanmasına devam edilmiştir.

2024 depo çalışmaları içerisinde önemli bir etkinlik ise 2002-2022 yılı arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait cam buluntuların tasnifi, çizimi ve fotoğraflanmasıydı. Cam buluntular Geç Roma, Erken Bizans, Orta Bizans ve Selçuklu Dönemi olarak tasnif edilmiştir. Camların tasnifinde yapım teknikleri ve bezeme özellikleri de dikkate alınmış, daha sonra gruplandırılmışlardır. Gruplandırma işleminden sonra camların çizimine geçilmiş, ağız, kaide ve gövde parçası çizilen camların, taşlar için kullanılan Munsell kataloğu yardımıyla renkleri tespit edilmiştir. Daha sonra çizilen Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait cam buluntuları fotoğraflanarak rafa kaldırılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde Tyana kazı evi deposunda toplamda 673 adet cam parçası çizilmiştir. El çizimi tamamlanan camların tümünün dijital ortama aktarılarak kazı evi arşivine kaydedilmesi hedeflenmektedir.

Bir diğer önemli etkinlik ise Tyana Antik Kenti'nde 2023 yılı içerisinde çalışmasına başlanan, 1941- 2022 yılları arasında yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda Niğde Müzesi'ne taşınmış olan Tyana Antik Kenti ve çevresine ait etütlük ve envanterlik eserler yüksek lisans tezi kapsamında Niğde Müzesi'nde çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda Niğde Müzesi'nde Neolitik Dönemden başlayıp Tunç çağı, Demir Çağı, Roma Dönemi, Bizans Dönemi ve Selçuklu Dönemlerine ait toplamda 300 adet eserin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu eserlerin de tasnifi ve belgelemesi yapılmış olup dijital ortama aktarılarak Tyana Antik Kenti kazı arşivinde bulundurulması hedeflenmektedir.

EKLER

Resim 1: Geleceğe Miras Projesi Kapsamında su kemerlerinde yürütülen kazılar. A Açması: 2,3 ve 4. Kemer ayaklarında yapılan sondaj kazısı. B Açması: 21 kemer ayağında yürütülen kazı çalışmalarının yapıldığı açma.

Resim 2: 2, 3 ve 4. Kemer ayaklarında yürütülen çalışmalardan. Sel tabakası.

Resim 3: 2. Kemer ayağı bosajsız taş.

Resim 4. Geleceğe Miras Projesi kapsamında su kemerlerinde yapılan kazılar.

Resim 5: 10. Kemer ayağı kuzey cephesi ve kemer ayağına bitişik duvar yapısı.

Resim 6: 8. Kemer ayağında duvar sırasının bitişi ve 1140,08 kotunda devam eden bosajlı taş.

Resim 7: 20. Kemer ayağında devam eden bosajsız blok taşlar.

Resim 8: Kilise. N16/33 açmasının güney taraftan görünüşü.

Resim 9: Kilise. N16/33 karelejının kuzey tarafında devam eden duvar.

Resim 10: Kilise. N16/33 ile N16/34 karelağı arasında kalan dairesel planlı yapı.

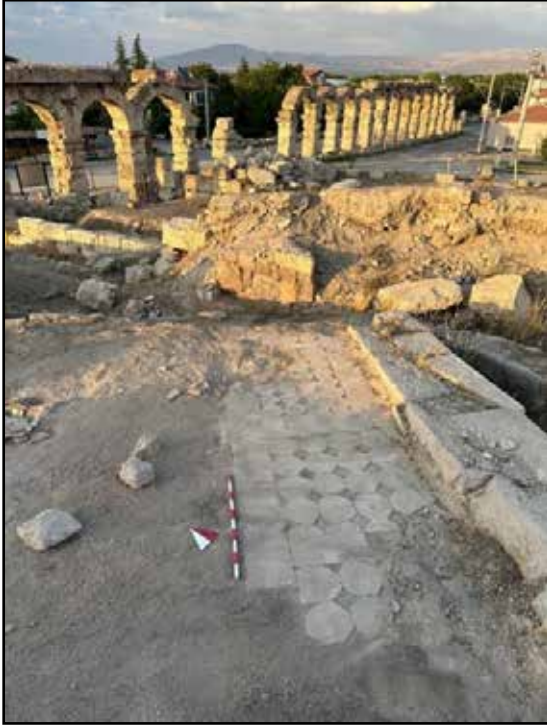
Resim 11: Kilise. N16/33 ile N16/34 karelağları arasında tespit edilen dikdörtgen alan.

Resim 12: Kilise. N16/35 karelajında bulunan iskelet.

Resim 13: Kilise. N16/46 karelajında açığa çıkartılan mezar.

Resim 14: Vafizhane. Opus sectile.

Resim 15: Vafizhane. Güneybatı köşede açığa çıkartılan mozaik.

ALANYA KALESİ 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Osman ERAVŞAR*

Mustafa YILDIZLI

Sibel YARAR

Feray KORUCU-YAĞIZ

Sadık GÖKÇE

Sinan DURNA

Sercan KEYKUBATLI

Alanya Kalesi 2024 yılı kazı çalışmaları, 11 Mart 2024 ile 17 Aralık 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2024 yılı kazı çalışmaları Orta Surlarda yer alan yapıların yanı sıra Ehmedek Bölgesinde ve Kızıl Kulede yapılmıştır. (Harita: 1). Tersane önünde su altı yüzey araştırması ve konservasyon uygulamaları da diğer faaliyetlerdir. 2024 yılı kazı çalışmaları Geleceğe Miras projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Sezon içindeki çalışmalarda 33 işçi, üç uzman, 12 ekip üyesi ve Alanya Belediyesinden temin edilen dört işçi görev almıştır.

KAZI ÇALIŞMALARI

2024 yılı kazı çalışmaları Geleceğe Miras Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Proje kazı ve basit onarım çalışmalarını kapsamaktadır. Bu doğrultuda Orta Surlarda, Ehmedek Bölgesinde ve Kızıl Kule bölgesinde çalışma planlanmıştır.

Orta Surlar Kazı Çalışmaları

Ehmedek ile iç kale arasında yer alan orta surlara bağlı çok sayıda kule bulunmaktadır. Kalenin vaziyet planında kulelere numaralandırma yapılmış ve numaralandırmanın iç kaledeki kulelerden başladığı görülmüştür. 2024 yılı kazı çalışmalarında 8, 9 ve 11 numara-

* Prof. Dr. Osman ERAVŞAR, Akdeniz Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, eravsar@yahoo.com Orcid no: 0000-0003-1501-5232.

Dr. Mustafa YILDIZLI, yildizlimustafa46@gmail.com, Orcid no: 0000-0002-2734-9507.

Dr. Sibel YARAR, syazar32@hotmail.com, Orcid no: 0000-0002-0841-3374.

Dr. Öğr. Üyesi Feray KORUCU-YAĞIZ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, feray.korucu@medeniyet.edu.tr, Orcid no: 0000-0003-2208-7330.

Sadık GÖKÇE, Alanya Müzesi, Sanat Tarihi, Antalya/TÜRKİYE, gokcesadikk@gmail.com, Orcid no:

Sercan KEYKUBATLI, Alanya Müzesi, Uzman Sanat Tarihi, Antalya/TÜRKİYE, sercankeykubatli@gmail.com, Orcid no:0000-0003-4445-7240

Sinan DURNA, Alanya Müzesi, Arkeolog, Antalya/TÜRKİYE, sinan.durna@ktb.gov.tr, Orcid no: 0000-0002-1681-4258.

ralı kulelerin iç kısmı ve çevreleri kazılmıştır. Bu alanlar iç kale ile Ehmedek arasındaki ziyaretçi gezi güzergâhları üzerinde yer almaktadır. Kulelerin kazısı yapılarak kalenin savunma ve gözetleme amaçlı kullanılan yapılarının daha korunaklı hale getirilmesi ve gezi güzergâhına eklenmesi amaçlanmıştır. Orta surlardaki kule kazılarının dışında, yine bu bölgede bulunan bazilikal yapı, kilise ve Süleymaniye Camisi çevresinde de kazı çalışmaları yapılmıştır.

8 Numaralı Kule

Sekiz numaralı kulede kazı ve çevre düzenleme çalışması yapılmıştır (Resim: 9). Moloz taş örgülü kulede yer yer tuğla da kullanılmıştır. Orta surla bitişik yapılan kule savunma ve gözetleme amaçlı yapılmıştır. Kulenin giriş bölümü düz yüzeyliken, diğer üç yüzü yarım daire şeklindedir. Bu tip kuleler plan olarak, at nalını anımsatmaktadır. Kulenin üst örtüsü mevcut değildir. Üst örtü seviyesindeki pandantif geçişi sayesinde, kubbe ile örtülü olabileceği düşünülmektedir. Kulenin iç ölçüleri 5.35 x 6.15 m'dir. Doğu cephe duvarında sivri kemerli bir niş, niş içinde dikdörtgen küçük bir açıklık bulunmaktadır. Güney cephede bir pencere, batı cephede ise iki açıklık bulunmaktadır. Batı cephedeki açıklıklar sonradan açılmıştır.

Kule içinde yapılan çalışmalarda 2.00 m derinliğe kadar inilmiştir ve zemine ulaşılmıştır. Zeminin harç ile kaplandığı tespit edilmiştir. Ancak çoğu bölümün tahribata uğradığı görülmüştür. Bu kulenin çevresinde ve önünde de çevre düzenleme çalışmaları yapılmıştır ve ardından buradaki çalışmalar son bulmuştur.

Çalışmalarda 2 adet sikke, 1 adet havan (dibek), bronz objeler, metal objeler, metal çiviler, sırlı ve sırsız seramik parçaları ele geçmiştir.

9 Numaralı Kule ve Çevresinde Kazı Çalışması

Orta Surlar Araştırma kazısının bir alanı da bazilika yapısının kuzeybatı duvarı ile bağlantısı olan dokuz numaralı kuledir. Bu kulenin hem çevre düzenlemesi hem de kazısı yapılmıştır. Dikdörtgen planlı, kaba yonu taş malzeme ile yer yer tuğla duvar örgülü dikdörtgen formlu kule ve burayla ilişkili üç farklı odalı mekândan oluşmaktadır.

Hisariçi mah. Kıvrım mevkii 323 ada 9 ve 10 parsel gözetleme kulesi alanı olarak geçmektedir. 9 numaralı kulenin girişi yapının kuzeybatısında yer almaktadır. Kulenin içten ölçüleri 5.52 mX 6.96 m'dir. Kulede kapı girişi haricinde üç açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıkların kenarlarında tahribatlar görülmüştür. Kulenin üzeri tonoz örtülüdür. Dam kısmı düzdür ve üzerinde farklı seviyelerde üç aydınlatma açıklığı bulunmaktadır.

Kulenin bitişiğindeki mekân, 14.60 m uzunluğa ve 6.30 m genişliğe sahiptir. Yapıda moloz taş örgü kullanılmıştır. Yapıyı üç odaya bölen ara duvarlarda harç kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Yapının kuzey duvarı orta sur duvarının uzantısıdır. Bu bölümün Cumhuriyet döneminde konut olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Dokuz numaralı kule çevresindeki kazı çalışmalarında öncelikle kulenin batısında yer alan üç odalı mekânın kazısı yapılmıştır (Resim: 11-12). Odalar numaralandırılmıştır ve çalışmalarda kayıtlar numaralara göre yapılmıştır. İki numaralı odada kireç ocağı tespit edilmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde ise bu bölümün konut olarak kullanıldığı yapıda ele geçen buluntulardan anlaşılmıştır. Ayrıca bu bölümün konut olarak kullanmadığı dönemde de atık alanına dönüştüğünü molozlar arasında tespit edilen modern buluntular ve replik buluntulardan anlaşılmaktadır. Buluntuların yakın döneme ait olduğu, bir dönem çömlekçi atölyesi olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Yapının kuzey dış cephesinde de kazı yapılmıştır. Bu bölümün uzunluğu 14.40 m, en dar yeri 80 cm, en geniş yeri ise 2.75 m'yi bulmaktadır.

Dokuz numaralı kule çevresindeki çalışmaların tamamlanmasından sonra kule içinde çalışmalar yapılmış ve kulenin iç bölümü temizlenmiştir. Kule içinde -5.35 m derinliğe kadar inilmiştir. Kule 5.52 m X6.96 m' ölçülerinde dikdörtgen plandadır. Kulenin içinde moloz taş yığını yoğun olarak bulunuyordu. Yaklaşık 4.50 m moloz yığın ile karşılaşmış ve bu yığın kaldırıldıktan sonra kültür katmanını kazılabilmektedir. Bu tabakanın da arkeolojik buluntu açısından zayıf olduğu görülmüştür.

Kule içindeki çalışmalar sırasında metal objeler, bronz objeler, bir adet Osmanlı sikkesi, bir adet Kutsal Roma Cermen sikkesi (Habsburg Hanedanı, I. Leopold, 1700), metal halkalar, metal çiviler, Avrupa porselenleri ve seramik parçaları ele geçmiştir.

11 Numaralı Kule

Orta surlarda Hisariçi Mahallesi, 312 ada ve 7 parselde kayıtlı yapı, dikdörtgen planlı, moloz taş örgülü ve kireç harçla inşa edilmiştir. Kulenin duvarlarında yer yer tuğla ve antik çağa ait mimari blokların kullanıldığı da görülmüştür. Kulenin girişi kuzeydedir. Kapı üzerinde Roma dönemine tarihlenen figürlü bir friz parçası yerleştirilmiştir. Kulenin içten ölçüleri: 7.00 x 7.26 m'dir. Kuzey cephede kemerli bir açıklık ve bu açıklığın üzerinde pencere bulunmaktadır. Yapının doğu cephesinde de kemerli açıklık ve kuzeydoğu köşesinde dikdörtgen açıklık görülmüştür. Bu açıklıklar kısmen moloz taşlarla doldurularak kapatılmaya çalışılmıştır. Kulenin çatı kısmı ise tamamen tahrip olmuştur.

Kule içinde 7.00 x 7.26 m'lik alanın kazısı yapılmış ve 1.40 m derinliğe inildiğinde zemine ulaşılmıştır. Zeminin harçlı olduğu güneybatı köşedeki zemin kalıntısından anlaşılmıştır. Kazı çalışmalarının sonucunda alanın arkeolojik küçük buluntu yönünden zayıf olduğu görülmüştür.

11 numaralı kulenin kuzeyinde yer alan giriş kapısı önünde doğu-batı doğrultulu çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu alanda sur duvarı takibi yapılmış ve kulenin doğu bölümünde yer alan sur duvarına kadar kazı gerçekleştirilmiştir. Kulenin doğusunda yer alan sarnıç ile kuzeyinde yer alan sur duvarını dik kesen orta surlar bölümünde tahribatın yoğun olduğu, kazı çalışması sonucunda tespit edilmiştir. Kule etrafında çevre düzenlemesi de yapılmış

ve buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır (Resim: 13-14). Kuledeki çalışmalar sırasında metal objeler, bronz objeler, metal çiviler ve seramik parçaları ele geçmiştir.

Bazilikal Yapı Kazısı

Hisariçi Mahallesi, Uzunyol Mevkii, 323 ada 2 ve 3 parseller içerisinde yer alan yapıda kazı çalışması yapılmıştır. Bu alanda kare planlı yapının niteliğinin ne olduğunun anlaşılması amacıyla çalışma planlanmıştır. Orta Surlar üzerine yerleştirilmiş ve surlardan farklı olan mimarisinin anlaşılması amacıyla kazılara başlanılmıştır.

Yapının iki odasında çalışma yapılmış ve bunlar sırasıyla bir ve iki numaralı mekân olarak adlandırılmıştır. Ayrıca yapının doğu dış cephesinde de çalışma yapılmış ve alanda genel temizlik yapıldıktan sonra çalışma sonlandırılmıştır.

I Numaralı Mekân

Bir numaralı mekânın kazısına 2023 yılında başlanılmış ve çalışmalara 2024 yılında da devam edilmiştir (Resim: 1-2). Bu alanda kültür toprağının niteliğine göre üç farklı tabaka tespit edilmiştir. Birinci tabaka gri toprak, ikinci tabaka beyaz-sarı toprak ve çakıl, üçüncü tabaka ise sarı topraktan oluşmaktadır. Birinci tabakada yoğun ağaç kökleri bulunmakta ve kültür katmanı olmayan gri topraktan oluşmaktadır. Bu tabakada kültürel buluntulara rastlanılmamıştır. İkinci tabakada ise kültürel buluntuya çok az rastlanılmakta ve bu katman çakıllı topraktan oluşmaktadır. Üçüncü tabaka ana kayaya yakın olan son bölüm olup, burada seramik parçalarına ve metal buluntularına rastlanılmıştır.

Bir numaralı mekânda üç oda tespit edilmiştir. 2023 yılında ilk ve ikinci odanın bir kısmı kazılmıştır. 2024 yılı kazı çalışmasında ise ikinci ve üçüncü odanın kazısı yapılmıştır. Bu mekânda yapılan çalışmalarda odaların ana kayanın yükseltisinden dolayı farklı zemin yükseltisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bir numaralı mekânın zeminin ana kayanın üzerine oturtulduğu ve ana kayanın seviyesinin eşit olmadığı ve araların toprakla doldurulduğu görülmüştür. Bir numaralı mekânın orijinalde tek açıklık olduğu ve geç dönemde üç odaya bölündüğü duvar örgüsünden anlaşılmıştır.

Bir numaralı mekânda en batı uçta yer alan üçüncü odada çalışmalar gerçekleştirilmiş ve burada kültür katmanı tespit edilmiş olup, buluntu yoğunluğunun arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca yapının güney duvarına yakın bölümde geç döneme ait kireç ocağına rastlanılmıştır. Bir numaralı mekânda yapının batı duvarına ulaşıldıktan sonra çalışmalar tamamlanmıştır. Çalışmalarda çok sayıda metal obje, metal çivi, bronz obje, hayvan kemikleri ve seramik parçaları ele geçmiştir.

II Numaralı Mekân

İki numaralı mekânda çalışmalar öncelikle bitki temizliği ile başlamış, ardından yüzeyde yer alan molozun kaldırılması işlemiyle devam etmiştir (Resim: 3-4). Bu mekânda

çalışmalar doğudan batıya doğru gerçekleştirilmiştir. Bu odada öncelikle kültür katmanı olmayan bölümün kazısı yapılmıştır. Alanda yoğun şekilde moloz taş yığını ile karşılaşmış ve bunların duvarlarda kullanıldığı düşünülmüştür. Kazılan alanın yüksekliği moloz taş yığının oluşturduğu yükseklikten dolayı 220 cm'ye kadar ulaşmıştır. İki numaralı mekânın kazısı yapıldıktan sonra alanın genel ölçüsü alınmıştır. Bu alanın uzunluğu 14.80 m ve genişliği 6.60 m'dir.

İki numaralı mekânın batı duvarında ahşap küçük bir kemerli alana rastlanılmıştır ve bu kemerli nişin kapatıldığı anlaşılmıştır. Bu niş 116 cm genişliğe ve 85 cm yüksekliğe sahiptir. İki numaralı mekânın güney duvarında üç açıklık (pencere veya niş) bulunmaktadır. Ancak bu açıklıkların moloz taş ile kapatıldığı görülmüştür. Bu açıklıkların ölçülerinin eşit olduğu düşünülmektedir fakat tahribattan dolayı ölçüleri farklılık göstermektedir. Güneybatı köşedeki açıklık mimari özgünlüğünü daha iyi korumuştur. Doğudan batıya doğru açıklıkları sıraladığımızda birinci açıklığın ölçüleri 155cm x 123 cm; ikinci açıklık 150 cm x 122 cm ve üçüncü açıklık 155 cm x 98 cm'dir. Yapının beden duvarında ahşap hatılın izi dört yanda da boydan boya izlenebilmektedir. Bu ahşap hatılın genişliği 10 cm ile 12 cm arasında değişkenlik göstermektedir. Bu ahşap hatılların yapıya esneklik ve dayanıklılık kattığı düşünülmektedir. Çalışmalarda çok sayıda nal, lüle, metal obje, metal çivi, bronz obje, hayvan kemikleri, cam parçaları ve seramik parçaları ele geçmiştir.

Bazilika Yapısı Doğu Dış Cephe

Bazilika yapısının doğu dış cephesinde çevre düzenlemek amaçlı kazı çalışması planlanmıştır (Resim: 5). Bu doğrultuda çalışma gerçekleştirilmiştir (Resim: 6). Çalışmalarda 90 cm derinliğe kadar inilmiş ve zemine ulaşılmıştır. Buradaki zeminin I numaralı mekânın zemin seviyesi ile eşit olduğu tespit edilmiştir. Doğu dış cephede çalışmalar I ve II numaralı mekânın önünde yapılmıştır. Yapının yüzeyinde moloz taş, zemine yakın bölümde ise sert toprak katmanı ile karşılaşmıştır. Doğu dış cephe önünde çevre duvarı bulunmaktadır. Bu duvar ile doğu dış cephe duvarının en dar yeri (güney) 2.61 m, en geniş yeri (kuzey) ise 6.00 m'dir. Kazı yapılan alanın uzunluğu ise 22.46 m'dir. Doğu dış cephede yer alan bir odanın da kazısı yapılmış, odanın Cumhuriyet döneminde eklendiği anlaşılmıştır. 8.13 m uzunluğa, 2.89 m genişliğe ve 1.80 m yüksekliğe sahip olan odanın kazısı tamamlanmış ve belgelenmiştir.

Bu alandaki çalışmalarda metal obje, metal çivi, bronz obje, nal, cam parçaları, hayvan kemikleri ve seramik parçaları ele geçmiştir. Doğu dış cephenin kazısı tamamlanmış, kuzey dış cephede ise çalışmalar kısmen tamamlanmıştır. Kuzey dış cephede 7.23 m uzunluğunda ve 1.97 m genişliğinde alanın kazısı yapılmıştır (Resim: 8). Çalışmalar sırasında sikke, metal obje, bronz obje, metal çivi, kapı kilit aksamı, porselen parçaları, çini parçaları ve seramik parçaları ele geçmiştir.

Ehmedek Bölgesi Kazı Çalışması

Ehmedek bölgesi yaklaşık olarak 4658 m²'lik bir alanı kaplamakta ve bu alan savunma amaçlı kullanılmıştır. Bu alandaki yapılarda önceki sezonlarda kazı çalışması yapılmıştır. Ancak sur duvarlarının yıkılma tehlikesi bulunduğu için bazı bölümlerinde çalışma yapılamamıştır. 2024 yılı kazı çalışmasında yıkılma tehlikesi bulunmayan alanlarda çalışma planlanmıştır. Bu doğrultuda Ehmedek'in ikinci giriş kapısının doğusunda yer alan yamuk dörtgen bir alanda sur duvarlarıyla çevrili bölümün niteliğinin anlaşılması amacıyla çalışma yapılmıştır (Resim: 15). Bu alanın işlevi tam olarak bilinmemektedir. Yapının kuzeye bakan duvarında aralıklı sıra sıra mazgal açıklıkları bulunmaktadır. Mekânda bu mazgal açıklıklarının kuzey duvarda boydan boya belirli aralıklarla tekrarlandığı görülmüştür. Bu açıklıkların hem savunma hem de aydınlanma amaçlı kullanım gördüğü düşünülmektedir. Alandaki yükseltilerden dolayı üç farklı bölümde çalışma yapılmıştır. İlk olarak birinci ve ikinci mazgal açıklığının önündeki kısımda, ikincisi bu açıklıkların güneyinde ve son olarak da alanın doğusunda Ehmedek suru, Orta sur ve dış surun kesiştiği alanda kazılar gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda ara duvarlar tespit edilmiş olup, bu duvarların moloz taşlarla yapıldığı görülmüştür. Bu moloz taş duvarlardan alanın geç evrelerde savunma haricinde başka amaçlar için kullanım görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Çalışmalarda bir adet fincan zarfı (bronz), sikke (Helenistik, Roma, İslami), çok sayıda lüle parçası, metal obje, metal çivi, bronz obje, hayvan kemikleri, cam parçaları ve seramik parçaları ele geçmiştir.

Kilise Kazısı

Hisariçi Mahallesi'nde, Süleymaniye Camii'nin güneydoğusunda, Kemal Atlı Kültür Evi'nin hemen güneyinde ve tescil harici hazine arazisinde bulunan kilisede kazı çalışması planlanmıştır. Kilise kazısında kamu alanı sınırlı olduğu için sadece bir mekân kazılabılmıştır.

Kilise'nin doğu kısmında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ana kayaya ulaşılmıştır. Çalışma sırasında toprak katmanlarının derinliği, en az 25 cm ve en fazla 1.30 m olarak ölçülmüştür.

Yapının iki katlı olduğu, ahşap kiriş yuvalarından anlaşılmıştır. Alt katın duvarlarının sıvasız olduğu gözlemlenmiştir. İkinci katta bulunan bir nişin iki yanının tuğla ile örüldüğü görülmüştür. Bu katın duvarları sıvalı olup, iklim koşulları ve zamanın etkisiyle yer yer sıvaların döküldüğü tespit edilmiştir. Batı duvarının güney bölümü tahribata uğramış olup yapının doğu duvarı, sur duvarına dayandırılmış ve bu duvar temel seviyesinden itibaren tamamen yıkılmıştır, kalıntıları mevcut değildir.

Bir numaralı mekânın batı duvarının dış cephesinde de kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Bu mekânın zemininin tuğla olduğu tespit edilmiştir ancak tuğla zeminin büyük bölümü tahribata uğramıştır. Bu bölüm, bir numaralı mekâna giriş de sağlamaktadır. Kazısı yapılan alan kilise apsisinin sol yanında kalan ve genel olarak da pastaforium gibi işlevleri

olan mekânlara ait olabileceği düşünülmektedir. Mekânın kazısı tamamlanmış, ancak kilisenin diğer kısımlarının kazı çalışması, alandaki özel mülkiyetten dolayı yapılamamıştır. Çalışmalar sırasında iki adet sikke, bronz obje, metal obje, metal çivi, çini, porselen ve seramik parçaları ele geçmiştir.

Süleymaniye Cami Çevresi Kazı Çalışmaları

2023 yılı kazı sezonunda caminin batısında yer alan hazirede çevre düzenleme ve bitki temizliği yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında yazıtlı bir mimari bloğa rastlanılmış ve kazı sezonu sonuna denk geldiği için buradaki çalışma 2024 yılı kazı sezonuna sarkmıştır. 2024 yılı kazı sezonunda ilk çalışma alanı olan hazirede yazıtlı bloğun etrafı kazılmış ve bir mezarın duvarında devşirme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Öncelikle tespit edilen mezar doğu-batı yönlüdür. Mezarın güneyinde 95 x 200 cm ölçülerinde bir alan belirlenmiş ve burada duvar takibi yapılmış, duvarın sıvalı olduğu ve birçok bölümde sıvanın tahrip olduğu görülmüştür. Mezar 132 cm genişliğe ve 240 cm uzunluğa sahiptir. Üst kısımda daralan bir taş sırası daha görülmekte ve bu bölümdeki taşlarda devşirme bloklardan oluşmaktadır. Taşların yüzeyinde harç kalıntıları görülmektedir. Üst kısımdaki taşların olduğu bölümün ölçüsü ise 90 x 152 cm'dir. Grekçe yazıtlı mimari blok bu sırada tespit edilmiş ve belgelendikten sonra kazı deposuna taşınmıştır. Yazıtlı mimari bloğun bir yüzeyinin de kırık olduğu görülmüş ve bloğun korunan ölçüleri 43 x 16 cm'dir. Yazıtlı mimari bloğun zamana yenik düşmesi ve yüzeyinin aşınması sonucu yazıt yüzeysel olarak seçilebilmektedir. Ayrıca bloğun kırık ve eksik olmasından dolayı yazıtın devamı bilinmemektedir. Devşirme bir parça olduğu için diğer kısımlarını bulmak oldukça zordur. Tespit edilen bölümde [ΟΔΗΜΟΣ] (Odemos) yazıtı yer almaktadır. Yazıtın son satırında bu ifade geçmekte ve üst satırda da yazıt izine rastlanılmıştır. Kırık olduğu için üst satırdaki yazıtlar anlaşılammaktadır. Bu halk meclisini ifade etmekte olup, Helenistik veya Roma döneminde Alanya Kalesi'nde meclis binasının varlığını gösteren önemli bulgudur. Ancak devşirme bir parça olmasından dolayı yapının nerede olduğunu belirtmek güçtür. Kazılan alanda belgeleme çalışmasının ardından mezarın etrafı tekrardan kapatılmıştır. Çalışmalarda az sayıda seramik parçası ele geçmiştir.

Süleymaniye Cami'sinin doğusunda bulunan mekânlarda da kazı çalışması planlanmıştır. Bu doğrultuda Kemal Atlı Kültür evinin batısındaki mekânın kazısı yapılmıştır. Burada üç bölümde çalışma gerçekleştirilmiştir ve bu bölümlere numara verilmiştir.

Bir numaralı mekânın önüne geç dönemde duvar örülmüş ve kuru duvar tekniğinde yapılmıştır. Bu mekânın genel temizliği ve seviye düzenlemesi yapılmış, alanda bulunan ağaçların etrafı moloz duvarla örülmüş ve çevre düzenlemesi tamamlanmıştır.

İki numaralı mekândaki kazı ve çevre düzenlemesi kazı sezonunun sonuna gelinmesinden dolayı yüzeysel gerçekleştirilebilmiştir. Bu alanda kemerli bir açıklık bulunmakta ve burada küçük ölçekli bir çalışma yapılmıştır. Kemerli açıklığın duvarı sarnıca dayanmakta olup sarnıçtaki tahliye kanalı da bu kemerli alanın üst kısmına denk gelmektedir.

Üç numaralı mekân Kemal Atlı Kültür evinin bahçe duvarına kadar uzanmaktadır. Kazı sonucunda ortaya çıkarılan mekânın duvarlarının Kemal Atlı Evinin bahçesine doğru devam ettiği tespit edilmiştir. Bahçe duvarının kuru örgülü moloz taş duvar üzerine yapıldığı görülmüş ve duvarı sağlama almak için hemen önüne bir kuru duvar örülmüştür. Bu mekânın batısında sarnıç yer almaktadır. Ayrıca iki ve üç numaralı mekânlarda ara duvarlar bulunmuş ve bu duvarların sınırları belirlenmiştir. Burada yer alan mekânların işlevi tam olarak bilinmemektedir.

Cami çevresinde bir başka çalışma alanı da Er kapı çevresidir. Er kapı ile cami arasında yer alan mezarlık ve mezarlığın doğusunda yer alan gemi graffitili mekânın üzerinde çalışma yapılmış ve alanın temizliği yapılmıştır. Gemi graffitilerinin yağmur sularından etkilendiği ve yüzeyinin yosun tuttuğu gözlemlenmiştir. Bu durumu engellemek için yapı üzerinde su yolu açılmıştır.

Kızıl Kule (Hendek) Kazı Çalışması

Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17.03.2022 tarih ve 13680 sayılı kararı doğrultusunda, "Alanya Kalesi Surları-Pazar (Kale) Kapısı Arası Yürüyüş Yolu Projesi"nin uygulaması, Alanya Belediyesi tarafından yapılmakta olup, denetimi kazı başkanlığı ve Alanya Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda, Alanya Kalesi 2024 Yılı Kazı Programı'na dahil edilen Kızıl Kule'nin batısında bulunan hendekte kazı çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmalar, Kızıl Kule'nin batısında yer alan ve "perde sur" olarak adlandırılan, iki tarafı sur duvarlarıyla çevrili alanın dışında (kuzeyinde) kalan hendekte yürütülmüştür.

Söz konusu hendek, doğu-batı yönünde eğimi olan, yıllar içinde yağmur suları, toprak, yabancı otlar ve atılan çöplerle kaplanmış bir alanı kapsamaktadır. Kazı yapılan alanın ölçüleri; hendek uzunluğu 122,85 m.ve eni 7,88 m. olarak belirlenmiştir.

Hendek sur duvarının temel izlerine paralel olarak doğu yönünde temizlik faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve yıkılmış olan hendek surunun duvar takibi tamamlanmıştır. Bu süreçte, sağlam olan sur duvarı hizasında bakım ve temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kuzey sur duvarlarının üzerindeki ağaç dalları budanmış ve duvardaki otlar temizlenmiştir. Yıkılmış sur duvarının yanındaki moloz taşlar, kümeler halinde toplanmıştır. Batı ucunda, Tophane Mahallesi'ne çıkan ve üst seviyede kalan alanda da benzer temizlik işlemleri yapılmış ve burada bulunan taşlar da düzenlenmiştir. Çalışma alanının zorluğundan dolayı 2024 yılındaki çalışmalar genel olarak bitki temizliği ve çevre düzenleme şeklinde olmuştur. Alanda yapılacak çalışmalar sonucunda çıkan kazı toprağının alan dışına aktarılabilmesi için öncelikle ulaşım problemi çözülmelidir. Bu yönde çalışmalar üzerine yoğunlaşmış ve buradaki çalışma sonlandırılmıştır.

Selçuklu Hamamı

Selçuklu hamamında öncelikle bitki temizliği yapılmış, ardından ise hamamın soyunmalık bölümünün güneybatı köşesinde, duvar çevresinde kazı yapılmamış, duvarın köşesi açığa çıkarılmıştır. Birinci dönem kazı çalışmalarına ait rapor bulunmadığından, hangi bölümlerde kazı yapıldığı bilinmemektedir. Yapının rölöve planlarının çıkarılmasını sağlamak amacıyla belirsiz olan plan elemanlarının ortaya çıkarılması için kazıya başlanılmıştır. Kazıda mevcut duvarların takibi yapılmış ve duvarın belirli yerlerde devam etmediği görülmüştür. Ancak zeminde kireç ve harç kalıntılarına rastlanılmıştır. Bu bölümde muhtemelen yapının inşaatında harç hazırlanmış olmalıdır. Bir diğer çalışmada ise bitki temizliği yapılmıştır. Çalışmalar sırasında bir adet sikke, metal obje ve seramik parçaları ele geçmiştir.

KIZIL KULE-TERSANE ARASI SU ALTI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Kızıl Kule önünde yer alan antik limanın belgelenmesi, 2015 yılında tespiti yapılmış mendireğin kapsamlı araştırması ve su altı sathında görülebilen kültür varlıklarına dair durumun tespiti, belgeleme ve raporlama işlemi yapmak amacıyla çalışmalara başlanılmıştır. Kızıl kule ile Tersane arasında özellikle kızıl kule önünde yer alan su altı kaya oluşumları incelenerek gözlemler yapılmıştır. Çalışmalar kısa süreli olduğu için nihai sonuçlara ulaşılamamıştır ve gelecek yıl daha kapsamlı araştırma yapmak üzere çalışmalar sonlandırılmıştır. Çalışmalar sırasında bir adet sikke, dört adet kurşun mermi, bir adet ağırlık (amorf durumda) ve 1 adet metal obje bulunmuştur.

DAMLATAŞ, KIRKMERDİVENLER SU ALTI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Kalenin damlataş kısmında yer alan ve kırkmerdivenler olarak adlandırılan bölümün önünde su altı yüzey araştırması yapılmıştır. Deniz kısmında araştırma yapılmış ve herhangi bir kalıntıya rastlanılmamıştır. Ancak sahil kesiminde merdivenlerin olduğu ve buranın kaynak suyuna ulaşım için kullanıldığı düşünülmektedir. 2025 yılı kazı çalışmalarında sahil kesiminde çalışma planlanmaktadır.

KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

2024 yılı konservasyon çalışmalarında sikke, metal obje, bronz obje, cam, lüle, kemik obje ve seramikler üzerinde temizlik ve koruma işlemi yapılmıştır. Özellikle 47 adet sikkenin yüzeyindeki toprak ve korozyon tabakasını temizlemek için kimyasal yöntem kullanılmıştır. Kimyasal temizliğin ardından yüzeylerindeki korozyon tabakasının mekânîk temizliği yapılmıştır. Kimyasal ve mekânîk temizliği tamamlanan sikkelerin tekrar korozyona uğramaması için yüzey koruyucu olarak hazırlanan %5 paraloid B72 içerisine daldırılarak konservasyon işlemi tamamlanmıştır.

Seramik parçaları, Cam parçaları ve pişmiş topraktan yapılan lüle parçalarının konser-vasyon çalışmalarına başlanmıştır. Camların yüzeylerinde nemden dolayı oluşan pullanma ve toprak tabakası temizlenmiştir.

SONUÇ

Alanya Kalesi'nde 11 Mart - 17 Aralık 2024 tarihleri arasında yürütülen kazı çalış-maları, Geleceğe Miras Projesi kapsamında önemli bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Orta Surlar, Ehmedek Bölgesi ve Kızıl Kule'de yoğunlaşan çalışmalar, kalenin tarihi katmanları hakkında değerli bilgiler sunmuştur.

Özellikle 8, 9 ve 11 numaralı kulelerde gerçekleştirilen kazılar, bu yapıların savunma ve gözetleme amaçlı kullanımlarının yanı sıra, iç mekân düzenlemeleri ve farklı dönemlerdeki işlev değişiklikleri hakkında ipuçları vermiştir. 9 numaralı kuleye bağlı mekânda tespit edi-len Cumhuriyet dönemi konut izleri ve çömlekçi atölyesi olarak kullanım ihtimali, kalenin yakın tarihindeki sosyal yaşama dair önemli veriler sunmaktadır.

Bazilikal yapıdaki kazılar, yapının mimari özelliklerini ve farklı tabakalardaki kültürel buluntuları ortaya çıkarmıştır. Kilise kazıları ise yapının iki katlı mimarisini ve zaman içindeki tahribatını gözler önüne sermiştir. Süleymaniye Camii çevresinde bulunan Grekçe yazıtlı mimari blok, Helenistik veya Roma döneminde bölgede bir halk meclisi varlığına işaret ederek, kalenin bilinen tarihine yeni bir boyut katmıştır.

Kızıl Kule batısındaki hendekte ve Selçuklu Hamamı'nda yapılan temizlik ve kazı ça-lışmaları, bu alanların korunması ve anlaşılması adına kritik adımlar olmuştur. Tersane ve Damlataş-Kırkmerdivenler önündeki su altı yüzey araştırmaları ise Alanya'nın antik liman ve denizcilik geçmişine ışık tutacak potansiyel taşımaktadır.

Ele geçen sikkeler, seramikler, metal ve bronz objeler gibi küçük buluntular, kalenin farklı dönemlerdeki yaşantısına ve kültürel etkileşimlerine dair zengin bir envanter sun-muştur. Bu buluntular üzerinde gerçekleştirilen konservasyon çalışmaları, eserlerin gele-ceğe aktarılması için büyük önem taşımaktadır.

2024 yılı kazı sezonu, Alanya Kalesi'nin kültürel mirasının belgelenmesi, korunması ve anlaşılması yolunda çok değerli katkılar sağlamıştır. Gelecek sezonlarda devam edecek çalışmaların, kalenin karmaşık tarihini daha da aydınlatması beklenmektedir.

TEŞEKKÜRLER

Bu yıl ki kazı çalışmalarına izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne; Çalışmalarımızı destekleyen Akdeniz Üniversitesi Rektör-lüğüne; Kazımızda Bakanlık temsilcisi olarak görev yapan Alanya Müzesi'nden Arkeolog Didem Doğa DİLMEN'e, Batman Müzesi'nden Sanat Tarihçi İbrahim İNAÇ'a, Diyarbakır Müzesi'nden Arkeolog Ayşe ŞENGÜL'e; sponsorlarımız Alanya Belediyesi'ne, Alanya Tu-

ristik İşletmeciler Derneği'ne (ALTİD), Alanya Teleferik'e, Arsi Enfi Beach Hotel'e, Gardenia Hotel'e, Grand Okan Hotel'e, Kahya Hotel'e, Kleopatra Atlas Hotel'e, Kleopatra Dreams Beach Hotel'e, Kleopatra Palm Royal Hotel'e, Remi Otel'e, Riviera Hotel'e, Sunny Hill Alya Hotel'e ve büyük özveri ile çalışan kazı ekibine teşekkürü borç biliriz.

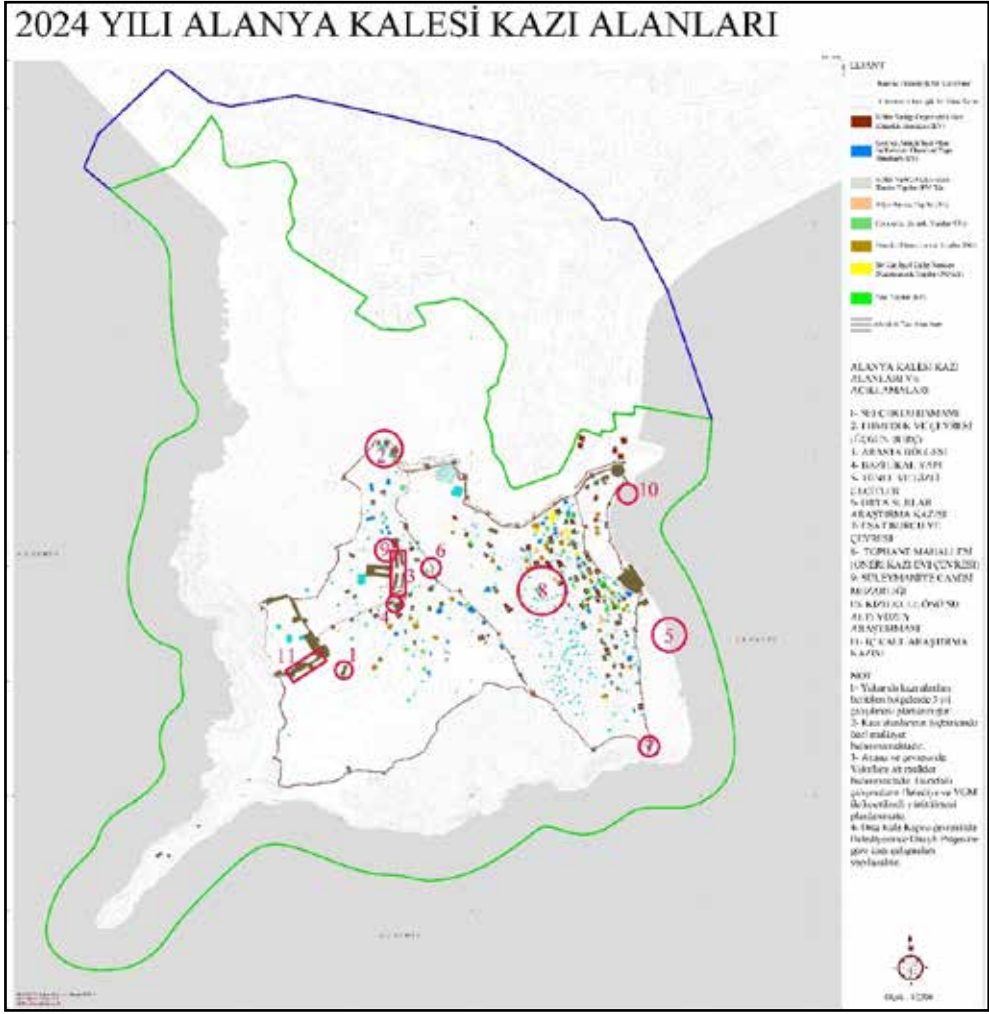
KAYNAKÇA

Eraşar, O. (2022). "Alanya Kalesi Kazısı 2020 Yılı Çalışmaları: Dönem Değerlendirmeleri ve Sonuçlar", A. Çaycı, A. Yavuzylmaz (ed.), 25. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları/25. International Middle Ages Turkish Period Excavations History of Art Researches*, 855-876, Konya, NEÜ Yayınları.

Eraşar, O., Korucu Yağız, F. ve Yarar, S., (2023). "2021 Yılı Alanya Kalesi Kazı Çalışmaları", 42. *Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 4*, 379-394.

Eraşar, O., Yarar, S. ve Yıldızlı, M., (2024). "Alanya Kalesi 2022 Yılı Kazı Çalışmaları", 43. *Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 3*, 55-71.

EKLER

Harita 1: 2024 yılı Alanya Kalesi kazı alanları.

Resim 1: Bazilikal yapı, I numaralı mekân, kazı çalışmaları öncesi.

Resim 2: Bazilikal yapı, I numaralı mekân, kazıl çalışmaları sonrası.

Resim 3: Bazilikal yapı, II numaralı mekân, kazı çalışmaları öncesi.

Resim 4: Bazilikal yapı, II numaralı mekân, kazı çalışmaları sonrası.

Resim 5: Bazilikal yapı doğu dış cephe, kazı çalışmaları öncesi.

Resim 6: Bazilikal yapı doğu dış cephe, kazı çalışmaları sonrası.

Resim 7: Bazilikal yapı, havadan görünüm.

Resim 8: Bazilikal yapı kuzey dış cephe, kazı çalışmaları sonrası.

Resim 9: 8 Numaralı kule, kazı çalışmaları öncesi.

Resim 10: 8 Numaralı kule, kazı çalışmaları sonrası.

Resim 11: 9 Numaralı kule, kazı çalışmaları öncesi.

Resim 12: 9 Numaralı kule, kazı çalışmaları sonrası.

Resim 13: 11 Numaralı kule, kazı çalışmaları öncesi.

Resim 14: 11 Numaralı kule, kazı çalışmaları sonrası.

Resim 15: Ehmedek Bölgesi, kazı çalışmaları sonrası.

BOLVADİN ÜÇHÖYÜK 2024 YILI KAZILARI

Özdemir KOÇAK*

İsmail BAYTAK

Mustafa BİLGİN

Tülay UĞUR

Ömür ESEN

Satoshi URANO

Yukinori FUKATSU

İsmail İNCE

Ahmet İhsan AYTEK

Alper Yener YAVUZ

Erhan TARHAN

İsmet GÖKALP

Afyonkarahisar İli, Bolvadin İlçesi, Kalıntoprak Mahallesi, Üçhöyük I. derece arkeolojik sit alanında, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, Afyonkarahisar Valiliği, Bolvadin Kaymakamlığı, Bolvadin Belediye Başkanlığı, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün¹ desteği

-
- * Prof. Dr. Özdemir Koçak; Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Alaeddin Keykubad Yerleşkesi, 42130, Konya, E-posta: okocak@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2284-0441;
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Baytak; Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kampüs-Sur-Diyarbakır, E-posta: ismailbaytak@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4740-3504;
Doç. Dr. Mustafa Bilgin; Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ahmet Necdet Sezer Kampüsü, Gazlıgöl Yolu, 03200, Afyonkarahisar, E-posta: bilgin@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9069-9614;
Dr. Öğr. Üyesi Tülay Uğur; Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Alaeddin Keykubad Yerleşkesi, 42130, Konya, E-posta: tulayugur@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3080-2568;
Öğr. Gör. Dr. Ömür Esen; Selçuk Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı, Alaeddin Keykubad Yerleşkesi, 42130, Konya, E-posta: omuresen@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2775-6601;
Prof. Dr. Satoshi Urano; Rikkyo University, College of Arts Department of History, Course in World History, Ikebukuro, Tokyo, E-posta: uran@rikkyo.ac.jp, ORCID: 0009-0009-0467-5623;
Prof. Dr. Yukinori Fukatsu; Rikkyo University, College of Arts Department of History, Course in Japanese History, Ikebukuro, Tokyo, E-posta: fukatsu@rikkyo.ac.jp;
Doç. Dr. İsmail İnce, Konya Teknik Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ardıçlı Mahallesi, 42250, Selçuklu/Konya, E-posta: iince@ktun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6692-7584;

ile Selçuk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Özdemir Koçak başkanlığında kazı çalışmaları yürütülmüştür.

Üçhöyük yerleşmesinde 2024 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 04/07/2024 Tarih ve E-94949537-160.01.01[160.02.02.03]-5353909 Sayılı izinleri ile 12 Temmuz - 25 Kasım 2024 tarihleri arasında 137 gün; 26/11/2024 Tarih ve E-94949537-160.01.01[160.01.01.03.02]-5991933 Sayılı izinleri ile 26 Kasım- 25 Aralık 2024 tarihleri arasında Afyonkarahisar Müzesi denetiminde 30 gün olmak üzere toplam 167 gün süre zarfında kazı ve laboratuvar çalışmaları yürütülmüştür.

Bolvadin Üçhöyük, Afyonkarahisar ve çevresinin en büyük Tunç Çağı yerleşmelerinden biridir. Yerleşme doğu-batı yolları üzerinde İç Batı Anadolu bölümü ile Orta Anadolu bölgesinin kesiştiği bir noktada konumlanır. Üçhöyüğün tarihöncesi dönemden itibaren büyük bir gelişim süreci izlemesinde çevre şartları, bitki örtüsü ve hayvancılıkla ilgili kaynaklar etkili olmuş olmalıdır. Bu avantajların katkısıyla yerleşme Tunç Çağında büyümüş ve OTÇ'ında 50 hektara ulaşan bir alana yayılmıştır. Burada şimdilik GNÇ/Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ile Helenistik-Roma dönemlerine ait buluntular tespit edilmiştir. Bunlar arasında Orta Tunç Çağı'na ait olanların büyük bir yoğunluğa sahip olduğu açık bir şekilde gözlenmektedir (Uğur vd., 2025; Koçak vd., 2025).

Üçhöyük *Yukarı Şehir* ve *Aşağı Şehir* olarak tanımlanan iki alandan oluşur. *Yukarı Şehirin* kuzeyine doğru üç tepecik kendini gösterir. Tarımsal faaliyetler sonrası daha belirginleşen Kuzey Tepe, Güney Tepe ve Batı Tepe isimleri verilen bu tepecikler aynı zamanda höyüğe adını vermiştir. *Yukarı Şehrin* kuzey, doğu ve güney eteklerinde geniş yayılımıyla *Aşağı Şehir* uzanır.

2024 yılı kazı sezonunda önceki yıllarda kaçak kazı çukuru çevresinde yürütülen ve mimari plana ait nispeten az veri sağlayan A ve B açmalarının doğusundaki D ve E açmalarında ve C açmasının küçük bir bölümünde çalışılmıştır (Üyümez vd., 2022; Üyümez vd., 2024; Garipcin vd., 2025).

Doç. Dr. Ahmet İhsan Aytekin; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Burdur, E-posta: aytek@mehmetakif.edu.tr ORCID: 0000-0002-7620-2333;

Doç. Dr. Alper Yener Yavuz; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Burdur, E-posta: alpyenyav@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4959-5581;

Dr. Öğr. Üyesi Erhan Tarhan; Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Çorum, E-posta: erhantarhann@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4793-6386

Doktora Öğrencisi, İsmet Gokalp, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, E-posta: ismet.gokalp@outlook.com, ORCID: 0000-0002-0111-4160

- 1 Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü: "Üçhöyük Arkeolojik Kazıları Kapsamında Bir Grup Buluntunun Malzeme Özelliklerinin Belirlenmesi, Tarihleme ve Koruma Çalışmaları" (Proje no: 24401092); "Üçhöyük Kurtarma Kazılarına Ait Aşşap Malzemelerin ve Kömürleşmiş Kalıntıların Analizi" (Proje no: 22401064).

C AÇMASI ÇALIŞMALARI

Kuzey Tepe'nin kuzey yamaçlarındaki C Açmasında çalışılan kısa süre içerisinde sistemli bir mimari plan ve elemana rastlanılmamış, yer yer belirginleşen yangın katmanının bölgesel olarak azalıp çoğaldığı gözlenmiştir. Sıralı bir mimari eleman karelej içerisinde henüz tespit edilemese de çalışılan alandaki yoğun yangın izleri, küllü toprak, kömürleşmiş ahşap parçaları, dağınık taş ve kerpiçler buradaki tahribata işaret etmektedir.

C açması GB-GD karelejda kuzey yamaçtaki eğimden dolayı basamaklı olarak kazılan alanlarda ve güneyinde A açmasındaki küçük bir bölümde OTÇ'ye ait seramik parçaları, çoğunluğu hayvan kemiği olan kemik parçaları, kömürleşmiş ahşap parçaları, dağınık mimari taş ve kerpiç elemanlar, farklı türlerdeki küçük taşlar ele geçmiştir. Bunun dışında 1 adet kırık metal döküm potası, 3 adet perdah aleti, 1 adet dokuma iğnesi, dilgiler, 1 adet taş balta, 2 adet dilgi, 1 adet el taşı, 3 adet ip eğirme aleti, 2 adet bronz iğne, 1 adet kemik alet, 1 adet tezgâh ağırlığı, çok sayıda ikinci kullanım kapak? örnekleri bulunmuştur.

D AÇMASI ÇALIŞMALARI (Resim 1; Çizim 1)

D Açmasının I. Tabakayla ilişkili kısımda dağınık ve yangından dolayı tahribata uğramış mimari elemanlar tespit edilmiştir. En üst kottan itibaren yer yer yoğunlaşan veya azalan bir yangın tahribatı açıkça gözükmemektedir. Arazi eğiminden dolayı KB karelajının hemen üst kotundan (995.80 m) başlayan bir taban/sıvalı zemin tespit edilmiştir. Tabanın, açmanın kuzey-batısından başlayıp en güneyine kadar uzanırken, doğu kesite doğru tamamen tahrip edildiği anlaşılmaktadır. KB karelej içerisinde ve tabanın hemen üzerinde bir adet kilden kap kapatma damgası bulunmuştur. Mühür alanının ortasında çift başlı kartal tasvir edilmiştir. Kartal bir kez üç boğumlu perçemle örülmüş örgü bandı ile çevrelenmiştir (Çizim 3: 2).

Kilden kapatmaların Anadolu'daki örnekleri; Konya Karahöyük, Boğazköy ve Alişar, Anadolu dışında; Lerna, Festos ve Girit adasındaki bazı yerleşmelerde tespit edilmiştir. Özellikle Konya Karahöyük yerleşmesinde bulunan çift başlı kartal tasvirleri, Üçhöyük'te bulduğumuz baskı ile oldukça benzerdir. Karahöyük'teki kilden kapatmaların çoğu I. katta bulunmuştur. Ancak bu kattan doğrudan bir C14 örneği ile tarihlendirme yapılmadığı için net bir tarih ifade edilememiştir. Üçhöyük'te bulduğumuz kilden kapatmanın hemen yanından alınan kemik örneği TÜBİTAK MAM'a C14 yaş analizi için gönderilmek üzere ayrılmıştır.

D açmasında bulunan kilden kap kapatmasının hemen doğusunda, üzerinde silindir mühür baskısı olan bir piramidal tezgah ağırlığı tespit edilmiştir. Bu ağırlığın bir benzeri 2022 kazı sezonunda A açması içerisinde de bulunmuştur. Üzerinde baskı izlerini incelediğimizde aynı mührün kullanılmadığı anlaşılmıştır.

D açmasında I. Tabakaya ait tabanın açmanın en kuzeyinden en güneyine kadar devam ettiği görülmüştür. Bunun yanında şimdilik bir koridor olarak belirlediğimiz kuzeybatı, güneydoğu eksenli ve 90 cm genişliğinde karşılıklı olarak devam eden sıralı bir kerpiç duvar ortaya çıkmıştır. Batı yöndeki duvarın daha sağlam olduğu ve buradaki kerpiç blokların

bir yatay bir de dikey olarak üst üste sıralandığı gözlenmiştir. Batıdaki koridor duvarının buraya daha sonra eklendiği düşünülmektedir. Çünkü GB karelaaj içerisinde yer alan, doğuya doğru eğimli olarak aşağı inen tabanın 450 cm sonra kesildiği (kendi döneminde bilerek kırılmış) ve kuzeybatı, güneydoğu eksenli bir duvar eklenerek odanın bölündüğü anlaşılmaktadır. Zira aynı kattaki taban en doğuya kadar uzanmakta ve koridorun da güney kesitin bitişinden itibaren kuzey-doğu, güney-batı eksenli bir duvar ile yeniden kesildiği görülmektedir. Bu durum, döneminde uygulanan kodifikasyon veya kamusal alandaki düzenlemeden kaynaklı çözüm üretildiği şeklinde yorumlanabilir.

D açmasında belirli bir mimari plan ve alanın $\frac{3}{4}$ 'ünde sağlam olarak korunabilmiş tabanın ortaya çıkması, I. Tabakanın belgelenmesi adına önemlidir. Bunun yanında bulunan çok sayıda maddi kültür kalıntıları, OTÇ'ye ait yaşam biçimi ve kullanılan aletler hakkında bilgiler edinmemize olanak sağlamaktadır.

OTÇ'a tarihlenen seramik buluntularda başlıca kahverengi, kırmızı ve gri astarlı olmak üzere üç mal grubu karşımıza çıkar. Bunun yanında az sayıda beyaz ve siyah astarlı seramik de görülmüştür. Dönemi temsil eden buluntular arasında özellikle beadrimli, omurgalı, konik formulu ince cidarlı kâseler ağırlıktadır.

D açmasında OTÇ'ye ait seramik parçaları ile beraber çoğunluğu hayvan kemiği olan kemik parçaları ile az sayıda insana ait kemikler, kömürleşmiş ahşap parçaları, sıralı mimari kerpiç tuğlalar, farklı türlerdeki küçük taşlar, çok sayıda delikli ve deliksiz ikinci kullanım kapaklar? ele geçmiştir. Bunun dışında; 5 adet dilgi, 2 adet idol? benzeri nesne, 1 adet taş alet, 3 adet perdah aleti, 1 adet kırık taş balta, 1 adet üzeri baskılı piramidal tezgah ağırlığı, 1 adet $\frac{2}{3}$ 'ü sağlam üzeri baskılı kilden kapatma damgası, 1 dilgi çekirdeği, 1 adet bronz iğne, 1 adet deniz kabuğundan kolye, 1 adet p.t. koç figürü parçası (Çizim 3: 3), 1 adet ip eğirme aleti, 1 adet yüksek kaide (6 adet ters ve düz üçgen pencere) bulunmuştur.

E AÇMASI ÇALIŞMALARI (Resim 1; Çizim 1)

E açmasında Kuzey Tepenin üst katmanlarına ait önemli veriler elde edilmiştir. I. tabakaya ait, yangından ve modern tarım aletlerinin tahribatından dolayı dağınık taş ve kerpiç mimari elemanlar ortaya çıkmıştır. KB karelaajda yoğunlaşan, dağınık mimari taşların herhangi sıralı bir plan vermediği gözlenmiştir.

Bunun hemen altından itibaren düzenli mimari elemanlar tespit edilmeye başlamıştır. Bu alanda bir kısmı KB, bir kısmı GB karelaajda kalan ve 50x150 cm korunabilmiş, kuzeybatı-güneydoğu eksenli, bir taş duvar temeli ortaya çıkmıştır. Taş temelin yalnız bir sırası ayakta kalmıştır. Bu taş temel, güneyde batıya doğru 90 derecelik açıyla köşe yapmaktadır. Taş temelin hemen doğusunda içinde birden fazla sağlam olarak korunabilmiş kerpiç blok bulunan yoğun bir kerpiç yıkıntısı ortaya çıkmıştır. Tabakanın içerisinde yer alan çok sayıda kömürleşmiş ahşap parçası ve yer yer küllü alanlar, tahribatın bir yangın felaketinden kaynaklandığını ortaya koyar.

Açmanın kuzeyinde öbekselen ve belirli bir plan vermeyen yıkıntıların temizlenmesinden sonra, doğuya doğru uzanan bir taban ortaya çıkmıştır. Bu tabanın D açmasındaki zeminin uzantısı olduğu anlaşılmıştır. Tabanın güneye doğru devam ederken bir süre sonra kesildiği ve bu bölümde batıya doğru uzandığı gözlenmiştir. Bu tabanın açmanın güneybatısında ortaya çıkan 4 adet taş temel duvar yapısı (1 tanesi güneydoğu/kuzeybatı, 2 tanesi güneybatı/kuzey-kuzeydoğu, 1 tanesi doğu-batı eksenli) ile çağdaş olduğu anlaşılmıştır.

E açmasında bir kısmı KB bir kısmı KD karelaç içerisinde kalan silo/ambar olarak kullanım görmüş bir mimari ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı, I. tabakaya ait olduğu düşünülen sıkıştırılmış bir tabanın içerisine inşa edilmiştir. Kabaca elips formulu, 460x340 cm boyutlarındaki silo için bu alandaki toprak boşaltılmış ve buraya yan yana iri pithoslar yerleştirilmiştir. Silonun iç kısmındaki nemli dolgu toprağının etkisiyle pithoslardan iki tanesi kısmen korunmuştur; ancak alanın büyüklüğü, 100-110 cm çapındaki kısmen korunmuş iki örnek ve yerleşim şekillerinden yola çıkarak burada 6 adet pithosun olduğu tahmin edilmektedir. Pithosların yerleştirildikleri alanın çevresi elips şeklinde, ağız kısımlarından itibaren 15x30 cm boyutlarında ve tek sıra olmak üzere 5 ya da 6 sıra kerpiçle örülmüş ve bu sayede silonun dış mekânlar ile teması kesilmiştir. Bu yapının kuzeyinde sıvalı bir taban ortaya çıkmıştır. Bu taban, 2023 yılında A açmasında III. Tabaka'da ortaya çıkan ve yaklaşık MÖ 2. bin yılın ikinci çeyreği başlarına tarihlenen taban ile aynı dokuya sahiptir. Ancak sıvalı tabanın yaklaşık 7-10 cm üzerinde biten dolgu toprağı, pithosların bu tabanın yaklaşık 10 cm üzerindeki toprağı oturtulduğunu göstermektedir. Ortaya çıkartılan sıvalı taban ise III. veya IV. Tabakaya ait olmalıdır.

E açmasında ilk üç tabakaya ait olduğunu düşündüğümüz alanlarda OTÇ'a ait seramik parçaları, çoğunluğu hayvan kemiğı olan kemik parçaları ile az sayıda insana ait kemikler, kömürleşmiş ahşap parçaları ve yanmış ahşap hatıllar, mimariye ait taş duvarlar, farklı türlerdeki küçük taşlar, çok sayıda delikli ve deliksiz ikinci kullanım kapaklar? ele geçmiştir. 3 adet tezgah ağırlığı, 2 adet gaga ağız parçası, 2 adet dilgi çekirdeğı, 15 adet dilgi, 1 adet ip eğirme aleti, 1 adet kırık balta, 7 adet kurşun küpe, 2 adet perdah aleti, 1 adet taş ok ucu?, 1 adet kemik yüzük parçası, 1 adet ağırlık?, 1 adet kırık phallos parçası, 3 adet kabuklu yumuşakça, 2 farklı kaseye ait parçalar, 1 adet kemik delikli obje, 1 adet sağlam kemik iğne, 1 adet yıldız formulu kemik obje (Çizim 3: 1), 2 adet bronz iğne, 6 adet öğütme aleti parçası, 1 adet el taşı bulunmuştur.

P-XRF CİHAZI İLE BULUNTULARIN KİMYASAL KOMPOZİSYONUN BELİRLENMESİ

Konya Teknik Üniversitesinden Doç. Dr İsmail İnce, Necmettin Erbakan Üniversitesinden Dr. Öğr. Üyesi Çetin Öztürk Burker marka Titan S1 800 model taşınabilir P-XRF cihazı ile taş, metal ve pişmiş toprak buluntuların kimyasal kompozisyonunu incelemiştir. İncelenen eserler; öğütme aletleri, metal eserler ile cürufalar, dilgiler, üfleçler ve döküm potaları ve çekirdek parçalarıdır (Gököl, 2023).

DURA YERİ ÖN ÇALIŞMALARI

Üçhöyük yerleşmesinin territoryumunda Dura Yeri ve Hacı Murat Çiftliği kesimlerinde de benzer buluntular olduğu ortaya çıkarılmıştı. Bu alanlardan Dura Yeri, Üçhöyük yerleşmesi açısından çok önemli bir konumdadır. 2024 yılı kazı sezonunda, müracaat dosyasında belirttiğimiz şekilde Dura Yeri çevresinde bir ön çalışma gerçekleştirilmiş, Dura Yeri nekropolünün konumu tam olarak belirlenmiş, ayrıca nekropolün bu çevredeki geç devir iskânına göre konumu da anlaşılılmaya çalışılmıştır.

JEOFİZİK ÇALIŞMALARI

Dura Yeri'nde bir OTÇ nekropolü bulunmaktadır. Bu nekropolün çevresinde de geniş bir Hellenistik, Roma, Geç Antik Çağ iskânı konumlanır. Dura Yeri'nden Üçhöyüğe uzanan geniş bir alanın birbiriyle ilişkili olduğu, bu ilişkinin sadece OTÇ'la sınırlı kalmadığı, daha geç devirlerde de devam ettiği açıktır. Bu alandaki OTÇ ve daha geç devir iskanlarıyla Üçhöyük arasındaki bağlantının tespiti amacıyla 2024 yılında burada iki alanda Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet Yüksel koordinesinde jeofizik çalışmalar yürütülmüştür (Yüksel vd., 2025).

ORTOFOTO GÖRÜNTÜ ALIMI

Afyonkarahisar Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü Yapım Birimi'nden Birtan Kızıltay yönetiminde D ve E açmalarının 3D Laser Scanner cihazı ile üç boyutlu renkli taramasını yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde, açmalar içerisinde veri kaybının önlenmesi amaçlanmıştır.

ZOOARKEOLOJİK VE PALEOANTROPOLOJİK ÇALIŞMALAR

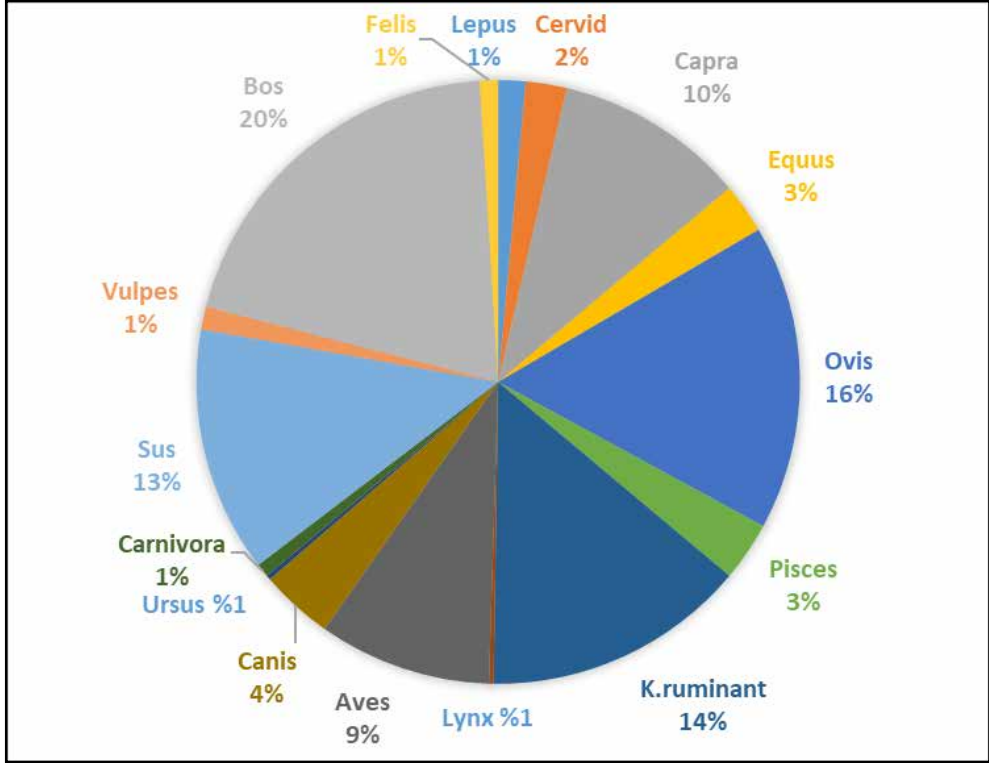
Üçhöyük 2024 çalışmalarında elde edilen iskelet kalıntıları insan ve hayvan olarak iki grupta değerlendirilmiştir.

İnsan kemikleri gömülüm pozisyonlarında değil, alanın farklı noktalarındaki açmalardan çıkarılmıştır. 2023 yılı çalışmalarının aksine, 2024 yılında çok az sayıda insan kemiği tespit edilmiştir (5 kemik). Kemikler üzerinde herhangi bir yorum yapılması mümkün olmamıştır.

Hayvan kemikleri ise öncelikle aile daha sonra ise genus (cins) olarak belirlenmiştir. Morfolojik tanımlamalar için Payne (1969, 1985) ve Schmid (1972) kaynakları kullanılmıştır. Yaşlandırmada kullanılan epifiz kapanması metodu için yine Schmid (1972) ve diş sürmesi için kaynaklarından yararlanılmıştır. Tür seviyesindeki ayrımlar dışında kemikler üzerinde kasaplık izleri de kontrol edilmiştir. Kasaplık izlerinin tespit edilebilmesi için de O'Connor (2004) kaynağından faydalanılmıştır.

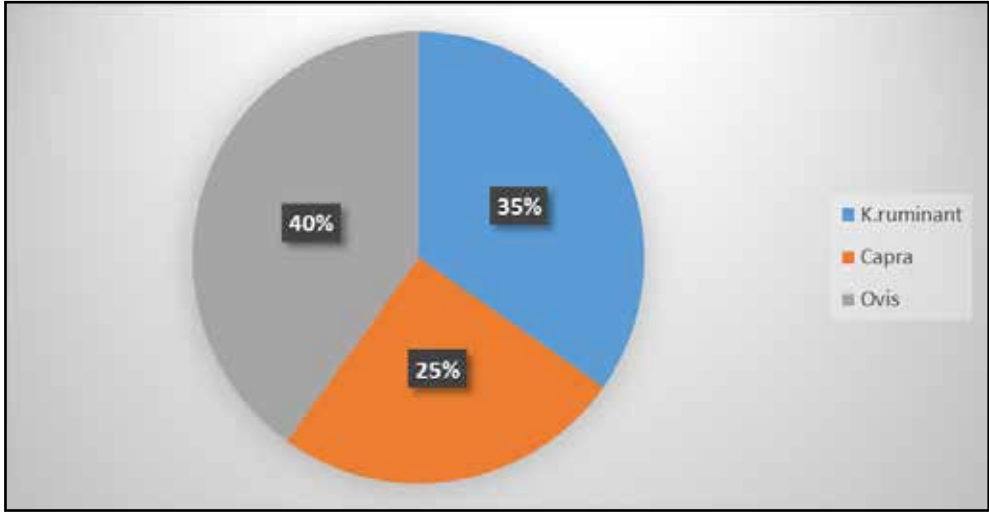
Faunadaki genel hayvan dağılımına bakıldığında, büyük çoğunluğu büyükbaş ve küçükbaş üyelerin oluşturduğu anlaşılılmıştır. Büyükbaş (sığır) üyeleri faunada %20 ile küçükbaş üyeler (koyun, keçi) ise %40 ile temsil edilmektedir. Bu grupları %13 ile domuz örnek-

leri takip etmektedir. Tektoynaklılar takımına ait üyelerin at ve eşek olduğu belirlenmiş ve bu üyeler genel faunanın %3'lük dilimini oluşturmuştur. %9 oranında kuş ve %3 oranında balık tespit edilmiştir. Geyik ise faunada %2'lik dilim ile temsil edilmiştir. Carnivora (etçiller) takımı üyeleri köpek, tilki, kedi, vaşak ve ayı olarak belirlenmiştir. Bunların içerisinde birey olarak en fazla tanımlanan tür köpek olmuştur. Vaşak ve ayı kayıtları faunaların nadir türleri olduklarından, yabancı fauna adına oldukça önemli kayıtları oluştururlar.

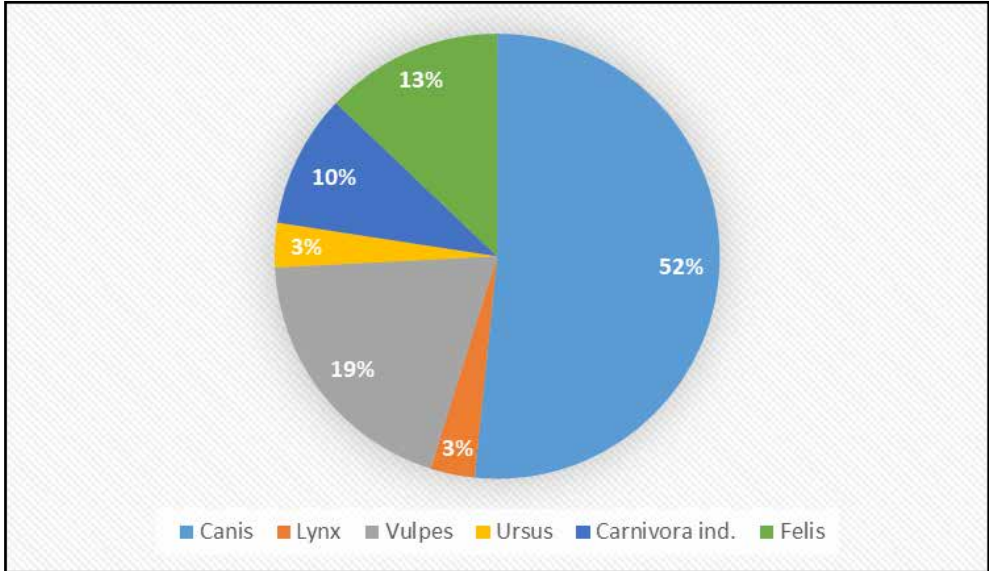
Grafik 1: Üçhöyük hayvanlarının dağılımı

Faunaların genel olarak yaygın üyeleri olan küçükbaş üyeler Üçhöyük'te de oran olarak oldukça yüksek rakamlarla temsil edilmektedirler. Bunların kendi içerisindeki dağılımına sayısal anlamda bakıldığında sıralama koyun, küçük ruminant ve keçi şeklindedir. Buradaki küçük ruminant ibaresi, morfolojik olarak birbirine yakın olan koyun ve keçiden herhangi birisine ait birey olarak kullanılmaktadır.

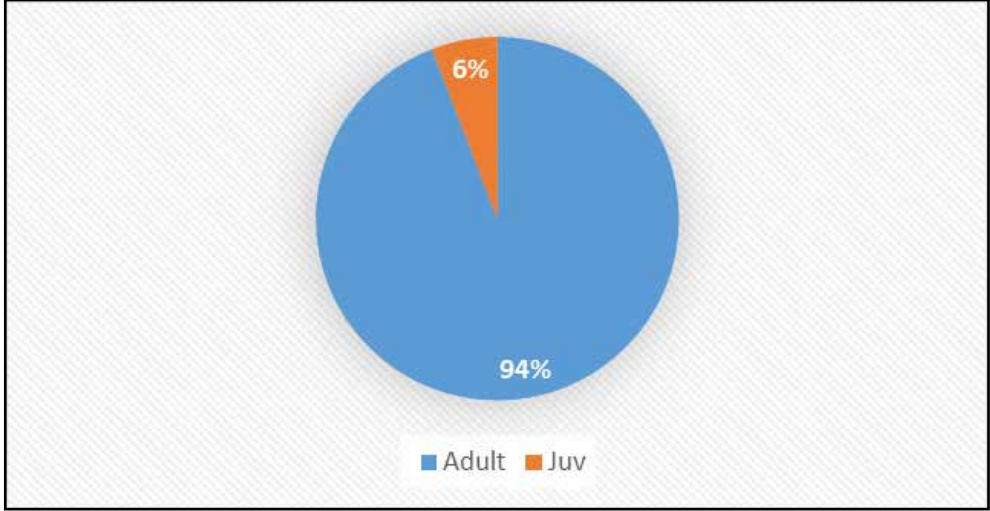
Grafik 2: Üçhöyük küçükbaş hayvanlarının dağılımı

Etçiller takımının kendi içerisindeki dağılımına bakıldığında köpeklerin daha baskın tür olduğu görülmektedir. Türü belirlenemeyen etçil üyeler grafikte Carnivora olarak sunulmuştur. Bu yılki çalışmalarda tanımlanan etçillerin %13'ünü kedi, %19'unu tilki bireyleri oluşturmaktadır. Daha nadir bulunan ve faunalarda olduklarında düşük yüzdelik dilimlerle temsil edilen ayı ve vaşak örnekleri de bu sezonki çalışmalarda tanımlanmıştır.

Grafik 3: Üçhöyük etçil hayvanlarının dağılımı

Faunanın büyük çoğunluğunu erişkin üyelerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Bulunan yavru bireylerin küçükbaş, domuz, büyükbaş ve köpek türlerine ait olduğu tespit edilmiş olup, oransal olarak en yoğun yavru birey türleri küçükbaş üyelerden (koyun-keçi) oluşmaktadır.

Grafik 4: Üçhöyük hayvanlarının yaş dağılımı

2024 sezonu çalışmalarında Üçhöyük faunasının anlaşılması adına önemli veriler kayıt altına alınmıştır. Aynı seviyeden tanımlanmış hayvan kemiklerine bakıldığında, büyükbaş-küçükbaş ve domuz türlerinin önemli bir çoğunluğu oluşturduğu ve insanlar için önemli türler oldukları yorumu çıkarılabilir. Kuş ve balıkların hangi türlere ait oldukları, ilerleyen çalışmalarda değerlendirilecektir. Domuz (*Sus scrofa*) türüne ait 2 yabancı birey kaydı, dönem insanların av stratejilerine dair yorum imkânı sunmaktadır. Ayrıca faunalarda her zaman bulunmayan, bulunduğu da az sayıda bireyle temsil edilen, yalnız olarak gezip avlanması ile bilinen *Ursus arctos* örneği (ayı) faunanın en önemli kayıtlarından olmuştur. Normal şartlarda bulunduğu ekolojik ortam için ‘yoğun ormanlık alan’ tanım-lamasının yapılabileceği bu türün, başka bir yerden getirilmiş olma ihtimali de olasılıklar arasında tutulmalıdır.

Bu sezon 4 büyük kasa içerisinde toplanan hayvan kemikleri, elbette tüm kentin zoo- arkeolojik verilerini sunmasa da geçen yılki verilerle birlikte değerlendirildiğinde faunal anlamda oldukça anlamlı sonuçları ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar faunanın tamamı şu an için bilinmese de hayvan türleri bakımından Üçhöyük kentinin oldukça zengin olduğu ve önemli verilere sahip olduğu anlaşılmıştır. Devam edecek çalışmalarla kentin faunasına dair daha detaylı bilgilere erişilmeye çalışılacaktır.

SONUÇ

Üçhöyük yerleşmesi ve territoryumunda yaptığımız uzun süreli araştırmalar ve ilk kazı çalışmaları, burasının önemli bir OTÇ kenti olduğunu ortaya koymaktadır. Üçhöyük arkeolojik buluntularının yayılımı bu iskânın kabaca batıda Afyonkarahisar, kuzeyde İscehisar-Bayat-Emirdağ çevresi, doğuda Yunak-Tuzlukçu-Akşehir çevresi, güneyde Karakuş Dağlarına doğru uzanan alana etki ettiğinin açık kanıtıdır. Yerleşmenin bu gücü, konumu, büyüklüğü, çok farklı ürünlerle ilgili kaynaklara yakın olması ve Akarçay Irmağı, Eber ve Akşehir göllerinin sağladığı kaynaklardan dolayısıdır. Üçhöyük'te yürütülen araştırmalar ve ilk dönem kazıları boyunca yoğun bir şekilde ele geçen tezgâh ağırlıkları ve ip eğirme aletleri, taş ağırlıklar, öğütme aletleri, taş bıçaklar, perdah aletleri gibi buluntular, buradaki yün, tekstil, hayvancılık, dericilik, balıkçılık, tahıl üretimi, saz/kamış ve çömlek üretimi gibi faaliyetlere işaret eder. Buluntuların dağılımı, sayısal olarak çokluğu, karşılaşılan bazı standart tipler, OTÇ'ında büyük bir üretim merkezine ve olasılıkla artı ürünlere ve bunların ticaretine işaret eder (Çizim: 2).

2024 yılında ele geçen OTÇ'ye tarihleyebileceğimiz; dilgi ve dilgi çekirdekleri, tekstil ağırlıkları, üzeri bezemeli ip eğirme aletleri, kemik iğneler, taş baltalar, kurşun küpeler, bronz iğneler ve objeler, az sayıda kırık phallos parçaları, tekstil, idol ve taş figürinler bu yerleşmenin üretim faaliyetlerinin yanı sıra kültürel özelliklerinin ve günlük yaşamın açıklanması bakımından önemli görülmektedir. 2020 kazı sezonunda bulunan silindir mühür, 2022 ve 2024 kazı sezonlarında bulunan piramidal iki tezgâh ağırlığı üzerinde silindir mühürle yapılmış baskılar, 2024 kazı sezonunda yılında bulunan çift başlı kartal motifli kilden kapatma baskı ile birlikte buradaki üretim, ticari organizasyon ve güçlü bir yönetim erkinin kanıtı sayılabilir.

D açmasında ortaya çıkarılan I. Tabakaya mimari elemanlar ve E açmasında ortaya çıkan silo yapısı ile taş temeller kentteki yaşam ve üretim potansiyeline dikkat çekmektedir. Taş temel üzerine kerpiç duvar (E açması) ve taş temelsiz kerpiç duvar tekniği (D açması) ile yapılan bu konutların, çatılarında ahşap hatıllar üzerinde saz veya kamış kullanıldığı düşünülmür.

Yürütülen zooarkeolojik ve paleoantropolojik çalışmalar da bu çevredeki faunanın belirlenmesi bakımından önemli sonuçlar vermektedir. Üçhöyük'te sürdürülen kazı faaliyetleri boyunca elde edilen zengin buluntular bu yerleşmenin önemine ve yürütülen kazı çalışmalarının gerekliliğine işaret etmektedir.

TEŞEKKÜR

Gerekli izinlerinden dolayı T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, katkı ve desteklerinden dolayı Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü ve Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne, Afyonkarahisar Valisi Kübra Güran YİĞİTBAŞI, İl Kültür ve Turizm Müdürü Yusuf ALTIN, Müdür Yardımcısı Cemil KAY-

NAK, Bolvadin Kaymakamı Ali ARIKAN, Bolvadin Belediye Başkanı Derviş AYNACI, Bolvadin’li işadamı Fatih SARIÇİÇEK, Afyonkarahisar Müze Müdürü Mehmet GARİP-CİN, Bakanlık temsilcilerimiz Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Şube Müdürü Mevlüt ÜYÜMEZ ve Afyonkarahisar Müze Uzmanı Alper CANSIZ’a ve kazı çalışmalarımıza katılan bütün ekip üyelerimize teşekkür ederiz.

ENVANTER LİSTESİ

Çizim 1

Çizim 1:1; BA: Dilgi; **BN:** Üçh.24.E.L6.T.32; **Cinsi:** Taş; **Uz.:** 17,2; **Kal.:** 0,7; **Gen.:** 3; **Ağırlık:** 52gr; **Tanım:** Tamamen sağlamdır. Çift sırtlı ve düzeltili bir alettir. İşlem gören kenarları gagananmış ve keskin hale getirilmiştir.

Çizim 1:2; BA: İp Eğirme Aleti; **BN:** Üçh.24.C.L2.PT.108; **Cinsi:** PT; **Çap:** 2,1; **DÇ:** 0,4; **Kal.:** 0,9; **Ağırlık:** 4gr; **AR:** 5YR 4/1 dark gray; **Mika,** ince kum katkılı; **İyi pişmiş;** Silik açık; **Tanım:** Düz konik formudur. İğ deliğinin çevresi 1cm çapında çukurla çevrelenmiştir.

Çizim 1:3; BA: İp Eğirme Aleti; **BN:** Üçh.24.D.L2.PT.86; **Cinsi:** PT; **Çap:** 2,1; **DÇ:** 0,4; **Kal.:** 1,1; **Ağırlık:** 4gr; **AR:** 10YR 5/1 gray; **HB:** 10YR 7/3 very pale brown; **Az mika,** ince kum katkılı; **İyi pişmiş;** Açkılı; **Tanım:** Üst yüzü basık düz konik formu, iğ deliğinin çevresi çukurla çevrelenmiştir.

Çizim 1:4; BA: İp Eğirme Aleti; **BN:** Üçh.24.C.L1.PT.110; **Cinsi:** PT; **Çap:** 2,6; **DÇ:** 0,5; **Kal.:** 1,4; **Ağırlık:** 8gr; **AR:** 2.5YR 4/1 dark gray; **HB:** 5YR 7/1 light gray; **Mika,** ince kum katkılı; **İyi pişmiş;** Açkısız; **Tanım:** Tek konik formudur. İğ deliğinin çevresi 1,4cm çapında bir çukurla çevrelenmiştir.

Çizim 1:5; BA: İp Eğirme Aleti; **BN:** Üçh.24.C.L2.PT.109; **Cinsi:** PT; **Çap:** 2,5; **DÇ:** 0,5; **Kal.:** 1,2; **Ağırlık:** 6gr; **AR:** 10YR 4/1 dark gray; **HB:** 10YR 6/2 light brownish gray; **Mika,** ince kum katkılı; **İyi pişmiş;** Açkısız; **Tanım:** Tek konik formudur. İğ deliğinin çevresi 1,2cm çapında bir çukurla çevrelenmiştir. Üst yüzeyde dört grup halinde 9 adet çizi bezeme mevcuttur. Bezemelerin içi beyaz kireçle kaplıdır.

Çizim 1:6; BA: İp Eğirme Aleti; **BN:** Üçh.24.E.L4.PT.206; **Cinsi:** PT; **Çap:** 3,2x3,3; **DÇ:** 1,6x1,7; **Kal.:** 1,6; **Ağırlık:** 15gr; **AR:** 10YR 5/1 gray; **HB:** 10YR 7/2 light gray; **Mika,** ince kum katkılı; **İyi pişmiş;** Açkısız; **Tanım:** Tek konik formudur. İğ deliğinin çevresi bir çukurla çevrelenmiştir. Üst yüzeyde gövdeden başlayarak ip deliğinin etrafındaki çukura kadar uzanan yan yana çizi bezeme mevcuttur.

Çizim 1:7; BA: Dokuma Aleti; **BN:** Üçh.24.A.L11.K.01; **Cinsi:** Kemik; **Uz.:** 7; **Kal.:** 0,2; **Ağırlık:** 2gr; **Tanım:** Tamamen sağlamdır. Baş kısmında iki adet çentik bulunur. Bu çentiklerin orta kısmında üçüncü ve çizgi şeklinde bir çentik daha vardır. İğne baş kısmından aşağı doğru sivrilerek iner.

Çizim 1:8; BA: Dokuma Aleti; **BN:** Üçh.24.E.L6.K.12; **Cinsi:** Kemik; **Uz.:** 3,2; **Kal.:** 0,2; **Ağırlık:** 1gr; **Tanım:** Tamamen sağlamdır. Baş kısmında oval ve basık bir topuz bulunur.

Çizim 1:9; BA: Halka; **BN:** Üçh.24.E.L6.M.14; **Cinsi:** Metal; **Çap:** 1,1; **Kal.:** 0,3. **Ağırlık:** 1gr; **Tanım:** Basit halka formulu küpe açık uçlu ve sağlam haldedir.

Çizim 1:10; BA: Halka; **BN:** Üçh.24.E.L6.M.10; **Cinsi:** Metal; **Çap:** 1,1; **Kal.:** 0,2. **Ağırlık:** 1gr; **Tanım:** Basit halka formulu küpe açık uçlu ve sağlam haldedir. Korozyondan dolayı açık uç kısmı büyük oranda kapanmıştır.

Çizim 1:11; BA: Halka; **BN:** Üçh.24.E.L6.M.12; **Cinsi:** Metal; **Çap:** 1x1,1; **Kal.:** 0,24. **Ağırlık:** 1gr; **Tanım:** Basit halka formulu küpe açık uçlu ve sağlam haldedir. Korozyondan dolayı bir ucu hafif tahrip olmuştur.

Çizim 1:12; BA: Halka; **BN:** Üçh.24.E.L6.M.11; **Cinsi:** Metal; **Çap:** 1,1; **Kal.:** 0,2. **Ağırlık:** 1gr; **Tanım:** Uçları üst üste binen basit halka formulu küpe açık uçlu ve sağlam haldedir.

Çizim 1:13; BA: Halka; **BN:** Üçh.24.E.L6.M.09; **Cinsi:** Metal; **Çap:** 1; **Kal.:** 0,22. **Ağırlık:** 1gr; **Tanım:** Basit halka formulu küpe açık uçlu ve sağlam haldedir. Korozyondan dolayı açık uç kısmı büyük oranda kapanmıştır.

Çizim 1:14; BA: Halka; **BN:** Üçh.24.E.L6.M.15; **Cinsi:** Metal; **Çap:** 1,1; **Kal.:** 0,2. **Ağırlık:** 1gr; **Tanım:** Basit halka formulu küpe açık uçlu ve sağlam haldedir. Korozyondan dolayı açık uç kısmı büyük oranda kapanmıştır.

Çizim 2

Çizim 2:1; BA: Yıldız Formlu Kemik Objeye; **BN:** Üçh.24.E.L.K.13; **Cinsi:** Kemik; **Uz.:** 3,2; **Kal.:** 0,3; **Delik Çapı.:** 0,2x0,3; **Ağırlık:** 1gr; **Tanım:** Büyük oranda sağlamdır. Yalnızca uç kısımlarında kırıklar mevcuttur. Yıldız formulu olan objenin orta kısmında 0.3 çapında delik bulunur. Aletin bir yüzeyinde imalat sürecini belirten yatay ve dikey kesik çizgiler mevcuttur.

Çizim 2:2; BA: Kil Kapatma Mühür Baskısı; **BN:** Üçh.24.D.L2.PT.52; **Cinsi:** Pişmiş Toprak; **Çap:** 1,8; **Tanım:** Bir kap kapatması üzerinde yuvarlak bir damga mührün baskısı. Mühür alanının ortasında çift başlı kartal tasvir edilmiştir. Kartal bir kez üç boğumlu perçemle örülmüş örgü bandı ile çevrelenmiştir.

Çizim 2:3; BA: Hayvan Biçimli (Koç) Figürin; **BN:** Üçh.24.D.L2.PT.81; **Cinsi:** Pişmiş Toprak; **Uz.:** 3,5; **Gen.:** 1,3; **Kal.:** 1; **Ağırlık:** 5gr; **Tanım:** Baş ve sırt kısmı sağlamdır. Muhtemelen bir kabin kulp kısmına yatay veya hafif dikey açılı olarak yerleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Garipcin, M., Koçak, Ö., Baytak, İ., Bilgin, M., Uğur, T., Aytek, A. İ., Yavuz, A. Y., Aladağ, B., Oy, H. ve Kartal, M. (2025). “Bolvadin Üçhöyük 2023 Yılı Kazıları”, *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 44/3, s. 115-125.

Gökalp, İ. (2023). Tunç Çağ’ında Anadolu’daki Öğütme Alet Teknolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar 12, Meryem Bulut & Zeynel Karacagil (Ed), s. 405-412. Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara

Koçak, Ö., Bayramov, K., Gökalp, İ. ve Baytak, İ. (2024). “Bolvadin Üçhöyük Yerleşmesinde Tunç Çağı Üretim Faaliyetlerine İlişkin Kanıtlar”, *Bilime ve Türk Tarihine Adanmış Bir Ömür. Prof. Dr. Alpaslan Ceylan’a Armağan. Cilt I*, eds. Y. Günaşdı- O. Özgül- N. Ceylan- İ. Üngör- A. Bingöl- M. Karageçi, Paradigma Akademi, Aralık 2024, 333-365.

O’connor, T. (2004). The Archaeology of Animal Bone, Great Britain.

Payne, S. (1969). Metrical Distinction Between Sheep and Goat Metacarpals, The Domestication and Exploitation of Plants and Animals, Ed. P. Ucko- G. Dimbley, London, 295-305.

Payne, S. (1985). Morphological Distinctions Between the Mandibular Cheek Teeth of Young Sheep, Ovis and Goats, Capra, *Journal of Archaeological Science* 12, 139-147.

Schmid, E. (1972). Atlas of Animal Bones for Prehistorians, Archaeologist and Quaternary Geologists, Amsterdam.

Uğur, T., Akkemik, Ü., Üyümez, M. ve Koçak, Ö. (2025). “Bolvadin Üçhöyük Kazılarına ait Ahşap Malzemelerin ve Kömürleşmiş Ahşap Kalıntıların Analizi”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 38/2, 305-320.

Üyümez, M., Koçak, Ö., Bilgin, M. ve Baytak, İ. (2022). Bolvadin Üçhöyük 2020 Yılı Kazıları, *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, Cilt 4, Ankara, s. 17-32.

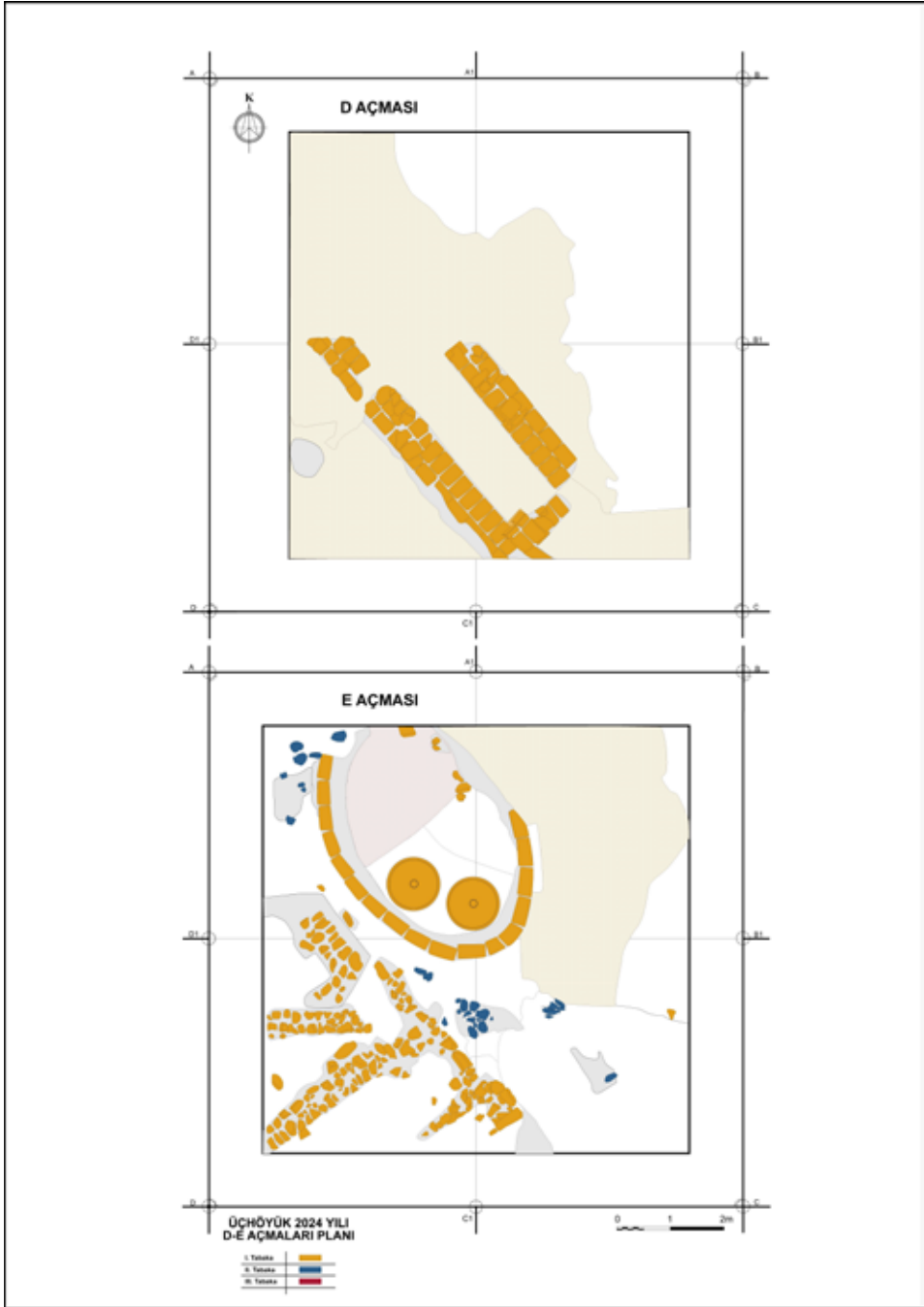
Üyümez, M., Koçak, Ö., Baytak, İ., Bilgin, M., Uğur, T., Akkemik, Ü., Aytek, A. İ., Yavuz, A. Y. ve Aladağ, B. (2024). “Bolvadin Üçhöyük 2021-2022 Yılları Kazıları”, *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 43/2, s. 389-407.

Yüksel, F. A. ve Koçak, Ö. (2025). “Afyonkarahisar, Bolvadin, Üçhöyük Yerleşmesi II. Kısımda 2023 Yılında Gerçekleştirilen Arkeojeofizik Çalışmaları”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 38/2, s. 13-22.

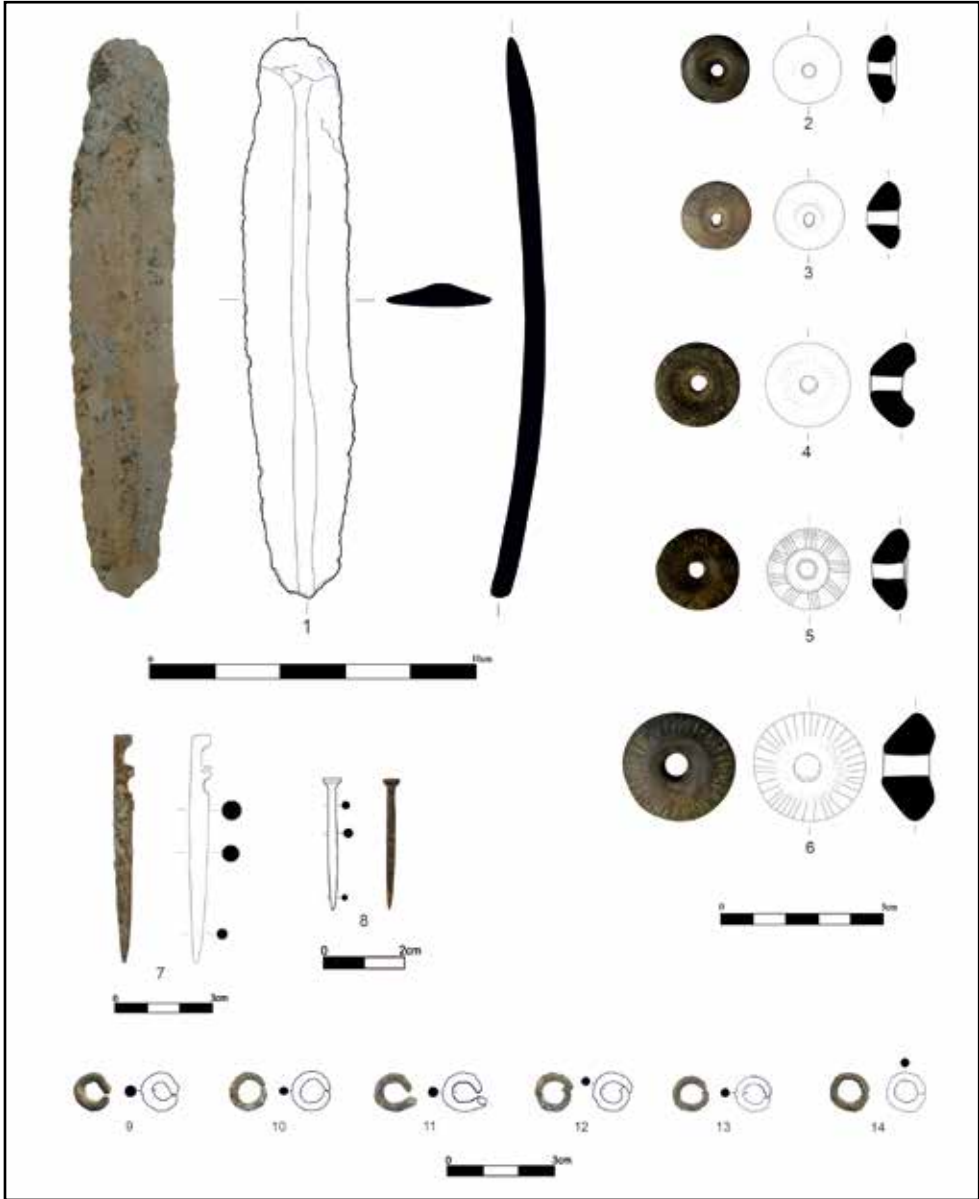
EKLER

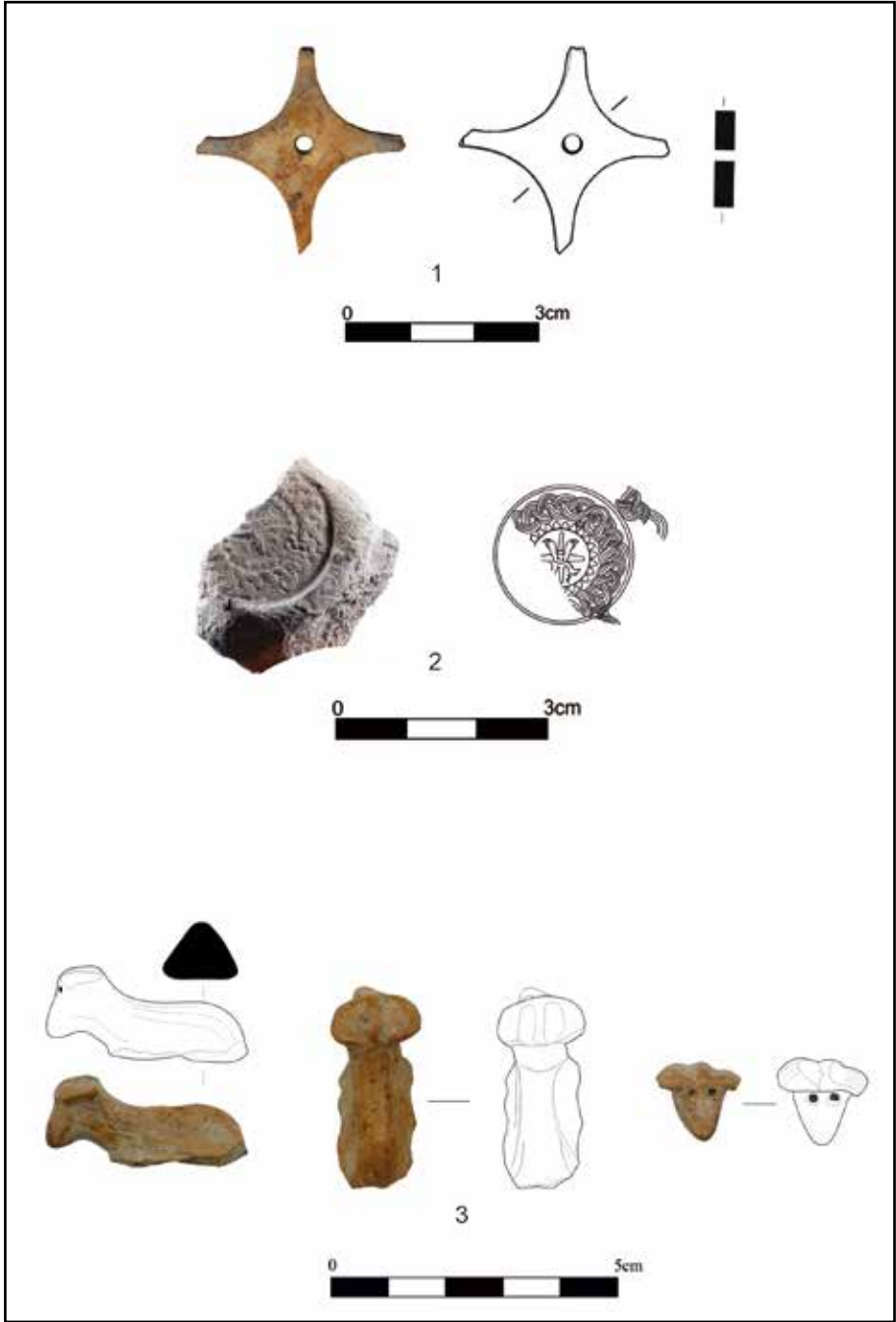
Resim 1: D ve E açmaları

Çizim 1: D ve E açmaları

Çizim 2: 2024 yılı kazı sezonu bir grup buluntu

Çizim 3: 2024 yılı kazı sezonu bir grup buluntu

ÇAVUŞTEPE KALESİ VE NEKROPOLÜ 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Rafet ÇAVUŞOĞLU*

Hanifi BİBER

İsmail COŞKUN

Orhan VAROL

Ayşegül KELEŞ ERİÇOK

M. Fuat LEVENDOĞLU

Dilara DEMİRTAŞ

Yenal SÜRÜN

Özkan DENİZ

GİRİŞ

Çavuştepe Kalesi 2024 yılı çalışmaları, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleriyle Çavuştepe Kalesi ve Çavuştepe Urartu Nekropolü olmak üzere iki ayrı alanda, Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU başkanlığında 16.07.2024-20.12.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çavuştepe Kalesi'nde daha çok, eski kazılarda ortaya çıkarılmış olan yapıların ortaya çıkarılması ve onarımına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye Merkez Müdürlüğü ile Geleceğe Miras Şubesi Müdürlüğü'nün destekleriyle yapılmıştır. Kazı çalışmalarında bakanlık temsilcisi, çeşitli uzmanlar ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi akademisyenleri ile Arkeoloji bölümü lisans ve lisansüstü öğrencileri görev almıştır.¹

* Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüs Tuşba İlçesi-Van / Türkiye, rcavusoglu@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0049-902X
Prof. Dr. Hanifi BİBER; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüs Tuşba İlçesi - Van / Türkiye, hbiber@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3719-4120,
Doç. Dr. İsmail COŞKUN; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van/Türkiye, ismailcoskun@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9265-4949
Doç. Dr. Orhan VAROL. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dil Bilimi Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van/Türkiye, ovarol@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8662-484X
Doç. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van/Türkiye, aysegulericok@yyu.edu.tr, ORCID ID:0000 0002-3476-0572
Dr. Öğr. Üyesi M. Fuat LEVENDOĞLU, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van/Türkiye, fuadlevendoglu@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3401-7532
Dr. Öğr. Üyesi, Dilara DEMİRTAŞ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van/Türkiye, dilarademirtas@yyu.edu.tr, ORCID ID:0000-0003-2347-8229

Çavuştepe Kalesi, Van ilinin, Gürpınar ilçesindeki Çavuştepe Mahallesi'nin kuzeyinde, Van il merkezine 23 km mesafede yer almaktadır. Kale, Bol Dağı'nın batı ucundaki iki tepe üzerinde, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Urartu Kralı II. Sarduri (MÖ. 764-734) tarafından kurulmuş olan kale, Yukarı Kale (Haldi Tapınağı ve çevresindeki yapılar) ve Aşağı Kale (Uç Kale, depo binaları, İrmuşini Tapınağı, odalar, Saray vs.) olmak üzere iki bölüm den oluşmaktadır (Resim: 1). Kazı çalışmalarının yürütüldüğü Urartu Nekropolü ise kalenin yaklaşık 1 km kuzeyinde yer almaktadır.

1. Çavuştepe Kalesi Kazı, Geçici/Basit Koruma ve Onarım Çalışmaları

Çavuştepe Kalesi 2024 yılı kazı çalışmaları, Depo Odaları ile Uçkale arasındaki yapıların üzerinde yer alan dolgu toprağının kaldırılarak temizlenmesi ve Kuzey İç Sur'un doğu yöndeki devamını ortaya çıkarmaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Yukarı Kale'de yer alan Haldi Tapınağı ile Aşağı Kale'deki İrmuşini Tapınağı avlusu ve çevresinde; kazı ve temizlik çalışmaları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Geçici/basit koruma ve onarım çalışmaları kapsamında ise Kuzey İç Sur, Yapı II ve Yapı II-Yapı III ara duvarında temizleme, kerpiç örme ve sıva çalışmaları yürütülmüştür. Geçici/basit koruma ve onarım çalışmalarında, daha çok eski kazılarda ortaya çıkarılan yapıların kerpiçleri örülüp sıvanarak koruma altına alınması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

1.1. Kazı Çalışmaları

Çavuştepe Kalesi'nde Yapı III, V38/C-3, V39/B-2, Y38/A-3, Y38/B-2, Y38/B-3, Y39/B-2, Y39/C-1, Z38/B-1, Z38/B-4 açmaları ile Y38/C, Y 39/A ve Y 39/D plankarelerinde dolgu toprağının kaldırılarak mimari yapıyı anlamaya yönelik kazı çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca Yukarı Kale'de yer alan Haldi Tapınağı ile Aşağı Kale'deki İrmuşini Tapınağı'nda temizlik ve düzenleme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.

1.1.1. Yapı III Çalışmaları

Yapı III, Yapı II'nin hemen doğu bitişiğinde yer almakla birlikte bu iki yapı kuzey-güney doğrultulu uzanan bir ara duvar ile birbirinden ayrılmaktadır. Yapı III'te, Yapı II'de

Yenal SÜRÜN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van/Türkiye, yenalsrn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6846-5467

Özkan DENİZ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van/Türkiye, ozkanvdeniz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5867-6228

- 2024 yılı kazı çalışmalarında; Bakanlık Temsilcisi olarak Van Müze Müdürlüğü'nden Mithat DUMAN görev yapmıştır. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi tarafından oluşturulan kazı ekibi ise Prof. Dr. Hanifi BİBER (1. Kazı başkan yardımcısı), Dr. Yenal SÜRÜN (2. Kazı başkan yardımcısı), Doç. Dr. İsmail COŞKUN, Doç. Dr. Orhan VAROL, Doç. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK, Doç. Dr. Oktay BAŞAK, Doç. Dr. Ümit GÜDER, Dr. Öğr. Üyesi M. Fuat LEVENDOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Dilara DEMİRTAŞ, Dr. Marek VERCİK; doktora öğrencisi Özkan DENİZ ile uzman arkeolog Selin KARATEKİN ALKAN ve Mine BALKAN; lisans öğrencileri Ahmet MACİT, Yunus Emre MUTLU ve Bahar ÇETİNKAYA'dan oluşmaktadır.

yer alan ve kademeli bir yapıda olan odaların olabileceği düşüncesiyle dolgu toprağını kaldırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 2a-b). İlk bulgular, Yapı III'ün kuzey-güney yönlü 3 kademedan oluştuğunu düşündürmüştür. Ancak bu bölümde, Ortaçağ'a tarihlendirilen mezar yapıları nedeniyle bir tahribat söz konusudur. Bu sebeple de yapıya ilişkin kerpiç kalıntıları çoğunlukla döküntü durumda olup mimari yapıyı saptamayı güçleştirmektedir. Bu bölümdeki kazılara 2025 yılında da devam edilecektir. Yapı III'deki çalışmalar sonucunda; amorf durumda seramik parçalarının yanı sıra bir adet bazalttan havaneli (?) (Resim: 3a) ve üzerinde çivi yazısı bulunan kırık durumda bir seramik parçası tespit edilmiştir (Resim: 3b).

1.1.2. V 38/C-3 Açması Çalışmaları

V 38/C-3 açmasında, 2023 yılı kazı çalışmalarında kısmen ortaya çıkarılmış olan kerpiç duvarın kuzey yönünü bulmak için kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar neticesinde kerpiç duvarın 1 m yüksekliğe ulaşan taş temelleri ortaya çıkarılmıştır. Kerpiç duvarın ise mevcut yüksekliğinin 1.5 m olduğu tespit edilmiştir. Duvarda, kerpiç blokların dışa bakan yüzlerinin yanmadan örtü tuğla halini aldığı görülmüştür. Duvarın doğusunda, V 39/B-2 açmasında yer alan ve kuzey-güney doğrultulu uzanan başka bir kerpiç duvar bulunmaktadır. Bu iki duvar arasında ise genişliği 1-2 m arasında değişen bir koridor bulunmaktadır (Resim: 4a-b). Bu alandaki çalışmalarda; üst örtüye ait olduğu düşünülen ahşap, hasır (?) ve kül kalıntılarının yanı sıra amorf durumda seramik parçaları ve kandil parçaları (Resim: 5a); demirden amorf durumda iki adet ok ucu parçası (Resim: 5b), bronzdan bir fibula parçası (Resim: 5c), demirden bir çivi (?) parçası, bir adet demir obje parçası, bronz iğne parçaları (Resim: 5d) ve bir adet taştan boncuk ele geçmiştir.

1.1.3. V 39/B-2 Açması Çalışmaları

V 38/C-3 açmasında tespit edilen kerpiç duvarın doğu bölümünde, tespit edilen 1-2 m genişliğindeki bir koridor tespit edilmiştir. Bu koridorun yine doğusunda, 2023 yılı kazılarında bir başka kerpiç duvarın batı (ön) yüzü ortaya çıkarılmıştı. Duvarın durumunu anlamak için V 39/B-2 açmasında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu uzanan ve genişliği yaklaşık 1.9 m'yi bulan bir kerpiç duvar ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu duvarda da kerpiç blokların dışa bakan yüzlerinin yanmadan dolayı tuğla halini aldıkları saptanmıştır.

1.1.4. Y 38/A-3 Açması Çalışmaları

Y 38/C-1 ve Y 38/C-2 açmalarında yürütülen kazı çalışmalarında 1.5 m genişliğinde bir kerpiç duvara ait kalıntılar tespit edilmiştir. Bu duvarın kuzey yöndeki devamını ortaya çıkarmak amacıyla kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda, kuzey-güney yönlü uzanan kerpiç duvara ait hattın kuzey yöndeki bölümü ortaya çıkarılmıştır.

1.1.5. Y 38/B-2 ve Y 38/B-3 Açması Çalışmaları

Depo Binaları ile Uç Kale arasında kalan alanların ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalar kapsamında, Y 38/B-2 ve Y 38/B-3 açmalarında kazı çalışmaları yürütülmüştür. Y 38/B-2 açmasında, devrilmiş durumda olan ve yan yüzleri izlenebilen kerpiç kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanan bu kerpiç hattın devrilmiş olduğunu açmanın kuzey duvarındaki kesitten de görmek mümkündür (Resim: 6a). 2023 yılı kazılarında, Y 38/B-4 açmasında kerpiç bir zemin ortaya çıkarılmıştı. Bu zeminin kuzey yöndeki devamını ortaya çıkarmak için Y 38/B-3 açmasında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda, kerpiç zeminin bu açma içerisinde de yer yer devam ettiği saptanmıştır (Resim: 6b).

1.1.6. Y 38/C Plankaresi Çalışmaları

Y 38/A-3 açmasında tespit edilen, yaklaşık 1.5 m genişliğindeki kerpiç duvarın güney yönde devam edebileceği düşüncesiyle Y 38/C-1 ve Y 38/C-2 açmalarında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda, kerpiç duvarın her iki açma içerisinde de devam ettiği saptanmıştır. Y 38/C-3 açmasında, ilk dönem kazılarından (1961-1986) kalma kazı çukurunu düzenlemek için çalışmalar yürütülmüştür. Y 38/C-4 açmasında, Y 38/C plankaresinde tespit edilen kerpiç kalıntılarının doğu yönde de devam edebileceği düşüncesiyle kazı çalışmaları yapılmıştır. Ancak çalışmalarda kerpiç kalıntılara ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır.

1.1.7. Y 39/A-1 ve Y 39/A-4 Açmaları Çalışmaları

2023 ve 2024 yılı çalışmalarında, V 38/C-3-V 39/B-2 açmalarında bir kerpiç duvar ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu duvarın güneye doğru kavis yaptığı saptanmıştır. Güney yöndeki bu devamını ortaya çıkarmak için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda Y 39/A-1 açmasında, söz konusu iki kerpiç duvar ile bu duvarlar arasında yer alan koridor tespit edilmiştir. Y 39/A-4 açmasında ise, V 39/D-2 ve Y 39/D-3 açmalarında tespit edilen ve kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanan kerpiç duvarın doğu yöndeki durumunu anlamak için kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Böylelikle söz konusu duvarın doğu bölümü ortaya çıkarılmıştır. Duvarda yangın izleri saptanmış olup zemine ait olduğu düşünülen yassı kum/sal taşları tespit edilmiştir (Resim: 7).

1.1.8. Y 39/B-2 ve Y 39/C-1 Açmaları Çalışmaları

Y 39/D-4 ve Y 39/A-3 açmalarında, bu yıl gerçekleştirilen kazı çalışmalarında döküntü durumunda, düzgün bir hat izlemeyen ve dağınık durumda kerpiç kalıntıları tespit edilmiştir. Bu kalıntıların doğu yöndeki durumunu anlamak için kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş olup her iki açmada da da yer yer izlenebilen kerpiç kalıntıları saptanmıştır.

1.1.9. Y 39/D Plankaresi Çalışmaları

Depo binaları ile Uç Kale arasındaki bölümün ortaya çıkarılmasına yönelik yürütülen çalışmalarda, Y 39/D plankaresinde kazı yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda, plankare içerisinde yer yer izlenebilen düzgün bir hat izleyen kerpiç dizisi ve döküntü durumunda olduğu anlaşılan kerpiç kalıntıları tespit edilmiştir. Ancak bu bölümde, Ortaçağ'a tarihlendirilen mezarlar söz konusudur. Bu sebeple de önceki döneme (Urartu) ait mimari plan ve kalıntılar tahrip olmuştur. Çalışmalarda, çeşitli türde ve amorf durumda seramik parçaları ele geçmiştir.

1.1.10. Z 38/B-1 ve Z 38/B-4 Açmaları Çalışmaları

Y 38/A-3, Y 38/C-1 ve Y 38/C-2 açmalarında tespit edilen kuzey-güney doğrultulu kerpiç duvarın güney ucunu bulmaya yönelik olarak kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda, Z 38/B-1 açmasında döküntü durumunda düzensiz kerpiç kalıntıları tespit edilmiştir. Bu durumun, eski kazılarda (1961-1986) açma içerisinde gerçekleştirilen çalışmalardan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak Z 38/B-4 açmasında, tespit edilen kuzey-güney yönlü duvarın doğu bölümüne ait bir hat ortaya çıkarılmıştır.

1.1.11. Haldi ve İrmuşini Tapınağı Avlusu ve Çevresindeki Çalışmalar

Haldi Tapınağı, Çavuştepe Kalesi'nin Yukarı Kale olarak adlandırılan bölümünde yer almaktadır. Bu sezon kazı çalışmalarında; tapınağın içi ile çevresinde biriken dolgu toprak kaldırılmıştır. Ayrıca tapınak yüzeyi ve çevresini kaplayan otlar temizlenerek alan açılmıştır. Bunların dışında, tapınağa ait olan ve dökülmüş durumdaki düzenli ve düzensiz taşlar da sonradan yapılacak koruma-onarım çalışmalarında kullanılmak üzere belirlenen alana taşınmıştır (Resim: 8a-b).

İrmuşini Tapınağı'nda ise tapınak içi, avlusu, kuzey, güney ve batı koridorlarında ot temizliği, dolgu toprağının kaldırılması ve çevre düzenlemesi gibi birtakım çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca tapınağın doğu önünde yer alan avluda bulunan sunağın doğu bölümünü temizlemek amacıyla AA/34 ve AB/34 açmalarında kazı yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda yer yer kerpiç kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 9).

1.2. Temizlik, Koruma ve Onarım Çalışmaları

Çavuştepe Kalesi'nde geçici/basit koruma-onarım çalışmaları kapsamında kerpiç örme ve sıva çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Koruma ve onarım çalışmalarında, kerpiç ve sıva harcında kullanılan toprak, önceki kazılarda ortaya çıkarılmış olan dolgu topraktan sağlanmıştır. Çavuştepe Kalesi 2024 yılı geçici/basit koruma ve onarım çalışmaları; Kuzey İç Sur, Yapı II ve Yapı II-Yapı III ara duvarında temizleme, kerpiç örme ve sıva çalışmaları şeklinde yürütülmüştür.

Kuzey İç Sur'da, doğu yönüne doğru 8 m uzunluğunda, 2.3 m yüksekliğinde ve 55 cm genişliğinde bir kerpiç örme çalışması gerçekleştirilmiştir. Kerpiçler, kalede tespit edilen *in-situ* kerpiçler örnek alınarak yapılmışlardır. Kerpiçler, ana (35x35x15 cm) ve kuzu (35x15x15 cm) olarak hazırlanmıştır. Kerpiç örme çalışmalarında sonra duvar, geçici koruma kapsamında sıvanmıştır. Sıva harcı, toprağa 1/3 oranında saman eklenerek hazırlanıp iki gün dinlenmeye bırakıldıktan sonra kullanılmıştır (Resim: 10a-b).

Yapı I'in hemen doğu bitişiğinde yer alan Yapı II'de kuzey-güney doğrultulu ve kademeli bir yapıda dört oda bulunmaktadır. Temizlik, koruma ve onarım çalışmaları kapsamında odaların içinde ve duvar diplerinde yer alan dolgu toprak kaldırılarak temizlenmiştir. Daha sonra Yapı II-Oda 2-3 ara duvarında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Böylelikle 1.7 m yüksekliğinde, 50 cm genişliğinde ve 5.7 m uzunluğunda bir duvarda kerpiç örme ve sıvama çalışmaları yürütülmüştür (Resim: 11a-b). Yapı II'de çalışmaların yapıldığı bir diğer bölüm de Oda 3-4 ara duvarı olmuştur. Çalışmalar neticesinde 1.7 m yüksekliğinde, 50 cm genişliğinde ve 5.8 m uzunluğunda bir alanda kerpiç örme ve sıva çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Yapı II-Yapı III arasında yer alan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan ara duvarda temizlik, kerpiç örme ve sıva çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu duvar, içerisinde yer alan odalar bağlı olarak üç kademeli bir yapıdadır. Çalışmalar kapsamında ilk olarak duvarın hatlarını belirlemek amacıyla duvar dibinde biriken dolgu toprak kaldırılmıştır. Daha sonra duvarda kerpiç örme çalışmaları ve ardından da sıva çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Son olarak da duvarın üst bölümü balıksırtı şeklinde sıvanmıştır (Resim: 12a-c).

2. ÇAVUŞTEPE KALESİ URARTU NEKROPOLÜ KAZI ÇALIŞMALARI

Çavuştepe Kalesi Urartu Nekropolü'nde, önceki yıllara ait kazılarda ortaya çıkarılan taş sırasının devamını belirleyebilmek amacıyla aynı doğrultudaki J 9/b ve J 9/d açmaları ile belirlenmiş olan diğer açmalarda (L 11/d, M 10/c, M 11/a, M 10/a, M 10/b, M 10/d N 10/a, N 10/b, N 10/c, N 10/d, O 11/a, O 10/a, O 10/b, O 10/c ve O 10/d) kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2.1. J 9/b Açması

Nekropol alanında, önceki kazılarda (2017-2024) ortaya çıkarılan ve oval bir görünüme sahip olan taş sırasının kuzeybatı yönlü devamını bulmak için kazı çalışmaları yürütülmüştür. Çalışmalar neticesinde; açmanın orta bölümüne yakın konumda, bir kısmı dağılmış bir bölümü de doğu-batı doğrultulu uzanan taşlar tespit edilmiştir. Düzensiz yapıdaki taşlar irili ufaklıdır. Söz konusu taşların üzeri ve ön yüzleri açığa çıkarılarak temizlenmiştir. Ayrıca açmanın kuzey sınırında, doğu-batı doğrultulu yatırılmış bir inhumasyon gömü (BTM 23) tespit edilmiştir. Bir bebeğe ait olduğu düşünülen iskelet yarı hoker pozisyonundadır. Kafatasının hemen güneyinde, hediye olarak bırakıldığı düşünülen bir çömlekçik parçası ele geçmiştir (Resim: 14a). Ayrıca boyun ve kaburga kemikleri üzerinde, çok sayıda beyaz kireçtaşından fiçi formlu boncuktan oluşan, ancak dağılmış durumda bir gerdanlığa rastlanmıştır.

2.2. J 9/d Açması

Taş sırasının devamını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalarda kazı yapılan bir diğer açma da J 9/d açmasıdır. Çalışmalar neticesinde; irili ufaklı taşlardan oluşan, bazı bölümlerde düzgün bir hat izleyen bazı bölümlerde ise döküntü durumunda olduğu anlaşılan düzensiz taşlar tespit edilmiştir. Çalışmalarda amorf durumda çeşitli türde seramik parçaları ele geçmiştir.

2.3. L 11/d Açması

L 11/d açmasındaki kazı çalışmalarında, açmanın kuzeydoğu köşesinde sadece dip kısmı bulunan bir urne (Urne 65) tespit edilmiştir. Urne içerisinden az miktarda kremasyon kemik kalıntıları dışında bir bulguya rastlanmamıştır (Resim: 13a). Bunun dışında, açmanın güneybatı köşesine yakın bölümde doğu-batı doğrultulu uzanan bir sandık mezar tespit edilmiştir. Mezar dikdörtgen planlı olup etrafı sal taşları ile çevrilidir. Mezar içerisinden az sayıda kremasyon kemik kalıntıları ile amorf durumda çeşitli türde seramik parçaları ele geçmiştir (Resim: 15).

2.4. M 10/d Açması

M 10/c açmasında kazı çalışmalarında bir adet urne ile basit toprak mezar tespit edilmiştir. Açmanın güney sınırında, tespit edilen inhumasyon gömünün (BTM 24) vücut bütünlüğü büyük oranda korunmuştur. İskelet üzerinden herhangi bir buluntu ele geçmemiştir (Resim: 14b). BTM 24 No'lu iskeletin hemen kuzeyinde, 11 bireye ait bir toplu mezar tespit edilmiştir (BTM 25). İskeletlerin bazıları sağlam durumdayken bir bölümünün vücut bütünlüğü bozulmuştur. İskeletler üzerinde çeşitli türde buluntular ele geçmiştir. Bunlar arasında; in situ durumda 2 yonca ağızlı testi, bir adet sağlam durumda çanak, bir çömlekçik ve bir adet Asur tipi sırlı seramik, 3 yetişkin kadın bireyin üzerinde biri 88 adet, biri 118 adet diğeri ise 370 adet boncuktan oluşan gerdanlıklar; demir, bronz ve gümüş gibi çeşitli materyallerden yapılmış küpeler, saç spirali, süs iğneleri, kulak temizleyici ve iki adet kemik mühür, bir adet ahşap amulet mühür ile amorf durumda seramik parçaları yer almaktadır (Resim: 14c).

Açmanın kuzeybatı köşesinde ise ağız ve boyun bölümü kısmen kırık olan bir urne (Urne 66) ele geçmiştir. Urne ağzının kırık durumda bir kase (urne kapağı) ile kapatıldığı tespit edilmiştir. Urne içerisinden kremasyon kemik kalıntıları ile birlikte altı adet taş boncuk ortaya çıkarılmıştır (Resim: 13b).

2.5. M 10/d Açması

Açmadaki gerçekleştirilen kazılar sonucunda, açmanın batı kenarına yakın bölümde büyük oranda sağlam durumda bir urne (Urne 67) ortaya çıkarılmıştır. Urnenin ağzını örten kase, parçalar halinde ele geçmiştir. Urne içerisinden kremasyon kemik kalıntıları dışında herhangi bir buluntu ele geçmemiştir (Resim: 13c).

2.6. M 11/a, M 10/b ve N 10/b Açmaları

M 11/a ve M 10/b açmalarında yürütülen kazı çalışmalarında amorf durumda seramik parçaları tespit edilmiştir. N 10/b açmasında yürütülen kazı çalışmalarında herhangi bir kültür kalıntısı tespit edilmemiştir.

Bunların dışında M 10/a, N 10/a, N 10/c, N 10/d, O 10/a, O 10/b, O 10/c, O 10/d ve O 11/a açmalarında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu açmalarda yürütülen çalışmalarda şimdilik herhangi bir kültür kalıntısına ulaşılmamıştır.

TEŞEKKÜR

Kazılarımıza izin veren ve maddi ve manevi destek sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Van Valiliği'ne, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve kazı çalışmaları süresince üstün gayret ve özverili çalışmalarından dolayı tüm ekip üyelerimize teşekkür ederiz.

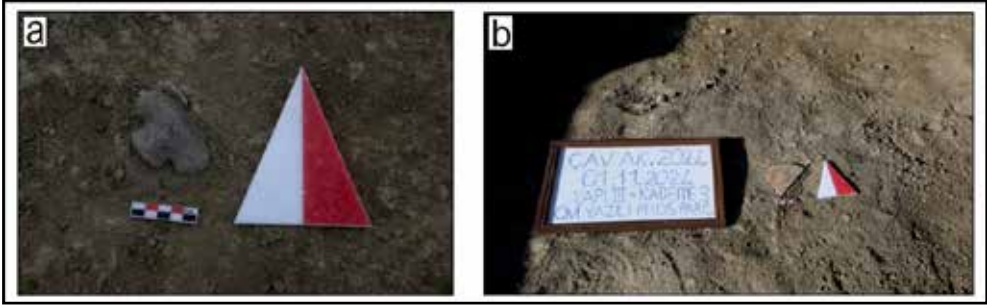
EKLER

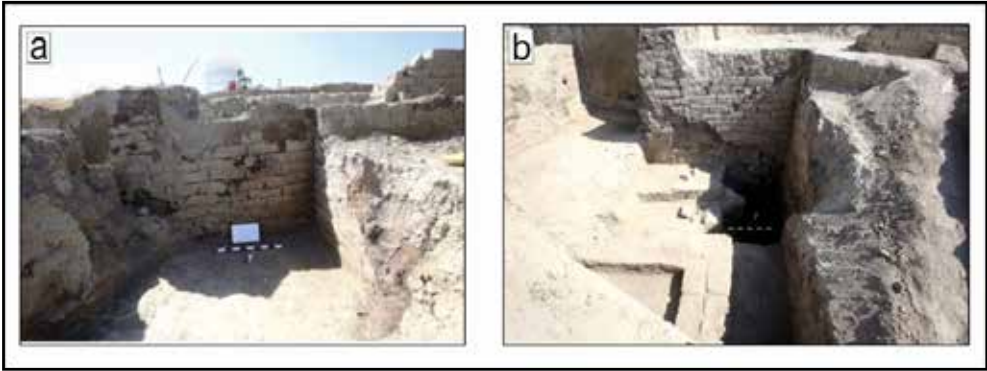
Resim: 1 Çavuştepe Kalesi'nin kuzeybatı yönden havadan görünümü.

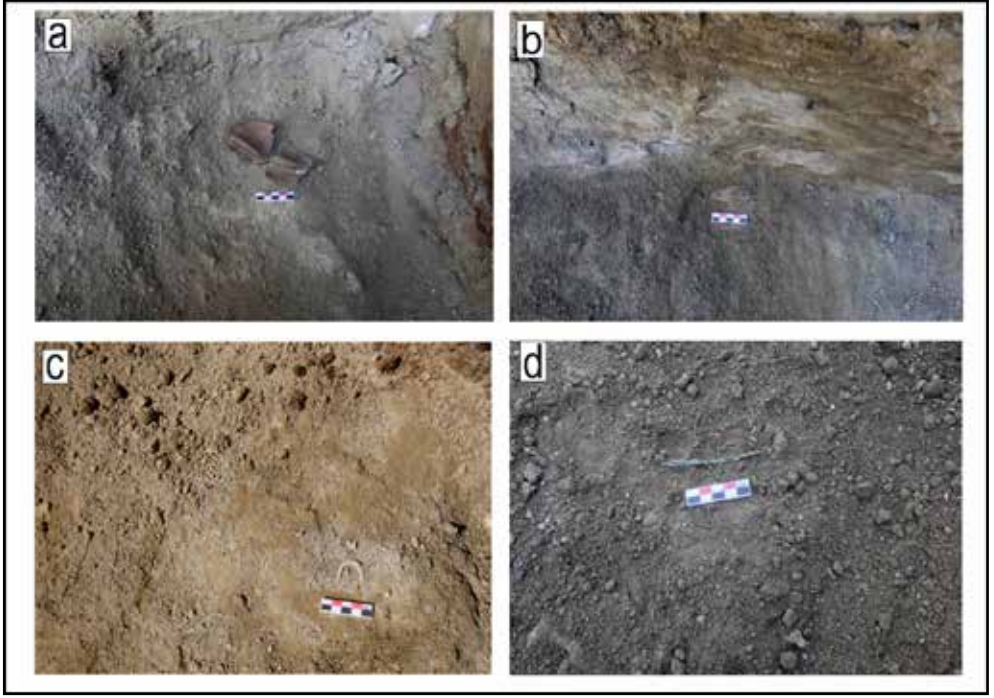
Resim: 2a-b Yapı III'ün a: Kazı çalışmaları öncesi, b: sonrası görünümü.

Resim: 3a-b Yapı III'te tespit edilen a: Havaneli, b: Çivi yazılı pitos parçası

Resim: 4 V 38/C-3 açmasında tespit edilen a: Kerpiç duvar, b: Koridor.

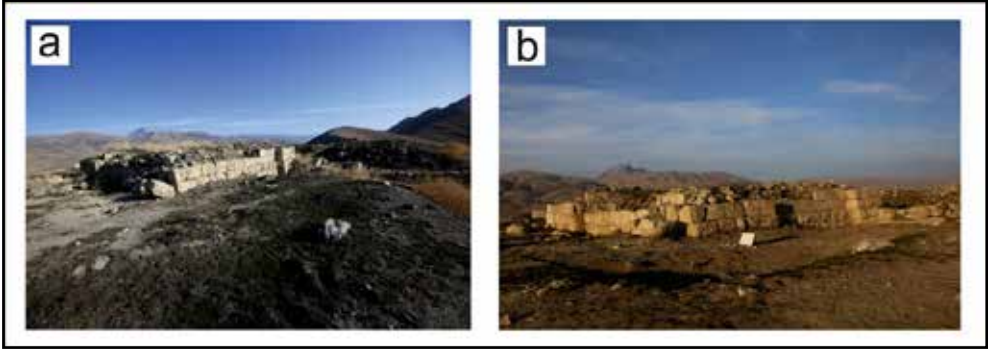
Resim: 5a-d V 38/C-3 açmasında tespit edilen a: Kandil parçaları,
b: Demir ok ucu parçası,c: Bronz fibula parçası, d: Bronz iğne parçası.

Resim: 6a-b Y 38/B-2 açmasında tespit edilen devrilmiş durumdaki kerpiç kalıntıları (a),
Y 38/B-3 açmasında doğu kenarı ortaya çıkarılan kerpiç duvar.

Resim: 7 Y 39/A-4 açmasında tespit edilen kerpiç ve sal taş kalıntıları.

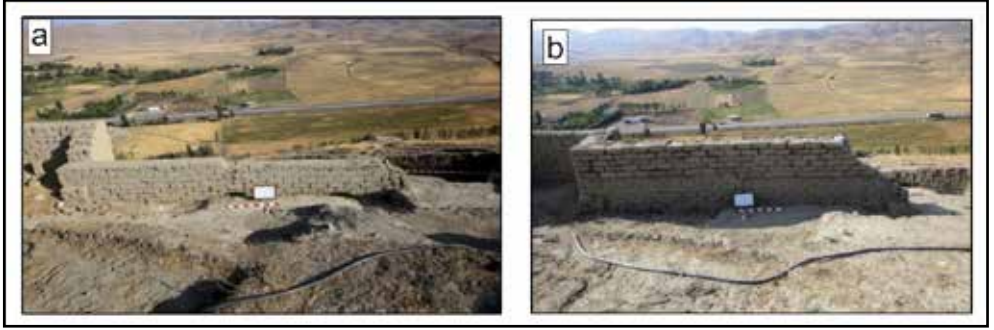

Resim: 8a-b Haldi Tapınağı ve çevresinde gerçekleştirilen temizlik çalışmaları

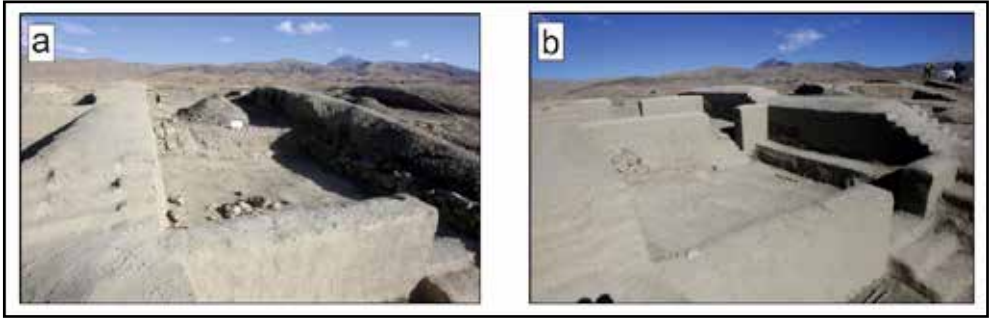
a: Öncesi, b: Sonrası.

Resim: 9 İrmuşini Tapınağı'nın temizlik çalışmaları sonrası görünümü.

Resim: 10a-b Kuzey İç Sur'un kerpiç örme çalışmaları a: Öncesi, b: Sonrası.

Resim: 11a-b Yapı II-Oda 2'nin temizlik, geçici koruma ve onarım çalışmaları a:Öncesi, b: Sonrası görünümü.

Resim: 12a-c Yapı II-Yapı III ara duvarının a: Temizlik, geçici koruma ve onarım çalışmaları öncesi görünümü, b: Kerpiç çalışmaları sonrası görünümü, c: Sıva çalışmaları sonrası görünümü.

Resim: 13a-c Nekropol alanından ele geçen urnelerden a: Urne 65, b: Urne 66, c: Urne 67.

Resim: 14a-c Çavuştepe Kalesi Urartu Nekropolü'nde tespit edilen basit toprak mezralardan a: BTM 23, b: BTM 24, c: BTM 25.

Resim: 15 L 11/d açmasında tespit edilen sandık mezar.

ZERNAKİ TEPE ANTİK KENTİ 2024 KAZI ÇALIŞMALARI

Rafet ÇAVUŞOĞLU*

Bülent DEMİR

Dilara DEMİRTAŞ

GİRİŞ

Van ili Erciş ilçesinin hemen kuzeyindeki Aşağı ve Yukarı Işıklı Mahallesi'nde bulunan Zernaki Tepe, yaklaşık 2,5 km. uzunluğunda ve 1,5 km. genişliğinde kireçtaşından oluşan bir tepe üzerinde kurulmuştur (Resim: 1).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin ilk ızgara planlı kenti olma özelliği gösteren Zernaki Tepe Antik Kenti, Van ili Erciş İlçesi Aşağı ve Yukarı Işıklı Mahallesi sınırları içerisinde, tepelik bir alanda yer almaktadır. Zeminden 60-120 m yüksekliğindeki tepelik alan, kuzeybatı 2,5 km uzunluğunda, güneydoğu bölümü 1.5 km genişliğinde yaklaşık 200 hektarlık alana yayılmaktadır (Resim: 1). Izgara plana göre inşa edilmiş Zernaki Tepe yerleşim alanı yaklaşık 2100x1100 m ölçülerindedir. Antik kentin kuzeybatı bölümünün etrafı surla ile çevrilidir. Kent, bölgeye gezi düzenleyen seyyahların kaleme aldığı yazılara göre, 19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren surlarda kullanılan taşların sökülüp köy evlerinin temellerinde kullanıldığı bilgilerine yer verilmektedir (Cuinet, 1892, s. 710–711, Belck, Lehmann-Haupt, 1898, s. 591; Lynch, 1901, s. 27-28).

Zernaki Tepe Antik Kenti kazıları 2021 yılında başlamış ve aralıksız olarak 2024 yılına kadar sürdürülmüştür. Kazı çalışmaları daha çok antik kentin kuzey batısında kaçak kazılarla tahrip edilmiş ve bir bölümü açığa çıkarılmış sur kalıntıları üzerinde sürdürülmüştür. 2021-2023 yılları arasında 10x10 m. 9 plankarelerde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalar 5 adet Aramice yazıtta rastlanmıştır. Çalışmalar sırasında surların yaklaşık 60 m'lik bölümü açığa çıkartılmıştır. Zernaki Tepe Antik kenti 2024 içerisinde Geleceğe Miras Projesi kapsamına dahil edilmiştir. Bu kapsamda 2024 yılında kentte 10x10 m'lik 5 plankarede kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazılar sırasında ise 2'si *in-situ* olmak üzere toplam 3 Aramice yazıt daha tespit edilmiş, ayrıca kentin kuzeybatısında bulunan surların toplam 90 m'lik bölümü açığa çıkartılmıştır.

* Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU; Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü, Tuşba-Van/Türkiye, rcavusoglu@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0049-902X

Bülent DEMİR; Yalı Mahallesi Kale Sokak No:02, İpekyolu-Van/Türkiye, b_rimed@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3252-5218

Dr. Öğr. Üyesi Dilara DEMİRTAŞ, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü, Tuşba-Van/Türkiye, dilarademirtas@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2347-8229

ZERNAKİ TEPE ANTİK KENTİ KUZEY SUR YAPILARI

Kentte 2024 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları antik kentin kuzeybatısında bulunan surların açığa çıkartılmasına yönelik olarak sürdürülmüştür. Zernaki Tepe Antik Kentinin kuzeydoğu surlarının bulunduğu alan 10x10 m'lik plankarelere ayrılmıştır. Bu kapsamda her biri 10x10 m boyutunda olan AF47-A, AF47-B, AE47-C, AF48-A (B2) ve AF48-C (C3) plankarelerinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). AF47-A, AF48-B (B3), AF48-C ve AF48-D plankarelerinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Af47-B Plankaresi

2021 yılı kazı çalışmalarında tespit edilen *YAZIT I*'in bulunduğu AF48-A (B2) plankaresinin hemen batısında yer alan AF47-B plankaresinde, kazı çalışmalarının kuzey surlarının batıya doğru devam eden bölümünü ortaya çıkartmaya yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu alanda, kaçak kazılarla surlardan sökülen taş bloklar etrafa dağılmış durumdaydı. 2024 yılı çalışmalarında, bu taş yığınları arasında surlardan söküldüğü anlaşılan Aramice bir yazıt (*YAZIT VI*) ile üzerine geometrik desen kazınan bir kireçtaşı bloğu ortaya çıkarılmıştır. Aramice yazıt, 5 satırdan oluşmakta olup taş bloğun yüzeyine açılan bir çerçeve içine kazınmıştır. Yazıt ve desen işlenmiş taş olası bir zararın önüne geçilmesi amacı ile yine Van Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü'nden alınan izinler doğrultusunda Van Müze Müdürlüğü'ne taşınmıştır.

AF47-B plankaresinde devam eden kazılarda batı duvarına bitişik biçimde kuzey-güney yönde uzanan surların dış duvar örgüsüne rastlanmıştır. Duvar yan yana iki blok halinde 5 sıralı olarak inşa edilmiştir (Resim: 3). Kireç ve bazalt bloklardan oluşan taşların üzerine birbirine kenetlenebilmesi için kırılmaçkuyruğu kenet yuvaları açılmıştır. Bu taşların boyutları değişiklik göstermektedir. Plankarenin güneydoğu ucunda ise doğu-batı yönde ilerleyen ve sur yapısının iç kısmına ait olduğu anlaşılan bir başka duvara daha rastlanmıştır. Dış sur duvarı ile aralarında 4.90 m kadar mesafe bulunan iç duvar, dış surda olduğu gibi kireçtaşı ve bazalt bloklardan inşa edilmiştir. Blokların üzerinde kırılmaçkuyruğu kenet yuvaları açılmıştır. Taş sırasının batısında yaklaşık olarak 5 m uzunluğunda, 1 m genişliğinde alanda yığıntı şeklinde çok sayıda dağınık kerpiç bloğa rastlanmıştır (Resim: 4).

AE47-C Plankaresi

AE47-C plankaresinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında AF47-B plankaresinin kuzey duvarına bitişik uzanan surların devamında oval biçimde burç yapısına rastlanmıştır. 2023 yılında AG50-A (D6) plankaresi içerisinde ele geçen oval biçimli burç ile aynı inşa tekniğine sahiptir. Burç, kireçtaşı ve bazalt bloklardan inşa edilmiştir (Resim: 5). Taşların üzerine kırılmaçkuyruğu kenet yuvaları açılmıştır. Sur yapısı, 2022 yılında AF48-A (B2) plankaresinde tespit edilen bastiyon çıkıntısının devamı niteliğindedir. Ancak ne yazık ki surların birleştiği nokta 2000'li yıllarda gerçekleşen kaçak kazılar nedeni ile tahrip edilmiştir.

Plankarenin doğusundan güneybatısına doğru oval biçimde uzanan surların batı köşesinde *in-situ* durumda Aramice bir yazıt (Yazıt VIII) daha rastlanmıştır. Yazıt, dikdörtgen biçimindeki kireçtaşı üzerine kazınmıştır. Yazıtın dış çerçevesini saç örgüsü motifi sınırlandırmaktadır. Çerçevenin içine 8 satırlık Aramice yazıt kazınmıştır. Çalışmalar sırasında atık toprak içerisinde bir adet obsidyen ok ucuna rastlanmıştır (Resim: 6).

AF48-A Plankaresi

2024 yılı kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği AF48-A (B2) plankaresinde 2021 yılı kazı çalışmaları sırasında Yazıt I tespit edilmiştir. Bu plankarede, kaçak kazılar sırasında etrafa dağılan ve kazı çalışmalarının sağlıklı şekilde sürdürülmesini engelleyen çok sayıda kireçtaşı ve bazalt blok bulunmaktadır. Bu alandaki taş bloklar, daha sonra surların restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere AF48-C VE AF48-D plankarelerine taşınmıştır.

AF48-A plankaresinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında plankarenin doğu sınırında bulunan bastiyonun batı cephesinin görülebilmesi amacı ile 0.70x2 m boyutunda sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. Bastiyon çıkıntısının daha önceki kaçak kazılarla tahrip edildiği anlaşılmıştır (Resim: 7).

AF48-C Plankaresi

Zernaki Tepe Antik Kentinde 2021 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında açığa çıkartılan dikdörtgen biçimli burç yapısının batı bitişinde yer alan AF48-C (C3) plankaresinde daha önce tespit edilen surların cephe kısmının açılması için 11x2 m boyutlarında sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. Surların ön yüzü yaklaşık 2,10 m derinliğe kadar açılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan surların batı köşesinden 20x45 cm boyutunda bir drenaj kanalına rastlanmıştır (Resim: 8).

Devam eden kazı çalışmaları sırasında bu drenaj kanalının doğusunda bir başka yazıt (Yazıt VII) daha rastlanmıştır (Resim: 9). Aramice yazıt, kare şeklindeki kireç taşı üzerine 7 sıra halinde kazınmıştır. Yazıtın 1,50 m kadar kuzeyinde surların hemen önünde parçalanmış durumda bir adet çömlek kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 10).

SONUÇ

Zernaki Tepe Antik Kenti 2021 yılı itibari ile başlayan kazı çalışmaları, kentin kuzey surlarının ortaya çıkartılmasına yönelik sürdürülmüştür. Çalışmalar sırasında surların 2021-2023 yılları arasında 60 m'lik, 2024 yılında ise 20 m'lik bölümü açığa çıkartılmıştır. 2023 yılı kazı çalışmaları sırasında surların doğu ucunda tespit edilen oval biçimli burç yapısının benzeri 2024 yılı kazı çalışmalarında batı bölümünde de tespit edilmiştir. İki burç arasında ayrıca dikdörtgen şeklinde dışarıya çıkıntı yapan bir bastiyon bulunmaktadır. Kazı çalışmaları, surların arazinin topografik yapısına uygun biçimde inşa edildiğini göstermiştir. Surun dış ve iç kısımları düzgün kesme taşlar ile örüldükten sonra orta bölümü moloz

taşlarla doldurulmuştur. Sur yapılarında kullanılan taş bloklar kentin ana kayasını oluşturan kireçtaşı bloklar ile yerleşimin yaklaşık 3 km kuzeyinde bulunan bazalt taş ocağından temin edildiği anlaşılmıştır. Taş blokların üzerine “kırlangıçkuyruğu” olarak da adlandırılan kenet yuvaları açılmıştır. Bu kenet yuvalarının içleri muhtemelen demir, kurşun veya ahşap kelepçeler ile doldurularak taş bloklar birbirine bağlanmıştır.

Zernaki Tepe Antik Kentinde 2021-2024 yılları arasında toplam 8 Aramice yazıt tespit edilmiştir. Bütün yazıtla surlarda kullanılan kireçtaşı üzerine kazınmıştır. Bu yazıtlar, Doğu Anadolu arkeolojisinin tarihsel sürecinin aydınlatılmasına büyük katkılar sağlayacaktır (Resim: 11).

TEŞEKKÜR

Kazılarımıza izin veren ve maddî ve manevî destek sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne ve Geleceğe Miras Birimine, Van Valiliği’ne, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü’ne, Erciş Kaymakamlığı’na ve kazı süresince üstün gayret ve özverili çalışmalarından dolayı tüm ekip üyelerimize teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Belck, W., Lehmann-Haupt, C. F. (1898). Entdeckungen in Armenien, *Zeitschrift für Ethnologie (Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie, und Urgeschichte)*, 30, s. 568–591.

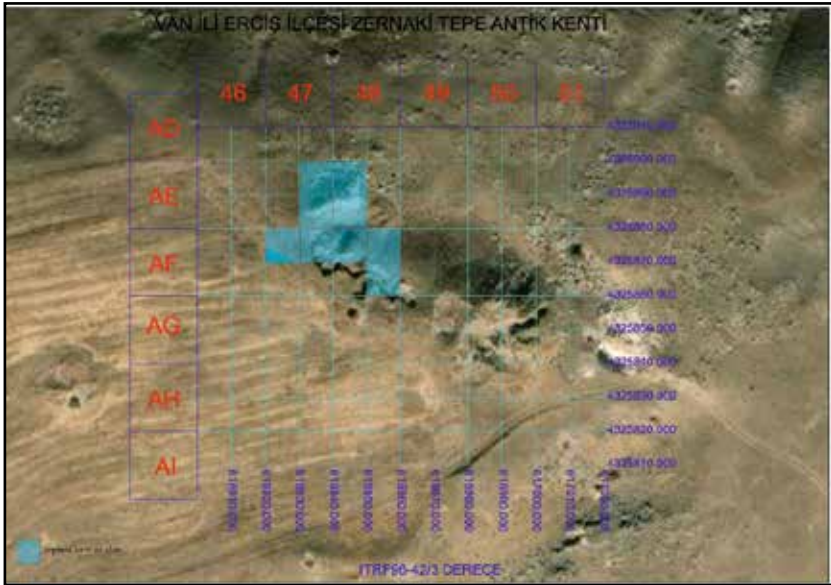
Cuinet, V. (1892). *La Turquie d’Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l’Asie-Mineure*. Paris: Leroux.

Lynch, H. F. B. (1901). *Armenia Travels and Studies II*. London: Longmans, Green, and Co, New York.

EKLER

Resim 1: Zernaki Tepe Antik Kentinin Hava Fotoğrafı.

Resim 2: Zernaki Tepe Antik Kenti Güncel Karelay Haritası.

Resim 3: AF47-B Plankaresinde bulunan surların dış duvar örgüsü.

Resim 4: AF47-B Plankaresinde bulunan surun iç duvarı.

Resim 5: AE47-A Plankaresinde bulunan oval biçimli surun üstten görünüşü.

Resim 6: AE47-C Plankaresinde bulunan ondsidyen ok ucu.

Resim 7: AF48-A Plankaresinde gerçekleştirilen sondaj çalışması.

Resim 8: AF48-C Plankaresi içerisinde bulunan surların üzerinde drenaj kanalı.

Resim 9: Surların üzerinde *in-situ* durumda bulunan yazıt VII

Resim 10: AF48-C Plankaresi surun hemen önünde bulunan çömlek parçaları.

Resim 11: 2024 yılı çalışmaları sonrası Zernaki Tepe Antik Kenti hava fotoğrafı.

2024 YILI GÖKHÖYÜK KAZI ÇALIŞMALARI

Ramazan GÜNDÜZ *

ÖZET

2024 Yılı Gökhöyük kazı çalışmaları höyük üzerinde 3 farklı alanda yürütülmüş olup çalışmalar daha çok tepe açmasında yoğunlaştırılmıştır. Burada öncelikle 2023 yılında çalışmaların başladığı plankarelerde açığa çıkarılan geç dönem mezarları kaldırılmış ve bu mezarların tahrip ettiği Demir Çağı yerleşimi anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda burada Demir Çağı tabakalarının hemen altında Tunç Çağı Tabakalarının varlığı anlaşılmıştır. Açığa çıkan pişmiş toprak eserler yanında gündelik kullanıma yönelik üretilen Andiron gibi parçalar bu dönemin yaşam biçimlerinin anlaşılması konusunda fikirler vermiştir. Burada Demir Çağı tabakalarının altından Tunç Çağına tarihlendirilen tabakaların tespit edilmiş olması Gökhöyükte iskânın devamlılığını göstermesi açısından önemlidir.

GİRİŞ

Gökhöyük Bağlar Höyüğü Konya ili Seydişehir ilçesi Gökhöyük Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Harita: 1). Gökhöyük 1950'lerde James Mellaart tarafından Anadolu'nun prehistorik dönemlerinin anlaşılması maksatlı yürütmüş olduğu çalışmalar sırasında keşfedilmiştir.(Mellaart, 1954, s.1954) 2023 yılında tarafımın başkanlığında höyükte bilimsel kazılar başlamıştır¹. 2023 yılı kazı sezonu içerisinde yürütülen kazı çalışmaları höyükte 3 farklı alanda güneyde C-14, D-14, plankarelerinde merkezde F-8, F-9, plankarelerinde ve kuzeyde G-4 ve G-5 plankarelerinde yürütülmüştür (Gündüz, 2024.) 2024 yılı çalışmaları 2023 yılında açılan alanlar yanında yeni açılan alanları da kapsayarak devam etmiştir. Bu kapsamda höyüğün merkezinde 2023 te ki çalışmalara ek olarak Geleceğe Miras Projesi kapsamında F-7, G-7 ve G-8 plankarelerinde de çalışılmıştır.

* Doç. Dr. Ramazan Gündüz, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. ramazangunduz@selsuk.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0003-4113-119X>

1 Gökhöyük'te arkeolojik kazılar Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 2023 yılında başlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yenilenen izinler doğrultusunda Gökhöyük'te 2024 yılı kazı sezonu çalışmaları 17 Temmuz – 27 Aralık 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Harita 1: Gökhöyük Bağlar höyük konumu

F8-PLANKARESİDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

2024 yılında Tepe Açmasıdaki çalışmalara öncelikle F8 ve F9 açmalarında 2023 yılında tespit edilen geç dönem mezarları kaldırılarak başlanmıştır (Resim: 1). Kazı planlamasına göre çalışmalar F8 plankaresinde bulunan mezarlardan başlanarak sürdürülmüştür. Bu kapsamda sürdürülen çalışmalarda açığa çıkan taş çerçeve ile çevrelenmiş üzeri taş kapak sırası ile kapatılmış mezarlar gerekli belgelenmeleri yapıldıktan sonra bilim heyet üyelerinden antropolog Prof. Dr. Başak BOZ ve ekip üyeleri tarafından açılmıştır. Açılan mezarlarda yapılan gözlemlerde iskeletlerin doğu-batı doğrultusunda (başı batıda olacak şekilde) olasılıkla sağ omzu üzerine yatırıldığı başlarının güneye dönük pozisyonda olduğu görülmüştür (Resim: 2). Açılan mezarlardaki iskeletler bilimsel çalışmalarının yapılması amacıyla yerinden alınarak kazı deposunda koruma altına alınmıştır. Çalışmalara açma içerisinde derinlik kazandırılarak devam edilmiştir. Yer yer yumuşak bir toprak yapısına sahip olan alanda toprak yapısı çoğunlukla orta sertliktedir. Killi bir yapıya sahip tabaka toprağı kahverengidir ve alanda kemirgen hayvanların neden olduğu tahribatın izleri gözlemlenir. Açmanın kuzeyinde yapılan çalışmalarda 1 adet tezgâh ağırlığı açığa çıkarılmıştır. Bunlarla birlikte çok sayıda demir çağına tarihlenen çanak çömlek parçası tespit edilmiştir (Gündüz, 2024, s.199-214)). Söz konusu parçalar daha önceki kazılarda

tespit edilen ve tarafımızca yayınlanan Demir çağı seramikleriyle benzerlikler göstermektedir (Gündüz, 2019a; Gündüz, 2019b, s. 204-222; Gündüz, 2019c, s. 465-484). Açma içerisinde ortaya çıkarılan mezarlar Demir Çağı tabakasını büyük oranda tahrip etmiştir. Çalışması tamamlanan mezarların bulunduğu dolgunun kaldırılması ile Demir Çağına ait seramik yoğunluğu azalırken Tunç Çağına ait seramiklerin yoğunluğunda artış görülmüştür. Yapılan çalışmalarda açmanın kuzey batı köşesinde üzeri bilinçli bir şekilde taş sırası ile kapatılmış büyük boyutlarda bir kap/pitos tespit edilmiştir (Resim: 3). Pitos çevresinde yapılan çalışmalar sırasında pitosun güney bitişiğinde Tunç Çağına tarihlenen bir kap gurubu tespit edilmiştir. Kap gurubunun iç içe geçmiş halde ters pozisyonda, ağızları tabana bakar şekilde yatık pozisyonda olduğu görülmüştür (Resim: 4). Ortaya çıkarılan eserlerin anolojik yöntemle yapılan ilk incelemeleri sonucunda Tunç Çağına tarihlenebileceği anlaşılmıştır. Açmanın Kuzeydoğu köşesinde yürütülen karışık dolgu kaldırılmaya devam edilmiştir. Burada alanın merkezine yakın bir konumda bir adet 2 parça halinde metal orak parçaları açığa çıkarılmıştır. Devam eden çalışmalarda dolgu toprağı kaldırılmaya devam edilmiştir. Karışık dolgunun içinde seramik parçaları yanında kemik parçaları dikkat çekicidir. Dolgu toprağı yumuşak bir yapıda olup mala ile kaldırılabilir. Bu alanda hayvan tahribatı yanında bitki köklerinin tahribatı görülmektedir. Alanın güney sınırında ise insan eliyle olasılıkla kaçakçılar tarafından yapılmış tahribat bulunmaktadır.

Resim 1: 2023 yılında F9 ve F-8 plankareleri içerisinde açığa çıkan mezarlar.

Resim 2: F-8 açması içerisinde bulunan öge 5 içerisinde ortaya çıkarılan iskelet.

Resim 3: F-8 açması içerisinde bulunan üzeri taşlar ile kapatılmış pitos

Resim 4: F8 açması içerisinde açığa çıkan kap gurubu

F9-PLANKARESİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

F9 alanında bir önceki kazı sezonunda kısmen açığa çıkan mimari yapı parçalarının 2024 yılı çalışmalarında boyutları mimari özellikleri, kullanım amaçları, kapsamı, evreleri gibi özelliklerin anlaşılması amaçlı çalışmalar sürdürülmüştür (Resim: 5). Bu kapsamda mevcutta ortaya çıkarılmış olan taş duvar kalıntıları çevresinde derinlik kazandırılarak alanın mekân içi ve dışı kullanımı anlaşılması amaçlanmıştır. Burada devam eden çalışmalar sırasında açmanın batısında ortaya çıkarılan taş öbeği içerisinde parçalanmış durumda daha önce bulunanlara kıyasla büyük boyutlu bir tezgâh ağırlığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte aynı alanda devam eden çalışmalarda daha küçük boyutlarda tezgâh ağırlıkları ve ağırşaklar açığa çıkarılmıştır. 2023 yılı kazılarında olduğu gibi 2024 kazı sezonu içerisinde de tezgâh ağırlığı ve ağırşaklar bulunmuştur (Gündüz, 2024, s.199-214).

Bu veriler Gökhöyükte bir dokuma geleneğinin varlığını düşündürmüştür. F9 plankaresinin doğusunda önceki çalışmalarda ortaya çıkarılmış olan taş duvar sırasının yanında ve altında kalarak devam eden büyük boyutlu taşlarla döşenmiş taban parçası bulunmuştur. Taş taban 30x40 cm boyutlarında düz taşlardan oluşmaktadır. 2023 yılında yürütülen kazılarda bu alanın yaklaşık 20 cm üstünü kaplayan dolguda büyük bir kısmı sağlam ele geçen Demir çağı maşrapasının varlığı düşündüğünde bu taş döşemeli tabanın Geç Tunç Çağına tarihlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Taş tabanın bir kısmının taş duvar sırasının altında kalması da söz konusu duvarın tabandan daha erken bir evreye ait olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yürütülen çalışmalar içerisinde alanda yoğun şekilde büyük boyutlu

depolama kaplarına ait seramik parçalar bulunmuştur. Bu açma içerisinde devam eden çalışmalarda küllü, kerpiç döküntülü, kemik parçalarının bulunduğu, farklı form ve dönemlere ait seramik parçalarının yer aldığı bir tabakaya ulaşılmıştır. Çalışmalar esnasında alan içerisinde ele geçen seramik parçalar incelendiğinde bunların yoğunlukla Tunç Dönemi ve Erken Demir dönemine tarihlenen eserler olduğu görülmüştür. Gün içerisinde açmanın güney kesiti içerisinde kalan taş duvar sırasının hemen yanında yürütülen çalışmalarda açma tabanı seviyesinin üzerinde ki dolgu kaldırılması sırasında burada büyük boyutlu bir ocak ayağı (Andiron) tespit edilmiştir. Açığa çıkan Andiron, düz tabana sahip, bir tutma kulpu ve iki ayağı olduğu görülmüştür (Resim: 6). Devam eden çalışmalarda aynı alanda iki adet andiron daha bulunmuştur. Andironların Tunç Çağında özellikle MÖ 3. ve 2. Binde Batı Anadolu ve Orta Anadolu'da yaygın olarak kullanımı bilinmektedir (Günel, 2022, s. 381-453; Türker ve Çizikçi, 2021, s. 773-789; Selvi, 2015.). Ayrıca bu eserlerin benzeri Konya/Karahöyük'te geçmiş yıllarda yürütülen çalışmalarda bulunmuş olup Konya Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir. Andironla birlikte içinde bulunulan tabakanın kaldırılan dolgunun düşündüğümüz gibi Tunç Çağına ait olduğu anlaşılmıştır. 2024 kazı sezonu içerisinde planlanan çalışmalar doğrultusunda F-9 açmasında çalışmalar tamamlanmıştır (Resim: 7).

Resim 5: F-9 açması 2024 yılı kazı sezonu çalışma öncesi durumu

Resim 6: F-9 açması çalışmaları içerisinde ortaya çıkarılan Andiron

Resim 7: F-9 açması kapatılmadan önce son durumu

G-8 PLANKARESİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

2024 yılı kazı sezonunda planlanan çalışmalar doğrultusunda yeni açılan G-8 plan karesi F8 olarak adlandırılan açmanın batısında yer almaktadır. Çalışmalar ile Demir Çağına ait mimari yapılar ve kültür tabakalarının daha geniş alanlarda kazılarak bölgenin demir çağı yaşam biçimi ve mimari özelliklerinin anlaşılması amaçlanmıştır. G8 açması içerisinde bitkilerle kaplı yüzey toprağı (Resim: 8) temizlendikten sonra devam eden kültür dolgusunun kaldırılma işlemleri sırasında açığa çıkan sıralı taşların taş çerçevesi mezarlar olduğu anlaşılmıştır. Devam eden çalışmalarda kısmen sağlam kalmış taş duvarlar açığa çıkarılmıştır. Belirli bir mimari yapı özelliğı göstermeyen bu duvar kalıntıları farklı özellikler yansıtmaktadır (Resim: 9) Bununla birlikte açığa çıkan taş örgülü duvar yapılarından bu yapıların en azından taş temelli yapılar olduğu anlaşılmaktadır. G8 plankaresi içerisinde ağica çıkan yapının bazı kısımlarında Öge 36-38 büyük boyutlu kıklopyen tarzda bir duvar örgü geleneğı var olduğu görülmüştür. Bu duvar sırası ile ilgili ilk izlenimler yerleşmenin bu evresinde bir merkezi alanın savunma duvarı ile korunmuş olabileceğı şeklinde yani olası bir stadelin varlığı şeklinde düşünülmüştür. Ya da en üst tabakada bulunan bu kıklopyen tarzda duvar kalıntıları Geç Demir Çağında Perslerin Anadoluyu istilasıyla birlikte başlayan karışık siyasal dönemde korunma amaçlı yapılmış da olabilir. Bu seviyede ele geçen Pers kâseleri bu düşüncemizi desteklemektedir. Gökhöyükte kurtarma kazılarında çıkan pers kâseleride bulunmakta olup bunlar tarafımızca yayınlanmıştır (Gündüz, 2019c, s. 465-484). Henüz bu duvarların ne maksatla yapıldığı anlaşılmamıştır. Ancak bu duvarın höyüğün en geç evresinde yapıldığı düşünülmektedir. Açma içerisinde yürütülen çalışmalar ile mezar yapıları tamamen açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mezarların diğer F9 ve F8 plankarelerinde de olduğu gibi basit taşlarla çevrilmiş ve üzerleri düz taşlarla kapatılmış mezarlar oldukları anlaşılmıştır. Bununla birlikte açma içerisinde ortaya çıkarılan mezarların demir çağına tarihlenen taş duvar yapılarının üzerine yapılarak duvarları ve tabakayı tahrip ettiği görülmüştür. Bu tahribata örnek olarak açma içerisinde bulunan öge 26 olarak adlandırılan mezar yapısının mimari öğelere vermiş olduğu tahribat gösterilebilir (Resim: 10-11). G8 açması içerisinde yer alan önceki çalışmalar ile ortaya çıkarılmış bina duvarlarında yapılan gözlemlerde farklı dönemlerde farklı duvar teknikleriyle değişimler olduğu tespit edilmiştir. Ancak Demir çağı yapısının tabanı kaldırıldığında direk Erken Tunç Çağı dolgusuna ulaşılmıştır. Buda bu höyüğün bu kısmında olasılıkla Geç Tunç Çağı Dolgularının olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bir başka deyişle olasılıkla höyükte Orta ve/veya Geç Tunç Çağına tarihlenen yerleşme höyüğün tamamına yayılmamıştır. Sonuç olarak G8 de Geç Tunç Çağı kültür dolgularının bulunmaması Tunç Çağı yerleşmesinin höyük üzerinde dağınık bir yerleşme düzeni göstermiş olabileceğini akla getirmiştir. Çalışmalar 2025 de devam edilmek üzere bu seviyede sonlandırılmıştır (Resim: 13).

Resim 8: G-8 açması kazı çalışmaları öncesi durumu

Resim 9: G-8 açması kazı çalışmaları ile ortaya çıkarılan mezar ve yapı duvarları

Resim 10: G-8 açması içerisinde yapı duvarını tahrip eden öge 26 mezar yapısı

Resim 11: G-8 açması içerisinde mezar taşları kaldırıldıktan sonra açığa çıkarılan taş duvar sırası

Resim 12: G-8 açması 2024 yılı kazı sezonu sonu durumu

F7 / G-7 PLANKARELERİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Geleceğe Miras Projesi kapsamında Gökhöyükte kazı çalışmaları G8 açmasının kuzeyinde bulunan F7 ve G7 plankarelerinde devam etmiştir. F7 / G-7 plankaresinin sınırları belirlenerek gerekli fotoğraflama ve belgeleme çalışmalarından sonra çalışmalara başlanmıştır (Resim: 14) Yürütülen çalışmalar ile birlikte açma içerisinde derinlik kazandırılarak ilerlenmiştir. Bu aşamada çalışmalara açmanın içerisinde tespiti yapılan taş gruplarının bulunduğu dolgu kaldırılarak devam edilmiştir. F7 ve G7 plankarelerinde açığa çıkan taş gruplarının diğer açmalardan da bilinen taş çerçevesel mezarlar olduğu anlaşılmıştır (Resim: 15). Her iki açma höyüğün yamacına denk gelmesine karşın bu alanlarda da yoğun bir şekilde gömü yapılmış olması höyüğün belirli bir dönemde mezarlık olarak kullanılmış olabileceği düşüncemizi desteklemiştir. Doğal olarak bu kadar yoğun kullanılmış olan bir alandaki kültür varlıklarında ağır bir tahribata maruz kalmıştır. G7 plankaresi içerisindeki bir mimari yapıya ait duvar sırasının da bu mezarlar tarafından tahrip edilmiş olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalar sırasında bu mezar yapısı olduğu düşünülen yapının yanında kısmen tümlenebilir durumda bir seramik kap bulunmuştur. Devam eden çalışmalarda açmanın güneyinde derinlik kazandırılarak ilerlenmiştir. Çalışmalar Höyüğün kuzey yamacı sınırları içerisinde bulunan G7 açmasının kuzeyinde güneyine göre tarım toprağının alınmasıyla başlamıştır. Devam eden çalışmalara alanda derinlik kazandırılarak

devam edilmiştir. Karışık dolgunun kaldırılması sırasında açma içerisinde mezar yapıları ve taş duvar sıraları açığa çıkarılmıştır. Mezar yapılarının diğer açmalarda da ortaya çıkarılan mezarlarla aynı özelliğe sahip olup bunlarında basit taş sırası ile çevrelenmiş mezarlar olduğu görülmüştür. Zaman içerisinde olasılıkla tarım aktivitelerinden dolayı bazı mezarların taş çerçeve kapaklarının tahrip olduğu görülmüştür. Bunun yanında alanda bulunan yabani ağaç köklerinin de mezarlara zarar verdiği tespit edilmiştir. Özellikle mezarlar üzerinde bulunan kapak taşlarının bir kısmının yerinde korunurken bir kısmının olmaması bu mezarların tahrip olduğu düşüncemizi desteklemektedir. Bu taş çerçeveli mezarlar yanında basit toprak mezarlarda açığa çıkarılmıştır. Sürdürülen çalışmalarda G8 açmasının doğusunda başlayarak G7 açması doğusunda devam eden duvar sırasının açmanın kuzey kesitine kadar bölümler oluşturularak devam ettiği görülmüştür. G7 açmasında sürdürülen çalışmalarda açığa çıkan çok sayıda mezar yapısı kaldırılarak iskeletlerin bir sonraki sezon çalışılmak üzere kazı deposunda muhafaza edilmesine karar verilmiştir (Resim: 15). Yukarda bahsi geçen yabani ağaç köklerinden dolayı açılan mezarlardaki iskeletlerin bir kısmının tahrip olduğu görülmüştür. Açmanın batısında ortaya çıkarılan mezar yapılarının taban seviyeleri gözlemlendiğinde höyük eğimine paralel bir şekilde mezarların kuzeye doğru derinleştiği görülmektedir.

Resim 14: F-7 ve G-7 açması kazı çalışmaları öncesi durumu

Resim 14: G-7 açması içerisinde tespit edilen ve açılan mezarlar.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2024 yılında Gökhöyük Kazı Projesi, kapsamında gerçekleştirilen ve yukarıda kısaca anlatılmış olan çalışmalarda önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Tepe alanında 2023 yılında F8-F9 plankarelerinde başlayan çalışmalara 2024 yılında da devam edilmiştir. Bunlara ilave-ten Gökhöyük kazısının Geleceğe Miras projesi kapsamına alınmasıyla projeye olan maddi destek artmış bu sayede artan iş gücü ile yeni açmalarda G8-G7 ve F7 plankarelerinde de kazı çalışmaları başlamıştır. F9 ve F8 plankarelerinde yapılan çalışmalarda höyüğün en üst kotundan kültür katmanlarının kaldırılmasına devam edilmiştir. Bu çalışmalarda geç dönemlere ait basit taş çerçeveli mezarlar kaldırılmıştır. Bu mezarlardan alınan kemik örnekler üzerinden C14 yaş tayini için TÜBİTAK MAM'a gönderilmiş buradan elde edilen sonuçlar mezarların 11. ile 14. yüzyıl aralığına tarihlenebileceği göstermiştir. Söz konusu mezarlar Demir Çağı tabakalarını tahrip ettiğinden bu dönemin mimari gelenekleri ile ilgili 2024 yılında yeterince veri elde edilememiştir. Burada yalnız G8 plankaresi içerisinde açığa çıkan kalıntılardan Demir Çağı mimari yapılarının belirli bir yükseltiye kadar taş temelli yapılar olduğu anlaşılmaktadır. G8 plankaresi içerisinde ağca çıkan yapının bazı kısımlarında bazı alanlarda büyük boyutlu *kiklopyen* tarzda bir duvar örgü geleneği var olduğu görülmüştür. Bu durumun sebebi henüz anlaşılamamıştır. İlk izlenimler yerleşmenin bu evresinde merkezi bir alanın savunma duvarı ile korunmuş olabileceği şeklinde yani olası bir stadelin varlığı şeklinde düşünülmüştür. Ya da en üst tabakada bulunan bu kiklopyen tarzda duvar kalıntıları Geç Demir Çağında Perslerin Anadolu'yu istilasıyla bir-

likte başlayan karışık dönemde koruma amaçlı yapılmış olabilir. F8 ve F9 plankarelerinde ilerleyen çalışmalarda çok sayıda Erken Tunç Çağına tarihlenebilecek seramik parçaları yanında tüm ve/veya tümlenebilir durumdaki pişirme ve sıvı kapları höyükte Demir Çağı öncesinde Tunç Çağında da iskânın var olduğunu göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Burada özellikle F9 plankaresi içerisinde seramik kaplar öğütme taşı ve ateş yakma alanları ile birlikte aynı alan içinde açığa çıkarılan Andironlar ise özellikle Gökhöyüğün Orta Tunç Çağına ışık tutmaktadır. Orta Tunç'ta yaygın kullanıldığı bilinen Andironun buradakinin bir benzeri Konya/Karahöyük'te ele geçmiş ve 3. bine tarihlenmiştir. Bu eserin bulunduğu alanda bulunan çanak çömlekler ise yine bu dönemde ki seramik üretim geleneklerinin yansıyıcı olması açısından önemlidir.

Sonuç olarak Gökhöyük 2024 yılı kazıları ilk yılı olan 2023 yılında çalışmalara başlanan açmalarda ve yeni açılan plankarelerde devam etmiş, geç dönem mezarları kaldırılmıştır. Söz konusu mezarların tahrip ettiği Demir Çağı tabakalarındaki kalıntılar açığa çıkarılıp bunların altındaki Tunç Çağı Tabakalarına ulaşılmıştır. Buda höyükte Demir Çağından önce Tunç Çağı iskânının da varlığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak burada açığa çıkan geç dönem mezarları höyüğün bu söz konusu tabakalarında ağır bir tahribata sebep olduğundan bu dönemlerin mimari yapı gelenekleri henüz net olarak anlaşılammıştır. Ancak 2024 yılı çalışmaları 2023 yılında çalışma yapılan alanlardaki Demir çağı varlığının aydınlatılmasına önemli katkılar sağlamakla birlikte yeni açılan plankarelerde bu bilgileri destekleyecek önemli veriler elde edilmiştir. İmkânlar doğrultusunda 2025 yılında Tepe Açmasında hali hazırda çalışılan alanlar dışında bunlara paralel olarak yeni açmalar açılması düşünülmektedir. 2024 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığının izinleri doğrultusunda, Gökhöyük kazı ekibinin yoğun çabası ve özverisi ile yürütülen kazılar bilimsel kurallara ve kazı yönergesine dayalı, çevreye uyumlu bir şekilde yürütülmüştür. Bakanlığımızın Geleceğe Miras Projesi kapsamında desteklenen kazı projemiz bölge tarihinin anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Mellaart, J. (1954). Preliminary Report on a Survey of Pre-classical Remains in Southern Turkey. *Anatolian Studies*, 4, 175-240.

Gündüz, R. (2019a). Gökhöyük Bağları Höyüğü Demir Çağı Seramiği. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Gündüz, R. (2019b). Gökhöyük Bağları Höyüğünden Erken Demir Çağı seramiği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 42, 204-222. doi: 10.17498/kdeniz.520614

Gündüz, R. (2019c) Gökhöyük Bağları Höyüğünden Bir Grup Akhaimenid Kase. (Ed.) A. Erön & E. Erdan, *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*. (s. 465-484) Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yay.

Gündüz, R. (2024) Gökhöyük Kazısı 2023 Yılı Çalışmaları, 44. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri/ Cilt 6 (s. 199-214). 27-31 Mayıs Nevşehir 2024.

Selvi, Bengi Başak. (2015) ‘‘Orta ve Doğu Anadolu Bölgesinde İlk Tunç Çağ’ında Andironlar ve Közlükler’’ Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi 2015

Günel, Sevinç (2022) ‘‘Çine-Tepecik Höyüğü: Batı Anadolu’nun Kültürel Dinamiklerine Katkısı ve Etkileşimler’’ XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler Cilt I 381-453

Türker, Atila. Çizikçi, Semih Yaşar. (2021) ‘‘Suluca Karahöyük Erken Tunç Çağı Andironları’’ Anadolu Arkeolojisiyle Harmanlanmış Bir Ömür Mehmet Karaosmanoğlu’na Armağan 2021 s. 773-789

2024 YILI KEVENLİ (ŞUŞANIS) KALESİ KURTARMA KAZILARI

Rıfat KUVANÇ*

Erdal ACAR

Vedat TİMUR

Rıdvan YILDIZ

Erdal ÖZGÜNER

Kazım ÖZKAN

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün E-51337267-160.02.02-5509792 tarih ve 19.08.2024 tarihli yazısı ile Van İli, İpekyolu ilçesi, Kevenli Mahallesi, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları içerisinde bulunan Kevenli Yerleşimi ve Mezarlığı ile Aşağı Kevenli Kalesi'nde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanda kaçak kazılar sonucu oluşan tahribatların önlenmesi amacıyla gerçekleştirilen temizlik ve kurtarma kazıları Van Müze Müdürlüğü Başkanlığında, Doç. Dr. Rıfat KUVANÇ'ın bilimsel sorumluluğunda yürütülmüştür. Kevenli Kalesi Van Ovası'nın doğusunda yükselen Ereğ Dağı'nın batı yamaçlarındaki hâkim bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Urartu Krallığı'nın başkenti Van Kalesi'nin yaklaşık 9 km. güneydoğusunda yer alır (Harita: 1). Köy ve yakın çevresinin sadece Urartu Dönemi değil, Orta Çağ Dönemi'nde de yoğun iskân gördüğünü özellikle bu dönemden kalan kalıntılar açıkça ortaya koymaktadır. Köyün yaklaşık 600 m. kuzeydoğusunda, kaçak kazıların gerçekleştirildiği bir manastır yapısının temel kalıntıları bulunmaktadır. Burada ne yazık ki çok sayıda kaçak kazı çukurunun olduğu görülmüştür. Buradaki kaçak kazı çukurlarına dönük yapılan temizlik ve belgeleme çalışmalarını takiben 2024 yılı kazı çalışmaları önemli ölçüde Kevenli Kalesi'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların gerçekleştirildiği mevsim dönem itibariyle bölgenin sert kış koşullarının başladığı dönemin hemen öncesinde olmasından dolayı oldukça kısa bir zaman dilimini kapsamıştır. Ancak aşağıda da belirtildiği üzere uzun yıllar boyunca çalışma yapılması gereken bir Urartu merkezi olduğuna dair önemli arkeolojik ve mimari kalıntılar tespit edilmiştir.

Kevenli köyü ve yakın çevresindeki arkeolojik kalıntılara ilişkin ilk tespitler, Urartu araştırmalarının öncüsü sayılan F. E. Schulz'un bölgede 1827 yılından itibaren yaptığı araştırmalarda karşımıza çıkar. Köyün kuzeydoğusundaki bir tepede yer alan manastır kalıntılarında (Karmirvorvank/Garmravor / *Surp Asdvadzadzin Manastırı*) yapılan kazılarda bir yazıt bulunduğundan bahsederken yerleşimin isminin Şuşans (Schoaschanz) olduğunu ifade eder (Schulz, 1840: 317 vd.)¹. Schulz tarafından yapılan bu çalışmalardan sonra yine

* Doç. Dr. Rıfat KUVANÇ, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 76000, Iğdır/ TÜRKİYE, E-Posta: rifatkuvanc@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0198-8754.
Erdal ACAR, Müze Müdürü, Van Müze Müdürlüğü, E-Posta: erdal.acar@ktb.gov.tr, ORCID: 0009-00009-

Kevenli ve yakın çevresinden farklı yazıt parçaları gelmeye devam eder (Belli ve Salvini, 2004: 163-174). 1975 yılında bulunan Urartuca-Assurca olarak yazılmış çift dilli yazıtta (Resim: 1) Urartu Kralı Minua tarafından *Arsuniunu* Kentinde Tanrı Haldi için bir kule/tapınak ve Haldi Kapısı inşa edildiği yazmaktadır (Işık ve Genç, 2022: 5 vd.). Bu köy ve yakın çevresinden ele geçen bütün çivi yazıtları Urartu kralı Minua Dönemi'ne (MÖ 810-780) tarihlendirilmektedir. Dini içerikli metinlerin yoğunlukla yer aldığı bu yazıtlar dışında bazı çivi yazıtlı *pithos* parçaları da yine Kevenli-Şuşanis ile ilişkili olarak karşımıza çıkar (Hyvernat 1892, 562; Lehmann 1900, s. 626/no.179). Aslında bu parçalar kazı çalışmalarını gerçekleştirdiğimiz kalenin 19. yüzyılın sonlarından itibaren kaçak kazılara maruz kaldığını ortaya koyar. Çivi yazıtlı taş bloklar ile *pithos* parçaları dışında köyün yaklaşık 500 m. kuzeybatısındaki kale kalıntıları ise ilk defa bilim dünyasına O. Belli ve M. Salvini tarafından Kevenli Kalesi olarak tanıtılmıştır (Belli ve Salvini, 2004).

Kale ve yakın çevresindeki kazı çalışmalarına başlamadan önce havadan belgeleme çalışması gerçekleştirilmiştir². Kalenin sistematik bir düzen içinde kazılması için öncelikle plankare sistemi çıkarılmıştır (Resim: 2-3). Buradaki kazı çalışmalarının öncelikli olarak defineciler tarafından tahrip edilen ve çivi yazıtlı *pithos* parçalarının çıktığı alanda yapılması kararlaştırılmıştır. Yüzeyle tespit edilen çok sayıda depo kabı/*pithos* parçası buranın depo mekânları olabileceğini göstermiştir (Resim: 4). Kalenin güneydoğu köşesinden itibaren *pithoslu* parçaların bulunduğu bu alanda 10 x 10 m. ölçülerinde bir çalışma alanı belirlenmiştir. Yüzeyle tespit edilen çok sayıda depo kabı/*pithos* parçası buranın depo mekânları olabileceğini göstermiştir. Nitekim yaklaşık 2 hafta süren kazı çalışmaları sonucunda toplamda 42 adet *pithos* (büyük depo kabı) ile tasarlanmış bir alan açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). *Pithosların* bazıları defineci tahribatına uğradığı için sadece dip kısımları

6367- 7733.

Dr. Vedat TİMUR, Arkeolog, Van Müze Müdürlüğü, E-Posta: vedattimur30@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2623-7885.

Rıdvan YILDIZ, Arkeolog (MA), İstanbul Üniversitesi, E-Posta: rdvnyldz5@gmail.com, ORCID: ORCID: 0000-0001-5144-198X.

Erdal ÖZGÜNER, Arkeolog (MA), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E-Posta: erdalozguner83@gmail.com, ORCID: 0000-0005-2421-3312.

Dr. Kazım ÖZKAN, Arkeolog, E-Posta: Bağımsız Araştırmacı, E-Posta: kazimozkan85@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1710-0019.

- 1 Urartuloji çalışmalarında sıklıkla karşımıza çıkan ve literatüre de bu şekilde geçen Şuşanis ismi 1933 yılı resmi Köy Adları kataloğunda yine “Şuşans” olarak geçer (T. C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, 1933, s. 701). Fakat 1968 yılı resmi köy adları kataloğunda Şuşanis adının “Kevenli” olarak değiştirildiği görülür (T. C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 1968, s. 349). Bu yazıda bilimsel etik gereği Urartu çalışmalarında kaydedildiği gibi ve hala yörede kullanılması sebebiyle “Şuşanis” adını kullanmayı tercih ettik.
- 2 Söz konusu havadan belgeleme çalışması Tübitak 1002-B Acil Destek Modülü” kapsamında onaylanan 324K115 numaralı proje kapsamında Iğdır Üniversitesi, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü’nden Doç. Dr. Aliihsan Şekertekin ve bu raporun yazarlarından Doç. Dr. Rıfat Kuvanç ve Iğdır Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünden Doç. Dr. Bilcan Gökce tarafından gerçekleştirilmiştir.

ile korunmuş olmalıdır. Önümüzdeki yıl yapacağımız çalışmalar sayesinde bu kapların da zemin seviyesindeki görünümüne ulaşılacaktır. 42 adet pithosun bulunduğu bu alanda bir bölme duvarı ile birbirinden ayrılmış olan 2 depo mekânın olduğu anlaşılmıştır. 1 no'lu depo mekânı mevcut sınırları ile 35 adet pithos içermektedir. Kuzey güney aksında 5'li olarak dizilen pithoslar doğu-batı aksında güney sur duvarı boyunca 7 sıra olarak belirlenmiştir. Kuzeydeki diğer mekânda ise şimdilik sadece 7 adet pithosun yer aldığı görülmüştür.

Büyük ölçekli depo kapları bugüne kadar Yukarı Anzaf Kalesi (Belli, 2003: 10), Kayalidere (Burney, 1966: 83 vdd.), Erebus (Demskaja, 1968: 129 vd.), Arğıştihinili (Kafadarian, 1984), Çavuştepe (Erzen, 1978: 11), Altıntepe (Özgüç, 1969: 34 vdd.), Toprakkale (Öğün, 1961: 268), Ayanis (Çilingiroğlu, 2008), Kef Kalesi (Öğün, 1982: 217 vd.), Karmir-Blur (Piotrovskii, 1969: 138 vdd.) ve Bastam (Kleiss, 1979: 47 vd.) gibi çok sayıda krali Urartu kalesinden bilinmektedir. Benzer biçimde *pithos*ların varlığı özellikle Van Ovası'nın tarımsal ürün depolama kapasitesi hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Van Kalesi'ndeki depolama yapılarına ilişkin herhangi bir kalıntı bilinmemesine karşın kalenin kuzeybatısında Sardurburç yapısının hemen doğusunda ana kaya üzerindeki yazıt Minua'nın bir tahıl ambarı inşa ettirdiğini bize söylemektedir (CTU I. A 5-66). Başkent Tuşpa'da bu anlamda büyük bir tahıl ambarı olsa da Kevenli Kalesi'nin mevcut pithoslu alanları ile Van Ovası'nın krali deposu olması göz önünde bulundurulmalıdır. Kevenli Kalesi'ndeki kazılar neticesinde bulunan depo kaplarının üzerinde içinde saklanan ürünlerin hacmi hakkında bilgi veren işaretler ile çivi yazıtları da tespit edilmiştir (**Resim: 6**). Özellikle çivi yazıtları tahıl ürünleri gibi katı hem de yağ veya şarap gibi sıvı ürünlerin burada depolanmış olabileceğini göstermiştir.

2024 yılı kurtarma kazıları neticesinde küçük buluntu olarak çok sayıda kırmızı renkli parlak görümlü çanak çömlek parçası ele geçmiştir (**Resim: 7**). Bianili ware veya saray malı olarak da bilinen kırmızı renkli çanak çömlekler bölgede Urartular ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Çok özenli bir biçimde üretilen bu çanak çömlekler çoğu zaman elenmiş kil ve ince kum katkılı bir hamur yapısına sahiptir. Şimdilik *pithos*lu depo alanı olarak adlandırığımız açmanın kuzey sınırındaki çanak çömlek kırıkları içinde parçaları birleştirilen bir çanağın dip kısmındaki mühür baskısında kuyruğu sağrısı üzerinde yuvarlatılmış ve kükrer pozisyonunda bir aslan figürü yer almaktadır. Ağzı açık ve çatal dilli bu aslan figürü, Anzaf kalkanından itibaren çok farklı sayıdaki Urartu eserleri üzerinde sıklıkla karşılaşılan bir motiftir.

2024 yılı çalışmalarında karşımıza çıkan bir diğer özellikle kerpiç duvarların mavi renkli bir boya ile boyalı olduğunu gösteren kerpiç parçaları olmuştur (**Resim: 8**). Urartu krali Minua dönemine tarihlendirilen Aznavurtepe, Yukarı Anzaf Kalesi ve Körzüt gibi Kevenli Kalesi'nin de kerpiç duvarlarının mavi renk ile boyandığı anlaşılmaktadır. Kalenin mimari olarak güçlü bir savunma sistemine sahip mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır. Bu surlu alan dörtgen bir plan göstermektedir. Düz bir hatta ilerleyen ve herhangi bir kule veya kurtin-bastiyon düzeni içermeyen bir sur düzenine sahip olduğu daha önceki bir makalede

ifade dilmiştir (Belli ve Salvini 2004). Ancak tarafımızdan yapılan kazı çalışması surların düzenli ve belirli aralıklarla yerleştirilmiş duvar çıkıntılarına/bastiyonlara sahip olduğunu göstermektedir (Resim: 9). Açığa çıkan mevcut hem doğu hem de güney sur duvarının kalınlığı 205 cm.'dir. Bastiyonlar 50 cm.'lik ölçülerle duvardan çıkıntı yapmaktadır. İki bastiyon arasındaki mesafe simetrik bir biçimde 715 cm.'dir. Bastiyon çıkıntıları ise 215 cm. olarak inşa edilmiştir. Sur duvarları kireçtaşından bloklarla inşa edilmiştir. Sur duvarlarının taş temeli üzerinde loyfer olarak kullanılan düzgün yüzeyli kumtaşı bloklar özellikle güney sur duvarı üzerinde tespit edilmiştir. Ancak mevcut sur bedenleri üzerinde herhangi bir kerpiç kalıntısına denk gelinmemiştir. Bölgenin iklim koşulları doğrultusunda zorlu kış koşulları düşünülerek *pithoslu* alanın üzerinin tekrar kapatılması uygun görülmüştür. Kapatma işlemi alandan çıkartılan toprağın yeniden elenmesi ile elde edilen ince toprak ile sağlanmıştır. Bu sayede 2024 yılı içinde iklim koşullarından dolayı tam olarak açılmayan kimi *pithos*ların sonraki yıl yapılacak çalışmalar ile belgelenmesinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Yine zarar görmüş olan ve kırılmış olan kimi *pithos*ların uzman restoratörlerin denetiminde yapılacak bir konservasyon projesi kapsamında açılmasının daha uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Belli, O. (2003). *Van-Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri kazısı: Bir ara değerlendirme (1991–2002)*. *Colloquium Anatolicum, II*, 1–49

Belli, O., & Salvini, M. (2004). The Urartian fortresses of Kevenli and the cuneiform inscriptions by King Minua found there. *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, 46*, 155–174.

Burney, C. A. (1966). *A first season of excavations at the Urartian citadel of Kayalidere*. *Anatolian Studies, 16*, 55-111.

CTU I: Salvini, M. (2008). *Corpus dei testi urartei, Vol. I: Le iscrizioni su pietra e roccia*. Documenta Asiana, 8. Roma: CNR/Istituto di studi sulle civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente.

Çilingiroğlu, A. (2008). Ayanis Kalesi depo odaları ile ilgili bazı öneriler. In T. Tarhan, A. Tibet, & E. Konyar (Eds.), *Muhibbe Darga Armağanı (187-197)*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Yayınları.

Demskaja, A. A. (1968). Kladovye Erebuni [The storerooms of Erebuni]. *Soobščenie Gosudarstvennogo muzeja izobrazitel'nyx iskusstv imeni A. S. Puškina, (IV)*, 176–182. (In Russian)

Erzen, A. (1978). *Çavuştepe I: M.Ö. 7-6. yüzyıl Urartu mimarlık anıtları ve Ortaçağ nekropolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Hyvernart, H. (1892). *Les inscriptions cunéiformes du bassin de Van*. In P. Müller-Simonis & H. Hyvernart, *Relation des missions scientifiques de MM. H. Hyvernart et P. Müller-Simonis (1888-1889) du Caucase au Golfe Persique à travers l'Arménie, le Kurdistan*

et la Mésopotamie (pp. 541–566). Paris: Delhomme.

Işık, K., & Genç, B. (2022). Some toponymic determinations in the light of the Urartian postposition -ka/kai. *Anatolia Antiqua*, 30, 35–47.

Kafadarian, K. (1984). *Arkitektura goroda Argishtihinili* [The architecture of the city of Argishtihinili] (in Armenian, summary in Russian). Yerevan: Izdatel'stvo Armianskoi SSR

Kleiss, W. (1979). *Bastam I: Ausgrabungen in den urartäischen Anlagen 1972/1975*. Teheraner Forschungen, 4. Berlin: Reimer.

LehmannHaupt, C. F. (1900). Bericht über die Ergebnisse der von Dr. W. Belck und Dr. C. F. Lehmann 1898/99 ausgeführten Forschungsreise in Armenien. *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 619–635. Berlin.

Öğün, B. (1961). *Kurze Geschichte der Ausgrabungen in Van und die türkischen Versuchsgrabungen auf dem Toprak-Kale 1959*. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 111, 254-282.

Öğün, B. (1982). *Die urartäischen Paläste und die Bestattungsbräuche der Urartäer*. In *Palast und Hütte: Beiträge zum Bauen und Wohnen im Altertum von Archäologen, Vor- und Frühgeschichtlern. Tagungsbeiträge eines Symposiums der Alexander von Humboldt-Stiftung (25.–30. November 1979, Mainz am Rhein)* (s. 217-236). Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Özgüç, T. (1969). *Altın-tepe II: Mezarlar, depo binası ve fildişi eserler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

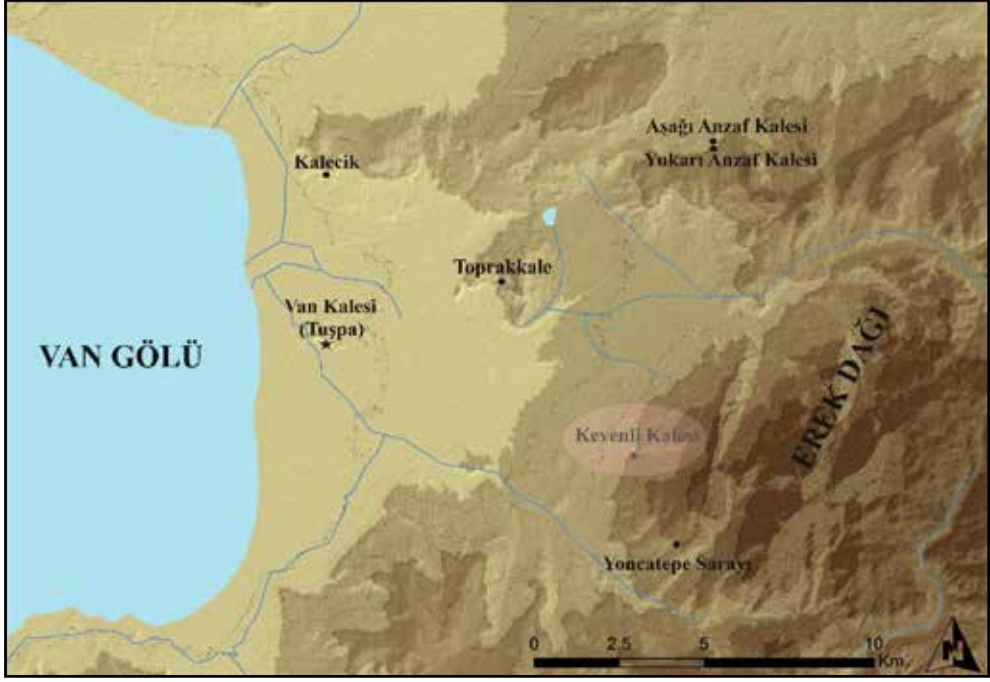
Piotrovskii, B. B. (1969). *Urartu*. London: Barrie and Rockliff: The Cresset Press.

Schulz, F. E. (1840). Mémoire sur le lac de Van et ses environs (envoyé à Paris le 8 juin 1828). *Journal Asiatique*, 3(9), 257–323.

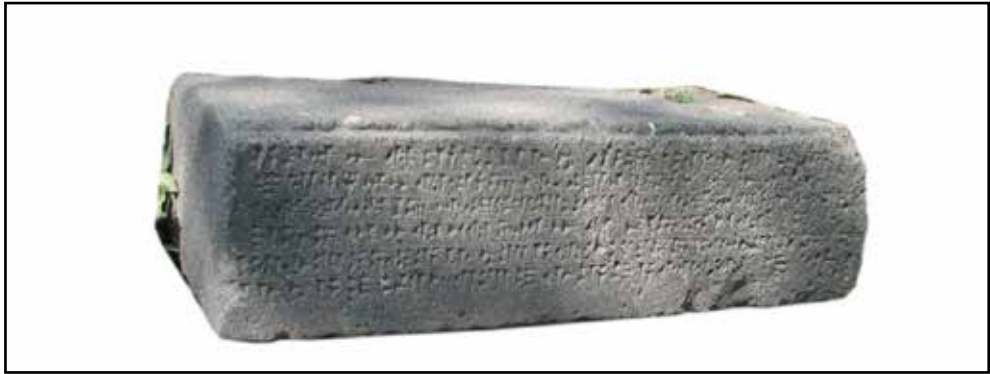
T. C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü. (1933). *Köylerimiz: Köy Kanunu: Tatbik olunan ve olunmayan köy isimlerini alfabe sırasıyla gösterir*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık-Neşriyat.

T. C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü. (1968). *Köylerimiz: 1 Mart 1968 gününe kadar*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

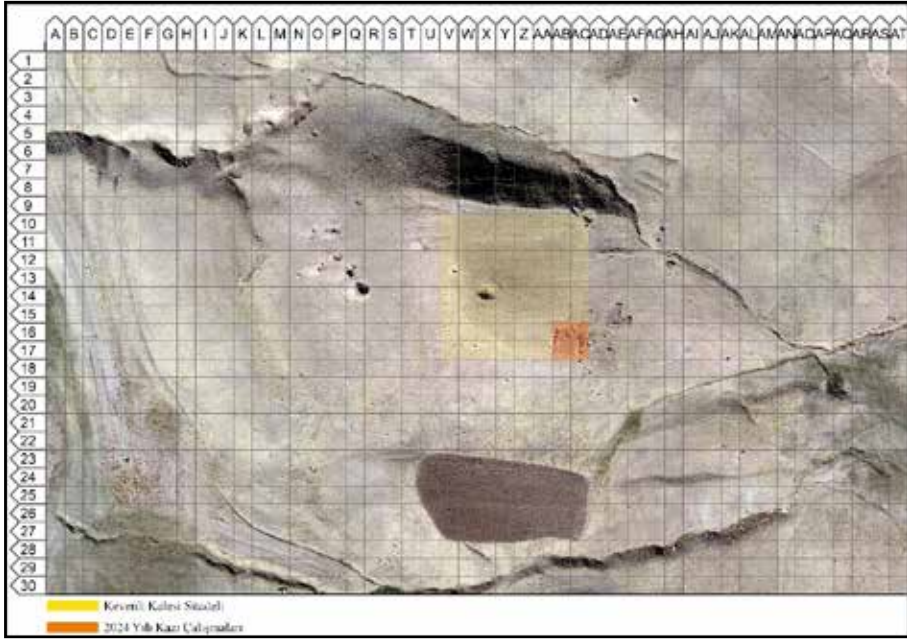
EKLER

Harita 1- Kevenli Kalesi ve yakın çevresinin görünümü.

Resim 1: Van Müzesi'ndeki Urartuca-Assurca çift dilli yazıt.

Resim 2: Kale ve yakın çevresinin plankaresi.

Resim 3: Kalenin havadan görünümü

Resim 4: Kazı çalışmaları öncesinde yüzeyde tespit edilen pithos parçaları.

Resim 5: Kalenin güneydoğu köşesinin havadan görünümü.

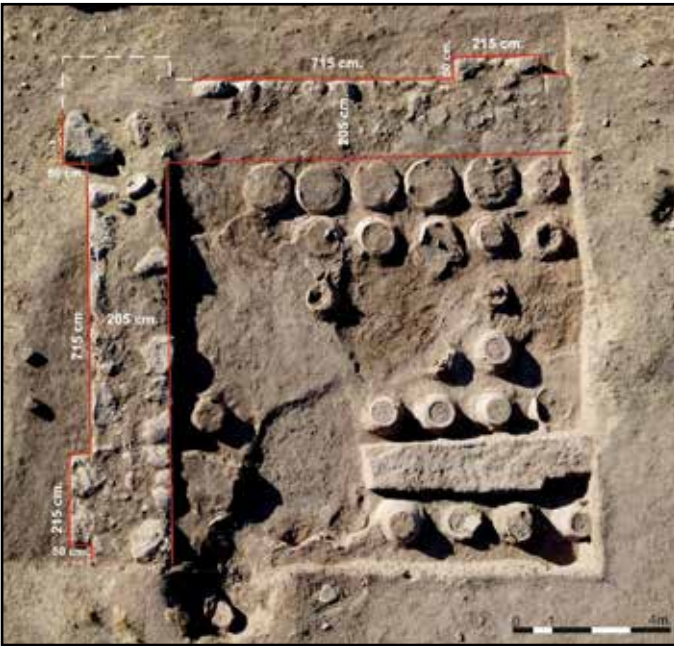
Resim 6: Çivi yazıtlı bir pithos.

Resim 7: Urartu Bianili çanak çömlek parçaları.

Resim 8: Mavi renk sıvalı kerpiç parçaları

Resim 9: Kalenin güneydoğu köşesindeki sur duvarları ve pithoslar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü